DE NAVORSCHER

DE NAVORSCHER

EEN MIDDEL TOT

GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER

TUSSCHEN ALLEN

DIE IETS WETEN,

IETS TE VRAGEN HEBBEN OF IETS KUNNEN OPLOSSEN

ONDER BESTUUR VAN

J. F. VAN SOMEREN

Bibliothecaris der Rijksuniversiteit te UTRECHT

Twee en Veertigste Jaargang

NIEUWE SERIE

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG

NIJMEGEN
H. C. A. THIEME
1892

OUDHEIDKUNDE.

PENNEKUNST.

DOOR

J. E. TER GOUW.

Het schoonschrijven telde in vorige eeuwen meer beoefenaars en bewonderaars dan thans. Waar behooren de met krullen en mannekens overladen schriften te huis, die men nog wel in verzamelingen of op tentoonstellingen ziet? Waar anders dan in de 18de eeuw. — En uit welken tijd dagteekenen de flinke Hollandsche schrijfletters van Johan van den Velde en van Lieven van Coppenol? [1]) Natuurlijk uit de 17de eeuw. — De achttiende eeuw was op het gebied der kunst in vele opzichten, zoo ook op dat der schrijfkunst, een tijd van knutselen of peuteren.

't Is immers peuteren om het Onze Vader binnen een cirkeltje ter grootte van een bezemstuivertje samen te dringen, of om portretten en Oranjeboomen samen te stellen geheel uit de woorden van een gedicht. Een merkwaardig knutselwerk zagen wij op de Tentoonstelling van Onderwijs te Amsterdam 1860 in den vorm van een folio-bijbel, geheel geschreven en versierd met geteekende kaarten en ruim 400 groote en kleine geteekende platen, alles met de pen uitgevoerd door Jan van Raadt, schoolmeester ter Heij, in het jaar 1708 op den leeftijd van 64 jaar. Dit „kunstwerk" vindt men beschreven in *de Tentoonstelling voor Onderwijs door H. W. Bloem en J. ter Gouw*, bl. 46 en 78.

---

[1]) Wij voegen hierbij een lijstje van de beroemdste nederl. schoonschrijvers der 17de en 18de eeuw. Te weten: L. Bakhuizen, T. Bleuet, N. Bodding, C. Boissens, J. de la Chambre, L. v. Coppenol, J. Gadelle, F. Magnee (19de eeuw), H. Meurs, D. J. v. Oirschott, H. Persyn, D. Roelants, F. à Sambix, R. O. v. Sonhoven, Maria Strick, G. Thibault en J. v. d. Velde. RED.

Minder omvangrijk, maar keuriger uitgevoerd, is een A-B-boek, zoogen.: Haneboek, in mijn bezit. Het is, met den onontbeerlijken haan en het titelvignetje, dat eene school voorstelt, geheel met de pen geteekend. Achterin zijn drie blaadjes, met vijf gekleurde prentjes en versjes daaronder, gevoegd, om den schijn te hebben van achteringebonden of geplakt te zijn. Maar merkwaardig is het volgende: 't is een gewoonte van vele kinderen — ook wel van ouderen — om hunne boeken te voorzien van tusschengelegde prentjes, hetzij tot sieraad, hetzij tot tijdverdrijf. Zulk een boek doet immers vaak dienst als *prikboek*, d. i., dat de eigenaar een ander voor een griftje laat prikken, welke laatste dan het opengelegde prentje als gewonnen prijs mag behouden. Nu, het boekje dat wij bespreken, bevat een groot aantal inlegprentjes en knipsels van gekleurd papier, alle op het papier zelf geteekend. Sommige hebben den schijn of ze op vloei gedrukt zijn, waardoorheen men de letters lezen kan.

De titel luidt, in Oud-Hollandsche, zoogen. Duitsche letters geteekend:

„Een A, B, C, Boek, seer bequaaum ende profijtelijk voor de Jonge Kinderen om te Leeren.

Men moet in het A, B, C, geoeffent wesen,
Eer men in eenige Boecken ijet kan lesen."

Onder dit kreupelrijm is keurig net eene school geteekend, met een meester zittende in een leuningstoel, en vergezeld van zeven leerlingen. Aan den muur naast het venster hangen twee boekenborden.

Daaronder vervolgt de titel:

„Tot Amsteldam. Geschrêven door Crijn van Zuijderhoudt. schrijft met Pen en Penceel, op het Bikkers Eijlands pleijn. op de hoek bij de Kerk, boven de Swaan A$_o$ 1779. Ouwt 74 Jaeren en 9 Maenden."

De volgende bladzijde vertoont een grooten gekleurden Haan, met dit onderschrift:

„VERMANING AAN DE KINDEREN.

„Kinderkens, als gij des morgens hoort kraayen den Haan,
Staat op, en dankt dan Godt, en doet uw kleed'ren aan:

Gaat wascht u suyverlijk, en naarstig 't school wilt treeden,
Men sal u dan niet slaan, als gij leert goede zeeden."

Bladzijde 3 geeft zeven alfabeths als leesoefening, met eene ontboezeming:

„Leert, leert, gij Jonge Jeugt, in dees' uw jonge dagen,
Want in den Ouderdom, sal Weet-niet sich beklagen."

Op dit blad ligt een, schijnbaar van rood papier gemaakt, knipsel.

De volgende bladzijde geeft de „Vocalen" en „Mede-luijdende Letteren", alsmede de „Syllaben": Ab, eb, ib enz. tot zi, zo, zu. Daaroverheen is geteekend een prentje op dun papier, voorstellende een schutter die op de schijf mikt, met het onderschrift: „'t is Wel Gemeendt."

Bladzijde 5 bevat het Onze Vader, waarop een prentje ligt, verbeeldende Jezus Christus naast een boek, waarin nogmaals, maar zeer klein, het geheele gebed des Heeren geschreven is.

Dan volgen de X Geboden, het Geloof, en een paar formulieren. De keurig geteekende en gekleurde prentjes, die er tusschen geschoven zijn, stellen voor: Mozes op den Sinaï, eene tulp, een meermin, een' meerman, twee gele knipsels, een prentje met eene vrouw, die een mansportret in de hand houdt, en daaronder:

„LA VUË.

Si je n'avoies la Vue bonne,
Verroisje mon heureux Amant:
Non: mai aussi de sa personne
Je n'aurois point d'aveuglement."

En eindelijk nog een dergelijk prentje, waarop eene vrouw met een korenschoof en daaronder:

„L'ETÉ.

La recolte d'un bel Eté
Nous fournit des Epis de bled,
Et d'autre fruits en abondance.
Ah! que bientôt il recommence."

De volgende bladzijden, bevattende: „van de Christelijke Straffe", en eenige gebeden zijn tendeele bedekt door de volgende prentjes:

de Doop des Heeren in de Jordaan en de Begroeting van Maria, een afgescheurd, geel geworden stukje uit een psalmboekje, waarop nog te lezen is: „Psalm XXIV

„Die mensche sal zegen ontfaen,
Godt sal hem oock wel gade slaen,
En door sy . . . . .
Sulcks is . . . , . .
Dat Godt . . . . . .
O Godt . . . .”

Vervolgens: een Moriaan, zittende op den rand eener waschtobbe, en door eene vrouw met zand afgeschuurd met het onderschrift:

„'t Is Verlooren Arbeidt”.

Daartegenover: een deftig heer met grooten hoed en langen tabbaard, waaronder: „Procureur sant enploit”; en op de volgende bladzijde een groote afbeelding op vloei van een kameel door een Oosterling geleid, en een klein prentje met een paljas en het onderschrift: „Hans Wurst”.

De laatste twee bladzijden van het A. B. boek worden ingenomen door een „Christelijk A. B. C.”

A. Alle goede giften ende volmaakte gaven, die komen van den Vader der lichten.

B. Bidt Godt om wijsheijt het zal u gegeven worden.

De rest is niet zichtbaar, want er ligt een prentje op, voorstellende twee konijntjes, zittende boven op de plant in een bloempot, terwijl een clown dit kunststuk aangaapt; alsmede een floskaartje met het devies:

„Dees Herderinne met vlijdt
Overdenkt haar levens tijdt.”

Op de laatste bladzijde wordt een deel van het A B C bedekt door een roos met bladeren en knop, geteekend op vloei, zoodat de letters der spreuken er door schijnen.

De volgende, laatste, vijf plaatjes vertoonen 1° een dwaze voorstelling van een man, vluchtende voor een kruis, dat op hem dreigt te vallen, terwijl twee andere kruisen, van beenen voorzien, hem tegemoet wandelen. Daaronder staat

„FRUYTIERS.

Siet desen slechte Hals,
Verhaaste hier zijn schrêden;
Om dat het Kruijs hem niet
Souw vallen op zijn leeden,"

enz. in 't geheel 24 regels. Jan Fruijtiers was Rekwestmeester van den Prins van Oranje, en heeft in 1565 zijn *Ecclesiasticus of wijze spreucken van Jesus Syrach* te Antwerpen uitgegeven.

2° Eene deftige dame aan den kant van een water, waarachter men eene buitenplaats ziet, door eene arme vrouw toegesproken, met het onderschrift:

„De Arme Vrouw spreekt.

Waerom siet ghy myn Aan, Omdat ik ben soo pôver,
Ik bidt Uw roep geen heij, Gij zijt daer nog niet Over.

Dit is eene illustratie van het spreekwoord: „men moet geen hei! roepen, voor men over is." (Nav. IV: 286.)

3°. Een dergelijke illustratie van: „Een oog in 't zeil houden:" Een tjalk op zee, in het zeil een oog geschilderd, met:

„De Schipper Spreeckt.

Betrouwt geen Vorst of Vrindt, bij menschen is geen hijl;
Zij draejen als de Windt, houdt zelfs een oogh in 't Zijl."

4° Eene boerin, die eene koe melkt, met het volgende kreupelrijm:

„d' Boerin Spreekt.

De Koe behaalt de Prijs,
  Waar vindt men een beest nutter,
't Vleesch is goed tot Spijs;
  Van de Melk maakt men Butter;
Van 't Smeer maakt men 't Ligt,
  Waar vint men schoonder saaken;
De huijt is goet tot Leer,
  Om schoenen van te maaken.

5° Een groot schip in nood, met het volgende rijm:

„d' Landman Spreekt

Hooge Baaren, Donkere Nagten
  Fel gestorm en groot Geblaas;

Dat moet een Zeeman al Verwagten,
Om te zoeken zijnen Aas;
En te haalen uijt verre Landen,
Voedsel voor de grâge tanden;
Al is een Zeeman nogh soo Koen,
Zoo heeft hij dogh Gods hulp van Doen."

Deze vijf prentjes zijn met bruinen inkt geteekend en met het penseel gewasschen, niet onaardig, maar zonder kunstwaarde. Daarentegen munten de onderschriften door keurigen lettervorm uit.

Het boekje is naar een zeventiende-eeuwsch model gecopiëerd, klein van formaat en op zeer zwaar Hollandsch papier geschreven.

Het is in dik bord, met agaatsits beplakt, ingenaaid en heeft dus het voorkomen van een echt schoolboekje, maar 't is eigenlijk een „schijnbedrieger", en deed eenmaal dienst als reclame voor een armen bijna 75-jarigen grijsaard, die daar op het Bikkerseiland boven de herberg de Zwaan een soberen kost verdiende met schoonschrijven.

Rotterdamsche gedenkpenning (XLI, 561). — „Willem en Maria werden als koning en koningin van Engeland gekroond den $^{11}/_{21}$ April 1689.

Vele Nederlandsche steden vierden deze gebeurtenis, o.a. ook Rotterdam, waar de handel met Engeland bijzonder groot was, wat aanleiding gaf dat de vroedschap ten blijke van ingenomenheid met deze heuchelijke gebeurtenis een penning liet slaan, tevens als bewijs van ongemeene hoogachting voor den vorst.

Zij steld voor: op de voorzijde een palmboom waaronder het gekroonde wapenschild der stad, met de woorden *Roterodamum* en waaronder een gezicht op de rivier de Maas met de stad in het verschiet.

De Fz. vertoond het standbeeld van Desiderius Erasmus die aldaar den 28 October 1467 werd geboren, waarachter eene eerepoort met het borstbeeld van 's lands stadhouder, met het bijschrift *Principi patriæque. S. C. 1689.*" Mr. G. van Loon, Nederl. historiep. III, 420.

Dordrecht. J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK.

Rotterdamsche gedenkpenning (XLI, 561). — Daar de vraag aangaande een Rotterdamschen gedenkpenning op p. 561 *voluit* onderteekend, en daarom een antwoord waard is, maak ik er den heer Van Hoëvell opmerkzaam op, dat de door hem bedoelde penning een zoogenaamde vroedschapspenning is. Men vindt den beschreven penning reeds afgebeeld bij Van Loon (III p. 420), het best echter in het Rotterdamsche Jaarboekje, Jrg. I p. 169, waar de afbeelding tot illustratie dient van een zeer lezenswaarde verhandeling van den heer J. H. W. Unger „De vroedschapspenningen van Rotterdam."

Amsterdam. E. W. MOES.

Werkstaking in 1425. — „Feria sexta post Reminiscere dede die Richter te Arnhem syn baitschap, dat hi zichten noch richten en woude, hi en woude van eenen banne meer hebben dan eenen vleemsche groot." G. Van Hasselt, Kronyk van Arnhem bl. 8.

W.

Lady Dundee. — In „the Spectator" 24 October komt in een aankondiging van de door de Historical Manuscripts Commission uitgegeven Manuscripts of the Duke of Athole and of the Earl of Howe het volgende voor „N° 126 (Brieven der familie Murray) geeft een omstandig verhaal van het droevig lot van Lady Dundee in het „Kasteel van Antwerpen" te Utrecht. Het schijnt dat het dak van de bovenkamer waarheen zij zich na den maaltijd begeven had, inviel, tengevolge van het gewicht van den ontzaggelijken voorraad brandstoffen die daar geborgen was, en dat derhalve het denkbeeld van boos opzet geen geloof verdient."

Wanneer had dit ongeval plaats en zijn er ook andere bijzonderheden van bekend?

Leusden. W. H. DE BEAUFORT.

Luchtballons in den oorlog, 1795. — „Om hunne vijanden zonder gevaar te kunnen bespieden, gebruikten de Franschen in 1795 daartoe luchtballen, die zy by oplating door koorden, evenals een vlieger bestuurden tot een zoodanig standpunt, van waar de

ingenieur, die in een schuitje onder de luchtbal zat, den stand en beweging der vijanden kon opnemen door verrekijkers. Een uitvinding van het grootste gewigt, wyl zy uit eene hoogte, die de gansche oppervlakte der legers overzag, buiten schot hunner vijanden, derzelver werkzaamheden konden ontdekken." C. Zillesen, Gesch. der Ver. Ned. 1801. V. 200. w.

Kosten van een maaltijd in 1685. — Onder de aanteekeningen van Jhr. Jan Lodewijk van Doetinchem † 11 Jan. 1709 te Zwolle, vond ik de navolgende „annotatie van costen wegens den maeltijt den 20 Julij 1685 geholden":

13	℔ runtflees	2	0	0
13	℔ calfsborst	0	5	0
4	artisjocken	0	10	0
	kool			
4	℔ soucijssen	1	12	0
1	lamsbolte	0	18	0
4	℔ fricadillen	0	14	0
1	varkensharst	0	16	0
2	℔ mandelen	0	13	0
1	℔ suiker	0	5	8
18	cytroenen en sina's appelen	1	0	0
1	ancker rijnschen wijn	12	10	0
	met de cijs en oncosten	1	15	0
	voor banquet bet	3	10	0
4	cannetjens bronwater	1	12	0
1/2	℔ taback	0	10	0
	kersen en besen	0	12	0
	kricken en snippen	0	12	0
	salade	0	2	4
2 1/2	hondert bonen	0	7	8
	syroop	0	1	0
	wittebroot	0	15	0
	cannarij suijcker	0		
	een schotele en een plate gehuijrt	0	3	0
	soodat de maeltijt gecost heeft. . . . *fl*	33	3	0

Munten. — Men vraagt de beteekenis der volgende munten.

1° Rood koper, kleiner en dunner dan een cent; op de eene zijde binnen een parelrand de letters *M. C. V. D.* door elkander gevlochten en daaronder 1822; — op de andere zijde: binnen een parelrand de letter *D* verdubbeld bij tegenstand, daarboven het cijfer I en onderaan P.

2° Tin, in vier grootten van die van een cent tot die van een halven cent; op de voorzijde de trekletters *R M* door elkander gevlochten; op de keerzijde onderscheidenlijk 5, 2, 1, 1/2 CENTS of CENT. Deze muntjes dunken mij òf gevangenis-, òf speelpenningen te zijn; maar wat beteekenen de letters?

H. J. E. TER GOUW.

Ponden zwarte. — Welke is de waarde van *ponden zwarte* en in welk deel van ons vaderland hoort die munt thuis?

A. V. V. O.

Influenza. (XLI, 193). — Wellicht had de t. a. p. vermelde influenza-epidemie niet plaats in 1780, maar in 1782. Immers Joan Derck van der Capellen van de Poll schreef den 8sten Juni van dat jaar aan zijn vriend Adriaan Valck:

„Tot dus verre schreef ik gister avond. Hoofdpijn en vermoeidheid deeden mij eindigen. Deezen morgen opstaande vind ik mij bezet met de ziekte van de mode *la gripe*, zijnde mijn borst heel bezet en ik zo loom en pijnlijk dat ik de armen haast niet kan opbeuren" [1]).

En een brief van 14 Juni daaraanvolgende begint met: „Ik ben sedert eenige dagen zoo fel aangetast door verkouwdheid, rheumatisme, of, gelijk 't nu toch moet genoemd worden, la gripe, dat ik dood af ben. Eergister werdt mij de borst eensklaps zoo benauwd en pijnlijkk dat ik het, had het zoo verder toegenomen, geen 6 uuren meer had kunnen doorstaan" [2]).

G. J. BOEKENOOGEN.

---

[1]) Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Poll, uitgeg. door Mr. W. H. de Beaufort, bl. 296. (De brief is gedagteekend 7 Juni).

[2]) Ald., bl. 298 vlg.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GEFÄLSCHTE URKUNDEN.

III.

Das Epitaph des Dirick van Linden, Burggrafen von Dormael etc. (1497—1566) und der Marie van Elderen.

Die zu diesen Erörterungen gehörende heraldische Zeichnung des Epitaph's des Dirick van Linden und der Marie van Elderen (d'Odeur) ist dem Manuscript n°. 1126 der Bibliothek der Universität von Lüttich entnommen.

Dieses Manuscript gehört zu einer Sammlung von Aufzeichnungen von der Hand des Domherrn Henrik van den Bergh, Wappen-Herold und einer der hervorragendsten Genealogisten des Landes Lüttich. Dieser Schriftsteller hat eine Masse unveröffentlichter Arbeiten hinterlassen, welche mit denjenigen von Lefort die kostbarste Sammlung in ganz Belgien bilden.

Ein Zweifel ist unmöglich: man hat hier vor sich das berüchtigte Epitaph des Dirick van Linden und seiner Gemahlin Marie van Elderen; das Epitaph dessen Inschrift Leroy und Van Gestel uns erhalten haben (nach der Behauptung von Butkens) und welches Butkens in seinen „Annales de la Maison de Lynden" auf Seite 248 darstellt. (S. Eingangs das Facsimile). Wir wollen sofort bemerken dass Van den Bergh's schriftstellerische Thätigkeit in die Jahre von 1630 bis 1670 fällt. Butkens veröffentlichte seine „Annales de la Maison de Lynden i. J. 1626, aber sein Buch erschien viel später. Folgerung: Van den Bergh und Butkens waren Zeitgenossen; Van den Bergh kannte daher die „Annales". Daraus folgt sofort die Frage: Warum, wenn Van den Bergh Vertrauen in Butkens hatte, hat er sich selbst die Mühe genommen ein Epitaph zu copiren, welches nicht nur bereits schon copirt, sondern von einem Zeit-

FACSIMILE NACH BUTKENS.

N.B. Dieses Epitaph befand sich auf dem Grabstein des Dirick van Linden in der Kirche zu St. Peter in Löwen.

FACSIMILE NACH BÜTKENS.

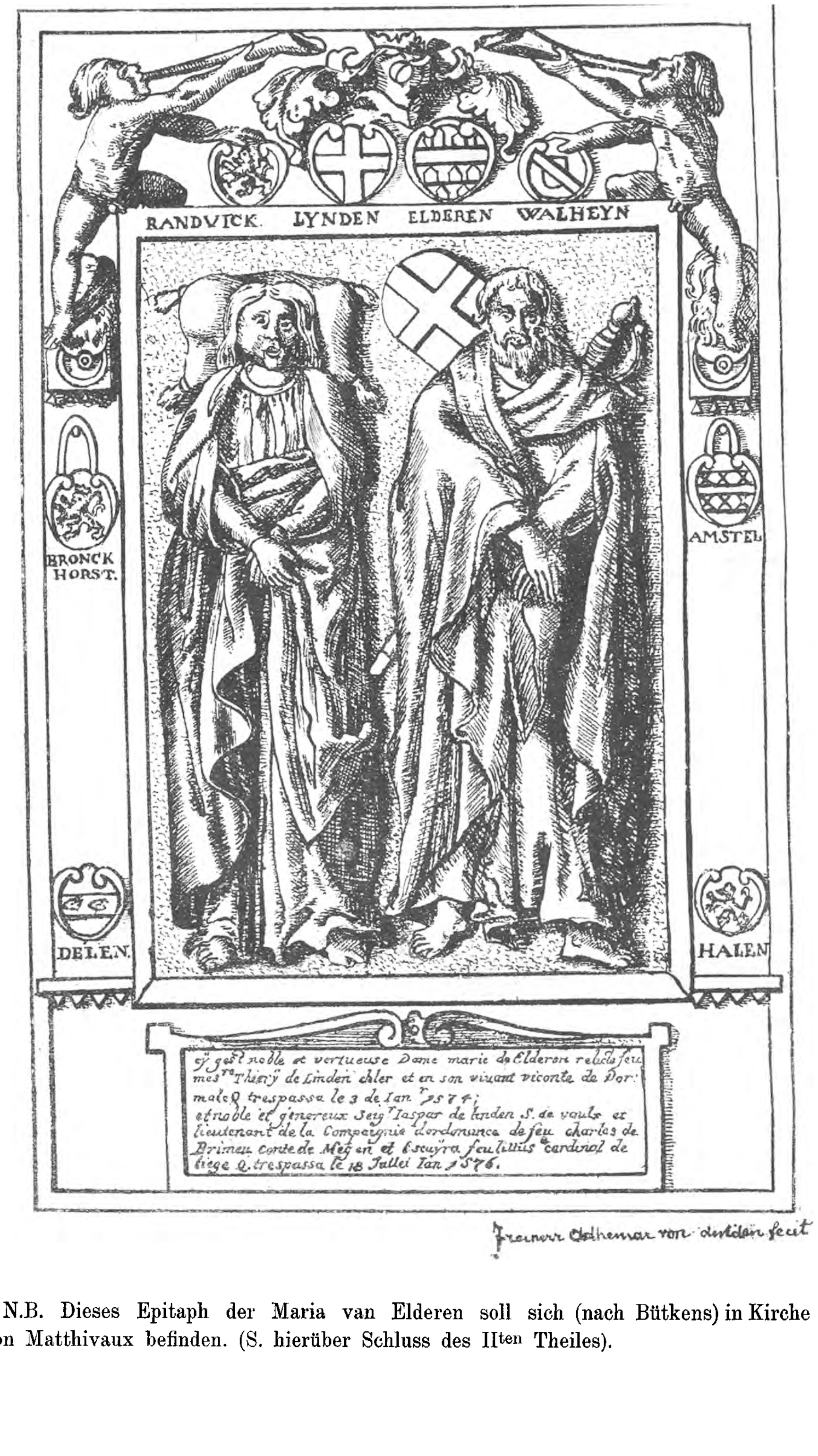

N.B. Dieses Epitaph der Maria van Elderen soll sich (nach Bütkens) in Kirche von Matthivaux befinden. (S. hierüber Schluss des II^ten Theiles).

NACH VAN DEN BERGH.

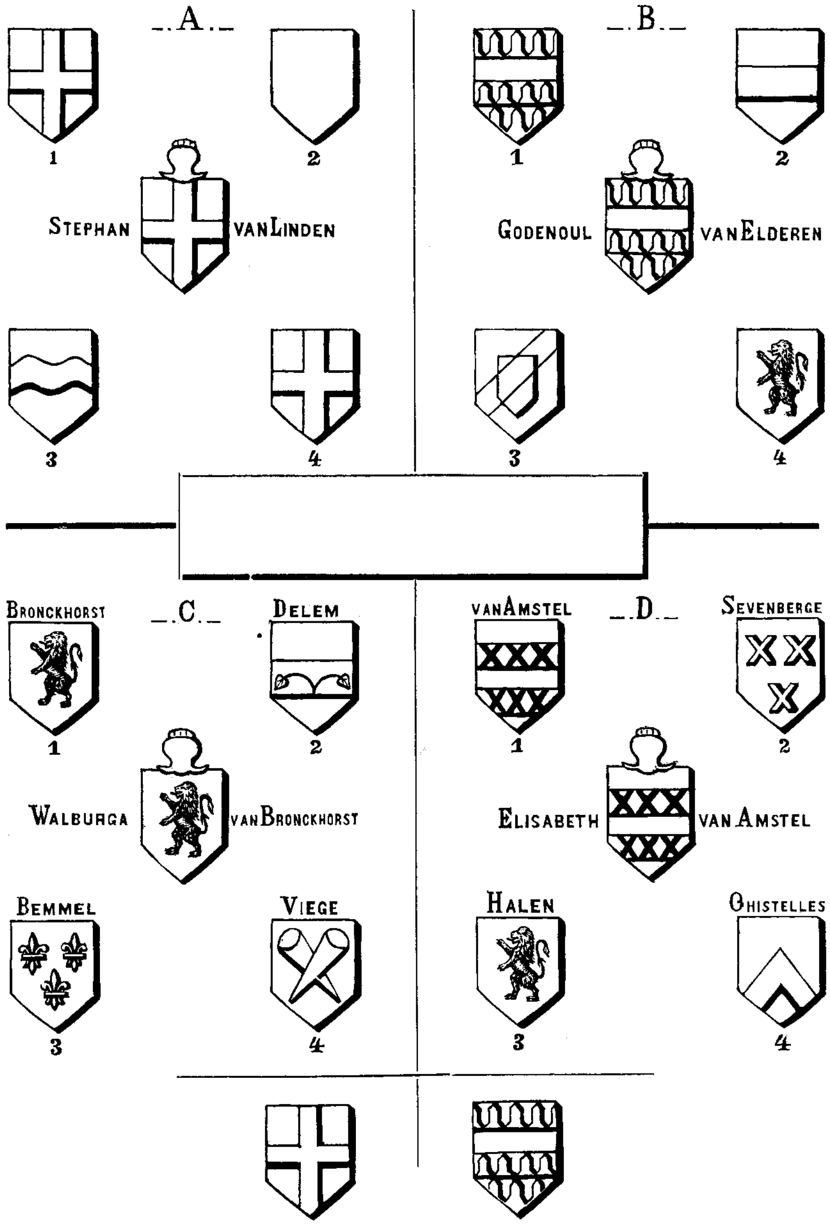

Hier voren leet begraeven den edelen heere . . . . . . Ridder . . . . . . ende diu edele Ve . . . . . . van Elderen.

genossen, einem Mönch und Gelehrten, veröffentlicht war? Hier muss sicher ein mächtiger Beweggrund vorliegen, welcher Van den Bergh in dieser Weise zu handeln, veranlasste.

Wenn man nun die beiden hier gegenwärtigen Persönlichkeiten in Betracht zieht: Butkens welcher auf Kosten des Ernest van Lynden, Reichs-Grafen von Reckheim, *seines Verwandten*, schreibt und veröffentlicht — Van den Bergh, Wappenherold, öffentlicher Minister eines Monarchen, welcher ohne vorbedachtes Interesse handelte, nur im Interesse der Wissenschaft und der Geschichte arbeitete, — muss jeder vernünftige Mensch sich sagen dass zwischen den zwei Schriftstellern, Van den Berg der Vorzug gewährt werden, und dass, im Bereiche des Möglichen, dem Letzteren aller Glaube geschenkt werden muss.

Dies vorausgesetzt, gehen wir zur Prüfung des Epitaph's selbst über, und wollen aus dieser Prüfung, Alles was vom Standpunkte der Logik möglich ist, folgern.

Betrachten wir zuerst was, im Momente als das Epitaph copirt wurde, die beiden Schriftsteller von demselben entziffern konnten.

1. Butkens oder derjenige welcher ihm die Copie lieferte, konnte alle Wappen entziffern.	Van den Bergh konnte den Wappenschild 2 des Viereck's A nicht entziffern.
2. Butkens gibt theilweise die Farben der Wappenbilder an.	Van den Bergh gibt nur das Wappenbild ohne Angabe der Farben.
3. Butkens hat die beiden untenstehenden Wappen nicht reproducirt.	Van den Bergh reproducirt dieselben und er ist sicher dass sie sich dort befinden mussten, denn wozu würden die Ahnen-Vierecke nützen, wenn die Personen welchen Dieselben gehören, nirgends dargestellt sind.
4. Butkens oder sein Copist konnten nur stellenweise die Namen der Familien in den Ahnen-Vierecken A und B entziffern.	Van den Bergh konnte von den Namen in den Ahnen-Vierecken A und B nichts entziffern.

Dies erklärt sich wenn Van den Bergh von Butkens abschrieb: die Zeit konnte damals Zerstörungen verursacht haben. Wie kann man sich aber erklären dass

5. Butkens die Namen im untern Theile der Ahnen-Viereck C und D nicht lesen konnte.	Van den Bergh konnte dieselben in ihrer vollsten Genauigkeit reproduciren.

Daraus folgt ein offenbarer Widerspruch in betreff der unleserlichen und der leserlichen Stellen zur Zeit als dieselben copirt worden sind und die obigen Anmerkungen 4 und 5 beweisen dass Van den Bergh die grösste Mühe angewendet haben muss um die Ahnen-Vierecke zu entziffern, da er den ganzen untern Theil lesen konnte und da er die zwei unteren Wappenschilder reproducirt hat, was Butkens nicht thun konnte noch gethan hat. Es versteht sich von selbst, dass man nunmehr sich mehr an Van den Bergh als an Butkens halten muss.

Betrachten wir zweitens die Verschiedenheiten in den dargestellten Wappen:

1. Butkens gibt den Wappenschild 5 des Vierecks 1.	Van den Bergh gibt ihn nicht.
2. Butkens gibt dem Wappenschild 3 die Zeichnung des Wappens .... ISEN. Getheilt in Schwarz mit je fünf gegeneinanderstehenden Spitzen. Die Enden der Spitzen mit kleinen schwarzen Kügelchen verziert.	Van den Bergh gibt eine ganz andere Zeichnung: Einen Wellen-Balken.

3. In dem Viereck C sind die Wappenschilde 3 und 4 bei beiden Schriftstellern ganz verschieden und wir glauben dass auch hier Van den Bergh der Vorzug gegeben werden sollte. Thatsächlich konnte Butkens den Familiennamen nicht lesen, während Van den Bergh denselben entziffert hat und als Butkens im Schild 3 nur die Figur sah, musste Van den Bergh ganz genau den Pfeil

welchen er der Figur von Bütkens aufsetzte, erkannt haben, um daraus die Lilie zu machen.

4. Bei den Schilden der Vierecke B und D stimmen die beiden Schriftsteller überein, nur fehlt bei Van den Bergh das Hermelin in den Balken der Wappenschilder 2 des Vierecks B und 4 des Vierecks D.

Wir müssen aber bemerken:

Dass die Ahnen-Vierecke B und D nur die väterlichen und mütterlichen Ahnen der Marie van Elderen enthalten und dass sie keinen Einfluss auf die Frage über die Abstammung des Dirick van Linden haben können: *dass daher Butkens kein Interesse daran haben konnte Dieselben zu ändern.*

Dies ist nicht der Fall mit den väterlichen und mütterlichen Wappen des Dirick. Diese enthalten thatsächlich den Knotenpunkt zur Abstammung Dirick's.

Wir werden dieselben daher genauer untersuchen und vor Allem sehen, welcher Platz in den vier Vierecken dem Schilde der Mutter und dem Grossvater der Persönlichkeit welche durch den Mittelschild repraesentirt ist, gegeben worden ist.

Wir fangen mit dem Viereck B an.

Lefort gibt uns das folgende genealogische Fragment:

Godenoul van Elderen heirathete Johanna van Stalle.

Aus welchen

Johan van Elderen welcher sich mit Katharina van Walhain vermählte.

Aus welchen

Godenoul van Elderen welcher Elisabeth van Amstel heirathete.

Nun aber führt die Familie van Stalle als Wappen: „in Roth ein Querbalken mit Hermelin" und die Familie van Walhain führte nach Van den Bergh (Ms. 189 p. 698 der Bibliothek der Universität von Lüttich) das folgende Wappen:

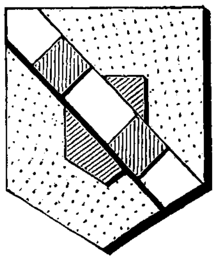 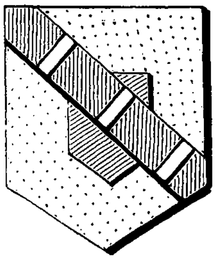

Diese gegebenen Thatsachen erlauben keinen Zweifel mehr in betreff der Lage der Schilder in dem Viereck B; die Grossmutter der Persönlichkeit welche durch den Mittelschild repraesentirt ist, ist in No 3 dargestellt, deren Mutter in No 2.

Nehmen wir das Viereck D.

Butkens selbst gibt p. 254 der „Annales de la Maison de Lynden" ein Epitaph der Marie van Elderen (S. Eingang, Facsimile). Er gibt derselben als Ahnen (ich sage:) als zwei väterliche Ahnen, Elderen & Walhain, was mit Lefort übereinstimmt, und als mütterliche Ahnen, Amstel & Halen. Und da Walhain die Mutter des besagten Elderen repraesentirt, repraesentirt Halen die Mutter der benannten Amstel. Daraus schliesst man für das Viereck D dass auch, hier, wie beim Viereck B die Mutter der Persönlichkeit welche im Mittelschild dargestellt ist, durch den Schild 2 repraesentirt ist, und dass der Schild 3 die Grossmutter repraesentirt.

Was soll man aus dieser gleichmässigen Lage der Wappenschilder in den Vierecken B und D natürlicherweise schliessen?

Dass für die Vierecke A & C dieselbe Lage der Wappenschilder eingehalten worden ist, dass in Folge dessen in diesen Vierecken der Wappenschild 2 die Grossmutter und der Wappenschild 3 die beiderseitige Mutter von Stephan van Lijnden und Walburga van Bronckhorst vorstellen. Wir geben für einen Moment zu, dass *Stephan* und *Walburga* wirklich die Vornamen der Eltern des Dirick van Linden — Elderen waren; die Vierecke und selbst die Wappenschilder beweisen es nicht, sondern beweisen nur dass sein Vater und seine Mutter, ein van Linden und eine van Bronckhorst waren.

Nunmehr befindet sich Butkens, — zu Folge der Zusammensetzung des Vierecks A — in betreff der Lage der Wappenschilder in

offenbarem Gegensatz mit der in den Vierecken B & D eingehaltenen Zusammensetzung; nach ihm wäre thatsächlich Alix van Winsen Grossmutter und Fulswine van Randwijck Mutter des Stephan van Linden. Um nun die Zusammensetzung der Wappenschilder gleichmässig zu machen, müsste der Wappenschild van Winsen auf N⁰ 3 und der Wappenschild Randwijck auf N⁰ 2 sein, während nun das gerade Gegentheil statt gefunden hat.

Dieselbe Verschiedenheit fand in dem Viereck C statt wenn man die von Butkens gegebene Filiation der Bronckhorst zugibt.

Diese Verschiedenheit in der Lage der Ahnen ist nach uns die Verurtheilung von Butkens. Ein Zweifel über diesen Punkt ist nicht möglich: in den Vierecken A & C ebenso wie in B & D besetzt die Grossmutter den Wappenschild N⁰ 2 und die Mutter den Wappenschild N⁰ 3. Aber Butkens benützte den verwitterten Zustand in welchem sich der Grabstein befand, um mit den Wappen nach Belieben zu verfahren und die Verzögerung in der Veröffentlichung seines Buches war vielleicht gerade dadurch begründet, dass das Epitaph, durch weiteres Verfallen des Grabsteines, bald unkenntlich geworden wäre. Was diese Vermuthung zu beweisen scheint, ist, dass Van den Bergh von dem Wappenschild N⁰ 2 nichts mehr entziffern konnte, während bei dem Wappenschild N⁰ 3 bei Van den Bergh wie auch bei Butkens ein Wappenbild, noch gegeben wird. Und hier abermals — gerade wie Butkens in N⁰ 2 darstellt was Van den Bergh weder lesen noch entziffern konnte — war es leicht den Balken in N⁰ 3 in seine Gestalt zu formen, aus ihm sagen wir, getheilt in schwarz mit je fünf gegeneinanderstehenden Spitzen; die Enden der Spitzen mit schwarzen Kügelchen verziert, zu machen, da wo Van den Bergh uns in positiver Weise einen Wellen-Balken als Wappenbild gibt.

Man könnte vielleicht fragen — da Butkens die fraglichen Wappenschilder in ihre Lage gesetzt habe — warum er nicht die in den Vierecken B & D angenommene Vertheilung der Wappenschilder angenommen habe um sie derjenigen in den Vierecken A & C befolgten analog zu machen.

Wir erwiedern sofort: dies war für ihn unmöglich. Thatsächlich

konnte man in dem Viereck A die Figur 3 noch in dem Viereck C die Figur 2 weder ändern noch verkehren; diese Wappenschilder führten thatsächlich alle beide eine Bildseite, ein Wappenbild einer gewissen ausreichend grossen Ausdehnung, welches daher mehr der Zerstörung durch die Zeit widersteht als dasjenige der Figur 2 im Viereck A, dessen Zeichnung zu Van den Bergh's Zeit gänzlich verschwunden war, und dasjenige der Figur 3 im Viereck C, dessen Feinheit in der Zeichnung oder Ciselirung es zarter und daher der Zerstörung durch die Zeit mehr unterworfen macht. Aus demselben Grunde konnte die Lage der Figuren 2 in B & D nicht geändert werden, da namentlich die Figuren 3 in allen ihren Einzelnheiten noch sichtbar waren.

Aus der constatirten Lage der Figuren in den Vierecken B & D folgt daher für das Viereck A das folgende genealogische Fragment:

N.... van Linden heirathete eine Dame welche in .... einen .... Wellen = Balken führte.

Und er war Sohn des N.... van Linden welcher eine Dame heirathete, welche den in N° 2 dargestellten Wappenschild führte, welchen Van den Bergh nicht entziffern konnte.

Hier stellt sich eine schwierig zu lösende Frage dar: Welcher Familie gehörte der Wappenschild 4 des Vierecks A an? Wie in N° 3 des Vierecks B haben wir die Mutter und in 2 die Grossmutter väterlicherseits der mittleren Persönlichkeit. Wen repraesentirt N° 4? Sollte es die Ur-Grossmutter der in der Mitte repraesentirten Persönlichkeit sein oder ist es die Mutter derjenigen welche durch No. 2 repraesentirt ist. Diese Frage kann nur durch Nachforschungen über die Familien der Vierecke C und D deren Namen uns Van den Bergh oberhalb der Wappen erhalten hat, aufgeklärt werden. Wenn in dem Viereck D De Ghistelles der Name der Mutter der Van Sevenberge, erwähnt in Numero 2, ist, dann wird N° 4 in den anderen Vierecken ebenfalls die Mutter von N° 3 repraesentiren. Dies ist selbst nach den heraldischen Regeln möglich. Aber wenn dieses N° 4 in D die Urgrossmutter väterlicherseits der in dem Mittelschild repraesentirten Persönlichkeit vorstellt, wird dies auch in den anderen Vierecken der Fall sein.

Die Figur 4 des Vierecks B scheint uns eine Aufklärung in

betreff dieses Punktes zu geben. Lefort sagt uns dass Godenoul van Elderen—van Stalle der Sohn des Godenoul van Elderen und der Christine van Essenaer (Dessener) war. Nun ist die Familie Dessener aus dem Lande Looz gebürtig und führte: Eisenhüte, getheilt durch einen goldenen Balken in welchem ein schwarzer ausgebreiteter Adler ist. Van den Bergh sagt uns dass der Schild 4 des Vierecks B einen Löwen führte und daraus folgt dass N° 4 nicht den Grossvater väterlicherseits der mittleren Persönlichkeit vorstellen würde. Es erübrigt daher die anderen Vierecke und die Reihenfolge der in denselben erwähnten Familien zu prüfen.

Dieser Punkt ist thatsächlich von wesentlicher Wichtigkeit für die Abstammung des Dirick van Linden, weil, wenn es uns gelingt, die Familie, welche das Kreuz des N° 4 führt, zu erforschen, es sehr leicht sein wird, seine Abstammung festzustellen.

Butkens legt zum Bedürfniss seiner Sache, den Wappenschild der Familie Doornick bei. Dies constituirt *nach Rietstap* (*Armorial*) *abermals einen starken Widerspruch.* Dieser Wappenschild sollte thatsächlich, nach Butkens, einer Familie aus Geldern gehören. Nach Rietstap führte die Familie Doornick aus Geldern: in Silber einen rothen Balken, und die Familie Doornijck aus Flandern ist es, welche das Kreuz führte. Butkens hätte daher, da wo Van den Bergh den Familiennamen nicht lesen konnte den Namen Doornick, welchen er der Ur-Grossmutter des Stephan van Linden auf dem Wappenschilde N° 4 gibt, vermuthen lassen, ohne zu beachten dass die Doornick von Geldern ein anderes Wappen führten und dass das Kreuz der Doornick einer Familie aus Flandern gehört.

Der Geldersche Volks-Almanak von 1882 gibt dem Stephan van Linden als Ahnen *Lynden*, *Randwijck*, *Winssen und Doornick* (oder Pieck). Aber der Autor des Artikels sagt dort selbst, Butkens nachgeschrieben zu haben.

Was hat man daher in betreff des Epitaph's dessen Zeichnung Eingangs beiliegt zu schliessen?

1) Dass zu Lebzeiten von Butkens und von Van den Bergh der Grabstein noch vorhanden war.

2) Dass die Wappenschilder 2 und 3 des Vierecks A zu irgend

einem Zwecke verstümmelt worden sind, um dieselben unkenntlich zu machen, da *alle anderen* Wappenschilder noch in ihrer ursprünglichen Gestalt erscheinen.

3) Dass Butkens diesen Umstand benützte um die Wappenschilder 2, 3 und 4 den Familien, deren er für seine Sache bedurfte, beizulegen.

Wir haben zahlreiche Nachforschungen über die Familien welche das Kreuz führten, gemacht, um endlich das No 4 des Vierecks A zu finden.

Das Kreuz der Linden'schen Form findet sich in mehreren Familien welche Van den Bergh an verschiedenen Stellen seiner zahlreichen Manuscripte erwähnt.

1) Herman van Eyss führte „in Roth ein goldenes Kreuz."
2) Hoen van Cartils: „ „ „ „ „ „
3) Swartzenberg: „ in Silber ein rothes Kreuz.
4) Van Pettinck: „ in Roth ein silbernes Kreuz.
5) Van Sintzich: „ In Blau „ „ „
6) Van Rode: „ „ „ „ „ „
7) Hayvang Van der Maas: In Silber ein blaues Kreuz.
8) Le Fier Herr v. Villers: „ „ „ „ „
9) van Ulff: „ „ „ „ „
10) Frentz: In Schwarz ein goldenes Kreuz.
11) Van Ville: In Gold ein rothes Kreuz.
12) Bomsmartin: In Schwarz ein silbernes Kreuz.
13) Bylandt: In Gold ein schwarzes „
14) Van Mabry: „ „ „ blaues „

Wir erwähnen die Griechischen Kreuze nicht, weil sie nicht bis an den Rand des Schildes reichen und daher nicht dasjenige von No 4 des Vierecks A sein können, aber wir fügen die zackigen Kreuze bei, weil sie bis an den Rand reichen.

1) Inlemont führte: in Gold ein rothes Kreuz.
2) Schaefdrisch: „ „ „ blaues „
3) Witthem: „ „ „ „ „
4) Gulpen: In Schwarz ein goldenes Kreuz.
5) Hoven: „ Gold „ schwarzes „
6) Branck: „ Schwarz „ silbernes „
7) Gimnich: „ Silber ein rothes Kreuz.
8) Brouck bei Aix: „ „ „ blaues „
9) De Lonchin: „ Gold „ schwarzes „
10) De Gelves: „ Schwarz ein goldenes „

Noch ein Wort. Repraesentirt der Schild Numero 3 im Viereck A nicht das Wappen der Familie Van Groesbeeck?

Wir haben schon früher auf den Widerspruch hingewiesen, welcher zwischen den zwei Copien des Epitaph's des Dirick van Linden und der Marie van Elderen in der Kirche zu St Peter in Löwen besteht: d. h. zwischen der Copie welche von Butkens in seinen *Annales de la Maison de Lynden* veröffentlicht wurde und derjenigen des Wappenkönigs Henrik van den Bergh, welche in einer Mappe mit noch anderen Handschriften in der Bibliothek der Universität Lüttich aufbewahrt ist.

Man kann zugeben dass, da Butkens die Familiennamen der Wappenschilde in den Vierecken A & B nur unvollkommen lesen konnte, Van den Bergh keinen dieser Namen uns wiedergeben konnte; die Reise Van den Bergh's nach Löwen ereignete sich thatsächlich mehrere Jahre nach der Kompilation der Butkens'schen Arbeit. — Man kann äussersten Falles selbst zugeben dass Butkens die Zeichnung des Schildes 2 im Viereck A unterscheiden konnte und dass diese Zeichnung mehrere Jahre später von Van den Bergh nicht mehr entziffert werden konnte; dass Butkens die Figuren der Schilde des Vierecks C und den Hermelin im Schilde 4 des Viereck's D vollkommener unterscheiden konnte; — weil die Zeit das Zerstörungswerk während des Zeitraums welcher die beiden Schriftsteller von einander trennte, hätte fördern können.

Wie soll man sich aber nun erklären dass Van den Bergh uns die Zeichnungen der Schilde 1 und 3 des Viereck's B, die Zeichnungen der Schilde 1 und 4 des Vierecks D, ebenso wie die Familiennamen der Schilde 3 und 4 des Vierecks C und diejenigen der Schilde 3 und 4 des Viereck's D wiedergeben konnte. Gewiss, was zu Zeiten von Butkens leserlich war, konnte es nicht mehr zur Zeit von Van den Bergh sein, aber das was auch zu Zeiten von Butkens auf dem Stein verwittert war, konnte nicht zur Zeit Van den Bergh's wieder enstanden sein.

Es ist noch mehr. Es besteht ein *flagranter Widerspruch* in einem der Haupttheile, nämlich im Wappenschilde 3 des Vierecks A.

Butkens gibt dort das Wappen der Familie Van Winsen: *getheilt in Schwarz mit je fünf gegeneinanderstehenden Spitzen. Die Enden der Spitzen mit kleinen schwarzen Kügelchen verziert,* während Van den

Bergh uns einen *Wellenbalken* gibt welcher den *rothen Wellenbalken* der Familie Van Groesbeeck repraesentirt.

Es ist wichtig die genaue Wahrheit hier zu erforschen, denn dieser Schild repraesentirt eine eheliche Verbindung der Van Linden und gerade durch diese Verbindung muss man zu der Abstammung der Familie, auf welche sich das Viereck A hauptsächlich bezieht, aufsteigen.

Versuchen wir es.

Butkens gibt das folgende genealogische Fragment der Familie:

I Stephan van *Lynden* = Elisabeth *van Doornick*

II Dirick van *Lynden* = Alix *van Winsen*

III Johan van *Lynden* = Fulswine *van Randwyck*

IV Stephan van *Lynden* = Walburga *van Bronckhorst*

Die Wappen welche das Viereck A bilden, wie sie uns Butkens bietet, sind

1. *Lynden*

2. *Randwyck* in Silber ein rother Löwe mit kleinen rothen Zierrathen am Rande des Schildes. (S. Rietstap)

3. *Van Winsen*, weiter oben beschrieben.

4. ..... yck : in ... ein ..... Kreuz .... und für dieses letzte beweist die Endung yck des Familiennamen's welcher an das äusserste rechte Ende des Schildes verwiesen ist, klar, dass Butkens den Namen *Doornyck* vermuthen lassen wollte.

<table>
<tr><td>Der Schild 2 war also derjenige der Mutter</td><td rowspan="3">des Stephan van Lynden welcher durch den mittleren Schild repraesentirt wird.</td></tr>
<tr><td>„ 3 derjenige der Gross-Mutter väterlicherseits</td></tr>
<tr><td>„ 4 derjenige der Urgrossmutter väterlicherseits</td></tr>
</table>

In Folge von Nachforschungen über das Wappen der Familie Van Doornick fanden wir:

Doornick in Geldern: In Silber einen rothen Querbalken, was theilweise mit dem Wappen übereinstimmt welches Elisabeth van Doornick, Gemahlin des Stephan van Lynden, welche in der genealogischen Skizze in der Generation I erwähnt ist, führte.

Willem *van Borre van Doornick* siegelte, thatsächlich: mit einem Balken und zwei Sternen im Schildhaupt.

Aber dieses Wappen ist durchaus nicht dasjenige welches der Schild 4 im Viereck vorstellt. Dieser Schild führt thatsächlich ein Kreuz. Van den Bergh, wie auch Butkens stimmen in diesem Punkte überein. Welcher Familie muss man daher dieses Kreuz zuschreiben? Wir finden wohl eine Familie Doornyck welche in Roth ein goldenes Kreuz führt, oder in Silber ein goldenes Kreuz, aber es ist eine Familie aus Flandern und kann nicht diejenige sein welche unser Wappenschild vorstellt. Im Verlauf unserer Nachforschungen finden wir, dass Fulsewine van Randwyck, Gemahlin des Johan van Lynden (S. Generation III) wenigstens nach Butkens, die Tochter des Gisbert, Grafen *van Doornick* und der Elisabeth van *Doornick oder Pieck* war (S. Geldersche Almanak 1882 Werner, de Parck p. 62) und eine Familie *Pieck* aus Geldern führt wirklich in Silber ein rothes Kreuz. Nunmehr, obgleich der Platz welchen die Endung yck oberhalb des Wappenschildes 4 des Vierecks A einnimmt, einen leeren Raum übrig lässt, welcher viel grösser ist um mit dem einzigen Buchstaben P zur Darstellung des Wortes *Pyck*, ausgefüllt werden zu können; dass es andererseits kaum wahrscheinlich ist dass *Doornyck* irrthümlicherweise auf dem Stein gestanden haben kann, wenn *Pieck* wirklich als Ahne gemeint war, — sollten wir uns bescheiden in diesem Wappenschilde 4 das Wappen der Familie Pieck und in dem Viereck A die heraldische Darstellung der folgenden genealogischen Ahnen sehen zu wollen:

1.	3.	2.	4.
Dirick van Lynden	Alix van Winsen	Gisbert van Randwijck	Elisabeth van Doornick oder Pieck

Johan van Lynden — Fulswine van Randwick

Stephan van Lynden, Gemahl der van Bronckhorst.

So dass in dem Viereck A:

der Schild 2 die Mutter repraesentirt, „ „ 3 die Grossmutter väterlicherseits „ „ 4 die Grossmutter mütterlicherseits,	des Stephan van Lynden dargestellt in dem Mittelschilde.

Wir haben vielfache Nachforschungen gemacht um uns zu vergewissern ob diese Lage der Wappenschilde welche die Ahnen

des Stephan van Lynden, dargestellt in dem mittleren Schilde des Vierecks A, repraesentiren, in symetrischer Weise für die Ahnen seiner Gemahlin Walburga van Bronckhorst dargestellt in dem Viereck C, angewendet worden ist; aber wir haben nichts Sicheres in dieser Beziehung entdecken können, wegen absoluten Mangels an Nachrichten über die Familien Delen, van Bemmel & Vigh in den belgischen Archiven.

Wie es auch sei, so ist das System der genealogischen Ahnenrepraesentation in dem Viereck A vollständig verschieden von demjenigen welches in den Vierecken B & D befolgt worden ist.

Beweis. Nehmen wir zuerst das Viereck B. Le Fort gibt uns wie folgt die Genealogie des Godenoul van Elderen dargestellt durch dem Mittelschilde des Vierecks B:

„Godenoul *van Elderen*, Herr von Croenendael, lebt in 1462, „heirathete Johanna *van Stalle*. Aus welchen:

„Johan *van Elderen*, Herr von Sart, welcher Catherina *van* „ *Walhain* heirathete. Aus welchen:

„Godenoul *van Elderen*, Ritter, welcher in 1546 starb und Elisa„beth *van Amstel* heirathete, welche in 1559 starb.

Er theilt uns weiters mit, dass Catherina van Walhain, die Gemahlin des Johan van Elderen, Herrn von Sart, die Tochter des Johan van Walhain, Sire von Villers Perwin war, welcher in 1444 Catherina Hinckaert, Tochter des Johan und der Gertrud van Huldenberghe, heirathete. — Nunmehr hat man die folgenden Ahnen:

1.	2.	3.	4.
Godenoul v. Elderen Herr v. Croenendael	Johanna van Stalle	Johan van Walhain Sire von Villers Perwin	Catherina Hinckaert

Johan van Elderen Herr von Sart (Sohn von 1. und 2.) — Catherina van Walhain (Tochter von 3. und 4.)

Godenoul van Elderen, Ritter = Elisabeth van Amstel.

Die Wappen der Schilde entsprechen vollständig denjenigen der Familien welche die obgenannten Ahnen vorstellen: sie sollen thatsächlich sein:

1. Van Elderen: Eisenhüte mit einem goldenen Balken. (Rietstap).
2. Van Stalle: in Roth einen Balken mit Hermelin (Id.)
3. Van Walhain: in Gold einen grünen Schild (de Rey) über das Ganze ein Balken (nach Van den Bergh, manusc. 189 p. 698.)
4. Van Hinckaert: in Schwarz mit silbernen Schindeln besaet und einem silbernen Löwen (Rietstap).

Und man sieht dass in diesem Viereck B

der Schild 2 die Grossmutter väterlicherseits,
„ „ 3 die Mutter
„ „ 4 die Grossmutter mütterlicherseits,
} des Godenoul van Elderen, dargestellt im Mittelschilde, repraesentirt.

Schreiten wir zum Viereck D.

Man erhält daselbst die Repraesentation der folgenden Ahnen,

1. Gisbert van Amstel — 2. Christine van Zevenberghe — 3. Halen — 4. Ghistelles

(1 + 2) Amstel — (3 + 4) Halen

Elisabeth van Amstel
= Godenoul van Elderen.

Thatsächlich liefert uns Butkens selbst auf dem Epitaph der Maria van Elderen (S. Facsimile Eingangs) die Angabe dass die Mutter der Elisabeth van Amstel eine Halen war. Dieses Epitaph gibt thatsächlich die Ahnen:

Linden	Elderen
Randwijck	Walhain
Bronckhorst	Amstel
Delen	Halen

Ahnen welche die hier unten stehenden Filiationen repraesentiren:

Johan van Lynden — Fulswine van Randwyck — Johan van Bronckhorst — Anna van Delen — Johan van Elderen — Johanna van Walhain — Amstel — Halen

Stephan van Lynden — Walburga van Bronckhorst — Godenoul van Elderen — Elisabeth van Amstel

Dirick van Lynden — Marie van Elderen

Weiters theilt uns Le Fort mit, dass Christine *van Zevenberghe* — Tochter des Henrich Bastard *van Zevenberghe* und der Catherina *Holland*, welche in 1408 den Hof von Bertenbrouck an der Nethe kauften, den Gisbert *van Amstel* heirathete.

Der Ahne *Zevenberghe* welcher mit *van Amstel* im Viereck D dargestellt ist, ist daher Niemand Anderer als Christine Gemahlin des Gisbert van Amstel. — Und da der Wappenschild de Ghistelles nicht die Mutter der Christine van Zevenberghe darstellen kann, da diese Mutter eine *Holland* war, kann er nur noch die Mutter der Persönlichkeit darstellen welche durch den Wappenschild *Halen* repraesentirt ist.

Nunmehr ist die Ahnenrepraesentation der Persönlichkeit welche durch den Mittelschild des Vierecks D dargestellt ist, wie folgt:

der Wappenschild 2 stellt die Grossmutter väterlicherseits vor
„ „ 3 die Mutter
„ „ 4 die Grossmutter mütterlicherseits
} der Elisabeth van Amstel dargestellt durch den Mittelschild

Das Repraesentationssystem in den Vierecken B und D ist somit identisch.

Diese Identität der Repraesentationssysteme in den Vierecken B und D, die Verschiedenheit des Systems in dem Viereck A, — der allgemeine Widerspruch welcher in den Copien des Epitaphs, von denen das eine von Butkens geliefert wird, das andere von Van den Bergh, vorherrscht und hauptsächlich die verschiedenen Wappen welche von diesen beiden Schriftstellern dem Schild 3 des Vierecks A angewiesen werden, brachten uns zur Ueberzeugung dass offenbare Fälschungen in dem Haupt Viereck des Epitaphs vorhanden sein müssen. Einerseits die Anklagen von Betrug welche gegen Butkens seit der Veröffentlichung seines Werkes vorgebracht worden sind — andrerseits der unbescholtene und tadellose Ruf des Wappenkönigs des Bischoff's Ferdinand von Bayern, bestimmten uns natürlich, nach so vielen Anderen, noch einmal mit Butkens abzurechnen. Auf alle Fälle handelt es sich darum das vermuthete Unrecht zu beweisen und wahrhaftig dies war keine leichte Aufgabe.

Van den Bergh gibt uns in positiver Weise das Wappen der Familie van Groesbeeck für den Schild 3 des Viereck's A.

Um in diesem Viereck auf das in den Vierecken B und D befolgte Ahnen-Repraesentations-System zu gelangen, muss der Schild 4 die Grossmutter mütterlicherseits des Stephan van Lynden — Bronckhorst, repraesentirt im Mittelschild, darstellen. Es muss daher die Mutter der Groesbeeck, dargestellt durch den Schild 3, einer Familie angehört haben, welche das Kreuz führt, denn Van den Bergh und Butkens stimmen überein in dem Vorhandensein des Kreuzes im Schild 4.

Um den Namen dieser Familie zu entdecken haben wir uns natürlich an die Manuscripte Vandenbergh's selbst gehalten. Aber unsere Erfolge waren gering. Bei Durchsicht des Manuscriptes 1102 der Bibliothek der Universität Lüttich begegneten wir dennoch die Namen van Groesbeeck und van Linden unter den Ahnen des Arnold Huyn van Geleen welcher Margaretha van Bocholtz geheirathet hat.

Die mütterlichen Ahnen dieses Herrn waren: Groesbeeck, Goer, Vlodrop, Montfort, Linden, Witthem, Hamel & Croy, und entsprechen dem folgenden genealogischen Fragmente:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Johan v. Groesbeeck Herr dieses Ortes	N... van Linden	Willem van Vlodrop † 1493	Cecilie v. Hamal	Daniel v.Goor	Marie v. Witthem	Henrich v. Montfort	Maria v. Croy

Siegebert van Groesbeeck Herr dieses Ortes — Elisabeth van Vlodrop — Johan van Goor, Herr von Weyer — Johanna van Montfort

Johan, Baron und Herr van Groesbeeck Drossard von Geldern — Bertha van Goer genannt van Hoorn

Anna van Groesbeeck, Schwester des Gerhard Bischoff's von Lüttich, heirathete Arnold Huyn van Geleen. Gouverneur von Maestricht in 1577.
woraus
Arnold Huyn van Geleen = 1586 Margaretha van Bocholtz.

Dies war Alles was wir in den Arbeiten Vandenbergh's finden konnten.

Im Verlauf unserer Nachforschungen fanden wir die Ahnen des Gerhard van Groesbeeck, Bischoff's von Lüttich. Es ist der berühmte Delvaux, welcher sie uns in seinen voluminösen Manuscripten über die Geschichte des Landes Lüttich gibt und welche in der Bibliothek der Universität aufbewahrt sind. Hier folgen die Ahnen:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Johan v. Groesbeeck	N... van Redinckhoven	Willem van Vlodrop	Cecilie van Hamal	Daniel van Goer	Marie van Witthem	Henrik van Montfort	Marie van Croy
Zegher (oder Sigbert) van Groesbeeck		Elisabeth van Vlodrop		Johan van Goer		Johanna van Montfort	
Johan, Baron und Herr von Groesbeeck Drossard von Geldern				Bertha van Goer genannt van Hoorn			
Gerhard van Groesbeeck Bischoff von Lüttich erwählt in 1564.							

Sofort constatirten wir die Verschiedenheit des zweiten Ahnen: *Linden,* nach Vandenbergh — *Redinckhoven* nach Delvaux.

Dieser Widerspruch war immerhin nur augenscheinlich, Lefort gibt uns hier das folgende genealogische Fragment:

I. Zegher van Groesbeeck, lebt 1409, heirathete van Hoemen Tochter des Arnold, Hieraus:

II. Johan van Groesbeeck, Herr von Hoemen, Malden, Beeck, lebt 1438. Er heirathete in erster Ehe Margaretha van Bylandt und in zweiter Ehe N.... van Gennepp. Hieraus:

III. Johan van Groesbeeck, Herr von Hoemen, Malden, Beeck, heirathete in erster Ehe Hedwig van Redinckhoven und in zweiter Ehe N. van Linden.

Dieses genealogische Fragment lässt keinen Zweifel mehr über den Ursprung des Widerspruchs, welcher zwischen den Ahnen der Anna van Groesbeeck besteht so wie sie uns Vandenbergh berichtet und denjenigen ihres Bruders Gerhard wie sie Delvaux gibt. Die zwei Ehen des Johan van Groesbeeck erwähnt unter III erklären Alles. Es ist wahr dass Sigebert van Groesbeeck-Vlodrop nicht eine van Redinckhoven und eine van Linden als Mutter gehabt haben kann, aber zu jener Zeitepoche führten die Familien häufig zwei oder mehrere Namen, je nachdem die Aktenstücke in welchen sie erwähnt waren, sich auf diese oder jene ihrer Domainen bezogen. Es könnte sehr leicht möglich sein dass in Wirklichkeit nur eine Ehe stattgefunden hat, und dass Johan van Groesbeeck *entweder* eine van Redinckhoven, Frau von Linden, *oder* aber eine van Linden, Frau von Redinckhoven heirathete. Es kann auch sein dass die Schriftsteller nicht nachgeforscht haben ob Sigebert ein Sohn aus erster oder aus zweiter Ehe des Johan van Groesbeeck war. Wir

werden später auf diesen Punkt zurückkommen. Wir wollen für den Moment nur constatiren, dass der Annuaire de la noblesse de Belgique Bd. 36 Mittheilungen über die Familie van Groesbeeck bringt in welchen dieselbe Anomalie zu bemerken ist:

Von Johan van Groesbeeck und von Bertha van Goer erwähnt er die folgenden Kinder:

1) Siger = a) Hedwig van Becht, b) Jossüe van Tuijl.
2) Johan = Sophie van Stommel woraus:
   Johan welcher Helene d'Yve heirathete.
3) Gerhard, Bischoff von Lüttich.
4) Elisabeth, welche N. van Eijll heirathete.
5) Willem, Deutsch Ordens Ritter.
6) Dirick welcher Cecilie van Raugrav heirathete.
7) Anna = Huyn van Geleen.

Zu Numero 3 berichtet der Annuaire die Ahnen *Groesbeke*, *Redinckhoven*, *Vlodrop*, *Hamal*, *Goor*, *Witthem*, *Montfort* & *Croy*.

Dem Sohne zu Numero 2 welcher eine van Yve heirathet, gibt er die folgenden 16 Ahnen: *Groesbeeck*, *Lijnden*, *Goor* und *Withem; Stommel*, *Millendonck*, *Ruijsschenberg, ...; — Yve*, *Boffy*, *Grisperre*, *Lun; — Lenzelles*, *Berghes*, *Hun & Celles.*

Die Frage ob *die* Gemahlin des Johan van Groesbeeck, oder *seine zweite* Gemahlin eine van Linden war, ist jedoch von der höchsten Wichtigkeit. Die Nachforschungen mussten daher bis zum Ende durchgeführt werden. Einerseits, ist zu bemerken dass derselbe „Annuaire de la noblesse de Belgique" Bd. 36 p. 211 den Artikel über Johan van Groesbeeck, welcher uns beschäftigt, in folgender Weise gibt:

Jean de Groesbeeck, seigneur de ce lieu et de Hoemen, Maldenbeeck, Linden non loin de Nimègue, fils de Jean, épousa Hedwige de Redinckhoven.

Er gibt ihm somit den Titel eines Herrn von Linden bei Nimwegen und von dessen Sohne sprechend, sagt er einfach Sigebert van Groesbeeck, Herr dieses Orts und von Hoemen & Maldenbeeck, ohne ihm noch den Titel eines Herrn von Linden zu geben.

Diese Thatsache lässt daher vermuthen, dass die Herrschaft von Linden auf die Kinder oder auf die Nachkommenschaft aus einer zweiten Heirath überging und dass die Herrschaft von Linden auf Johan van Groesbeeck nur durch seine Verbindung mit seiner zweiten Gemahlin kam.

Andrerseits, gibt uns das Manuscript 5673 der Kgl. Bibliothek zu Brüssel über welches uns die Herren Goetals und Huyttens unter Anderen in ihren genealogischen Tafeln als ein solches berichten, welches Auskunft über die Familie von Linden gibt, die folgende Genealogie:

1350
N. van Lienden.

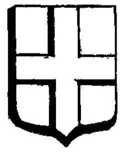

N.B. Dieses Wappen gibt das Manuscript.

Heer te Lienden en ter Lee — Steven van Lienden, here van Hemmen, vrouwe Lysbeth van den Birck (Offenbar Elisabeth Tochter des Borre van Doornick, Herrn von Hemmen.

Dirick, heere te Lienden

Heere van Gemmenich Lienden — Otto van Arckel Lienden — Groesbeeck Lienden — Rossem Lienden

Kein Namen — Arckel—Bertha van Culemburg — p. 171.

Wie man ersieht ist diese Genealogie bedeutend verschieden von derjenigen von Butkens.

1°. Macht sie aus Johanna van Linden, Gemahlin des Henrik van Gemmenich und der Isabeau = Elizabeth van Lienden, Gemahlin des Otto van Arckel, nicht *Schwestern* des Dirick IV van Lienden von Butkens, sondern *Töchter* dieses Herrn.

2°. Schreibt sie diesen Damen zwei Schwestern zu von welchen die eine einen van Groesbeeck heirathete, die andere einen van Rossem, und aus diesen zwei Schwestern macht Butkens Töchter des Gossuin van Lynden-Groutsteyn, mit dem Unterschiede dass, nach

Butkens, der Ritter van Groesbeeck welcher die Erstere heirathete den Vornamen Friederich geführt hätte, während Lefort, Vandenbergh und Delvaux ihm, wie man gesehen hat, den Vornamen Johan geben.

3o. Sie spricht gar nicht von der Margaretha van Lynden welche Butkens als Tochter des Dirick IV und der Marie van Hoorn erwähnt.

Obgleich uns der Verfasser dieser Genealogie nicht bekannt ist, sind wir zu glauben geneigt, dass die Arbeit auf authentischen Dokumenten beruht. Hier sind unsere Beweggründe:

a) Diese Genealogie enthält keinen Widerspruch mit den Uebertragungen des Lehens des Erbschenkenamts von Geldern und des Schlosses Ter Lee. Johan van Arckel wäre durch seine Gemahlin im Erbschenkenamt als Sohn des Dirick IV succedirt — Ausserdem, würde sie die Ansprüche welche Henrich van Gemmenich in 1431 geltend machte, erklären, denn als directer *Abkömmling* des Dirick IV konnte er sich der Zulassung des Johan van Looz, welcher kein Abkömmling des Dirick IV, sondern von dem zweiten Gemahl der Margaretha van Gennep, d. h. eines Fremden in der Familie der erblichen Erbschenken war, widersetzen.

b) Sie beruht nicht auf den irrigen Arbeiten von Butkens welchem alle anderen Genealogisten nachgeschrieben haben.

c) Sie würde den Ahnenschild van Linden in der Familie van Groesbeeck berechtigen.

d) Sie würde Margaretha, Tochter des Dirick und einer Dame van Hoorn beseitigen, und nach Herrn Jean Theo. de Raadt ist diese Verbindung Lynden—Horn eine Erfindung von Butkens, während wir selbst bewiesen haben [1]), dass die Urkunde auf welche Butkens diese Heirath begrüudet, gefälscht ist.

Nach dieser Genealogie wäre daher die Gemahlin des Johan van Groesbeeck die Tochter des Dirick IV van Lynden, sie hätte ihrem Vater in der Herrschaft Linden succedirt und hätte, nachdem was wir weiter oben berichtet haben, die Herrschaft ihrem Gemahl Johan van Groesbeeck zugebracht. Endlich wäre die Herrschaft in der Theilung zwischen den Kindern dieses Johan van Groes-

[1]) S. „De Navorscher", 1891, p. 564—574.

beeck auf die Kinder welche dieser mit seiner zweiten Gemahlin gezeugt hat, übergegangen, was ganz natürlich war.

Dann würde sich das Vorhandensein des Kreuzes der Lynden auf dem Schild 4 des Vierecks A erklären: da die Mutter der van Groesbeeck, dargestellt durch den Wappenschild 3 dieses Vierecks, eine Lynden war und diese nach dem Manuscript der Kgl. Bibliothek in Brüssel das Kreuz führten.

Aber hier stellt sich eine heraldische Schwierigkeit ein. Ein Manuscript von Le Fort, ein Supplement zu seiner voluminösen Compilation dreier grossen Serien von Arbeiten, gibt uns die folgenden Ahnen:

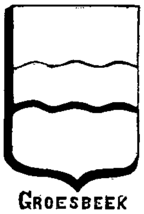
GROESBEEK

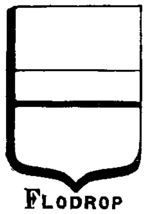
FLODROP

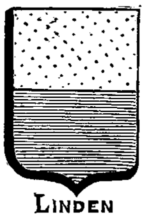
LINDEN

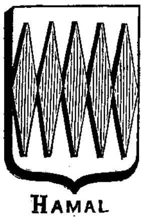
HAMAL

(offenbar Ahnen des Sigbert van Groesbeeck und der Elisabeth van Vlodrop) und Lefort sagt uns: *Diese 4 Ahnen sind einem sehr alten Pergamente entnommen welches im Besitz des Herrn Gross-Dekan Bocholtz war.*

Nach dem fraglichen Pergament führte also die van Linden welche den Johan van Groesbeeck heirathete nicht das Kreuz. Diese letztere Entdeckung war im ersten Moment verwirrend, weil sie Alles umstürzte was uns das Manuscript der Kgl. Bibliothek gesagt hatte. Dieses sagte uns thatsächlich in kategorischer Weise, dass die Gemahlin des Johan van Groesbeeck das Kreuz führte, während das Pergament, authentisch ohne jeden Zweifel, das Lefort seinen Arbeiten zu Grunde legte, uns als Wappen dieser Dame

getheilt, im 1. Gold und im 2 blau gibt. Und sicherlich sollte man dem authentischen Dokument, *welchess ehr alt war*, den Vorzug gewähren.

Der erste Gedanke welchen wir hatten, war, uns zu fragen ob die Herrschaft Linden welche die zweite Gemahlin des Johan van Groesbeeck mit in die Heirath brachte, wohl dieselbe gewesen sei welche Dirick van Lynden, der Erbschenk von Geldern, in 1404 mit seinem Amte belehnt, besessen hat. Der Annuaire de la noblesse de Belgique sagt uns, dass die Herrschaft Linden welche Johan van Groesbeeck besass, nicht weit von Nimwegen gelegen war. Nun fanden wir zwei Linden *nicht* weit von Nimwegen: *Linden*, südlich von der Herrschaft Groesbeeck und *Linden* in der Betuwe. Um welche der beiden Linden handelt es sich in dem Fall der uns beschäftigt? Das festzustellen ist unmöglich, denn wie wir sagten, befanden sich alle beide beinahe auf gleiche Distanz von der Stadt Nimwegen entfernt. Es widersetzt sich jedoch nichts bis man nicht das Gegentheil beweist, *namentlich durch das Vorhandensein der Genealogie des Manuscripts 5673,* welches weiter oben erwähnt ist, um in der von Johan van Groesbeeck besessenen Herrschaft das früher innegehabte Eigenthum des Dirick IV van Lynden zu erblicken. Es ist wahr dass Butkens uns sagt dass diese letztere auf die Familie van Gemmenich überging. Aber warum ist dann Johan van Gemmenich in der Belehnungs Urkunde des Erbschenkenamts und von Ter Lee, einfach Herr von Visschel genannt? Warum führte er nicht den Titel eines Herrn von Linden, eines *patrimonialen* Besitzthums, nach Butkens, DER FAMILIE *der Erbschenken von Geldern?* — Eine von Lefort berichtete Genealogie, ein Original Manuscript des Christant Boes von Munster Eiffel, von diesem im Auftrag der Familie von Gimmenich selbst entworfen, nennt die Gimmenich nur Herren *„zu Gimmenich und in die Visschel."*

Wenn nun die Gemahlin des Johan van Groesbeeck der Familie der Erbschenken von Geldern wirklich angehörte, wie es die vorerwähnte Genealogie beansprucht, dann haben wir ganz sicher in den hier oben gemeldeten Ahnen, Groesbeeck—Flodrop, eine der ältesten heraldischen Erinnerungen der Familie van Linden.

Wie kann man nunmehr mit Fahne übereinstimmen welcher den

van Linden, Erbschenken von Geldern, das Andreas Kreuz zuschreibt, welches wir als das Urstamm-wappen der van Linden aus der Grafschaft Looz und des Landes Lüttich vorfanden? Und vor Allem, unter welchen Umständen wäre dieses Andreas Kreuz verschwunden? Scheint es nicht dass Fahne, nach gewissen anderen Dokumenten zu schliessen, falsch berichtet hätte?

Eine andere Frage. Wenn der Schild 4 des Vierecks A nicht wirklich die Familie van Linden, welche einen Ahnen der Groesbeeck bildet, repraesentirt, ist dann noch eine andere eheliche Verbindung bei den Groesbeeck welche den Ahnen welcher ein Kreuz führt, erklärt?

Wir antworten bejahend.

Thatsächlich heirathet, nach Lefort, Johan van Groesbeeck, Herr von Hoemen, Malden, Beeck oder Maldenbeeck, am Leben in 1438, in erster Ehe Margaretha van Bylandt. Nun führt diese Familie Bylandt auch ein Kreuz in ihrem Wappen.

Nunmehr da die Mutter der Groesbeeck eine Bylandt ist, wird diese eine Tochter des 1ten Herrn von Groesbeeck sein, welcher den Vornamen Johann geführt hat (erwähnt in der Generation II).

Dies ist die wahrscheinlichst gewisse Version zur Erklärung des Schildes 4 des Viereck's A. Wenn man die Zeitepochen in welchen die van Linden, Vorfahren des Dirick van Linden von Dormael, gelebt haben, thatsächlich vergleicht, erkennt man leicht dass die Groesbeeck, Tochter der Persönlichkeit welche durch den 4ten Wappenschild repraesentirt ist, eine Zeitgenossin des Johan welcher 1o eine van Redinckhoven und 2o eine van Linden geheirathet hat, war.

Thatsächlich wurde Dirick van Linden—Dormael gegen 1500 geboren. Indem man dieser Zeitepoche 30 Jahre seinem Vater van Linden-Bronckhorst zurechnet, wäre dieser gegen 1470 geboren. Und indem man dem Linden-Groesbeeck ebenso 30 Jahre zugibt bis zur Zeitepoche der Geburt des Stephan van Linden, welcher die Bronckhorst geheirathet hat, kommt man für die Geburt des van Linden-Groesbeeck an das aproximative Datum von 1440. Nun war nach Lefort Johan van Groesbeeck-Bylandt in 1438 am Leben, daher kann die Gemahlin van Linden-Groesbeeck sehr wohl um diese Zeitepoche geboren worden sein.

Da nun der Schild 4 die Familie Bylandt repraesentirt, so ist das Repraesentationssystem der Ahnen wieder identisch mit demjenigen, welches in den Vierecken B & D befolgt worden ist. Thatsächlich: wird der Schild 2 nothwendigerweise die Grossmutter väterlicherseits des Stephan van Lynden-Bronckhorst, dargestellt im Mittelschild, repraesentiren. Denn von dieser Persönlichkeit welche im Mittellschild dargestellt ist, repraesentirt der Schild 4 die Grossmutter mütterlicherseits und der Schild 3 repraesentirt die Mutter.

Wie ersichtlich, bietet dadurch dass man die Groesbeeck, welche durch den Schild 3 des Viereck's A dargestellt ist, zur Tochter des Johan und van Bylandts oder des Johan und der N. van Linden macht, die Zeichung des Wappens keinen Widerspruch dar. Aber wir wiederholen es, die erste Hypothese passt besser zur Chronologie unserer Genealogie. — Wenn wir durch die Hypothese des Wappens van Linden im 4ten Schild passiren mussten, so ist es weil das Wappen natürlicherweise irrthümlich aufgefasst werden könnte und weil es wichtig war zu beweisen, dass dieser 4te Schild selbst in der Hypothese, nicht einer van Linden gehörte, dass die Lesung oder vielmehr die heraldische Entzifferung von Van den Berg in Allem der Genealogie der Familie Groesbeeck entspricht; obgleich Butkens bestrebt war, dieselbe einer Familie Doornick oder Piek zuzuschreiben, ohne sich um das Divergieren in der heraldischen Repraesentation, welches sein System zwischen den Vierecken A und den Vierecken B & D des fraglichen Epitaphs entstehen lässt, zu kümmern.

Da es nun bewiesen ist, dass die Lesung Vandenberg's, welche übereinstimmend ist mit der Genealogie van Groesbeeck, es nicht minder ist mit dem vorherrschenden und allgemeinen heraldischen System des Epitaphs, dass die Ahnen welche in dem Viereck A dargestellt sind, der hauptsächlichste Beweis für die Abstammung der van Linden sind, so wird das Viereck A zum Ausdruck des folgenden genealogischen Fragments:

1. N. van Linden 2. N. 3. Johan v. Groesbeeck 4. Margaretha v. Bylandt

N. van Linden N. van Groesbeeck

Stephan van Linden =
Walburga van Bronckhorst

denn die Verbindung van Linden-Bronckhorst wird durch die Thatsache selbst der Uebereinstimmung zwischen Butkens und Van den Berg in betreff des Vierecks 3 anerkannt.

Mittelst des Gegebenen, welches bis jetzt gefunden wurde, werden wir die Abstammung Diricks van Linden von Dormael in ihren Beziehungen zu der Genealogie der van Groesbeeck reconstituiren.

Auf diese Weise werden wir haben:

I Johan van Groesbeeck, heirathete in erster Ehe Margaretha van Bylant und in

zweiter Ehe N. van Genepp. Hieraus:

II (Aus I Ehe) *a*) Johan van Groesbeeck welcher in I Ehe Hedwig van Redinckhoven und in II Ehe N. van Linden heirathete	*b*) N. (Tochter) van Groesbeeck heirathete N. van Linden (Aus I Ehe)
Zegher van Groesbeeck = Elisabeth van Vlodrop	Stephan van Linden = Walburga van Bronckhorst
Johan van Groesbeeck welcher Bertha van Goer heirathete	Dirick van Linden von Dormael
Gerhard van Groesbeeck Bischoff von Lüttich geb. in 1517 (nach Daris)	S. [1]) die Anmerkung hier unten.

Dirick van Linden von Dormael und Gerhard van Groesbeeck waren somit ziemlich nahe Verwandte. Diese Verwandtschaft erklärt zwei Punkte des Testaments von Dirick van Linden (19 Jan. 1563): 1⁰ Dirick van Linden hatte auf die Güter des Zegher van

[1]) Oder auch, aber doch mit viel weniger Wahrscheinlichkeit in betreff des chronologischen Zusammenhangs.

Johan van Groesbeeck = heirath. 1) Hedwig van Redinckhoven 2) N. van Linden

(Aus I Ehe) Zegher van Groesbeeck = Elisabeth van Vlodorp	*(Aus II Ehe)* N. (Tochter) van Groesbeeck = N. van Linden.
Johan van Groesbeeck = Bertha van Goer	Stephan van Linden = Walburga van Bronckhorst
Gerhard van Groesbeeck Bischoff von Lüttich	Dirick van Linden von Dormael

Groesbeeck oder von ihm direct eine Rente angewiesen. Diese Rente ging ohne Zweifel aus einer Theilung in der Familie hervor und sehr wahrscheinlich aus der Theilung welche sich zwischen seiner Grossmutter Groesbeeck und dem Bruder derselben zutrug. Die jüngeren Söhne erhielten in jener Zeit oft ihren Antheil in Renten auf die Güter des Aeltesten, welcher den Grundbesitz erbte, angewiesen. 2° Dirick van Linden ernennt in seinem Testament, in welchem Marie van Elderen ihren Verwandten Willem van Elderen — Godenoulle als Testaments = Vollstrecker einsetzt, in derselben Eigenschaft Gerhard van Groesbeeck, seinen Verwandten, welcher damals noch Domherr in Lüttich war. Diese Verwandtschaft erklärt wieder die Gunstbezeugungen und die Ehren welcher sich die Kinder des Dirick während des Episcopats des Gerhard van Groesbeeck erfreuten; sie gibt endlich die Erklärung zu den Besitzungen welche Dirick van Linden—Dormael in Geldern hatte und welche Marie van Elderen, nach Butkens, in 1536 verkaufte.

Bleibt ein Einwurf welchen man uns machen könnte: dass die Lesart von Van den Berg für das Viereck C mit den Ahnen welche Butkens der van Bronckhorst, welche im Mittelschilde dargestellt ist, zuschreibt, übereinstimmt. Wir antworten dass die Filiation welche Butkens der van Bronckhorst zuschreibt nicht bewiesen ist; dass wir in Lefort keine Spur der von dem Autor der Annales gegebenen Filiationen gefunden haben. Und doch gibt uns Lefort von den van Bronckhorst sehr umfangreiche Genealogieen, aber in einer Anmerkung ohne Commentar, überlässt er Butkens die Verantwortung für die Filiation, welche dieser Autor angibt. Endlich fügen wir hinzu dass das Viereck C ebensogut den Ahnen entsprechen kann:

1. Bronckhorst 2. Delen 3. Bemmel 4. Viegh

Bronckhorst Bemmel

Bronckhorst

als das was Bütkens vorbringt.

Wir haben eben festgestellt, dass die von Butkens veröffentlichte Copie des Epitaphs mit dem Original-Grabstein nicht über-

einstimmend sein kann; wir haben bewiesen dass die von Van den Berg gelieferte Copie in allen Punkten mit der Genealogie der Familie Groesbeeck übereinstimmt und, was das Wichtigste ist, sie stellt in dem Viereck A, das in den Vierecken B & D befolgte heraldische Repraesentationssystem wieder her. Wir haben demnach das folgende Gegebene:

N. van Linden heirathet N. van Groesbeeck.
Hieraus
Stephan van Linden heirathete Walpurga van Bronckhorst.
Hieraus
Dirick van Linden welcher Marie van Elderen heirathete.

Dieses Fragment, dessen Genauigkeit nun unbestreitbar ist, stimmt nicht überein mit der von Butkens berichteten Abstammung des Dirick; Schlussfolgerung: Der Dirick van Linden-Dormael oder wenigstens seine nahesten Vorfahren stammen nicht aus Geldern ab. Und wenn man uns einwendet dass Dirick in mehreren Akten des Feudal-Gerichtshofes von Lüttich und des Gerichtshofes von Fetinne und Bouverie, zum Beispiel in dem Belehnungsakt von Hameffe und Harduemont von 1532, den Beinamen Gelderman führt, so antworten wir, dass dieses Beiwort wohl den *Aufenthalt* des Dirick in Geldern beweisen kann, ja selbst seine Geburt in diesem Lande, aber dass es keineswegs schliesst dass sein Grossvater, Gemahl der Groesbeeck, von Gelder'scher *Abstammung* gewesen sei.

Da das oben gebrachte genealogische Fragment sich demnach nicht auf die van Lynden in Geldern bezieht, zögern wir nicht zu sagen, dass es zu den van Linde vom Lande Lüttich gehört, wo diejenigen, welche es in sich schliesst, entweder gewohnt oder unzweifelhafte Spuren ihres Aufenthaltes zurückgelassen haben. Warum?

Zur Zeitepoche als Dirick van Linden von Dormael sein Testament machte, d. h. im Jahre 1563, war die Ortographie des Namens der Geldrischen Familie schon seit langem mit der Form van **Lynden** festgestellt; nun sind alle Kinder des Dirick in diesem Testament mit der Form **Linde** bezeichnet, eine Ortographie welche,

vom Anfang an, diejenige der Linie des Landes Lüttich war. Diese hat oft, namentlich in der Linie von Maestricht das *y* durch das *i* ersetzt, aber selten, um nicht zu sagen nie, hat sie das am Ende befindliche *n* welches man in der Gelder'schen Familie findet, angenommen.

Aber die grosse Schwierigkeit besteht in dem Punkte zu wissen wo man das Fragment welches wir *für die Linie im Lande Lüttich* aufgestellt haben, einfügen soll. Vandenberg hat uns für den Schild 2 des Vierecks A nur einen aller heraldischen Figur baaren Schild gelassen und konnte auch nicht einen Buchstaben der Ueberschrift dieses Schildes entziffern. Nun ist es gerade dieser Schild welcher das Wappen der väterlichen Grossmutter des Stephan van Linden-Bronckhorst, welcher im Mittelschild dargestellt ist, repraesentirte, und angesichts der Leere, in welcher Vandenberg es uns reproducirt, ist es demnach ganz unmöglich, den Namen der Familie, welchen die väterliche Grossmutter des Stephan van Linde geführt hat, zu entdecken.

Dennoch gibt uns Bütkens einen aufrechtstehenden voll entwickelten Löwen im Schild. Kann man sich denn auf diese Repraesentation verlassen, im Momente selbst, wo Bütkens im flagranten Vergehen der Fälschung ertappt ist? Man kan sich ohne Zweifel nicht darauf verlassen. Sicher ist es, dass der Wappenschild nicht die Familie Randwyck repraesentirt haben kann, denn der Platz des Wappenschildes dieser Familie, welche die Mutter des Stephan van Linden-Bronckhorst repraesentirte war, nicht in Numero 2 des Vierecks, sondern in N°. 3, zu Folge des Ahnen Repraesentations-system's, wie es in den Vierecken B und D desselben Epitaph's eingehalten ist.

Wenn man jedoch ersieht, dass Butkens die heraldischen Figuren der Wappen 3 & 4 nicht *vollständig* verändert hat, — dass er für den Wappenschild 4 das Kreuz beibehält welches gleichfalls von Van den Berg berichtet wird, — dass er aber für den Schild 3, wie auch Vandenberg, uns einen Balken als heraldische Figur des

Schildes gibt, nur dass er diesen Querbalken mit nebensächlichen Zeichnungen ändert, — soll man da nicht mit Recht vermuthen dass die Hauptfigur des Schildes 2 gleichfalls erhalten worden sei vom Autor der Annales, aber dass die Nebensächlichkeiten des Schildes durch ihn gewechselt oder verändert worden sind? Man muss thatsächlich glauben, das zur Zeitepoche von Butkens, die Hauptfigur des Schildes 2 noch entzifferbar war, unvollkommen wenn man will, aber wenigstens ebensogut als die Figuren der Schilder 3 & 4, und wer hätte unter diesen Umständen, es gewagt einen Schild welcher *total* verschieden von demjenigen, welcher auf dem noch existirenden Original Grabstein war, zu veröffentlichen.

Und wenn es wahr ist dass dieser Schild 2 einen Löwen geführt hat, und dass dieser Löwe die Grossmutter väterlicherseits des Stephan van Linden – Bronckhorst repraesentiren sollte — war dieser Schild dann nicht derjenige der Agnes *van de Wingaerdt* (*de Vinea*) der Gemahlin des ersten Lambert van Linde, Herrn von Mopertingen? Diese Dame führte thatsächlich nach den Siegeln der Familie welche in dem Staats-Archiv von Maestricht aufbewahrt sind, einen aufrecht stehenden, voll entwickelten Löwen mit grünem Schweife (S. Publ. du duché du Limbourg Bd. XIV, p. 129) oder nach Rietstap ein Löwe vierfach gestückt (S. auch Herkenrode, Collection de tombes p. 202) Auf diese Weise wäre das Viereck A, nichts Anderes gewesen, als die Ahnen des folgenden Fragments:

Lambert van Linde von Mopertingen = Agnes van Wingaerdt

woraus

N. van Linde welcher N. van Groesbeeck heirathete

woraus

Stephan van Linde welcher Walburga van Bronckhorst heirathete

woraus

Dirick van Linde welcher Marie van Elderen heirathete.

Wir wissen, dass zahlreiche Einwendungen, gegen dieses System, gemacht werden können. Wir wollen sie der Reihe nach nehmen und ihren Werth untersuchen.

Das genealogische Fragment, welches wir constituiren, enthält, allen bekannten Gebräuchen entgegen, ganz neue Vornamen, welche man

kaum in den früheren Generationen der Linie in dem Lande Lüttich begegnet, welche aber gerade in der Familie van Lynden in Geldern, in Gebrauch sind. Beispiel: *Dirick* und *Stephan.*

Wir antworten sofort, dass man sich täuscht. Es ist wahr, dass Lefort weder von Stephan noch von Dirick spricht, es ist wahr, dass die Generationen in den Anfängen der Familie diese Vornamen nicht in sich schliessen; aber das Staats-Archiv in Maestricht hat uns nichtsdestoweniger Familienmitglieder der van Linden erhalten, welche diese Vornamen, um die es sich handelt, führen.

Dirick = Thierry. — Es existirt in dem Kgl. holl. Staats-Archiv von Maestricht ein Fragment des Régisters der Kirche von Unserer Frau in dieser Stadt mit dem Titel „*Sequuntur inter pignora blada redditus, census et proventus omnium missarum fraternatis capellanorum Ecclesie beata Marie Traiectensis Leodiensis diocesis.* — Dieses Register spricht von einer Messe, welche „im Chor nach der Frühmetten" gelesen werden sollte, einer Messe, welche von dem *Juncker* Dirick von Mobertingen und Godfried van Vlodrop, Dekan in Aachen, gestiftet wurde (S. Franquinet Bd. II) — Um das Datum dieser Stiftung zu bestimmen, weiss man dass Godfried von Vlodorp, Dekan in Aachen, der Nachfolger des Godart van den Bongart oder de Pomario in diesem Amte i. J. 1397 war. Die Messe wurde daher nach diesem Datum gestiftet. — In demselben Manuscript sieht man, dass Louis de Buscho, Domherr an der Kirche von Unserer Frau zu Maestricht, für diese Messe eine Rente von xxs. testamentarisch vermachte, um an der Entlastung dieser Messe behülflich zu sein. Man liest thatsächlich in dem obgenannten Register, unter der Aufzählung der „*reditus* MISSE SUPRA CHORUM POST MATUTINAS *fundatam per dominum Theodricum de Mopertingen parentum et amicorum ejus" item, ex legato magistri Ludovici de Busco, canonici huius ecclesie, ad et supra donuum decani Johanis Rampart* xxs. — In 1414 war dieser Dirick von Mopertingen tot. Thatsächlich zahlt in diesem nemlichen Jahre die Deutsch-Ordens Commende Alten-Biesen, der Gemahlin des Dirick von Mobertingen, am St Johannis Tag eine Rente von zehn Heller; wie es sich aus folgendem Eintrag in dem „Registrum petancie veteris juncetaneā

ex annis 1414 „x den aen joncker Dirix jouffrouw van Mobertingen op St Johannes dach" ergibt.

Die Messe „auf dem Chor nach der Frühmetten" wurde demnach zwischen 1397 und 1414 gestiftet.

Dieser Dirick von Mopertingen war in 1407 einer der Anführer, der Armee des Bischoff's Johan von Bayern, welche gegen die Lütticher, die ihn nicht als Bischoff anerkennen wollten, Krieg führte. Er starb einige Zeit nach der Schlacht von Othée 1408, (S. Fisen, S. Duiter, Daris).

Aber welchen Platz soll man diesem Dirick in der Genealogie von Lefort anweisen?

Vor Allem ist es sicher, dass er derselben Linie, wie der erste Herr von Mopertingen angehörte; wie wäre er sonst zu dem Namen oder Titel eines *Junckers* gekommen.

Wenn man hierauf das Testament des Louis de Buscho, Domherrn der Notre-Dame Kirche in Maestricht, zu Rathe zieht, sieht man, dass dieser Domherr, zuerst zwei Malter Dinkel immerwährenden Grundzinses für den Todestag und dem Andenken des Ritter's Willem (wahrscheinlich sein Gross-Onkel), des Lambert seines Bruders, und der Aleyde seiner Mutter, bestimmt. Hierauf vermacht er, *pro integra missa supra chorum*, eine Mark oder vier Malter Dinkel jährlicher Rente. Nun aber, wie man es weiter oben gesehen hat, war die vom Juncker Dirick von Mopertingen gestiftete Messe la *missa super chorum*. Solche Vermächtnisse (Stiftungen) sind nur dann erklärlich, wenn diejenigen, zu deren Andenken man sie stiftet, nahe Verwandte sind. Der Zusammenhang beweist dies, denn er erwähnt thatsächlich, eine Stiftung für die Seele eines Gross-Onkels, für diejenige eines Bruders, für diejenige einer Mutter; und nach dem Vermächtniss für den von Dirick gestifteten Todestag, denkt der Domherr Louis de Buscho zuletzt, dem Range des Gebers gemäss, an *seinen natürlichen Sohn*, Johan, und gibt ihm eine Summe von 600 Gulden. Endlich verlangt er, dass wenn eine seiner Schwestern sterben sollte, die nahesten Erben der Anderen ihm persönlich und nicht durch Geschlechts-repraesentation succediren. In dem Testamente ist Alles für die Familie des Gebers.

Der Titel eines *Junckers*, des Dirick von Mopertingen, der Wortlaut des Testaments des Domherrn Louis de Buscho, Bruders des Lambert, Herrn von Mopertingen, wie wir nun wissen, gibt diesem Dirick von Mopertingen, in der Genealogie von Lefort, offenbar den Platz neben diesem ersten Lambert, Herrn von Mopertingen, neben dem Louis de Buscho. Dirick war Bruder des Lambert, somit auch Bruder von Louis. Und Alles berechtigt zum Glauben, dass er der älteste Sohn des Lambert und der Aleyde Marteal war. In der Aufzählung der Stiftungen für die Messe *supra chorum*, liest man die Worte: fundatam per DOMINUM Theodricum de Mobertingen, und auf diese Art, wäre die Herrschaft von Mopertingen, erst nach dem Tode des Dirick, (Zwischen 1408—1414) in den Besitz des Lambert gekommen.

Und der Vorname Dirick! Er erhielt ihn offenbar nach Dirick van *Marteal* oder *Marteau*, Herrn von Mopertingen, seinem Onkel mütterlicherseits, welcher ohne Erben gestorben sein muss, da die Herrschaft auf Lambert, Sohn der Aleyde *Marteal*, seiner Schwester, übergegangen ist.

Von dieser Zeitepoche an, hatte der Name Dirick, sich Rechte in der Familie erworben. Man findet ihn von nun an, ohne Unterbrechung. Hier folgen die offenkundigen Beweise, welche einem Grundzins-Register des Lambert, Herrn von Mopertingen, welche wir Diesem als Anhang beifügen, entnommen sind: Extr. 24 liest man: *by lant Joncker Dirix van Mobertingen van den Kinderen*, was heissen will: bei einem Grundstück welches dem Juncker Dirick von Mopertingen gehört. —

Extr. 28 liest man: van vij r. lant dat joncker Diericks was, was heissen will: neben 7 Rutten Landes welche früher dem Joncker Dirick gehörten;

Extr. 33. op dry stucken lants die joncker Diericks woeren: auf drei Grundstücken welche dem Juncker Dirick gehörten;

Extra bb. by erve Dierix van Mobertingen: den Erben des Dirick von Mopertingen gehörend.

Diese Auszüge beweisen zur Genüge, dass in 1460, als das Register, welches sie in sich schliesst, gemacht wurde, ein *Dirick von Moppr-*

tingen, Juncker, zu leben aufgehört, aber Kinder hinterlassen hatte.

Wir wollen fortzetsen:

Extr. 27. by Joncker Dierix lant: neben dem Grundstück des Juncker's Dirick.

Extr. 39. Joncker Dirick op die andere Syde: anschliessend auf der anderen Seite an den Ritter Dirick.

Extr. c. Joncker Dierick: anschliessend an den Juncker Dirick.

Extr. c. nu Jonker Dierick: nun der Ritter Dirick.

So war denn in diesem nemlichen Jahre, ein dritter Juncker Dirick von Mobertingen am Leben.

2ter Vorname: *Stephan.*

Extr. 13 desselben Registers: Reg. Steven van Mobertingen, was heissen will: angrenzend an Stephan von Mobertingen;

Extr. 33. by iij r. l. die Stevens woeren: neben den sieben Ruthen Landes, welche dem Stephan von Mobertingen gehörten; Register des Vronhoffs in Maestricht 1478—1518 liest man Folgendes: „Vertegen tot orber ende behoeff Steven van Mopertingen „Katryn, parvolx en honnen rechten erven vj merk op een huys „gelegen op den *groten gracht* geheiten *die Kanne*, reg. Joris „alarts, ten eenre, Joest van den Plas, ter ander syden, elck te „betalen met xij gulden. Was heissen soll: traten ab oder verkauften, dem *Stephan von Mobertingen* und seiner Gemahlin *Katherina* und an ihre Erben, sechs Mark auf ein Haus gelegen *an groten gracht* und genannt *die Kanne*, angrenzend auf einer Seite an Georg Alarts, auf der anderen an Josse van den Plas, jede Mark Rente mit zwölf Gulden rückzahlbar.

Diese Akten beweisen abermals zur Genüge, dass in 1460 *ein Stephan von Mopertingen zu leben aufgehört hatte*, und *dass ein anderer Stephan, welcher später eine gewisse Dame Catherina heirathete*, jetzt am Leben war.

Wir werden es jetzt nicht unternehmen, die Verwandtschaft, welche zwischen diesen zwei verschiedenen Persönlichkeiten bestand, fest zu stellen, da die Wichtigkeit dieser Verwandtschaft, für den Moment gleich Null ist.

Es genügte uns, auf die vorerwähnte Einwendung zu antworten. Der Vorname Dirick existirte demnach schon in der Familie van Linden (genannt van den Bosch) des Landes Lüttich, *vor* der ehelichen Verbindung des N. van Linden mit der Fräulein van Groesbeeck, daher zu derselben Zeit, wie bei den van Lynden aus Geldern. Und wenn der Vorname Stephan, in derselben erst später aufgenommen wurde, würde das nicht ein weiterer Beweis der Verwandtschaft sein, welche zwischen der in Mopertingen gebliebenen Linie van Linden (und auch in Millen), und dem Stephan van Linden-Bronckhorst, Sohn des N. und van Groesbeeck existirte.

2te Einwendung. Kann man denn leichter Weise eine Heirath eines van Linden von *Mopertingen oder Maestricht,* mit einer Fräulein van Groesbeeck, *welche in Geldern wohnt,* zugeben?

Wie man es weiter unten, da wo wir den Vornamen des Johan van Linden, welcher die van Groesbeeck heirathete, feststellen werden, sehen wird, muss die Heirath dieser zwei Ehegatten, in die Mitte des 15ten Jahrhunderts, gelegt werden. — Wo wohnte damals die Familie van Groesbeeck? Es ist sicher, dass sie ihren Grundbesitz in der Nähe von Nimwegen hatte, aber seit langer Zeit, hatte sie sich den belgischen Provinzen genähert. Schon in 1395 hatte *Bela* van Groesbeeck, eine Ehe mit Sigbert van Kessel, einige Meilen von Rurmund entfernt, geschlossen. (S. Pub. de la soc. Hist. & Arch. du Limbourg p. 103). Später traten mehrere deren Familien Mitglieder, in der Adels = Abtei von Munster in Rurmund ein. Hier wurden die Jahrestage der Vlodorp, der Elderen und selbst der Groesbeeck gestiftet. (S. ibid. Bd. XIII p. 174 & folge).

Es ist noch mehr! schon in 1408, finden wir selbst in Maestricht, eine andere *Bela* van Groesbeeck, Gemahlin des Gosuin van Vinea, von welcher Lefort behauptet, dass sie die Mutter der Agnes van Vinea oder van den Wyngaert, der Gemahlin selbst des 1ten Lambert, Herrn von Mopertingen, sei. Eine eheliche Verbindung, zwischen

einem van Linden, der Linie von Mopertingen, und einer Dame van Groesbeeck, hat daher nichts Erstaunliches.

3te Einwendung. Warum hat der Gemahl der van Groesbeeck, nicht seinen Namen von Mopertingen, nach seiner Heirath beibehalten?

Antwort. Die Familie van Linden nahm den Namen van den Bosch van Millen oder van den Bosch, ganz kurz, erst dann an, als die Herrschaft von Millen in ihr Besitzthum überging. Da die Herrschaft von Millen hernach in die Linie des Ritters Willem, welcher Marie van Fexhe heirathete, überging, hat diese Linie allein den Namen van den Bosch van Millen angenommen. — Der Bruder des Ritters Willem, Herr in Canne, nahm den einfachen Namen Van den Bosch an, welchen in der Folge, seine Nachkommen, wie Louis der Domherr der Kirche Unserer Frau, und der Domherr Johan, Bruder der Ritter Willem (von Melin) und Lambert (von Canne), beibehielten. Nur Lambert Van den Bosch (von Canne), der Gemahl der Agnes van Vinea, nahm den Namen von Mopertingen an, nachdem er in den Besitz dieser Herrschaft gekommen war. Warum sollte N. van Linden, welcher nichts von der Herrschaft von Mopertingen, noch von derjenigen des Bois de Melin zu erwarten hatte, deren Namen beibehalten? Es ist daher nichts Erstaunliches, dass er ganz einfach, seinen ehemaligen Familiennamen, wieder aufnahm, wie ihn auch die Linie, welche Spauwen bewohnte, beibehalten hatte.

Es ist mehr. Wenn man eines Tages beweisen würde, dass die van Groesbeeck, Gemahlin des N. van Linden, wirklich, die Tochter aus zweiter Ehe, des Johan van Groesbeeck war, welcher in erster Ehe, Hedwig van Redinckhoven geheirathet hat, und welcher durch diese zweite Heirath die Herrschaft von Linden erhielt, — gleichgültig welche von beiden es war, — d. h. wenn die genealogische Skizze auf Seite 25, Anmerk. (1) wirklich vorgezogen werden soll, — dann hatte unser Gemahl der Fräulein van Groesbeeck einen neuen Beweggrund, den Namen van Linden, welcher nicht mehr allein

sein ursprünglicher Familien Name war, sondern auch der Name eines Patrimonial-Besitzes seiner Gemahlin, von welchem er durch seine Heirath Herr und Meister wurde, wieder aufzunehmen.

4te Einwendung — N. van Linden hätte sein Wappen, das Wappen der Linie von Mopertingen, geändert, um das Kreuz anzunehmen.

Der Beweggrund hierzu, ist derselbe, wie der zu der Veränderung des Namens. Wir haben es schon an einer anderen Stelle gesagt, dass die van Linden als Vasallen des Deutsch-Ordens, mit einem Kreuz, welches das Wappen des Ordens war, siegeln konnten. Aber das Wappen der Linie von Mopertingen blieb ausschliessliches Eigenthum ihrer Herren, und es ist nicht erstaunlich, nichts selbst natürlicher, als N. van Linden, dieses Wappen aufgeben zu sehen, da er nun selbst eine eigene Linie zu bilden im Begriffe stand. Und wenn das Manuscript 5673, von welchem wir auf Seite 19 sprechen, die Wahrheit sagt, wenn die 2te Gemahlin des Johan van Groesbeeck (S. p. 25) die Tochter des Herrn van Lynden, Erbschenken von Geldern in 1404, wenn folglich die Herrschaft von Linden, welche an Johan van Groesbeeck kam, diejenige war, welche Dirick van Lynden besass, dann war die Annahme des Kreuzes für unseren N. van Linden, nicht mehr facultativ, sondern eine Pflicht.

Wir müssen hier noch bemerken, dass in dieser Arbeit, Alles in der Annahme, dass die Genealogie des Manuscripts von Brüssel authentisch ist, zusammentrifft. Wenn wir auf Seite 25 sagten, dass das Fragment Anmerk. (1) weniger Wahrscheinlichkeit als das Erste biete, so haben wir dies einfach nur vom chronologischen Standpunkte aus gemeint, wie man sich hievon durch den Zusammenhang der Erörterung überzeugen kann.

Es erübrigt uns noch eine letzte Frage aufzuklären.

Welches war denn der Vorname des N. van Linde welcher die Groesbeeck geheirathet hat?

In dieser Beziehung, gibt uns das Register von Maestricht, betitelt: „Burgerboek 1436—1481" eine sehr kostbare Auskunft. Unter dem Datum vom 18 Mai 1437, lesen wir folgende Aufnahme zum Bürgerrecht:

Joannes Marteau van den Bossche effectus est opidamus in officio fabrorum, presentatus per Danielem de Vechmael, gubernatorem dicti officii cum letteris consuetis.

Wer ist denn dieser Johan van den Bossche mit dem Zunamen Marteau?

Er ist vor Allem ein Mitglied der Familie van den Bosch.

Er ist sodann ein Mitglied der Linie Marteau.

Er ist daher ein Nachkomme des Lambert van den Bossche und seiner Gemahlin Aleyde Marteau oder Marteal.

Ist er deren Sohn? Unmöglich: Man kann dies nicht zugeben, ohne sich lächerlich zu machen. Thatsächlich, wäre er unter dieser Voraussetzung, Bruder des Lambert van den Bosch — de Vinea, wie auch des Domherrn Louis van den Bosch.

Nun war Lambert van den Bosch, nach unsern Nachforschungen, schon in 1432 tot, er war verheirathet, hatte viele Kinder gezeugt; er konnte daher zur Zeit seines Todes nicht mehr so jung gewesen sein; derselbe könnte mehrere Jahre vor dem Jahre 1432 stattgefunden haben. Man kann nicht glauben, dass er einen Bruder gehabt hätte, welcher sich mehrere Jahre nach seinem Tode als Bürger von Maestricht aufnehmen liess: die Zulassung zur Bürgerschaft setzt einen Mann voraus, der höchstens in der Blüthe der Jahre steht.

Sodann spricht das Testament des Louis van den Bossche nicht von einem Bruder Johan. Es spricht jedoch, wie wir weiter oben gesehen haben, von der ganzen Familie des Domherrn Louis, selbst von einem Gross-Onkel, und von einem *natürlichen* Sohn. Wie hätte Louis, wenn er einen Bruder Johan gehabt hätte, denselben in seinem Testamente vergessen können.

Wenn daher Johan Marteau van den Bosch nicht der Sohn von Lambert und der Aleyde Marteau war, konnte er nur deren Enkel gewesen sein, d. h. der Sohn des Lambert und der Agnes de Vinea.

Aber, wird man sich fragen, warum der Zuname Marteau, welcher so richtig an seine Abstammung erinnert? Der Beweggrund hierzu, wird uns durch das Testament selbst, des Louis van den Bosch mitgetheilt. Dieser Domherr hatte einen natürlichen Sohn, welcher den Vornamen *Johan* führte. Und er war, (dieser Johan), Zeitgenosse des Johan van den Bosch, Sohn des Lambert und Enkel der Aleyde Marteau. Es war daher für diesen Letzteren von Wichtigkeit, sich von diesem natürlichen Sohne des Domherrn zu unterscheiden. Der Zuname Marteau machte hinfort alle Verwechslung unmöglich, denn dieser Zuname erinnerte an seine berühmte Abstammung und stellte ihn in fortwährenden Gegensatz mit der illegitimen Abstammung seines Namensvetters.

Schlussfolgerung. Der N. van Linde welcher die van Groesbeeck heirathete, war daher Johan van Linde mit dem Zunamen Marteau, aus den eben dargelegten Gründen.

Eine weitere Bemerkung. Wir haben einen Moment gezögert, in dem Johan van Linde, welcher die van Groesbeeck geheirathet hat, den natürlichen Sohn selbst, des Louis van den Bossche zu sehen. Wir haben diese These aufgegeben, weil der Schild 2 des Vierecks A unerklärlich werden würde, hernach, weil, wenn Dirick van Linden—Dormael einen Ahnen von illegitimer Geburt gehabt hätte, er nicht geträumt hätte, sich ein wichtiges Grabdenkmal zu setzen.

Zweite Bemerkung, welche ihre Wichtigkeit hat: est ist die, dass der Vorname Johan, derselbe ist, wie der, welchen Butkens dem Vater des Stephan van Linden, welcher durch den Mittelschild dargestellt ist, zuschreibt. Die Wappen sind leichter zu fälschen als die Vornamen, da die Wappen der Personen weniger bekannt waren als deren Vornamen.

Auf der folgenden Seite geben wir die Abstammung des Dirick van Linden von Dormael, so, wie wir sie auf Grund unserer Nachforschungen, festgestellt haben.

Abstammung des Dirick van Linden-Dormael.

Lambert Van den Bosch, Herr in Kanne, wohnte in Kanne bei Maestricht = Aleyde Marteal oder Marteau de la Neufville, Tochter des Louis und der N., Tochter des Adam van Mopertingen. Der Bruder dieser Dame war Dirick Marteau, Herr von Mopertingen. (S. Lefort und Hemricourt p. 77.)

1°. Dirick van-den Bosch, Herr von - Mopertingen † gegen 1408.	2°. Lambert V. den Bosch Herr in Canne und in Mopertingen nach dem Tode seines Bruders Dirick. Er heirathete Agnes van Wyngaert, Tochter des Gosuin und der Bela van Groesbeeck (S. Lefort & die erwähnten Publicationen.)	3°. Agnes van den Bosch, welche Johan Hoen van Cartiels heirathete. (S. Lefort),	4°. Louis van den Bosch, Domherr an der Notre-Dame Kirche in Maestricht testirte in 1434 (S. Lefort und unsere Nachforschungen).

1° Lambert Van den Bosch van Mopertingen etc.	2°. Johan Van den Bosch mit dem Zunamen Marteau. Er heirathete N. van Groesbeeck und nahm den Namen Johan van Linde wieder an. (S. unsere Nachforschungen.)	3°. Johanna etc.	4°. Catherina	5°... 6°... 7°.. 8°,.

Stephan van Linden, welcher Walburga van Bronckhorst heirathethe.

Dirick van Linden mit dem Zunamen *Gelderman.*

S. eine eigene Seite für diese Persönlichkeit.

Anmerkung. Dirick führte mit Recht den Zunamen *Gelderman.* Es ist thatsächlich ausser Zweifel, dass sein Grossvater Johan van Linden, nach seiner Heirath mit der Fräulein van Groesbeeck, nach Geldern, dem Stammland seiner Gemahlin, dem Lande wo er durch seine Gemahlin Besitzungen hatte, übersiedelte. — Stephan van Linden, Sohn des Johan, wohnte auch in Geldern, wo er mit der van Bronckhorst eine eheliche Verbindung einging. — Es besteht daher

kein Zweifel darüber, dass Dirick im Lande, von welchem er seinen Zunamen erhielt, geboren wurde.

Noch ein Wort. Butkens gibt uns, um die Verbindung des Johan von Linden mit der Fulswine von Randwyck zu bekräftigen, das Epitaph der Marie van Elderen in Fetinne, und setzt in dasselbe den Ahnen Randwyck. — Er sagt dass sich das Epitaph in Fetinne befindet. Wir haben umsonst nach diesem Epitaph in Fetinne geforscht. Wir zweifeln stark, ob dasselbe existirt hat. Hier unser Grund. Die Grabsteine der Kirche in Fetinne sind gegenwärtig in der Vorhalle eingemauert; es sind dort ein halbes Dutzend. Derjenige der Marie van Elderen befindet sich nicht dort, aber wohl derjenige ihrer Eltern, mit dieser Inschrift in gothischen Buchstaben.

Chv . gist . noble . escuyer . Godinoll.
d'Oduer , guy . desceda . de . le . monde.
lan . xv^{c} . xlvj . le . xiiij . jour . doctobre.
pryez . a . dieu . pour . son azme . et.
damoiselle . Ysabau . Aemstel . son . espuez.
q . trespassa . xv^{c} lix . le . xviij^{e} . septembre.

Lefort welcher alle Epitaphe von Lüttich und Umgegend gesammelt hat spricht auch nicht davon. [1]) Der Ort des Begräbnisses oder wenigstens des Epitaph's der Marie van Elderen, war überdiess die Kirche von St Peter in Löwen, wo ihr Epitaph ganz fertig war, mit Ausnahme der Inschrift des Datum's ihres Todestages (S. Facsimile, Eingangs).

Great-Malvern, Oktober 1891. Freiherr ADHÉMAR VON LINDEN.

Beilage — Grundzins-Register des Lambert van den Bosch.

In 1460 liess der Juncker Lambert van Linde, genannt van den Bosch, ein Register des Grundzinses von den in der Gemeinde Mopertingen gelegenen Grundstücken anlegen, am Sonntag nach St Remy.

---

[1]) Wir werden auch in einer eigen detaillirten Arbeit nachweisen, dass dieses Epitaph der Marie van Elderen wohl im Project, aber nicht in Wirklichkeit existirt hat. Freih. v. d. L.

Wir machen Auszüge folgender Stellen in dem Register, welche Auskunft geben, über die Schuldner und die Höhe des bezahlten Grundzinses.

1, p. 27. — Maes Lantmeters van xviy gr. r. lants geleghen achter Joncker. Lambrechtshoff (hinter dem Hof des Joncker's Lambert) reg. *Joncker Lambrecht* ter beider syden ane . . . . v/d.
2. ib. — Art van Winhellum van vj. gr, r. l. reg. bilant *Joncker Lambrecht* comende van selven Willem doer Jan Houwen die weder goede aeff heeft. . . . . ii den.
3. ib. — It den selven van v. r. l. gelegen op het elbos ende waren Pauwels van Hemerike reg. *Joncker Lambrecht* . . . . , ... IJD
p. 28. It Reyner Pruenen van xij r. l. gel. by Vrancken Mylen regenooten *Joncker Lambrecht*. . . . . iij den.
4. Item, den selve van j bonder lants gelegen by de xij r. l. voerse, reg. *Joncker Lambrecht*. . . . . IIJ den
5. Item der selve van XVIIJ r. l. gel. bi die vj boenre op den past van Hese. reg. *Joncker Lambrecht* te biden siden . . . . IJ d.
6. Pauwel Wynants van IIIJ r. l. reg. Jan Groetmans ende *Joncker Lambrecht* . . . . IJ den
7. p. 29. It. moes Lambrecht Smeets soen van der Biesen van xxiij r. l. gelegen, reg. *Joncker Lambrecht van Kan* ende Katrine Wynants; dat ander stuck is gelegen aen dat gericht van Mobertingen, ende liet VJ r. reg. dat cloester van Hocht; dat deerde stuck hilt VJ. r. ende is gelegen achter die hoeve van Mobertingen, regenoten Menten Swalen ende Lambrecht Braelmans . . . . XIIJ d.
8. p. 30. Jan broeder van xij gr. r. lants gelegen int eijghen regenoet *Joncker Lambrecht van Kan* en dat cloester lant van Hocht. . . . . . . v den.
9. p. 30 V°. *Johan van Mobertingen* van v gr. r. l. gelegen by dat eyghen reg. *Joncker Lambrecht van Kan* en de weert in den wintmolen. . 1 den.
10. It, den selve van i boenre lants gelegen in het eyghen reg. Joncker Lambrecht van Can. . . . . viij d.
11. Item der selve van xvj r.—l. geleghen den Vrancken he. Kuyle reg. dat convent van Hocht en xv r. l. gelegen op die hoelstraat daer men te Rossmeer woert gheet, reg. dat convent van Hocht ende noch x roeden achter *Joncker Lambrecht* hoff ende IIJ r. voen dat vanwere by lant des Convents van Hocht . . . . XVIIJ d.
12. Item den selven van XVIIJ gr. r. l. gelegen aen dat gericht reg. *Joncker Lambrecht van Kan* ende Goert Lantmeter en v r. l. gelegen in den gevilre, regenoten dat cloesterlant van Hocht . . . . vj den.

13. p. 31, Item, Peter Ridder xv gr. r. l. gelegen op den bruynacker reg. *Steven van Mobertingen* ende die tatroesen van Ludick-Ende v roeden int selve velt reg. die tatroesen voerscreven . . . . 1 d.
14. p. 31 V°. — It Steven met Sivertz van v. roeden l. gel. uit eygen, reg. *Joncker Lambrecht* ende Pauwel van Hemeriken ende IIIJ gr. r. l. aen die wechscheide, reg. dat cloester van Hocht . . . . IIJ den.
15. Item der selve van sinen achter hoff gelegen te Mobertingen reg. *Joncker Lambrecht.* En VJ r. gel. bovenden dael reg. Joncker Lambrecht en eyn gr. r. l. aen die wechscheide. . , ... IIIJ den,
16. It. Jan Stevens van sinen huyse ende hoeve te Mobertingen reg. *Joncker Lambrecht* ende die stege comende van Haus vaders wege.. . . IIIJ den.
17. p. 32 V°. It Henrick Yserman van XIIJ gr. r. l. geleg. achter Mobertingen. reg. *Joncker Lambrecht* ende Moes Smeets. Ende VJ r. gel. voer dat vanderen mit eyghen, reg. Joncker Lambrecht en Geert Lantmeters. Ende noch vj roeden gelegen achter Joncker Lambrechtshoef, reg. Joncker Lambrecht al omme. Ende noch vj roeden gelegen by die tomme reg. Goert Lantmeters ende Claes in den Wintenoben . . . . VJ den.
18. p. 33. It. der selve Aert van gr. r. l. gel. boven die eigen reg. *Joncker Lambrecht* VJ. boenre comende van Lysbeth Staels . . . . . . IJ den.
19. p. 33 v°. It. Heyn Bock radenmeker te Lenculn van x gr. r. lants gelegen in ij stucken daer uff eyn is gelegen en hilt IIIJ gr. r. achter *Joncker Lambrechts* hoeff regenooten Geertruyd Hoens, dat ander is gel. aen den haegdoren ende hilt VJ r. reg. die satrosen van Seelem . . . . IIJ den
20. p. 34 v°. It. Ruth Smeets van j b. l. gel. achter *Joncker* Lambrechtshoeff reg. *Joncker Lambrecht* voerscreven ende noch xiiii r. in de cumpdael reg. Joncker Lambrecht . . . . IIIJ den
21. It. Jan ter hertoch op syn huys ende hoeff gel. te Mobertingen reg. *Joncker Lambrecht* ende xiij gr. r. gelegen aen den dael reg. Wanter van Granselt ende Jan Mamven. Ende noch IIIJ r, op verwendelen wech. Reg. Joncker Lambrecht. En IIIJ gr. r. l. aen Vrancken Kuyl reg. Pauwels van Hemerlinck . . . . VIIJ den.
22. p. 35. It. der selve (Paul Wynants) van iiij r. l. gel. op den windelen wech reg. *Joncker Lambrecht* ende Pauwels van Hemeriken en VIJ r. l. gel. achter Joncker Lambrecht hoeff regenoten den luerwech , . . . IJ den.
23. It. Merten Swalen van j boenre l. gel. by die weystheyde reg. *Joncker Lambrechts* . . . . IIJ den.
24. It. den bruederscap van Sinten Vaes van xix r. l. en xvj cl. r. gel. in de gevilte geheiten op deugen by lant *joncker Diricks (1) van Mobertingen lant van den kinderen* en is loet Henrik van den Dale . . . . . . VJ den.

(1) Der Vorname *Dirick* war von einer spätern Handschrift leicht durchstrichen, und durch *Lambert* ersetzt.

25. p. 35 v_0. Jan Broeders op xxı r. l. gelegen inde des ligt xiij roeden aen dat peetken van den Geretz put en des es ııȷ bampt, reg. *Ghisbrecht van Mobertingen* op een side en *joncker Lambrecht* op die andere syde. ııȷ den.
26. It. Pauwels van Hemerike van vȷ r. lants aen Vranken Mylen gel. ende v r. l. in dat eygen ende v. r. lants boven den dael reg. *Joncker Lambrecht* ende Henric Carys . . . . ıııȷ den.
27. p. 36. It. Gisbrecht van Breydelae van vıȷ r. l. gelegen by den Nytelborghe reg. op die een side *Joncker Diricks* (1) lant in der lantmeter op die andere syde . . . . ıȷ den.
28. p. 36 v°. It. Goert Lantmeters ıȷ r. l. dat Joncker *Dirick was.*
29. p. 37, It. der selve van v. r. l. op die haechde te Hamelsdorp wert en Vrancken Kinder van Mobertingen reg. *Joncker Lambrecht* en Vranck Hombes . . . . ıȷ den.
30. It. der selve van xxvııȷ r. l. op den heerwech gelegen bi Breideloo-Ende op ıx r. aen Vrancken Cuyl. En vj r. l. aen dat seep op den heymericken weert . . . . xvııȷ den.
31. It. *Gysbrecht van Mobertingen* van Membruggen van een boenre lants ende bampt gelegen aen den Geretz Put reg. *Joncker Lambrecht* ende myn vrouwe van Hocht . . . . ııȷ den.
32. p. 37°. It, Huybrecht van Convelt van v. r. l. gel. op den nystelbosch regenoten *Joncker Lambrecht* van den Bossche . . . . ııȷ den.
33. p. 38 v°. It. heer Arnt die Ganss van eynen stuck l. gel. by crickelscuyle en was Willem desloeren. Ende vj r. l. die *Stevens* woeren. Ende dese dry stucken syn eyn stuck ende op xv r. l. die Thys Ysermans auch woeren ende op dry stucken lants die *Joncker Diriks* woeren. Ende op ıȷ boenre l. die Willem raedemekers woeren . . . . xxxvıȷ den.
34. p. 39. It. der selve van ııȷ r. lants gelegen op den Keytelbosch, reg. den lantmeter op ein side ende *joncker Dirick* op die ander side . . 1 den.
35. Der selve van xxıȷ gr. r. l. in ııȷ stucken gel. vıııȷ r. gel. aen den groenengracht reg. Jan Gerets. En vıııȷ r. in dat eygen reg. Joncker Lambrecht. En vȷ r. l. aen den haechdoeren boven mobertingen. Reg. *Joncker Lambrecht* voirs en waerren Gertruden Simoens van Herderen . . . . . vıȷ den.

In dem vorerwähnten Register, beginnt auf Seite 48 die Nomenklatur des Grundzinses von Jonckhout, zahlbar, an den Gerichtshof des Lambert van den Bosch in Eygenbilsen, am Tage des Hlg. Denis. Man liest unter anderen die folgenden Artikel:

a. p. 48 v°. It. Art van Linde van vij r. l. gel. aen Claeskenshof van Convelt, reg. der selve Claesken ende Herman Kannarts gerven . . . . ıȷ den.

1) Sieh vorige Seite.

b. p. 59 v°. It. Joers van Linde van j boenre lants gel. in den hoelbeker velt reg her Willem van den Bosch l. 1

c. p. 62 v°. It. Lenart Vryman van VIJ r. l. gelegen by den houte en van iij r. l. daerby gel. reg. Jan Strouven ende Floris gerven. reg. *Joncker Diricks* ij d.

d. p. 67 v°. Item. Steven Mytraerts *(un joncker Dirick)* (1) van j half boenre l. gelegen ten hout ende waren bruders Arts wyffs van Winkelhem reg. Jan Pluck ende Jan Menten . . . , ... ij den.

e. p. 70. Item Willem Muggen te Nedergellick van IIIJ b. l. gel. in den Convente deel reg. *Joncker Lambrecht* vanden bossche ende dat heerscap van Leuth ij den.

In demselben Register findet man den Grundzins und Kapaunen, zahlbar dem Gerichtshof von Jonckhout, am Tag des Hlg. Stephan.

p. 93. It. Lambrecht van Canne van den derdendeel van IJ bonre l. gel. op gheen heyten, dat derde van IJ Cap. ende dat derde van ij vaten roggen.

Endlich findet man in demselben Register, eine Serie kleiner Zinspflichtiger in Dinkelpachtgeld, dem Gerichtshof von Jonckhout als Rente zahlbar.

aa. p. 95. *Lambrecht van Canne,* Jan Liebrechts ende Geert Buxken, die betalen onder hou drien van IJ bonre lants gel. by heyten . . . IJV.r. eerff.

bb. It. Herman Bosch (?) wyff wonende tot Eygenbilsen is sculdich van xxvj r. lants gel. in gheen winckelheymer velt by erve Ghisbrecht Butgaers en v. r. lants geleg. op die straet die van mobertingen te Triecht wert gheet by erve Jan Dulans en v. r. l. in dat mobertingen velt by *erve Dierix van Mobertingen.* Ende dit vorse. erve was ceyns Jans broeder Willem van Hydenberch Cluseneers. Ende van dese voers. landen gilt Herman Vossh wyff xxxij v. r. triechter moeten.

(S. Register 186 des Archivs der Deutsch-Ordens Balley von Alten = Biesen, deponirt im Ryksarchief von Maestricht, welches den Titel führt: *Dit syn die ceynsen van Geylick, die Lambrecht van den Bosch toe behooren . . . . . Gescreven in den jaere ons heren dusent vierhondert ende lx^tich den xv dach in de maent van septembris.*

In 1474 wurde für Lambert van den Bosch, Herrn von Mobertingen, ein neues Register gemacht, welches den Titel trug: *„Dit „syn die cees van Gellick dy Lambrecht heer van Mobertingen to „behoren, die men op heist op Sint Remeysdach tot Eygenbilsen „gescreven in den iaere xiiij^c en lxciij des sestien den daeghs in „october.*

In diesem Register befindet sich wörtlich der Auszug 33 auf

p. 38 v° des obigen Registers von 1460, in betreff der Domainen *die joncker Diericks woeren.*

Desgleichen der Auszug unter Numero 28.

Ein Auszug welcher Steven van Mobertingen betrifft.

„Vertegen tot orber ende behoef *Steven van Mopertingen*, Katryn, parvolx en „honnen rechten erven v merck op eyn huys gelegen op den grueten gracht „geheiten *die Canne*, reg. Joris Alarts, ten eenre, Joest van den Plas, ten andere „syden, elck merck te betalen met xij gulden. Ende die vertyers becanden „vernucht te syn ende betaelt van den voerscreven mercken."

(S. Maestricht, Vroenhof, Gichtregister 1478 bis 1518 p. 308.)

Redinckhoven (Von en Van). — Bestaat er eene genealogie van het adellijke geslacht van dezen naam? Bijdragen hiertoe worden gaarne te gemoet gezien. V. H.

Michael van Isselt. — Wie waren de overgrootouders van vaderszijde van dezen Amersfoortschen godgeleerde en geschiedschrijver, welke in 1598 stierf? Zijne grootouders waren Kosijn van Isselt en Dorothea van Pomberch (dochter van Peter van Pomberch, die de erfgenaam was van Michael van Pomeren, door Michael van Isselt genoemd „avunculus suus et fortissimus Gelriae Ducis Caroli Archistrategus"), terwijl zijn vader was de beroemde geneesheer Jan van Isselt. —

Roermond. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

Aegidius. – Bakker. — Blomman. — Korff. — Poppen. — Te Amsterdam † den 28 Jan. 1818 Johannes Bakker. Zijne zuster Aletta Bakker moet gehuwd geweest zijn 1e met F. Korff en 2e met Barend Blomman Johzn.; ook vond ik J. Aegidius als vermoedelijk stiefvader — en — P. W. Poppen, † te Amst. in 1818, als oom van eene Johanna Bakker. — Hoedanig waren deze familiën verder vermaagschapt en hoe hunne geslachtswapens? — Kan dat van Bakker zijn: d'or au chevr. d'azur acc. de trois feuilles de peuplier de sin. — en dat van Poppen coupé au 1 d'azur au poisson nageant au nat: au 2: d'arg. à trois coeur de gu.? — en hoe bestond hun een Bakker Korff, gewoond hebbende en † te 's-Gravenhage

184.? vermoedelijk als Secretaris-gener. van 't Departement van Buitenl. zaken. N.

Utrecht. Overluidingen (Vervolg van *Nav.* XLI, blz. 459).

1635. xxxi Aug. in ob. et fun. Evae Wttewael, filiae Joachimi Wttewael.

ii Sept. in fun. Dñāē *Gertrudae a Golsteyn*, viduae Jōīs a Sallant; est mater [1]) confratris nostri Golsteyn.

iii Sept. in ob. et fun. Reineri Henrici a Rhenen.

viii Sept. in fun. puellae Dñī Sas de Weldam.

ix Sept. in ob. et fun. Jōīs a Schoneveld.

xiii Sept. in ob. et fun. Dñī Danielis de Milaenen.

xiv Sept. in ob. et fun. Theodorae, Bernardi Anselmi Salmii filiae, viduae quondam Jacobi Wynter.

xv Sept. in fun. nobiliss. Dñī *Huberti a Rhenen*, quondam mareschalci in Abcoude.

xviii Sept. in obit. et fun. Dñī Bitteri a Suchtelen, canonici S^ti Petri Traj.

xix Sept. in ob. et fun. Dñī *Adriani de Renesse a Baer.*

xx Sept. in ob. et fun. Agnetae a Reygersteyn, ... [*sic*] Wilhelmi a Nijpoort.

xxi Sept. in ob. et fun. Jōāē Ottonae a Bemmel, viduae quondam Cornelii Petri a Swanenburch senioris [2]) scabini et consiliarii civ. Traj.

xxiii Sept. in ob. et. fun. Dñāē Adrianae de Bongaerdt, ux. Arnoldi a Ruempst, secretarii B. Mariae Traj.

xxiv Sept. in ob. et fun. Conradi Strick, filii Jōīs Strick, quondam procuratoris cur. prov. Traj.

xxv Sept. in fun. Dñāē *Mariae Ploos*, ux. Dñī Abelis Cats, scabini Silvae Ducis; est soror confratris nostri Ploos.

xxvii Sept. in obitu et fun. Wilhelmi a Reygesteyn, juvenis.

xxviii Sept. in ob. et fun. Do^llae Jōāē a Swanenburch.

Eod. d. in ob. et fun. Hadewicae Vereem, ux. Jodoci a Voorst.

xxx Sept. in fun. Dñī *Abelis Catz*, scabini Silvae Ducis; obiit Silva Ducis et est affinis confratris ñrī Dñī Adriani Ploos.

vii Oct. overl. Daniel v̄ Santhen, jongm̄., soone v̄ zal. Peter v̄ Santhen.

xii Oct. overl. Johan v̄ Leeuwen, not^s vóór den ed. hove v̄ Utr.

xiii Oct. overl. die weled. Vr. Vr. *Lucia v̄ Rhede*, huysvr. v̄ de weled. Jo^r *Ernst v̄ Abcoude v̄ Marten* [3]), cap^n v̄ een compagnie voetknechten,

---

[1]) Hierboven is geschreven soror.

[2]) Bij gebreke eener komma is niet na te gaan, of dit bij den naam of bij scabini behoort; waarschijnlijk het laatste zooals meestal.

[3]) Lees: Meerten.

en drossaert der stadt en lande v̄ Vyanen; sij is de suster van den weled. domdeken Rheede, hr̄ v̄ Renswoude.

1635. XVIII Oct. overl. de weled. Heere Heere en Mr Johan v̄ Hoen, Doctor in beyde Rechten, van de ordre v̄ St Jan, commandeur v̄ Montfoort.

XIX Oct. overl. Justus v̄ Ledenberch, Licent. in beyde de Rechten.

XX Oct. overl. Joffr. Margareta v̄ Hemert, d^{r} v̄ Jo^{r} Otto v̄ Hemert.

Eod. d. overl. de weled. Jo^{r} Johan van der Riedt, domh^{r} t'Utr., corneth v̄ Mijnh^{r} v̄ Risoir, soon v̄ den weled. h^{r} v̄ Bronchem.

XXIX Oct. overl. de weled. Jo^{r} *Georgien Willem van den Boetzelaer*, canonick v̄ de kerck v̄ Ste Marie t'Utr̄., soon v̄ den Heere Heere Gijsbert v̄ den Boetzelaer, heere tot Boetzelaer, Ruwiel etc., erfschenck des furstendombs Cleve.

XXX Oct. overl. Joffr. Maria v̄ Meerwijck, w^{e} wijlen Mr Gerard Hamel, raedt en adv^{t} van de ed. mo. H.H. staten 's lants v̄ Utr̄.

XXXI Oct. overl. Claesgen Jans de Greef, w^{e} v̄ za. Jan Hermansz. Cesar.

I Nov. overl. Joffr. Maria v̄ Batenborch, d^{r} v̄ wijlen Jo^{r} Wernard v̄ Batenborch, h^{r} tot Liberne, in sijn ed. leven ritm^{r} v̄ een compagnie peerden ten dienste van de ho. mo. H.H. staten, hoffm^{r} v̄ de doorlugtigste Palzgravinne Emilia ho. memorie, ende bailliu ende houtfester van Brederode.

X Nov. overl. het kint van Jo^{r} Godijn, drossaert v̄ Hagesteyn.

Eod. d. overl. het kint v̄ Francois Alewijn, canonik v̄ Outmunster t'Utr̄.

XIV Nov. overl. *Johan v̄ Pallaes* Christiaensz., jongman.

XVI Nov. overl. Agneta Liefftingh, jonged^{r}.

XVII Nov. overl. de weled. Jonckh^{r} Jo^{r} *Nicolaes Schaep v̄ Den Dam*, vendrich onder 't regiment v̄ Sijn Genade de grave v̄ Solms; gestorven te Venloe.

XX Nov. overl. Jan Cornelisz. Verbeeck, oud-leydecker ten Dom.

XXI Nov. overl. Joffr. Cornelia Peunis v̄ Diest, w^{e} v̄ za. Evert v̄ Weede; 't is de moey van den domdeken Renswoude.

XXII Nov. overl. de weled. Joffr. Joffr. *Christina Proeys*, w^{e} v̄ de weled. Jo^{r} Gijsbert Grammaye.

XXIII Nov. overl. Arnoldus v̄ Santhen, z^{n} v̄ Mr Frederick v̄ de Sande, in sijn leven adv^{t} vóór den ed. hove v̄ Utr̄. en Licent. in beyde Rechten.

XXIV Nov. overl. Cornelis van Sijpenesse.

Eod. d. overl. Steven Gijsbertsz. van Beusichem.

XXV Nov. overl. Vr. Catharina v̄ Hardebol, w^{e} wijlen H^{r} *Cornelis v̄ Lockhorst*, in sijn leven h^{r} v̄ De Lier, Alkemade etc.; overleden in Den Haeg.

I Dec. overl. Jan Bor, apothecaris.

VII Dec. overl. Hillegunda v̄ de Kemp, jonged^{r} v̄ Henrick v̄ de Kemp.

1635. xxvi Dec. overl. Joffr. Emerentiana Coucx, dr v̄ sa. Floris Coeck; gestorven t'Amsterdam.

xxxi Dec. overl. den e. Johan v̄ Someren, vendrich v̄ den ed. manhaften Thomas Dras, commandeur v̄ De Klunder; gestorven te Hoorn.

(*Wordt vervolgd.*)

Dekama's te Haarlem in de 15de en 16de eeu (XLI, 202). — Deze aanteekeningen zijn belangrijk voor de kennis der stamlijst van dit geslacht.

Vooreerst zij opgemerkt, dat uitdrukkingen, als „onse moeye", „onse nicht", „onse neef" enz., die daarin gedurig voorkomen, geen kloosterlijke titels zijn, maar wel degelijk, zooals uit het onderstaande moge blijken, de familiebetrekkingen tusschen den vermelden persoon en den schrijver of de schrijfster te kennen geven.

De schrijver of schrijfster der hierbedoelde aantt. is kennelijk, blijkens de graden van verwantschap, overal vermeld, — een Dekama geweest, en wel een der kinderen van Frieslands laatsten (en eersten?) potestaat Jou Hettes Dekama, hoveling te Baard; waarschijnlijk de in de aantt. voorkomende „Barbar Ivodochter", daar achter haren naam geene aanduiding der familiebetrekking gevonden wordt. Van deze dochter van den potestaat vermeldt het Stamb. v. d. Fr. Adel uitdrukkelijk, dat zij „non te Haarlem" was.

„Foekel Dekama" (sub 2o), die moeder in het klooster is geweest, komt in het Stamb. niet voor; zij zal, daar het Necrologium haar „onse moey" noemt, eene zuster van den potestaat zijn geweest.

„Jofvrouwe Ide onse nicht ut Vrieslant" (sub 3o) is mij ganschelijk onbekend.

4o „Dou Sixz" zal zijn geweest Doue Sickes Syaerda, hoveling te Franeker, die in 1506 als acht-en-twintig-jarig jongeling, even buiten Sneek, door eenen burgerman verraderlijk werd vermoord, omdat hij, „zoo het schijnt, zich te gemeenzaam gemaakt had met een meisje, hetwelk in eenige betrekking tot dien Burger stond, of gestaan had." [1])

Hij was de zoon van Heer Siebe Syaerda, Ridder, Hoveling te Franeker, † 1487, en Luts Harinxma, — deze beide echtelieden zijn

[1]) Stamb. op Sjaerdema, Aant. 14.

zijn sub 4° bedoeld, — en de kleinzoon van Doue en Edwert, na te noemen.

5° Met „Douue Scarde ende Joffrouwe Nedeuer syn husfrou" zijn ongetwijfeld bedoeld Doue Aylva, zich genaamd hebbende Syaerda, en zijne vrou Edwert Syaerda. Laatstgenoemde was frou op, of eigenaarske van het voorvaderlijke Syaerda-huis binnen Franeker, weshalve haar man, naar Friesche zede, den naam van dat huis voor zich en de zijnen aannam. Hunne dochter Swob, „Suabe" in de aant. genoemd, was gehuwd met Jarich Hottinga, en deze echtelieden waren de grootouders („oude vader en oude moeder") der schrijfster. Doue Syaerda en juffrou Edwert waren alzoo hare overgrootouders.

6° „Hette Dekama en Wyck syn husfrou" zijn geweest de grootouders der schrijfster, Hette Dekama, hoveling te Weidum, † 1462, en Wick Albada.

9° „Aseger Manttecom" beduidt: „Easge Mantgum", en deze naam is eene zeer eigenaardige samentrekking van: „Easge tho (thoe) Hoxwier, hoveling te Mantgum" [1].

Deze edelman was gehuwd met Wick Dekama, halfzuster der schrijfster.

Orsella, zijne dochter, was, tot nu toe, in de geneal.-Hoxwier, eene onbekende persoon. Is dat „Orsella" een kloosternaam, en dezelfde naam als Ursula? En zoo ja, welke was dan de wereldsche naam dezer juffer? „Joffer Gherlant syn suster" was gehuwd met Renick Kamstra, hoveling te Jelsum, en „haer kinder" waren hare beide dochters Reynsck en Tryn, die later trouden met Hette en Jarich Dekama, broeders der schrijfster.

10. Daar het niet in de aant. wordt vermeld, schijnt Katryn Sikkes geene bloed- of aanverwante der schrijfster te zijn geweest,

[1]) Met den dorpsnaam Mantgum en niet met den naam hunner state Hoxwier vindt men de leden van dit geslacht in oude oorkonden meer genoemd, conf. het Tablinum van Schotanus; ook wel leest men „Mantgum tho (spreek uit: thoe) Hoxwier". En even kortwech zag ik Pier van Walta, hoveling te Bosum, † 1540, „Pier Bosum" genoemd, op eenen nachtmaalsbeker, afkomstich van Walta huis aldaar. (Zie: Friesche Volksalmanak, 1892, bl. ?)

hoewel deze twee nichten had van dien naam, t. w. Tryn Sickes Dekama, gehuwd met heer Georg van Espelbach, Ridder, en Tryn Sickes Hottinga, de vrou van Tiete Wytses Kamminga.

11. „Joffrou Yde Dekema Juwen dochter, onse moeder en suster". Deze zuster der schrijfster is, volgens het Stamb., gehuwd geweest met Sicke Gratinga, en haar jongste kind werd in 1510 geboren. Is zij nu haren hemelschen bruidegom ontrou geworden, om dezen met eenen aardschen te verwisselen, of heeft zij, omgekeerd, als vrou en moeder, den sluier aangenomen? Dit zal wel altijd eene vraag blijven.

Eindelijk, de broeder van „Barbaer Judochter", sub 12° genoemd, was heer Sicke Dekama, ridder en raad in den Hove, die „ten wijve" had Luts Sickes Liauckama, wier moeder, eene Minnama, volgens het Stamb., niet Katryn heette, maar Ymck.

Jelsum. VAN WAGENINGEN THOE DEKAMA.

v. Varick (XXXIX, 127). — „Van Joncker Goossen vân Varick, gouuerneur tot Diest [1]), die opten XVIIen dach van decembri anno XVc ende LXXIII ontfinck als procureur ende tot behoeft van Joncker Jan v. Varick, zynen broedere [2]), by doode wylen Peeters

[1]) Châtelain de Sichem, lieut. du Roi en sa cour féodale de Diest et de Sichem en 1571. Il devint markgrave d' Anvers en 1574, et fut tué au sac de cette ville le 4 Nov. 1576. (Suite du Suppl. au Nobil. d. Pays-Bas V, p. 103. Vgl. Nobil. d. P.-B., p. 581; Butkens, Troph. de Brab. II. p. 478, 511; Bor, Nederl. Hist. I, 9e b. bl. 731). Zijne dr Marg., † 2 Juli 1629, wed. van Don Sanche de Leva, gouvn. van de stad Kamerijk en van het Kamerijksche, rust in de kloosterkerk van Terbanck bij Leuven (Fahne zegt verkeerdelijk: in Holland). Kwart.: Varick, Vanden Pol, Du Crois, Oudaert; Berchem, Schoonhove, Vand-Werve, Immerseel. (Théatre sacré de Brab. I, p. 375). — Zijn vader Goessen of Gosuin, hr. van Weyenraedt, † 17 Mei 1557, ligt met zijne vrouw Clara du Crois, † 29 Aug. 1530, in S. Elisab.-kerk te Grave met deze kwartieren begraven: Varick, Stryen van Zevenbergen, v. de Pol (dubbele adelaar), Isendoorn (in 't schildhoofd een gaanden leeuw), du Croix (in zilv. bl. faas en drie zw. meerlen), Oudaert, v. der Holt (de lelie en de blokjes, als bij Rietstap, Arm. gén., 2 éd., II, p. 977), ... (6 p. ster, waarbov. een barensteel). (Théatre sacré cit. II, pt. I, p. 117.)

[2]) Gouverneur d' Orange, volg. de Geneal.-V.; maar ik vind hem als zoodanig niet bij de la Pise, Hist. d' Orange.

v. Varick zyns brueders [1]), een erfrente van hondert hollantsche gulden tsiaers, besedt ende veronderpandt op de dorpen, goeden ende heerlycheyden van Heeze ende Leende met allen heuren toebehoirten, voer theergewede — X croonen." Archiv. de la Belg. — Ch. des Co. (Fiefs de Brab.) Co. de 1573-74, f° XXX (meyery van den Bosch). — Vgl. de Geneal.-Varick, in 't Suite du Suppl. au Nobil. d. Pays-Bas V, 102-3, en bij Fahne, Bocholtz (waar de namen deerlijk geradbraakt worden) I 2, S. 166-167. — De burggraven van Brussel uit dit geslacht (Hendr. v. V., markgraaf (zooveel als schout (écoutette)) van Antwerpen, tr. 20 Maart 1599 Anna Damant, burggravinne van Brussel) [2]), vindt men in 't Nobil. d. Pays-Bas, p. 581-82; 't Suite du Suppl. au dit Nobil.; bij Butkens, Troph. de Brab., Suppl. I, p. 467; (Christyn), Septem trib. patriciæ Antverp., L. B. 1672, p. 24, 25. — Zie voorts Te Water, Verb. d. Edel. III, 356-59; Jul. Huyttens, L' Art de vérif. les généal., Félix Goethals, Indicat. nobil., en de ald. aangeh. bronnen; Le Roy, Théatre sacré de Brab., in 't Regist.; Denz. Adel. lusthov. v. Brab., bl. 8: („Court S. Estienne, is een heerlykh. met een kast., i. d. Meyery v. Mont S. Wibert gelegen, aan 't geslagte van V. behoorende"); Galesloot, Invent. d. arch. d. l. cour féod. de Brab. I, Index; Hellin, Hist. du Chap. de S. Bavon à Gand, Table; Gachard, Les seign^{ries} et les seign^{rs} en Brab. au 18me siècle (Extr. du t. XIII, n° 3, 3me sér., des Bullet. d. l. Comm. soy. d'hist.), Brux. 1872,

---

[1]) Gouverneur d' Orange, allié à Ide de Wael. Den 6 Maart 1564 kwamen „Pierre de Varick sgr. de Gripesteyn, et Paul de Heyst, doct. es droicts, als 's prinsen commissarissen te Oranje. Varick werd nog in 't zelfde jaar tot gouverneur aangesteld, en handhaafde zich in dien post tot in 1568, toen hij, aan alles gebrek hebbende, de stad bij verdrag aan den koning van Frankrijk moest overgeven: „Il se retira devers le prince en Allemagne pour luy rendre conte de toutes choses; mais ayant refusé de le voir, outré de ce qu'il n'avoit tesmoigné une plus vigoureuse resistance, ce pauvre gentilhõme se ferma le cœur et mourut de regret". (De la Pise, Hist. d' Orange, p. 320-31, 50-61.)

[2]) Dit burggraafschap ging herhaaldelijk door huwelijk of koop van het eene geslacht in het andere over. 1606 Kocht Nicolaas Damant het van den graaf van Boussu. (Galesloot, t. a. t. h. pl.).

p. 19, 22 (Bruxelles (Vicomté de). Charl. de Varick, etc., 16 janv. 1762, 30 déc. 1762. Phil.-Roger-Jos. de V., comte de Sart, 27 août 1783), 26, 28, 41, 43 (Ixelles, Boondael, Boitsfort, etc. Phil.-Rog.-Jos. de V., comte de Sart, vicomte hérédit. de Brux., etc., 25 août 1783), 35, 72; Dumont, Fragm. généal.; enz.

Pierre-Cyprien de Varick, Ecuyer, sgr. de Carnin et de Dieval, grand-bailli de Lille, et chlr. d'honneur au conseil souverain de Tournay, fut créé chevalier par lettres du 29 Mai 1652. Il étoit fils de Pierre Sasbout-de-Varick, et de Lucrèce de Campomenoso; et petit-fils de Pierre de Varick, bourguemaître (*sic*) de Delft, et d'Aleyde Sasbout. (Nobil. d. P.-B., p. 320.) Vgl. Listes d. titr. de nobl., cheval. etc., Brux. 1784, p. 8, Brux. 1847, p. 10: 1661. Cyprien de V. (de zoon?) chevalerie. — Cyprien de V., Ec., sgr. de Carnin, bailli des ville et châtellenie de Lille, fils de Pierre-Cyprien Sasbout de V., chlr., vivant aussi bailli de ladite ville et châtellenie, et de dam^{lle} Clémence, fille de messire Charles Laurin, Chlr., cons. d'état et privé [1]), fut fait et créé chevalier le 29 May 1652. (J. Le Roux, Nobl. de Bourg., etc., Lille 1715, p. 299.). — Cyprien de V., Esc., fut fait et crée chlr. le 29 du mois de May 1652. (Jean de Seur, La Flandre ill. par l'institut. d. l. Chambre du roi à Lille, Lille 1713, p. 253 [2]). Of hier van één of twee

---

[1]) Sgr. de la Haye, † 1664 (Mai 1646, volg. zijn grafschrift), et enterré à S. Jean à Malines, avec Anne Uwens, f. de Henri, chancel. de Gueldres, et de Clém. d' Asseliers, qu'il avoit ép. le 27 Nov. 1614. (Généal. de quelq. fam. d. Pays-Bas, Amst. 1774, p. 154. Vgl. Théatre sacré cito. I, p. 60; (v. den Eynde), Prov., stad en district v. Mechel. I, Mech. 1770, bl. 341; Butkens l. c. Suppl. I, p. 170, 78). — Jacq.-Franc. le Cocq, eersten grave van Humbeeck, bij Mechelen, bij O. B. v. 24 Nov. 1694, † 24 Dec. 1724. „Il avoit ép., en 1685, Barbe-Jacquel. de Varick, f. de Cyprien, Chlr., Sgr. de Carnin et Dieval, en Artois, et d' Anne-Marie-Clém. Laurin, laquelle † le 17 Mars 1689, et gît à Dieval". (Généal. cit., p. 34; Vgl. Butkens l. c. Suppl. I, p. 412, 14.)

[2]) Grafschrift in de kercke van S. Peeter en Pauwel te Mechelen: Sepulture de noble Dame Isabelle Roose; Douar. de Mess. Ciprien de Varick, Chlr. Sgr. de Carnin, Dieval, etc., Chlr. d' honn. au Cons. souv. à Tournay, grand bailly des villes et chastell. de Lille, décédée le 10e Fév. 1694. Quartiers: Varick, Duyst v. Voorhout, Sasbout, du Pont, de Campomenoso, N. N., Invrea, N. N.;

verschillende personen sprake is, is niet duidelijk; denkelijk moet de verheffing in 1661, waarvan 't Nob. d. P.-B. geen gewag maakt, vervallen. — „Pieter Jacobsz. v. Varick (Veertig te Delft geworden 16 April 1567,) *in 't Schilt, Brouwer* [1]), vertrokken 1572 of 1573. Glipper." Beschr. v. Delft, by Boitet, bl. 83. „Pieter Jacobsz. v. V., in 't Schilt, Vroedschap 1567, als Binnen- en Buiten-havenmeester [2])

Roose, Ryngout, Kinschot, Gevaerts, de Ram, N. N., v. Honssem, N. N. (Van den Eynde a. w. I, bl. 279; vgl. Troph. de Brab., Suppl. II, p. 152; Théatre Sacré cit. I, p. 54). — Grafschrift in de kerk van St. Peeters-Leeuw (Belg. Brab.): Cy gist Mess. Jean Charles Roose, (premier) Baron de Leeuw St. Pierre (bij creatie van 20-Sept. 1690), Cons. et Maistre aux Requestes du grand Cons. à Malines, † le 5 de Janv. 1694. Et noble Dame Marie Florence de Varick son épouse, fille de Mess. Ciprien, Chlr., Sgr. de Carnin, Dieval etc., † le 31 May 1705. — Sepulture de Mess. Jean Charl. Roose, Baron de L. St. P. etc. (beider zoon), agé de 25 ans, † le 11 Nov. 1704. Quartiers: Roose, Kintschot, de Ram, Honsem; Varick, Campomenoso, Laurin, Uwens. (Suppl. aux. Troph. de Brab. I, p. 151, 156). — De Geneal.-Roose, in 't Suite du suppl. au Nobil. d. Pays-Bas V, p. 78, 79, heeft: „Ambroise R., fils cadet de Jean, et de Marie de Kinschot, s'allia à Anne de Ram, f. de Jean, et de Marie v. Honssem: I. Jean-Charl., ép. Marie-Thérèse-Florence de Varick, Dame de Berchem-Saint-Lorent et de Nieuwerdonck, † 31 Mai 1705, f. de Pierre-Cyprien de V., Chlr. etc., et de Marie-Anne-Clémence Lauryn, sa prem. femme; 2. Isabelle R., mariée à Pierre-Cyprien de Varick, Chlr. par pat. du 29 Mai 1652, Sgr. de Carnin et de Dieval, etc., dont elle fut la seconde femme."

[1]) „De Brouwers sijn hier ter plaetse altijd meest in estime geweest en boven andere koopluyden by onse voorouders geacht, als synde meestendeel van de beste en gequalificeerste luyden, die tot de regeringhe van de stadt wierden verkozen. Eenige weynige van die oude stammen, welckers overvloediger tacken vrugtbaerder sijn geweest, dan wel anderen, zijn jegenwoordigh de voornaemste brouweryen noch in eere houdende". (Bleyswijck, Delft, bl. 733.) Onder de brouwerijen, „welcke al voor den jare 1600 schynen uytgebroocken te zyn" noemt hij, bl. 736, als „aen de koornmarct en, op d' Oude Delft uytkomende": *de Baers, het Schilt,* enz. (Vlg. B. v. Delft, by Boitet, bl. 646, 49). — Corn. Dirkz. v. Heemskerk v. Beest, brouwer *in de Klock,* veertig raad 1548, ob. 24 Aug. 1558; Dirk Evertsz. v. Bleyswyk *in de Witte Hand,* veertig 1560, ob. 3 Dec. 1563; Dirk Hendriksz. Storm v. 's Gravesande. *in 't Spoor,* Schepen 1574, enz. (Als voor bl. 82, 131.)

[2]) Met dit ambt werden leden van de aanzienlijkste familiën voorzien, als Persyn, v. der Burch, Sasbout, Duyst, v. der Dussen, de Groot, Heemskerk, v. der Made, Bugge, v. Bleyswyk, e. a.

zynde, Veertig geworden 1568" (ib. bl, 94, 130), Schepen 1570—72 (ib. bl. 130, 31), Regent v. h. Oude Gasthuis, sed. 9 Nov. 1569 (ibl. 331). Zijn wapen, op de Wapenk. d. Veertigen van Delft, is: gevierendeeld; 1. en 4. in zilv. drie afgerukte roode blauw-getongde en gekroonde leeuwenkoppen (Varick); 2. en 3. in blauw drie zilv. — zoo 't schijnt — spijkers, naast elkander, de punten omlaag, de middelste langer dan de begeleidende. Over alles heen, in een zilv. hartschild een rooden grijp. — Van Leeuwen, Bat. ill., Geneal.-Sasbout, bl. 1107: Pieter S. Dirksz., † 1480, ex Sophia v. Segwaert, † 1476 (burgemr te Delft 1517, 21, 27, havenmr. 1496, 1502, enz.) tr. N. N. (Marg. Duyst v. Voorhout, Dirksdr. ex Sophia v. Bleyswijk (zie ald. bl. 1139): Pieter S., burgemr. tot Delft (1564, 67, thes. 1544 e. v. j. tot 1572), tr. drie vrouwen (o.a. Marg. Lucasdr. Du Pont [1]), bij wie Alijt S., tr. Pieter v. Varick, waarvan komen de edelen van Varick tot Rijssel". — „Jouff. Barber de Iode (Arentsdr., hr. van Hardincxvelt, casteleyn op Louvesteyn, † 1570, ex Maria Boisot, † 1615), tr. Amand v. Hoorn, hre. v. Gheldorp by den Bosch [2]), † 1617: Govert (lees: Amand) v. Hoorn heeft te wijve Jouff. N. (Isabella) de la Faille, dr. van Maerten, hre. van Hoydonc (en van Sibilla Stecher), wiens ander dr. (Sibilla) getrout is geweest met Mr. N. (Iacob) v. Varick, geboren van Delf, raetsheer tot Mechelen gestorven 1616, ende noch 1 dr. Jouff. Maria de la Faille, getr. met mr. Schrevel v. Driel, geboren van Dordrecht, raet in den hove van Vlaendren te Gent" [3]). (Gouthoeven, Chron., bl. 183; vgl. bl. 109, en Bat.

---

[1]) Beschr. v. Delft, by Boitet bl. 333: Moeders v. h. Oude Gashuys. 9 Nov. 1540. Marg. Lucas dr. du Pont, vr. van Pieter Pietersz. Sasbout.

[2]) Bastaard van Maarten, grave van Hoorne en Houtkercke, † 21 Sept. 1570, bij zijns broeders Hendrik bastaarddr. Catharina; 1609 (1604?) gewettigd, † 1617: Kind.: I. Govert, † 1664, hr. van Hermeis bij Sotteghem (Vlaand.), tr. een slagers-dr. uit Brussel; II. Amand, hr. van Geldorp, † 1650, tr. 1615 Isab. de la Faille. (Dumont, Fragm. généal., éd. de Gand, II, p. 201-3; (Van den Leene), Théatre d. l. Nobl. du Brab., Liége (Brux.) 1705, in mijn gepagin. Ex. p. 100 of * 17 fol. 1 verso; Recueil généal. cit. p. 348.)

[3]) Driel (Schrevel v.), cons. commissaire le 11 mai 1593 et cons. ordin. le 7 fév. 1603. — D'or, à l'aigle double éployé de gueules. (J. Huyttens et d' Hane, La

ill. cit., bl. 993; Balen, Dordr., bl. 1046, Kok, Stam- en Wapenb., in Driel en della Faille; Hellin l. c. Suppl. p. 190; *Nav.* XIX, 50; Foppens, Hist. du Cons. de Flandre, Brux. 1869, p. 72, 75, 183.)

Grafschrift in St. Jans-kerk te Mechelen, in het groote koor: Mathias v. Varick, Jacobi F., obiit 26 Martii ao. 1600 (1610), natus menses 10. — Memoriæ Domicellæ Sybillæ de la (of della) Faille, Conjugis Jacobi v. Varick, Consiliarii magni Consilii, obiit 22 Augusti 1606. (Théatre Sacré cit. I, p. 60; vgl. v. d. Eynde, a. w. I, bl. 325, 26.) — Dans l'église du village de Ranst se voit l'inscription suiv.: Messire Jacques de Varick, Sr. de Ranst et de Milleghem (Antw.), Conseiller et Maistre aux Requestes ordinaire du grand Conseil à Malines, et Dame Joanna Rovelasca [1]) sa compaigne, Dame des dits lieux, le XV Juillet a° 1610. (Théatre Sacré cit. II, pt. I, p. 204). — Louis de Blasere, sgr. d'Ydewalle, Watergraeve de Flandres et prem. échev. des Parchons de Gand en 1619 et 1626, vivant encore le 1 Fév. 1639, ép. en 1623 Anne de Varick, fille de Jaques, Cons. au grand Cons. à Malines, et de

---

nobl. cheval. et commun., Gand 1562, Chap V: Liste d. membr. de l'anc. cons. de Flandr., p. 166). Het kwartier „Driel", werd 18 Juni 1770 in het adellijk stift van Moustier-sur-Sambre opgezworen. (Hellin l. c. Suppl. p. 164.) „Aucune Demoiselle ne sera dorénavant admise aux Chapitres nobles de Mons, Nivelles, Andennes et Moustier sur Sambre, si au préalable elle n'a fait conster, qu'elle est légitimement issue de seize Quartiers, dont huit du côté Paternel et huit du côté Maternel, tous de Noblesse ancienne et Chevalereuse, laquelle preuve nous avons substituée et substituons à celle de quatre Quartiers Pat. et quatre Quart. Mat., ainsi que des Ascendans supérieurs, qui sera et demeurera abolie, cessant toutes Concessions, statuts ou usages au contraire" (Regl. de l' Imp.-Reine, du 23 Sept. 1769, sur les preuv. de filiat. et de nobl. requis. pour entrer aux Chap. nobl. des Pays-Bas, Art. Ier. Vgl. Gérard, Législat. nobil. de Belg. I (seul), p. 85.)

[1]) Grafschrift in S. Gudula te Brussel: Monum. nob. ac generosi Viri Anthonii Rovelasca, Sereniss. Archiduc. Alberti et Isab. Clarae Eugeniae, Belgar. Princip. Thesaur. ac magistri Camerae; nec non Dom. Annae Mariae Miller, ej. conj., atque eorund. haered. Obierunt ille 6 Julii 1640, haec.... Quartiers: Rovelasca, Brevia, Oppenbergh, Pinsen; Miller, Groenenbergh, Waeckendael, Van Ameronge. (Théatre sacre cit. I, p. 214; vgl. (Christyn), Basilica Bruxell., Mechl. 1743, I, p. 133). Het wapen ontmoet men onder de kwartieren van Carel Frans Boot v. Velthem, in de kerk van Velthem bij Leuven. (Ib. I, p. 383).

Sybille della Faille. (Suite du Suppl. ou Nobil. d. Pays-Bas I, p. 60; vgl. Recueil généal. de fam. origin. d. P.-B. ou y établies, Rott. 1775, p. 109: Hellin l. c. I, p. 245.)

„Jaques Verseyden, sgr. de Zyl [1]), natif de Leyde et domicilié en Brabant, obtint des Supports avec bannières, une couronne au lieu de bourlet, et la permission de porter le nom de *Verseyden-de-Varick*, par Lettres du 4 Fév. 1729. Ses armes sont: écartelé, au 1 et 4 de sinople, à trois oiseaux mal ordonnés d'or, qui est Verseyden; au 2 et 3 d'arg., à trois têtes de lions arrachées de gueul., lamp. et cour. d'azur, qui est de Varick". (Nobil. d. Pays-Bas, p. 726), — Le nouv. vrai suppl. au dit Nobil. édit. de Gand, 1861, zegt, p. 237, 38: „P. 726: Verseyden. Ligne 13, *effacez* d'or, *et lisez*: le premier (oiseau) d'or, et les deux en pointe d'arg.; *plus bas,* ligne 16, *ajoutez:* l'écu timbré d'un casq. d'arg., grill., lis. et cour. d'or, assorti de ses lambreq. aux ém. de l'écu, et au-dessus en cim., une tête et col d'aigle d'or, lang. de gueul., entre un vol adossé par ses aîlerons, aussi d'or; supp. de deux griffons de même, arm. et lang. de gu., ten. chacun une bann., à dr. aux armes de Verseyden, et à sen., aux arm. de Varick." — „Jacques Versyden, avoit pour trisayeul Jean V., qui fut receveur et secrétaire de Schieland en 1600 (Jan Dirksen V., rentmr. en secret. 1600 (Bat. ill. cit.. bl. 1513; vgl. Meylink, h. o., bl. 93: Jan Dirksz. Versyde, rentmr. ende secret. v. Schiel. (Caerte v. Schiel., door Floris Balthasar 1609—11 gemaeckt ende in coper gesneden)), bourguem. de Rotterdam en 1613 (18 vroedschap), député au coll. de l'Amirauté de la Meuse en 1616, 17 et 18. Sa femme Théodora v. Zoelen, fille de Gaspard et de Jeanne v. Zuylen-de-Nievelt, le fit père de Jean-Gaspard V., Hoog-Heemraad de Schieland en 1643 [2]) (Bat. ill. cit. bl. 1512, waar hij Johan V.

[1]) Het huis te Zyl of Zylhof, onder Leiderdorp, werd, toen Frans v. Mieris Leyden beschreef (II, 605), bezeten door den hr. mr. Joh. Adriaan Verzyden van Varick.

[2]) Op de Wapenk. v. Schieland komt Jacob Verzyde in 1643 als hoogheemraad voor. Hij † 1653. Zie Mr. A. A. J. Meylink, over een charter v. Grf. Floris V, bl. 14; maar vgl. bl. 15, 71, 72: „Op den IIJn Sept. ao. XVJc drie ende veertich soo heeft Johan Versyde raet ende vroetschap der stad Rotterdam syn

heet), député au Coll. de l'Amir. d. l. M. en 1644 et 45, bourguem. de Rotterdam en 1647 et 48 (fabrijk 1640, 41, 67; weesmr. 1642, 49, 50, vroedsch. 1651). Celui-ci ép. Anne v. der Scherm, et en eut Jean V., allié à Apollonie Prins. De ce mariage sortirent, 1° Jean V., sgr. de Zyl, nâquit le 10 Avril 1657, et mourut le 19 Janv. 1716. Il avait ép. 1° le 12 Nov. 1680 Marie de Varick, morte en 1699, fille de Jaques, et de Marie v. Campen; 2° en 1702 Anne-Marie v. Leeuwen. De sa prem. all. sont sortis, 1° Jean V., † 20 Sept. 1713; 2° Jaques Versyden-de-Varick, ci-dessus mentionné sgr. de Zyl, nâquit à Leyde le 11 Sept. 1685, et ép. le 15 Mars 1712 Cornélie Emonds, née le 23 Août 1687, de laquelle il a eu: A.; 3° Pierre V., né le 18 Janv. 1686, mar. le 24 Mai 1712 à Jeanne Schouten, née le 18 Mai 1682.

A I. Jean Adrien V.-de-V., né le 19 Janv. 1713. (Mr. Joh. Adr. V. v. V. en mr. Alex. le Breton van Doeswerf, regenten van St. Salvatorshof te Leiden (Mieris, a. w. I, bl. 307). Mr. Joh. Adr. V. v. V., heer van Zyl, regent der Roomsche armen en van de Aalmoes-Huizinge, of het Hofje v. d. H. Geest, aldaar (ib. II, Byv., bl. 32*, 42*).

II. Pierre-Ives V.-de-V., né à Leyde le 3 Juin 1714, cons. et maître de la chambre d. compt. à Brux., grand-bailli d. l. ville et châtell. d'Oudenarde, et en cette qualité membre et député actuel d. Etats de Flandres, marié à Marie-Anne, fille aînée de Henri de Crumpipen, secrét. d'état et de guerre, et cons. d'état au Gouv. d. P.-B. Autrichiens, mort à Brux. le 21 Mai 1769, et de Victoire de Capitolo. Leurs enfants sont: 1° Jean-Jaq., né à Brux. le 3 Juill. 1769; 2° Cornélie-Marie, née à Brux. le 10 Avr. 1767; 3° Apollonie, née à Brux. le 28 Avr. 1771.

III. Marie-Cath. V.-de-V., née le 23 Nov. 1716?" M°.

Von Gumoëns. — De van ijzer gegoten piramidaalvormige naald, ter Algemeene begraafplaats te 's-Gravenhage in 1833 geplaatst

---

eet gedaen als Hooge Heemraet van Schielandt." — In 't zelfde jaar was mr. Gerrit Versyden rentmr. en Secret. v. Schielant, volgens Bat. ill., bl. 1513.

op het graf van Nicolas Fréderic Emanuel von Gumoëns, draagt tot opschrift:

NIC: FREDER: EMMAN: DE GUMOËNS
NATO IN HELVETIA URBAE
D: XIX APRIL: MDCCXC
TRIBUNO MILITARI
CASTRIS NEERLANDICIS ORDINANDIS PRAEFECTO
IN DEFENSIONE ARCIS ANTWERPIENSIS
MILITI VOLUNTARIO
EX VULNERIBUS MORTUO
D: XXIX DECEMB: MDCCCXXXII
HOC MONUMENTUM
POSUERUNT
MOESTI COMMILITIONES

Minder bekend is wellicht het volgende ontwerp-grafschrift, waarschijnlijk het eerst bestemd om het gedenkteeken te versieren. Ik vond het in de papieren van mijn grootvader, den toenmaligen opperbevelhebber van Breda J. E. Wildeman, begeleid van een schrijven van den Lt. Kol., adjunct van den Chef v. d. Generalen Staf Nepveu, waarin wordt medegedeeld dat de gedenknaald, niet zooals aanvankelijk het plan was, te Bergen-op-zoom zal worden opgericht, doch op het kerkhof te 's-Gravenhage, waarheen het stoffelijk overschot ook zal worden overgebracht.

MEMORIAE
VIRI EGREGII
OMNI URBANITATE COMMENDATISSIMI
ARTIS BELLICAE PERITISSIMI
NICOLAI FREDERICI EMANUELIS DE GUMOËNS
QUI
ANNO MDCCLXXXX
NOBILI HELVETIAE GENERE NATUS
IN NEERLANDICI EXERCITUS EO ORDINE
CUI OPERA MANDATA SUNT STRATEGICA
TRIBUNI MUNERE FUNGENS
QUUM
AD DIMICANDUM INTER DEFENSORIS ARCIS ANTVERPIENSIS
ANNO MDCCCXXXII
A GALLIS OPSESSAE

SPONTE SESE OBTULISSET
AC SUA VIGILANTIA SAGACITATE
AD PROPULSANDAM OPPUGNATIONEM QUAM MAXIME PROFUISSET
PRIDIE EXPUGNATIONIS
PLURIBUS VULNERIBUS ICTUS
VICESIMO NONO DECEMBRIS
OCCUBUIT
HOC MONUMENTUM
COMMILITIONES OPTIME MERITI CLADEM MOERENTIS
CONSECRARUNT COMMILITIONES.

De gedenknaald, waarop ook het wapen van den Kolonel voorkomt, (in zilver, kruis van keel, beladen met 5 St. Jacobs-Schelpen en gedekt met grafelijke kroon), heeft als devies: „Vertu Surmonte envie" terwijl op het steendruk-portret (Smit pinx., Nolthenius de Man, direxᵗ, L. A. Vincent del.; gedrukt door Desguerrois), het devies luidt: „Amitié de Gumoëns". — Van waar dit verschil? Zoover ik weet werden gedenknaald en portret uitgevoerd onder toezicht van H.H. Officieren van den Generalen Staf. — Ook staat op het portret: geboren te *Bern*; op de naald daarentegen te *Orbe*. —

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Lijcklama. Wie geeft de acht kwartieren van Albertus L. à Nyeholt, geb. Bolsward 14 Nov. 1756, † Zwolle 15 Dec. 1846, en van zijne vrouw Alberta Aleida Dwars, geb. Heerde 8 Aug. 1775, † 8 Oct. 1824 te....? Liefst met data en wapens.

J. C. G. H.

v. Zelst. — Wie kan mij iets mededeelen betreffende het Geldersche geslacht *Van Zelst,* waartoe behoorde Geertruid van Zelst, gehuwd 22 Aug. 1661 met graaf Ernst Wilhelm van Bentheim? — Volgens J. C. Möller, Geschichte der Vormaligen Grafschaft Bentheim, pag. 337, was Geertruid v. Zelst geb. te Doetinchem en de dochter van Hartger v. Z. „landrichter zu Zellern" en zuster van den „landrichter zu Hümmelen und Stendern."

Zutphen. MR. DERCK ENGELBERTS.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

WOORDEN EN SPREEKWIJZEN

UIT HET LAATST DER 16e EEUW.

Als Dr. *C. Sepp*, in zijn Overzicht van het Godgeleerd Onderwijs in Nederland, gedurende de 16e en 17e Eeuw, op blz. 100 van het Eerste Deel handelt over *L. Trelcatius Jr.*, spreekt hij ook met een enkel woord over diens opstel over de kortheid van het leven. Hiervan zegt hij, dat het in de *Fransche* taal opgesteld was, maar dat hij het alleen kende uit de *Latijnsche* vertaling, daarvan door *Hommius* gegeven [1]).

Dien *Franschen* tekst van genoemde Verhandeling heb ik nooit gezien. Trouwens *Hommius* zegt wel in zijne *Epistola dedicatoria*, dat hij hetgeen door den jongen *Trelcatius* in het *Fransch* geschreven was, in het Latijn had overgezet [2]), maar daaruit volgt niet, dat *Trelcatius* ook niet het een of ander stuk in het *Nederduitsch* zou geschreven hebben. En dat is misschien juist het geval met zijn opstel over de kortheid van het leven. Van deze overdenking toch bezit ik een *Nederduitschen* tekst, dien Dr. *Sepp* niet gekend heeft. Deze is uitgegeven te Leiden in 1599, onder den titel: „*Afbeeldinge van de Cortheydt deses Levens, of een Christelyck Verhael op de overdenckinghe van het selve, Mitsgaders De Clachte der Sondaers met eene troostelicke antwoorde des H. Geestes. Beschreven door* LUCAM TRELCATIUM T. *Dienaer des Goddelicken Woorts.*" Het boekske is voorzien van een opdracht „*Aan den Hooch-weerdigen*

---

[1]) In *Lucae Trelcatii Senioris et Lucae Trelcatii junioris Opuscula Theologica omnia, Lugd. Bat.* 1614. De Bibliotheek der *Utr.* Universiteit bezit een exemplaar van dit werk.

[2]) „Collegimus itaque tamquam digestas tabulas utriusque et Patris et Filii, tum scripta quaedam olim edita, tum dictata rerum postuma, et quae Gallice a Filio edita fuerunt Latina fecimus".

ende Deuchtsamen Heeren Myn Heere Schout, Burgemeesteren ende Schepenen der Stede van Leyden."

Dezen tekst houd ik, totdat ik beter ingelicht word, voor den oorspronkelijken. En aan dezen tekst ontleen ik eenige eigenaardige woorden en uitdrukkingen, die mij bij het lezen troffen. Misschien is er het een of ander onder, dat de opmerking waard is, waarom ik er voor een oogenblik de aandacht voor vraag.

De cruyden puylen wt, verbreyden sich, onderhouden sich ende *verdelckeren* (verwelckeren?).

Sommige vruchten worden van de Rupsemen, andere van de Wywouters (*vlinderen* of *wilkens*) bedorven.

Andere worden van de boomen gheschuddet ende geworpe door groote *ongeweerten.* [1])

Nu, wat is de tegenwoordige tijt? Seker niet anders dan eene *hantwyle,* die voorby is, eer hy *genamet* is.

Ja datter ter werelt niet slechter noch *ondurelicker* is dan de dagen van des menschen leven.

En latet ons hierom niet tegen Gode opstaen, *herbecken* ende cnorren, maer veel eer ons selven *verwysen* [2]) ende *verslagen.*

So moeten wy de middelen van de ontijdige ende gheweldighe doot so *overwercken,* dat wy enz.

Dit betuiget de Heilige Schrift seer *bescheydentlic* enz.

Want so haert als de *Longer* noch door den mont, noch door de neusgaten, haren vryen *adem blas* ende *lochttreckinge* niet en can hebben, so is de mensche in eenen oogenblic *versmachtet.*

Met min dan niet can het (leven) ons *gheweeret* [3]) worden.

---

[1]) Onweders; Hgd.: Ungewitter. [2]) terechtwijzen. [3]) verleend; Hgd.: gewährt. RED.

De *versochtheyt* leert ons enz.

Het sy dat wy die dingen aenzien, die ons *onscheydelick* vergeselschappen.

Tot de schaduw (segghe ick) die *onverscheydelick* het cleet volghet.

Daer is geen schepsel dat (dit) niet *onwederwerpelic* getuyget.

Want des sonnes hitte *ontsuyget* haer (de cruyden) de vochticheit ende het leven; andere worden afgesneden ende *verwelckeren.*

Want de mensch gaet alle dagen af; alle uyren verandert hy; alle stonden *crencket* hy.[1])

Siet: hy gelycket ons lichaem by eene hutte, tente of *spanhuys.*

Die cleene wormkens sullen ons verwyten, dat wy al te ydel, al te *brimstich* [2]) in het overdencken van de corticheyt onses levens geweest hebben.

Daerom zyn sy in 't Griecx *Ephemera* genamet, dat is so vele te segghen als *dachlevers.*

En laet ons so *ondeuchdich* ende snoode niet zyn.

Wy meenen, dat dit leven op der aerden vast ende *blyvelic* sy.

Wat moet ick doch anders verwachten, dan dat ick door den naturelicken ende *getydigen* doot al valle.

De *versochtheyt* is der sotten *tuchtwyf.*

De dood *vermutselt* het een lidt voor, het ander naer.

So wy yet dat vast ende *blyvich* is in dit leven meynen te vinden.

Arme slave, so dese wellusten *duyrachtich* zyn.

[1]) Wordt hij ziek; Hgd.: erkrankt. [2]) vurig? RED.

Men at ende men dranc gulsichlic, men wies ende *duycte sich* in de sundtvloedt der wellusten.

Die *knerselinghe* der tanden.

Gelyc het eene *gevarige* ende afgryselicke sake is, in de handen van den grooten God te vallen.

De welvaert der kinderen hangt aan het leven van de ouders; des gelycx hare *qualicvaert* aan der ouderen doot.

Dese segeninge Godes en is aen de ouders, en is aen de *helpselen* niet gebonden.

My dunckt dat ick den ouders in myne ooren hoor *veselen.* [1])

Utrecht. DR. J. HARTOG.

Antje en Lijsje (XXXVIII, 27, 8; XL, 468, 9, 586; XLI, 86, 7). — De *Navorscher* is „... een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer...", en geeft dus aan elkeen gelegenheid om over een gegeven onderwerp zijne meening te zeggen. Dat niet elke meening de ware kan zijn is zeker, en juist dit axioma geeft aan dit tijdschrift recht van bestaan. Tegenspraak te ontmoeten is dus, vooral hier, niet alleen natuurlijk maar tevens in vele gevallen wenschelijk, aangezien slechts grondig onderzoek tot waarheid kan leiden, maar... bange machen gilt nicht.

Op een vraag betreffende den oorsprong der namen „Antje en Lijsje... twee boeren-feestdagen in Zeeland..." (I, 219) kwam geen voldoend antwoord in. Zij werd dan ook (XXXVIII, 27, 8) herhaald, en daarbij reeds gedeeltelijk beantwoord, in dezen vorm: „Antje en Lijsje zijn... twee boeren-feestdagen in Zeeland, invallend 4 Mei en 2 November, als termijnen, waarop de boerenknechts en -meiden uit hunne diensten in andere overgaan... „kan men bij Antje en Lijsje aan St. Anna en St. Elisabeth hebben „gedacht; de laatste heeft tenminste haren gedenkdag in November

[1]) Fluisteren. RED.

„den 19en). Valt die van St. Anna soms in Mei, al is 't dan wel- „licht niet juist op den 4en dag dezer maand?"

Op deze vraag zond ik (XL, 468, 9, en 586) een antwoord in, en het is dit antwoord dat door een der medewerkers op tamelijk scherpen toon werd besproken (XLI, 86, 7), zonder dat deze zich daarbij de moeite gaf mijne meening te wederleggen, of een betere daarvoor in de plaats te stellen. Het zij mij derhalve vergund nog eens op het onderwerp terug te komen. De vraag is eenvoudig deze: hoe komt de 4e dag van Mei aan den naam „Antjes-dag", en de 2e dag van NOVEMBER aan dien van „Lijsjes-dag"?

Met het door den steller der vraag uitgedrukt vermoeden dat men, om tot een oplossing te geraken waarschijnlijk aan feestdagen van heiligen moet denken, kan ik mij volkomen vereenigen, aangezien de heiligen in de oude tijdrekening, en ook nog wel in de nieuwe, een groote rol spelen. Ik besloot dus, op dat voetspoor de zaak nader te onderzoeken, en dit onderzoek gaf mij de overtuiging dat de bedoelde boeren-feestdagen hunne namen ontleenen aan de h. Anna, martelares (22 Oct.) en aan de h. Elisabeth Thaumaturga (24 April). Mijne meening in dezen steunt op de omstandigheid dat de feestdagen dezer beide heiligen zich volkomen in overeenstemming laten brengen met de datums van 2 Nov. en 4 Mei, door rekening te houden met de opschuiving van tien dagen, welke plaats vond bij de invoering van de gregoriaansche tijdrekening, in 1582. Bij die gelegenheid toch moesten de heiligen wier feestdagen vallen op den 5n Oct. en volgende dagen tot en met den 14n dierzelfde maand, voor dat jaar hun kaarsje missen, en hierdoor werd dus 22 October, 2 November, en 24 April van het volgende jaar, 4 Mei. Deze opschuiving van tien dagen kon echter geene inbreuk maken op bestaande overeenkomsten en aangegane verbintenissen, en derhalve vielen sedert het jaar 1582 de termijnen van uit- en in-dienst-treding niet meer op de feestdagen der bovengenoemde heiligen, maar op die van hen wier feest in Zeeland wordt gevierd op den 2n Nov. en den 4n Mei. Dat ondanks deze verandering de oude benamingen dier dagen bleven bestaan kan geen verwondering wekken, wanneer men bedenkt hoe moeilijk het is oude benamingen

door nieuwe te doen vervangen. Heeten de bedoelde dagen thans niet meer zooals vroeger, de eerste „Lijsjes-" en de tweede „Antjesdag", maar worden de beide dagen nu aangeduid door de benaming „Annetje Lijsje", „Annetje en Lijsje" of „Annetje-Liesje", zooals de heer F. verzekert, dan bewijst dit slechts dat de spraakmakende gemeente thans aan de beide dagen denzelfden naam geeft, waarschijnlijk omdat daarop gelijksoortige gebeurtenissen plaats grijpen.

Ofschoon uit zijn art. blijkt, dat mijn geachte wederspreker zich met de boven uitgesproken meening niet kan vereenigen, begrijp ik toch de door hem gemaakte aanmerkingen niet goed. Vallen de dagen van „Antje en Lijsje", of — indien men dit liever wil — de „Annetje-Liesjes-dagen" niet op den 2n Nov. en op den 4n Mei, maar „op den eersten Maandag of Donderdag in Mei en October", dan had S. moeten beginnen met in dit opzicht de vraag te verbeteren, aangezien mijne geheele redeneering op de door den vrager genoemde datums berust. Ik neem nochtans de vrijheid te betwijfelen of Ss verzekering wel juist is. Deze toch zegt zelve: „Dien dag" — dus de Annetjes- en Lijsjesdagen — „bezoeken „de jongelui de markt... Zij, die „ „verhuizen" ", verlaten dan hun „dienst, rekenen met den baas of „ „de vrouwe" " af, en rijden „mee naar de stad. Verwisselen zij van dienst, dan treden zij eerst „Zaterdagavond in den nieuwen...". Het is dus klaar dat hier bij den S. sprake is van het eindigen en van het ingaan van termijnen van dienst, en hij zegt zelve dat deze termijnen „loopen van Mei tot Allerheiligen, en van dien dag tot Mei"; maar hoe is dit dan te rijmen met hetgeen hij vroeger zegt, dat reeds van ouds in den almanak staat aangeteekend, dat de eerste Maandag of [?] Donderdag in Mei en in October de Annetjes- en Lijsjesdagen zijn? De heer F. zegt verder, dat hij spreekt van Walcheren, en wil wel aannemen dat misschien elders andere gebruiken bestaan, maar loopen dan op Walcheren de termijnen van dienst van Mei tot October (5 maanden) en van October tot Mei (7 maanden)? Zonder nadere toelichting kan ik dus niet aannemen dat de vrager ongelijk heeft en de heer F. gelijk, wanneer hij verzekert dat wij met betrekking tot de Annetjesdag „op een dag in den aanvang van

OCTOBER „moeten terugkomen", en al gelooft hij dan ook dat onder mijne redeneering „iets van Sint Anne loopt".

De S. maakt zich overigens de bewijsvoering zeer gemakkelijk. De vraag „of men hier" [op Walcheren] „oudtijds een martelares „Sinte-Anne gehad heeft" — de heer F. meent waarschijnlijk *vereerd* heeft — naast die van 26 Juli", wil hij wel onbeslist laten, wanneer men althans kan beletten dat die dag op vier verschillende datums kan vallen (? ? ?). Dat in het eene bisdom op 22 October een h. Anna wordt herdacht, terwijl in een ander op denzelfden dag een h. Elisabeth wordt vereerd, wil hij ook wel „laten voor hetgeen het is", en op deze wijze voortredeneerend, komt hij tot het besluit, dat „een boerenmeid" [waarom ook niet een uit de stad?] „Elisabeth gedoopt, wel Betje, liefst Bette, en in de stad „Bet, maar nooit Liesje, nog minder Lise of Lieschen" wordt genoemd, welke bewering eindigt met een schalksche zinspeling op... „Hans und Lieschen". Ici je jette ma langue aux chiens! Van welken naam mag *Lijsje* dan wel een verkorting zijn, indien het geen verkorting is van Elisabeth?... Ah! daar ligt juist op mijn schrijftafel een boekje getiteld: *Nomina propria Hollandorum accommodata nominibus Sanctorum, qui in Ecclesia celebrantur: adjunctis plerumque eorundem festis*, Antwerpen, en Amsterdam 1684, misschien zal dit ons eenige terechtwijzing geven. Inderdaad, daar staat het: „Lijsjen, Elizabeth, 4 jul. 19 nov." Indien er dus bij den schrijver van dit boek ook niet „iets van Sint-Anne" heeft ondergeloopen, schijnt de naam *Lijsje* toch wel inderdaad van *Elisabeth* afkomstig te zijn, eveneens als Liesje, Lise, Lisa en het schalksche Lieschen.

Waar de slotwoorden van het art. van den heer F.: „Het moeten dus heiligennamen zijn" op doelen, verklaar ik, in verband met alles wat hier besproken werd, niet te begrijpen.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

„Daar gaat een Dominé voorbij!" (Verg. *Nav.* XXV, 372) — Vanwaar deze uitdrukking? Reeds meermalen had ik deze vraag tot mijzelf en anderen gericht zonder ooit een bevredigend ant-

woord daarop te ontvangen. Nu vernam ik laatst van een predikant eene ervaring, die den oorsprong van deze uitdrukking schijnt aan te wijzen. Ik deel ze daarom hier mede, opdat, indien er bezwaren tegen zijn, zij hier kunnen worden besproken.

Op een Zondagavond wandelde een predikant door zijne gemeente en kwam voorbij een kleine herberg, waar zich gewoonlijk juist niet de besten van zijne gemeenteleden plachten te verzamelen. Ook nu weer klonk hem van ver een luidruchtig gezang tegen, ten bewijze dat daarbinnen de vroolijkheid reeds eèn aanmerkelijke en zelfs bedenkelijke hoogte had bereikt. De vrouw van den kastelein was buiten het huis met eenig werk bezig, en zag den predikant aankomen. Nauwelijks heeft ze hem in het oog gekregen of ze ijlt de gelagkamer binnen met de woorden: „Daar komt de dominé aan!" Oogenblikkelijk was het gezang verstomd, en eerst toen men den predikant ver genoeg buiten het gehoor achtte, begon het gezang opnieuw.

Zou deze ervaring niet eene vingerwijzing zijn, dat de aangehaalde uitdrukking, die een plotselinge stilte in een vroolijk gesprek aanduidt, aan de herberg is ontleend? Waarschijnlijk is zij als meer dergelijke uitdrukkingen zeer oud; tevens is het van algemeene bekendheid, dat onze vaderen lang niet afkeerig waren van het bezoek aan de taveernen. Het luidruchtig gesprek op deze plaatsen zal ongetwijfeld menigmaal plotseling zijn verstomd, wanneer een predikant de vensters voorbijging, en de binnenzittenden hunne tegenwoordigheid niet wilden verraden. De kerkelijke tuchtroede toch werd destijds door de predikanten met groote gestrengheid gezwaaid en allen, die zich aan buitensporigheden schuldig maakten, konden verzekerd zijn minstens eene ernstige berisping te zullen ontvangen.

Van de herberg uit heeft zij gemakkelijk haren weg kunnen vinden naar het burgerwoonvertrek tot op dezen dag toe.

H. W. T. H.

Johannes Amos Comenius. — De 300ste geboortedag i. d. 28 Maart 1892 van dezen paedagoog, — die om des geloofs wille als

Protestant een zwervend leven heeft geleid, tal van werken schreef, o. a. zijn bekende „Orbis sensualium pictus", een prentenboek voor schoolkinderen; die te Amsterdam 1657 in één foliant zijne „Opera didactica omnia" verzamelde en 15 Oct. 1671 [1]) te Naarden overleed, alwaar hij in de vroegere Wale-kerk begraven ligt, — zal door de meeste natiën v. Germaanschen oorsprong in Europa worden herdacht. Het tijdschrift „Geloof en Vrijheid" 1891, blz. 528, verzoekt mededeeling van tot dusver onbekende [2]) bizonderheden nopens zijn verblijf hier te lande. Dat tot dusver onbekende, zoo het aan het licht mag komen, zal mede tot aanvulling kunnen strekken van Palacky's „Abhandlung über Comenius" in de „Monatsschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen" Sept. 1829 [3]). JAC. A.

Den decker ueperen (XLI, 498). — Ik ben geboren in een huis

---

[1]) Niet 15 Oct., doch 20 Nov. 1670 overleed hij. Het begrafenisboek zegt: „Johannes Amos Comenius, enterré le 22 Novembre 1670." RED.

[2]) Tot dusver geheel onbekend mag wel het feit genoemd worden, dat Comenius als *boekhandelaar* te Amsterdam gevestigd is geweest. Het Amsterd. gildeboekregister teekent bij zijn naam aan: „'t gilt voldaen 4 Dec. 1662". De Bibliotheek der Maatschappij v. Nederl. Letterk. te Leiden bezit o.a. een afschrift van een Latijnschen brief van hem aan de Admiraliteyt te Amsterdam uit het j. 1658. RED.

[3]) De bibliographie van Comenius' werken en van al wat over hem geschreven is, beslaat reeds een grooten omvang. Reeds Adelung somde niet minder dan 90 geschriften van hem op, die door Palacky t. a. p. volledig beschreven worden. Hieronder laten wij een lijstje volgen van 's mans voornaamste werken, alsmede van enkele monographieën, die in lateren tijd over hem zijn verschenen.

Werken van Comenius:

Janua linguarum reserata aurea. Leutschoviae 1631. 8°. — Ontelbare malen herdrukt o.a.: Leyden, Elzevir 1640; Latine et Belgice. Arnh. 1648 en: Amsterd. 1661. Alle in 8°.

Pansophiae diatyposis ichnographica. Amst. 1645. 12°.

Historia persecutionum ecclesiae boemicae usque 1632. Amst. 1648. 16m°.

Lux in tenebris h. e. Prophetiae donum, quo Deus ecclesiam evang. ornare dignatus est etc. 1657. 4°.

Opera omnia didactica. Amst. 1657. 4 ptes. in 1 vol. f°.

aan de Eimeriksche straat te Heeze en kan het medegedeelde fragment aldus vertalen:

„Jan de Smid (c. s.) hebben erfelijk verkocht aan Joost Bax een schuur met de plaats waar die op staat, en daar bij nog zooveel grond (om de schuur) als noodig is om den dekker (stroo- of riet-dekker) behoorlijk de materialen te kunnen toevoeren, (gelegen) aan den Eimerikschen weg, in de parochie van Heeze, naast het erf van Lybken Floris en kinderen, staande aan de straat, (n. l. de schuur, niet L. F. en hare kinderen). —

Ueperen is: opperen — opbrengen, aanvoeren, gereedmaken.

Dyk beteekent door geheel Peelland heirbaan, openbaren hoofdweg.

Gelach of aangelach, is *erf*.

Te Heeze spreekt men nog dezelfde taal als in 1588.

Ik vermoed dat bedoelde schuur thans is het huis der kinderen Mattenbroek naast „Het jagertje". — 't Is het eenige huis in het dorp, zonder aangrenzend erf of tuin. — A. J. C. KREMER.

Diogenes cynicus redevivus. Amsterd. 1658. 12°. Herhaaldelijk in 't Holl. vertaald.

Eerste deel der schoolgeleertheyd, genoemt Het portael. Amst. 1673. 8°.

Portael der saecken en spraecken. (Nederd., Lat. en Hoogd.). Amsterdam 1673. 8°.

Schola ludus, seu encyclopaedia viva. Trancof. 1679. 8°.

Orbis sensualium pictus quadrilinguis. Leutschoviae 1685. 4°.; eveneens tallooze malen herdrukt.

Historia fratrum Bohemorum, eorumque ordo et disciplina. Halae 1702. 4°.

Werken over Comenius:

Een zeer goed artikel over hem, door G. Baur, vindt men o. a. in de Algem. Deutsche Biographie, bl. 43 en vv. Verder vermelden wij in aansluiting op de aldaar (1876) reeds genoemde werken:

J. Beeger und F. Zoubek, J. A. Comenius, nach seinem Leben u. seinen Schriften Lpz. 1883. gr. 8°.

H. Free, die Pädagogik des Comenius. Bernb. 1884. 8°.

R. Hiller, Drei Latein-Methoden des Comenius. Zschopau 1883. 8°.

S. S. Laurie, John Amos Comenius, his life and educational works. London 1884. 8°.

W. Müller, Comenius ein Systematiker in der Pädagogik. Dresden 1887. 8°.

L. W. Seyffarth, Johan Amos Comenius nach seinem Leben und seiner pädagog. Bedeutung. 3e verb. Aufl. Lpz. 1883. 8°. — Een standaardwerk. RED.

Hebr. I vers 3 (XLI, 495). — De medegedeelde tekst is die van de vertaling des N. T. uitgegeven te Antwerpen bij Jan Moerentorf, 1599.

Die vertaling is gemaakt naar de Vulgata. Deze geeft vers 3 aldus: „qui cum fit splendor gloriae, et figura substantiae ejus, portansque omnia verbo virtutis suae, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis." De Vulgata is eene vertaling van het Codex Vaticanus. — Van een heiligschennende hand kan alzoo geen sprake zijn. De andere codices, met name de codex Alexandrinus (Biblioth. Regia Angl.) heeft de woorden „di 'heautou". Luther, die den brief aan de Hebreën als tamelijk apocrief beschouwde, heeft: „die Reinigung unserer Sünden durch sich selbst." — Vergelijk: Hebr. 9 vers 12; 9 vers 26 en 10 vers 12. —

A. A. J. C. KREMER.

De mansnaam Lein (XLI, 334, 488). — In een oud boekje (*Nomina propria Hollandorum accomodata nominibus Sanctorum, qui in Ecclesia celebrantur: adjunctis plerumque eorundem festis*, Antverpiae, et prostant Amstelodami apud Fred. à Metelen, 1684) lees ik: *Lijn* [=] *Gislenus*, en als equivalent van dezen naam vind ik in alle woordenboeken: nederl., Gelein, fransch, Ghislain of Guislain. Ofschoon dit nu geen reden behoeft te zijn om niet aan te nemen dat Lijn evenzeer een afkorting kan wezen van den meer zeldzaam voorkomenden naam Galenus, fransch, Galène, zou ik toch gelooven dat de afkorting van dezen laatsten naam, waarvan mij geen nederlandsch equivalent bekend is, eerder Leen zou zijn.

In hetzelfde werkje volgt op dezen naam de vrouwennaam *Lijn, Lijntjen*, en daarvan wordt gezegd dat het een afkorting is van *Catelijn* = Catharina. Bij deze laatste verklaring moet ik echter doen opmerken dat, wanneer in sommige streken, vooral in Vlaanderen, Catharina steeds Catelijn of Lijnke wordt, het daarom niet bewezen is dat Leinken of Lijnken ook niet somtijds een verkorting van Gislena zou kunnen zijn, een naam die echter hoogst zeldzaam voorkomt. Hoe moeielijk het is de afleiding van verkorte

namen juist te bepalen, blijkt uit de omstandigheid dat Kaatje en Kalle evenzeer verkortingen van Catharina zijn, en dat de Elisabeths zoowel Lijsje als Betje worden genoemd.

Achter het bovengenoemde boekje volgt, als tweede gedeelte: *Nomina propria Frisica Sanctorum nominibus applicata,* en deze lijst bewijst dat de heer Winkler gelijk heeft, wanneer hij zegt dat de naam Lein of Lijn, en ook de vervrouwelijking daarvan in Friesland niet voorkomt.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Hovescheid. — *Navr.* XXXVIII, 46 vroeg ik, of niet òns „hupschheid" hiervan komt. Die vraag zou achterwege gebleven zijn, zoo ik Joh. Winkler, „Nederl. Geslachtsnamen" bl. 353,4 had opgeslagen. Deze geleerde toch betoogt daar, dat de gesl. Doosche, de Heus, Hübscher en Hüpscher etymol.-identisch en van gelijke beteekenis zijn. — Zoo leeft dan het oude woord „hovescheid" in onze taal nog voort in drie varianten, met sterk-gewijzigde beteenis, nml. in hoofsch-, hupsch- en heuschheid. Opzichtens „heusch" = hovesch, zie Dr. N. Beets, „Na Vijftig Jaar, Opheldering der Camera Obscura door Hildebrand" 1887 bl. 162, die aanteekent: „Heusch (hovesch) beteekent hoffelijk, beleefd, bescheiden, vriendelijk; vervolgens ook welgemeend, oprecht. Bij sterke verzekering of weerlegging gevoegd, wil het een verzet zijn tegen de verdenking van overmoed of driestheid in 't beweren, of van onbeleefdheid bij de noodzakelijkheid van tegenspraak, — en zoo is „'t is heusch waar", z. v. a. „'t is heusch gesproken" of „in alle heuschheid waar". Van hier, dat „heusch" van lieverlede met „werkelijk" of „inderdaad" is gelijkgesteld, ja ook op zichzelf de beteekenis van waar, werkelijk, wezenlijk, echt, heeft gekregen; zoodat gesproken wordt van een heusche sabel, een heusch geweer, een heusch paard; — maar dit behoort tot de kinderkamer, en moest er, dunkt mij, blijven." — Voor de afleiding vgl. den *Navr.* t. a. pl. aangevoerde gesl. der Hovesschen, Hoeffsche(n), naast hovesch = huesch (Mid.-Nederl.), hoveschelike, d. i. beleefd(elijk), vriendelijk, heusch(lijk). „In hovescher of hues(s)cher gevangenisse", d. i. hof-

felijke, beleefde, alias ongeboeide gevangenis. (Nijhoff, Oorkond. II, 275), licht het woord „heusch" voor etymologie en oorspronkelijke beteekenis, treffend toe. — Voor „hovesch, hoefsch" = hoofsch, beleefd, bezigde het Mid.-Nederlandsch ook wel „hovegh." Naast „hoefscheit, hovescheyt" bestond ook „heusceyt, huesceyt" in den zin van „fooi, vergelding, tegemoetkoming", vgl. heuscheid a° 1496 (*Navr*. XL, 289), en zie Oudemans, die derhalve de laatste drie woorden onder één hoofd had moeten brengen, met verwijzing van het één naar het ander.

Uit *Navr*. XXXVIII, 46 blijkt, dat havelijk ook voor hovelijk (= hoffelijk, hoofsch), — zie Oudemans op havelijk, — staan kan.

JAC. A.

„Elk draagt geen Engelsch laken." — Wat beteekent deze uitdrukking in het volgende versje van M. Brouërius van Nidek († 1742)?

„Wie bovenmaatlijk prijst of iemants schuldt vergroot,
En van een kleinen Vlieg een Olifant durft maaken,
Verkort de waarheidt, en verkoopt een steen voor broot
Én schijn, én lof bedriegt: elk draagt geen Engelsch Laken".

Amst. T. C. W. BOHNENSIEG.

Besterren, enz. Dit woord bezigt Slichtenhorst, Tooneel des Lands van Gelder, a° 1645, bl. 102a omtrent Arend Bernards, „een man, die zonder behulp van eenighe Griexe ofte Latijnsse taelen, door het geduyrigh *besterren* en doorblaeden van de salighmaekende wet in syne moederlijke spraek, zoo wijd in kennis is gevorderd, dat hy een nieweren wegh naer den hemel heeft aengewesen, ende een boek, geheeten „„De Weder-leggingh der Tegenchristen"" tot recht verstand van de Heylige Schrift en onderrichtingh des levens, ten voorschijn gebraght", enz. Het herinnert aan Oudemans' besternen = met starblindheid getroffen worden, doch wordt blijkbaar door Slichtenhorst bedoeld in den zin van „zich starblind staren" (op), overdrachtelijk, sterk bestudeeren. De Nalezing van *Nav*. XXI, 41; 'II, 632 verzwijgt het. JAC. A.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Hollandsche Kunstenaars. — In het derde deel der „Oeuvres complètes de Christiaan Huygens, publiées par la Société Hollandaise des sciences (La Haye 1890)," worden eenige aanteekeningen aangetroffen, die niet zonder belang zijn voor de geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst, en — verzonken als het ware in de omvangrijke wetenschappelijke briefwisseling van dezen geleerde — dáar wellicht niet zouden worden gezocht. Wij meenen dus een goed werk te doen met deze aanteekeningen, gelijk zij ginds gevonden worden, over te drukken, opdat zij niet voor belangstellenden zouden te loor gaan. Het eerste en het tweede deel bevatten slechts aanteekeningen van minder belang.

Constanstyn Huygens aan Christiaan H.
25 November 1660 [1])

. . . . „A propos des Peintres je vous diray que ce fourbe de [*Adrien*] *Matham* mourut il y a deux jours d'une mort fort soudaine ayant esté atteint d'une sorte d'apoplexie comme il venoit de se lauer les mains à la pompe, et cet accident si inopiné l'aura empesché d'avoir le repentir conuenable à l'article de sa mort de m'auoir tant dupé durant sa vie, dans mes jeunes ans. Mon Pere a fait dessein de nous faire peindre touts trois dans un mesme tableau et j'ay esté chez Hanneman à fin qu'il en forme un desseing, pour l'examiner avec nos amys qui entendent l'art, et puis luy faire commencer mon portrait en attendant que vous deux soyez de retour".

Dezelfde aan denzelfde.
1 December 1660. [2])

„J'ay receu aujourdhuy la vostre qui me rend comte de la mode et de l'apparent changement qui va venir, dont je vous rends grace

[1]) Correspondance, III, p. 187.
[2]) Correspondance, III, p. 200.

du trocq que j'ay fait des plans tailledouces de *Callot* je ne me repens nullement et l'ay fait avec advis de personnes très-intelligentes dans cette matière. Il y a plus de huict mois que je taschay de me defaire de ce livre par le moyen d'*Uylenburg* à Amsterdam, lequel n'en put jamais avoir plus de 50 livres, et me le renvoya, la cause est en partie qu'il est fort defectueux y manquant plus de trente pieçes, partie le peu d'estime que les Curieux de pardeça font des choses de Callot, lesquelles pourtant en leur espece sont très-bonnes mais les choses Italiennes ont tellement la vogue que tout le reste n'est rien auprix [auprès] d'icelles. J'ay trocqué mon dit livre à un Peintre d'icy nommé *[Jacques?] Van der Does* qui fait bien en Animaulx, lequel se repentit du marché le mesme soir et dit qu'il estoit prest de me faire un tableau de quarante livres si je le voulois casser dont je n'eus point d'envie. Il le trocqua donc à Barleus contre un petit tableau de *[Corneille van] Poulenburg* et une autre bagatelle; cestuy la lá encore, et il en a brouillerie encore à present avec son beaufrère *[Corneille de] Bisschop* dont le recit ne vault pas la peine."

Ph. Doublet aan Christ. Huygens.
20 Januari 1661 [1]).

„. . . . . S'il est fait quelque bon portrait en taille douce de la jeune Reijne je desirerois bien l'auoir il s'en est fait un fort beau du Roy depuis peu, que j'ay apporté d'Amsterdam la semaine passée, il est graué par un certain *[Pierre] van Schuppen,* sur le dessein de *[Wallerant] Vaillant,* tout deux Flamans, mais il ne cède guerre à ceux de Nantueil à mon auis. Pour les ouvrages du Pautre vous pouvez librement m'achepter tout ce qu'il a fait depuis un An en ça, car j'aij, comme je croy tout ce qu'il a fait auparauant et j'estime fort ses ouvrages pour la grande variété du desseing et parcé qu'ils sont si bien entendus. *[P.] Post* n'y atteindra jamais et son fils *[Frans Post]* aussi peu. Il y a un certain *[J.] Marot,* qui est aussi fort habille homme pour l'Architecture, s'il a fait quelque chose depuis un an ou enuiron vous me ferez plaisir de me l'achepter, et ce qu'il y aura de pareille étoffe."

---

[1]) Correspondance, III, p. 222.

Constantyn Huygens aan Christ. H.
20 Januari 1661 [1]).

„..... Monsieur *[C.] Bisschop* fait encore rage de dessiner, ils sont cinq ou six, qui ont establii une Académie de peintres, ou quatre fois la semaine ils vont dessigner un homme nud et afin que vous connoissiez leur modèle, c'est un grand garçon nommé Antonij, et dont le nom de guerre est *de vliegende Platluijs.*

Nicolaas Heinsius aan Christ. Huygens.
(Holmiae Suecorum) 26 Nov. 1661 [2]).

„Quod curandum mihi mandasti de phaenomenis a Cartesio observatis ac in tabulâ descriptis, in eo tibi sedulitatem meam probare nisus sum, Vir Nobilissime. Negotii omnis curam in se recepit amicus meus *Munnickhovius* [3]), pictor magni in hac civitate nominis. Sed cum is ex podraga nunc decumbat, metuo ne alienam opem ad hoc officium tibi praestandum cogatur implorare . . . . . .
. . . .
In Munnickhovio aegrotante cum parum mihi praesidii esset, ac discipulus eius, cui phaenomeni describendi partes demandarat, negaret ut, quod postulabam, a se inveniri posset, adii ipse ecclesiam, et tandem, quod desideram, non tamen sine labore multo, offendi. . . ." RED.

DE DOOPVONT IN DE ST. WALBURG TE ZUTPHEN

EN DIE IN DE R. K. KERK TE OVERVEEN.

DOOR

J. GIMBERG.

Bij den westelijken hoofdingang der Sint-Walburgskerk te Zutphen bevindt zich eene koperen doopvont van het jaar 1527, wier

---

[1]) Correspondance, III, p. 225.

[2]) Correspondance, III, p. 392.

[3]) Wie mag deze „Monnikhof (?), een schilder van grooten naam in deze stad" (Stockholm) geweest zijn? Is er meer van hem bekend? Het schijnt een Hollander van afkomst.

stijl het midden houdt tusschen de Gotiek en de Renaissance.

Zij heeft in den loop der tijden veel geleden en mist daardoor verscheidene van die deelen, welke door schroeven, krammen of koperen nagels aan haar verbonden zijn. Daarenboven heeft de gewoonte van vroeger, om haar ieder jaar te schuren, het gevolg gehad, dat fijn bewerkte gedeelten hunne karakteristieke lijnen verloren hebben.

De doopvont heeft eene ronde, fijn geprofileerde kuip, welke met een standaard, waaromheen de beelden der vier Evangelisten in nissen gezeten, op een ronden voet rust, die door zes forsche, liggende leeuwen gedragen wordt.

Aan de Romeinsche cijfers, waarmee de stukken der doopvont gemerkt zijn, en aan de inkepingen om de kuip kan men zien, dat deze vroeger nog een ornamentalen (?) rand gehad heeft.

Het deksel, dat door een ijzeren hefboom, welke zich naast de doopvont bevindt, opgelicht kan worden [1]) is rond, voor zoover als het op de kuip rust. Het gaat over in een opengewerkt zeskant, dat, architectonisch behandeld, zich ontwikkelt in een rijk systeem van conterforts met pijnakels, zuilen en bogen en zoo den sierlijk hoogen toren vormt tot een baldakijn over eene groep van drie figuren, voorstellende den doop van Christus door Johannes den Dooper in den Jordaan. Van deze groep zijn nog slechts aanwezig: de beelden van St. Jan en van den engel, die het kleed van Jezus in de handen draagt. Het derde, kleine beeldje, ook onder den baldakijn geplaatst, behoort daar niet, doch is vermoedelijk afkomstig van eene lichtkroon uit denzelfden tijd.

Van de beelden der twaalf Apostelen, die vroeger alle dit gedeelte omgaven, zijn er thans nog acht over. Zij rusten op zuilen, welke tegen twaalf conterforts aangebracht zijn. Van deze zuilen zijn er twee niet meer aanwezig. Boven den baldakijn zijn een vijftal (vroeger een

---

[1]) „De zware deksel wordt door middel van eenen ijzeren hefboom er af genomen, welke zoodanig is ingerigt, dat men slechts een' kogel van ruim 20 oude ponden zwaar, er behoeft aan te hangen, om met de geheele zwaarte des deksels evenwigt te maken." H. N. van Til, Beknopte Geschiedkundige en Plaatselijke Beschrijving der Stad Zutphen, enz. Zutphen, 1832, blz. 39.

De bedoelde kogel is niet meer aanwezig.

zestal) heiligen geplaatst, van wie o. a. te herkennen, zijn: St. Stephanus, St. Laurentius en St. Elisabeth. Daarboven verheft zich eene console, dragende den pelikaan. Door dezen vogel heen is een ijzeren haak bevestigd, die met bovengenoemden hefboom in verbinding staat. De doopvont is omringd door een gotisch, gesmeed ijzeren hek uit denzelfden tijd, waaromheen men voor eenige jaren een hoog gaaswerk van ijzer gezet heeft, om ze voor zoodanige vreemdelingen te beschermen, die bij het bezichtigen der kerk geen onderscheid tusschen het mijn en het dijn maken.

Waar is 't, dat dit gaaswerk al zeer slecht past bij de doopvont. Men moet echter niet vergeten, dat het kerkbestuur, hetwelk met prijzenswaardigen ijver voor het aan zijne zorgen toevertrouwde heiligdom waakt, ook hier rekening moest houden met de geringe geldmiddelen, waarover het kan beschikken.

Dit gaaswerk is evenwel het ondoelmatigste, wat men heeft kunnen verzinnen. Het heerlijke kunstwerk staat thans als in eene volière, terwijl eene goede beschouwing niet meer mogelijk is.

De doopvont werd in 1527 door Gielis van (den) Eijnde te Mechelen gegoten, gelijk blijkt uit het Gotische randschrift rondom het deksel:

† Wij. kercmesteren. Jan. Aessack. ende. fransen. de. wit. hebben. doen. maken. binnen. onsen. leuene. dese. motalen. vonte. verstaet. wel. dit. als. men. screef. vijftien. hondert. twintich. eñ. suevene. Te. meclen. van. mij. gielis. van. Eijnde. ghedaen. Eñ. mijnē. loen. dr. af. ontfaen [1].

Zeer waarschijnlijk raakte men te Zutphen met den Mechelschen geelgieter bekend door den arbeid, dien zijn zoon Jan, insgelijks geelgieter, reeds vóór 1527 te Utrecht leverde. We lezen daaromtrent in het Archief voor Nederl. Kunstgesch., deel IV: „In 1517/8 leverde Mr. Jan de fraaie koperen traliën in gothischen stijl in het nog bestaande hek voor het O. L. V. koor (ten noorden naast het middenkoor) in de St. Jacobs-kerk te Utrecht, en denkelijk ook wel de daaraan gelijke voor het zuidelijke H. Kruiskoor. (De hier

[1]) binnen- onsen- leuene = bij ons leven. mijnē- loen- dr.- af- ontfaen = mijn oon ervan ontvangen.

beschrevene onderhandelingen [1]) met het Domkapittel zijn dus denkelijk wel het gevolg van deze bestelling door kerkmeesters van St. Jacob geweest)."

De contracten dezer aanbestedingen werden weliswaar met Jan gesloten, doch uit hun inhoud blijkt, dat Gielis wel degelijk daarbij betrokken was. Het vermoeden ligt voor de hand, dat vader en zoon in compagnieschap gewerkt hebben. Omtrent beider leven en werken zijn nog weinig bijzonderheden bekend.

In 1509 treft men te Mechelen een geelgieter Gielis van den Eijnde aan, die met zijne echtgenoote, Margeriet Geerts, een huis koopt in de Hanswijkstraat, dat zij in 1510, '19 en '24 door aankoopen vergrootten. Den 28sten Aug. 1521 maken beide echtgenooten hun testament, terwijl zij in 1533 hunne dochter Elisabeth, die zich in het klooster van Heijendonck begeven wilde, met eene lijfrente van acht carolusguldens begiftigen [2]).

Behalve Gielis en Jan van (den) Eijnde treft men in de 16de eeuw meer kunstenaars van dien naam aan, welke misschien tot ééne familie behooren. Een geschiedkundig onderzoek naar de leden van dit geslacht zou ongetwijfeld menig belangrijk feit voor onze kunstgeschiedenis aan het licht brengen.

Gelijk te begrijpen is, zal het dikwijls veel moeite gekost hebben, om, als de vijand binnen de stad was, de doopvont buiten het bereik zijner roof- en plunderzucht te houden. De volgende aanhaling uit een handschrift [3]) van het Zutphensche archief geeft dienaangaande eene mededeeling:

„XXVIII Augusti (1585). Ter instantie van Juffer Gertruydt Swaefkens Huisvrouw van Aerndt van den Wall wort getuicht, dat de voorn(oemde) Aerent van den Wall Raetsvriendt alhier goede devoiren in de Kercke alhier gedaen heeft, end veele dingens,

---

[1]) T a. p. worden n. l. de bescheiden in 't licht gegeven, „betreffende het maken van een koperen hek voor een altaar in den Dom te Utrecht."

[2]) Ik ben deze mededeelingen verplicht aan de welwillendheid van den Mechelschen archivaris, den heer V. Hermans.

[3]) G. Kreynck „Extracten uit de Kontschappen beleydet voor den Gerichte der Stadt Zutphen," blz. 27, recto.

als orgel, librie, vonte oft doipstein end sunst helpen verschonen, twelck vellicht anders vernielt sol zyn geworden, als de Kercke alhier van(de) Heeren toe Hohensaxen Diderick van Snoy end andere met assistentie des kryghsvolx gestormet wierd."

De overlevering, dat men de doopvont eens aan een der vorsten uit het huis van Oranje [1]) zou aangeboden hebben, om er kanonnen (!) van te laten gieten, vond ik tot heden door geen authentiek stuk bevestigd. Wel staat het vast, dat men haar in 1594 wilde verkoopen. Volgens de raadsresolutie van 3 April 1594 besloot men, om te Amsterdam bij Jan van Munster, die aldaar in de „Ammiraliteit" zat, te vernemen, of in de hoofdstad de doopvont voor hare waarde kon verkocht worden. De opbrengst van dezen verkoop wilde men voor de reparatie van het vervallen orgel der Sint-Walburgskerk besteden, of voor eenig ander doel.

Volgens Tadama was men ook in 1597 van plan, om de doopvont in geld om te zetten. In dat jaar n.l. werd het vee der burgers door de Spanjaarden weggeroofd. Tot rantsoeneering van deze voor allen zoo gewichtige bezitting was men op het denkbeeld gekomen, om de koperen doopvont in de Groote kerk te verkoopen, maar de kerkmeesters boden in stede daarvan aan, om een stuk land aan de kerk toebehoorende, te verpanden. Zóó werd het voortreffelijk kunststuk bewaard [2]).

Nu de kunstzin wederom allerwegen wordt verlevendigd en vooral in ons land de kerkelijke kunst weer een hooger vlucht heeft genomen, heeft het eerbiedwaardige, Zutphensche kunstwerk na 360 jaar aanleiding gegeven tot de schepping van eene groote koperen doopvont voor de R. K. kerk te Overveen. Deze is in het atelier voor kerkelijke kunst van de firma G. B. Brom te Utrecht vervaardigd en met belangrijke wijzigingen naar het model van hare zuster te Zutphen ontworpen. De heer J. Brom, een bekend kunstenaar op het gebied van metaalwerk, vertoefde een

[1]) Van Til t. a. p. noemt Frederik Hendrik; de Tegenw. Staat van Gelderl. blz. 360, zegt, dat de bedoelde vorst de Prins van Oranje was. De Tegenw. Staat ontleent dit bericht uit Lindeborn, Hist. Episcop. Daventr.

[2]) Tadama, Gesch. der Stad Zutphen, blz. 238.

drietal dagen te Zutphen, om de doopvont op kleine schaal na te teekenen en te bestudeeren. Thuis gekomen, maakte hij de werkteekeningen op ware grootte en bracht er aanmerkelijke veranderingen in. Deze vloeien in hoofdzaak voort uit den stijl, den Gotischen, dien de heer Brom voor zijn arbeid koos, in welken stijl het grootsche kunststuk streng en geheel is doorwerkt.

De ornamenten in renaissance-stijl werden vervangen door betere, meer constructieve vormen; ook in de onderlinge verhoudingen werden, met omzichtigheid en kennis, nog eenige verbeteringen gebracht.

De nieuwe doopvont is fijner en slanker van vorm en nog rijker aan bewerking dan de Zutphensche, terwijl hare beelden niet grof en onbehouwen zijn zooals de oude, maar fraai gebeiteld met karakteristieke gelaatsuitdrukkingen en juiste proportiën. Daarenboven is rondom de kuip, die een meter in middellijn heeft, de doorbroken ornamentale rand aangebracht, dien de Zutphensche doopvont mist.

Het geheel heeft eene hoogte van $3\frac{1}{2}$ meter en een gewicht van ± 800 kilogram. Door middel van een rijk en sierlijk gesmeden hefboom wordt het deksel opgelicht en op zijde geschoven. Met ééne hand kan men door het goed aangebrachte mechaniek dit zeer gemakkelijk verrichten.

Rondom het deksel is in Gotische, zwart geëmailleerde letters het volgende inschrift gegraveerd:

† Ter eere van God Drieëenig hebben Antonius Roozen en Elisabeth Maria van Velsen aan de kerk deze vont geschonken, welke Jan Brom van Utrecht maakte in de jaren 1887 en 1888, toen Lambertus ten Brink pastoor was.

Genoemde echtgenooten hebben behalve de doopvont nog een zestal zilveren kandelaars aan de R. K. kerk te Overveen geschonken, in hetzelfde atelier vervaardigd, benevens een paar fraaie marmeren, levensgroote heiligenbeelden, door den heer W. Mengelberg te Utrecht geleverd. [1])

---

[1]) Op mijn verzoek verschafte de heer J. Brom te Utrecht mij verschillende mededeelingen aangaande de beide doopvonten, voor welke bereidwilligheid ik dezen heer hier nogmaals mijn hartelijken dank betuig. Ook de bekende kunstkenner Jhr. Mr. Victor de Stuers verleende mij zijn hoog gewaardeerden steun.

OUDHEIDKUNDE.

Wolferen's kapel? — „Reeds in een giftbrief a° 673, waarbij Theodorik II aan de abdij van St. Vedastus te Atrecht, Ressen en andere Over-Betuwsche goederen wegschenkt, komt onder die goederen ook Wulfara, d. i. Wolferen (bij Loenen) voor, met de kapel" (Geld. Volksalm. 1874 bl. 103). „Onder de eerstelingen des geloofs zal, reeds om de naburige Wolferensche kapel", enz. (ibid. bl. 108). „Dat nimmer Loenen, maar wel Wolferen eenmaal eene kapel had, hebben wij reeds vermeld" (ib. 1882 bl. 185). Neen, maar Herveld had eene kapel. Men houde, op grond van *Nav.* XXXV, 539, toch op, van eene „kapel te Wolferen" te spreken. De redeneering van Geld. Volksalm. 1884 bl. 8, 9 houdt geen steek. JAC. A.

Finis-terrae (XLI, 342). — De oorsprong van den naam dezer kerk, staande in de Nieuwestraat (rue neuve) te Brussel, is tot heden nog niet met zekerheid bekend. De meest aannemelijke verklaring is echter de volgende. Ter plaatse waar thans de kerk staat, stond oudtijds een kapel, bij de Brusselaars bekend onder de aanduiding „de capelle in de coolhoven", of „la chapelle des jardins potagers." Uit deze aanduiding blijkt, dat die kapel stond te midden van moestuinen, die zich destijds ten noorden der gebouwde stad uitstrekten, en het is diensvolgens niet onwaarschijnlijk, dat het volk die kapel, ter oorzake harer standplaats, aanduidde als „de kapel gelegen aan het einde der wereld [1])".

Toen nu later (1646) deze kapel door een kerk werd vervangen, die tegelijkertijd tot parochiekerk werd verheven, aangezien ze door de uitbreiding der stad binnen hare muren was gekomen, bleef waarschijnlijk de oude benaming voortleven, die als het ware geijkt

---

[1]) Volgens Larousse (*Grand dictionnaire du 19e siècle*, VIII, 399) toch, ontleenen ook de kaap Finisterre in Spanje, en het fransche departement Finisterre hunnen naam aan hunne ligging, met betrekking tot de zee.

werd door het opschrift wat de kerk nog heden in haren gevel draagt: „Laus tua in fines terrae. Ps. XLVII: 11".

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Levend verbranden. — Blijkens een bericht in n° 63 van „die Flamme, Zeitschrift zur Förderung der Feuerbestattung im In- und Auslande", uitgegeven door E. Astel te Berlijn, is het nog niet zoo lang geleden, als menigeen denkt, dat misdadigers levend verbrand werden. Den 28 Mei 1813 werd die straf voor het laatst toegepast te Berlijn op Johann Horst, het hoofd eener bende brandstichters, die de omstreken dier stad onveilig maakte, en op zijne twee en twintigjarige, zeer schoone minnares, Louisa Delitz. De brandstapel was buiten de stad opgericht. De beide misdadigers bestegen dien koelbloedig, met elkander schertsende, omarmden elkander nog eens en lieten zich toen bedaard aan twee op den brandstapel geplaatste palen vastbinden. Daarna werden hun de mutsen over de oogen getrokken en staken de beulsknechten den brandstapel aan. De vlammen sloegen weldra om de misdadigers heen, die, zonder eenig geluid te geven, stierven.

JANSSEN VAN RAAIJ.

Een tafellaken van 1647. — Men vraagt naar de geschiedkundige waarde van een damasten tafellaken van 1647, groot 5½ bij 2 Meter, en geeft daarvan de volgende beschrijving:

„De rand bestaat uit lofvormige versieringen. In 't middenvak is een groot aantal dieren afgebeeld, benevens een zittende vrouw, uit wier hoofd een boom met apen groeit, en een boom met twee daartegen opklimmende vossen; in 't midden bevindt zich het jaartal 1647. Daaromheen, dus tusschen het middenvak en den rand met lofwerk, ziet men 20 geslachtswapens met de namen er onder. Dit alles is in het laken geweven.

De volgende namen met annexe wapens worden aangetroffen:

Taco v. Camminga; Rins Juninga; Joost v. Ockinga; Saepck v. Cammingha; Fed v. Ockinga; Lucia v. Grovestins; Edzardt v. Grovestins; Foppe v. Grovestins; Franske v. Tongema; Sicco v.

Camminga, vrienerfheer van Amelant'; Catrina v. Heerma, Vrouwe W. E. v. Amelant; Luts v. Tongema; Luts v. Steva." o.

De geschiedkundige waarde van dit tafellaken zal moeilijk zijn vast te stellen, daar de hierboven genoemde edellieden geen aanzienlijke plaats in de geschiedenis hebben vervuld. Maar de ouderdom en de echtheid van het oude damast maken dit tafellaken ongetwijfeld tot een der zeldzaamste en kostbaarste van ons geheele land. Als familiestuk behoort het bovendien tot de zeer merkwaardige Friesche oudheden. Vermoedelijk is het laken in 't bezit geweest van Sicco van Camminga, den hierboven genoemden erfheer van Amelant en diens gemalin, daar hij de eenige is, wiens rang, en zij de eenige, die met den titel van „Vrouwe" genoemd wordt. — De Portretcatalogus van J. F. v. Someren vermeldt in dl. II; N° 952 een Watzo van Cammingha „1658. aet. 55. regim. suae Amel. 18." In *1640* was deze *Watzo* dus reeds „Vry ende erfheer van Ameland". Hoe strookt dit met de bovengenoemde opgaaf? — Moet niet voor „Tongema" Jongema en voor „Steva" een andere naam worden gelezen? Tongema en Steva komen althans niet bij Ferwerda voor. RED.

Lady Dundee (XLII, 17). — John Graham of Claverhouse, sedert 1688 Viscount of Dundee, een Schotsch edelman en berucht Jacobijn, sneuvelde 17 Juni 1689. Zijne weduwe Jane, dochter van William Lord Cochrane hertrouwde eenige jaren later Alexander Livingstone, Viscount of Kilsyth. Als Jacobijnsche vluchtelingen vertoefden deze in 1695 te Utrecht, waar 16 Oct. van dat jaar in het logement 't Kasteel van Antwerpen het vreeselijk ongeluk plaats vond. Lady Dundee, haar jeugdig zoontje en de dienstmeid werden onder het puin van de nederstortende zoldering bedolven, terwijl haar gemaal en een bezoeker ternauwernood aan den dood ontsnapten. In 1795 werden hunne lijken in buitengewoon gaven toestand in het familiegraf te Kilsyth teruggevonden. De brief van Mr. Stewart, na den dag des onheils geschreven, is in zijn geheel afgedrukt in „The manuscripts of the Duke of Athole, and of the Earl of Home. London 1891, p. 49 en 50.

Amsterdam. E. W. MOES.

BRIEF VAN H. DE GROOT

AAN ZIJNE

SCHOONZUSTER SUSANNA REIGERSBERGH.

Onderstaande brief, in mijn bezit, thans gevoegd bij de correspondentie van De Groot, die toebehoort oan de Remonstrantsche Kerk te Amsterdam, heeft geen adres. Waarschijnlijk was dit schrijven bij een brief van De Groot's echtgenoote Maria ingesloten. Dat het gericht is aan hare drie jaren oudere zuster Susanna, blijkt uit den inhoud. Zij had in Maart van dit jaar haren man, Mr. Anthony Bloncke, burgemeester van Vere, verloren. De Latijnsche verzen, waarvan hier sprake is, waren zeker bestemd voor diens grafzerk. Susanna heeft er vermoedelijk niet op aangedrongen, dat haar neef Pieter den naam van den overledene bij de zijne zou aannemen; het is althans niet geschied. Uit het slot moeten wij opmaken, dat Nicolaes Reigersbergh en zijn broeder David, burgemeester van Veere, op dit oogenblik te Parijs waren. Broeder Campe is Mr. Jacob Campe, burgemeester van Vere, die met Martha Reigersbergh, andere zuster van Susanna en Maria, was gehuwd.

H. C. ROGGE.

Seer waerde ende Edle Suster.

Ick en twijffle niet off de tijdt nevens het naerstigh lesen van Godes woordt ende de gebeden hebben de droefheyt in uE. gemoet alrede seer gematight. Waerom ick oock sal ophouden uE. nieuwe vertroostingen toe te senden, op dat ick niet en schijne uE's wijsheyt, godvrughtigheyt ende clouckmoedigheyt te mistrouwen. Ick heb uE. man sal. ged. in sijn leven seer bemint ende hij mij niet minder, gelijck hij oock betoont heeft. Sijne memorie houd ick in groote eere, ende wenschte yet te connen instellen dat de selve waerdigh soude sijn. Ick heb yet tot een proeve beworpen, t'welcke ick uE. toesend om de vrunden te vertoonen. Indien de Latijnsche versen te lang vallen, men can de laeste twee naelaeten, ende soo t'(n)ogh corter behoort te wesen, ick will daer toe arbeijden; laet het mij weten. Indien ick uE. oock dienen can in eenighe processen, ick ben daer toe ten volle bereydt. Wat onsen Peter belanght, t'is mij lieff te verstaen, de affectie die ons broeder sal. hem tot het laeste toe heeft gedragen, ende waerinne uE. continueert. De naem van uw broeder is bij mij in waerde en can ick uE. daermede vrundschap doen, ick wil se onse voorss. soon wel laeten voeren. Doch soo uE. tot de gedaene voorslagh niet en soude aangeport

werden dan door de begeerte van uE's overleden man, ick will uE. daer van seer gerne ontslaen. Wilt daerom selff de saecke rijpelyck overwegen. Wij sijn hyer blijde dat wij tot nogh toe goede tijdinge van Bergen verstaen, hopende dat deselve lang sullen continueeren. Hyer verwachten wij op tijdinge van vrede, daer van de apparentie weder schijnt te wackeren. De selve is voor het rijck ende oock voor ons Landt ten hooghste noodigh. Wij hopen oock dat Godt de harten der regierders sal bewegen om alle goede burgers te geven een goed ende redelyck contentement, omdat alsoo met goede eenigheyt de maght van den vijand afgekeert magh werden ende t'Land bewaert in een goede ende gemaetighde Regiering. Mijn huysvrouw en beijde de broeders doen haer gebiedenissen aen moeder, aan uE., aen broeder Campe ende broeder den rentmr. en voorts aen allen den vrunden.

Den XXIII Septembris CXVIcXXII

uEs seer dienstwillige broeder
H. DE GROOT.

Penning. — Wat is de beteekenis eener looden penning ter grootte van ruim een cent maar tweemaal zoo dik. Op de eene zijde staat P. B., op de andere zijde L. B.

Meerten (XLII, 58 n.). — Wordt door dit Meerten verstaan de buurtschap Meerten gem. Lienden? Is deze buurtschap, ook wel „maalschap" genoemd, al vroeg bekend? B.

Rueren. — In eene lijst van goederen, zonder jaartal, van Dirck, heer van Lienden — op het Archief te Arnhem — vind ik: Ite(m) den tins te Lienden wt erue en wt hofsteden c en v rueren. — In diezelfde lijst komt dit woord „rueren" nog tweemaal voor — onder Kesteren — eveneens als „tens" uit erven en hofsteden. Wat geeft dat woord „rueren" te kennen? riieren, rijeren, rijders kan 't toch niet zijn? B.

Vink met twee koppen. — In den 24en jaargang (1874) van dit tijdschrift werd op bl. 74 onder het opschrift „Drie teekeningen", door den heer G. A. Six de beschrijving gegeven eener gekleurde teekening door Aart Schouman, destijds toebehoorende aan den heer Snellen v. Vollenhove in Den Haag, voorstellende een vink

met twee koppen, den eenen van een mannelijk, den ander van een vrouwelijk exemplaar en voorts medegedeeld, dat deze vink op het einde van de vorige eeuw in de nabijheid van Den Haag gevangen, op het Museum (Anatom. Kabinet) te Leiden op sterk water zoude worden bewaard.

Nu eenmaal van dit natuurwonder, zij het ook jaren geleden, in de kolommen van den Navorscher is melding gemaakt, meen ik dat ook voor de bewaring der enkele bijzonderheden, welke mij nog betreffende de afbeeldingen van dezen zelfden *rara avis* zijn ter kennis gekomen, de Navorscher de aangewezen plaats is.

Er is mij nl. gebleken, dat Schouman verscheiden malen het conterfeytsel van dezen vogel heeft afgeleverd; een succes, niet vreemd in een tijd, toen ieder, met stoffelijke middelen gezegend burger, wilde hij op den naam van beschaafd en ontwikkeld man aanspraak maken, er eene of andere verzameling of zoogenaamd „Kabinet" op nahield. Schilderijen, prenten en teekeningen, penningen en munten, opgezette dieren, schelpen en mineraliën en menigte van andere „rariteiten" leverden den verzamelaars overvloedig stof. De liefhebbers van „wat raars" bereikten in die dagen het toppunt hunner glorie; de zucht tot verzamelen zat toen in de lucht, evenals eene eeuw later de geest van „opruimen" en „van de hand doen". — Behalve de teekening bij den heer Snellen van Vollenhove, hierboven genoemd, zijn mij bekend geworden de navolgende exemplaren:

a. een exemplaar, sedert verscheidene jaren aanwezig in mijne eigene verzameling van Ned. historieprenten.

b. een ander, vermeld in den veilingscatalogus van F. Muller & C°., Amst. 24 Jan. 1887, eener collectie teekeningen, naar vogels, conchyliën enz. uit de nalatenschap van Dr. P. sub. no. 166 met het nav. opschrift: „*Dese bonte en witte vink met twee hoofden heeft Aart Schouman te Loosduynen op het vinkgetouw gevangen en naar 't leeven geteekend*". (Zie N. Rotterd. Court. 12 Jan. 1887 1e bl.).

c. een derde, genoemd in eene bijdrage over A. Schouman, door Mr. N. de Roever, in Oud-Holland VIe Jaarg. (1888) bl. 33—44,

waarin onder meerdere uittreksels uit zakboekjes van Aart Schouman (toebehoorende aan den heer Smits v. Nieuwerkerk te Dordrecht) het navolgende voorkomt:

„1749, 14 Aug. Twee teekeningen, vooreerst een vink met „twee koppen, de ander een witte vink voor den heer Bisschop „te Rotterd. f 10.10." —

d. een vierde exemplaar dat voorkwam in de op 20/21 Oct. 1891 te Dordrecht gehouden veiling der bibliotheek van wijlen den notaris Mr. G. P. A. Struyk aldaar en thans toebehoorende aan den heer H. P. de Kat van Hardinxveld te Dordrecht.

Dit laatste exemplaar komt met het mijne nagenoeg geheel overeen; op beide wordt de vink voorgesteld, ter levensgrootte. Zittende op een boomtak in een landschap, waarin een vinkgetouw op het open veld; mijn exemplaar heeft den toren van Den Haag in 't verschiet, dat van den heer De Kat eene boerenwoning. Doch wat dit laatste curieus maakt, is deze aanteekening aan den achterkant met Schouman's eigen hand geschreven: *„de vink met twee hoofden is gevangen den 2en Octobr. 1747, op 't vinketouw van de plaats* IJKENHORST *buiten 't haagsche bos onder Wassenaar, toebehoorende de Hr. Dierquens Borgemeester van 's Haage".*

Beide teekeningen zijn in kleuren en zonder naam, doch kennelijk van Schouman.

Of de vink nog te Leiden aanwezig is, meen ik te moeten betwijfelen; wèl heeft prof. Zaaijer mij in Juni 1888, in het Anatomisch Kabinet der L. hoogeschool een vogel met twee koppen op sterk water vertoond, doch dit dier welks vederen donkerbruin waren, kwam mij voor een vink wel wat groot voor en geleek althans in 't minst niet op den vink, zooals die op mijne teekening is afgebeeld. Of dit de historisch geworden vink was, kon ZHGel. mij niet verzekeren.

Dat misgeboorten onder dieren, vooral onder varkens, schapen en vogels, lang niet zeldzaam zijn, werd mij door prof. Zaaijer uit de verzameling in het kabinet aangetoond. Echter komen zij veelal dood ter wereld of leven slechts kort.

De merkwaardigheid van dezen vink zal wel hierin bestaan

hebben, dat hij werkelijk met zijne twee koppen heeft geleefd en rondgevlogen en eindelijk, als zoo menigeen zijner éénhoofdige makkers, zich door het zoet gefluit van den vogelaar in het verraderlijke net heeft laten lokken.

Dordrecht. MR. S. VAN GIJN.

Uittocht van Leidsche en Haarlemsche weezen ter verdediging van Utrecht, Ao 1786. — Men weet dat tijdens den opstand tegen Spanje, A° 1622 een aantal burgerschutters van Leiden naar Grave, een detachement van Amsterdam naar Zwol en een corps van Haarlemmers naar Hasselt zijn getrokken, om tegenweer te bieden aan den vijand, ingeval deze van garnizoen ontbloote steden mochten worden aangevallen. Men weet ook, dat na het beruchte placaat der Staten van Gelderland in 1786, eene bende van Deventersche vrijcorporisten de bedreigde steden Elburg en Hattem ter hulpe snelden, en met de kous op den kop moesten terugkeeren. Maar dat in ditzelfde jaar zelfs de *weeskinderen* zich aangordden of geprest werden, om hulp te bieden aan het door de Statentroepen bedreigde Utrecht, is ongetwijfeld een feit, zóo ongehoord en eenig in de geschiedenis, dat men het terecht voor onwaarschijnlijk zou achten. Dit feit nu, tegelijk een staaltje hoezeer de hartstochten in dien sterk bewogen tijd waren en werden opgezweept, is mij bekend geworden door het volgende zeldzame werkje [1]) getiteld: Beschrijving der plechtige uittocht van Leydens weezen naer Utrecht op den 6 October 1786. Leyden bij C. Heyligert, F. de Does en P. Pluygers z. j. 10 blz. 8°.

In de voorrede daarvan leest men het volgende: „Dezer dagen „zag men niet alleen Gewapende Burgers in groten getale naer „onze verdrukte Utrechtsche Broederen ter hulpe uittrekken, alles „vaertwel zeggen, en het dierbaar Leven wagen tegen de aan„vallen der gehaatte Volkstyrannen; maar dienzelfden moed, die „zelfde edele cordaetheid uitblinken in eenige onzer Weezen. „*Nauwlijks baendde het moedig Haerlem het edelste voetspoor, nauw-*

[1]) Op de Universiteitsbibliotheek te Utrecht.

„lijks togen eenigen harer Weezen ten getale van twee en twintig ten „poorte uit, of het vuur van naerijver, van oprechte Vaderlandsliefde „blaekte in een vierentwintigtal Jongelingen, die door de mildadigheid „der goede Burgerije, in het Gereformeerd en Roomschgezind Weeshuis „alhier onderhouden worden . . . .

. . . .

„Vijftien knappe Jongelingen, niet boven de 24 en niet onder de „16 Jaren, met negen niet minder moedige Knapen van gelijke „Jaeren uit het Roomschgezinde, vervoegen zich bij hunne respec-„tive Regenten, geven kennis van hunne kloekmoedige voornemens; „van hunne bereidvaerdigheid, om het Vaderland in deeze kommer-„volle tijden te dienen, en verzoeken hier toe de goedkeurende toe-„stemming van deeze hunne Verzorgers."

Dit verzoek werd door de Regenten en door de „Heeren van den Gerechte" toegestaan, terwijl het „Committé van het Genootschap voor Vrijheid en Vaderland" voor de uitrusting zorgde en den dag „der statige Uyttocht" vaststelde op Vrijdag den 6 October.

Volgens de gegeven beschrijving, waarbij alle toespraken en namen der uittrekkenden, alsmede die der Regenten en Comitéleden vermeld worden, vertrokken de Leidsche Weezen in een afgehuurde schuit, nadat een hunner de Regenten bedankt (*sic!*) voor het toestaan van hun verzoek en een ander een versje opgezegd had, dat met de volgende woorden eindigt:

„Vaerwel ô stad,
Onz' aller bakermat
Als 't monster is verslagen,
Dat Neêrland dorst belagen,
Dan keeren wij.
Vaerwel, ô Burgerij!"

De uniform bestond in een blauw kort rokje, een vest en broek van dezelfde kleur met witte knoopen, witte kousen en halve laarzen, een roode muts, waarom een zwart lint, dat in witte letters de spreuk droeg: Voor Vrijheid en Vaderland. Over den rechterschouder hing een sabel aan een witten bandelier. RED.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GEFALSCHTE URKUNDEN.

IV.

Das Epitaph des Georg van Linden, Ritter, Burggraf von Dormael, etc. († 1592) in der Collegial Kirche zu „Unserer Frau" in St Trond und dasjenige der Marie van Elderen, Gemahlin des Dirick van Linden, Burggraf von Dormael, etc. 1497—1566, in der Kirche zu Fétinne (Lüttich-Boverie).

Ch. Butkens, auf Seite 257 seiner *Annales de la Maison de Lynden*, und nach ihm, Van Gestel, auf Seite 262, seiner *Historia Sacra et profana archiepiscopatus Mechliniensis*, haben uns das Epitaph des Georg van Linden, Burggraf von Dormael, Bürgermeister und Voué von St Trond, gestorben am 22 Januar 1592, berichtet, wie folgt:

„Cy gist le noble et généreux seigneur Messire George de Lynden, „Chevalier, Vicomte de haut et bas Dormael, en son vivant drossard „et souverain officier du paiys de Montenaken, et majeur souverain „de la ville de Sainct Truyen, qui trespassa le vingt et deuxième jour „de janvier, de l'an mil cincq cents et quatre vingt et douze, et dame „Marie Nicolay de Hemsdyck son epouse, qui trespassa . . . . .
. . . .

Die Sammlung der Epitaphe des H. van den Berch, Wappenkönig des Landes Lüttich, — ein Manuscript aus der Privat-Bibliothek des Herrn Grafen von Grünne in Hamal, — enthält unter Anderem, den *Text* des Epitaph's der Marie van Elderen, und zweier Epitaphe — das eine in vlämischer, das andere in französischer Sprache — des Georg van Linden, Sohn des Dirick und der obgenannten Marie van Elderen, wie folgt:

f° 120. Boverie. St Vincent.

„Chy gist noble et vertueuse Dame Marie de Elderen relicte feu „Messire Thiery de Lienden, chevalier, et en son vivant viscomte de „Dormael ŷ trespassat le 3e de janvier 1574. Et uoble et généreux „Sr Jaspar de Lienden Sr del Vaulx et lieutenant de la Compaignie „d'ordonnance de feu Charle de Brimen, comte de Meghes, et escuyer „à feu Illre Cardinal de Liège, qui trespassa le 18 de juillet an 1576.

Randwyck.	Lienden.	Elderen.	Walheim.
Bronckorst.	Delen.	Amstel.	Halen.

f° 310. In der Collegial-Kirche zu „Unserer Frau" in St Trond.

„Hier leet begraven den edelen welgeboren Heer Heer George van „Linden, ridder, erffborchgrave ende heere van Op en Neder Dormael „en drossaerdt des lants van Montenaken sterf anno 1592 den 22 „Feb. Ende vroúe Marie Nicolay van Hiemsdick sin huisfroue sterf Ao . . . ,

„Ci gist le noble Sr Messire George de Linden, chevalier, viscomte „et Sr de op et Neder Dormael en son vivant Drossard et souverain „officier de pays de Mortenaken mayeur et voewe de la ville de „Seuctron, qui trespassat le 21 jour de janvier an 1592. Et dame „Marie Nycolai de Hiemsdick son espouse, qui trespassa . . . .

Priez pour leurs ames.

Linden.	Winsen.	Randwyck.	Pieck.
Bronckhorst.	Vyck.	Delen.	Bemmel.
Elderen.	Stalle.	Walhain.	Hinckaert.
Amstel.	Sevenberg.	Haelen.	Ghistelle.

Eine genaue Prüfung des Grabsteines des Georg van Linden-Dormael, in der Collegial-Kirche zu „Unserer Frau" in St Trond, nach gründlicher Reinigung desselben, hatte die folgenden Ergebnisse: Der erkennbare sitzende Windhund deutete auf das Wappen der Familie van Linden hin, wie die Lilien in den nebensächlichen Verzierungen, auf dasjenige der Familie Hiemsdyck. Der Helm mit den Helmdecken und der Krone, die Wappenschilder der Ehegatten, die sechzehn Ahnenschilde, die nebensächlichen Ver-

zierungen, und die Umrisse der Relief-Arbeit, traten in allen ihren Einzelnheiten wieder hervor. Aber die Inschrift, ... *sie fehlte gänzlich.* Nicht ein Buchstabe war von diesen, uns von Van den Bergh in französischer und flämischer Sprache, in französischer nur von Butkens und Van Gestel, berichteten Epitaphen, zu sehen; — nicht eine Spur, nicht nur von den kleinen Wappen, welche nach Van den Berch auf den Schilden der Ahnen figuriren sollten, sondern auch nicht von den grossen Wappen, welche Georg van Linden und seine Gemahlin Marie Nicolai van Hiemsdyck representirten, wurde sichtbar. Eine ängstlich genaue Untersuchung ergab die absolute Gewissheit, dass der Stein jeder Inschrift und jedweder heraldischen Figur baar ist und es immer war. — Angesichts der *vollkommenen Erhaltung* des Helms und der Helmdecken, der Krone und der Helmzier, und aller anderen Theile der Zeichnung, ist es, thatsächlich, unmöglich, *das Verschwinden* der heraldischen Stücke *bis auf die letzte Spur* oder die *Zerstörung bis auf den letzten Buchstaben*, der unter den Ahnenschilden eingeschriebenen Familiennamen und der Epitaph-Inschrift selbst, zuzugeben. Die auf der folgenden Seite befindliche Zeichnung, welche den Grabstein in seinem jetzigen Zustande darstellt, wird unsere Behauptung verständlich machen.

Aber wenn der auf der anderen Seite gezeichnete Grabstein nie Wappen-Sculpturen gehabt hat, wenn er nie eine was immer welche Inschrift geführt hat, wie soll man sich dann die uns von Butkens, von Van Gestel und von Van den Berch erhaltenen Epitaphe erklären?

Butkens hat alle Stücke und alle Materialien, welche zur Compilation der *Annales de la maison de Lynden* gedient haben, von Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, erhalten. In einem Brief [1]) welchen der Autor der *Annales* am 1 Oktober 1642 an

---

[1]) S. van Even, „Brabandsch Museum", Leuven Fonteyn, 1860, p. 23—32.

Diese Zeitschrift bestand in Folge Mangels an Abbonnenten, nur ein Jahr. Die übriggebliebenen Exemplare, wurden unter einem neuen Namen veröffentlicht oder vielmehr verkauft: Mengelingen voor de Geschiedenis van Brabant uitge-

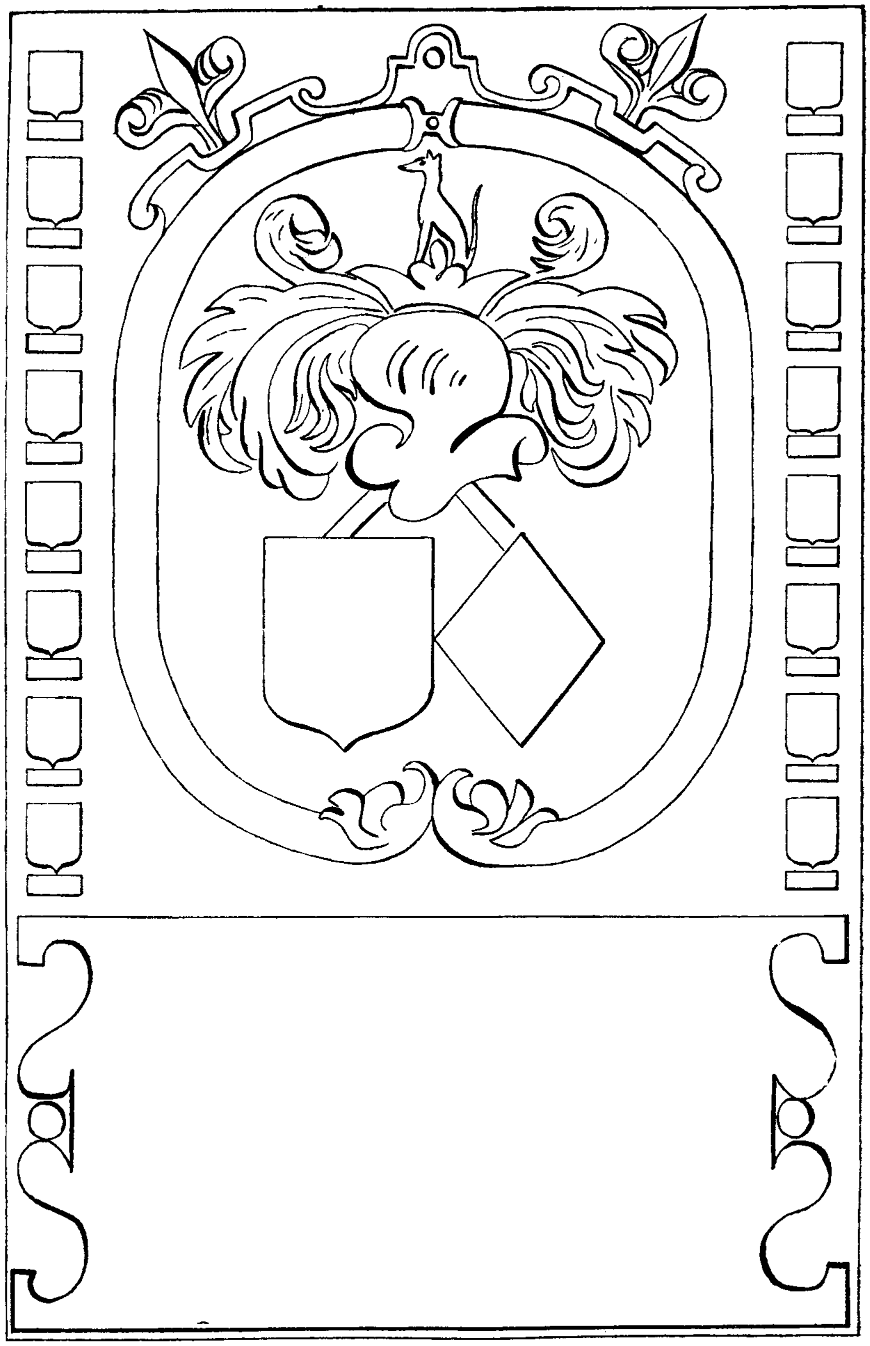

den Juncker Karl van Riedwyck von Rotterdam richtete, sagt er: *„Het selve boeck van Linden en heeft niet van my als d'ordre ende „stiel dier in is geobserveert, want alle de documenten, charten, pam- „pieren ende historien waerop hetselve werck is gebout, syn my toe- „gesonden ende in handen gestelt by degene die de directie van het „selve hadde geconcipieert"* was wörtlich heissen will: *„Das Buch „über die Familie van Linden, hat von mir nur die Zusammenstellung „und den Styl, welche in demselben beobachtet werden; denn alle „Dokumente, Urkunden, Acten und Biographien, auf welchen das „Werk gebaut ist, wurden mir von demjenigen, welcher der Urheber desselben ist,"* geschickt und anvertraut. Butkens hat somit die Inschrift, welche er als das Epitaph des Georg van Linden ausgibt, so wie auch alle anderen Materialien seiner Arbeit, vom obgenannten Grafen und ohne Hintergedanken, vertrauensvoll in deren Echtheit, in den *Annales*, so wie er sie erhalten hatte, ohne sich je über deren Existenz versichert zu haben, veröffentlicht.

Van Gestel, welcher seine Historia in 1725 veröffentlichte, hat in Allem, was er über Op und Neer Dormael sagt, nur Butkens übersetzt, *Trophées de Brabant*, Supp. Bd. I. p. 479 und das Epitaph, welches er uns für Georg van Linden und seine Gemahlin gibt, ist nur die wörtliche Abschrift des von Butkens auf Seite 257 seiner *Annales* gelieferten Textes.

Es erübrigt noch von Van den Berch zu sprechen. — Es erscheint zuvörderst befremdend genug, dass dieser Autor uns zwei Epitaphe, das eine in Flämisch, das andere in Französisch, von derselben Persönlichkeit, und von derselben Kirche herrührend, überlassen hat. Man sieht weiters, dass man von derselben Persönlichkeit, zwei Epitaphe an zwei verschiedenen Orten findet. Männer, welche wenig Vertrauen in ihre Nachkommenschaft oder in ihre Abstammung haben, konnten, in diesem oder jenem Orte, zu ihren Lebzeiten, das Monument errichten, welches ihre irdischen

---

geven door Edward van Even, met de medewerking der heeren P. V. Bets, K. Ruelens, J. J. Ruelens, F. J. Raeymakers, G. J. Avondroodt, D. P. Kuyl, enz. Met printen versierd. Leuven, Fonteyn. 1871.

Ueberreste zu bedecken, bestimmt war, und, nach ihrem Tode, könnten die Erben an einem anderen Orte, ihnen ein' Grabmonument setzen; so dass zwei Grabes-Inschriften, an verschiedenen Oertlichkeiten, sich auf dieselbe Person beziehen können; — eine Wittwe kann aus tausend verschiedenen Umständen, den Aufenthaltsort, wo sie zu Lebzeiten ihres Gatten wohnte, verlassen, um sich anderswo niederzulassen und zu sterben, und ihr Epitaph kann schon theilweise auf dem Grabstein ihres Gatten geschrieben stehen, und doch kann Nichts es verhindern, dass ihr ein Grabmonument an ihrem neuen und letzten Aufenthaltsort gesetzt werde, — aber das gleichzeitige Vorhandensein zweier Gräber von derselben Persönlichkeit, in derselben Kirche, ist kaum erklärlich.

Welchem Umstande soll man es zumessen, dass Van den Berch uns zwei Epitaphe des Georg van Linden berichtet, das eine in flämischer, das andere in französischer Sprache, und dass alle beide von der Collegial-Kirche in St Trond stammen?

Folgendes ist unsere Meinung. Georg van Linden, Voué von St Trond, wurde wirklich in der Collegial Kirche dieser Stadt unter einem Grabstein, welcher heute nicht mehr existirt, begraben, und dieser Grabstein führte die uns von Van den Berch erhaltene vlämische Inschrift, wie auch die Wappenschilder Van Linden und Van Hiemsdyck. Wir sagen die flämische Inschrift, weil die flämische Sprache die Sprache von St Trond war, und weil die uns erhaltene flämische Inschrift nicht so vollkommen und daher älter als die französische Inschrift ist. Was die französische Inschrift anbelangt, so existirte dieselbe nur im Project. Denn wenn sie wirklich existirt hätte, so hätte sie nach Van den Berch, auf dem Grabstein mit den sechzehn Ahnenschilden, welcher noch heute existirt, sein müssen.

Und wie wir gesagt haben, und wie man sich leicht davon überzeugen kann, hat der gegenwärtig existirende Grabstein nie eine Inschrift, nie eine Wappenzeichnung geführt.

Wir wollen aber nicht zu eigenmächtig sein. Wir wollen bei Butkens selbst, in seinen Schriften, in seinen *Annales*, den Beweis für unsere Behauptung suchen.

1° Der Brief von Butkens an den Juncker van Riedwyck, lehrt uns, dass die *Annales* nicht im Jahre ihrer Veröffentlichung 1626, in Handel gesetzt wurden, dass aber alle Exemplare in Händen des Ernest van Linden, Reichsgraf von Reckheim, in unvollkommenem und unbeendigtem Zustande, ohne Kupferstiche [1]) waren: *„geene exemplairen daervan en consten gedistribueert worden, gemerckt sy alle waeren in handen van den Graeve van Rechem,* IMPERFECT ENDE SONDER DRUCK VAN DE PLAETEN" — Die Exemplare der Annales enthielten also noch nicht die Zeichnungen und die Kupferstiche; der Drucker musste im Texte leere Räume lassen, welche dazu bestimmt waren, eines Tages die fraglichen Zeichnungen und Kupferstiche aufzunehmen. — Nun sieht man an *der* Stelle des Werkes, wo die auf Georg van Linden sich beziehende französische Inschrift berichtet wird, nicht die mindeste Spur irgend eines leeren Raumes, welcher eines Tags mit der Zeichnung eines Grabsteines auszufüllen, bestimmt gewesen wäre; der Druck des Textes der *Annales* wird ohne die mindeste Unterbrechung fortgesetzt. Die Verfasser der Arbeit hatten in Folge dessen keinen Kupferstich an diesem Orte einzuschalten.

2° Wenn der Grabstein mit seiner französischen Inschrift wirklich zur Zeit des Druckes der *Annales* existirt hätte, wie wäre es möglich, dass Butkens, der immer sorgfältig darauf bedacht war, die Ahnen derjenigen deren Grabsteininschriften er berichtet, zu erwähnen, es diesmal unterlassen haben sollte? Wie wäre es möglich, dass Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, welcher dem Verfasser der Annales die Zeichnungen, — ob wahr oder falsch, — der Grabmonumente des Gobert d'Aspremont in Villers (p. 23), des Willem van Lynden in Marienweert (p. 82), des Dirick IV van Lynden und der Marie van Hoorn (p. 117), der Margaretha van Lynden (p. 121), des Dirick van Lynden und der Alix van Winsen (p. 167), des Dirick van Lynden und der Marie van Elderen (p. 248) und der Marie van Elderen und des Jaspar

[1]) Wir sind in dem Besitze eines solchen unvollendeten Exemplares ohne Kupferstiche.

van Lynden übergeben hatte, — wie wäre es möglich, sagen wir, dass Ernest van Lynden nicht ebenso die mit sechzehn Ahnen belegte Zeichnung des Grabsteines des Georg van Lynden, welche gewiss nicht die wenigst Wichtige seiner genealogischen Sammlung gewesen wäre, übergeben hätte?

Angesichts dieser Beweisführung, fragt man sich natürlich, wie Van den Berch uns die französische Inschrift und Ahnen die sicherlich nicht auf dem bis auf unsere Zeit erhaltenen Grabsteine existirten, überlassen konnte? — Wir könnten nicht bestimmen, um welche Zeitepoche Van den Berch die Sammlung der Epitaphe zusammengestellt hat. Wir wissen aber, dass er in 1640 *Wappen-Herold* des Landes Lüttich wurde. Von dieser Zeitepoche an, konnte er Kenntniss von den Annales von Butkens haben. Arnold Buchelius, Advokat in Utrecht, welcher die von Gisbert van der Lappen von Waveren (S. Paquet, mémoires, Bd. I p. 179), im Jahre 1643 veröffentlichte Geschichte von Utrecht von Johan van Beka und Willem Heda, mit Randglossen versehen hatte, hatte schon Kenntniss von denselben, und hatte das Werk des Mönches aus dem Kloster zum Hlg. Erlöser, strenge kritisirt; und schon vor ihm, hatte Peter Scriverius dasselbe in seiner Correspondenz mit Johan Isak Pontanus, heftig angegriffen. Van den Berch hat somit nur die von Butkens berichtete Inschrift aufgenommen, indem er sie etwas verbesserte; und, sehend, dass Butkens einfach sagt, dass Georg van Linden in St Trond unter einem Grabstein auf welchem seine Ahnen representirt waren, begraben wurde und wahrscheinlich benachrichtigt, dass der Stein mit den 16 Ahnenschilden, thatsächlich in St Trond existirte, ergänzte er das, was er vom Autor der *Annales* für eine Unterlassung hielt, indem er die sechzehn Ahnen welche die Zeichnung des Grabsteines des Dirick van Lynden (in denselben Annales p. 248) diesem Herrn zuschrieb, berichtete. — Dies ist die einzig mögliche Erklärung für das Vorhandensein der französischen Inschrift von dem Grabe des Georg van Linden in dem Manuscript von Van den Berch.

Bemerken wir hier noch, dass wenn, zur Zeit als Van den Berch sein Manuscript zusammenstellte, der Grabstein der Kirche

zu „Unserer Frau" in St Trond wirklich existirt hätte, wie dieser Autor es gleich im Anfang vermuthen lässt, d. h. mit den 16 Ahnen und der Inschrift welche er berichtet, so wäre dies ein neuer Beweis für das was wir weiter oben gesagt haben: das der thatsächlich noch existirende Grabstein, zur Zeitepoche als Butkens seine *Annales* compilirte, gar nicht existirte; denn, wenn das Gegentheil wahr wäre, wie sollte man sich die Verschiedenheit zwischen dem Text wie er von Van den Berch berichtet wird und demjenigen welchen Ernest van Lynden dem Butkens mittheilt, erklären?

Gehen wir über zu dem Grabmonument der Marie van Elderen und ihres Sohnes Jaspar van Linden, ein Monument von welchem uns Butkens, immer auf Grund der Materialien welche ihm von Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, geliefert wurden, die Zeichnung erhalten hat.

Beeilen wir uns zuvörderst zu sagen, dass der Herr Chevalier J. B. de Harenne sich täuscht, wenn er in seiner Notize auf Seite 88 des *Le Château de la Rochette* sagt, dass das Epitaph der Marie van Elderen noch in der Kirche von Fétinne existirt. Es ist das Epitaph des Godenoul van Elderen und der Elisabeth van Amstel, der Eltern der Marie van Elderen, und nicht dasjenige der Marie selbst, welches an dem erwähnten Orte existirt. Dieses Epitaph lautet wie folgt:

> *Chy gist noble escuyer Godinolle doduer quy desceda de le monde lan xv^c^* XLV *le* XIIJ *jour doctobre pryes a dieu pour son azme et damoiselle ysabeau aemstel son espusz q. trespassa xv^c^* LIX *le* XVIIJ *jour septembre.*

Gleich zu Allererst erscheint es befremdend genug dass man in Fétinne das Epitaph der Marie van Elderen, welches uns ebenso von Van den Berch berichtet wird, nicht mehr findet. Die Grabsteine der Kirche zu Fétinne, sind alle in der Vorhalle dieser Kirche vor einigen Jahren eingemauert worden. Der Stein welcher vormals die irdischen Ueberreste des Godenoul van Elderen oder d'Odeur

und seiner Gemahlin Elisabeth van Amstel barg, ein Stein der älter sein musste als derjenige der Marie van Elderen, deren Tochter, sein konnte, ist thatsächlich noch im schönsten Zustande der Erhaltung; wie kommt es dass von demjenigen der Marie van Elderen nicht die geringste Spur zu finden ist? Dieser, nach Butkens, ebenso wie der Andere befanden sich im Innern der Kirche, daher gegen die Rauheit des Wetters und der Jahreszeiten geschützt. Dieses Beweismittel hat jedoch keine grosse Wichtigkeit, wenn man daraus folgern wollte, dass, ebenso wie das Epitaph des Georg van Linden, so auch dasjenige der Marie van Elderen nicht existirt hat. Wir haben aber einen viel stärkeren Beweggrund um das Vorhandensein dieses Epitaph's, zur Zeitepoche als Butkens seine *Annales* schrieb, in Zweifel zu stellen. Der Beweggrund is folgender: Lefort, Wappen-Herold des Landes Lüttich, der grosse Sammler von Epitaphen, von alten Glasmalereien und Grabmonumenten des Landes, sagt uns, dass Marie van Elderen, Frau von Sart-St. Gelly am 3 Januar 1574 starb und dass sie in Fétinne beigelegt ist. Sie war Tochter, sagt er, von Godenoul van Elderen und der Elisabeth van Amstel. Wie kann man es sich erklären, dass Lefort, welcher uns Alles bis auf die Todesanzeigen mehrerer Mitglieder der Familie Elderen erhalten hat, uns in seinen Manuscripten (Bd. VIII 1ste Serie p. 38.) das mit Wappen belegte Epitaph des Godenoul van Elderen und seiner Gemahlin Elisabeth van Amstel copirt und erhalten hat, ein Epitaph welches nur die Wappen der zwei auf dem Grabstein repräsentirten Persönlichkeiten zeigt, und daher keinen genealogischen Nachweis über ihre Vorfahren gibt, — wie kann man sich erklären, sagen wir, dass dieser nämliche Lefort, in der Annahme, dass es wirklich existirte, es unterlassen haben sollte, das Epitaph der Marie van Elderen, Tochter des obgenannten Godenoul und der Elisabeth, welches Epitaph ihm nicht nur die Wappen der genannten Marie, sondern noch diejenigen ihres Gatten und ihrer respectiven Vorfahren zeigte und ihm daher kostbare Nachweise für seine Arbeiten lieferte, zu copiren? Eine solche Nachlässigkeit von Seite eines hervorragenden Genealogisten wie Lefort, ist nicht zulässlich und aus diesem

Beweggrund halten wir uns vollständig berechtigt das Vorhandensein des Epitaph's in Zweifel zu ziehen. Und wenn man uns einwendet dass Van den Berch uns die Inschrift vollständig genau nach den Angaben von Butkens erhalten hat, so beweist nichts dass er nicht wörtlich seinem Vorgänger nachgeschrieben habe. Was Butkens selbst anbelangt, so hat er, wie wir es weiter oben sagten, in gar keiner Weise das Vorhandensein des Epitaph's geprüft, er hat nur den ihm von Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, gelieferten Materialien gefolgt, und wir haben keinen Beweis dass die durch die *Annales* gelieferte Zeichnung minder im Project war als die Ahnen und das Epitaph des Georg van Linden von Dormael.

Kehren wir zum Grabstein der Collegial-Kirche zu „Unserer Frau" in St Trond zurück. — Wenn der Grabstein des Georg van Linden mit seinen 16 Ahnen-Schilden etc., zur Zeit der Ausgabe der *Annales* noch nicht existirte, so kann es doch nur Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim sein, welcher ihn dorthin stellen liess, um eines Tags die ihm beliebigen Ahnen und die französische Inschrift, welche er schon in die Annales drucken liess, einzumeisseln.

Wir haben ausserdem nachgewiesen, dass die Zeichnung des Grabsteines des Dirick van Linden-Dormael in der Collegial Kirche von St Peter in Löwen, im Werke von Butkens gefälscht worden ist. Van den Bergh selbst, der Wappen-Herold des Landes Lüttich, ist es, welcher uns eine Kopie dieses Steines, welche von derjenigen in den *Annales* verschieden ist, erhalten hat. Wir haben gesehen dass der Wappenschild 3 des Vierecks A nicht derjenige der Familie *van Winsen*, sondern derjenige der Familie van *Groesbeeck* war. Wir haben in der Folge bewiesen, dass die Grossmutter des Dirick van Linden von Dormael eine Van Groesbeeck und dass Dirick van Linden ein naher Verwandter des Prinz-Bischoffs von Lüttich, Gerhard van Groesbeeck, war. Und als Beweis für das was wir sagten, dienen uns zwei Stellen aus Butkens selbst, obgleich er uns nirgendwo die eheliche Verbindung berichtet, welche diese

Verwandtschaft bildete. Auf Seite 290 seines Werkes sagt Butkens, als er von Herman van Linden, Sohn des Dirick van Linden von Dormael spricht, „que l'Archiduc Mathias l'envoya à Liège, à cause „du crédit et authorité qu'il avait au pays et diocèse et particu- „lièrement pour le *parentage* et étroicte amitié qu'il avait eu avec „le Prince et Cardinal de Groesbeeck, qui toujours le traitait de „cousin". Es ist noch mehr: An der Stelle wo Butkens von dem Testamente des Dirick van Linden von Dormael spricht (p. 246), sagt er ausdrücklich dass dieser Herr den *vénérable seigneur Gérard de Groesbeeck, doyen et chanoine de l'église St Lambert, puis prince-evêque de Liège et monsieur Guillaume d'Elderen, seigneur de Godenoulle-Eldre*, SES COUSINS, zu Testamentsvollstreckern seines obgenannten Testamentes einsetzte. Es ist wahr, dass in dem Auszug des obgenannten Testamentes, ein Auszug welchen Butkens auf der Seite 106 seiner *Preuves* beibringt, diese Eigenschaft als Vetter nicht erwähnt ist; aber das letzte Wort über die Authenticität dieses Auszugs des Testaments ist noch nicht gesprochen und ausserdem musste Butkens, um die nahe Verwandtschaft des Dirick van Lynden von Dormael mit dem Bischoff van Groesbeeck in so entschiedener Weise zu bekräftigen, dieselbe entweder aus den ihm von Ernest van Lynden übergebenen Materialien, oder aus anderen Dokumenten, kennen.

Die Fälschung der Zeichnung des Grabsteines des Dierick van Lynden, die Unterschiebung des Wappenschildes Van Winsen demjenigen von van Groesbeeck, beweist bei Ernest van Linden Reichsgraf von Reckheim offenbar die Absicht, seiner Familie einen anderen als den wirklichen Ursprung zuzuschreiben. Aber die einzige Inschrift in der Kirche zu St Peter in Löwen könnte vielleicht eines Tages zum Gelingen seines Zweckes nicht hinreichen. Dieses Epitaph befand sich überdiess zur Zeit von Butkens, in einem genügend vorgeschrittenen Verfall — (was jedoch den Wappen-Herold Van den Berch nicht hinderte, in demselben Verschiedenheiten zwischen den von den Annales gelieferten Wappen zu entdecken) — und die Zeit würde kommen in welcher die Familie, wenn ihr neues genealogisches System bestritten werden würde, solide Beweise nöthig haben würde. Zu diesem Zwecke

beabsichtigte Ernest van Lynden dem Andenken seiner Grossmutter Marie van Elderen, ein Monument zu errichten, welches ausser dem Wappen derselben, ihre eheliche Verbindung mit Dirick van Linden und den Ahnen *Randwyck* repraesentiren sollte; zu diesem Zwecke auch projektirte er das Grab-Monument für Georg van Linden, seinen Onkel, ein Monument welches 16 Ahnen zeigen würde, welche man auf dem Grabstein der Collegial-Kirche von St Trond in Vorbereitung sieht.

Wir wollen noch vorübergehend bemerken, dass, in der Annahme, dass das Grabmonument von St Trond wirklich existirt hat, so wie es Van den Berch beschreibt, die Absicht des Betrugs des Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim nur um so offenbarer werden würde, denn die Ahnen welche sich auf dem Monument natürlich hätten befinden sollen, hätten nicht die acht Ahnen des Dirick van Linden von Dormael und die acht Ahnen der Marie van Elderen, welche uns Van den Berch gibt, sondern die acht Ahnen des Georg van Linden und die acht Ahnen seiner Gemahlin, Marie Nicolay de Hiemsdyck sein sollen. Aber wenn diese Letzteren, d. h. die acht Ahnen des Georg van Linden dargestellt worden wären, dann wäre der Ahne *van Winsen*, durch welchen der Ahne *van Groesbeeck*, in dem Epitaph des Dirick van Linden in Löwen ersetzt wurde, nicht auf dem Epitaph dargestellt gewesen. Ernest van Lynden wird dies wahrscheinlich verstanden haben und dies wäre hier wahrscheinlich der Beweggrund gewesen, warum die Sculptur des Grabsteines von St Trond unbeendet geblieben ist.

Schliesslich noch ein Wort. — Es könnte erstaunen so viel Betrug und Fälschung in einem Werke zu finden welches durch einen Mann wie Ernest van Lynden dirigirt wurde, und vor der Gewissheit selbst würde man zögern daran zu glauben. Aber dieses Erstaunen fällt, wenn man den Autor der Annales eingestehen sieht, dass sein Werk an vielen Stellen ein Netzwerk von Lügen und Ungenauigkeiten ist. „Je n'ai rien ajouté de mon propre fond," sagt er, „aux matériaux qui m'ont été communiqués dans tout le „livre, je ne me suis jamais écarté de la vérité sciemment. *quoique „ce livre renferme une masse de choses qui y sont contraires;* mais

„cela est arrivé plustôt par manque de circonspection de ma part „que par haine pour la vérité, comme Buchelius veut bien le „prétendre. En effet, comme je vous l'ai déjà déclaré bien souvent, „le livre sur les Linden n'a de moi que l'ordre et le style qui y „sont observés; car tous les documents, chartes, papiers et histoires „sur lesquels il a été bâti m'ont été envoyés et mis entre les „mains par celui qui en avait conçu la direction. Toutefois, comme „l'ouvrage a été publié sous mon nom c'est moi qui dois en sup- „porter la censure que chacun voudra bien en faire" — Und weiter: „Je veux bien avouer que l'ouvrage mérite bien d'être critiqué, „*parce que beaucoup de choses y ont été avancées aveuglément, par* „*suite de mauvaise information et de négligence;* mais que je sois „moi-même l'auteur des changements dans les chartes où que moi- „même j'aie fabriqué ces chartes, cela ne sera jamais soupçonné „par ceux qui me connaissent. Je ne voudrais pas sciemment „m'écarter de la vérité et d'autant moins produire des pièces fausses „pour revêtir la fraude d'une apparence de vérité." Hier ist der wörtliche Text in welchem sich Butkens in seinem Brief an Karl van Riedwyck ausdrückt: „Ick en hebber vant myne aen oft afge- „daen, noch hebbe in 't gheele boeck met wille of wete geweken „van de waerheyt, hoe wel het evenwel in der daet vele fauten „tegen de selve heeft; maer dat is meer faute van circumspectie „geweest in myn regard als haet van waerheyt, too het den heere „Buchel alsoo hadde gelieft te interpreteeren. Want, gelyck ick „Uwe Ed. dicmael hebbe verclaert, het selve boeck van Linden „en heeft niet van my als d'ordre ende stiel dier in is geobserveert, „want alle documenten, charten, pampieren en historien, waerop „'t selve werck is gebout, syn my toegesonden ende in handen „gestelt by de gene die de directie van 't selve hadde geconcipi- „eert. Doch evenwel alsoo 't selve is op myn naem in 't licht „gecomen, moet ick oock dragen de censuren die een iegelyck op „'t selve gelieven sal te geven". Und etwas weiter: „Ick wil wel „claerlyck bekennen dat het werck wel weerdich is een censure, „omdat er vele blinde slaegen in syn gevallen, door quaede infor- „matie ende onachtsamheyt, maer dat ick soude den auteur van

„de veranderingen der charten wesen oft wel den fabricateur der „selve, dat moet niet gelooft noch gepresumeert worden van degene „die my kennen. Want ick van de waerheyt wetens en willens „niet soude willen wycken; soo veel te min valsche stucken „voortbrengen, om het bedroch met waerschynlijckheyt te beeleeden". (S. v. Even, Mengelingen voor de Geschiedenis van Braband p. 23—32).

Der Autor der „Annales de la maison de Lynden" hat obigen Brief an seinen Freund den Juncker Carl van Riedwyck am 1 OKTOBER 1642 geschrieben, also 16 Jahre NACH der Veröffentlichung der unvollendeten Ausgabe der Annales und NACH der an derselben von den belgischen und holländischen Gelehrten ausgeübten vernichtenden Kritik. Butkens sagt in diesem Briefe „le „livre sur les Linden n'a de moi que l'ordre et le style qui y „sont observés; car tous les documents, chartes, papiers et histoires „sur lesquels il a été bâti m'ont été envoyés et mis entre les mains „par celui qui en avait conçu la direction." Mit dem geistigen Leiter meint Butkens selbstverständlich Niemand Anderen als Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, und er macht denselben für ALLES verantwortlich. Dies war, wir wiederholen es, am 1 Oktober 1642.

Sehen wir nun auch was der Autor der Annales de la maison de Lynden, 16 Jahre FRÜHER (1626) zur Zeit als er dieselben compilirte diesbezüglich auf Seite 50 dieser Annales sagte....... „et le dit tiltre reposant au cabinet de Messire Adrien de Winssen „Chevalier, Seigneur de Hoyncop et Heemstede etc. PERSONAGE BIEN „ENTENDU EN TOUTE ANTIQUITÉ, QUI M'A ASSISTÉ SINGULIÈREMENT AUX „RECHERCHES DE CE PRESENT OEUVRE."

Wir haben also hier einen unausgleichbaren Widerspruch in den zu verschiedenen Zeiten und an verschiedenen Stellen gemachten Aussagen des Autors der Annales über die Geschichte und den Ursprung der Letzteren, zu constatiren, und wir müssen daraus folgern dass Butkens nicht so unschuldig an den Fälschungen der

Annales ist wie er in dem Briefe an seinen Freund Carl van Riedwyck glauben machen will, und dass er also nicht allein die Zusammenstellung und den Styl der Annales besorgt hat, sondern dass er SELBST Nachforschungen über die Abstammung der Van Lynden gemacht und hierin einen „bewährten" MITARBEITER in der Person des Messire Adrien van Winssen gefunden hat, ein Name der uns an die Hauptfälschung der Annales erinnert [1]).

Bath. FREIHERR ADHÉMAR VON LINDEN.

STAMLIJST VAN SUCHTELEN.

MEDEGEDEELD DOOR

JAN VAN WAGENINGEN THOE DEKAMA.

Eene in mijn bezit zijnde stamlijst van dit geslacht, loopende tot het jaar 1829, met, als aanhangsel, eene genealogie van eenen tak dezer maagschap, die in de 16e eeu en vervolgens binnen Nijmegen is gevestigd geweest, behelst als inleiding het volgende:

„Deze zeer oude familie is oorspronkelijk uit het Hertogdom Gulick, van het dorp Suchtelen, bij het welk zij een slot of huis hadden, waarvan zij Heeren waren, alwaar zij reeds in de 14e eeuw in aanzien leefden. Ook zijn zij gevestigd geweest te Dorthmond in de graafschap Mark, alsmede te Vilvoorden in Brabant.

Doch zij bleven in die landen alleen niet besloten, maar hebben zich vervolgens uitgespreid in Gelderland, Graafschap Zutphen, Noord-Holland en elders, vooral in Overijssel, alwaar zij sedert de 16e eeuw gevestigd zijn geweest, en o. a. binnen Deventer sedert dien tijd de eerste regeeringsposten, alsmede namens die stad en Provincie de Commissiën in de Staten-Generaal, in de Gedeput. Staten van Overijssel, Raad van State, in de onderscheidene Admiraliteiten, en andere, gelijk ook de eerste, zoo provinciale als stedelijke, ministerieele en administratieve posten, onafgebroken

[1]) S. De Navorscher, Januarheft 1892, Gefälschte Urkunden III.

bekleed hebben, en door huwelijken aan de eerste familiën vermaagschapt zijn.

De naam vindt men oudtijds onderscheiden geschreven, nu eens van Zuchtele, dan weder van Zuchtelen, van Suchtele, en van Suchtelen.

Dit geslagt voerde het wapen, zooals het thans nog bij de Familie gebruikelijk is, namentlijk vier witte ringen, in drie rijen geplaatst, en wel in de bovenste twee, en in ieder andere één dergelijke ring, op een rood veld, boven het wapen wordt gevonden een open helm, waaruit twee opstaande vleugelen, en tusschen dezelve één dergelijke ring als voorschreven; men vindt hetzelve nog te Vilvoorden, Dorthmond, Venlo, Zutphen, Deventer, Hoorn, en elders.

Intusschen voerde de branche der familie, zoo thans geëtablisseerd in Rusland, tot deszelfs wapen een gouden lely, waarboven een gouden ster, en onder die lely twee dergelijke sterren, de laatste naast elkanderen geplaatst, op een blaauw veld [1]). En de branche der Familie, welke te Nijmegen is geëtablisseerd geweest, voerde tot deszelfs wapen vier gouden sterren, geplaatst op dezelfde wijze als de voorschreven vier ringen, op een blaauw veld [2]). Zooals dat alles uit de aftekening van een en ander, hier achter gevoegd, kan geblijken.

Niettegenstaande de Genealogie, zooals dezelve hier volgen zal, uit duidelijke bescheiden en authentique stukken opgemaakt is geworden, zijn er echter nog verscheiden personen en takken, die vermoedelijk tot dezelve Famile zullen behoren, dog die men dus verre met dese Genealogische Tafel niet heeft kunnen te zamen hegten, waarvan dus alleen een kort berigt zal doen voorafgaan, om de genealogie buiten conjectures en onzekere inlassingen zuiver te houden.

In de eerste plaats blijkt, dat in den jare 1389, geleefd heeft Mathijs of Thijs van Zuchtelen of Zuchtele, knaape, die in voorzeide jaar de Hertog van Gelder, Willem van Gulich, verzeld

---

[1]) Dit wapen zal zijn het Nav. LX, 674 bedoelde en beschrevene.

[2]) Eveneens t. a. p. beschreven.

heeft op deszelfs reize naar Engeland. — Zie G. van Hasselt's Geldersch Maandwerk, eerste Deel. bl. 395 e. v.

Ten tweeden is aanwezig geweest in den jare 1459 Jan van Suchtelen, die mede heeft gestaan over de zoen of verzoening tusschen Hertog Arnold van Gelder en zijn zoon Adolf, te Batenburg Anno 1459 gesloten, en zulks uit het Overkwartier van Gelderland namens de Overigheid der stad Roermonde; volgens Slichtenhorst, Geldersche Geschiedenis IX Boek, pag. 250.

Ten derden blijkt uit een oude testamentaire dispositie, voorhanden te Hoogstraten, tusschen Antwerpen en Breda gelegen, dat aldaar in de veertiende eeuw geleefd heeft eene Grutterus, wiens Ehevrouw zich noemde van Suchtelen.

Ten vierden is aanwezig geweest Jan van Suchtelen, welke in den jare 1560 gekozen werd tot Prior van St. Catharijnen-Klooster te Dorthmond, en in die stad in 1586 overleden, alwaar hij in de kerk der Franciscanen begraven ligt.

Ten vijfden vindt men in de Beschrijving van het leven en de daden van Chr. Bernh. van Galen, Bisschop van Munster, gedrukt te Munster, bl. 184 en 185, dat eenen Wulff van Suchtelen in den jare 1668, geweest is Oberst-Hofmeister aan het Hof van den Graaf van Bentheim.

Ten zesden zal men hier aanteekenen, dat bij I. Chr. Beck en A. J. Burtorff, Supplement zu dem Basilischen allgemeinen Historischen Lexicon, gedrukt te Basel in 1744, gevonden wordt op het woord Wintzingenrode, dat in Thüringen van dezen naam mede aanwezig zijn geweest (en mogelijk nog zijn), die door huwelijk aan de eerste adellijke familiën aldaar vermaagschapt waren, alwaar onder anderen voorkomt Reinharden von Suchtelen, gehuwd aan Hedwig von Wintzingenroda auf Adelsborn, weduwe van Frans Nicolaas Baron Escher von Binningen zu Hofheim in der Unter Pfals.

Ten zevenden wordt verhaald, dat er in den jare 1809 in America, te Pamaribo in Suriname, zoude zijn aanwezig geweest eenen Heer van Suchtelen, alstoen aldaar Secretaris bij zekere commissie.

En eindelijk ten achtsten is gebleken, dat er te Nijmegen, in de zestiende eeuw en vervolgens, mede eene Branche der familie

van Suchtelen is gevestigd geweest, van welke eene genealogische lijst vervaardigd is, die dezen als een Aanhangsel is toegevoegd". —

Tot zoover de inleiding.

Als Stamvader noemt mijne stamlijst verder:

„Gerhard v. S., welke zich nevens zijnen broeder Jan, beiden van Vilvoorden komende, in het laatst der vijftiende eeuw gevestigd had binnen Zutphen; schreef zich ook Gerrit ter Stiege van Suchtelen, en had ten wijve N. N. en won daarbij drie kinderen."

„Mogelijk", zoo lezen wij verder, „gehoort deze naam ter Stiege wel tot dezelfde familie als van der Stege, in den omtrek van Roermonde gewoond hebbende, waarvan men vindt bij Pontanus, Hist. Gelr. Lib. XI, p. 649".

Het Nav. XL, 497 noot 1 vermelde, dat „omtrent het midden der 16e eeuw" zich in Gelderland een Gerard ter Stiege v. S. vestigde, schijnt dus onjuist te zijn.

Genoemde Gerhard en Jan v. S. hadden nog eenen broeder Pieter v. S. Deze was geestelijke, en in 1511 Secretaris des Hertogen van Gelre, door wien hij in genoemd jaar met eene zending werd belast naar den Bisschop van Utrecht. Pontanus, Hist. Gelr. XI, 643; Slichtenhorst, Geld. Gesch. XI, 328. In 1541 werd hij Deken van de St. Pieter en de St. Walburchskerke te Zutfen, en was dit nog in 1550. Hij stierf in 1552 [1]) en werd begraven te

---

[1]) „In het jaar daaraanvolgende", zegt de genealogie, „is zijne nalatenschap tusschen de drie kinderen van zijn broeder Gerhard voormeld verdeeld, en daarvan Magescheid geformeerd en bestedigd, welke Magescheid alsnog in originali bij de Familie aanwezig is, en aldus luidt:

„ „Wij Gerrit ter Stiege van Suchtelen, Arent ter Stiege van Suchtelen, und Johanna mijn echte huijsfrouwe, und Johan Boeijker, und Geertruid mijn echte huijsfrouwe, doen kond en bekennen vur uns und unser Erven avermits desen apenen briefe, dat Wij na lieflicke Scheidinghe und deilinghe des huijsraets rackheiten und anderen gerieden guets volgens een lieflick verdragh, scheidinghe und deilinghe der jaerlicker renten, siegell und brieve, soe uns van den Werdigen und Erberen unser lieve Hern Oncel, Zelig Hern Peter van Suchtelen, Deken und Canonick, anbeërft und angekomen wesen, met malkandrn gemaeckt und allenthalven ingewilligt hebben, und dat in vorwarden und manijren hier nae beschreven. In den ijrsten verdraghen, alsdat" enz. . . . .

Zutfen in St. Walburch, op het hooge Choor in het Kruis van de Zuidzijde, in eenen grafkelder, „op welke gevonden wordt" (het is de genealogie, die het bericht, ergo Anno 1829) „een groote en zeer schoone zark, nog geheel ongeschonden. Om den rand was met oude Gothische letters uitgehouwen:

„Anno Domini 1552, die 13 Julii, obiit Venerabilis ac Sanctus Vir, Dominus Petrus de Suchtelen, hujus. Ecclesiæ Decanus et Canonicus, ut et Sancti pietalis" etc."

„Op het midden der zark was het wapen van v. Suchtelen, met nog een ander wapen, waarop een boomtje verbeeld was, hangende beide aan een zoort Feston of strik, daarboven was een Autaar-Kelk met een hosti of ouwel, en op de vier hoeken de gewoone zinnebeelden der vier Euangelisten zeer sierlijk uitgehouwen". —

(: post alia:): „Allent vurss. sonder argelist in oirconde der waerheid hebben Wij elck unsen Christelijken naeme vur uns und unser erven met eijgener hand hier onder geschreven, und elck unsen siegell an desen brief gehangen; — Dan wij Arent ter Stiege und Johanna, echtelueden vurss., hebben umb gebrek unses siegels toe deser tijd gebeden Evert Averkamp desen brief vur uns twillen besiegelen, dat ik Evert vurss. kenne, und umb Arents und siene huijsfre vurss. bede gerne gedaen hebbe, und Wij Johan Boeijker und Geertruidt, echtelueden vurss., soo wij deser tijd nog zelfs geen siegel en hebben, soe hebben wij gebeden den Ersamen, Wisen und Vursigtigen Johan van Voirthuijsen desen brief vur uns twillen besiegelen, dat ik Johan van Voirthuijsen vurss. kennen, und umb Johans und Geertruiden vurss. bede gerne gedaen, und mijn siegel an desen brief gehangen hebbe. — Gegeve in den jaar uns Heren duisent vijf hondert drie und vijftig up Dinssedach nae den Hilligen Pinxterdaeghe. —

(: was getekend:)

Gerhardus van Suchtelen mein eige hand. —
Arenth van Suchtelen mij eigen hant. —
Jenneken van Suchtelen mij eigen hant. —
Johan Boiker mijn eijghen handt. —
Gertken Boiker mijn eijgen hant. —

(: Het origineel was geschreven op françijn, en waren met drie françijnen staarten daaraan hangende drie onderscheiden zegels gedrukt in groen wasch, namentlijk dat van v. Suchtelen, zijnde het gewoone Familie-wapen, vastgehouden wordende door een leeuw; — voorts dat van Averkamp en Voirthuijsen, welke slegs alleen met eenig lofwerk omgeven zijn. — :)

P. Suchtel in 1503 Secretaris van de Rekenkamer (welke Rekenkamer?) komt op mijne genealogie niet voor.

Maria van S., Nav. XI 496 genoemd als wed. J. Schuylenburgh, was dr. van Alexander v. S. (Casparus zn. ex Margaretha Swam), in 1734 lid der gezworen gemeente te Deventer, en van diens 2e vrou Elsabee Arentz (Cornelis dr. ex Margaretha Slichtenbree). Zij was geb. 3 Maart 1729 en tr. 1°. 18 Aug. 1748 Jan Schuylenburg, geb. 3 Sept. 1719, st. 20 Jan. 1759, lid van de gezworen gemeente te Deventer (Jorden zn. ex Anna Meynts), uit welk huwelijk 2 kindd., behalve nog 6 dochters en 2 zonen, onged. overleden. Zij tr. 2°. 20 Apr. 1766 (Nav. XXXIV, 49, heeft 4 Apr. 1744) Willem de Koning, Predikant in 's Gravenhage (Jacobus zn. ex Gerharda de Bruijn). Uit dit huw. 2 kindd. en 1 doodgeb. dr.

Ludowina van S., eveneens Nav. XL. 496 vermeld als Ludewina Suchtelen was dr. van Dirk v. S. (Pieter zn. burgemr. v. Monnickendam, en Lydia Dirks gend Admiraal) J. U. D., in 1659 burgemr. en raad te Hoorn, bewindhebber der O.-Ind. Comp. [1]), † 1676, en van Maria Sijms (Nicolaasdr. en Lucretia van Berkhout).

Zij, Ludowina, tr. Johan Ben, Med. Dr. en Schepen te Hoorn, zn. v. d. Convooimeester Dirk Ben, welk huwelijk kinderloos bleef. — — —

Omtrent den in Russischen dienst getreden Jan Pieter v. S. en zijne afstammelingen, is de stamlijst eveneens vrij uitvoerig en volledig.

Zij deelt het volgende mede:

Jan Pieter was de oudste zoon van Cornelis v. S. Majoor-Ingenieur in Nederl. dienst bij Theodora Emilia v. Cattenburch, en te Grave geb. den 2 Aug. 1751. In 1767 trad hij bij de Nederl. genie in dienst, en ging als kapitein bij dat wapen in 1783 in het Russische leger over, met den rang van luit.-kolonel.

„Thans, zegt de geneal., dus in 1829," is hij Generaal en Chef,

---

[1]) „In de Schoorsteenmantel van de Raadkamer op het Stadhuis te Hoorn vind men hem nog levensgroot afgeschilderd" zegt de stamlijst.

Kwartiermeester-Generaal van de Armée, Inspecteur van de Genie, en Lid van den Rijksraad in Russisch Keizerl. dienst, Ridder-Grootkruis van de St. Anna, de Wladimir en de Alexander Newsky orden, kommandeur der orde van St. Jan van Jerusalem, ridder v. d. St. George orde 4e kl. en van de Serafijnen orde van Zweden, alsmede ridder-grootkruis der Russische orde van St. Andreas, hem verleend door Z. M. keizer Nikolaas bij gelegenheid van HD. kroning binnen Moskou in 1826.

Hij bekwam in 1790 van den keizer (lees: keizerin (Catharina II)) groote goederen in Finland, en werd in 1812 verheven tot Baron. In 1815 Minister Plenipotentiaris van Z. M. den keizer aller Russen en koning van Polen bij Z. M. den koning van Zweden, verhief de keizer hem in 1822 tot den Gravenstand. 4 Juli 1779 was hij gehuwd met Amarenthia Wilhelmina Hartingh, geb. 1756, st. te Riga 15 Mei 1801, dr. van Marcus geb. 1716, st. te Bergen op Zoom 10 April 1794, en van N. N.

„Ten opzichte van Zijne Excellentie den Generaal J. P. Graaf van Suchtelen", zegt de schrijver van de geneal. [1]), „vinde ik nog het navolgende:

Dat de academie van wetenschappen te Petersburg aangebragt heeft, op autorisatie van Z. M., het heerlijk cabinet van oude munten van den Generaal Graaf van Suchtelen. — De koopprijs daarvan zal door middel der te maken bezuinigingen in de administratie van gezegd etablissement afgedaan worden. Dit cabinet bestaat uit 11000, zoo gouden, zilveren als koperen munten, en deze zijn met de bezorgdheid van een keurig en verlicht liefhebber verzameld. — Sedert den aankoop van de verzameling van Oostersche Handschriften van wijlen den Heer Rousseau, Consul van Vrankrijk te Aleppo, eene verzameling, welke de academie van de edelmoedigheid des keizers bekomen heeft, is het Munt-Kabinet des Generaals van Suchtelen de aanmerkelijkste aanwinst, welke de academie gedaan heeft.

Staat van dienst van J. P. Graaf van Suchtelen:

---

1) Evenwel zonder er bij te voegen waar hij het vindt.

1767. In Hollandschen dienst getreden bij het wapen der genie.
1783. Overgegaan in Russischen dienst met rang van Luit.-Kolonel, en aldaar in het zelfde jaar benoemd tot Kolonel.
1788, 89 en 90. Medegemaakt de veldtochten in Zweden als Chef van den generalen staf en van de genie.
1789. Generaal-Majoor.
1793. In missie naar Polen.
1794. Gewond en gevangen bij het gewelddadig oproer in Warschou.
1798. Luitenant-Generaal.
1799. Generaal en Chef.
1807. Keizer Alexander vergezeld bij Austerlitz en Tilsit.
1808 en 9. Medegemaakt den veldtocht in Finland en de inneming van Sweaburg als Chef van den Generalen Staf.
1809. Als extraordinaris Envoyé naar Zweden.
1812. Verheven tot Baron.
1812 en 13. Den Kroonprins van Zweden vergezeld in den veldtocht naar Frankrijk.
1815. Medegemaakt den veldtocht in Noorwegen, en sedert dien tijd Minister Plenipotentiaris aan het Hof van Zweden.
1822. Verheven tot Graaf.

'sGraven kinderen waren de acht volgenden:

1. Louise Maria van Suchtelen, geb. te 's Gravenhage 10 Maart 1780, st. te Petersburg 1802, tr. 1798 Alexander Grösser, Generaal-Majoor in Russischen dienst, bij wien twee zonen, die bij hunnen grootvader opgevoed en ook beide in Russischen dienst zijn geweest.
2. Maria Charlotta Gravin v. S., geb. in den Haag 22 Maart 1781, tr. te Riga 1800 François Sarrabource Pont-le-Roy, luit.-generaal der artillerie in Russischen dienst. „Hij is," zegt de staml. „van Fransche origine, en in deze rang bij de herstelling der Bourbons in Fransche dienst teruggekeerd, en thans in Vrankrijk gedomicilieerd. Hij was Emigrant van den tijd van Lodewijk XVI. Zij hebben geene kinderen. Tijdens zijne emigratie was hij Kolonel bij de Artillerie, en thans in Vrankrijk gepensioneerd als Luitenant-Generaal."

3. Emilia Theodora v. S., geb. te Petersburg 8 Maart 1785, st. ald. April 1789.
4. Maria Eleonora Petrowna Gravin v. S., geb. te Petersburg 18 Sept. 1786, Hofdame bij H.H. M.M. de Keizerinnen, sedert 1803.
5. Paul Petrowits Graaf v. S. geb. te Petersburg 23 Aug. 1788, Luit-Generaal en Adjudant-Generaal des Russischen Keizers, Ridder-Grootkruis, Kommandeur en Ridder van verscheidene orden. Trouwde 4 Oct. 1814 Warvara Gravin Zouboff, geb. te Petersburg 1799, dr. van Demetrius Graaf Zouboff, Generaal-Majoor in Russischen dienst en van Prascovia Prinses Wiasemska.

Uit dezen echt zijn verwekt . . . . kinderen. Ii.

„Ten opzichte van Paul Petrowits Graaf van Suchtelen vind ik nog het navolgende," zegt de stamlijst:

Cölnische Zeitung 17 Januar 1828 N° 10.

Petersburg den 1 Januar. Der General-Lieutenant Graf Suchtelen hat zur Belohnung der ausgezeichneten Thätigkeit und Austrengung, die er bei der Belagerung und Einnahne der Festung Sardar-Abad bewiesen hat, die Diamanten-Insignien des Ste Annen-Ordens Erster Classe erhalten."

Staat van dienst van Paul Petrowitz Graaf van Suchtelen.

1802. In Keizerlijken dienst getreden en in hetzelfde jaar Sous-Lieutenant.

1803. Overgeplaatst bij de Ridder-Gardes. Gewond en gevangen bij Austerlitz.

1806. Luitenant.

1807. Medegemaakt den veldtocht tegen de Franschen, alsmede de veldslagen van Heidelberg en Friedland.

1808 en 9. Veldtocht in Finland en het beleg van Sweaburg.

1808. Adjudant van Keizer Alexander.

1810. Zijnen vader vergezeld naar Zweden.

1811. Medegemaakt den veldtocht tegen de Turken en daarbij gewond. Benoemd tot Kapitein.

1812. Medegemaakt den veldtocht tegen de Franschen en benoemd

tot Luit.-Kolonel en Kommandant van het regiment van Volhynië.

1813. Kolonel. Gewond in den slag bij Seehausen in Pruissen. Bijgewoond de veldslagen bij Dresden en Leipzig.

1814. Bijgewoond de veldslagen bij Laon en Craoue.

1815. Generaal-Majoor, en een vliegend legercorps (corps volant) gekommandeerd in Frankrijk.

1826. Kwartiermeester-Generaal des Keizers. Luitenant-Generaal.

1827. Chef van den Generalen Staf van de armee in den Kaukasus. Adjudant-Generaal van Keizer Nicolaas.

6. Otto Christiaan Hendrik v. S. geb. te Petersburg 7 Oct. 1789, st. 10 Jan. 1791.

7. Jan Martin van S. geb. te Petersburg 10 Juli 1791, st. Aug. 1793.

8. Constantinus Anna Martinus Graaf van S. geb. te Bergen op Zoom 10 Jan. 1794. Hij is Generaal-Majoor bij de Russische Cavallerie, en ridder-grootkruis en ridder van verscheidene orden. Trouwde 10 Aug. 1819 Elisabeth Lanskoï, geb. te Nikolsky 18 Juni 1802, dr. van Jacobus Lanskoï, Kolonel der Cavallerie in Russischen dienst, en van Prascovia Prinses Dolgorouky.

Uit dezen echt zijn verwekt .... kinderen. Kk.

De eenige broeder van genoemde Elisabeth Lanskoï, officier bij de Hussaren der Keizerlijke Garde sneuvelde in 1820 in een tweegevecht, en daardoor ging een groot deel zijns vermogens over op zijne zuster de Barones van Suchtelen.

In 1823 kweet Graaf Constantijn v. S. zich met goed gevolg van eene zending bij het Zweedsche hof, die o. a. betrekking had op de geldelijke aanspraken van de familie des Konings Gustaaf Adolf III. In '26 benoemde de Zweedsche koning hem tot kommandeur der Zwaarden-orde.

Staat van dienst van C. A. M. Graaf v. S.

1805. In Russischen dienst getreden.

1807. Officier.

1808 en 9. Medegemaakt den veldtocht in Finland.

1809. Sous-lieutenant bij de garde-jagers.
1811. Lieutenant.
1812. Den veldtocht medegemaakt, en bijgewoond de veldslagen van Smolensk, Borodina, Tarontina en Krasnoï. Benoemd tot Tweede Kapitein.
1813. Den veldtocht medegemaakt; gestreden bij Lutzen, Boutzen, en gewond geworden. Benoemd tot Eerste Kapitein.
1814. Den veldtocht bijgewoond en den intocht in Parijs.
1816. Benoemd tot Kolonel bij het regiment lanciers van Yambourg.
1817. Overgeplaatst bij het Livonische regiment Jagers te paard.
1820. Benoemd tot kommandant van het Moscovische regiment Dragonders.
1824. Deszelfs demissie genomen met den rang van Generaal-Majoor.

Ii. Dochter van Paul Petrowitz Graaf van Suchtelen en van Warvara Gravin Zouboff: Olga Gravin van Suchtelen, geb. te Petersburg Nov. 1815.

Kk. Kinderen van Constantinus Anna Martinus Graaf van Suchtelen en van Elisabeth Lanskoï.
1. Helena Gravin van S. geb. te Kaslof in het gouvernement Tambof 26 Juli 1820.
2. Peter Graaf van S. geb. te Pavlograd in het gouvernement Katharinoslay in de Ukraine 10 Jan. 1822. Benoemd tot Page des Keizers Juli 1826.
3. Natalia Gravin v. S. geb. te Nikolskoy in het gouvernement Tambof 8 Oct. 1825. — — —

Ziedaar wat de stamlijst omtrent de Russische Van Suchtelens bericht. Vrage: Wie kan deze opgave tot den huidigen dag vervolgen?

Volgens de achter in de stamlijst voorkomende wapenafbeeldingen, voerde de tak der maagschap, waartoe Graaf Jan Pieter behoorde, tot helmteeken een gouden ster. Bij zijne verheffing tot

Baron in 1812 werd hem het volgende wapen verleend: Gevierendeeld, 1 en 4 in blau een gouden lelie, benevens in het schildhoofd eene gouden ster en aan den schildvoet twee gouden sterren, de laatsten naast elkander geplaatst (Suchtelen).

2. in zilver drie zwarte molenijzers (Cattenburch).

3. in blau een gouden miskelk (Godin).

Wapenspreuk: „Aequa Mente".

Het helmteeken van den Nijmeegschen tak bestond in eene gouden ster tusschen eene zilveren vlucht.

DE HEEREN VAN KENENBURG.

MEDEGEDEELD DOOR

J. C. Gijsberti Hodenpijl van Hodenpijl.

(*Slot.*)

Er volgen nu eenige stukken, die aan den Redacteur van dit tijdschrift van niet genoeg algemeen belang voorkomen, om ze in hun geheel op te nemen. Tot zekere hoogte kan ik mij met die zienswijze wel vereenigen, doch daar mij uit ontvangen brieven is gebleken, dat sommige personen er anders over denken, zoo wensch ik hierbij mede te deelen, dat de hieronder in het kort vermelde stukken te mijnen huize voor belangstellenden ter inzage zijn, mits men mij behoorlijk vooraf van het verlangen kennis geve.

8e Stuk.

Dit stuk is van 23 Julij 1687 en daarin verzoekt Johan van Raesfelt, Heere van Kenenburgh (te kennen gevende dat de Boedel wel belast is met schulden, maar toch ook nog bestaat uit vaste goederen) dat: „schoon men den luijden presenteerden suffisante „Hijpotheecquen, deselve de confidentie niet hebben, van penningen „daarop te willen schieten," ...... en dus daarom ...... „suppli- „ant te rade was geworden, op andere middelen te dencken, omme „daer door de geheele ruine van den Boedel te voorcomen, daer-

„mede niemant gebaet kon sijn, ende opdat de luyden gerust kun- „nen sijn, de executien voor te comen ende de crediteuren con- „tentement gedaen, den voorsz. Boedel te stellen in handen van een persoon." . . . . „reverentelyck versoeckende T Hoff „gelieven wilde tot de voorschreven administratie . . . . . te com- „mitteren Mr Reynier Schaep Advoct".

Aan dit verzoek wordt door het Hof voldaan.

In dit stuk komen de volgende personen voor: Anna Ermgarda van Raesvelt; Andries van Strijen; Otto Fredrick van Sevender; Benjamin Fagel; Jacob Vallensis; Anthonij van Kinschot; Adriaen van Sterrevelt; Abraham Selkart van Wouw; Pieter Tedingh van Berckhout; Lodewijk Huijgens van Suijlichem, echtgenoot van Jacoba Tedingh van Berckhout; Johan Tedingh van Berckhout; Justus Hogenhoeck en Jan Stevensz van Seller.

9e Stuk (op perkament).

Dit stuk is van 7 November 1690. De crediteuren hebben tot tweemaal toe authorisatie gekregen dat Mr Reynier Schaep, ten overstaan van Fagel en Ketelaer, de goederen van den boedel publiek kon verkoopen, hetgeen door Schaep echter niet was gedaan omdat hij nog altijd hoop had de crediteuren uit andere penningen te kunnen voldoen. Schaep wordt nu door het Hof geauthoriseert en geordonneert: „om alle de voors. goederen ten overstaen van „deselve heeren Commissarissen in de Casteleijnie van den opge- „melten Hove publijckelijck in dit lopende saijson sonder eenich „dilaij ofte verder uijtstel aen de meestbiedende te verkopen".

10e Stuk.

Datum 15 December 1690. Mr. Reijnier Schaep en Willem van Alphen ter eenre zijde en Anna Philippote Cabelliau, Mr. Pieter Raecx, Advocaet, Dirk van Swieten, Schout en Secretaris van Schipluiden en Adriaen van Sterrevelt ter andere zijde, verschijnen voor het Hof en Schaep verzoekt nu dat aan hem — ten einde tot verkooping te kunnen overgaan — opening van den boedel worde gedaan en ter hand zullen gesteld worden de bewijzen van eigendom, enz.

De weduwe verklaart de verlangde stukken niet te bezitten maar dat Raecx die stukken heeft. De laatstgenoemde belooft ze des namiddags te half drie uren over te zullen geven, en komt dan ook op dat uur aandragen met vijf zakken met stukken en papieren, die — om na te zien — door Van Alphen worden medegenomen.

11e Stuk.

Datum 19 Februari 1691. De crediteuren bemerken dat de volmacht tot verkoop, aan Schaep verleend, moet aangevuld worden, want dat „nootsaeckelijck" eenige Leengoederen tot den voorsz. boedel behoorende, dienden verheven te worden. Het Hof geeft daartoe authorisatie.

12e Stuk.

Datum 20 Februari 1691.

„De Staten van Hollandt ende West-vrieslant, Doen condt allen „luijden, dat dewyle Johan van Raesvelt, als hem aengekomen „by doode ende makinge van Ermgart van Raesvelt........ „verlyt is geweest met de beterschap van de Schout, Clerck ende „Bode ambachten van Maeslant met synen toebehoren, in der „manieren als Otto van Sevender by doode ende makinge van „Jacob van Egmont sijnen oom paternel, die deselve vercregen „hadt by doode sijns vaders Otto van Egmondt in syn leven Ridder, „Heere van Kenenburgh, Stadhouder van onse leenen, die deselve „op den lesten November mede van ons bij cope hadde verkregen „als........ verlijt is geweest, onder welcke toebehoren altyt „begrepen syn geweest de Schout, Clerck en Bode Ambachten van „Maeslant, Maeslant Sluijs eñ Schipluijde....... vercocht heeft „die ambachten van Maeslandt en Maeslant Sluys ende an sich „behouden die ambachten van Schipluide....... verleijen en ver„lenen" die ambachten van Schipluiden aan Mr. Reynier Schaep, ten behoeve van de respectieve Crediteuren, als een onversterffelyk Erfleen.

13e Stuk.

Datum 29 November 1691. Den 30 Maart 1691 had — „naar voorgaende affictie van billiette ende beckengeslagen" — de veiling

plaats van de Heerlijkheid van St. Maertensreght, die van Schipluiden, die van Kenenburgh, een woning met 27 morgen land en een woning met 19 morgen land. Den 2en April kwam men tot verkoop wederom bij elkaar. Voor de vier eerste perceelen was Mr. Gerard Lieftingh aan bod, doch daar deze niet dadelijk borgen kon stellen en men hem geen uitstel wilde geven, werd zijn bod afgeslagen. De Heer van Ellemeet was daarna aan bod en bleef zulks van 4 perceelen, doch de vrouwe van Cralingen verhoogde zyn bod voor het Huijs van Kenenburgh. Anna Philippote Cabelliau deedt daarop nog 2 malen een bod, doch verklaarde eindelyk — op raad van Heeren Commissarissen —, dat zij voor dat Huis niet meer dan *f* 6500 wilde geven, welk bedrag door de vrouwe van Cralingen daarvoor was geboden, welke laatstgenoemde dan ook voor die som eigenaresse is geworden van de Heerlykheid van Kenenburgh.

14e Stuk.

Datum 19 Maart 1692. Mr Gerrit Liefftingh verklaart, dat hij door Anna Philippote Cabeljauw verzocht is geworden om „te „bieden en de respective geboodens te verhoogen" voorgevende dat die geboodens „soude gegarandeert eñ betaelt worden door „juffr margareta van Eijck, bedaerde dochter, wonende tot Rotterdam". De Heeren Commissarissen vonden de zaak verdacht en spraken tot Lieftingh: „Myn Heer, ghy doet dese vercoopinge veel gelt „gelden ende verhoocht t'elckens u eygen Bot, is het voor eijgen „selven, soo weet ghy wat ū te doen staet, ende is het voor een „ander, soo moet ghij verdacht sijn, dat wy U voor den Cooper „sullen kennen ende alle de ongelegentheden, die daer uyt souden „comen te staen, die soude U op den hals komen".

Lieftingh is hoogst dankbaar aan die Heeren en verklaart dat de vrouwe van Kenenburch hem een en ander heeft verzocht, maar dat hij nu eens met haar wil gaan spreken. Deze vrouwe vertoefde in het: Cleijn Gysēlcamertje in de voorsz. Castellenie en aldaar wordt haar door Lieftingh afgevraagd: „off sy volcomen „Last ende procuratie hadde van de voorn̄ juff. margareta van Eijck,

„omme de gebodens t'elckens te verhogen eñ die te garandeeren, „waer op sij antwoorde van *neen*, maer dat de voorñ juff. M. v. E. „belooft hadde, dat sy het betaelen soude, ende is verders den „deposant (Lieftingh) voor de gemelte Heeren Commissarissen niet „weder gecompareert".

Een burger Andries de Mous bevestigt het bovenstaande.

15e Stuk.

Datum 1 Mei 1692. De vrouwe van Cralingen Heynenoord staat van de door haar uit den voorsz. boedel gekochte goederen aan Anna P. Cabeljau af: „den huyse ende heerlijckheyt van Kenenburgh „metten gevolge van dien." Deze laatste belooft aan de vrouwe van Cralingen de voorkeur te zullen geven, zoo zij ooit die goederen aan anderen dan aan hare kinderen wenscht te verkoopen.

16e Stuk.

Datum 29 Juni 1693.

Mr Reynier Schaep had verkocht voor *f* 4050 aan C. de Jonge van El. de ambachtsheerlijkheid van Schipluiden, met het recht van aanstellen van Schout, Secretaris en Bode, met verdere rechten, appendentien en dependentien, de visscherij in het buitenwater, het block tienden achter het Huis van Kenenburgh, en eenige Erfpachten of Cynsen, staande op eenige huizen binnen Delft en Schiedam.

Anna P. Cabbeljauw wilde die goederen echter naasten voor haar zoon Gooswijn van Raesvelt en adresseerde zich daartoe aan de Leenkamer van Holland en West-Vrieslandt en verklaarde 18 April 1691 daarvoor haar voornemen, „dan de solemniteijten „dienaangaande gebruijckelijck puntuelijck hadde geobserveert en „naargecomen en specialijck oock daar van ter selver Camer hadde „versogt verlij........ dat dienvolgende de voorñ impte qqua op „den 26 Juni 1691 aan den voorñ gede als Coper......... hadde „doen aanpresenteren ende aanbieden de cooppeññ bij hem..... „uijtgelooft ende betaalt". Maar C. de Jonge bedankt voor het aanbod en A. P. Cabbeljauw adresseert zich nu aan den Hove om C. de Jonge te dwingen het verlangde af te staan. Maar deze

bewijst met tal van redenen, dat hij aan het afstaan van de Ambachts Heerlijkheid van Schipluiden nooit gedacht heeft en ook niet denken zal. Aan A. P. Cabbeljauw wordt haar eisch ontzegd en zij veroordeeld in de kosten.

17e Stuk.

Datum 6 Januari 1694. Anna Philipota Cabbeljauw, als moeder en voogdesse van Gooswijn Jan van Raetsvelt beklaagt zich, dat zy genoodzaakt is geweest proces te sustineren op en tegen Cornelis de Jonge van Ellemeet, ter saecke dat zij „genaest hadde „die heerlijckheijt van Schipluijde eñ andere gereghtigheden".

Cornelis de Jonge van Ellemeet wordt nu gedagvaard om zich te komen verantwoorden.

18e Stuk.

Datum 16 Februari 1694. Voor den Hoogen Raad verschijnen Abraham Sena als procureur van Anna philippota Cabbeljauw, die hadde doen dachvaerden Cornelis de Jonge van Ellemeet, Heere van Ellemeet, Hodenpijl, St. Maertensrecht, etc., en voor wien Abraham Selkaert van Wouw als procureur optrad. De voornoemde impetrante (Anna P. Cabbeljauw) wordt: „geordonneert tselve proces „behoorl. gefurneert ende geslooten over te doen brengen in de griffie „van desen Hoogen Rade binnen den tijt ende op peijne in de „ordonnantie begrepen".

19e Stuk.

Datum 16 Februari 1694. Abraham Sena bleef in gebreke om te „dienen" en hem wordt nu 3 weken tijd daartoe gegeven.

20e Stuk.

Datum 3 Maart 1694. Abraham Selkaert van Wouw, als procureur van Cornelis de Jonge van El., verzoekt dat Abraham Sena, als procureur van A. P. Cabbeljauw, „geordonneert sal werden „binnen den tijt van veertien dagen te leveren syne procuratie „in de griffie van desen Hoogen Rade, op peyne van versteeken".

Het Hof ordonneert zulks.

21e Stuk.

Van 1694. Zonder datum. Het bevat eene Ampliatie van den Inventaris overgegeven uit naam en van wegen C. de Jonge van El. „op ende jegens" A. P. Cabeljauw, beginnende met letter A, en eindigende met letter H. „Waer bij blijckt dat aeñ zijde vañ „gede behoorlijck versoek van Procuratie is gedaen". A. S. van Wauw.

22e Stuk.

Datum 8 Mei 1694 (perkament 5 pag. groot 25 × 37 cm.)

A. P. Cabbeljauw kon zich niet vereenigen met het vonnis vermeld in Stuk N°. 16 en wendt zich nu tot den Hoogen Raad van Hollandt en deze „intermeert de Clausule van relieff in des imptes „mandt geinseereert, releveert haer van de indebite interjectie „verheffinge ende prosecutie haerder appellatie, ende corrigeerende „de sententie van de Rade provintiael in questie voor sooveel de „impetrante daerbij is gecondemneert in de costen, verclaert de „impetrante bij den verderen innehoude van de voorsz sententie te „wesen niet beswaert, condt haer in de helfte van de Boete van „t'fol appel, ende compenseert de costen, soo van dese, als voor„gaende instantie . . . . . "

23e Stuk.

Datum 23 Augustus 1694.

Zacharias de Swart te 's Gravenhage geeft aan de Edel Mogende Heeren antwoord op een request van Dirck en Cornelis van Swieten te Schipluijde, er op wijzende hoe deze twee Heeren waren: „geprefereert geworden met merckelycke somme van peñn, soo van „alle ords. als Extraords. verpond., zout, zeep, Heere en Redemp„tiegelden . . . . . . maer behalven dit alles syn sij suppl̄ten geprefe„reert gewerden met een somme van 1437-10-0, 't geen ick onder „reverentie oordeel dat aen suppl̄ten niet hadden behooren te wer„den toegestaen, maer dat van voorsz. somme aen haer maer hadden „behooren geadjudiceert te werden . . . . 312-10-0. Ende dat het „resterende synde 1125 *f* hadden behooren met quitantien van „Extra ord verpand: verreeckent te werden, die doch in overvloet

„en t'elckens wel eens sooveel in den boedel sijn geweest, ofte „aen suppl^ten bij preferentie syn goet gedaen als aen personele „Liquidatie van nooden was, maar het schijnt mij eerder voor te „comen, als of de suppl^ten de geheele 1125 *f* hebben trachten bij „preferentie meester te worden en die selve in haer sack te houden, „ende het gemelte Lant met quitantien te voldoen, gelyck al bereijts „den 200sten P. van 31 Meij 1680 door de Gerechten met mij in „documenten verreeckent is.........."

24e Stuk.

Datum 25 Augustus 1694.

De Ed: Mo: Heeren Gecom: Raden van de Staten van Hollant en West-vrieslant beslissen in den geest van het advis van den ontvanger de Swart.

25e Stuk.

Zonder datum. Groot 47 paginas, waarop 478 punten. Het hoofd luidt: „Additien gedaen maecken ende den hove van hollandt „overgegeven uyt den naeme ende van wegen Cornelis de Jonge „van Ellemeet, heere van Ellemeet, Schipluijde enz., ontfanger „generael der vereenigde nederlanden, gede bij appoinct van r. a. „ter eenre.

„Op ende jegens

„Seekere frivole ende ongefondeerde schriftuere van memorien, „mede den selven hand overgegeven bij ofte van wegen anna philipota Cabbeljauw, wede wijlen johan van raesvelt, in sijn leven, „Hre van Kenenburgh, Schipluij, etc., moeder ende haer qualificerende voogdesse van gooswijn jan van raesvelt haer minderjarigen Soon ende in die qualitt impte in t voorsz cas ter andere „zijde".

Hierin verdedigt C. de Jonge van El., op m. i. waardige wijze, zijne zaak. Het heeft natuurlijk geen zin om van de 478 punten hier een paar te vermelden, terwijl voor geheele opneming het stuk te groot is.

EINDE.

GENEALOGIE VAN HET GESLACHT REIGERSBERGH.

DOOR

H. C. ROGGE.

Voor de samenstelling van deze genealogie, die begint met den schrijver van de „Chroniick van Zeelandt" en loopt tot diens achterkleinkinderen, heb ik gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

1e Eene „Extract Genealogie van Reigersbergh", handschrift van een onbekende hand uit het begin van de 18de eeuw, dat berust in de verzameling van de Remonstrantsche kerk te Amsterdam. De opgaven zijn echter niet altijd betrouwbaar.

2e De Latijnsche beschrijving van het geslacht Reigersbergh van Perizonius, voorkomende in P. de la Rue, Geletterd Zeeland, 2e dr. Middelb. 1741, bl. 143, vv. Deze beschrijving maakt echter geen aanspraak op volledigheid; o. a. worden de broeders en zusters van Maria van Reigersbergh, Jan en Nicolaas, Martha en Susanna, niet genoemd. Bovendien was Perizonius niet voldoende op de hoogte, daar hij twijfelt of Jan, de broeder van Pieter, niet dezelfde is als de Kroniekschrijver.

3e P. de la Rue, Geletterd Zeeland.

4e J. van Iperen, Tweehonderdjarig jubelfeest der Nederl. vrijheid. Middelb. 1772.

5e J. Ermerins, Eenige Zeeuwsche oudheden enz. Beschrijving der stad Vere, 3de st. Midd. 1792.

Belangrijke inlichtingen en mededeelingen heb ik te danken aan Mr. J. P. N. Ermerins, Archivaris van Zeeland, die o. a. voor mij geraadpleegd heeft W. te Water's Stamlijst van het oud- en adellijk geslacht Reigersbergh, waarvan een exemplaar berust onder de genealogische bescheiden omtrent de familie Reigersbergh in het bezit van Jhr. Mr. A. van Reigersberg Versluys te Middelburg. De Zeeuwsche familie Versluys is, door de nu uitgestorven familie Van den Brande, verwant aan het mede uitgestorven geslacht der Reigersbergen, en één tak dier familie heeft daarom den naam Reigersberg aangenomen. Genoemde Stamlijst is in geen enkele van onze openbare bibliotheken te vinden. De meening dat zij zou voorkomen in eene der uitgaven

van Ferwerda's Wapenboek schijnt op een misverstand te berusten.

Of de Zeeuwsche Reigersbergen afstammen van een adellijk Duitsch geslacht (vgl. Smallegange, Chronyk van Zeelant), durf ik niet beslissen. Wel komt op het graf van den zoon van den Kroniekschrijver eene zinspeling voor op zijne voorname afkomst („Quid mihi majorum tituli"), maar de Heer Ermerins vermoedt, dat dit grafschrift van De Groot of een ander aanverwant afkomstig is, die in het buitenland kennis had gemaakt met leden van het adellijk geslacht van denzelfden naam, en daardoor aanleiding heeft gehad zich te verbeelden, dat de familie in Zeeland daaraan verwant was. Intusschen bezit Mr. Reigersberg Versluys een adelsdiploma van een later lid der familie, die door den keizer van Duitschland in den Rijksgravenstand is verheven.

JAN JANSZ. REYGERSBERCH.

Schrijver van de „Chroniick van Zeelandt".

„Jan Jans Reygersberch, apteker, is poorter geworden deser stede in debita forma in handen van adr. adrss. den XXVIJ van meye a°. XVC XXXIJ" [1]).

Geb. ... Geh. met ..., Gest. vóór 1565 [2]).

Kinderen: Jan, Pieter [3]).

Mr. JAN (of JOHAN) REYGERSBERGH.

Zn. van Jan Jansz. R.

„Appotequaris". In 1567 wegens de geloofsvervolging uit Vere gevlucht.

---

[1]) Register van nieuwe poorters van Vere op het Archief aldaar. Op den kant staat: ij sc p dño.

[2]) In de „Sentence de preference entre les crediteurs de la maison mortuaire du Marquis de la Vere", uitgesproken te Mechelen den 21en Febr. 1564 (1565) komt voor: „Item les vefue et heritiers de Jehan van Reygersberge, apotiquaire a la Vere, pour la somme de quatre vingts huit liures quinze soulx et demy, procedans de liurison de drogues faictes pour le dict Seigneur marquis" (2de Copulaatboek van de Rekenkamer van Zeeland, fol. 472 recto).

[3]) Op 7 Febr. 1582 werd te Leiden als student ingeschreven zekere Adrianus Reygersbergius „Leydensis" (Album). Hij kan geen zoon en ook geen kleinzoon van Jan Jansz. R. geweest zijn.

Eerste ouderling der Gereformeerde gemeente aldaar [1]).

Een der 24 Raden van Vere, op 15 Jan. 1575 door Willem I benoemd [2]).

Geb. ... Gest. 9 Nov. 1591 [3]).

Geh. ... Kinderen? [4])

PIETER REYGERSBERCH.

Zn. van Jan Jans R. [5]).

Een der 24 Raden van Vere, op 15 Jan. 1575 door Willem I benoemd.

Schepen en Burgemeester van Vere, enz. [6]).

Geb. 1547 [7]). Gest. 5 Juni 1602 [8]).

Geh. 26 Aug. 1576 met Mayken Clais van Berghen op Zoom [9]).

---

[1]) J. van Iperen a. w., bl. 115, 132. In V. d. Aa's Biogr. woordenboek der Nederl. wordt hij met zijn broeder Pieter verward.

[2]) J. Ermerins, a. w., blz. 237, v.

[3]) In het „Memoriael van de grafschriften, gevonden in de Kruyskercke tot Vere a° 1688 in Februarij en Maert" (Archief van Vere) leest men: „Jan Reygersberge, Apoteker, sterft int jaer 1591 den 9 November. Uit het opschrift op de zerk (Zie v. Iperen, a. w. bl. 184, v. en Zeelandia Illustrata, D. I, blz. 593 v.) blijkt, dat deze Mr Jan R. een zoon van den Kroniekschrijver was.

[4]) Van Iperen (a. w. blz. 184) hield zekeren Adolf Jansen Reygersbergh, die in April 1586 te Middelburg trouwde met Neelken Laureys, en weduwnaar van ter Veere wordt genoemd, voor zijn zoon.

[5]) Dit blijkt uit eene aanteekening op het titelblad van een exemplaar van de Chroniick, in het bezit van Mr J. P. N. Ermerins, luidende: „Sum Francisci Petri Maelsonij. Ex Donatione Petri Reygersbergij Consulis Veriensis filii Joannis Reygersbergij, Authoris huius Chronicj, mense Martio CIↃ IↃ XCIII".

[6]) Ermerins, a. w., bl. 66, vv. Van Iperen, a. w. bl. 181, vv.

[7]) Dit blijkt uit het grafschrift.

[8]) In bovengenoemd „Memoriael v. d. grafschriften," enz. staat aangeteekend: „N°. 35. Hier ligt begraven dr Reygersberg, in syn leven borgemr deser stede ende thesaurier equipagemr ende stapelier generael van Zeeland, die stervt den... Juny 1602, out synde 55 jaren."

[9]) Volgens het Trouwboek (Register van ondertrouw of van huwelijksgeboden) van Vere. In de Extract-Genealogie heet zij Maria Nicolaï; de familienaam harer moeder zal Maelstede geweest zijn. Zij stierf 1643.

Kinderen: Johan, Jonas, David, Nicolaas, Martha, Susanna, Maria, Constantia [1]).

Mr. JOHAN REIGERSBERGH [2]).

Zn. van Pieter R.

Heer van Couwerve en Crabbendijke, Hoog Bailluw en Rentmeester Generaal voor Zeeland Bewester Schelde, sedert 1609.

Geb. ... Gest... 1632.

Geh. 1°. met Johanna Racket.

„ ·2° in 1624 met Jacobyntke (Jacomina) de Waart [3]).

Kinderen uit het 1ste huwelijk: Pieter, geb. April 1612 [4]); Johan, geb. 13 Oct. 1613 [5]); Steven, geb. 1615; Steven, geb. 1617. De beide laatste stierven jong.

---

[1]) In deze volgorde worden de kinderen, behalve Constantia, opgegeven in de Stamlijst van Te Water en in de Extract-Genealogie. De juistheid dezer volgorde kan echter betwijfeld worden, daar in beide genealogieën onnauwkeurigheden voorkomen. Zoo heet in de Extract-Genealogie deze Pieter een tweede zoon van een anderen Pieter Reigersbergh, die zal gehuwd geweest zijn met Jerometta Sandelin Adriaansdr (Was zij misschien de vrouw van den Kroniekschrijver?) ex Catharina van Brimeu, terwijl hij niet te Vere maar te Middelburg gehuwd zal zijn, en de maand Juli in plaats van Juni als de sterfmaand wordt opgegeven. Zijne 4 kwartieren waren Reigersbergh, Raveschot—Sandelyn, Brimeu.

[2]) In de Extract-Genealogie heet hij Jonker Johan van Reigersbergh. H. de Groot schreef als adres op zijn brief alleen Mr Johan Reigersbergh. Dat „van" blijft ook op het adres der brieven aan Nicolaas weg. In het Leidsche Album komt hij niet voor. Zijne vier kwartieren waren, volgens de Genealogie, Reigersbergh, Sandelyn—Nicolaij, Maelstede; en die van zijne 2de vrouw: De Waert, Stapel—Coole, Boutershem.

[3]) Dochter van den burgemeester Jacob de Waert van Middelburg (Zeelandia Ill.). Haar moeder heette Johanna Coole (Extract-Geneal.).

[4]) Doopboek van Middelburg. Als getuigen worden genoemd Joesse, wed. Reygersberg (misschien Jonas, broeder van Johan, die een jaar te voren overleed) en Mr Jacob Campe. Deze Pieter huwde Agnes Hoffman, doch bleef kinderloos.

[5]) Doopboek als voren. Getuigen Anna Messinck en Johanna van der Poorte. Deze Johan stond aan het sterfbed van H. de Groot en zal in 1660 ongehuwd in Zweden gestorven zijn.

Uit het 2e huwelijk: Jacob, geb. 1625; Maria, geb. 1628 [1]); Johan, geb. 19 Juni 1630 [2]); Maria, geb. 1632.

JONAS REIGERSBERGH.

Zn. van Pieter R. [3])

Raad van Vere 2 Jan. 1602, vervolgens schepen en burgemeester [4]).

Candidaat in de H. Godgeleerdheid, was zeer geleerd, stierf ongetrouwd in den bloei zijner jaren [5]).

Geb. . . . . Gest. 1611.

DAVID REIGERSBERGH.

Zn. van Pieter R.

Burgemeester van Vere, Rekenmeester van Zeeland, Gecommitteerde Raad en Raad ter Admiraliteit van Zeeland [6]).

Geb. . . . . Gest. . . . . .

Geh. . . . . met Catharina Veth [7]).

Kinderen Mr. Johan, geb. 1630 [8]); Pieter, geb. 1627 [9]); Pieter,

---

[1]) Zij huwde Willem Baron van Lier, Heer van Oosterwijk, de beide Catwijken en 't Sandt, en stierf in 1673, twee kinderen nalatende (Extract-Geneal.). Haar jongere zuster Maria stierf ongehuwd.

[2]) Doopboek als voren. Getuigen Johanna Coole, de grootmoeder, en David Reigersbergh, Reeckenmr van Zeeland. Hij stierf ongehuwd.

[3]) Dat hij een zoon van Pieter was staat niet onomstotelijk vast, al is hij in Extract-Genealogie er onder opgenomen. Van Iperen noemt hem niet en De la Rue zegt: dat hij „naar alle gedagten een broeder van Susanna" was, zooals hem van goeder hand bericht werd.

[4]) Ermerins, a. w., bl. 145. In het Doopboek van Vere komt hij op 24 Juni 1601 voor als getuige bij den doop van Jonas, zoon van kapitein Reinier du Camp.

[5]) Extr.-Geneal. Op 10 Aug. 1591 werd hij als student in de theologie te Leiden ingeschreven (Album). In 1740 bezat (zie De la Rue) Johan van Reigersberg, burgemeester van Middelburg, een Album van hem.

[6]) Ermerins, a. w.

[7]) Dochter van Johan Veth, Burgemeester van Middelburg, en van Barbara van Rozenburgh.

[8]) Raad en Burgemeester van Vere, sterft ongehuwd 1679 (Extract-Geneal.)

[9]) Wegens Zeeland Raad ter Admiraliteit van Amsterdam. Geh. 16.... met Sara van Os, dochter van Pieter. Hij had vier dochters (Extract-Geneal.). De in de Extract-Genealogie opgegeven geboortejaren zijn stellig onjuist. Perizonius noemt

geb. 1631 [1]); Maria, geb. 1633 [2]); Anthony, geb. 1635 [3]); Nicolaas en Jacob, geb. 1638 [4]); David, geb. 1640 [5]); Jacob, geb. 1645 [6]).

NICOLAAS REIGERSBERGH.
Zn. van Pieter R.
Raadsheer in den Hoogen Raad van Holland en Zeeland [7]).
Geb. ca 1584 [8]). Gest. 3 Aug. 1654.

MARTHA REIGERSBERGH.
Dr. van Pieter R.
Geb. . . . Gest. 1625.
Geh. . . . met Mr Jacob Campe [9]).
Kinderen: Negentien, o. a. Jacob en Pieter [10]).

SUSANNA REIGERSBERGH.
Dr. van Pieter R.

---

in zijne Beschrijving van het geslacht Reygersbergh, Johannes uitdrukkelijk „natu primus", daarna vermeldt hij Petrus en Nicolaas en eindelijk David, er echter bijvoegende: „ordine fuit tertius".

1) Kapitein van de cavallerie. Sterft ongehuwd. (Extract-Geneal.).

2) Sterft ongehuwd (Extr.-Geneal.).

3) Sterft ongehuwd 1654 (Extract-Geneal.).

4) Tweeling, jong gestorven (Extract-Geneal.).

5) Heer van Gapinge, Schepen en Raad van Middelburg, Bewindhebber van de O. I. Compagnie voor Zeeland. Geh. met Clara Velters (Zeel. Ill.), die hem drie zonen schonk (Extr.-Geneal.) namelijk David (De la Rue a. w. 2de dr. bl. 142, vv.) Constantijn en Pieter (?) In Zeelandia Ill. komt nog een David Reigersberg voor geh. met Jacoba Thibaut, van welk echtpaar in de Extr.-Genealogie geen gewag wordt gemaakt.

6) Sterft ongehuwd.

7) De la Rue, a. w.

8) Toen hij op 24 Juni 1604 te Leiden als student werd ingeschreven, was hij 20 jaar (Album).

9) Burgemeester van Vere, Gecommitteerde Raad van Zeeland en ter Admiraliteit, enz. Gest. 1625 (J. v. Iperen, a. w. bl. 131, Te Water, Hoog Adelijk Zeeland, Voorr. bl. 94 en 163). (Vgl. Brieven van Maria v. Reigersbergh. Middelb. 1857, Aant.). In het Leidsche Album komt hij niet voor.

10) Extr.-Geneal.

Geb. 8 Febr. 1586. Gest. 1 Febr. 1640 [1]).
Geh. 8 Sept. 1603 met Mr. (ook Dr.) Anthony Bloncke [2]).

MARIA REIGERSBERGH.
Dr. van Pieter.
Geb. 7 Oct. 1589 [3]). Gest. 19 April 1653.
Geh. 2 Juli 1608 met Hugo de Groot.

Kinderen: Cornelia, geb. 26 April 1611, geh. 1647 met Jean Barton de Montras, gest. 23 April 1687; Cornelis, geb. 2 Febr. 1613, gest. 15 Oct. 1665; Pieter, geb. 24 Febr. 1614, gest. 18 Juni 1614; Pieter, geb. 28 Maart 1615, geh. 1° 1652 met Agatha van Rijn, 2° 1675 met Alida de Groot, gest. 2 Juni 1678; Françoise, geb. 17 Aug. 1616, gest. 3 Mei 1617; Maria, geb. 16 Apr. 1617, gest. 16 Maart 1635; Dirk, geb. 10 Oct. 1618, gest. 1661.

CONSTANTIA REIGERSBERGH.
Dr. van Pieter R.
Geb. 31 Mei 1594 [4]) Gest. . . .

---

[1]) Deze data zijn ontleend aan de voorrede van De Groot, opgesteld voor haar geschrift over „De staat der weduwen", dat echter niet uitgegeven is en spoorloos verdwenen schijnt. (Zie: Broeders gevangenisse. Dagboek van W. de Groot. 's Gravenh. 1842, blz. 240). In Zeelandia Ill. D. I, bl. 604 komt het uittreksel voor van eene boedelscheiding, zonder datum, onderteekend door Jacomina de Waert, Maria van Reigersberg, D. van Reigersberg, N. van Reigersberg en J. Campe. Daar de eerste, blijkbaar als weduwe, voor haar man opkomt, heeft deze scheiding ná 1632 plaats gehad. Daar, behalve Jonas en Martha, ook Susanna onder de onderteekenaars wordt gemist, moet dit stuk ná 1640 zijn opgemaakt. (Vgl. Brieven van Maria van Reigersbergh. Aant.).

[2]) Als Antonius a Blonck, Verianus, werd hij in 1598 op 22jarigen leeftijd als student in de rechten te Leiden ingeschreven (Album). Op 1 Jan. 1604 werd hij Raad van Vere, daarna meermalen Schepen, in 1614 en 1615 Burgemeester (Ermerins, a. w. bl. 140. Zie ook De la Rue). Geb. 1576. Gest. 16 Maart 1622. Het huwelijk bleef kinderloos.

[3]) Vgl. C. Brandt, Historie van het leven van H. de Groot, 2de dr. bl. 27, Van Iperen, a. w. bl. 182, v.

[4]) Zij wordt vermeld in het oudste te Vere aanwezige Doopboek, dat met dit jaar begint. Alleen de vader wordt opgegeven, niet de moeder noch de doopgetuigen. In de Extr.-Genealogie komt zij niet voor. Waarschijnlijk is zij jong gestorven.

JACOB REIGERSBERGH.

Zn. van Johan R. en Jac. de Waert (Zie boven). Heer van Couwerve en Crabbendijke. Afgevaardigde ter Generaliteit.

Geb. 1625. Gest. 1662.

Getr. 15 Oct. 1652 te Amsterdam met Maria van Geel van Spanbroek [1]).

Kinderen Jacoba en Johan.

Helt (XXXVII, 61; VIII, 61; XL, 520). — Zie ook: „Der „Reichsvicekanzler Dr. Matthias Held, von Dr. Ennen", in „Annalen d. hist. Ver. f. d. Niederrhein", Köln 1873, S. 131—172, waaruit blijkt, dat Held bij zijne dienstmaagd Magdalena Brandis [2]) verscheidene bastaardkinderen verwekte: „Zwei Söhne traten in den Dienst der Kirche, der eine wurde Mönch in Altenberg, der andere zu Marienforst. Der dritte Sohn, Andreas mit Namen, wollte nicht gut thun ; wegen seines Erbtheils hatte er nach seines Vaters Tode ärgerliche Streitigkeiten mit seiner Mutter und Schwester: „er hat seinen Antheil genommen und verthan." Mit dem vierten Sohne Philipp, der an Jahren der älteste war, traf die Mutter ein Abkommen dahin, dass derselbe die Herrschaft im Breisgau (Zähringen bij Freiburg, door zijn vader aangekocht) mit allen derselben anklebenden Erbgütern, Dörfern,

---

[1]) Geb. 31 Aug. 1632, d[r] van Johan van Geel van Spanbroek en Elisabeth Lampsius Lievensd[r]. Maria van Geel had een broeder Daniël, geh. met Johanna Boom, uit welk huwelijk Elisabeth van Geel is geboren, die later gehuwd was met den Amsterdamschen burgemeester Mr Gerrit Hooft.

[2]) „Diese war", schreibt Herm. v. Weinsberg (Gedenkbuch), „des hochberühmten Doctor Held Dienstmagt, womit derselbe etlicher Kinder gezeugt. Sie war ein unzierliches, unsauberes Weib, wie eine Gemüsekrämerin gekleidet." Trotz des allgemein bekannten Verhältnisses, in welchem Held zu seiner Magd stand, wurde in dem ihm vom Kaiser ausgestellten Ritterdiplom besonderer Nachdruck auf seine Sittenreinheit gelegt. Das sittliche Gefüll nahm damals an solchen Schwächen geringeren Anstoss. Der fromme Kaiser selbst stand in dieser Beziehung nicht makellos da. Mit seinen Kindern hatte Held wenig Glück. Es gelang ihm nicht, denselben vermittels seines ungeheueren Vermögens zu hervorragenden Stellungen im Leben zu verhelfen".

Hoheiten und Jahreseinkünften nebst einer ansehnlichen Summe an baarem Gelde und vielen Kleinodien erhielt. Noch vor dem Jahre 1581 „ist dieser in Freiburg gestorben und hat den Jesuiten daselbst vieles vermacht." Seine Tochter Margaretha hätte Held gerne dem jungen Viglius Zwichem, dem er einen Posten beim Kammergerichte besorgt hatte und der später das Vicekanzleramt erhielt [1]), angetraut gesehen. Als diese Heirath sich zerschlug, zog sich Margaretha eine Zeit lang in das Kloster des. h. Ignatius in Köln zurück. Später verliess sie das Kloster und zog zur Mutter in den Filzengraben, wo sie auf grossem Fusse lebte; sie blieb mit und bei der Mutter unverheirathet sitzen." — Aan het hof niet meer gezien, trok Held zich in het privaatleven terug en vestigde zich voor goed te Keulen. Jan v. Naves, mede een Luxemburger, † 1547, was zijn opvolger [2]).

„Held der fühlte, dass er bald aus diesem Leben werde abberufen werden, entschloss sich, um seinen Kindern die Rechte ehelicher Geburt zu sichern, seine Concubine zu Ehren zu bringen und zu seiner wirklichen Ehefrau zu machen. Am 8. März 1568 wurde von dem Rathe durch die Zeugen Caspar von Mülheim, Jacob von Wissen, Gottfried Altstadt und Friedrich von Bonn erhärtet, „dass weiland Herr Matthias Held, Ritter etc., und die Frau Magdalena Brandis in Beisein ihrer sämmtlichen Kinder durch den würdigen Herrn Wimar Häck, Pfarrer der Pfarrkirche sancti

[1]) Dit is minder juist. Viglius, hoewel door den keizer daartoe aangezocht, weigerde dit ambt te aanvaarden. Vgl. *Vita Viglii* in Hoynck v. Papendrecht's *Analecta Belgica* I, 1, p. 18, 19, 191; Friesche Volksalm. 1838, bl. 52 e. v., waar Viglius, bij vergissing, „Ridder van het Gulden Vlies" genoemd wordt: hij was kanselier, geen ridder, dier Orde (vgl. Gachard, Corresp. de Phil. II, I, nos 119, 35, 55, 68, 71), in welke nimmer een Fries is opgenomen geworden. Uit zijn grafschrift, in St. Bavo, te Gend, blijkt ook niet, dat hij Held's opvolger is geweest: Vgl. Mr. J. Dirks, in „De vrije Vries" III. bl. 412 e. v., waar ook de Giftbrief, d.d. 1 Maart 1544, van zijne verheffing tot *Comes Palatinus* en *Eques auratus* te vinden is.

[2]) Vgl. *Vita Viglii*, in Anal. cit. I, 1, p. 18, 96, 102, 136, 191. Neyen: „Biogr. luxemb." I, p. 241, vergist zich dus, met te zeggen, dat hij dit ambt nog onder keizer Ferdinand bekleedde.

Lysolphi, binnen dieser unserer Stadt, nach Ordnung der christlich-katholischen Kirche in den heiligen Ehestand copulirt und christlich befohlen worden" (*Copienbücher*). Nur noch ein Jahr nach seiner Verheirathung lebte Matthias Held; er starb 1563 und wurde in der Kirche St. Maria-Lyskirchen beerdigt. Sein Absterben blieb in der Stadt Köln unbemerkt. Hermann v. Weinsberg, der nicht weit von Held wohnte und Tag für Tag gewissenhaft alle irgend bemerkenswerthe Vorkommnisse aufzeichnete, hat nicht die geringste Notiz von dem Tod und Begräbniss des früher so mächtigen Reichsvicekanzlers genommen. „Anno 1584 den 31. Juli ist Magdalena Brandis, Herrn Matthias Heldt Wittwe, im Vilzengraben gestorben und in Lyskirchen bei ihrem Mann begraben worden." Die hinterlassene Tochter Margaretha gerieth auch in mannigfache Streitigkeiten mit dem städtischen Rathe (die den 1 Juli 1592 met een „Ausgleich" eindigden). Margaretha entschloss sich nun, ihre Wohnung im Filzengraben für klösterliche Zwecke zu vermachen. Durch Testament vom 14. November 1599 überwies sie dieselbe den aus Holland und Seeland nach Köln geflüchteten armen Clarissen, die bis dahin auf der Machabäerstrasse gewohnt hatten".

„Held, der mit dem Kaiser nach Spanien, dann nach Tunis, im Frühjahr 1535 nach Neapel und 1537 wieder nach Spanien gezogen war, hatte überall neben seiner Ergebenheit und Treue trotz seines schwachen Körpers hohen Muth, grosse Herzhaftigkeit und zähe Ausdauer bewiesen. Bald nach seiner Rückkehr nach Italien beeilte sich Karl (V.) den Vicekanzler Held [1]) am 7. April 1536 in Rom in Gegenwart der Fürsten, Herzoge, Markgrafen, Grafen, Barone und Grossen so wie vieler Stände des Reiches mit dem Ritterschlag und den gebräuchlichen Förmlichkeiten zum eques auratus et miles zu schlagen. Das ihm ertheilte Wappen zeigte in dem viertheiligen Schilde in den correspondirenden Feldern je einen Elephanten mit zwei Thürmen auf dem Rücken und je einen ver-

[1]) „Nach dem Tode des Vicekanzlers und General-Orators Balthasar Marklin von Waltkirchen, Bischofs von Malta, postulirten Bischofs von Hildesheim und Coadjutors des Bischofs von Constanz, wurde ihm im Jahre 1531 das Vicekanzlerambt übertragen". (Ennen, l. c.)

schobenen Querbalken. — Held hatte bei der Sorge für die Angelegenkeiten des Kaisers, des Reiches und der Kirche sein eigenes Interesse nicht vergessen. Mit einem Gesammtvermögen von mehr als 200,000 Ducaten verliess er den öffentlichen Dienst. Auf unsere jetzigen Verhältnisse zurückgeführt würde diese Summe einen Werth von etwa drei Millionen Thalern repräsentiren. Der grösste Theil dieses ungeheuren Vermögens wird ihm durch „Verehrungen" und Handsalben" von Seiten der Fürsten, Städte, Gemeinden und Privaten, die am Kammergericht oder an der kaiserlichen Hofkammer Angelegenheiten zu betreiben hatten, zugeflossen sein. Es war damals Brauch, dass jeder, der irgend eine wichtige Angelegenheit beim Kammergerichte oder beim kaiserlichen Hofe zur Entscheidung trieb, vorher die Richter und einflussreichen Räthe durch Geldgeschenke, Kleinodien, namentlich „goldene Köppe", zu seinen Gunsten zu stimmen suchte. — Doctor Held", schreibt Hermann v. Weinsberg, „hat grosses Gut von geistlichen Lehen, anderen Diensten und Geschenken in den Kriegen mit den Confessionisten von Augsburg bei einander geschlagen, dass er Herrlichkeiten, Häuser, Höfe, Renten gekauft, viel tausend Gulden jährlichen Einkommens hatte ohne sein liegendes Geld, seine Kleinode, sein goldenes und silbernes Geschirr. Die bedeutendste der von ihm angekauften Liegenschaften war die Herrschaft Zähringen bei Freiburg im Breisgau". — Misschien spreekt van hem ook Dr. Gerh. Seeliger: Erzkanzler u. Reichskanzleien, e. Beitr. z. Gesch. d. Deutsch. Reich. Innsbr. 1889.

De Groninger familie Heldt of Helt, treft men in stukken op het Gron. archief niet vóór 1507 aan. Misschien was ze van elders daar gekomen, want de vroegere bevolking der stad bestond voor een groot gedeelte uit vreemdelingen of inkomelingen, meestal Drenthers, Gooregters, Westfalers, enz. (Zie Emmius, Rev. Fris. Hist. L. I, p. 19; Driessen, Monumenta Gron., p. 241 en Ypey en Feith, Oudh. v. h. Gooregt en Gron., bl. 186—190).

Naar het schijnt, niet tot de voornaamste Groningers behoorende, kwam de familie Helt meer in aanzien, „sedert en tengevolge van de verkiezing van een harer leden (Lambertus, † 26 April 1528)

tot abt van de vermaarde Aduarder abdij" (Gron. Bijdr. V, 38; Gron. Volksalm. 1892, bl. 131 e. v.). Dat aan Uvo, Yvo of Hugo Helt, die zich, zoowel als de Fries Severinus Feyta, later (1545) geadeld, bij den aanslag op Leuven (1542) bizonder onderscheidde, een adelsdiploma werd uitgereikt, blijkt niet; wel, dat hij meer de pen dan het zwaard hanteerde, vele jaren van zijn leven in Spanje doorbracht, en aldaar, volgens Valerius Andreas' *Bibliotheca Belgica*, te Salamanca is overleden (waarschijnlijk in 1594 of 1595), daar in eene akte van 15 Aug. van laatstgenoemd jaar van de „samptlycke arffg. wijlandt des hochgelerd. Vhonis Helt" gewag gemaakt wordt. (Regist. Gron. arch. 1e verv., bl. 140, no. 75; Gron. Bijdr. V, 45).

Matthijs Helt, een der kloeke mannen, die zich in 1590 in het turfschip bevonden en het kasteel van Breda hielpen vermeesteren, was, volgens A. J. v. d. Aa's Herinner. v. h. geb. d. gesch. betr. de Nederl., Amst. 1835, bl. 16, *geboortig van Lier*. M^0.

Gordyn (XL, 255). — Dezer dagen op Eik-en-Duinen, den particulieren doodenakker nabij 's Gravenhage gelegen, de registers der begravenen nagaande, die voor zoover zij op 't oud-archief van laatstgenoemde gemeente berusten, van 2 Maart 1718—16 Nov. 1811 zijn bijgehouden, vond ik de volgende personen van den naam Gordyn. — In de hoop dat deze aanteekeningen en de daarop volgende, uit verschillende kerken te 's Gravenhage, mogen bijdragen, om de tot nu toe onbekende familieleden van den Croesus Job Gordyn, nader te leeren kennen, deel ik de inschrijvingen eenigszins verkort, mede.

Begraafregister Eik-en-Duinen.

1 July 1745 Catharina Jacoba Gordyn *f* 3.—; 23 Sept. 1752 Jacobus G., *f* 3.—; 10 Sept. 1754 Adriana G., pro deo; 23 Febr. 1758 Alida G., *f* 6.—; 7 July 1759 Marye G., *f* 3.—; 20 July 1763 Arie G., (het graf betaalt *f* 6.—) *f* 3.—; 10 Febr. 1767 Adriana G., *f* 30.—; 22 Mei 1773 Gerardus G., *f* 6.—; 4 Juny 1773 Johanna G., *f* 6.—; 22 Dec. 1773 Maria Catharina G., *f* 6.—; 12 July 1780 Cornelia G., *f* 6.—; 10 Mrt. 1781 Anna Pieternella G.,

pro deo; 10 Juny 1784 Maria G., — *f* 6.—; 19 Dec. 1786 Leonardus G., *f* 3.—; 21 July 1806 Anna Maria G., (eene kist aan de N. zy) *f* 1.—, 21 Mey 1808 begraven onder N°. 648, Engelina G., oud 19 w.; 17 Nov. 1808 begraven onder N°. 1029, Paulus G., oud 30 j.

Doopb. Waalsche Kerk, 's-Gravenhage.

1624. Le 8 Nov. Henry Gordin a fait bapt. son enfant, présenté par David Gullardas et Jean le Massier.

Luthersche Kerk ald.

7 Dec. 1806 getr. door Ds. J. Schultz, Leonardus Gordyn, j. m. met Catharina Hoffman, j. d. geb. en woonagtig alhier.

Registers v/d impost v/h trouwen ald.

1751. 10 April Job Gordyn en Jacoba van Aelst.

Trouwboek Hoogd. Kerk ald.

1712. 29 Mey. Jan Ernst Tollenaar, j. m. geb. tot Eyndeck onder 't Hannovers gebiet; soldt. in 't regiment van Baron Leefdaal, onder d' compie van de Hr. capt. Dueykstrong met Anthonette Gordyn j. a. tot 's Bosch en wooñ. alhier.

Registers v. d. impost op het trouwen ald.

1760. 12 April.	Silvester Gordyn j. m. en Maria van der Laan j. d. beide geb. en won. alh.
1760. 6 Aug.	Kornelis v. d. Zaan alhr. en Katarina Gordyn te Voorburch.
1767. 10 Jan.	Pieter Gordyn wedr. en Johanna v. Vinkesteyn j. d. geb. en beide won. alhr. Getr. den 25 Jan. d. a. v. voor de Hr. Scheepe van Neck.
1777. 23 Sept.	Pieter Franciscus Beek te Hazerswoude en Adriana Gardyn, alhr.

Dezelfde registers, in de 4e klasse.

1739. 12 Dec.	Josephus Hubertus van Nes en Maria Gordyn.
1748. 21 Juni.	Cornelis Gordyn en Catharina Kramer.
1749. 30 Jan.	Pieter Gordyn en Quirina Sprankhuizen.
1751. 10 Juli.	Jacobus Gordyn en Catharina Wolf.
1778. 18 April.	Pieter Gordyn en Allegonda Grosseuw.
1783. 23 Jan.	Hendrikus Matthias op de Graaf en Maria Gordyn.

1786. 25 Aug. Jacobus Gordyn, wed^r. en Anna Maria Bussing j. d. beyde wōn. alhr. „De bruidegom heeft bij acte van 2 Sept. 1786 gepasseerd voor den Notaris Hendrik van Os en getuygen, aan Syn noch eenig minderjarig Kind, genaamd Job Gordyn bewijs voor moederlijk goed gedaan, de Summa van twee honderd guldens. Getrouwd 10 Sept. 1796 voor de Heeren Scheepers Beelaerts en Secretaris Patijn.

's-Gravenhage. Medegedeeld door M. G. WILDEMAN.

De Bye (XLI, 516). — Maria Anna de Bye, geboren 25 Februari 1697, † 29 Juli 1722, gehuwd 27 October 1716 met M^r. Adriaan van Assendelft, was de dochter van M^r. IJsbrand Nicolaasz de Bye en van Anna Christina Pauw.

Deze laatstgenoemde gedoopt te 's-Gravenhage 12 Maart 1662, † te Leiden 24 Mei 1723, was eene dochter van Gerard Pauw en van Agatha van Hartigsveld.

's-Gravenh. C. J. POLVLIET.

Groen v. Prinsterer (XXXIX, 515 n. 2, 549). — Hoe de familienamen Groen en v. Prinsterer bij elkaar zijn gekomen, blijke uit het volgende:

Pieter Groen († 1669) was gehuwd met Christina v. Prinsterer († 1704). Van hunne 9 kinderen werden volwassen: Anthony (1657—1729), Gerrit (1660—1694), gehuwd met Anna Godschalk († 1699), en Johannes (1663—1720), een predikant, gehuwd met Catharina le Roy († 1717). Deze laatsten hadden tot kinderen o. a. Catharina Susanna (1696—1728), gehuwd met Gerardus Emilius, Susanna Francina (1700—?), gehuwd met Henricus de Meester (1696—1751), Petrus, die zich Groen v. Prinsterer noemde (1702—?), predikant, gehuwd met Jacoba van der Sleyden (1704—1738) en Antonia (1707—?).

Voornoemde Petrus was, zooals bekend is, de overgrootvader van den staatsman Mr. G. Groen v. Prinsterer.

Leiden. C. G. 'T HOOFT.

Tjerk Hiddes de Vries (XL, 206). — De genealogie v. Idsinga vermeldt: Anna Margaretha v. I. Matthijs dr., geb. 18 Sept. 1662, † 23 Oct. 1723, tr. Tjerck Tjerck Hiddeses de Vries (zoon van den admiraal Tjerck Hiddes de Vries † 1666), reeds bij zijn doop aangesteld tot kapt. t. zee; had tot peters de Staten van Friesland en de Raden ter Admiraliteit, en † 23 Dec. 1723 oud 62 jaar, nalatend Hendrina, † 8 Juni 1726, egade van Gerardus Beuker, kapt. eener Compagnie te voet, † 21 Juli 1727, bij wien twee dochters; en Tjerck de Vries, gesneuveld vóór Rijssel 13 Oct. 1708, begr. te Harlingen, kinderloos. V. I.

Tjerk Hiddes de Vries. — Zie Nav. XIII, 124,5. T. H. d. Vr. Dillié, geb. 22 of 23 Febr. 1819, † te Bonn 18 Jan. 1887. O.

Hedikhuysen (XLI, 318). — 1410. Willem van Hedickhusen, woonachtig in de parochie van Oudheusden (Tijdschr. voor Noordbrab. Gesch., Taal en Letterk. I. 203).

Jhr. Joost van Hedichuizen was sedert 1630 bezitter van het kasteel Seldensat te Middelrode, verder Heer van Eckart, Drossaard van Heeswijk (in bezit van den graaf Johan Serclaas de Tilly), Berlicum, Dinther en Schijndel en Rentmeester van voornoemden graaf. Hij stierf te Brussel 30 Oct. 1647 gesterkt door de H.H. Sacramenten. Als rentmeester werd hij opgevolgd door zijn schoonzoon Hendrik van Gestel. De weduwe van dezen, Geertruyt van Hedichuizen, ging evenals bijna de geheele katholieke adel van dien tijd sterk achteruit en moest Seldensat in 1680 verkoopen. (Mededeelingen van Pater G. van den Elzen van de Berner Abdij).

Breda. J. D. WAGNER.

Mollerus. — Wie waren de ouders en grootouders van J. H. Mollerus, Commissaris-Generaal van Oorlog van 6 April tot 2 Dec. 1814? Hij werd den 24 Nov. 1816 in den adelstand verheven, en hem werd 21 Dec. 1820 de titel van baron bij recht van eerstgeboorte verleend? Welk wapen voerde de familie Mollerus vóór 1814? Waren Willem M. en Nicolaas Willem M. zijne broeders?

Fr. L.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Nederlandsch (Vlaamsch) in Frankrijk. — Het Jaarboek voor 1891 van het Vlaamsch Genootschap van Frankrijk (*Annales du Comité Flamand de France, Tome* XIX) is nog op het einde des jaars verschenen by BACQUET te Duinkerke. Deze keer is het byzonder belangrijk, vooral voor onze taalvorschers en voor de beoefenaars van de geschiedenis onzer letterkunde in het algemeen. Immers naast eenige belangrijke en uitvoerige opstellen op geschiedkundig gebied (*Observations sur l'acte de fondation de l'insigne collégiale de Saint-Pierre de Cassel, suivies de notes biographiques sur les prévôts qui l'ont gouvernée; travail posthume* D'IGNACE DE COUSSEMAKER; — *Notice sur une rente de l'hôpital de Seclin à Mardyck, par M. l'abbé* THÉODORE LEURIDAN; — *Les Subventions accordées aux littérateurs, aux savants et aux artistes par les Gouverneurs des Pays-Bas au XVIIe siècle,* par JULES FINOT; — *Note sur le budget de la ville d'Hazebrouck en 1686, après l'annexion française,* par M. G. DE GROOTE; — en *Notice sur l'hôpital Saint-Jacques à Bergues, par M. l'abbé* R. FLAHAULT) — naast deze geschiedkundige opstellen bevat dit Jaarboek eene verhandeling over de nog hedendaags in volle gebruik zijnde Vlaamsche spreektaal der stede Belle (Bailleul in het Fransch) in Frankrijk, *Département du Nord,* uit de penne des kundigen taalvorschers, de *Abbé* D. CARNEL, en getiteld: *Le dialecte Flamand de France; étude phonétique et morphologique de ce dialecte, tel qu'il est parlé spécialement à Bailleul et ses environs* (ook afzonderlik verschenen by BOUILLON te Parijs). Deze titel duidt genoegzaam aan, wat daar in deze verhandeling te vinden is. Ik kan daar slechts aan toevoegen dat het een zaakrijk en uitvoerig opstel is, voor de kennis van onze Nederlandsche gouspraken van groot belang. Opmerkelik, en voor een Nederlandschgezind gemoed verblydend is het, dat, volgens 't gene in deze verhandeling medegedeeld wordt, de grenzen van het Vlaamsche taalgebied in Frankrijk onveranderd gebleven zijn, sedert E. DE

COUSSEMAKER in 1857 zijn werk *Délimitation du Flamand et du Français dans le Nord de la France* schreef: „*Rien n'y est changé depuis,*" schrijft CARNEL. Dit blijkt ook uit een kaartje bij de verhandeling gevoegd, van die landstreek in Fransch-Vlaanderen, waar byzonderlik de Belsche tongval heerscht, de stad Belle met heur naasten omtrek, de dorpen Berthen, St.-Jans-Kapel, Vleteren (*Flètres*), Meteren, Merris en Oud-Berkyn (*Vieux-Berquin*) bevattende.

Vervolgens brengt dit Jaarboek ons nog eenen afdruk van een Oud-Vlaamsch kluchtspel, bezorgd en met een voorbericht en aanteekeningen voorzien, door den Abbé C. LOOTEN. Dit „cluchtspel," getiteld *De verheerelyckte Schoenlappers of de Gecroonde Leersse, tot een Vasten-avondspel tooneelwys opgestelt,* is van den te recht zeer vermaarden Duinkerkschen dichter MICHIEL DE SWAEN, volgens LOOTEN *écrite en vers alexandrins, suivant le système de versification pratiqué par Hooft et Vondel,*" en volgens eene aanteekening van de oorspronkelike uitgave „vertoont geweest op de saele van „Rhetorica binnen Duynkercke, in den Vasten-avonttydt des iaers „1688."

Beide stukken, zoo wel de verhandeling over de Belsche spreektaal, als het kluchtspel van DE SWAEN met de aanteekeningen van LOOTEN, en tevens eenige Oud-Vlaamsche oorkonden in de verhandeling van FLAHAULT over St.-Jacobs Gasthuis te St.-Winoxbergen, leveren den Nederlandschen taalvorscheren ryke stof op voor hunne onderzoekingen. Met nadruk vestigen wy hunne aandacht op deze geschriften. Ook wyzen wy er met blijdschap op hoe verdienstelik en met zoo veel toewyding onze taal- en letterkunde nog beoefend wordt in deze uiterste westmarke van ons taalgebied, en daar nog leeft en tiert, zelfs onder de ongunstigste omstandigheden, door het overheerschen der Fransche taal. Dit strekt tot beschaming van het gene men doet (of beter *niet doet*) in zoo vele andere gouen binnen onze eigene landpalen, waar geen strijd heerscht tegen het Fransch als in Belgie en Frankrijk, of tegen het Hoogduitsch als in Noordwestelik Duitschland, · maar waar op volkseigen en volksaardig letter- en taalkundig gebied ook weinig of geen leven en vertier is.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Paedagogiek. — Onlangs kreeg ik een zeldzaam boekje in handen, getiteld: „Op-komste der Neder-landsche Beroerten door eenen Liefhebber der waerheydt ende der zielen saligheydt, 3e druk 1649". Al bladerende vond ik eene niet onaardige passage, die ons een kijkje vergunt in de oude school. Zij luidt woordelijk aldus: „Het kan zijn dat hij (*Alba*) met scherpe executie der placcaten in 't feijt der Religie ende der Rebellie, de saken meijnde te helpen ende goet te maken; maer de dinghen liepen recht averechts. Vraeghde ghij, wiens schuldt dit was? Ick andtw. hierop, ghevende dese ghelijckenisse:

Het is een generael verbodt in alle wel gheregheleerde scholen, op pene van de roede, dat gheene scholieren in den Winter moghen op het ijs loopen, noch Somers in de diepe wateren baeijen; te weten, om de peryckelen van te verdrincken. Ondertusschen het gebeurt in eenighe Scholen, dat seer vele kinderen hier teghen misdoen: jae dat sij soo met malkanderen aen spannen, dat het schijnt, is 't dat den Meester daeromme eenen gheesselt, dat sij alle sullen loopen uijt de schole, ende voorts van alle scholen vervremden. Sommighe souden segghen dat het beste waer, dat sulcke Meester in dit cas de roede eenen tijdt liet slapen, ende practiseerde eenighe andere penitentie, om alleijnskens sulcke conspiratie te breken. Maer ghenomen hij ghebruyckte de Roede, denckende dat het leven der School-kinderen door sijne dissimalate ofte ooghluyckinghe, mochte pericliteren; ende daeromme de kinderen t'samen spannende, verlieten sijn Schole, ende vervremden voorts van alle scholen, de vraghe is nu: Wie daer de meeste ofte principaelste schuldt af heeft?

Op welcke vrage alsmen antwoordt ghegeven sal hebben, dan sal men oock lichtelijk antwoord hebbe op de vraghe hiervoor ghestelt." J. E. t. G.

Gazette van Antwerpen (XLI, 609). — Over de Gazette van Antwerpen heeft Mr. W. P. Sautyn Kluit eene mededeeling gedaan in Ned. Spectator 1869 No. 13. Behalve de stadscourant bestond te Rotterdam van ouds nog een ander nieuwsblaadje in 4to. de

Gazette van Antwerpen, waarin de voornaamste buiten- en binnenlandsche tijdingen beknopt werden opgenomen. Tot het drukken en verspreiden werd het uitsluitend octrooi van burgemeesters en regeerders vereischt. De Gazette, die oudtijds veel aftrek had en voor twee duiten het nommer verkocht werd, maar welks publiek den smaak daarvoor allengs verloor, hield echter nog stand tot in Juli 1806. Dr. Ledeboer, Boekdr. in N. Ned. vermeldt Johannes Ruijs en J. Krap te Rotterdam. W.

Nederl. taal. — Een Engelschman maakte in de 17e eeuw een reisje door ons vaderland, en gaf na behouden tehuiskomst zijne indrukken aan het publiek ten beste in een klein boekje, dat, evenals de Hollandsche vertaling onder den titel van: „Batavia of den ontployden Hollander. Uijt het Engels overgeset 1684", hoogst zeldzaam is. Over onze taal sprekende zegt hij: „Hare (*der Nederlanders*) Taal, hoe wel sij verschild van de Hoogduijtsche, heeft sy egter deselfde grond of Oorsprong, en is soo oud als Babel is. En of se, schoon hard en wrang is, egter is 't een taal die soo duursaam en volkomen is, dat Geropius Becanus houd dat het de spraak van Adam in 't Paradijs geweest is. En sekerlijk bij aldiender geen andere redens tegen waeren, de duijdelijkheijd van de oude Teutonische of Hoogduijtsche Taal vermag sij vrijelijk af te halen van de eerste Dialect of uitspraak. Stevijn van Brugge telt op 2170 enckele Begripwoorden, welcke samen-geset en gevoegt zijnde, met wat een rijckelijckheit vercieren sij een Taal? Een Taal, die wat belangt de Algemeene professie, sig verder uijtstreckt als eenige die ik tot nog toe ken. Door beijde Germaniens, Deenmarck, Noorwegen, Sweeden en bij wijlen Vrankrijk, Engeland en Spanjen siet mense in gebruijk. En doorgaans zijn onder ons (*de Engelschen*) alle onse woorden Duytsch byna, met soo wenig verandering, dat het voorseker in eeniger voegen de selfde is die se voor twee duijsend jaeren was, buiten dat se al te veel vermengt is en samen gelapt, met woorden die van haer Naburige Volckeren ontleend en onthaald zijn."

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Besterren (XLII, 84). — In de vorige aflevering van dit Tijdschrift wordt over dit woord medegedeeld, dat het herinnert aan „besternen" = met starblindheid getroffen worden en dat het wordt bedoeld in den zin van „zich starblind staren" overdrachtelijk = sterk bestudeeren. Wat de beteekenis betreft, is dit laatste zeker juist, maar daarmede is de afleiding nog niet aangegeven. Moet deze niet eenvoudig worden gezocht in de gewoonte van vele geleerden uit die dagen, om in de boeken, welke zij bestudeerden, merkwaardige plaatsen aan te duiden door verschillende teekens, o. a. door de „obeliscus" en de „asteriscus"?

Het plaatsen van asterisci zou in het Hollandsch zeer goed door het woord „besterren" kunnen worden uitgedrukt. De overdracht van beteekenis nu van de werktuigelijke handeling op het bestudeeren zelf is niet moeilijk te achten.

De woorden „Obelisci" en „Asterisci" werden zelve meermalen overdrachtelijk gebruikt. Dr. Eck in zijn strijd tegen Luther en diens 95 stellingen, betitelt zijn geschrift „Obelisci" en Luther antwoordt daarop met zijne „Asterisci." Het teeken van de aanmerking voor de aanmerkingen zelve, een vorm van trope dus. Zoo kan het nu ook zijn bij „besterren", het plaatsen van de teekenen voor de geestelijke functie, daarbij verricht.

K. H. W. t. H.

Volkslied. — Lang vóór Jenneval zijne opgewonden landgenooten deed uitgalmen:

„C'en est fait! oui, Belges, tout change:
Avec Nassau plus d'indigne traité;
La mitraille a brisé l'Orange
Sur l'arbre de la liberté!"

zongen onze Zuidelijke Broeders met ons, maar in hunne taal, den lof van Koning Willem, geheel op de wijze van het „Wien Neerlandsch bloed".

Een oud-militair heeft zijne strijdmakkers meermalen hooren zingen:

„Fidèles à Nassau et l'honneur
Nous suivons nos drapeaux,
Orange, ta noble couleur
Brillait à Waterloo!
Prince, digne de notre amour,
Défenseur de nos droits,
En Belgique chantons toujours:
Vive, vive le Roi!" —

Wie herinnert zich de overige coupletten nog en wil die ons mededeelen?

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Wilhelmus (XLI, 166). — Te aangehaalder plaatse in den Nav. worden varianten gevraagd van het oude Wilhelmuslied. Dezer dagen was ik zoo gelukkig er een te vinden in het zeer zeldzame liedeboekje: De van den Hemel afgebeeden, door God.... bewaarden.... nog bloeienden Oranje-boom z. pl. of jr. langw. 8o. [1]) De beginletters der eerste versregels vormen samen: Willem van Oranje. Het geheele (kreupel-)dicht bevat 15 coupletten, waarvan ik de volgende afschrijf.

Een Allernieuwst
CHRISTELIJK LIED.
Oprecht Vaderlandsch,
om voor, op, en na den 8ste Maart door al wat goed en braaf is in Nederland, aan Prins Willem de Vyfde te worden toegezongen.

1.

Wilhelmus van Nassouwen,
Juicht nog ons eerlijk hart,
Al moet Euroop aanschouwen,
Hoe men zyn naneef tart;
Dien Prince van Oranje,
Door zyne deugd bekend,
Nooit heeft hij om Brittanje,
Zyn Eed en Plicht geschend.

1) Op de Universiteitsbibliotheek te Utrecht.

2.

In *God* is zyn vertrouwen,
Zyn hart voor 't Vaderland:
Laat vry dien *Vorst* dan bouwen
Op 's Hemels onderstand;
Er zyn in onze dagen
Nog Mannen kloek en fier,
Die alles zullen waagen,
Voor 't vrye Staatsbestier.

3.

Laat vry den Keeshond bassen,
Wy schroomen geen geschreeuw,
Geen hond is opgewassen
Te stryden met een Leeuw.
W' erkennen Landverraders
In een geschoor dat woedt,
Maar Neêrlands echte Vaders
In Prinsen van dat bloed.

5.

Een Edle Hooggebooren,
Een Lynde vroom en trouw,
Een Vriend der Tempelchooren,
Een Zuil van 't Staatsgebouw,
Zal voor de Zoonen waaken,
Geteeld uit Nassouws Bloed,
En *Willems* lof volmaaken,
Dat dit geen Vreemdling doet.

11.

Roey uit, roey uit de boozen,
De haters van zyn Huis,
Straf, straf de Goddeloozen,
Verdelg dat Vloekgespuis.
Dat, eer Hy weer Verjaare,
En ik weer Zangen biê,
Hij wel zijn Vyand spaare,
Maar hem vernedert zie.

12.

Aan u, ô Nederlanders!
  Aan u, o vry Geslacht!
Zweer ik by d' Eendragts-standers,
  Dit hoore d' Oppermacht;
Geen Prins is ooit gebooren,
  Die meer u heeft bemind,
Laat dan uw blydschap hooren
  Weest Prinsch, niet Fransch gezind.

15.

Eeuwig'! ay hoor deez beede!
  Bescherm ons Vaderland!
In Oorlog en in Vreede,
  Lei WILLEM by der Hand;
Ja Hemel, elk roept Amen,
  Elk wuif den vryen hoed,
Godsdienst, Prins, Vryheid zaamen,
  Zyn Een by 't echte bloed.

EEN NEDERLANDSCHE VERTALING

DER

„MARSEILLAISE"

UIT HET JAAR 1797 [1]).

WIJZE: *Allons, enfants de la patrie!*

1.

Trekt op, geliefde vryheidszonen!
  De dag der eer breekt glansryk aan.
Ziet de dwingelandy ons hoonen;
  Ziet hoe golft haar bloedroode vaan! *(bis).*
Hoort gy niet reeds de legermagten,
  't Woest grommen van dien beulenstoet?
  Men komt, om, in uw arm, verwoed
Hier uw kroost en vrouwen te slachten.
Te wapen burgery! bescherm ons vry gewest!
Trek op! dat heilloos bloed de onvruchtbare akkers mest!

---

[1]) Medegedeeld naar het origineel op de Universiteitsbibliotheek te Utrecht. De vertaler is waarschijnlijk P. J. Uijlenbroek te Amsterdam, bij wien het werkje het licht zag. RED.

2.

Wat wil die hoop oneedle slaven,
  Door 't vorstendom snood omgekocht?
Bied men 't juk aan Bataafsche braven?
  Voor wie zyn die kluisters gewrocht? *(bis).*
Wat felle hoon! ach! welk' onteering!
  Welk een toorn moet dit doen ontstaan!
  Men spoort ons dan vermetel aan
Tot de oude slaafsche volksverneêring!
Te wapen burgery! (*enz. als voren*).

3.

Hoe! zouden vreemde hurelingen
  Regeerders zyn in onzen staat?
Hoe! zou die hoop ons woedend dwingen,
  Tot schande van een' vry' soldaat? *(bis).*
ô Hemel! zou, door slaafsche handen,
  Ons volk het juk dan ondergaan!
  Zou Nederland ten prooije staan
Aan lage en vuige dwingelanden?
Te wapen burgery! (*enz.*).

4.

Tirannen! beeft. En gy, trouwloozen,
  Alom gevloekt, alom gehaat!
Beeft óók. In 't eind', doemwaarde boozen!
  Verkrygt gy loon voor 't eerloost kwaad. *(bis).*
Wy zyn soldaat, ondanks ons lyden;
  En, wordt ons heldenkroost vermoord,
  De aard brengt weldra weêr helden voort,
Gereed om tegen u te stryden.
Te wapen burgery! (*enz.*.).

5.

Bataven! stryd, maar stryd menschlievend:
  Uw vijand sterv'; maar, spaart het bloed
Van de treurige offers, die, grievend,
  U weêrstaan uit dwang, niet uit moed *(bis).*

Verdelgt slechts hén, die, steeds verwoeder,
't Geweld verweeren, gruwzaam boos,
Die tygers, die, meedogenloos,
Het hart verscheuren hunner moeder.
Te wapen burgery! (*enz.*).

6.

ô Vryheid! bron van 't hoogst verblyden!
Geleid, bestier ons wrekend staal!
Sta ons by, sta ons by, in 't stryden!
Zo vliegen wy ter zegepraal! *(bis)*.
Wie zou, godesse! u niet beminnen?
Voor u 't gevaar niet wederstaan?
Wie tegen ú stryd, moet vergaan;
Wie vóor u stryd, moet overwinnen.
Te wapen burgery! (*enz.*).

Nog een Volkslied. — Wie is de dichter van het vroeger zeer bekende lied:

„Is 't u bekend, getrouwe burgerscharen," enz.?

Hoe luidt het in zijn geheel?

H. J. E. t. G.

Op-sluymen (Haer). — Nav. XLI, 546: „Verbolgen worden?" Sluym, slume beduidt schil, bast, bolster van vruchten. Moet dit hier vastgehouden worden, dan: zich opsluymen = zich opbolsteren, het oppervlak omhoog heffen, in den zin van „zich verheffen". Natuurlijker dunkt ons, dat „opsluymen" om het met „schuymen" te doen rijmen, hier vervormd werd uit „opsluimen" = slijk, aarde opwerpen; zoodat „zich opslimen" dan hier gebezigd wordt in den zin: *zijn* slijk opwerpen. Vgl. Oudemans: slime = slijk, aarde. Wil men echter in De Harduyns dichtregels eene climax zien, dan: „haer opsluymen" = „haer opslimmen", werkw., gevormd uit „slim" in den zin van „boos", kwaad; alzoo: zich boos maken.

JAC. A.

Optelen (Nav. XLI, 547) z. v. a. telen, d. i. opkweeken. De uitdrukking: „vruchten telen, kool telen" — is bekend. JAC. A.

Opverstandenisse (ib. bl. 548). Dit woord kan o. i. hier niet „opstanding" beduiden. Neen, maar „weder-tot-verstandelijk-inzicht-koming" is, dunkt ons, de zin in verband tot „bekeringe". Of is 't een Germanisme, *Aufer*stehung? JAC. A.

Over bijsen (ibid. bl. 548). Oudemans heeft „besen" als imperf. van bysen of bijsen, in den zin van „hier en daar ronddwalen". Alzoo, „Diet int vercorten liete over bijsen" = die het in 't kortere liet overgaan, als omschrijving van: die 't meer verkortte, in den zin: die er een korteren weg meê volgde, er een korteren gang mede maakte? JAC. A.

Overslooven (ibid. bl. 550) = overdekken. Slooven = dekken, bedekken (Kiliaan, Meyer). Vgl. oversloop = overrok (Kiliaan). Maar wat zijn „beuskens"? JAC. A.

„Beuskens" = bosjes. RED.

Ende, ofte, nochte (XLI, 554). — *End* is ook nog bewaard gebleven in de uitdrukking; *heel end al.* Een synoniem hiervan is: *heel en gaar* (vgl. het Duitsche *ganz und gar*); de spelling van De Vries en Te Winkel *heelegaar*, alsof het op dezelfde wijze gevormd was als: heelemaal, schijnt daarom onjuist. *Gaar* is nog in het Haagsche dialekt in gebruik bij ontkenningen, b.v.: ik heb hem gaar niet gezien. A.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Hollandsche kunstenaars (Vervolg van *Nav.* XLII, 87).

Christ. Huygens aan *Const. H.* zijn broeder [1]).
5 Oct. 1663.

Paris ce 5 Octobre 1663.

En arrivant en cette ville lundy dernier j'y trouuay la vostre du 20 Septembre par la quelle vous tesmoignez d'estre satisfait des corrections que je vous ay envoiees de Londres. Il y a bien des peintres qui ne les prendroient pas ainsi en bonne part, parce que chascun est aveugle en ce qui regarde son propre trauail, et moy autant que personne. Je ne l'ay jamais cogneu plus manifestement que ce matin, en comparant de mes anciens portraits que je creus cydevant estre assez bien faits, avec ceux que j'ay apporté d'Angleterre, dont l'un est la copie d'apres Lilly [*P. v. d. Lely*] et l'autre le pour fil de ce mesme beau visage, dont je vous ay escrit cy devant que j'ay fait apres le naturel de crayon de couleur. Je vous assure qu'il y en a de ces antiques, comme celuy de Miek Z [2]) apres *Mytens*, Mistriss Boile [3]) apres [*A.*] *Hanneman* et Mademoiselle Petit apres elle mesme, qui me paroissent maintenant si horriblement mal faits que j'esclatte de rire en les regardant."

Constantyn Huygens aan *Christ. H.*
12 Oct. 1663 [4]).

„Barlaeus m'a preste une teste qu'a fait *George Hoefnagel* autrefois, et qui est tres-excellente. il l'a acheptée a fort bon marché n'y ayant que le visage seul d'acheué. *Blauet* y a fait le reste, et maintenant il l'estime a dix pistoles et la prefere aux ouvrages de

[1]) Correspondance, IV, 410.
[2]) Maria Suerius.
[3]) Elisabeth Clifford, echtgen. van Richard Boyle.
[4]) Correspondance, IV, 413.

Cooper, dont je n'ay jamais rien veu qu'il me souvienne pour pouvoir faire la comparaison.

Uylenburg a porté de fort beaux tableaux d'Italie del Palma Vecchio et d'autres. Barlaeus en a trocqué un de ceux la ou il y a une femme nue qui est en effet tres-excellent, et il est si aise de l'auoir que je crains qu'il n'en devienne fol.

Dezelfde aan denzelfde.
20 Dec. 1663. [1])

„Dans mes precedentes je vous ay quelques fois prié de me dire un peu quel mestier [*J.*] *van der Does* fait en Angleterre et s'il tient boutique pour les honnestes curieux. dans une lettre a [*C.*] *Bisschop* il luy promet de vous informer par le menu du secret qu'a le Prince Robert pour graver en eau forte comme scauez, et ce afin que vous le monstrassiez audit Bisschop, auquel il en a envoyé les instruments il y a longtemps."

Christiaan Huygens [*aan Const. H.*]
28 Dec. 1663. [2])

„Le Sieur [*J.*] *van der Does* en la Cour d'Angleterre a le Privilege de pouvoir fournir luy seul des marchandises que l'on y joue, les quelles il fait venir d'icy, et vient par fois luy mesme en faire emplette. l'on dit que cela luy vaut de l'argent, mais en recompense il me semble que l'honneur en souffre beaucoup. Il ne m'a jamais parlé de ce trafficq, mais assez d'autres.

Je croiois qu'en envoiant les instruments a Monsieur Bisschop il luy avoit escrit en mesme temps de quelle façon il s'en faut servir. Le Prince Rupert me l'a enseignè luy mesme et la chose principale est de scavoir bien manier l'outil qui hache tout le fonds noir de la planche; le quel l'on remue viste de ca et de la en le tenant pressé avec deux doigts contre la planche, et en le faisant avancer peu a peu, ainsi que font les sweertvegers als se het yzer hacken om op snee te vergulden."

---

[1]) Correspondance, IV, 476.
[2]) Correspondance, IV, 477.

Schilderbent. — L'Intermédiaire des chercheurs et curieux, 24e ann. n°. 566, p. 954, a publié un communiqué sur „La Schilderbent de Rome, association de peintres flamands du XVIIe siècle." L'auteur pose ensuite les questions suivantes: Les tableaux originaux de Dom. Wynen existent-ils encore? Mathieu Pool en a fait des gravures dessinées par Graat; ont-elles été reproduites ou décrites dans un ouvrage spécial?

Quant à la dernière question nous pouvons informer le chercheur, que la gravure de la „Schildersbent" par P. Nolpe et celles par Graat ont été décrites dans l'ouvrage de M. Fred. Muller, Beredeneerde beschrijving v. Nederl. historieplaten enz. Vol. I, N°. 1986; 3002 et 3003; et 3003 A. — M. F.-D. Obreen, le Directeur du Musée d'Amsterdam, a publié 6 facsimilés de dessins originaux, conservés au Musée Boymans à Rotterdam, et reproduisant les portraits de quelques „Roomse Bent-vogels."

RED.

Physionotrace-portretten. — L'Intermédiaire des chercheurs et curieux, van 25 Oct. 1891 vraagt naar aanleiding van de ontdekking der „clef" op de portretten van Quenedey: Où peut-on avoir des renseignements sur les autres artistes qui ont gravé avec ce même procédé, entre autres sur un *Chrétien* qui se dit inventeur du physionotrace?

Hierop kan het antwoord worden gegeven, dat de meeste van die portretten, gegraveerd door Chrétien, Fouquet, Gouard, e. a. beschreven zijn in: F. Muller, Beschrijvende Catalogus van 7000 portretten. Amst. 1853 en in het Vervolg daarop (3 dln.), bewerkt door J. F. van Someren.

C. M.

Physionotrace-portretten door Quenedey. — L'Intermédiaire des chercheurs et curieux van 25 Nov. 1891 behelst op blz. 910 de zeer verblijdende mededeeling, dat, dank zij de welwillendheid van den bezitter, den hr. Albert Christophle te Parijs, de Redactie in staat is gesteld den oorspronkelijken catalogus van Quenedey's physionotrace-portretten in een van de eerste maanden dezes jaars in 't licht te geven.

Ieder verzamelaar van portretten is ongetwijfeld meermalen tot wanhoop gebracht door de moeilijkheid, gelegen in het terechtbrengen van vele physionotrace-portretten, die gemeenlijk enkel met den naam van den vervaardiger (en dat nog niet eens *altijd!*) en met een serienummer voorzien zijn. Zoo moet men raden, zoeken en vergelijken en — men blijft gewoonlijk radende, zoekende en vergelijkende, totdat men, radeloos, het portret in de portefeuille van „onbekenden" wegbergt. De eerlang door L'Intermédiaire te publiceeren lijst van Quenedey's uitgaven zal dus menige onbekende physionomie in een bekende herscheppen. RED.

Hollandsche klokken in het buitenland. — De heer Th. Voges te Wolfenbüttel deelde mij onlangs mede, dat hij in de plaats zijner inwoning een drietal klokken gevonden had met de volgende opschriften:

1. *Dominvs . godefridvs·. arnim . abbas . 31 . in adewart . me . fieri . fecit . Año 1554. Gerrit . van . den Dam.*
2. *Ghegoten van Adriaen Steijlaert. Lof God van Al.*
3. *Anna es mynē name dies zeker zyt.*

De eerste klok heeft dus eens geluid in de beroemde abdij Aduard bij Groningen. Abt Godefridus van Arnhem (1549—1561) had haar laten maken. In 1553 goot dezelfde Gerrit van den Dam met Harmen van Oldensael de klokke Dongjum (De Vrije Fries 1886 p. 211).

Het is merkwaardig hier in herinnering te brengen, dat te Wolfenbüttel reeds vroeger een door Adr. Steylaert gegoten klok te voorschijn is gekomen (Navorscher 1857 p. 168).

De klokken van onze gesloopte kloosters zijn dus niet alle tot geschut omgesmolten.

Wie kent er nog meer in het buitenland?

Amsterdam. E. W. MOES.

Klok. — Op een staande klok vindt men den naam des makers „Jean Basomoine à la Haye." Zonder jaartal. Uit welken tijd dagteekent deze klok? W.

CORRESPONDENTIE.

Bezitters van *De Navorscher* 1883—1890, waarin het *tweede* deel van het *Repertorium* (N°. XXXIII—XIV) is opgenomen, kunnen op *franco* aanvrage, zoolang de voorraad strekt, het *Register* daarop (zijnde N°. XCVI) *gratis* bekomen bij Mr. J. DIRKS te Leeuwarden.

Deel III (1714—1768) en *Deel* IV (1768—1813) van het *Repertorium* zijn beide ter perse. *Avis au lecteur*, die de vorige deelen bij afleveringen ontving. Ook deze zullen hem *gratis*, zoo wij hopen, in 1892 geworden, daar de druk reeds ver gevorderd is.

Kinderen en nakomelingen van *Joh. Jc. Lelerc(q)*, gehuwd te 's-Gravenh. 1°. met *Johanna Ekkers*, en 2°. in 1806 met *Guillemine Dorothea Munik* worden *in hun belang* verzocht ten spoedigste hun adres met bewijzen van afkomst op te geven aan M. G. Wildeman te 's Hage (Van Speykstr. 41).

In mijn bezit zijn de navolgende dissertatiën:

Arend van Wassenaer Catwijck. Leiden, 7 Juni 1820. — Abraham van de Graaff. Leiden, 21 Juni 1824. — Daniel Deutz. Leiden, 5 Sept. 1782. — Johannes Élias Nicolaus van Lynden. Utrecht 27 Mei 1786. — Frederik graaf van Bylandt. Leuven 1825. — Johannes Jacobus de Kempenaer. Leiden, 24 Sept. 1787. — George Clifford. Leiden, 4 Juni 1790. — Cypriaan Gerard van de Wall. Utrecht, 22 Oct. 1793. — D. J. Canter Camerling. Leiden, 3 April 1778. — Willem Six. Amsterdam, 10 Mei 1779. — Joannes Jacobus van den Brandeler. Leiden, 13 Juli 1814. — Henricus van Wijn. Leiden, 1 Sept. 1764. — Willem Samuel Guicherit. Leiden, 19 Sept. 1789.

Kan ik soms lezers van den Navorscher, familie van een der bovenstaanden, genoegen doen met één of meer dier boekjes?

Breda. J. D. WAGNER.

L. S. De April-aflevering, welke ditmaal zal verschijnen 29 Maart e. k., zal, volgens welwillende toezegging van de *Comeniusfeest-Commissie* voor Nederland, bevatten alle levensbijzonderheden en authentieke stukken, die door of namens genoemde Commissie bij het herdenken van Comenius' geboortedag zullen worden in 't licht gegeven. Deze aflevering zal worden versierd o. a. met een portret van Comenius, een facsimilé van zijne handteekening en van zijne begrafenis-inschrijving.

De Redactie stelt er hoogen prijs op, dit nu reeds aan hare lezers te kunnen mededeelen.

De Comenius-Commissie voornoemd bestaat uit de HH. Prof. Dr. S. Cramer, Prof. Dr. J. J. Hoekstra, Prof. Dr. J. G. de Hoop Scheffer, Prof. Dr. H. C. Rogge, Prof. Dr. J. J. van Toorenenbergen, Dr. W. I. Leendertz en Mr. N. de Roever te Amsterdam; J. Craandijk te Haarlem; Dr. C. P. van Eeghen te Aardenburg; Dr. J. H. Maronier te Rotterdam; en A. N. J. Fabius te Naarden.

JOHANNES AMOS COMENIUS.

NAAR HET ORIGINEEL OP DEN TITEL VAN ZIJNE:
DIDACTICA OPERA OMNIA.

COMENIUS-BIJDRAGEN.

COMENIUS

DE GRONDLEGGER VAN HET HEDENDAAGSCHE VOLKSONDERWIJS. [1])

DOOR

H. BOUMAN.

De wereldgeschiedenis kent tijden en gebeurtenissen, die een keerpunt zijn in den voortgang der ontwikkeling van het menschelijk geslacht.

't Zijn veelal tijden van nood en strijd, van maatschappelijke omkeering of vervorming.

Te midden van rampspoedige gebeurtenissen breken denkbeelden zich baan, gewekt en gedragen door hervormers, ongemerkt en onverwacht opgetreden, wier werkzaamheid een verstrekkenden invloed uitoefent op verschillend gebied van het maatschappelijk leven.

Zulk een tijd beleefde de man, wiens streven en werken wij heden, met den dag zijner geboorte, herdenken.

Hij had nauwelijks den jongelingsleeftijd voleindigd, toen de jammervolle dertigjarige oorlog uitbrak. Hij had reeds de middaghoogte des menschelijken levens overschreden, toen met den lang vertraagden vrede, het geteisterde Duitschland tot verademing kon komen.

Terwijl hij, als prediker en als bestuurder van de school te *Fulnek*, zich verheugde in de gelukkigste jaren zijns levens, bezield door de geestdrift van eene ernstige en hoogst belangrijke levensroeping, ontbrandde de strijd, die hem op de baan van vervolging en verwoesting medesleurde.

---

[1]) Rede gehouden in de Comenius-vergadering te Amsterdam, den 27 Maart 1892.

Berooid en uit zijn vaderland verdreven, hield hij zijne levensroeping niet alleen in 't oog, maar werd, in weerwil van tegenspoed en ramp, tot zoo ernstige toewijding gedreven, dat aan het einde van den strijd velen in hem den redder zagen, die het middel had gevonden, om de ontwikkeling op geestelijk gebied voor duurzaam verval te bewaren.

Land en volk stonden inderdaad aan den rand van stoffelijken en geestelijken ondergang.

„De verwoesting van den krijg had geheele landstreken in woestenijen herschapen. De huiswaarts keerende krijgslieden vonden, in plaats van volkrijke steden en bloeiende dorpen, asch- en puinhoopen; in plaats van akkers en weiden, met struikgewas bedekte heidevelden. Zwaard, hongersnood en pest hadden meer dan de helft der bewoners vernietigd."

„Inzonderheid Duitschlands noordelijke gewesten hadden veel geleden. Ploeg en spade konden er in langen tijd de vruchtbaarheid van den bodem niet doen herleven. De verarmde bevolking, in ellende diep verzonken, had alle bewustheid van geestelijke ontwikkeling verloren, en duizenden kinderen zwierven rond zonder van hunne ouders of van hunne woonstede te weten."

Den tijd, die dat te weeg bracht, heeft Comenius niet alleen doorleefd, hij heeft ook al het lijden, dat vervolging en verwoesting in zulke omstandigheden over den mensch kunnen brengen, persoonlijk en bij herhaling ondervonden.

Hij heeft daarin ten volle gedeeld, terwijl de levensroeping, hem aangewezen, eischte, zich te wijden aan geestelijke zorg voor hen, die zijne lotgenooten waren; aan de opbeuring en verzorging, aan onderwijs en vertroosting van de lijdende en zwervende gemeente.

Al ware hij ook van nature niet begaafd geweest met de eigenschappen en de aandrift, die den menschenvriend tot een hervormer kunnen maken, onder den invloed van omgeving en lotgevallen zou Comenius de hervormer van zijnen tijd geworden zijn.

De gevoelvolle denker werd noodwendig gedreven op den weg, dien men moet volgen, ten einde de middelen op te sporen en toe te passen, waardoor de ramp der tijden gelenigd en de vertrapte maatschappij uit hare vernedering kan worden opgebeurd.

Wie ooit dien weg heeft gezocht en betreden, weet, dat het heil der toekomst wortelt in de opleiding der jeugd; dat de hefboom ter maatschappelijke ontwikkeling is: reiniging en veredeling van het gemoedsleven, versterking en leiding van denken en doen door onderwijs en tucht.

De ernstige overtuiging daarvan maakt Comenius tot den geestelijken herder en den onderwijzer zijner tijdgenooten.

Zijne levensroeping plaatst hem op de baan, die voor alle tijden den roem heeft gevestigd, welke thans, drie eeuwen na zijne geboorte, ons samenbrengt, om onze waardeering uit te spreken voor 'tgeen hij heeft gedacht en gedaan.

Inzonderheid als hervormer van het onderwijs wensch ik hem in herinnering te brengen.

Comenius is, nog na drie eeuwen, als een man van onzen tijd. Wie zijne wenschen hoort, de uiteenzetting zijner denkbeelden en plannen overweegt, zou meenen een veeleischend schoolhervormer van onze dagen te ontmoeten.

Het is verrassend, met zoo helder inzicht, met zoo diep gevoelde overtuiging, de waarde en den invloed van het onderwijs te hooren verkondigen; iemand te zien optreden als hervormer der Methode van het onderwijs, in een tijd, toen er van onderwijs, in den zin, dien wij thans er aan hechten, nog geen sprake kon zijn.

't Is waar, Comenius vond op dat gebied reeds gelukkige voorgangers.

Baco had den weg gewezen op het gebied der wetenschap, Montaigne in de waardeering en leiding der volksontwikkeling; Ratich voor de school en het onderwijs der jeugd.

Maar vruchten voor de maatschappelijke verbetering had de werkzaamheid dier mannen nog niet gedragen.

De bron van kennis en wetenschap was nog altijd gebleven het, zonder nader onderzoek, aanvaarden van de nalatenschap der oudheid, zooals die in het stof der kloostergewelven en door monnikenvlijt was bewaard gebleven.

Die kennis was hoofdzakelijk navolging en geheugenwerk.

Zij werd opgedolven uit het Latijn, waarvan de kennis eerst met veel moeite, langs zeer onpractischen weg en op gebrekkige wijze was verworven.

Aan den eisch, kennis op te doen door eigen waarneming en onderzoek ten bate van het bedrijvige leven, werd niet gedacht.

Voor eigen waarneming en zelfstandig nadenken scheen zoowel het lichamelijk als het geestelijk oog gesloten.

Niemand vermoedde, dat de klanken der moedertaal te gebruiken zijn, ten einde te verwerken en uit te drukken, wat opmerken en nadenken uit den schat des geestes voortbrengen.

Het leeren was dientengevolge een werk van kwelling en inspanning.

In stede van den geest te wekken en te verhelderen, kweekte het onderwijs eene afmatting, waaraan slechts de meer begaafden konden weerstand bieden.

Kennis en ontwikkeling vielen alleen enkele geestelijk en maatschappelijk bevoorrechten ten deel.

Van Volksonderwijs kon nog geen sprake zijn.

In dien tijd, 1628—1632, — hij had toen den leeftijd tusschen 36 en 40 jaar bereikt, en stond in den vollen bloei des levens, — verschijnt het hoofdwerk van Comenius, waarvan de titel luidt:

„*Didactica magna,* — *Groote onderwijsleer*, bevattende de volledige kunst, om allen alles te onderwijzen, of betrouwbare en volledige aanwijzing, om in alle gemeenten, steden en dorpen van ieder Christenland zulke scholen te stichten, dat de gezamenlijke jeugd, van beiderlei kunne, niemand uitgezonderd, in *kennis* geoefend, in *zeden* beschaafd, in *godsdienstzin* bevestigd, en op die wijze in alle zaken des tegenwoordigen en toekomstigen levens kan onderwezen worden, bondig, aangenaam en grondig. Waarbij voor alles, wat wordt aanbevolen, de *gronden* uit den aard der dingen zijn afgeleid,

de *waarheid* door voorbeelden, naar den aard der werktuigelijke kunsten, wordt bewezen, de *opeenvolging* naar jaren, maanden, dagen en uren uiteengezet, en ten slotte een gemakkelijke en zekere weg wordt aangewezen, om dat alles tot werkelijkheid te brengen."

Dat is het programma van den Hervormer, het doel, dat Comenius zich voorstelt met het onderwijs te bereiken.

Het is, in korte woorden samengevat: — overal scholen te stichten, opdat ieder kind verstandelijk ontwikkeld, zedelijk gevormd, in alle kennis worde onderwezen, die voor het maatschappelijk leven nuttig en noodig is.

Het is de grondgedachte, die sedert de allereerste nationale wetgeving op het lager onderwijs in ons vaderland, de wet van 1801, de onveranderde grondregel van de Nederlandsche Schoolwetgeving is gebleven: — overal gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs, en dit, onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, dienstbaar gemaakt aan de verstandelijke ontwikkeling en de zedelijke vorming der jeugd.

Onderwijs te geven aan kinderen, en dat dienstbaar te maken aan hunne verstandelijke ontwikkeling en zedelijke vorming, plaatst ons voor een hoogst belangrijk, inzonderheid Psychologisch vraagstuk.

't Is in de eerste plaats de vraag, langs welken weg, *hoe* wordt kennis en oefening verkregen? Voorts, hoe wordt het verworvene behouden, en vooral, hoe blijft, wat de jeugd leert, in de herinnering bewaard, ten einde zich beschikbaar te kunnen stellen, wanneer het noodig is, en aanleiding te geven tot zedelijke verheffing?

Wie op die vragen een bevredigend antwoord zal geven, dient bekend te zijn met de wetten, volgens welke de geheimzinnige begaafdheden van den menschelijken geest werken en worden geoefend, die wij de voorstellingskracht, het geheugen, de herinnering, het oordeel en de rede noemen.

Tot op Comenius' leeftijd had men bij het onderwijs in hoofdzaak op de kracht van het geheugen betrouwd.

Men achtte het onderwijs doelmatig, dat zoowel de beginselen als

de verscheidenheid der kennis in het geheugen prent. Het ordenen en rangschikken van het aldus verkregene meende men aan lateren leeftijd, aan meer gesterkt denkvermogen te kunnen overlaten.

Zoo was de wetenschap van geslacht tot geslacht overgeleverd als eene erfenis der vaderen, waarop de naneef voortteert, zonder tot eigen verfrischt leven te ontwaken en door verhoogde vlijt nieuwe schatten op te sporen.

Comenius heeft voor 't eerst een beteren weg gevolgd.

Hij werd daartoe geleid door schijnbaar zeer eenvoudige opmerkingen. „De zinnen zijn de poorten van den geest. Niets verkrijgt gestalte in ons denkvermogen, dan wat eerst door de zinnen is waargenomen. Alle kennis vindt haar eersten grond in eigen waarneming, in ervaring en overweging."

Met het aanvaarden en toepassen van die eenvoudige denkbeelden heeft Comenius den grondslag gelegd voor het lager onderwijs, dat wij in onzen tijd op zoo merkwaardige wijze in omvang en beteekenis zien toenemen.

Alle hervormers, die na hem het onderwijzen van kinderen hebben vereenvoudigd en verbeterd, volgden het spoor, door Comenius gebaand. Zij trachtten de toepassing van zijn beginsel uit te breiden, maar hebben in eenvoud en juistheid van opvatting hem niet kunnen overtreffen.

Basedow, honderd jaar na Comenius, streefde met veel ophef en vertoon naar veelzijdige ontwikkeling van de leerstof, maar kan hem in rijkdom en rangschikking ervan niet terzijde gesteld worden.

Pestalozzi en inzonderheid zijne volgelingen gaven zich moeite, om de kracht van het onderwijs te zoeken in eene fijngesponnen aaneenschakeling van streng aaneensluitende oefeningen. Zij hebben evenwel den regelmatigen voortgang van Comenius' leergang niet kunnen verbeteren.

Pestalozzi alleen deed een stap verder, door de leerlingen niet met eene afbeelding der voorwerpen, maar met de dingen zelve bezig te houden.

Ook daarin paste hij alleen het beginsel toe, door Comenius in 't licht gesteld.

Comenius blijft de vader van het *aanschouwelijk onderwijs*, dat in onzen tijd den grondslag uitmaakt van de ontwikkeling der jeugd, het begin van het onderwijs der lagere school.

Comenius heeft voor 't eerst het denkbeeld uitgesproken van *de algemeene volksschool*, van hare inrichting en werking; het doel van haar streven in bijzonderheden geschetst.

Zijne wenschen zijn nog die van den tegenwoordigen tijd.

„Alle menschen dienen in hunne jeugd onderwijs te ontvangen, rijken en armen, aanzienlijken en geringen, meisjes zoowel als jongens. In de school moet alles geleerd worden, wat wetenswaardig is voor het bedrijvige leven; niet hoofdzakelijk talen, maar vooral zaken, en, waar het noodig is, beide gelijktijdig en in nauw verband met elkander.

Het onderwijs dient gemakkelijk en aangenaam te zijn, zonder dwang, zonder gestrengheid. Het leeren moet voor de jeugd eene aangename, eene aantrekkelijke bezigheid wezen. Het kind leert gaarne en met stijgende belangstelling, als het genoegen van te leeren in hem wordt gewekt."

Het is, zooals ook in het oude Spelboek staat:

„Het leeren wil niet ingedrongen,
De lust moet wezen in den jongen."

Eerst in onzen tijd hebben wij, in het onderwijs der jeugd, die denkbeelden op ruimere schaal kunnen verwezenlijken, en nog hebben wij niet geheel bereikt het ideaal, dat Comenius voor den geest stond.

Comenius is echter niet alleen een man van bespiegeling, van theorie; bovenal is hij, op het gebied van 't onderwijs, de man der practijk.

Hij heeft niet alleen de wenschelijkheid van het onderwijs aangetoond; zijn leven was aan de uitvoering zijner denkbeelden ge-

wijd. Naar Engeland, naar Zweden, naar Hongarije werd hij geroepen om zijne denkbeelden toetepassen.

Hij is bovenal de *hervormer der Methode*, en ook op dat gebied de voorlichter van zijne tijdgenooten, de wegwijzer nog voor onzen tijd.

Zijn voorbeeld is de werking der Natuur, die al wat zij voortbrengt, uit eenvoudige, kleine beginselen doet ontstaan, langzaam en onmerkbaar in de wording der dingen voortschrijdt, bloem en blad ontwikkelt uit den knop, uit het vruchtbeginsel het zaad kweekt, uit het twijgje den forschen boom doet opwassen.

De Natuur, die in iederen vorm van de ontwikkeling der dingen zich kenmerkt door eenvoud, doelmatigheid en schoonheid.

Zoo schrijdt ook de leergang voort, dien Comenius voor ieder vak van onderwijs zich denkt, van het gemakkelijke tot het moeilijke, van het eenvoudige tot het samengestelde, van het bekende tot het onbekende, van de naaste omgeving tot het verwijderde. De *zaak* gaat voor het *teeken*, het denkbeeld voor het woord, het voorbeeld voor de kennis en het inprenten van den regel.

Inzonderheid past hij dat toe bij het aanleeren van eene taal, die hij onderwijst door ze te leeren gebruiken, door de zaak, het denkbeeld aan het woord, den taalvorm, te doen voorafgaan; door den regel op te sporen en te verduidelijken in de vormen, die door het gebruik zijn gewettigd.

Comenius wenscht den voortgang van het onderwijs der jeugd over verschillende klassen te verdeelen, zoodat de leerlingen gemeenschappelijk onderwijs ontvangen, dewijl juist door die gemeenschappelijke werkzaamheid, door de onderlinge samenwerking van leerlingen en onderwijzer, door de wisseling van denkbeelden tot toelichting van dwaling, door wederzijdsche beoordeeling van inzicht en meening, gemeenschappelijke erkenning en waardeering van in 't licht gestelde denkbeelden, de juistheid van inzicht wordt verkregen, die noodig is, om het geleerde te maken tot een onvervreemdbaar eigendom van den geest.

Comenius heeft daarmede voor 't eerst het denkbeeld uitgespro-

ken van de *klassenindeeling* der lagere school en van het *klassikaal onderwijs*, waarin thans nog de kracht der volksschool moet gezocht worden.

Hij wil voor iedere klasse haar eigen onderwijzer, die voor de leerlingen verband weet te brengen tusschen de verschillende deelen van het onderwijs, een eigen leervertrek, dat een aangenaam, gezellig voorkomen heeft, van velerlei hulpmiddelen en leerrijke versieringen is voorzien, waar de leerling zich opgewekt en tehuis gevoelt.

Hij wil niet aanleeren door gezag, maar door onderwijs, door voorlichting, terechtwijzing, leiding van de eigen werkzaamheid en waarneming der leerlingen, door hen op te wekken tot eigen waarneming en onderzoek.

Hij kende de waarde van het leeren door te onderwijzen, en raadt daarom den leerling aan, zich te oefenen door zijne inzichten voor leergrage makkers duidelijk te maken.

Wanneer wij die denkbeelden hooren, is het inderdaad, of een onderwijzer met de ervaring en de inzichten van den tegenwoordigen tijd voor ons staat.

En toch waren ze in zijnen tijd niet alleen ongewoon, maar geheel nieuw, zoodat de kanselier Oxenstierna, die de pansophische en didactische geschriften van Comenius nauwkeurig had onderzocht, zich gedrongen gevoelde tot hem te zeggen: „Ik meen, dat zoo iets nog niemand is in den zin gekomen!"

Voor Comenius hadden die denkbeelden echter op zoo heldere wijze eene gestalte verkregen, dat hij kon verklaren: „Kon de methode zoo nauwkeurig in voorschriften worden uitgedrukt, als ze mij voor den geest staat, dan zou ze overeenkomen met een goed geregeld uurwerk, dat zich vast in de maat beweegt en nauwkeurig den tijd aanwijst, zelfs voor wie slaapt of met iets anders bezig is."

De gedachte, het onderwijs, door eene tot in bijzonderheden uitgewerkte Methode, tot eene regelmatig georganiseerde werkzaamheid te maken, vindt op vele plaatsen in de geschriften van Comenius

uitdrukking. Die grondgedachte is door latere paedagogen met voorliefde uitgewerkt, veelzijdig toegepast en blijft nog altijd een hoofddenkbeeld bij het streven naar verbetering der Methode op ieder gebied van het lager onderwijs.

In welke richting men ook de ontwikkeling van het volksonderwijs naspoort, telkens ontmoet men Comenius, die de eerste denkbeelden ter verbetering in toepassing trachtte te brengen.

Met alle recht is hem in het eigenaardig steenschrift der Amsterdamsche lagere scholen een blijvend gedenkteeken gesticht.

De Hervormer vestigt zijne hoop op de toekomst.

Als Mozes ziet hij van den bergtop het Beloofde Land, vóór hij bezwijkt.

Zijne verbeelding houdt zich bezig met verjongde tijden. Hij wordt enthousiast. Hij profeteert en luistert gaarne naar profetieën, die hem de ideale toekomst als verwezenlijkt voorspiegelen.

Hij wordt Ziener onder de Zieners. Zoo toen; zoo nu!

't Verwondere ons niet, dat Comenius aan 't einde van zijn leven het oor leende aan de gewaande profeten van zijn tijd; dat hij omgang had met de door lijden en strijden overspannen geesten, door welke velen van zijn tijdgenooten zich voelden aangetrokken.

Swammerdam, die Antoinette Bourignon in eene zware ziekte behandelde, bracht Comenius met haar in aanraking, en deze bleef haar getrouw tot zijn dood, die niet lang meer uitbleef.

Zij bezocht Comenius aan zijn sterfbed en ontlokte hem de ontboezeming: „God heeft mij een engel gezonden;" terwijl zij verklaarde: „nimmer heb ik een geleerde gezien, die zoo rein en ootmoedig was als hij!"

In navolging van de Moravische Broeders, die in 1871 op zijne grafzerk biddende neerknielden, wenschen wij de herinnering aan den edelen man, door een eerbiedig bezoek aan zijne grafstede in eere te houden, en het eenvoudig gedenkteeken te wijden, dat zijn naam en zijn roem bij het nageslacht zal doen voortleven.

JOHANNES AMOS COMENIUS

GESCHETST DOOR

H. C. Rogge.

De man, wiens driehonderdsten geboortedag wij den 28sten Maart 1892 herdenken, zag het levenslicht in een tijd, toen de Republiek der Vereenigde Nederlanden, in den strijd tegen despotiek gezag en gewetensdwang, onder bloed en tranen, zich eene staatkundige en godsdienstige vrijheid had veroverd, die aan zijn vaderland Moravië voor altijd zou worden ontzegd. Zijne niet onbemiddelde ouders, die zich te Nivnice, een dorpje nabij Uhersky-Brod, hadden neergezet, gaven hem den naam van Johannes. Hun familienaam kennen wij niet; toen de jongeling zich als student te Heidelberg deed inschrijven, noemde hij zich naar zijne geboorteplaats Nivanus. Waarschijnlijk was zijn geslacht afkomstig uit Komne, een vlek bij Brunn, waarnaar tijdgenooten hem Komensky, Comenius, hebben genoemd, een naam dien hij zelf later heeft aangenomen. Daar zijne ouders tot de Boheemsche Broederschap behoorden, eene godsdienstige vereeniging, die zich in het midden der 15de eeuw had gevormd, ontving Johannes, zooals bij haar de gewoonte was, ook een bijbelschen naam. Met eere heeft hij den profetennàam Amos gedragen; hij heeft getuigd van eene betere toekomst. Een dankbaar nageslacht erkent de zegeningen, die het verschuldigd is aan zijn onvermoeiden arbeid, aan zijn strijd en aan zijn lijden.

Comenius verloor reeds vroeg zijne ouders; zijne voogden hebben zich om den knaap weinig bekommerd en zijne eerste opvoeding verwaarloosd. Op zijn eigen verlangen werd hij, eerst op twaalfjarigen leeftijd, naar eene Latijnsche school gezonden. Doch het

onderwijs, zooals het toen was ingericht, bevredigde hem niet. „Ik arm menschenkind", klaagde hij in later jaren, „ben één uit duizenden, die hunne schoonste levensjaren, den bloeitijd der jeugd, ellendig verbeuzeld hebben met schoolvosserijen. Hoe vaak heeft die smartelijke herinnering mij doen uitroepen:

O mihi praeteritos Jupiter si referat annos!

Maar vervlogen dagen keeren niet weer; wij kunnen ons niet weer verjongen. Slechts dit is mogelijk: wij zijn in staat het nageslacht den weg te wijzen, om zich voor dit kwaad te wachten."

Het was zijn vurigste wensch, zich aan den dienst zijner Broederschap te wijden, weshalve hij in 1612 naar Herborn vertrok, om aldaar onder den geleerden Alsted de godgeleerdheid te beoefenen. In Januari 1614 treffen wij hem in Heidelberg aan. Lang heeft hij ook hier niet vertoefd; gedurende de vacantie reisde hij naar de Nederlandsche Republiek, bezocht Amsterdam, en keerde van daar te voet naar Heidelberg terug. In 1615 vinden wij hem weder in Moravië, waar de Opperhetman van het Markgraafschap Karl von Zerotin hem terstond tot rector aan de broederschool te Prerau aanstelde. Dáar trad hij het eerst als schoolhervormer op, en wat men in dit opzicht van hem te wachten had, bewezen zijne voorschriften, om het onderwijs in de Latijnsche taal te vereenvoudigen.

Doch zijne hoogste liefde was het geestelijk ambt, en de wensch van zijn hart werd vervuld, toen hij, na tot prediker geordend te zijn, zich als godsdienstleeraar geplaatst zag aan het hoofd eener gemeente. Uitgebreider werd zijn werkkring, toen hij in 1618 naar Fulnek werd geroepen, den oudsten zetel der Boheemsche broeders in Moravië. Dáar verzamelde hij eene kleine boekerij, om al zijne vrije uren aan paedagogische studiën te kunnen wijden; dáar trad hij in het huwelijk, en zag hij zich met kinderen gezegend! die in de eerste plaats de vruchten zouden genieten van zijn ernstig nadenken. Helaas, hoe wreed werden die droomen verstoord! Het schenden der aan de Evangelischen toegestane vrijheden door keizer Ferdinand II, den leerling der Jezuïeten, gaf den 23sten Mei 1618

het sein tot een opstand te Praag, die de verheffing van Frederik van de Paltz ten gevolge had, een vorst, meer dan eenig ander ongeschikt om de koningskroon van Boheme te dragen. Een oorlog ontbrandde, die de Oostenrijksche erflanden niet alleen, maar geheel Duitschland, dertig jaren lang, in een tooneel herschiep van onmenschelijke wreedheden en diepe ellende. De slag van 8 November 1620 op de Witte Berg bij Praag besliste over het lot van Boheme. Spaansche benden overstroomden in het volgend jaar Moravië, Fulnek werd vernield en uitgemoord. Comenius verloor alles wat hij bezat: vrouw en kinderen, boeken en papieren, daaronder een handschrift van Copernicus, dat hij te Heidelberg had gekocht. Ternauwernood redde hij zelf het leven. Arm en verlaten kwam hij bij Karl von Zerotin terug, die hem in bescherming nam.

Drie jaren mocht Comenius rust genieten, met meer dan twintig geestelijken van de Broederschap, die op de uitgestrekte landgoederen van den Opperhetman een toevluchtsoord hadden gevonden. Hij vatte de pen op om in de Tschechische taal woorden van troost en bemoediging tot zijne verstrooide land- en geloofsgenooten te richten. In Dorothea, de dochter van Cyrillus den senior van het voormalig consistorie der gemeente Praag, vond hij eene tweede trouwe gade. Doch in 1624 werd ook Zerotin gedwongen de Broeders van zijn bezittingen te verjagen. Er volgden bange jaren van omzwerving door Boheme. Rusteloos achtervolgd door de Jezuïeten, kon hij alleen in spelonken en dichte wouden veilige schuilplaatsen vinden; slechts onder allerlei gevaren mocht hij enkele malen in het geheim zijne oude en ook andere gemeenten stichten. De verademing, die hij op het landgoed van Sadovsky in het Reuzengebergte genoot, was van korten duur. Een oogenblik voelde hij zich weder gelukkig, toen hij voor den leermeester der kinderen van dien edelman zijne denkbeelden over de ware methode van onderwijs voor het eerst op papier kon stellen. Doch het keizerlijk patent van 1628 verdreef alle Evangelischen en hunne beschermers uit Boheme; Comenius verliet zijn ongelukkig vaderland, om het nooit weder te betreden.

In Polen vonden de verjaagde Boheemsche Broeders een nieuw

vaderland. Comenius vestigde zich te Lissa, waar hij onder het bestuur van koning Sigismund en diens zoon Wladislav enkele jaren in vrede leefde. Hij verzamelde opnieuw vele boeken en knoopte briefwisseling aan met een aantal geleerde mannen van zijn tijd. Hier schreef hij zijne belangrijkste didactische werken, allereerst zijn „Janua linguarum reserrata", waarvan zelfs Pierre Bayle moest getuigen: „Quand Comenius n'auroit publié que ce livre-là, il se seroit immortalisé". Hij zag zich aan het hoofd van het Gymnasium geplaatst, dat hij geheel naar zijne denkbeelden inrichtte. Daarbij vergat hij de zorg voor zijne broeders niet, en zijne taak werd zwaarder, toen de Synode der Broedergemeenten hem in 1632 tot Senior koos. Zou hij zijne grootsche hervormingsplannen ten aanzien van het wetenschappelijk onderricht kunnen verwezenlijken, dan had hij geld noodig, teneinde medearbeiders te onderhouden, die hij bezig was te vormen. Zulke Maecenaten vond hij in Graaf Bohuslav te Lissa en Samuel Hartlieb te Londen. Voor den eerste werkte hij zijn plan uit. Op dringend verlangen van den laatste reisde hij in September 1641 naar Engeland, in de hoop dáár, gesteund door de Regeering, op grooter schaal te kunnen arbeiden. De Nederlandsche Hervormde Kerk te Londen bewaart nog eene herinnering aan zijn verblijf in eene aanteekening van attesties, door hem aan leden der Broedergemeente afgegeven. [1]) Comenius heeft de voldoening gesmaakt, dat het Parlement zijne paedagogische voorstellen ernstig in beraad wilde nemen. Doch verder kwam het niet; de politieke binnenlandsche beroeringen, die tot zulk eene droevige ontknooping hebben geleid, overtuigden hem ras, dat hij hier allerminst een vreedzaam arbeidsveld zou vinden. Het was dus eene uitkomst, toen hij naar elders werd geroepen.

Die roepstem kwam uit Zweden, hoewel niet voor de eerste maal. De kanselier Axel Oxenstierna, tot wien de mare van Comenius' zeldzame verdiensten als paedagoog was doorgedrongen, had hem reeds vroeger uitgenoodigd om de hervorming van het

---

[1]) Register of the attestations, etc. preserved in the Dutch Reformed Church, Edit. by I. H. Hessels. London 1892.

schoolwezen in Zweden op zich te nemen. Toen had hij gemeend het aanzoek om allerlei redenen te moeten afslaan; thans waren de omstandigheden veranderd. De Amsterdamsche koopman Lodewijk de Geer, die met zijn uitgebreiden handel en zijne industrieele ondernemingen schatten verdiende, maar tegelijk zijn goud niet spaarde, waar hij verdrukte protestanten helpen, de belangen van wetenschap en letteren bevorderen kon, had èn te Norköping, waar hij sedert eenige jaren woonde, èn door Hotton, het hoofd van zijn handelshuis te Amsterdam, zooveel van den edelen Moravischen balling, den baanbreker op het gebied der volksbeschaving gehoord, dat hij dezen liet uitnoodigen, om op zijne kosten over te komen. Na eenig aarzelen stemde Comenius toe, indien hij zich door een medewerker mocht doen vergezellen en De Geer voor zijne rekening een geleerde Frankrijk en Italië wilde laten doorreizen, om aldaar, volgens aanwijzing van Comenius, de noodige bouwstoffen te verzamelen voor de samenstelling van eene encyclopedie der wetenschappen. Comenius stak uit Engeland over naar de Republiek, vertoefde eenigen tijd te Amsterdam en te Leiden, en vertrok in Augustus 1642 per schip naar Zweden, nadat hem honderd daalders reisgeld ter hand waren gesteld. Te Stockholm had hij meer dan één onderhoud met Oxenstierna, alsmede met den bejaarden voormaligen leermeester van Gustaaf Adolf, Johan Skyte. Op raad van beiden zette hij zich te Elbing neer, dat toen aan de Zweden behoorde, om er zich uitsluitend bezig te houden met zijne beginselen van taalkundig onderwijs in geschriften neer te leggen. Intusschen onderhield De Geer de twee geleerden, die in Engeland de zoogenaamde pansophische studiën hadden ter hand genomen.

Zes jaren heeft Comenius in Elbing doorgebracht. De briefwisseling, door hem gedurende dien tijd met zijn beschermer De Geer, met diens zoon Laurens en Hotton te Amsterdam, met Wolzogen, Hartlieb en anderen gevoerd, vergunnen ons een blik te slaan in zijn leven en zijne werkzaamheid. De verhouding tot Lodewijk de Geer was niet altijd even vriendschappelijk, zelfs bestond er wel eens gevaar, dat de goede verstandhouding verbroken zou worden.

De Geer voorzag in het onderhoud van Comenius, en uit de door hem verstrekte gelden werden voor een deel ook de medearbeiders betaald. In April 1643 zond hij 500 daalders, een jaar later weder 400, in 1646 nog 500. Bovendien had hij den Senior der Broedergemeente 1000 daalders ter hand doen stellen, om onder zijne verarmde geloofsgenooten te verdeelen, terwijl hij, hem ten gevalle, ook de Boheemsche ballingen in Polen en Hongarije ondersteunde. Mocht de „Grootaalmoezenier van Europa", zooals Comenius hem eens noemde, niet verwachten de vruchten van zijne opofferingen te zien, die aan de opvoeding en het onderwijs van een toekomstig geslacht ten goede zouden komen? Doch hij wachtte jaar aan jaar tevergeefs; geen boek werd door Comenius ter perse gelegd. Ook hier te lande beklaagde men zich over zijne schijnbare werkeloosheid. [1]) Doch Comenius zag zich telkens in zijne medearbeiders bedrogen, en de taak, die hij op zich had genomen, was veelomvattend. „Wij bewerken boeken," schreef hij aan Wolzogen, „maar copieeren ze niet. Ik geef u de verzekering, dat de patroon ten slotte over zijne ondersteuning geen berouw zal gevoelen. Wij geven ook niet een boek, maar een schat." De oorzaak der vertraging was echter een noodzakelijk gevolg van de omstandigheid, dat hij te veel tegelijk aangreep en alles opeens wereldkundig wilde maken. Na eenigen tijd heeft hij zelf dit ingezien. „Door de veelzijdigheid der plannen," schreef hij in 1647 aan Hartlieb, „ontstond verwarring, en het werk vorderde niet. Mijn geweten getuigt, dat ik de mij verleende hulp nooit heb gebruikt op onrechtmatige wijze, hetzij om rijk of beroemd te worden, hetzij om mij den arbeid gemakkelijker te maken. Maar daar ik anderen altijd hooger stel dan mij zelven, zoo verwachtte ik ook meer van hen, dan van mijn eigen werk. Daarbij vergat ik niet, dat wij sterfelijk zijn, en dat de dood van een der arbeiders niet mocht ten gevolge hebben, dat zulk een gewichtig werk verloren ging."

---

[1]) Omtrent den steun, dien de Londensche gemeente en de Nederlandsche Hervormde Kerk hem verleenden, zullen uit kerkelijke archieven waarschijnlijk nog bijzonderheden aan het licht gebracht kunnen worden; maar ook die steun dreigde hem te ontzinken, toen men meende zich in Comenius bedrogen te hebben.

Voegen wij hierbij, dat Comenius zijn geestelijk ambt niet verloochende; dat hij in 1644, door deel te nemen aan eene vergadering te Orla in Lithauen, die zich eene nauwere vereeniging der evangelische christenen ten doel stelde, en een jaar later, door een godsdienstgesprek te Thorn, maanden lang aan zijne didactische studiën werd ontrukt, dan kunnen wij ons begrijpen, dat hij eerst in het laatst van 1646 naar Zweden kon oversteken, om de handschriften van zijne zoo belangrijke taalkundige werken aan De Geer ter hand te stellen. [1]) Eene commissie van drie door de Regeering benoemde bekwame mannen onderzocht ze en achtte ze alleszins de uitgave waardig, nadat Comenius er de laatste hand aan gelegd zou hebben.

Toen deze boeken, waardoor over de methode van onderwijs een geheel nieuw licht opging, verschenen, was Comenius reeds niet meer te Elbing. In 1648 stierf te Lissa Laurentius Justinus, de bisschop der broedergemeente. Comenius was als Senior daarheen getrokken, om een opvolger te kiezen, en de keus der Synode viel op hem. Hij zou de laatste der bisschoppen van de Broederschap zijn. Nu hij aan de opdracht van zijn edelmoedigen beschermer had voldaan en zijn werk, vaak onder kommervolle omstandigheden, had voleindigd, mocht hij de hem aangewezen woonplaats verlaten. Zijne tweede gade was hem ontvallen, een zoon en vier meisjes nam hij met zich mede naar de Poolsche stad, waar niets dan bittere teleurstelling hem wachtte. Zijne hoop, dat de Westphaalsche vrede alle verjaagde Broeders vergunnen zou naar hunne haardsteden in Bohemen en Moravië terug te keeren, werd helaas verijdeld. Niettegenstaande Oxenstierna zelf hem de verzekering had gegeven, dat zijne verdreven geloofsgenooten bij de onderhandelingen niet vergeten zouden worden, werden zij aan de belangen der staatkunde opgeofferd, en met edele verontwaardiging heeft Comenius zich hierover in zijne brieven aan den

[1]) De titels der werken, die herhaaldelijk zijn herdrukt, luiden aldus: Methodus linguarum novissima, Vestibulum latinae linguae, Janua linguarum, Lexicon januale latino-germanicum, Grammatica latino-vernacula, Atrium linguae latinae rerum et linguarum ornamenta exhibens.

Staatskanselier beklaagd. Zwaar drukte hem thans de zorg voor de Boheemsche Broederschap, te meer daar het katholicisme ook in Polen veld won. De Geer bleef hem echter ondersteunen, en het was zeker op diens voorspraak, dat ook koningin Christina hem eene toelage zond. Voor zijne didactische en pansophische studiën restte hem weinig tijd, en welkom was hem daarom het verzoek van den vorst van Zevenbergen, Sigismnnd Racoci, om de school te Saros Patak geheel te hervormen. Onder goedkeuring van De Geer trok hij in 1651 met de leden der Broedergemeente daarheen. Alles liet zich gunstig aanzien: zijn reorganisatieplan werd goedgekeurd. Aan het nieuwe gymnasium zouden eene bibliotheek, natuurkundige en technische kabinetten, zelfs eene drukkerij toegevoegd worden. Zijn wereldberoemd boek, „Orbis sensualium pictus", heeft hij hier geschreven. Maar de onverwachte dood van den vorst deed al zijne uitzichten in rook opgaan. Vandaar zijn besluit om met de zijnen in 1654 naar Lissa terug te keeren, dat nog altijd de hoofdzetel der Boheemsche ballingen was. Hier wachtten hem nog eenmaal de verschrikkingen van den oorlog. Karel Gustaaf veroverde in 1655 bijna geheel Polen, en ook de stad Lissa opende den Zweedschen vorst hare poorten. Doch de krijgskans keerde; op den 1sten April heroverden de Polen de stad. De ruwe legerbenden staken Lissa in brand en gunden den inwoners nauwelijks den tijd om te vluchten. Andermaal verloor Comenius zijne geheele have, zijne boeken, en bijna al zijne handschriften, waaronder zijn Latijnsch-Tschechisch woordenboek. Eerst nam hij de wijk naar Silezië, vervolgens naar Frankfort a. d. O., van waar de pest hem naar Hamburg verjoeg. Terwijl hij daar ziek lag, ontving hij een verzoek van Laurens De Geer — Lodewijk was in 1652 gestorven — om zich te Amsterdam neder te zetten. Dáár vinden wij den vier-en-zestigjarigen bisschop der Broedergemeente, toen hij den 1sten September aan zijn vriend Harsdörffer in Neurenberg schreef: „De slagen van het lot hebben mij hierheen gedreven, maar ik ben onder vrienden en beschermers, die mij welwillend ontvingen. Mijn Maecenas, die sedert twaalf jaren mijne pansophische studiën ondersteunt, houdt ook

thans niet op vrijgevig en voorkomend voor mij te zijn, zoodat ik begin te herstellen van al het geledene; ja ik mag zeggen, dat ik mij hier tehuis gevoel. Twee dingen bedroeven mij: én dat ik mijn gezin mis, dat nog in het Brandenburgsche vertoeft, én dat ik mijne geheele bibliotheek en bijna alle handschriften, het resultaat van veertig jaren studie, heb verloren."

Geen zeeman van die dagen, uitgezeild naar het verre Oosten, kon zich gelukkiger gevoelen, wanneer hij, na maanden lang op de woeste baren gezworven te hebben, nu eens door stormen, dan weder door roofgierige kapers met den ondergang bedreigd, behouden de veilige haven was binnengeloopen, dan Comenius, nu hij gastvrij was opgenomen in de groote koopstad der Republiek. Welk een hemelsbreed verschil tusschen het zwervend leven vol gevaren, dat achter hem lag, en den vrede, de veiligheid, die hij hier vond! De schrikkelijkste tooneelen van wreedheid en verwoesting waren vervangen door het bedrijvig leven van eene vreedzame burgerij, die handel dreef met alle natiën. In deze Eleutheropolis dreigde hem geen vervolging meer. Na de donkere dagen van den zeeoorlog met de Engelsche Republiek, ontwaakte in Amsterdam een nieuw leven. De stad was toen op het toppunt van haar bloei; zij zette hare muren uit voor den aanwas harer bevolking, deed haar zeemagazijn op Kattenburg verrijzen, en voegde nieuwe tempels en stichtingen van liefdadigheid aan de oude toe.

„De Beurs valt veel te naeu. De Wisselbank vertelt
Een' schat van Krezus aen 't gereede wisselgelt.
De Waegh is afgemat van waren af te weegen,
En roept om arbeitsvolck, tot aen den hals verlegen".

zong Vondel in die dagen. Comenius zelf geve ons iets van den indruk weer, die de rijke, schoone wereldstad op hem maakte. „Oogelijn der steden," zegt hij, „sieraad der Nederlanden, vreugde van Europa! Dag aan dag ontbreekt het u niet aan bezoekers, gelijk ik zie, aan menigte van gasten uit alle oorden der wereld. Het zijn voor een deel vreemdelingen, die, opgewekt door den roep, welke van u uitgaat, uit verre landen komen om uwe heerlijkheid

te zien; voor een deel allerlei slag van kooplieden, die dagelijks met vloten hunne schatten in- en uwe rijkdommen uitvoeren. Ik," voegt hij er bij, „kan mij echter niet tot die tweeërlei bezoekers rekenen. Niet uit vrije keuze ben ik hier; de omstandigheden brachten mij herwaarts, gelijk Paulus weleer, het oproer in Macedonië ontvluchtende, te Athene kwam. Sedert vier-en-veertig jaren heb ik een en andermaal, o bloem der steden, uwe pracht aanschouwd, als ik op mijne zwerftochten u aandeed, maar nooit met zulke oogen als heden. Weleer zag ik al die schoonheden en zeldzaamheden met de opgetogenheid der jeugd, thans, nu ik oud ben geworden, dring ik van de oppervlakte tot de kern door, en ben ik begonnen mij af te vragen, of aan alles, waarop gij roem moogt dragen, nog iets kan worden toegevoegd." [1]) Het antwoord op die vraag kon niet twijfelachtig zijn.

De hervormer op het gebied van opvoeding en onderwijs, wiens geschriften alom bekend waren geworden, kon in de beschaafde kringen van de vermaarde koopstad geen vreemdeling zijn. Ook al had Laurens de Geer hem niet met invloedrijke mannen, staatslieden en magistraten, geleerden en geletterden, in aanraking gebracht, toch zullen velen er prijs op gesteld hebben, Comenius persoonlijk te leeren kennen. Die hem mochten ontmoeten, nam hij zeker voor zich in. Zijne rijzige gestalte, zijn waardig voorkomen, zijn hoog gewelfd voorhoofd, zijn levendig oog met dien zachten blik, de vriendelijke trek op zijn zwaar gebaard gelaat, gaven aan zijne geheele verschijning iets patriarchaals. Behalve zijne moedertaal en het Latijn, de talen waarin hij zijne boeken schreef, verstond en sprak hij Hoogduitsch en zeker nog andere talen, waarmede hij zich voor ieder verstaanbaar kon maken. Ongetwijfeld heeft hij zich in weinig tijd ook het Nederlandsch eigen gemaakt. Voegt hierbij zijne gemakkelijkheid in den omgang, en men zal begrijpen, dat hij hier weldra vele vrienden telde. Mannen als Andries en Cornelis de Graef, Nicolaas Tulp, Cornelis Witsen en Johan Six, de pensionarissen Pieter de Groot en Cornelis Hop, de hoogleeraar in de

---

[1]) Opdracht vóór de: Opera didactica omnia.

wijsbegeerte Arn. Senguerdus, om van anderen te zwijgen, hebben zich den vromen paedagoog en de groote zaak, waarvoor deze leefde en streed, in het bijzonder aangetrokken. De onderscheiding, waarmede hij door aanzienlijken en mannen van wetenschap werd ontvangen, de hulpvaardigheid, die hij overal vond, om in zijne behoeften te voorzien en hem boeken te verschaffen, deden Comenius besluiten, zich te Amsterdam te vestigen en zijne betrekkingen te laten overkomen. Zijn gezin bestond hier uit zijne derde gade, Johanna Gajus, met wie hij in 1648 te Thorn in den echt was getreden, en de kinderen uit zijn tweede huwelijk: een zoon, Daniel, en eene dochter, die getrouwd was met Jablonsky, bijgenaamd Figulus. Weldra vond hij hier een uitgebreiden werkkring. Aanzienlijke mannen, zooals de burgemeesters Corn. de Graef en Corn. Witsen, vertrouwden hem hunne zonen toe, om hun naar zijne methode Latijn te leeren; hij vormde zelfs het plan om met een paar geleerden een didactisch college op te richten, ten einde de belangen van het onderwijs te bespreken. Daar waren er ook die vreesden, dat hij beroering zou brengen in het schoolwezen. Hoort hoe hij zelf zich dienaangaande verdedigt: „Ik zoek niet anders dan als Thomas a Kempis hier te leven in een hoekske met een boekske en in vrede mijne studiën voort te zetten. Intusschen, niemand leeft voor zichzelven alleen; waarom zou ik mij terugtrekken, indien ik eenig nut kan doen? Mijn doel is echter niet scholen te bederven, maar ze te verbeteren. Mijne methode in de opvoeding is een korter en aangenamer weg in te slaan, dan men tot hiertoe gevolgd heeft. Ik geef de voorkeur aan hem die, om eene plaats te bereiken, tien mijlen aflegt door eene schoone landstreek, dan aan iemand die mij dertig mijlen laat reizen door eene woestijn." [1])

Maar verreweg de meesten hebben het verblijf van den balling in hunne stad met belangstelling begroet. De voornaamste boekdrukkers stelden hunne persen beschikbaar om zijne geschriften

---

[1]) Aldus ongeveer in een brief aan den burgemeester Ger. Schaep, en de bewindhebbers der O. I. Compagnie, Corn. de Graef, Simon van Hoorn en Aug. Valckenier, aan het einde der „Opera didactica omnia."

wereldkundig te maken, en meer dan veertig grootere en kleinere werken, in het Latijn en in het Boheemsch geschreven, hebben hier voor het eerst of in eene nieuwe uitgave het licht gezien. Zoowel stichtelijke geschriften als schooldrama's worden er onder gevonden. Voor zijn vriend, den Amsterdamschen predikant Joannes Rulitius, met wien hij bijna dagelijks omging, stelde hij een aanhangsel bij zijn „Vestibulum". In den Pool Joh. Seidelius en den Duitscher Phil. von Zesen vond hij mannen, die hem bij de vertaling van zijn „Eerste deel der Schoolgeleertheyd" en zijn „Ontsloote deur der taale," ter zijde stonden. [1]) In 1662 zette hij zelf een boekhandel op, waardoor hij gelegenheid vond, zijne geschriften te helpen verspreiden. [2]) Hij heeft er geen oogenblik aan gedacht het land der vrijheid, waar hij zoo veelzijdig arbeiden kon, wederom te verlaten.

De eerste werkzaamheid, waaraan hij dadelijk al zijn tijd heeft gewijd, is de gezamentlijke uitgave van al zijne didactische geschriften. Burgemeesters hadden besloten zich zijner aantetrekken; zij schonken hem eene toelage van 800 gulden, op voorwaarde, dat hij zich hier zou vestigen, niet alleen om de jeugd te onderwijzen, maar ook om zijne werken, met name zijn „Pansophicum", te voltooien. [3]) Comenius begreep al wat hij op didactisch gebied reeds uitgegeven had en nog bezig was te schrijven, allereerst door den druk gemeen te moeten maken. Laurens de Geer nam de kosten voor zijne rekening, en zoo verschenen in 1657 de „Opera didactica omnia," die al de door Comenius van 1627 tot 1642 in Polen, van 1642 tot 1650 te Elbing, daarna gedurende vier jaren in Hongarije geschreven werken bevatten, benevens als vierde deel, wat hij thans te Amsterdam had opgesteld, om het geheel te voltooien. Deze thans zoo zeldzaam geworden foliant, versierd met eene fraaie gravure van Crispijn de

[1]) Zie de Lijst der te Amsterdam en elders in Nederland gedrukte geschriften in de Bijlagen.

[2]) Men vindt zijn naam in het Gildeboekregister te Amsterdam, en daarbij deze aanteekening: „'t gilt voldaen 4 Dec. 1662."

[3]) Zie de aanteekening van Mr. N. de Roever, Archivaris te Amsterdam, uit het Gemeente-Archief in de Bijlagen.

Pas, waarop hij aan zijn schrijftafel gezeten wordt afgebeeld, omgeven door allerlei tafereelen, aan de werkzaamheid van den geestelijke en het streven van den opvoeder der jeugd ontleend, is de schoonste gedenkzuil, die Comenius voor zichzelven heeft opgericht. Welk een gevoel van dankbaarheid spreekt er niet uit de warme taal, waarmede hij dit werk, de vrucht van dertig jaren onderzoek en nadenken, opdroeg aan de stad, die zich zoozeer doordrongen toonde van het gewicht der zaak, waaraan hij al zijne gaven en krachten had gewijd! Met welk eene piëteit gedenkt hij niet den vader van zijn tegenwoordigen weldoener, Lodewijk de Geer, die tonnen gouds had veil gehad om beschaving te bevorderen en noodlijdenden te helpen [1]), en wiens huis thans voor hem openstond! Zoolang dit huis zal staan, zullen niet alleen de familiewapens, maar deze wanden spreken van dat edel geslacht, hetwelk verdient in éenen adem genoemd te worden met allen, die op het gebied van letteren en kunst in het Amsterdam van het midden der 17de eeuw zich een onsterfelijken naam hebben verworven, in éenen adem met den Moravischen balling, die hier een herberg vond, en wiens nagedachtenis aan geene plaats beter kon worden geëerd.

De uitgave van dit werk, door Comenius zelf aan verschillende personen en corporatiën toegezonden, heeft bijgedragen om hem den geldelijken steun te verschaffen, dien hij zoozeer behoefde. De Admiraliteit van Amsterdam bestelde nog vijftien exemplaren, waarvoor hij eene som van 500 gulden ontving, tot tegemoetkoming in de schade, gelijk zij schreven, die hij te Lissa had geleden. [2]) Op dezelfde wijze vloeiden hem ook van andere zijden gelden toe, die

---

[1]) Zie de lijkrede op Lod. de Geer, die hij liet drukken achter het 3de dl. dezer Opera, en de opdracht aan Laur. de Geer vóór het 4de dl.

[2]) Onder de Bijlagen vindt men den brief, waarmede Comenius een exemplaar van zijn boek aan de Admiraliteit aanbood. Het origineel berust in de Bibliotheek te Praag, een afschrift wordt gevonden in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, waarvan de tekst hier is afgedrukt. De aanteekening in het Boheemsch achter op den origineelen brief is door Comenius eigenhandig geschreven.

hij mede ten bate zijner geloofsbroeders aanwendde. [1]) Want de Bisschop der Moravische Broederschap verloor in zijn veilig toevluchtsoord de tijdelijke en geestelijke belangen zijner naar heinde en verre verstrooide geestverwanten niet uit het oog. Hij gaf der Broederschap een gezangboek en een catechismus, beschreef hare geschiedenis en hare ceremoniën, deed vruchteloos pogingen om nog eenmaal eene Synode saam te roepen, ten einde een tweetal bisschoppen te doen kiezen, en zal meer dan eens bij zijn vermogenden beschermer hebben aangeklopt, om diens bijstand voor hen in te roepen. Ook hier, in zijne laatste levensjaren, vergat hij zijne eerste liefde niet, en met warmte verdedigde hij zijne godsdienstige overtuigingen tegen Socinianen en Cartesianen. Toch was hij afkeerig van alle godgeleerde twisten, en het behoorde tot zijne vurigste wenschen, dat alle partijen zich eens mochten oplossen in éene algemeene christelijke kerk. Innig verlangen naar het einde van elken strijd op aarde, gaf hem een geschrift in de pen, dat hij onder den titel „Engel des vredes" aan de Nederlandsche en Engelsche gezanten deed toekomen, die in 1667 te Breda onderhandelden met Lodewijk XIV. Zullen wij Comenius ten kwade duiden, dat een heimwee naar betere dagen hem deed droomen van eene toekomst, waarvan hij, met anderen, die zich profeten noemden, de geheimen meende te kunnen onthullen; dat hij zich getrokken voelde tot eene Antoinette Bourignon? Waardig heeft hij zich verdedigd tegen de hoogleeraren Des Marets en Arnoldi, eens zijn leerling. In zijn geloof aan visioenen en aan de nadering van een duizendjarig rijk was Comenius een kind van zijn tijd, en wij zien daaruit, welke diepe sporen bittere ervaringen in zijn zieleleven hadden achtergelaten. Wil men echter Comenius leeren kennen in zijne oprechte vroomheid, niet klein, maar groot, terwijl hij het lijden, hem opgelegd, met waardigheid draagt, en aan den rand des grafs de slotsom opmaakt van zijn leven: men leze zijn

---

[1]) Zoo ontving hij in 1658 en 1659 uit Engeland van Graaf Pembroke e. a. 5900 pond sterling. In 1666 had hij over 6000 daalders te beschikken.

„Unum necessarium", het laatste geschrift, dat hij te Amsterdam ter perse heeft gelegd.

Hoewel zijne jaren klommen en ziekten, het gevolg van buitengewone inspanning en zooveel doorgestane ellende, hem kwelden, heeft Comenius toch gearbeid tot aan zijn dood. Waar zijne hand nog iets doen kon tot vermeerdering van kennis en tot bevordering van godsdienstig en zedelijk leven, daar vond men hem bereid. Met Levinus Warner, den gezant der Republiek te Konstantinopel, den beroemden Leidschen hoogleeraar Jacobus Golius en anderen heeft hij correspondentie gevoerd over eene Turksche vertaling van den Bijbel, die voor rekening van De Geer zou worden gedrukt. [1]) Tot in zijne laatste levensdagen werkte hij aan zijne Pansophie, voltooide wat vroeger onafgewerkt was gebleven, en ordende zijne handschriften, totdat op 17 November 1670 de dood zijne oogen sloot. Het stoffelijk overschot van den acht-en-zeventigjarigen grijsaard werd den 22sten November begraven in de Waalsche kerk te Naarden. [2])

Zoo leefde en stierf Johannes Amos Comenius, wiens lotgevallen en werkzaamheid ik slechts in zeer vluchtige trekken kon schetsen. Maar uit dit weinige is zeker genoegzaam gebleken, wat door anderen duidelijker in het licht zal worden gesteld, dat hij, aan wien onze vaderen gastvrijheid verleenden, omdat zij zijne groote gaven en buitengewone verdiensten erkenden, omdat zij in hem zagen een verdraagzaam en bescheiden, een oprecht en godvreezend man, rechtvaardig in zijn oordeel en vergevensgezind jegens zijne vijanden, die alles ten offer bracht om anderen te dienen — dat hij de hulde verdient, door een dankbaar nageslacht hem heden gebracht. Comenius was een priester der humaniteit, die met eene Leibnitz en een Lessing op éen lijn mag worden gesteld.

---

[1]) De brieven van Comenius aan Warner en De Geer, die in originali op de Bibliotheek der Universiteit van Amsterdam aanwezig zijn, vindt men hierachter onder de Bijlagen. Vgl. voor de vertaling van het O. Testament in het Turksch den Catalogus van de Bibl. der stad Amsterdam. 4° ged. Hs. no. 6.

[2]) Zie een facsimilé der inschrijving van zijne begrafenis hierachter onder de Bijlagen.

BIJLAGEN.

1658. 7 Febr.

Nobilissimi et potentes domini!

Fateor non sine causa litteras contradistingui armis, cum haec irati, illae propitii Dei, ferant imaginem: in quantum tamen arma non furoris, sed justitiae instrumentum sunt, nec inferendis sed propellendis injuriis adhibentur, non opponi sibi invicem, sed subordinari, in illis quos Deus justitiae suae in terris constituit administros, debent. Hinc primus in populo Dei bellator, primusque illatarum injuriarum gladii ope vindex Abraham et fortis fuit et sapiens priusque. Hinc David strenuissimus portentorum oppugnator, omniumque circumcirca hostium felicissimus expugnator, armorum studiis sapientiae junxit studia: Salomo contra pacificus, sapientiae studiis belli artes. (Hinc nimirum est illud ejus: Sapiens vir est cum robore, et vir sciens fortificat vires. Nam prudentibus consiliis gerens bellum etc. Prov. 24. v. 5. 6.) Hinc Gracci Palladem suam (Minervam scilicet, sapientiae deam) hastatam clypeatamque pingi voluere. Hinc fortissimi heroes, monarchiarum fundatores aut reparatores, literatissimi fuere, Alexander magnus, Julius Caesar, Constantinus etc. Hinc et sapientes aliquot Christiani principes symboli loco illud arte et Marte usurpaverunt etc.

Nihil igitur absurdi admittam ego, si annorum aliquot *De juventute christiana literis*, artibus, prudentia pietateque facilius imbuenda commentationes meas, hic apud Vos luci datas, florentissimaeque Amsterodamensium urbi consecratas, Vobis quoque, qui armatam repraesentatis Minervam, honoris causa reverenter offeram. Quippe Vos etiam prudentia et fortitudine populi Vestri pars melior, an hic prudenter et fortiter svadeatur aliquid, judicare fueritis idonei. Vobis patria suam et suorum ab extranea pernicie (externis hostibus) tutandam commisit salutem: sed nec tamen eandem ab interno exitio (internis hostibus) (mentium tenebris, morum barbarie vitaeque profanitate) tutandi artes ignorare debetis. Neque tutari in praesens tantum, sed et quomodo populus, qui post Vos surget filii Vestri, partam sibi a Vobis felicitatem tueri, ad posterosque iterum suos (quamdiu seculum erit) transmittere, possint et sciant, providere prudenter. Non conservandi videlicet tantum sui vim et robur illis, sed et consiliorum prudentiam (alias enim vis consilii expers mole ruit sua) in haereditatem tradendo.

Sed absque hoc etiam sit, monitionibusque nostris Vestra nihil egeat prudentia: non absonum tamen fuerit Viros, qui maria classibus, classesque armis et ordine instruunt, huc invitari, ut quomodo scholae quoque classibus, classesque sapientiae armis instruantur, spectatum veniant. Certi nec Iupiter semper tonat et fulminat, etiam (et saepius) serenat, coelosque fulgere facit. Tandem quia ex diversis foederati Belgii provinciis et urbibus congregati hic estis (nob. et potentes Domini) sperabam, hanc operis hujus Vobis praesentationem videndi. An forte huic pro Vestris etiam bonae occasioni aliquid nasci possit, ausam fore: quod faxit Deus.

Valete, et prospere agite, marium domitores! Deus consilia Vestra armaque Vestra, et vim consiliorum armorumque Vestrorum disponat in eventus sibi gloriosos, Vobis autem et patriae ecclesiaeque salutares! Amen.

Sic animitus optat, qui se Vestro quoque favori, nobilissimi et potentes domini

7 Febr. humiliter commendat

Anno 1658. J. Comenius.

(Op de buitenzijde):

Nobilissimis atque potentibus dominis dominis rei maritimae et navalis militiae foederati Belgii praefectis in Amsterodamia residentibus, dominis gratiosis.

Uvnitř později červeným inkonstem připsáno:

Effekt toho byl, kázali sobě ještě 15 exemplářů svázati a postati: že jich jest 16, aby každý měljeden pro sebe, anebo pro města a province své, že zaplatí. Factum, odeslány son 17 Febr. a oni za to poslali (i pro náhradu prý strát v Lešně stalých) 500 fr. hollandských (dvěstě tolarů) Pán Buh zaplat!

(Hoogduitsche vertaling van deze aanteekening in het Boheemsch).

An der Aussenseite der Handschrift steht mit rother Dinte die Anmerkung: „Der Effekt dieser Zuschrift war: sie liessen noch 15 Exemplare einbinden und sich zuschicken, weil ihrer 16 sind, damit jeder von ihnen ein Exemplar für sich, oder für seine Stadt und Provinz habe, sie wollen dafür bezahlen. Factum: sie (die 15 Exempl.) wurden am 17 Febr. abgesendet, und sie schickten dafür (als Ersatz, wie sie sagten für den Verlust den ich in Lissa erlitten) 500 fl. holländ. (200 thaler). Gott möge es vergelten!"

Votum novi anni et multorum insequentium ex voto!

Nobilissime Vir.

Tametsi mihi hoc sexennio non defuerint occasiones (postquam turbatis in Pol. rebus me omnium fortunarum ruinam passum vocare huc ad se Magno Maecenati nostro placuit) salutandi Te, splendidaeque Tuae ob virtutes splendidas fortunae gratulandi: continui tamen me, senescens jam et segnescens. Non contineo vero amplius qvin gratuler id honoris divinitus contingere Tibi, ut qvi hactenus in humanis negotijs cum laude operam posuisti, divinis jam adhibearis, juxta illud Domini nostri: *Serve bone, in exiguo fuisti fidelis, super multa te constituam. Tibine datum, o dilecte, Vas esse electum ad portandum Nomen Domini in con-*

spectu Gentium? ad aperiendum oculos eorum et convertendum a tenebris ad lucem? Tene haereditare gloriam et gaudia Davidis, cui de testimoniis Jehovae coram Regibus loqui, neque erubescere, datum fuit, et honorem seniorum in Israel 70, primorum Legis Dei in Lingvam Gentium Interpretum? Dabit Deus ut gratiam reportes, qualem illi a Ptolomaeo; tametsi Tu inscio nunc illo agas, quod illi fecerunt conscio, preseque ac pretio fidem ac diligentiam provocante. Nec Tuus in Domino labor inanis erit. De Te quoque dictum esse intelligent tot populi: *Quam speciosi sunt pedes evangelizantium pacem, annunciantium salutem!* Gaude dilecte, plusqvam si thesauros Indiae reperisses! Invenisti enim occasionem qvaerendi et inveniendi amissos dudum tot Dei thesauros, jamjam Tua qvoque opera Deo reddendos, dispalantes a grege suo vero Pastore suo, tot Gentium oves. Ah qvantum hoc! Quaerant ergo alij transitoriae vitae transitoria bona, quomodo sibi fructus frumenti, vini, olei, multiplicentur; Tu laetare qvod Dominus veniat signatum super Te, & opera Tua, super tot Gentes Lumen vultus sui! Discurrant, qvibus Marthae imitari curas volupe est, soliciti circa rei terrae hujus; Tibi melior portio data est, quae non auferetur a Te. Ut cum Davide dicere qveas, *Dominus portio mea, funiculi mei ceciderunt in amoeno: Possessio elegantissima obligit mihi* (Psal. 16). Pulchram Spartam nactus es, hanc orna; plusqvam Spartam nactus. Venit enim tempus, ut Omnes Gentes veniant et adorent Dominum qvi fecit se: Populi omnes ut se aggerent Populo Dei Abraham. Imbuendi igitur notitia Dei Miseratoris sui. At unde melius, qvam ex ipso ore Dei? Epistola ipsius ad genus humanum, ut Sacram Scripturam appellavit Basilius.

Video esse qvi Versionem svadeant liberiorem, ad genium Lingvae accommodatam, qvalis Latina Castellionis & Germanica Lutheri etc. habetque res ea sane commoda sua. Sed nescio an tutum sit recedere a litera. Memini aliquem optare (Ariam forte Montanam) Biblia qvam Hebraicissima esse omnibus; quod consilium seqvuti sunt in Latinis Tremellius cum Fr. Junio, in Germanicis vero Piscator. Sed & haec res sua iterum patitur incommoda, uti notum. Quid igitur si mediae insistatur viae? reddendo scil. verbum verbo, ubicunque potest; ubi vero Hebraismi tenebras minantur, sensum sensui, amota superstitione, adhibitaque summa fide ac circumspectione? Oro Deum & indesinenter orabo, ut Te Spiritu suo regat et dirigat; qvandoqvidem sicut a Spiritu Sto acti Sancti Dei homines loqvuti sunt, ita hucusque nulla Prophetia propriae est explicationis, Apostolo teste. Orabo et alios qvotqvot conscij sunt ut pro Te Deum orent; Tu tantum viriliter age in causa Dei! Amen, roboret Te Spiritu suo Dominus, Spiritu Consilij & Sapientiae, Amen!

Amsterdam 4 Januarij 1663 (st. n.)

In vota pro te ad Deum
Devotissimus
J. Comenius.
manu senili.

Viro celeberrimo, prudenti et publice optime merenti D. Levino Werner.

Honorande Maecenas.

Accepi jam ex Anglia Turcici Novi Testamenti, sub prelo sudantis, schedam primam; en! Placetne specimen hoc ostendere amicis Leydae lingvae istius gnaris? Clariss. D^{no} Golio, Petraeo, et tertio illi cui lingua ista ceu nativa est? Eo fine ut, num viri istiboni, quos Turcicae Gentis salutem sitire zelus Domini fecit, scite satis rem agant, scire qveamus. Atque si probabunt, ut eadem haec scheda mitti possit ad D. Warnerum, illiusque etiam subjici censurae; quod si et ipse probabit, ut Deum laudet, qvi cooperatores extitavit, et actum ne agat: h. e. nova versione supersedeat, ne forte neophytorum fidem (versionum diversitate) turbemus. Si qvid imperfectionis notari poterit, secunda editione tolli ac emendari poterit. Modo ille Veteris Testamenti reliqva, libros Apocryphos, mittere ne differat; ut ne Veteris Legis Codex (qvi praeire ac procognosci debet) tardetur diu, simul potius prodire, Magnoque Monarchae offerri qveant. Ita est (sine praejudicio tamen) judicium meum. Si et illis ita videbitur posset forsan Consensus ille noster D^{o} Warnero significari, et ut illi quoque consentire placeat rogari. Idque quantocyus, non expectato dum Naves ibunt, sed itinere terrestri per Venetias.

Quod si stabit, de submittendis Authoribus, Versioni Novi T. servituris, jam forte soliciti non erimus, quia opus non erit. Si tamen ex abundanti, fiat! nec tantum Beza, quem petit, sed et recens editum opus, illi forte ignotum, *Novi Testi Libri Historici commentario perpetuo illustrati*, mittantur. Epistolae Wernerianae non apographum mitto (nescit amanuensis Arabicos characteres exacte pingere) sed ipsum autographon, rogans tamen ut ad me redeat. Clarissimo D. Golio et alijs non ingratum erit (spero) videre quomodo ad succipiendam Evangelij sementem cordium arva jam ibi disponat Deus, ut non inane fore in Domino opus nostrum concepta spe, laudemus Deum fervidius, oremus confidentius, operamque nostram huc etiam conferamus lubentius. V. 5 Dec. 1664.

M. et M. nota, Tui J. C.

Nobilissimo et Magnifico D.
D. Laurentio de Geer, Patrono meo.

Facsimilé der Handteekening van Comenius.

Aanteekeningen uit het Amsterd. Gemeente-archief.

DOOR

Mr. N. de Roever.

Op versoeck van Johannes Amos Comenieus, wt Polen, door den tegenwoordighen oorelooch verdreven, synde van hooghe ouwderdom ende van alle sijne middelen en goederen berooft, is bij Burgemeesteren en outburgemeesteren voor dit loopende jaer toegestaen, dat door de Heeren Tresoriers ordinaris aen hem wtgereijckt ende gekeert sullen werden in gereet gelt de somme van tweehondert gl. en soo voorts alle vierendeel jaers gelycke somme tot het effect van achthondert gl. eens, met dien verstande, nochtans dat hij sal gehouwden weesen hem hier ter steede continuelyck te onthouwden ende neertezetten tot onderwijsinghe en stichtinghe van de jeucht, als mede tot voltreckinghe en perfectionneeringe van sijn aengevangen „pamsophiam" en andere boecken.

Actum den 7 December 1656. Presentibus Cornelis de Vlamingh van Outshoorn, Cornelis de Graef, Dr Nicolaes Tulp, Burgemeesteren, Dr Cornelis Witsen, Johan van der Poll, Albert Pater, oud-burgemeesteren.

Resolutieboek van den Oud raad, bl. 99.

Den 30 Juni 1661. Aen Joannes Amos Comenius toegeleght 60 gl. voor 't dediceren van syn admonitio Irenici Irenicorum aen de Heere Burgemeesteren.

Presentibus omnibus. *Resol. Thes. bl. 84ro.*

Extracten uit het Begrafenisboek der Waalsche kerk te Naarden.

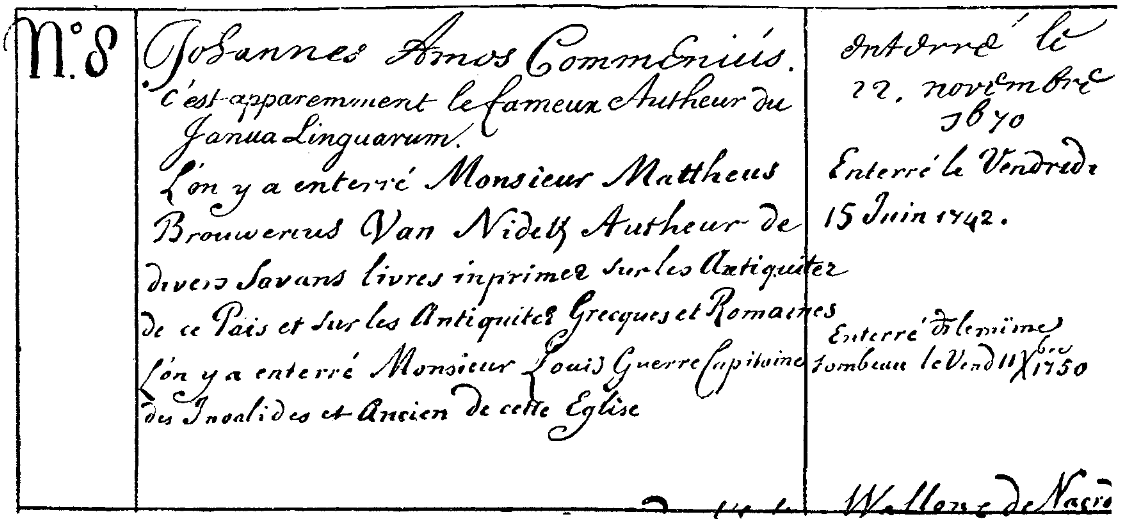

N.o 8

Johannes Amos Commenius. C'est apparemment le fameux Autheur du Janua Linguarum. L'on y a enterré Monsieur Mattheus Brouwerius Van Nidek Autheur de divers savans livres imprimez sur les Antiquitez de ce Païs et sur les Antiquitez Grecques et Romaines. L'on y a enterré Monsieur Louis Guerre Capitaine des Invalides et Ancien de cette Eglise

Interré le 22. novembre 1670

Enterré le Vendredi 15 Juin 1742.

Enterré dans le même tombeau le Vend. 11 Xbre 1750

Wallone de Naerden

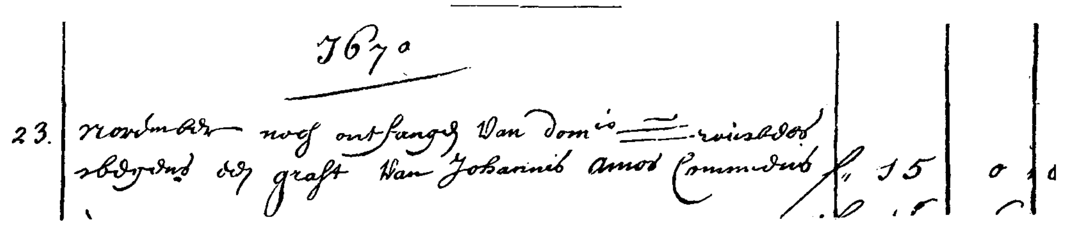

1670

23. november noch ontfangen Van dom.o [illegible] voor het openen van graft Van Johannis Amos Commenius | f 15 | 0 | d

Amsterdamsche en andere Nederlandsche uitgaven van werken van

J. A. Comenius.

AMSTERDAMSCHE UITGAVEN.

*Kaart van Moravië. Amst. 1627.

Meermalen, o.a. in 1664 herdrukt.

J. A. Comenii Janua linguarum reserata avrea; sive Seminarium Linguarum... Dat is De Guldene ontslotene Deure der Talen; ofte Een Saei- of Spruytgaerden aller Talen ende wetenschappen D. i. Een korte wijse om de Latijnsche... Tale te leeren, in Hondert Hooft-tijtels ende Duysent voltogene Spreuken vervat. Amstelodami, apud J. Janssonium 1643. Cum priv. 12°.

In twee kolommen gedrukt. De Nederlandsche vertaling is dezelfde als die van de Arnhemsche uitgave van 1648 (zie beneden).

J. A. Comenii Janua linguarum reserata aurea... Amstel., ap. J. Janssonium 1662. kl. 8°.

Met kleine verschillen in den titel. Bovendien bevat deze uitgave eene Fransche vertaling, met afzonderlijk register in dezelfde taal.

*Physicae ad lumen divinum reformatae synopsis phylodidactericorum et theodidacticorum censurae exposita. Amstel. 1643 et 1645.

Voordrachten voor studenten. Eerste uitgave Leipzig 1633. Later ook elders herdrukt.

*Huldrici Neufeld (Pseud.) judicium de judicio Valeriani Magni super catholicorum et acatholicorum credendi regula seu absurditatum echo—duo libelli. Amstel. 1644.

In hetzelfde jaar te Dantzig uitgegeven. Door Comenius opnieuw te Amsterdam in het licht gegeven onder den titel: „De regula fidei judicium duplex".

J. A. Comenii Pansophiae diatyposis, ichnographica & orthographica delineatione totius futuri Operis amplitudinem, dimensionem, usus, adumbrans. Amsterodami, apud Lud. Elzevirium, 1645. 12°.

---

1) De werken, waarvan de titels hier met een * zijn geteekend, heb ik niet in handen gehad. Ik ontleende die titels deels aan „J. Beeger und Fr. Zoubek, J. A. Comenius nach seinem Leben und seinen Schriften. Leipzig, Max Hesses Verlag," deels aan andere bronnen, deels aan enkele betrouwbare mededeelingen. Eene volledige bibliographie kan eerst gegeven worden, wanneer zal blijken in welke buitenlandsche bibliotheken geschriften van Comenius voorhanden zijn.

Met voorrede van Elzevier, waaruit blijkt dat hij dezen nadruk gaf met toestemming van Comenius, en ongeteekende en ongedateerde voorrede van Comenius zelven.

Het eerst door Jerem. Collier te Londen in 1641 in eene Engelsche vertaling uitgegeven. De eerste Latijnsche uitgave verscheen te Dantzig 1643.

*Excidium Lesnense anno 1656 factum, fide historica narratum. Amstel. 1656.

*De reperta ad authores latinos legendos et intelligendos via, schola latina tribus classibus divisa. Amstel. 1657.

Eerste uitg. Patak 1651.

*Lux in tenebris h. e. prophetiae donum 1657.

Anoniem en zonder vermelding van plaats uitgegeven. Het boekje bevat de in het latijn vertaalde visioenen van Hongaarsche profeten.

Opnieuw uitgegeven in 1659 in 4°, onder den titel „Historia revelationum " etc.

Eene 3de uitgave van 1665, „Lux e Tenebris novis radiis aucta" bevat de portretten der zieners.

Johan—Amos Comenii Schola ludus seu Encyclopaedia viva, h. e. Januae linguarum praxis comica. Res omnes nomenclatura vestitas, et vestiendas, sensibus ad vivum repraesentandi artificium exhibens amoenum. Recusum Amstelodami cura et impensis Abr. à Burg. 1657. kl. 8°.

Met drukkersmerk op den titel. De 1ste uitgave zag in 1654 te Patak het licht; van dat jaar is ook de opdracht aan de zes curatoren van de school aldaar.

De nieuwe opdracht van 1 Jan. 1657 aan de burgemeesters Corn. de Vlaming, C. de Graef, N. Tulp en Corn. van Vlooswyck en aan den oud-burgemeester C. Witsen, is voor de geschiedenis van Comenius niet zonder belang.

Verdeeld in 8 partes; met pars 6 vangt eene nieuwe pagineering aan.

J. A. Comenii Faber fortunae sive ars consulendi sibi ipsi. Itemque Regulae Vitae Sapientis. Amstelodami, ex off. P. van den Berge 1657. 12°.

Met opdracht „Dominis Boguslao et Wladislao, fratribus germanis, de (et in) Lesno" etc. gedagt 3 Jan. 1637. Toch schijnt dit geschrift het eerst te Amsterdam het licht gezien te hebben.

De „Regulae" werden geschreven voor zijn leerling Christ. Ambr. Kochiewsky en zijn geteekend: „Tui amantissimus, die quo a me discedis 9 Junii 1645."

J. A. Comenii I Fortunae faber. II Diogenes Cynicus. III Abraham patriarcha. Nunc simul editi. Cum appenso ejusdem Authoris scriptorum Catalogo. Amstelaedami apud P. van den Berge, 1662. 12°.

Op den titel eene gravure, voorstellende een hijschblok.

De drie stukken volgen onder afzonderlijke titels en met nieuwe pagineeringen.

Op den titel van „Fortunae faber" staat 1661, hierachter volgt de beschrij-

vende Catalogus, die door Comenius zelf voor Petrus Montanus, d. i. den uitgever, werd opgesteld, en van bijzonder belang is voor de kennis van zijne letterkundige werkzaamheid. Aan het eenig exemplaar, dat mij in handen kwam, ontbreken de laatste bladen.

De beide volgende stukjes zijn schooldrama's. De houtgravures op de titels zinspelen op den naam van den uitgever. Ofschoon in 1638 en 1641 geschreven, en naar het schijnt ook opgevoerd, werden zij echter te Amsterdam voor het eerst uitgegeven. De Diogenes had aldaar reeds afzonderlijk het licht gezien, want op den titel staat „Edit. sec." en de opdracht: „Nobilissimis Juvenibus Jacobo de Graef et Nic. Witsonio" is van 10 Juni 1658.

*J. A. Comenii Lexicon atriale Latino-Latinum... Amstel. 1657.

Misschien is met deze opgave bij Beeger en Zoubek de uitgave bedoeld in de „Opera didactica magna", P. III (zie hieronder).

J. A. Comenii Lexicon atriale Latino-Latinum. Simplices et nativas rerum nomenclationes, è Janua linguae Latinae jam notas, in elegentes varie commutantes docens. Editio Secunda, ab infinitis mendis, quibus prior scatebat, repurgata. Amstelaedami, apud Janssonio-Waesbergios, 1686. kl. 8°.

Vooraf eene uitvoerige toelichting van Comenius, ongeteekend en ongedateerd, gericht aan: „Elegantes ingeniorum, ad mentis, morum, linguaeque elegantiam formatores."

*Synopsis Methodi linguarum. Amst. 1657.

De „Methodus linguarum novissima" verscheen het eerst te Leiden 1648.

J. A. Comenii Opera didactica omnia. Variis hucusqve occasionibus scripta, diversisque locis edita: nunc autem non tantum in unum, ut simul sint, collecta, sed & ultimo corratu in Systema unum mechanice constructum, redacta. Amsterdami, impensis D. Laurentii de Geer, excud. Chr. Cunradus & Gabr. à Roy. A° M.DC.LVII. f°

Met titelplaat van Crisp. de Pas waarop Comenius is afgebeeld, aan zijn schrijftafel gezeten, terwijl een achttal voorstellingen betrekking hebben op zijne werkzaamheid als paedagoog en geestelijke. In den linkerhoek leest men: „N. 1592 28 Marty", en op het tafelkleed den titel: „I. A. Comenii Opera didactica omnia, ab a° 1627 ad 1627 continuata.

Op de keerzijde van den titel: „Urbi eminentissimae Amsterdamo, Emporio Orbis celeberrimo, ejusqua Sapientissimo Senatori, omnem prosperitatem!" Hierop volgt de Opdracht en eene Voorrede aan den lezer.

Het werk is verdeeld in 4 partes, elk met een afzonderlijken titel, waarop twee verschillende gravures, doch met hetzelfde omschrift: „Omnia sponte fluant, absit volentia rebus", en nieuwe pagineering. Zij bevatten de volgende geschriften: P. I (Geschriften van 1627—1642): De primis occasionibus, quibus huc studiorum delatus ficit author, brevissima relatio. — Didactica magna. — Schola

materni gremii. — Scholae vernaculae delineatio. — Janua latinae linguae primum edita. — Vestibulum ei praestructum. — Proplasma Templi Latinitatis D. Vechneri. — De sermonis Latini studio. — Prodromus pansophiae. — Variorum de eo censurae. — Pansophicorum conatuum dilucidatio.

P. II (1642—1650): De novis didactica studia continuandi occasionibus. — Methodus linguarum novissima. — Lat. linguae Vestibulum. — Lat. linguae Janua nova. — Lexicon Januale Latino-Germanicum. — Grammatica Latino-vernacula. — De Atrii LL. rerum et linguarum ornamenta exhibente relatio. — Quaedam de his doctorum judicia, etc.

Aan den Methodus gaat een Opdracht vooraf, gedagt. 1648, aan Lod. de Geer.

P. III (1650—1654): De vocatione in Hungariam relatio. — Scholae pansophiae delineatio. — De repertis studii pansophici obicibus. — De ingeniorum cultura oratio. — De ingenia colendi primario instrumento. — De reperta ad Authores latinos prompte legendos et clara intelligendos facili, brevi amoenaque via. — Eruditionis scholasticae p. I Vestibulum; p. II Janua (Lexicon Januale, Grammatica janualis, Janualis rerum et verborum contextus); p. III Atrium. — Fortius redivivus. — Praecepta morum in juventutis usum. — Leges bene ordinatae scholae. — Orbis sensualium pictus (Alleen eene aankondiging), — Schola ludus. — Laborum scholasticorum in Hungaria obitorum Coronis (Afscheidsrede van Patak).

Aan het einde: Parentalis super D. Lud. de Geer, Senioris, obitum oratio.

P. (1654—1657): Vita gyrus. — Parvulis parvulus, omnibus omnia, h. e. Vestibuli auctuarium. — Apologia pro latinitate Januae linguarum. — Ventilabrum sapientiae. — E labyrinthis scholasticis exitus in planum. — Latium redivivum. — Typographeum vivum. — Paradisus ecclesiae reductus. — Traditio lampadis. — Paralipomena didactica.

Vooraf een opdracht aan Laur. de Geer. Aan het Vestibuli auctuarium gaat een Opdracht vooraf aan Joh. Rulicius, gedagt. 1 Jan. 1657. Aan het einde een brief aan den burgemeester G. Schaep en de bewindhebbers van de O. Ind. Compagnie C. de Graef, S. van Hoorn en Aeg. Valckenier.

Manualnjk. Aneb Gádro ceke Biblj Swate. Summu wsseho co Bůh Lidem I. k Wérenj wygewík. II. ·k Czinenj poručík. III. k Očekáwánj zasljbík . . . Léta 1658. 12°.

Aan het einde: „Wytkačeno w Amsterodámě, v. Gabr. a Roy.

Bloemlezing uit de H. Schrift.

*J. A. Comenius, Diogenes Cynicus redivivus. Sive de compendiose philosophando. Amstelodami 1658. 12°.

J. A. Comenius, Verrezen Hondschen Diogenes, of beknopte verhandeling van van Wysheid. Heekel-spel. Uit het Latijn vert. door F. van Hoogstraten. t' Amsterdam by P. Visser en J. van Heekeren. 1710. kl. 8°.

Met gegrav. titelprent, waarbij een gedicht van Van Hoogstraten. Vooraf een „Oordeel van Georg. Vechnerus over dit spel."

J. A. Comenius, Verrezen Hondschen Diogenes... Amst... 1719. kl. 8°.

Joh. Amos Comeni. Eerste Deel. Prima Pars der School-geleertheyd / Scholaticae eruditionis, genoemt... het Portael...; inhoudende... de Grondveste der dingen, en onser Wijsheyd omtrent... de dingen / als mede der Latijnschen Tael met de Moeder-tael; ... Toegeschickt... nae de Wetten des laetsten Spraeck-weeghs, en met veel Beelden verlicht / ... met verlof en goedvindinge van den Schryver ... a Jacobo Redingero & J. S. Amstelodami typis Gabr. de Roy 1658. 8°.

Met Privilegie van de Staten-Generaal, Opdracht van Joh. Seidelius „Consulibus, senatoribus Hovetmannis: proceribus Reipubl. Groninganae", gedagt. 17 Juli 1658; Register en een „Aenhang begrijpende heylige oeffeningen der leerlingen", enz.

Met gegraveerden titel. Het middengedeelte stelt Comenius voor, op een stoel gezeten, zijne leerlingen onderwijzende. Tusschen de figuur van Comenius en de leerlingen leest men: „Portael der saecken en spraeken. Vestibulum rerum et linguarum". Boven en onder deze afbeelding 10 tafereelen, die op het aanschouwelijk onderwijs betrekking hebben:

Dit Vestibulum werd met den Methodus linguarum in 1646 aan de Zweedsche Commissie voorgelegd en in 1649 het eerst te Lissa gedrukt.

Vgl. Vestibulum Januae latinitatis, Lissa 1633 en De sermonis latini studio per Vestibulum, etc. Lissa 1638.

De gegraveerde titel en de talrijke gravures zijn van Chrispyn de Pas.

Joh. Amos Comeni. Eerste Deel Prima Pars Erster Theil der School-geleertheyd / ... der Schuhl-Gelehrtheit....a J. Redingero & J. S. Atque nunc Germanice versione donatum opera Philippi Caesii a Zesen. Amstelodami, apud J. Ravesteinium 1673. 8°.

Behalve dat een Hoogduitsche tekst aan den Nederlandschen en Latijnschen is toegevoegd, is deze uitgave gelijk aan de vorige.

Novum vestibulum latino-gallico-belgicum, columnis dispositum & figuris illustratum. Introduction nouvelle à la langue latine etc.... Nieuwe inleydinge enz.... A Amsterdam, chez P. Mortier 1686. kl. 8°.

Met voorrede van den uitgever in drie talen, waarin hij zegt, dat hij het Hoogduitsch van de oorspronkelijke uitgave door het Fransch vervangen, dat hij een en ander verbeterd en aan het werkje platen toegevoegd heeft.

*[Latijnsche vertaling van een oorspronkelijk in het Hoogduitsch geschreven werkje, over de vraag: Of Jezus zich zelven heeft opgewekt?] Amst. 1659.

Disquisitiones de taloris et frigoris natura. Cujus cognitio vera in referanda

multa naturae arcana Clavis erit. In Prodromum novae editionis Physicae ad lumen divinum restituendae, a J. A. Comenio antehac luci datae. Amstelodami, apud J. Janssonium. 1659. 12°.

Met opdracht van Comenius van 17 Juni 1659 aan den hoogl. Arn. Senguerdus te Amsterdam.

Zie voor de „Physica" hierboven.

*Admonitio fraterna ad Sam. Maresium de zelo sine scientia et charitate. Amst. 1659.

*Vindicatio famae et conscientiae J. A. Comenii contra Nic. Arnoldum. Lugd Bat. 1660.

*Kancionál t. j. Kniha žalmů a písní duchovních. Amst. 1659.

Geestelijk liederenboek. — Herdrukt te Praag 1786.

*Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hněvem božím stádu. Amst. 1660.

Herderlijk schrijven aan de verstrooide Moravische broeders. Zeker het geschrift dat Comenius zijne „Exhortatio consolatoria ad dispersos Bohemos" noemt. — Herdrukt te Berlijn 1757.

*De Christianorum vero Deo, patre, filio et spiritu sancto fides antiqua, Amstel. 1659, 1660.

Tegen den Sociniaan Schlichting. Men onderstelt dat dit geschrift van denzelfden inhoud is als een ander, getiteld: Vera christianismi idea, ad lapsos Germaniae.

*De Irenico Irenicorum, hoc est de conditionibus pacis a Socini secta reliquo Christiano orbi oblatis, ad omnes Christianos facta admonitio. Amst. 1660.

Tegen het Irenicum Irenicorum van Dan. Zwicker.

*Ratio disciplinae ordinisque ecclesiastici in Unitate fratrum Bohemorum cum praemissa de ecclesiae Bohemiae ortu et progressu mutationibusque historiola. Amstel. 1660.

Eene Engelsche vertaling verscheen in 1661; eene Hoogduitsche in 1739.

*Joan. Lasitii, nobilis Poloni, historiae de origine et rebus gestis fratrum Bohemorum liber octavus, qui est de moribus et institutis eorum. Amstel. 1660.

Omstreeks 1585 geschreven en door Comenius te Lissa in 1649 uitgegeven. De Amsterdamsche uitgave is verkort. Hetzelfde werk werd in het Boheemsch in 1649 te Lissa en 1660 te Amsterdam gedrukt.

*Paraenesis ecclesiae Bohemicae, ruinas passae, ad Anglicanam, ruinas praevenire quaerentem, de bono unitatis et ordinis. Amstel. 1660.

Herdrukt in Genève. In het Engelsch vertaald in 1661.

*Cartesius cum sua naturali philosophia a mechanicis eversus. S.l. 1660.
Anoniem uitgegeven. Comenius zal zich een jaar later als de schrijver hebben doen kennen.

*Independentia — aeternarum confusionum origo. Amstel 1661.
Eerste uitg. Lissa 1648.

*Raym. de Sabaude, Oculus fidei theologia naturalis etc. Amstel. 1661.
Tegen de Turken, Joden en Socinianen.

*De iterato Sociano irenico iterata ad Christianos admonitio. Amstel. 1661.
Tegen Dan. Zwicker.

*Confessio, počet z víry. Amst. 1662.

*Die Uralte Christl. Catholische Religion in Fragen und Antworten. Amst. 1661.
Hoogduitsche Catechismus, geschreven voor de Broeders in Fulnek.

*Socinismi speculum ex ipsorummet propria confessione concinnatum. Amstel. 1661.

*Epistola ad Petrum Montanum, catalogum scriptorum Comenianorum exhibens Amstel. 1662.
Verg. de aanteekening bij Fortunae faber, hierboven.

*A dextris et sinistris h. e. pro fide in Christum deum-hominem Marcioniticis deliriis lucta. Amstel, 1662.

*Moudrého Katona mravná poučení, Amst. 1662.
Metrische vertaling in het Boheemsch van Cato's Disticha moralia.

*Veyhost světu (Afscheid van de wereld). Amst. 1663.

*Hlubina bezpečnosti, Centrum securitatis. Amstel. 1663.
Eerst gedrukt te Lissa in 1633. Te Berlin en te Praag later herdrukt.

*Historie o umučeni P. J. Kr. Amst. 1663.
Lijdensgeschiedenis van J. Christus. Het eerst gedrukt te Lissa 1631. Later herdrukt te Berlijn en te Praag.

*Kázaní XXI. Amst. 1663.
Leerredenen over Jezus' dood, opstanding en hemelvaart, in 1636 te Lissa gehouden.

*Praxis pietatis. Amstel. 1664 (?).
Boheemsche vertaling van L. Bayle's Practice of Piety, waarvan een aantal uitgaven bestaan. De Amsterdamsche wordt voor de beste gehouden.

*Refutatio exercitationis paradoxae, cui titulus: Philosophia scripturae interpres. Amstel. 1666 (?).

De „Philosophiae s. script. interpres", geschreven door den Amsterdamschen geneesheer Lod. Meyer, verscheen in 1666 te Eleutheropolis (Amst.)

J. A. Comenii Janua Linguarum resereta. Pro compendiose lingua Latina cum Rebus docenda. Belgica versione à Johanna Seidelio ornata, nunc autem ab illius haeredibus edita. J. A. Comenii ontsloote Deure der Taalen .... t' Amsterdam gedrukt in 't jaar 1666. kl. 8°.

Met octrooi van de Staten-Generaal voor 15 jaren, Opdracht van Comenius, in naam der erfgenamen van Seidelius, aan Corn. Witson en Franc. de Vick, med. doct.

Aan het einde met nieuwe pagineering: „Grammatica Janvalis, continens residuum grammaticae vestibularis."

Met Latijnsche en Nederlandsche registers. De 1ste uitgave in het Latijn verscheen te Lissa 1631. De 1ste in het Boheemsch, aldaar 1633. Daarna in het Hoogduitsch, Poolsch, Engelsch, Fransch, Italiaansch en in andere talen uitgegeven.

*Panegersis — Panaugia. Amstel. 1666.

Nieuwe bewerking van de twee eerste deelen van een werk, ongeveer twintig jaren vroeger begonnen: „De rerum humanarum emendatione consultatio catholica ad genus humanum, ante alios ad eruditos Europae", hetwelk te Lissa verbrandde.

*Angelus pacis ad Legatos pacis Anglos et Belgas Bredam missus, indeque ad omnes Christianos per Europam et mox ad omnes populos per Orbem totum mittendus, ut se sistant, belligerare desistant, pacisque Principi Christo, pacem gentibus jam loquuturo locum faciant. Amst. 1667.

*Via lucis vestigata et vestiganda. Amstel. 1668.

In den winter van 1641 te Londen geschreven.

*Unum necessarium. Amstel. 1668.

Herdrukt in Leipzig in hetzelfde jaar, later te Jena. In het Hoogduitsch en gedeeltelijk ook in het Boheemsch vertaald.

ANDERE NEDERLANDSCHE UITGAVEN.

Joannis Amos Comenii, V. Cl. Pansophiae prodromus, et Conatuum Pansophicorum dilucidatio. Accedunt Didactica dissertatio de Sermonis Latini studio perfecte absolvendo, aliaqve eivsdem. Lugduni Batavorum ex officina Dav. Lopez de Haro, 1644. 12°.

Deze bundel behelst, behalve de op den titel genoemde, eerst te Londen gedrukte geschriften, bovendien van Comenius: „Informatorium de usu vestibuli" en „Januae didactica, seu de ejus usu debito", benevens een „Consilium de Vestibulo et Janua perficiundis" van George Vechner.

Met een voorrede van den uitgever, en een van Sam. Hartlieb, gedagt. Londen 1 Jan. 1639.

De Didactica dissertatio heeft een afzonderlijken titel, waarop ook bovengenoemde geschriften vermeld staan. De pagineering loopt echter door.

Achteraan: Interpretationes Anglicae et Belgicae dictionum Germanicarum.

Hartlieb heeft dit geschrift het eerst te Oxford uitgegeven onder den titel: „Conatuum Comenianorum praeludia. Porta sapientiae reserrata". Meermalen elders herdrukt en ook in het Engelsch vertaald.

J. A. Comenii Janua linguarum reserata avrea; sive Seminarium Linguarum & Scientiarum omnium: h. e. Compendiosa Latinam (& quamlibet aliam) Linguam, una cum scientiarum, artiumque omnium fundamentis, perdiscendi Methodus, sub titulis C. periodis M. comprehensa. Latina et Belgica. In usum Scholarum. Arnhemii, ex officina J. Jacobi. 1648. kl. 8°.

De voorrede van Comenius is van 4 Maart 1631. Wie de vertaler is blijkt niet.

*Panegyricus Carolo Gustavo. Lugd. Bat. 1657.

Den Verrezen Hondschen Diogenes, eerst mael, tot opscherping der aenkomende Leerlingen, in 't Latijn gestelt door J. A. Komenius; en nu, ten dienst der Leergierigen, nieuwelijks in Nederduits vertaelt, deur F. v. H. Tot Rotterdam, by Fr. v. Hoogstraten. 1660. 12°.

Met titelprent en gedicht van J. v. Vondel daarop. De vertaling bevat, behalve de getuigenis van G. Vechner en de voorrede van Comenius, twee gedichten van den vertaler Hoogstraten, aan het begin en aan het slot.

J. A. Comenius, Verrezen Hondschen Diogenes, of beknopte verhandeling van Wijsheid. Uyt het Latijn vertaelt door F. v. H. Tot Rotterdam, by Fr. van Hoogstraten. 1672. kl. 8°.

Met titelprent van Romein de Hooghe, gedicht van Hoogstraten daarop, en een Opdracht aan den Rotterdamschen geneesheer Casp. van Zanten.

*Janua rerum sive metaphysica pansophica. Lugd. Bat. 1681.

Eerste uitgave van een in 1661 en volgende jaren door Comenius in Amsterdam opnieuw geschreven boekje, waarvan het oorspronkelijk handschrift te Lissa verbrand was.

COMENIUS' WERK IN ZIJN BETREKKING TOT DE BOHEEMSCHE BROEDERKERK.[1])

DOOR

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

Indien ik met een enkelen trek en bij gelijkenis het beeld van Johan Amos Comenius moest teekenen, ik zou op Origenes wijzen, met wien de groote Paedagoog, die tevens de laatste Bisschop der oude Boheemsche Broederkerk was, treffende overeenkomst had. In arbeid overvloedig; in het lijden van vervolging beproefd; in School en Kerk dienende met zeldzame volharding en trouw, zóó staan zij naast elkander voor het oog van ieder die beiden kent. Heeft Origenes den bijnaam verworven van een man van diamant te zijn geweest wegens het weêrstandsvermogen van zijne werkkracht, Comenius mag dien eernaam dragen in meer dan éénen zin. Ik werk de gelijkenis niet uit, M. H., maar in één opzicht plaats ik deze twee nog voor een oogenblik naast elkander, omdat de gedachtenisviering, die ons samenbrengt, er mij van zelf toe leidt. Gelijk de groote Alexandrijner, nadat hij in de rust was ingegaan, heeft blootgestaan aan zeer verschillende beoordeeling, aan smaad allereerst, en gedurende langen tijd allermeest, zoo heeft ook de nagedachtenis van den aan hem schier in alles gelijken Bohemer, bij slechts matige erkenning van zijne verdiensten, blootgestaan aan miskenning of spot. Eerst in onzen leeftijd is hij naar eisch geschat geworden. Heeft ons vaderland, van ouds de haven voor rampspoedigen, en Amsterdam inzonderheid, „*ocellus urbium*" zooals hij het noemde, hem bij zijn leven eene rustplaats bereid, het is ons eene eere hem, drie eeuwen na den dag zijner geboorte, te herdenken en zijnen arbeid te helpen waardeeren.

Comenius spreekt nadat hij gestorven is nog veelszins ook naar de behoeften van onzen tijd, en daarom is het van belang dat wij hem in zijn werk en zijn streven meer dan oppervlakkig kennen.

---

[1]) Rede, gehouden in de Comenius-vergadering te Amsterdam, op 27 Maart 1892.

Het komt mij voor, dat wij hem geen recht laten wedervaren en zijn werk en streven niet kunnen waardeeren, tenzij wij dit beschouwen in verband met hetgeen zijne persoonlijkheid het eerst en het meest kenmerkt, namelijk zijne betrekking tot de Boheemsche Broederkerk. Het is niet maar om dezen belangwekkenden, oorspronkelijken tak van het Protestantisme hulde te bewijzen, dat ik haren laatsten Bisschop niet anders wil gedenken dan in deze waardigheid. Hij zelf heeft haar opgehouden zoolang hij leefde en haar invloed is niet te miskennen bij alles wat hij heeft verricht. Inderdaad heeft het nageslacht wat het aan Comenius dank wijt te danken aan die Boheemsche martelaarskerk. Er is reden om dit heden te doen uitkomen, opdat aan den vreemdeling, die in Nederland rust kwam zoeken, hier ook recht geschiede tegenover de voorstelling van sommigen, als had hij de Reformatie willen doen uitloopen in het bevorderen van humaniteit door onderwijs, en alzoo door deze te stellen in plaats van het Evangelie. In eenen anderen zin heeft Comenius zeer zeker de Reformatie willen volmaken of aanvullen, door haar namelijk te bevestigen en te reinigen. Zijn ideaal was eene Kerk overeenkomstig de oorkonden van het christendom, in de heilige Schrift bewaard, en door eene herderlijke leiding als een toonbeeld van godsdienstig-zedelijk leven der wereld ten zegen, in één woord eene gemeente, zooals men haar in Boheme onder het kruis der vervolging had durven hopen. Noeme men nu Comenius een idealist, zoo men wil, men verwarre zijn ideaal maar niet met het vale beeld, dat in later eeuwen onder den naam van verlichting is ten toon gesteld.

De idealisten zijn soms zeer praktisch, immers wanneer het ideaal eener levende hoop de krachten wekt en de handen doet reppen, zooals het bij Comenius was. De christelijke hoop heeft dezen man gedragen en staande gehouden een langen leeftijd lang en hem in staat gesteld tot reuzenarbeid in den vollen zin des woords onder omstandigheden, die zonder haar tot verlammende moedeloosheid hadden moeten stemmen, — en deze hoop heeft hem niet beschaamd. Opmerkelijk is hoe de werken zijner jeugd en van zijn mannelijken leeftijd, als b.v. het *Centrum securi-*

tatis (1622) en de *Labyrinthus mundi et palatium cordis* (1623) in dit opzicht hetzelfde karakter vertoonen als b.v. het onovertroffen *Unum necessarium*, nevens den *Orbis pictus* het meest beroemd, waarin hij op zeven-en-zeventigjarigen leeftijd zijn laatste woord tot de wereld sprak [1]). Als de Broederkerk uit Boheme lang verdwenen en uit Polen, haar laatsten schuilhoek, verjaagd is geworden, dan wenscht hij nog eene Synode uit de verstrooiden te verzamelen, om daar zijn schoonzoon Figulus tot Senior te doen benoemen. Hij schreef in die voor het uitwendige hopelooze omstandigheden aan den laatst overgebleven opziener uit de Polen, in een brief, die in het Boheemsche Museüm bewaard bleef: „Ziet gij, mijn dierbare Broeder, hoe ver het met ons gekomen is; gij zijt alleen van de uwen (de Polen), ik van de mijnen (de Bohemers) overgebleven. Maar zoolang er nog mogelijkheid is om stand te houden zooals wij zijn, moeten wij haar gebruiken, opdat het den schijn niet hebbe als wilden wij God verzoeken, die de zijnen wonderbaar doodt en levend maakt." De man, aan wien dit schrijven gericht was, was geen idealist, maar een nuchter beschouwer, die niet hooger zag dan de dreigende wolken: welnu, hij nam de zaak niet ter hand. Maar Comenius legde Figulus de handen op en het was niet vruchteloos, want de erfgenaam dezer wijding, de kleinzoon van Comenius, Jablonsky, had straks als hofprediker bij den eersten Koning van Pruissen ruime gelegenheid om geheel in den geest van den grootvader te arbeiden aan de vereeniging van de Evangelische Kerken, en nog meer onmiddellijk krachtens die wijding kon hij in 1737 den graaf van Zinzendorf tot Bisschop of Senior van de Herrnhutsche Broedergemeente inzegenen, welke gemeenschap zoo terecht de kleindochter van de Boheemsche Broederkerk werd genoemd.

Ik heb er behagen in van het idealisme van dezen Godsman te spreken, en noodig u daarom uit, M. H., wanneer het u gebeuren

---

[1]) De *Labyrinthus mundi* wordt door kenners vergeleken met- en gesteld boven de beroemde *Pelgrimsreis* van Bunyan, die meer dan vijftig jaren jonger is. Het *Unum necessarium* noemt Prof. Dr. P. Kleinert, in een voortreffelijk opstel over C. in de *Theol. Studien und Kritiken*, 1878, Heft I, S. 46, „ein in vieler Beziehung unübertroffenes Weisheitsbuch."

mag het wonderschoon gelegen Praag te bezoeken, in het Boheemsch Museum u het concept te laten toonen van de Voorrede, die Comenius in 1667 gereed maakte voor eene Turksche Bijbelvertaling en waarin hij den Sultan de lezing van de H. Schriften ernstig aanbeval. Hij toonde daarbij den grooten Heer aan, dat daar de Christenen er zich op toelegden den Koran te verstaan, het niet dan billijk was wanneer de Mohammedanen de studie der H. Schriften ter hand namen, terwijl hij de beschuldiging, als hadden de Christenen den Bijbel vervalscht, met klem van redenen weêrlegde. Zelfs over den muur, die den Muzelman van den Christen scheidt, zag het idealisme van Comenius heen. Hij was trouwens ook onder de eersten, die de Zending onder de heidenen als eene onmisbare levensbetooning van de christelijke gemeente aanmerkte. Onze tijd geeft aan Comenius deze eer, dat zijne idealen voor verwezenlijking vatbaar zijn gebleken, voorwaar! niet in de School alleen.

Nog heb ik van het idealisme des voortreffelijken mans niet alles gezegd. Was hij in Kerk en School beide eene profetische verschijning in meer dan éénen zin, zijne zienersgave en de geestdrift van zijn geloofsleven wekten bij hem sympathie voor de profeteerende stemmen, die in zijn tijd gehoord werden. Men heeft het hem nooit vergeven dat hij in een afzonderlijk werk (*Lux in tenebris*) de voorzeggingen van tijdgenooten verzamelde en aan de wereld bekend maakte, en wat mij betreft, ik zal het hem niet als verdienste aanrekenen, maar ik wil alleenlijk doen opmerken dat bij de ontzettende verschijnselen van „bloed en vuur en rookdamp," waarmede de dertigjarige oorlog Boheme en Moravië en gansch Duitschland vervulde, dit andere verschijnsel ons niet bevreemden mag, waarvan alle dergelijke tijdperken kennis dragen, dat de geplaagden en gejaagden hunne hoop op verlossing voeden met wat de apokolyptische schriften aan beelden van strijd en overwinning aanbieden, en dat er geesten vaardig worden om in dien geest en trant hunne verwachtingen uit te spreken. Dit verschijnel is immers, zooals terecht naar aanleiding van dit boek van Comenius gezegd is [1]), aan alle tijden van nood en druk, die over de

[1]) In het aangehaalde opstel van Dr. Kleinert.

Kerk gekomen zijn, gemeen. Voorzeker, Comenius was idealist. Hij had er de afdwalingen van, maar ook de verdiensten. Was het niet daaraan te danken dat hij het gebied der talen en der kennis van alle menschelijke zaken durfde aanvatten om het te omvatten, en het onderwijs te bevruchten en levend te maken zooals niemand vóór hem?

Het mocht den schijn hebben als hield ik niet genoeg in het oog dat de groote Bohemer toch als Schoolman bij uitnemendheid moet worden aangemerkt, en dat, wanneer ik hem van andere zijde doe beschouwen, dit het doel van onze gedachtenisviering voorbijstreeft. Intusschen ben ik overtuigd geen stap van ons doel en van Comenius' verdiensten voor het Schoolwezen te zijn afgegaan. Want, M. H., alles wat hij daarvoor geweest is staat in onmiddellijk verband met hetgeen hij was voor zijne Kerk, neen meer, het was daarvan het uitvloeisel en de tot op onzen tijd bloeiende vrucht.

Door dit te beweren zie ik niet voorbij dat hij een aanleg had, waardoor hij ook onder zeer verschillende omstandigheden zou hebben uitgeblonken; evenmin vergeet ik dat zijn tijd op hem van invloed geweest is en dat bepaaldelijk de nieuwe denkbeelden, die de eeuw der Reformatie aan de zeventiende eeuw had overgeleverd, door hem medegeërfd zijn geworden: het zou niet verstandig zijn bij iemand, wie hij ook zij, niet in rekening te brengen wat zijn tijd van hem heeft gemaakt, en niemand strekt het tot oneer dat hij de gaven, die Gods voorzienigheid hem ook daarin verleende, goed gebruikt. Comenius heeft veel te danken gehad aan voorgangers en tijdgenooten beiden. Ratichius en Montaigne en Campanella hebben hem stof tot nadenken en licht gegeven en later heeft Baco hem in zijn streven voortgeholpen; niet te vergeefs heeft hij Johan Valentin Andreæ gekend, ja van hem geleerd wat reformatorisch werken is, en de invloed van Raimundus van Sabunde, van wiens *Theologia Naturalis* hij eene gezuiverde uitgave bezorgde, is overal in zijne werken zichtbaar. Aan Nederland heeft hij veel te danken gehad, ook voor zijn geest — ik kom daar nog op terug, — in de scholen der Jezuïten zelfs en in de tegen-reformatie, die zij vooral door middel van de School wilden bewerken,

heeft hij een machtigen prikkel gehad, die hem voortdreef op zijne baan; hij heeft scherp toegezien en wijd omgezien, — maar wat hem de pen in de hand gaf was hetzelfde wat hem in de School werkzaam deed zijn, de zucht om zijne moeder- en broederkerk te dienen, te bouwen, te redden en in die Broederkerk — dit was zijn heerlijk ideaal! — niet maar Boheme en Moravië, maar alle taal en natie der Christenheid te vereenigen, door den invloed van ééne liefde en van ééne richting in denken en werken. Hij zegt het zelf: „Wat ik voor de jeugd geschreven heb, heb ik niet als paedagoog geschreven, maar als theoloog, met deze bedoeling, dat de christelijke jeugd, de lammeren van Christus' kudde, door de weldaad van algemeene kennis tot meer ontwikkeling en degelijkheid worde opgeleid" [1]). Schoolman en encyclopaedisch genie van natuur bleek hij te zijn van zijne jeugd aan, toen hij, even over de twintig jaren oud, in de school van Prerau werd aan het werk gezet: hij maakte van die school binnenkort zulk eene, die wij met onze hoogere burgerscholen zouden kunnen vergelijken (Real-gymnasium); Schoolman was en bleef hij, ook toen hij weldra te Fulneck het predikambt op zich nam. Maar dubbel werd hij de man der school toen het onweder der vervolging over Boheme losbrak, nadat in 1621 Spaansche soldaten de plaats zijner woning en zijn eigen huis en have in vlam deden opgaan.

Het is wel opmerkelijk dat in de eerste zeven jaren nadat hij van Fulneck vluchten moest, gedurende welke hij en velen zijner ambtsbroeders in het land leefde waar men maar eene schuilplaats vond, een aantal werken, niet van didaktischen inhoud, uit zijne pen vloeiden. Zeker hield hij zich ook toen met didaktische studiën bezig, want weldra traden de vruchten daarvan aan het licht, maar eene reeks van schriften kwam in die bange dagen uit zijne hand, waarvan hij in zijn ouderdom schreef, dat zij ontstaan waren in nachtelijke uren, wanneer hij, de lijdensgeschiedenis zijner broedergemeente overdenkende, naar zijn Bijbel greep en dan den troost, dien hij daarin vond, ook voor zijne medebelijders te boek stelde.

---

[1]) *Opera didact* IV, p. 28.

Zóó waren de nooden en de belangen der geplaagde kudde voor hem steeds de prikkels tot arbeiden bij dag en bij nacht. In 1627 kwam nog zwaarder slag op haar neder. Waren eerst de predikers van Evangelische belijdenis als vijanden van het Rijk in den ban gedaan, nu werden alle Evangelischen uit het land gedreven. Terwijl de Lutherschen en Gereformeerden zich in Duitschland verstrooiden, waren de leden van de nationale Boheemsche Broederkerk verplicht hun toevlucht te zoeken in Hongarije, en liever nog in Polen. Hierheen ging Comenius met een aantal gelijkgezinden en vond te Lissa wat hij zocht, maar ook tevens vond hij er de aanleiding, die hem tot dien uitgebreiden zegen gemaakt heeft, waarvoor wij zijne nagedachtenis eeren. Van het opkomend geslacht alleen kon hij nog iets voor zijn volk en gemeente wachten. De jeugd moest worden opgeleid en opgevoed tot een herboren volk en tot eene volksgemeenschap, dit zag zijn helder oog en dit doel ontvonkte zijn door een krachtig geloof behouden gebleven moed tot reuzenarbeid. Nu ontstond zijne *Didactica magna*, waarin hij de grondslagen en den omvang ontwikkelde van een vruchtbaar onderwijs, en tevens legde hij zelf de hand aan het werk, dat hij anderen voorteekende. Daardoor is hij de hervormer van het Schoolwezen geworden. De nood was hem opgelegd, en zoo ging de praktijk met de theorie bij hem hand aan hand. Wat overeenkomstig met zijn aanleg en zijn geest van der jeugd af tot een bestek van goede leerstof en -methode was gerijpt, moest door hem worden te werk gesteld, en dit verband tusschen theorie en praktijk heeft hem voor eenzijdigheid bewaard, waardoor zoo menige theorie schipbreuk heeft geleden. Niet voor de school als geleerdheidskraam, maar voor het leven heeft hij gearbeid, en de vorming van geheel het leven heeft hij als het doel van het onderwijs aangewezen en aangevat.

Niet maar weten, maar mensch worden, naar Gods beeld, dat is de vrucht van een goed onderwijs in de Comenius-school. Daarom begint hij met het begin, de moederschool, waar de grond moet gelegd worden; dan de volksschool, waarin geleerd wordt wat alle kinderen des volks noodig hebben voor de aarde en voor den hemel;

daarna het Gymnasium en de Hoogeschool voor hen, die meer begeeren en behoeven. Eene moederschool in ieder gezin, in iedere gemeente de volksschool, in ieder distrikt een gymnasium, in iedere provincie eene akademie.

Maar ik acht mij niet bevoegd in dieper beschouwing, veel min beoordeeling van de eigenaardigheid van Comenius' Didaktiek te treden. Op mijn weg ligt de opmerking hoe ook de voortzetting van het werk van dezen grooten Schoolman ten nauwste samenhangt met het lot der Boheemsche Broederkerk. In de eerste jaren van zijn eerste verblijf te Lissa had hij nog niet veel door de drukpers gemeen gemaakt. Maar zijn eerste schoolboek, de *Janua linguarum reserata*, had zijn roem reeds in het buitenland gevestigd. Hiertoe leidde ook dat zijn voornemen bekend werd om eene alomvattende wetenschapsleer te schrijven (*Pansophia*), of liever met hulp van andere geleerden tot stand te brengen. Dit bracht hem met het toen zeer op hervorming bedachte Engelsche Parlement in betrekking en de voorslagen, vandaar uitgegaan, deden hem het Kanaal oversteken. Maar men zaait niet in den storm en in Cromwell's dagen was er voor Comenius in Engeland geen arbeidsveld. Meer vrucht beloofde hij zich van de roepstem uit Zweden, waar de rijke Nederlander Lodewijk de Geer, door den Kanselier Oxenstierna daartoe aangemoedigd, hem aanspoorde de vorming van het Schoolwezen te bevorderen. Sedert lang was Comenius met onzen landgenoot in betrekking. Hij noemt dezen ergens den groot-aalmoezenier van Europa, en hij had er grond voor, want uit zijne milde handen waren hem bij herhaling belangrijke geldsommen toegekomen voor zijne verarmde en vervolgde geloofsgenooten. Maar dit niet alleen maakte den wensch van de Geer voor hem schier eene wet. Van Zweden verwachtte hij voor de Broederkerk in ruimeren zin hulp. De herinneringen aan Gustaaf Adolf en de verwachtingen, die in het Protestantsche Europa met betrekking tot Scandinavië voortdurend gekoesterd werden, hadden ook bij Comenius ingang gevonden. In deze hope en gesteund door zijnen Nederlandschen rijken weldoener heeft hij zijn opzienersambt met verdubbelden arbeid voor de School weten te vereenigen, en acht jaren heeft hij, te Elbing

gevestigd, aan dezen dubbelen arbeid gewijd. Hier kon hij als op een wachtpost tusschen Noord en Zuid tegelijk voor de School en voor zijne Kerk werkzaam zijn. Het jaar 1648 kwam, en de trouwelooze staatskunst brak dien band.

De Bohemers werden van de Zweden te Osnabrück prijs gegeven, en de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden trokken zich hunner niet aan. Met het oog hierop schreef de eerlijke man aan het einde zijns levens [1]: „Uit deze noodlottige gewoonte van schaduwen boven het wezen der zaken te stellen is een andere pest geboren, die voor de menschelijke samenleving zoo verderfelijk is, dat men goddelijke rechten naar willekeur verbreekt, indien men het voorgestelde doel maar bereiken kan. Men noemt dat *rede van Staat* en men bedoelt daarmede de vrijheid om alles te doen wat het eigen belang dient, zonder acht te geven op verdragen of beloften. Niet het recht, maar geweld of list moet gelden." Toen nu te Lissa ook de Broedergemeente haar kerkgebouw aan de Roomschgezinden moest afstaan, schreef hij het aangrijpende *Testament der stervende Moeder*, waarin hij aan zijne geloofsgenooten aanbeval in de andere zusterkerken het werk eener dienende liefde te gaan verrichten en voor haar het goede te zoeken.

Dit smartelijk verlies was winst voor de School. Het bracht Comenius onder de verplichting om alles aan te grijpen wat aan de ondersteuning van zijne geloofsgenooten bevorderlijk kon zijn, en toen nu de vorst Sigismund Racoczy hem naar Hongarije riep om in dat land de inrichting van het schoolwezen op zich te nemen ging hij er de School dienen om der gemeente der verstrooiden van dienst te kunnen zijn. In Saros-Patak vestigde en leidde hij vier jaren lang een Real-gymnasium naar zijne methode, ook werd hier zijn *Orbis pictus* geboren, de geïllustreerde bewerking van de *Janua reserata*, waardoor hij nog meer dan door eenigen arbeid roem heeft ingeoogst, een werk, dat Bazedow eene euw later heeft nagebootst.

Nog eenmaal deed zich een lichtstraal voor den man van het

---

[1]) *Unum necessarium*, p. 163.

ideaal op, toen Karel X Gustaaf den troon van Zweden beklom, en wederom vinden wij Comenius te Lissa, als ware het mogelijk geweest daar de verstrooide schapen nog weêr te verzamelen. Hij wilde althans op zijn post zijn bij de overblijfselen der gemeente, die er nog stand gehouden hadden. Ach, hoe hij zich bedroog! De Polen zagen nu in hem en de zijnen hunne vijanden, die met 's lands vijanden heulden. In April 1656 trok eene legerbende tegen de stad op, die als eene vijandige veste werd geacht en behandeld. Zij werd in de asch gelegd, en met haar wat aan den Boheemschen martelaar het dierbaarste was: zijn boekenschat en een goed deel zijner handschriften, en daaronder het uitvoerig handschrift, waarin hij gedurende bijna eene halve eeuw de vruchten zijner studiën van de Czechische taal nedergelegd had.

Het strekt ons vaderland tot onverwelkelijke eer, M. H., dat zulken als Johan Amos Comenius, in zulke omstandigheden, van oudsher de schreden naar Holland richtten. Naar onze grenzen trok hij, en krank naar het lichaam kwam hij in den herfst van het genoemde jaar hier te Amsterdam. Hier opende zich voor hem dit Huis met de Hoofden, want het was een huis met harten, die open stonden voor echte vroomheid en geestelijken heldenmoed. Lodewijk de Geer, de groote weldoener van den vervolgde om des geloofs wil, was in 1652 overleden, maar zijn zoon Laurens de Geer woonde hier [1]), en aan hem was met de ouderlijke woning de verplichting opgedragen om in het werk der verzorging van de hoogste belangen der menschheid niet te vertragen. Tot die nalatenschap behoorde ook de waardeering van Comenius, want lang vergeten was wat soms reden van ontevredenheid en beklag aan den vader gegeven had, dat namelijk de idealen der *Pansophia* en de samenvoeging van de belangen van Kerk en School het werk dat voor de hand lag schenen te verdringen of te vervangen.

---

[1]) *Lodewijk de Geer van Finsprong en Leufta. Eene bijdrage tot de handelsgeschiedenis van Amsterdam,* 3e Uitg. fol. 45.

Comenius te Amsterdam. — Na de belangrijke mededeelingen, die wij ook omtrent dit gedeelte van 's mans leven hebben ontvangen, zij het mij nog vergund iets te zeggen van zijne betrekking tot ons vaderland in het algemeen. Het was niet voor de eerste maal dat Comenius onzen grond betrad. Nadat hij zijne studiën te Herborn en te Heidelberg voleindigd had, in 1614, deed hij reeds eene reis naar de Nederlanden. Op de eerstgenoemde school vertoefde hij in de jaren 1611 en 1612, en hij had er niet minder dan op de Heidelbergsche gelegenheid om het aantrekkelijke van een verblijf in deze jeugdige Republiek te leeren gevoelen. Wat hij in Herborn vond, was de planting van Graaf Johan van Nassau, Prins Willems broeder. De vorst had van zijn vader, Graaf Willem den Rijke, liefde voor de School geërfd, en er de vrucht zelf van genoten in het voortreffelijk onderwijs dat op het huis te Dillenburg gegeven werd. Daar werd later onder zijn bestuur onderwezen naar het voortreffelijk leerplan, hetwelk Philip van Marnix voor hem had uiteengezet in de *Ratio instituendae Juventutis*, na des schrijvers dood eerst uitgegeven (1615). Geen twijfel of de kostelijke beginselen, in dat gulden boekje ontwikkeld, werden ook in de door Graaf Johan gestichte Hoogeschool te Herborn ten richtsnoer genomen, en het zou der moeite waard zijn de overeenkomst van de denkbeelden van Comenius met die van den Heer van St. Aldegonde aan te toonen. Evenzeer als de leergierige student uit Boheme aan die school bij Hendrik Alsted een voorbeeld aantrof voor zijne encyclopaedische studiën, werd zijn gemoed er vervuld met eerbied en liefde voor het land, waarheen men daar en te Heidelberg met bewondering uitzag. Wat de jonge geleerde in Nederland vond was hem onvergetelijk, maar al hadde hij het kunnen vergeten, de helpende hand, die hem later van hier werd toegestoken, bracht het hem wel te binnen en trok hem hierheen. Dat Laurens de Geer hem persoonlijk en bepaaldelijk heeft uitgenoodigd herwaarts te komen werd in zijn grafschrift vermeld [1]; maar het is buiten diens dadelijken invloed wel verklaarbaar dat de grijsaard na een

[1]) *„De Geeriana munificentia Megalopolis Batavorum inquilinus."*

moeitevol leven het land weder opzocht, waarin hij voor zijne geestelijke en tijdelijke behoeften zooveel voldoening gevonden had. Intusschen heeft men niet zonder reden gevraagd hoe het kwam dat Comenius het land van den grooten Keurvorst voorbij- neen, doortrekken kon zonder dáár zijn toevlucht en rustplaats te zoeken, het land van den Vorst, die bij uitnemendheid als de beschermer der verdrukte en verdreven Protestanten bekend was, en die later nog zooveel voor de arme Bohemers in Polen gedaan heeft. Het komt mij voor. M. H., dat er nog eene andere aantrekking voor den zwerveling in ons vaderland was. De Hoogleeraar Kleinert te Berlijn heeft er zeer te recht op gewezen hoe men zich eene verkeerde voorstelling maakt van het godsdienstig Nederland in de 17e eeuw, door alleen op de scholastieke vormen der Theologie acht te geven en met hare scherpe trekken de physionomie dier tijden te teekenen. Het is toch geen onbekend feit, dat hier toen vooral zulken zich tehuis gevoelden, meer dan ergens elders, die onder de mystieken geteld worden. Hoe kwam dat? Zij hebben hier het element, waarin zij leefden en dat zij vertegenwoordigden, wèl gevoed en versterkt, maar niet gebracht. Het leefde in de Gereformeerde Kerk en was er een krachtig middel tot verheffing van het geestelijk leven, schier in alle gemeenten. Voetius en Anna Maria van Schurman hebben niet eerst van de Labadie hunne opwekking ontvangen, evenmin als Lodenstein en zoovele anderen. Welnu, deze gemeente in de Nederlandsche Kerk, bij Comenius zoo wel bekend geworden door schoone vruchten van onbekrompen weldadigheid, was, indien ik wèl zie, wat hem hierheen trok. Hier heeft hij, bij veel geestverwantschap, van onzen landaard een gunstig op hem werkenden invloed ervaren, waarvan zijne hier geschreven boeken getuigenis afleggen De pelgrim, rusteloos vervolgd, en onder de vervolging -- zeldzaam schouwspel — rusteloos arbeidende, heeft hier rust gevonden, niet eerst te Naarden onder den grafsteen.

OUDHEIDKUNDE.

Penning (XLII, 97). — Ik bezit bij mijn munten zoo'n looden penning, nog van mijn vader, indertijd burgerweesjongen te Amsterdam, afkomstig. Hij had dien penning gekregen van Ds. Kortenhoef Smith bij 't doen van zijne belijdenis of beter bij 't voorafgaand onderzoek, en hij moest dienen om hem bij de daaropvolgende bevestiging tot lidmaat en later bij 't aan tafel (aan 't Nachtmaal) gaan, eene gereserveerde plaats in de kerk te geven. Voor de letters L. en P. B. kan dus best *lidmaat* en *plaatsbewijs* gelezen worden. De penning werd niet opgevraagd, en bleef nu als gedachtenis bewaard. Ik ontving vóor bijna veertig jaar bij dergelijke gelegenheid een gedrukt briefje van Ds. Van Staveren, maar alleen voor de bevestiging.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Munten (XLII, 8). — De sub 2e bedoelde tinnen muntjes zijn, blijkens de aanteekening bij een stel daarvan in mijn bezit, fictive munten van de dwangkolonie Wortel. Behalve de in de vraag vermelde stukjes van $^1/_2$, 1, 2 en 5 cents bestaan er ook van 10 cents.

H. S. D.

Rood en bruin was. — Willem heer van Vorden zegelde in 1266 met *rood* was (Tijdr. Regr oud-archief v. Overijsel, I, 21); Willem v. Vorden en heer Steven zijn zoon, deze beiden ook namens Mette, Willem's zuster, zegelden in 1387 met *bruin* was (ibidem bl. 100, 1). Dit laatste deden ook in 1395 heer Steven en heer Sweder v. Vorden, Gods-ridder van het Duitsche Huis (ibid. II, 32), en in 1422 Katharina v. Vorden (ibid. bl. 256, 7).

Ligt hierin een *sfragistisch* onderscheid? Willem a° 1266 was ook richter in 's-Gravenland van Gelre. JAC. A.

BESOIGNES VAN DEN EXTRA-ORDINAIREN

LANDDAG BINNEN NIJMEGEN, AUGUSTUS 1797.

De groote omkeer in het staatsbewind, na 1795 tot alle staatslichamen doorgedrongen, bracht van zelf met zich mede, dat de werkzaamheden, die tot dusverre aan de verschillende besturen waren opgedragen, eene belangrijke wijziging ondervonden. Maar bovendien werden deze, veel meer dan vroeger, lastig gevallen met verzoekschriften van onkundige lieden, die niet wisten tot welk lichaam zij zich hadden te wenden.

Welke curieuse verzoeken o. a. tot de „Vertegenwoordigers des vryen Volks van Gelderland", zooals de Geldersche landdagsleden destijds betiteld werden, gericht werden moge uit de volgende staaltjes blijken.

19 Augusti 1797.

„Verlezen de Requeste van Hendrik Linders, woonagtig binnen... Nijmegen, verzoekende.... dat hem mag worden toegelaten om met Elisabeth Coenen.... zijne overledene Huisvrouwe halve zuster te mogen trouwen."

Gewezen van de hand.

„Verlezen de Requeste van Jan Willem Serrurier en Susanna Willemina Bakker, daarbij te kennen gevende: dat eerste Requestrant, de tweede Requestrante, eenigen tyd in vryagie nagegaan hebbende, Zyl. zig onderling aan malkanderen in trouw hadden verbonden;

Dat, hoe zeer de Ouders van den eersten Requestrant geen middelen hadden onbeproefd gelaten, hem dusdanig een Huwelyk op het sterksten af te raden, hij egter, door zyne drift verleid, zyne Ouders op het allersterkste had gepersuadeerd, om hun consent tot dit Huwelyk en den voortgang der Proclamatiën te geven, met dat gevolg, dat zij voor grootere onaangenaamheden bevreesd zynde, eindelyk, hoe zeer tegen hun zin en genegenheid... hadden moeten resolveren de opneming in Ondertrouw van hunnen Zoon... met tweede Requestrante en den voortgang derzelver Huwelyks-Proclamatien te gedogen en toe te staan;

En dat zij Requestranten vervolgends dan ook werkelyk in

Ondertrouw waren opgenomen, en de Huwelyks-Proclamatien, zo te Laren in het Quartier te Zutphen, als te Amsterdam waren ergaan."

Ondertusschen had de eerste Requestrant over zijn onberaden stap berouw gekregen, en kon hij niet van zich verkrijgen om zijn voorgenomen huwelijk te voltrekken. Zijn aanstaande had hem daarop voor het hof van Gelderland laten dagvaarden om te hooren verklaren, dat hij schuldig en gehouden was het huwelijk met haar te voltrekken. Nadat zij evenwel vernomen had, dat zijne ouders hunne toestemming niet vrijwillig hadden gegeven, en het huwelijk waarschijnlijk nimmer gelukkig zijn zoude, stemde ook zij er in toe om te verzoeken hun voornoemd „Huwelijks-engagement te doen annulleeren of te dissolveeren."

Hierop hebben „de Vertegenwoordigers des vryen Volks van Gelderland... goedgevonden het tusschen de Requestranten subsisterende Huwelyks-engagement te annulleren... met overlating aan de Requestranten, om, si velint, met een ander te mogen trouwen."

22 Augusti 1797.

„Verlezen de Requeste van Henrica Evers, Weduwe van Jan Roelvink, daarbij te kennen gevende: dat haren Eheman op den 18 Mai laatstleden zynde overleden, zy, met hare drie kinderen, in een beklaaglyken toestand was blyven zitten;

Dat intusschen haar gelegenheid was voorgekomen tot een tweede huwelyk, verzoekende derhalven, daar zij Requestrante, wegens het bygevoegd attest der Vroedvrouwe, zig niet bevrugt bevond, dispensatie van 's Landschaps Placaat, tegens het ontydig Huwelyken van Weduwen."

Gesteld in handen van het Hof van Justitie, om daarop te disponeeren.

24 Augusti 1797.

„Ontfangen eene Missive van het Provintiaal Collegie van Politie, Finantie en Algemeen Welzyn, geschreeven te Arnhem den 20e Julii laatstleden, houdende, dat bij 's Landschaps resolutie van den 11e Maart deses Jaars, goedgevonden zynde, gemelde Collegie te auctoriseren tot het renoveren van de Publicatie van den J. 1731

betreffende het vieren van de Zon- en Feestdagen, met omissie der Feestdagen, en van zodanige uitdrukkingen, welke met de tegenwoordige ordre van zaken strydig waren, zy by het examineren dier Publicatie ras ontdekten, dat dezelve opgevuld was met uitdrukkingen, welke in deze meer verligte tyden weinig zouden voegen, en dat er van deszelfs geheelen inhoud weinig zou overblyven, wanneer alle die uitdrukkingen, welke in dezelve gevonden worden, en niet met de tegenwoordige ordre van zaken overeenkwamen, daaruit wierden geomitteerd:

Dat derhalven hadden vermeend gehad te moeten voorstellen, of het niet meer overeenkomstig met den aard der zake, en met 's Landschaps welmenende bedoeling zoude stroken, eene Proclamatie te emaneren, welke gebaseerd was op den weldadigen invloed van den Godsdienst, op de Zeden van het Menschdom, en gevolglyk op het geluk der Burgerlyke Maatschappy, en op de verpligting, die er op ieder Mensch legt, om het Opperwezen eenen plegtigen en opentlyken eerdienst te bewyzen.

Dat derhalven de vryheid gebruikte, een concept Proclamatie, op deze gronden gebaseerd, toe te zenden, en dat daar, ingevolge 's Landschaps Publicatie van den 30e Augusti jongstleden, de Kerk van den Staat is afgescheiden, het hun was voorgekomen, dat deze Proclamatie niet anders konde worden gedaan dan adhortatoir, en met aan het volk van Gelderland het wezentlyk nut, dat daaruit voor hun voortvloeid, onder het oog te brengen.

Waarop gedelibereerd, en in achting genomen zynde, dat wel de Kerk van den Staat, maar niet de Godsdienst, als een der zuilen van denzelven, daarvan is afgescheiden of kan worden, is goedgevonden, het Provintiaal Collegie, waaraan extract dezes zal worden toegezonden, te auctoriseren, om op grond van dien, de geconcipieerde Proclamatie te veranderen in eene Publicatie, met byvoeging van het verbod tegens het Jagen op Zondagen, en dat de overtreders, de boeten, by vorige Publicatien gesteld, zullen incurreren."

Utrechtsche wijknamen. — In het „Reglement van bestuur

voor de stad Utrecht, goedgekeurd en vastgesteld op den 30 en 31 Maart 1795" komt de volgende bepaling voor op blz. 3.

Art. 1.

„De Vergadering van het Volk van Utrecht, zal, om derzelver uitgebreidheid, gehouden worden in agt Wijken, of vergaderplaatzen, zo als dezelve voorheen hebben bestaan, en bekend zijn onder de namen *Turkyen*, *Papenvaendel*, *t' Fortuyn*, *Bloedkuyl*, *Zwarteknegten*, *Eicke-Stam*, *Pekstokken* en *Handvoetboog*. Mitsgaders in nog vier vergaderplaatsen voor de Burgers der Voorsteden."

Kan de een of andere Utrechtsche navorscher ook zeggen, vanwaar deze vreemdsoortige benamingen afkomstig zijn? F. E.

Concept-reglement voor het gemeente-bestuur der stad Utrecht, 1802. — Nu in onze dagen het getal kiezers voor de Kamers der Staten-Generaal, voor provinciale en gemeente-besturen al grooter en grooter wordt (terwijl nog grootere uitzetting der palen van kies- en stemrecht in het verschiet ligt), zoodat men het getal der verkiezingsbureau's naar verhouding der kiezers heeft moeten uitbreiden, — nu ook het presentiegeld in sommige groote gemeenten van ons vaderland wederom is ingevoerd ten gerieve der vertegenwoordigers, die uit de lagere klassen der bevolking gekozen zijn, — nu is het wellicht niet ongepast, na te gaan en op te merken, hoe ruim 90 jaar geleden, de regeling van het kiesrecht en het presentiegeld voor den gemeenteraad ontworpen werd. Alle (65) artikelen hier af te schrijven is niet wel doenlijk, en zelfs onnoodig. Alleen de merkwaardigste verdienen een plaatsje.

Art. 1.

Het Gemeente-Bestuur der stad Utrecht zal bestaan uit Tien [1]) Leden.

3.

Zij moeten worden gekozen uit de deugdzaamste, kundigste, meest geachte onder de gegoede Burgeren dezer Stad.

[1]) In 1795 was dit getal vastgesteld op 25.

8.

Leeraars van eenige Godsdienstige Gezindheid [1]) zijn niet verkiesbaar tot Leden van het Gemeente-Bestuur.

9.

Ook zijn in het Gemeente-Bestuur niet admissibel Militairen [1]), Leden van eenige Rechtbank, Officieren van Justitie, Professoren, Schoolleeraars [1]), of eenige Ambtenaren van het Departementaal-Bestuur, of van dat der Gemeente direct afhanglijk, 't en zij dezelve alvorens van hunne Posten afstand doen.

21.

De Leden van het Gemeente-Bestuur genieten voor presentie-geld op de gewoone Vergaderingen, eenmaal ter weke te houden, *veertig stuivers* ieder, en indien iemand zonder in Commissie te zijn, afwezig bleve, een half uur na den gezetten tijd kwame, zonder verlof van den Voorzitter, of voor het eindigen der Vergadering heen ginge, zal zijn presentie-geld onder de tegenwoordig zijnde leden worden verdeeld. — Op de buitengewoone Vergaderingen zal door de afwezende, te laat komende, of te vroeg heengaande, in voege als vooren, verbeurd worden *twintig stuivers*, ten behoeve der Stads Aalmoessenierskamer.

22.

De Leden zullen voor hunne Tractementen, boven hunne presentie-gelden, genieten jaarlijks ieder één duizend guldens, zonder meer.

47.

Ten einde de verkiezing in eene geregelde orde geschiede, blijven de Stad Utrecht en derzelver Vrijheid verdeeld in 12 Wijken, bij ieder van dewelke een Wijkmeester is, of zal worden aangesteld.

48.

Bij dezen zal een Boek of Register gereed gehouden worden, waar in ieder die verkiezen zal Stemgerechtigd Burger te zijn, en

---

[1]) De hier genoemde uitzonderingen zijn in de Gemeentewet van 1851 behouden.

in die Wijk woont, de Belofte bij de Staats-Regeling vereischt, zal onderteekenen.

54.

Na voorafgegane kennisgeving als in Art. 52 is bepaald [1]), gaan de Wijkmeesters ieder in zijne Wijk rond met eene geslotene Busse, waarvan het Slot met Stads Zegel is verzegeld, bij alle de Stemgerechtigden, en verzoeken dezelve hunne Stem-Billetten met hunne Naams-onderteekening behoorlijk bekrachtigd, in die Bus te steken, blijvende het echter nog twee dagen daar na aan een ieder vrij, zijn Stem-Billet aan het huis van den Wijkmeester te brengen, en aldaar in de Bus te steken. RED.

EENE VOORGANGSTER

DER VEREENIGING „HET ROODE KRUIS."

Er is niets nieuws onder de zon! Hoeveel malen wordt die uitspraak van den wijzen Salomo niet bevestigd! Telkens en telkens weer ondervinden wij, dat zaken, die wij nieuw waanden, of uitvindingen, die naar onze meening nog nimmer tot stand waren gekomen, reeds veel vroeger in gebruik zijn geweest, of lang te voren door het menschelijk vernuft aan 't licht zijn gebracht.

Zoo ontdekte ik een dezer dagen, dat ook de Vereeniging „Het Roode Kruis," die zich ten doel stelt om in oorlogstijd gewonden en gekwetsten geneeskundige hulp aan te brengen en hen te verkwikken met versnaperingen, in het laatst der achttiende eeuw eene soort van voorgangster gehad heeft, en wel toen de troepen der Vereenigde Provinciën in de Oostenrijksche Nederlanden de legers der Fransche Republiek bevochten. Ik ontleen deze ontdekking aan een gedrukte circulaire, welke ik aantrof in de pamfletverzameling der Utrechtsche universiteitsbibliotheek, en waarvan ik hieronder een uittreksel mededeel. Haar inhoud toch is niet alleen van belang voor de kennis van de verpleging der troepen te velde, maar zij is ook merkwaardig, omdat zij eene thans veel minder algemeen

[1]) Nl. „door tijdige affixie van billetten."

bekende en genuttigde groente „de zeekoraal" aanprijst, als een der gezondste spijzen, die het najaar vermag op te leveren.

De circulaire draagt ten opschrift en begint aldus:

„Provisioneel Berigt, wegens de aanwending der Penningen, tot dusverre geprovenieerd, uit de Inschrijving, tot soulaas der lijders, in de verschillende Hospitaalen van 't Leger van den Staat geopend, ten huize van den Heer N. W. Buddingh, tot Utrecht, en door Z. E. onder toezigt der Heeren Generaal van Tuyll en Geëligeerde Raad de Perponcher geadministreerd.

Zoo ras men zig, door de weldaadige toezegging der eerste Deelnemers in dit Fonds, in 't zeekere vooruitzigt zag gesteld, van ter bereiking van deszelfs heilzaame en door de Troupes van den Staat zoo wel verdiende bedoeling, werkzaam te kunnen worden, meende men, in de allereerste plaats, te moeten zorgen, voor de zeekerheid eener goede aanwending der Penningen, welken daar toe zouden worden gefourneerd. Ten deezen einde adresseerde men zig, in 't begin der maand Augustus, aan den Hr. G. Verzyl Muilman, Eerste Geneesheer in 't Leger van den Staat en Directeur van 't Hospitaal te Velde, met verzoek, om de algemeene directie over de aanwending en uitdeeling van 't geen, uit dit Fonds, tot soulaas der voornoemde lijders, zou kunnen verzorgd, wel te willen op zig neemen. Gemelde Heer voldeedt niet alleen aan dit verzoek, op de vriendlijkste en verplichtendste wijze, maar deelde tevens ook, per Missive van den 14 Augustus, zijne gedagten en consideratien mede, over de wijze, waarop de bijeen gebragte Penningen, met het meeste nut, zouden kunnen worden besteedt; met opgave tevens der bijzondere artikelen, welken 't meest benoodigd zouden zijn. Als: 1. Echte Rhijnsche en Roode Wijnen, in Vlaanderen niet dan zeer slegt, en dan nog, tegen eenen onmaatig hoogen prijs, te bekomen, en nogthans eene der beste middelen om, wel toegediend, in besmetlijke en rotziektens, of ook na zwaare wonden of langduurige krankheden, de verzwakte lijders, tot herstel, te konnen brengen. 2. Zuurkool en Zeekoraal, twee der gezondste spijzen, welken, in het najaar,

konnen worden gebruikt. 3. Tabak, in Vlaanderen even slegt en duur als den Wijn, en egter de meest gewoone verkwikking voor den Soldaat; terwijl deeze Tabak, ter voorkoming van nutlooze verspilling, aan denzelven, tegen eenen zeekeren maatigen prijs, wordende uitgedeeld, de daar van provenieerende penningen zouden kunnen dienen, om tot eenige toelaage op den bepaalden prijs van 't Bier, te verstrekken, en dus ook dit Artikel daar door te verbeeteren. 4. Pluksel en oud linnen, waarvan, in de Hospitaalen, eene zoo geduurige consumptie geschiedt. 5. Goede Wijnazijn, in Vlaanderen in 't geheel niet te bekomen."

Men was evenwel nog niet in staat om terstond aan al het „gerequireerde" te kunnen voldoen. Daarom begon men, met op den 26 Augustus 1793 aan 't adres van den Hr. Muilman, in 't Kwartier-generaal te Kortrijk te verzenden: Zes kisten, inhoudende ieder 48 flesschen Rijn- en 6 dito, inhoudende een gelijke hoeveelheid rooden wijn. En op den 6 September daarna aan 't adres van den Hr. L. L. van Meurs te Gent, twee „tiersjes" Bordeaux wijnazijn, en een vat gekorven tabak, weegende 430½ pd. Terwijl tevens van het pluksel en oud linnen, dat van tijd tot tijd door weldadige ingezetenen aan 't huis van den Hr. Geëligeerde Raad De Perponcher was gezonden, omtrent 9 tonnetjes naar de hospitalen geadresseerd zijn. Een matige som gelds werd mede tot soulaas der lijders in de hospitalen bij Maastricht, naar laatstgenoemde plaats overgemaakt.

De circulaire eindigt met den wenk dat verdere bijdragen tot het Fonds, die zeer gewenscht en welkom zullen zijn, worden ingewacht bij den Hr. N. W. Buddingh te Utrecht. Red.

DE EERSTE PREDIKANTEN DER HERV. GEMEENTEN

TE NIEUWENHOORN EN NIEUW-HELVOET.

DOOR

H. DE JAGER.

In Plokker's Beschrijving van Voorne en Putten leest men bl. 192: „Voorheen was de Hervormde gemeente (van Nieuwenhoorn) met die van Nieuw-Hellevoet vereenigd, doch bij het doordringen der Hervorming werd zij in 1581 gescheiden, en kwam iedere gemeente op zich zelve. De eerste predikant, die er toen werd aangesteld, was Adrianus Jonkheere, doch deze werd naderhand afgezet." En bl. 180: „Na de Hervorming had de Gemeente (van Nieuw-Hellevoet) met den Nieuwenhoorn en Nieuwe-Goote één' Predikant. De eerste Predikant was in 1574 Johannes Culhemius, die in datzelfde jaar overleed. In 1581 werd elke Gemeente door een' afzonderlijken Predikant bediend; maar in 1591 werden Nieuw-Hellevoet en Hellevoetsluis vereenigd. De eerste Predikant voor beide plaatsen was Mattheus Pieters, die in 1593 overleed."

Elders [1]) heb ik aangetoond, dat Plokker niet altijd een betrouwbare gids is. Dat ook bovenstaande berichten onjuist zijn, zal uit het volgende blijken.

Onder de predikanten, die den 19den April 1574 te Brielle de eerste Classikale vergadering [2]) hielden, bevond zich *Johannes*

---

[1]) Bijdragen v. Vaderl. Gesch. v. Nijhoff en Fruin, 3de R. 1e D. bl. 137, 141, 142, 172 en 173.

[2]) In de Acta dezer vergadering komt o. a. voor: „hebben die dienairen gelijcklick angenomen op geene dorpen, dair gene dienairs zijn, enige dienste te doen van prediken, doopen ofte trouwen, ende dat om dese oirsaiken, dat de huysluyden alsdan niet arbeiden om predicanten (te) onderhouden, wanneer zij in haire kinderdoope ende bruyde te trowen gedient konnen werden; ende ytlicke dienairs

Wilhelmi. Dat deze predikant toen te Nieuwenhoorn stond, is mij gebleken uit een te Brielle berustend exemplaar van de in Junij 1574 te Dordrecht gehouden Provinciale Synode. Dat exemplaar is geteekend door de predikanten der Classe van Voorne en Putten, en onder de naamteekeningen vindt men: „Johannes Wilhelmi dienaer des Woorts in den Nieuwenhooren."

Voordat het jaar 1574 ten einde was, was er te Nieuwenhoorn eene vacature [1]. In de Acta Class. van 15 Nov. 1574 leest men: „Men sall vragen na den dorpen, die geen dienairs hebben, ofte sij oik begeren dienairs ende deselve onderhoudt te geven; Andries sall vragen Hellevoet ende Nieuhooren, ende Joannes die van Spikenisse."

't Duurde eenigen tijd, eerdat de vacature vervuld werd. Blijkens de Acta van den Kerkeraad der Herv. Gemeente te Brielle werd aldaar den 10den Maart 1577 voor 't eerst tot 't avondmaal toegelaten een persoon, van Mechelen gekomen en Franciscus Gotens genaamd. Deze man had onderstand noodig, en de Brielsche kerkeraad, die 14 Sept. 1577 besloot hem enkele guldens te geven „tot behulp van syn onderhoudt", stond hem 9 Nov. 1577 vijftien stuivers 's weeks „tot onderhout" toe. Na dien datum werd

---

zijn bevonden die van beijde plaetsen hair laten lonen ende alzoe een niew pausdom oprechten; dairom de naeste legende dorpen sullen tot hair laetcn comen in de dorpen op dewelke zij gestelt zijn (de hier gebrekkig uitgedrukte bedoeling is gemakkelijk te vatten) ende aldair heur kinderen doopen ende de bruyden trowen, sonder gelt dairvan te nemen, ende zoo dit de huysluyden te swair viele, mochten zij bij den consistorie gaen te Briell, dewelke heur sullen adresseren om een dienair voor heur te mogen hebben, die hair dient in heur eijgen dorpen. — Ende dewijle sommige dienairs loopen op andere dorpen de doden begraven om gelt ende gesien hebbende de grote superstitie des volks, die dit voor een cijraet der dooden holden dat men op heur begraeffenisse predickt, hebben affgestemmet alle predicatien over de begravingen, gelijck die van Delft ende alle de reformeerde kerken van Frankrijke."

[1]) Waarschijnlijk door 't vertrek van den predikant naar Nunspeet. In *De Navorscher*, 1881, bl. 601, komt een opgave voor van de predd. te Nunspeet, en die opgave begint aldus: 1592. Johannes Wilhelmi. „Deze pastoor met de religie spottend is niet wederom in de classe verschenen."

Franciscus predikant te Nieuwenhoorn. Op de Class. vergadering van 16 Febr. 1578 was weer een predikant van Nieuwenhoorn tegenwoordig, en dat deze predikant *Franciscus Gootens* (aldus schreef hij zelf zijn' naam) was, blijkt uit Act. Class. van 23 Nov. 1579, 29 Aug. 1580 en volgg. In de Class. vergaderingen van 1583 was hij afwezig. Het laatst is zulks genotuleerd in de Acta van 3 Oct. 1583, op welken dag de laatste Class. vergadering van 1583 gehouden werd. Den 3den Oct. 1583 was hij dus nog in leven en predikant te Nieuwenhoorn, maar kort daarop stierf hij [1]). De volgende Acta vermelden zijn' opvolger, genaamd *Adrianus de Joncheere* (aldus schreef hij zelf zijn' naam). In de Class. Acta van 9 Apr. 1584 staat: „Ten eersten is ons geexhibeert zeeckre attestatien als namelijcken in specie een..... voer Adriaen Jonckheere van de Classe van Waes binnen Antwerpen." In de Kerkeraadsacta van Brielle dd. 20 Julij 1584 komt deze Adriaen als predikant te Nieuwenhoorn voor. Uit enkele bewaard gebleven Rekeningen van de geestel. goederen blijkt, dat hij een jaarl. tractement had van 300 ponden, 40 grooten 't pond, en dat hij jaarl. voor huishuur 36 ponden ontving. Eéne dier Rekk., die over 1593, maakt nog gewag van 40 ponden, hem uitgereikt „van wegen zijnne drie kinderen volgens dordonnantie van mijnnen Heeren daerop gemaect" [2]). Den 5den Oct. 1587 deelde hij aan de Classe

---

[1]) Den 1sten Junij 1585 ordonneerden Burgemeesters en Regeerders van Den Briel aan Boudewijn Vincentsze „ondtfanger van den Convente van sinte Andries tot Rugge", om „vuijt zijnen ondtfange jaerlicxs te betaelen Soetgen Pieters dr., wede wijlen Franchoys Gootens, in zijn leven pred. in den Nijeuwenhooren, die somme van XL ca. guldens tsjaers, ingegaen den 1 marty 1584 voorleden." Den 28sten Dec. 1594 werd bepaald, dat de 50 guldens, die Boudewijn Vincentsz. jaarl. „plach te betaelen aen Soetgen Pieters wede. etc." betaald zouden worden door Johan Commersz. ontvanger van de geestel. goederen.

[2]) Up huijden (15 Mei 1593) soe hebben mijnnen Heeren Burgemeesters ende Regierders der Stede van den Briele geresolveert, dat men den predicanten, residerende onder tlandt van Voorne ende die aldaer dienen, hebbende drie ofte vier kinderen, haer gagie zal augmenteren XL guldens, ende dergenen, die vijff kinderen hebben ofte daerboven 60 guldens, innegaende 1 Jan. 1593, ende de weduwen van de predicanten, zoe lange zij wede. zijn, zullen hebben 50 car.

mede, dat de armen te Nieuwenhoorn door den H. geestmeester aldaar „niet well versorget" werden, welke mededeeling ten gevolge had, dat aan hem en twee andere BB. opgedragen werd den Magistraat te Nieuwenhoorn te vermanen om verbetering aan te brengen. In de Class. vergadering van 22 Junij 1592 kwamen afgevaardigden binnen zoowel van den Magistraat als van den kerkeraad van Middelharnis, verzoekende dat Adr. de Joncheere aan hunne gemeente zou afgestaan worden. Die van Nieuwenhoorn wilden den man, die hen 8 jaren gesticht had, gaarne behouden en gaven zulks aan de BB. te kennen. De leeraar, gevraagd zich te verklaren, wees op de „ongeleegenheyt" van zijn standplaats alsook op de omstandigheid dat er te Nieuwenhoorn geen schoolmeester was en hij dus een man miste, die den dienaar des Woords „geen cleyn behulp" kon doen. Bovendien voerde hij „seeckere swaericheydt aengaende zyn huysvrouw" aan. Die van Nieuwenhoorn beloofden de „swaericheydt" zooveel mogelijk te zullen remediëeren en de Classe besloot dat de leeraar, die gezegd had zich te zullen onderwerpen aan haar oordeel, bij zijne gemeente zou blijven en dat één uit haar midden met eenigen uit Nieuwenhoorn zich bij de huisvrouw van Adr. de Joncheere zou vervoegen „om haer daertoe te persuadeeren." Den 20sten Sept. 1593 werd den predikant door de Classe „opgeleyt om aen te houden datter een schoelmeester gebracht" zou worden te Nieuwenhoorn. Hij beloofde zulks en nam ook op zich casu quo „hulpe te versoecken aen de Broeders in den Briel ende Heenvliet." In de Acta Class. van 25 Julij 1594 leest men: „Is geaviseert dat men Adriano de Jonck-

---

guldens, volgende de resolutie van den E. Heeren Staten". — In de Rekening van de geestel. goederen over 1593 komt voor: „noch alsoe de gecommitteerde Raden van Staten den rendant bij haere reschripte verbooden hadden omme de predicanten van Voorne haer thoegeleijde augmentatie om veelheijt van kinderen nijet te betaelen, ten waere sulcxs bij den Staten waere geconsenteert, is den ontfanger in Nov. 93 in den Haege gereijst omme de gecomm. Raeden te verclaeren waeromme hij nijet nalaten mach de bevelen van Burgemeesters int selve cas nae te comen op welcke reijse hij in dese besongie gevaceert heeft twee daegen, etc."

heere sal aenspreken van sijne absentie, item dat hij hem onderwijndt school te houden tot prejudice des schoolmeesters, ende noch van andere saecken etc." Tot die zaken behoorde een kwaad gerucht, dat den predikant naging. De Classe stelde een onderzoek in en bevond dat de leeraar „niet vry van sijn huijsvrouwe suster was, want hij te voren met haer hem verloopen hadde, doch buijten houwelick" [1]). Zij noemde zulks bloedschande en besloot den 7den Nov. 1594 den leeraar, die eerst zelfs met aanroeping van Gods naam verzekerde onschuldig te zijn, maar daarna bekende zich te hebben misdragen, af te zetten en hem 't verblijf te Nieuwenhoorn te ontzeggen. Aan de gemeente te Nieuwenhoorn werd dit besluit door Ds. Van Dam bekend gemaakt „in forme als volcht: „Geliefde in den Heere, alzoo zekeren tijt geleden ten huijse van Adriaen de Jonckheere, predicant alhier, een sake gevallen is, waerduer verscheijden geruchten veroorsaect zijn, die niet alleen hier in dese plaetse, maer wijt ende zijt verspreijt zijn geworden, niet sonder aenstoote van velen, dat oock mede deselve Adrianus voor ende in zijn huwelick, welcke hij onlanx aengegaen heeft [2]), niet met soodanige gestadicheyt ende voorsichticheyt gehandelt heeft als zijn ampt ende dinst, daerinne hij gestelt is, betamelick was, soodat hetselve huwelick mede hierduer de opsprake van velen onderworpen is, soo heeft de Classis van den Briel, siende op de stichtinge deser kercke, de sake met twee van de gedeputeerden des Sinodi van SuytHollant gecommuniceert hebbende, met haer advijs goetgevonden ende besloten dat Adrianus van zijn dinst van nu voortaen ontslagen sal wesen etc."

De schout en het gerecht van Nieuwenhoorn, niet op de hoogte van hetgeen door Adr. de Jonckheere was misdreven, verzochten den 18den Maart 1595 aan de Classe „datse haeren dienaer mochten behouden." De BB. oordeelden dat „een van beijden zoude moeten gescieden tot contentement van den Magistraet, off dat

---

[1]) Zie Acta van 24 Oct. en 7 Nov. 1594.

[2]) Dat hij bij 't sluiten van dit huwelijk weduwnaar was, blijkt uit het vroeger vermelde.

haer zoude moeten geopenbaert worden die oorsake van de afsettinge van Adr. de Jonckheere, off dat hij voor haer soude moeten verclaren, dat hij met de sententie der Broederen tevreden was." De Jonckheere verkoos het laatste en legde de vereischte verklaring in tegenwoordigheid van den Magistraat af. Deze bleef den man desniettemin genegen. Den 10den April 1595 verzocht de Magistraat aan de Classe verlof voor Adr. de Jonckheere om te Nieuwenhoorn te mogen blijven wonen. 't Verzoek werd van de hand gewezen en aan Adriaen werd aangezegd, dat hij, zoolang hij „zijn sonde ende schult bedecte ende excuseerde", geen attestatie kon krijgen. De afgezette leeraar beloofde beterschap en vertrok van Nieuwenhoorn naar Den Briel. [1]) Toen hij daar woonde, klopten de schout, eenige schepenen en de ouderlingen van Nieuwenhoorn bij de Classe aan om een leeraar, en zij deden dat niet te vergeefs. Evenals op den 10den April 1595 [2]) toonde de Classe zich op den 12den Junij [3]) bereid te Nieuwenhoorn, alwaar door hare zorg om de 14 dagen een preekbeurt vervuld werd [4]), een leeraar te brengen. Men wilde echter te Nieuwenhoorn niet gediend zijn van de door de Classe voorgestelde leeraars [5]), en de schout en

---

[1]) Den 17den October 1590 was hij te Brielle getuige geweest bij den doop van Abraham, z. van Gijsbrecht Abrahamsze en Catalina Vos.

[2]) In de Acta van dien datum staat: „Is den Schoutet ende die van den gerechte aengeseijt, dat Cornelis Arentsze van Vlaerdingen sal op een sondach in den Nieuwenhoorn prediken om hem aldaer te laten hooren, ende soo se gadinge in hem hebben, om hem te beroepen tot een ordinaris diennaer haerer plaetse."

[3]) Acta van 12 Junij 1595: „Voor die van den Nieuwenhoorn is besloten, bijaldien dat sij niet en beroepen Pieter Jansze (pred. van Oudenhoorn), die hem tot dien eijnde sal voorgestelt worden door dierste, die aldaer gaet prediken, dat in sulcken gevalle men haerlieden sal voorstellen Simon Jansze ende Clais Arentse, opdat sij daervuijt mogen beroepen wie haer best gelieven ende goetduncken sal."

[4]) Zie Acta van 10 Apr., 12 Junij, 7 Aug., 25 Sept. 1595 en 17 Apr. 1596.

[5]) Acta van 7 Aug. 1595: „Is innegebrocht het rappoort van Jacop de Brueck, dewelcke hadde last te vragen die van den Nieuwenhoorn, wat gevallen zij hadden in Pieter Jansze onsen broeder; maer alzoo die van den Nieuwenhoorn

schepenen zonden een missive aan de Classe, waarin zij andermaal te kennen gaven dat zij den afgezetten predikant weer terug willen hebben. Den 7den Aug. 1595 kwam die missive ter tafel tegelijk met een brief van Adr. de Jonckheere, waarin hij ootmoedig schuld beleed en verzocht hem of ergens in de Classe te plaatsen of een attestatie te geven om elders weer in dienst te kunnen treden. De BB. achtten het niet geraden hem aan Nieuwenhoorn te hergeven of naar een andere gemeente in de Classe te zenden, maar beloofden hem voorwaardelijk eene attestatie te zullen ter hand stellen [1]). Aan de Magistraten gaven zij ten antwoord, dat aan hun verlangen niet kon worden voldaan, maar dat zij hun best zouden blijven doen om hun gemeente aan een' anderen dienaar te helpen. Dat hun dat laatste ernst was, toonden de BB. [2])

---

hebben voor antw. gegeven, alsdat sij haere naeste gesetene gebueren niet en begeeren haeren diennaer te ontrecken, niet anders hebbende om zijnen persoon te weijgeren." — De genoemde Jacob de Breuck was predikant te Rockanje; zie over hem *De Navorscher* 1888 blz. 250 en 251. Aan de aldaar vermelde bijzonderheden kan ik nog toevoegen, dat J. de Breuck bij akte van 6 Febr. 1606 „aen Barberken Jans dr., zijnne jegenwoordige huijsvrouwen dochter", zekere rente als bruidsgift schonk.

[1]) Acta van 25 Sept. 1595: „Is besloten in der sake Adriani de Jonckheere, soo hij plaetse ende dinst can gecrijgen in Vrieslant, dat men hem duer die van den Briele met de naestegesetenen sal een attestatie geven naer hare discretie." — Acta van 16 Oct. 1595: „Is verschenen Adriaen de Jonckheere, versoeckende alsnoch dat de Broederen hem souden gelieven attestatie te gonnen oft alhier in de Classe toegelaten te worden tot den dinst in eenige vacerende plaetse van dese Classe: is hierop antw. gegeven, alsdat hij hem voorierst sal versoenen met de broeders van den Nieuwenhoorn ende dat in presentie van een diennaer van den Briele, die aldaer sal prediken over 14 daghen, ende sullen daernaer de diennaren in den Briel hem attestatie geven na dat men sal bevinden te behooren."

[2]) Acta van 7 Aug. 1595: „Om die van den Nieuwenhoorn te versorgen, soo hebben de Broeders besloten, bij soo verre als die van den Nieuwenhoorn geen beroepinge doen op Epraim Jansze, die tot dien eijnde aldaer voorierst sal gaen prediken, dat de naestegesetene predicanten zullen mogen eenen anderen daer setten, die sij stichtelijck sullen vinden daer gestelt te wordden." Acta van 25 Sept. 1595: „Is voorgestelt om die van den Nieuwenhoorn ordinairel. te bedie-

en eindelijk gelukte het hun een man te vinden, die door Nieuwenhoorn begeerd werd. Deze man was de later zoo bekend geworden *Willem Crijnsze.* In 1596 werd hij te Nieuwenhoorn bevestigd. Na er juist een jaar te hebben gearbeid, werd hij begeerd door de gemeente van Abbenbroek. Willem Crijnsze verklaarde het advies der Classe te zullen volgen. De BB. vernamen dat Magistraat [1]) en Kerkeraad van Nieuwenhoorn „wel souden begeeren dat zij haer dienaer mochten behouden"; zij lieten zulks aan den „Joncker" van Abbenbroek weten en deze zag toen van Willem Crijnsze af (Acta van Junij 1597).

Den 13den Sept. 1599 verschenen vóór de Classe twee ouderlingen van Maasland, „met beroepbrieven op Willem Crijnsze." Om de BB. te bewegen den beroepene te gunnen aan hunne gemeente, verklaarden zij dat hij „merckelycken beter vrucht doen soude in Maeslant dan in den Nieuwenhoorn." De Kerkeraad van Nieuwenhoorn, naar zijn gevoelen gevraagd, gaf schriftelijk te kennen, dat hij zich onderwierp aan het oordeel der Classe. Den

nen, ende is voorgeslagen Joos de Neve, ende heeft denselven geseijt, dat hij hem daerop wilt beraden, ende die van den Briele de antw. overbrengen. Is oock besloten dat men sal vernemen naer den diennaer van Yselmonde."

[1]) Op welwillendheid van den Magistraat kon W. Crijnsze niet roemen. Den 29sten Julij 1596 zegde de Classe hem hare hulp toe om kerk en schoolhuis gerepareerd te krijgen. In 1598 was de kerk nog niet gerepareerd en de Classe besloot den 14den Apr. afgevaardigden naar Nieuwenhoorn te zenden „om de Magistraet te vermanen om de kercke te repareren." In de Acta van dien datum staat voorts nog: „Willem Crijnsze heeft de vergaderinghe vuijt de name van den schout van Nieuwenhoorn gevraecht oft haer niet voor en staet, dat op de Classe van Geervliet verschenen zijn de gerechten van Nieuwenhoorn ende Nieuwe Gote ende aldaer tsamen beloeft onder andere het huijs van den predicant te repareren tot zijn contentement: hebben degene, die doen in de vergaderinge waren, voor antw. gegeven, dat haer sulx noch wel gedinct ende in versche memorie is." — In de Acta Class. van 16 Julij 1602 leest men: „Alzoo Theophilus Ryckewaert, Gooris Adriaensze ende Niclaes Tyckmaker gecommitteert waren om den schout van den Nieuwenhoorn aen te spreken, dat hare kercke mochte gerepareert worden, die geheel schandel. vervalt, zoo ist dat se Phil. Gallus haren diennaer hebben beloeft, dat se de hant daeraen sullen houden ende den toecomenden somer haren coor ende kercke repareren."

BB. werd dat den 20sten Sept. bericht en zij vernamen toen tevens dat de Magistraten van Nieuwenhoorn zich niet hadden willen verklaren. Daartoe nogmaals uitgenoodigd, verschenen zij in de Class. vergadering van 4 Oct. 1599. Willem Crijnsze had intusschen ook een beroep naar Brielle ontvangen en de Magistraten, daarmede bekend, zeiden dat zij zich onderwierpen aan het oordeel van de Classe, dat zij liefst hun leeraar behielden, maar, zoo dit niet kon, zij hem „die van den Briele gunden voor die van Maeslant." De laatsten „insisteerden bij haere beroepinghe, gemerct sij voor die van den Briele geweest waren ende te meer dewijlle W. Crijnsze die van Maeslant genoechsaem belofte ende toeseggingе gedaen" had. Die van Brielle waren van oordeel dat zij behoorden „geprefereert te worden." De leeraar zelf onderwierp zich aan het oordeel der Classe. Den 4den Oct. 1599 't een en ander gehoord hebbende, besloten de BB. twee gedeputeerden van de Synode en nog twee predikanten, één uit de Classe van Rotterdam en één uit die van Den Haag, te ontbieden en met dezen te beslissen. 't Eind van de zaak was dat Willem Crijnsze bij het lot toegewezen werd aan Maasland. Den 31sten Jan. 1600 vroeg hij aan de Classe „zijn afscheet mitsgaders oock zijn attestatie tegens sijn vertreck." De BB. stonden hem het gevraagde toe met de bepaling dat hij de maand Febr. nog te Nieuwenhoorn zou blijven en de „gaigie" trekken zou tot ult°. Maart [1]).

Zijn opvolger, *Philippus Gallus*, vond ik 't eerst vermeld in eene Resolutie van de Brielsche Vroedschap dd. 28 Febr. 1598, vermeldende de „Conditien by myn Heeren gemaeckt ende gestipuleert met Philipus Gallis, waerop denzelven aengenomen es als conrector in de Latynsche schoole deser stede." De laatste dier „conditien" luiden aldus: „Ende zal gegaigeert werden met een stipendium van 200 ca. gulden, ende dat voor een tydt van een jaer, waernaer (off myn Heeren off den voorn. conrector) vermogen zullen te doen zulcx zy te raede vinden zullen. Ende zall

---

[1]) Zie over Willem Crijnsze wat ik schreef in 't *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, D. III, blz. 338 en volgg.

den tydt innegaen drie maenden naer date deses tyde van de expiratie van den contracte by den voorn. Philps Gallis met die van den Nyeuwenhoorn gemaect ende aengegaen." Bij zijn benoeming tot conrector was Ph. Gallus dus te Nieuwenhoorn. Dat hij van daar te Brielle kwam, blijkt uit een doopregister der Herv. Gemeente aldaar, dat ons zegt dat den 4den Nov. 1598 te Brielle gedoopt werd Abraham, zoon van Philippus Gallus en Livintghe Damman, getuigen: Reinerus Donteclock, Willem Crijnsze en Lijsbeth van Dam. Ph. Gallus bleef echter te Brielle niet lang, nog geen jaar [1]). In April 1599 was hij voor 't eerst of wederom schoolmeester te Nieuwenhoorn. De Acta Class. van 27 Apr. 1599 hebben dit artikel: „Is een propositie gedaen door Philippum Gallum, schoelmeester in den Nieuwenhoorn, vuijtten sentbrief Paul. tot Rom. cap. 5 vs. 1, ende hebben de broederen een goet genoegen daeraen gehadt, ende is goet gevonden, dat men hem als een proponent des Classis sal aennemen, mits dat hij hem tegen 14 dagen gereet sal maken totte provisionele examen volgende de ordre des Synodi, ende sal alsdan een propositie doen op de 2de vrage des Catechismi." Volgens de Acta van 22 Junij 1599 deed Gallus toen een propositie „vuytten texst Mat. 7 : 12." Aan die van Hekelingen werd daarna bericht dat Ph. Gallus door hen gehoord kon worden en dat zij dan van hem konden vernemen of hij „moet" had „om den dienst van Hekelinge aen te nemen"; die van Hekelingen daagden echter niet op [2]). Den 18den Oct. 1599 deed Gallus voor de BB. weer een propositie „op de 7e vr. des Catechismi". De BB. wezen hem aan „tgene tot verbeteringe dienstich was" en legden hem op „over 14 daghen te proponeren vuijt het 8e cap. Mat. vs. 12 etc." Tegelijkertijd besloten zij aan den kerkeraad van Nieuwenhoorn, die zich tot hen gewend had om een anderen goeden dienaar, door Willem Crijnsze te laten vragen of hij „niet gesint soude wesen tot eenighen diennaer vuijt

---

[1]) Den 24sten Jun. 1599 werd te Brielle tot conrector aangenomen Jeremias Timmermans.

[2]) Zie Acta Class. van 17 Aug. 1599.

de Classe, daer hope van waer dat hij soude te crijgen sijn." Op den 31sten Jan. 1600 bleek den BB. dat die van Nieuwenhoorn Gallus tot leeraar begeerden. Gallus toch kwam toen binnen met het bericht dat „hem beroepinge van den Nieuwenhoorn behandicht was" en met de vraag om het advies der BB. Hem werd aangeraden het beroep aan te nemen, maar de BB. voegden er bij dat „men de examinatie verwachten soude." In de Class. vergadering van 25 Apr. 1600 verschenen als gecommitteerden van de Synode „Jo. Vuijttenbogaert ende Fr. Lansbergius om te staen over de examinatie van Ph. Gallus, schoelmeester geweest in den Nieuwenhoorn." Gallus deed eerst nog een propositie „vuijt Ro. 3 : 24 v., welke aanleiding gaf hem te zeggen „dat hij wat gemeensamentl. voor het gemeen volck met eijghe woorden sal moeten spreken ende zijn predicatien alsoo formeren datse tot stichtinghe bequaem mochten wesen." De propositie werd evenwel goed geacht en praeses en assessor (R. Donteclock) examineerden Gallus met het gevolg dat de gansche vergadering oordeelde dat hij tot den dienst der kerk mocht toegelaten worden, „doch met een goede vermaninghe tot neersticheijt int lesen der H. Schrift ende Godt den Heere te bidden om sterckheijt ende cloeckheijt, opdat hij sijn ampt vruchtbaerel. betreden ende tselve voorspoedel. vuijtvoeren" mocht. Vóór het eind der vergadering besloot men Ph. Gallus op 2 achtereenvolgende Zondagen te Nieuwenhoorn te laten voorstellen en hem den 14den Mei 1600 te laten bevestigen door een predikant van Brielle.

Uit de Acta Class. van 24 Nov. 1603 blijkt, dat Nieuwenhoorn toen vacant was [1]. Dat de vacature ontstond door den dood van Ph. Gallus, leeren ons de Acta van 6 April 1604. Hij stierf met achterlating van een vrouw en een kind (Acta van 13 Julij 1604 en 4 Oct. 1605). De weduwe werd 3 Oct. 1605 te Brielle begraven. De nagelaten wees werd door toedoen van de Brielsche Regeering ondersteund. Eene Resol. van 6 Junij 1609 luidt: „Es Abraham

[1]) Ter Class. vergadering van 29 Jul. 1603 was Gallus nog present en fungeerde als scriba.

Gillisz., nagelaten weeskint van Philippus Gallus, in sijn leven predicant van den Nieuwenhoorn, tegenwoordich wonende tot sijne moeije tot Haerlem, geaccord. tot vorderinge van sijne studie voor den tijt van drie jaren, innegaende 1 Jan. 1609 voorleden, tsjaers 30 guld. uijt de vacerende gagien, te betalen bij Abraham Commersteijn, ontfanger van de Ecclesiastique goederen." [1]).

Ter Class. vergadering van den 19den Apr. 1574 was mede tegenwoordig *Johannes Culhemius*. Deze leeraar was toen predikant te Nieuw-Helvoet. Reeds in 1574 stierf hij. De Class. Acta van 15 Julij 1574 beginnen aldus: „Waren die dienaers versamelt van de Classe van Voirn, Putten ende Over Flackee, ende waren bevonden absent te sijn Hector Claesze van Ruckaenge — hadde de artijck in de beenen, Joannes Culhemius in Helvoet — laborabat peste." Later is hier bijgevoegd: „obiit 16 Julij" [2]).

Den 15den Nov. 1574 droeg de Classe aan Andries op om aan die van Nieuw-Helvoet te vragen, of zij weer een predikant begeerden en of zij in staat waren hem te onderhouden (zie boven). 't Antwoord op die vraag is niet genotuleerd. Wel blijkt uit de Acta Class. dat Nieuw-Helvoet eerst in 1591 weer een eigen predikant

---

[1]) Eene vroegere Res., genomen 18 Nov. 1605, luidt: „Es de suster van Ph. Gallij, meuije vant nagelaten weeskint van den voorz. Philippus, geprocreëert bij Levijntgen Damman, mede overleden, geconsenteert uut gratie ende omme eenige consideratien de penningen, geprocedeert van des voorn. wede. vercofte goederen, nijetjegenstaende zij binnen deser stede es overleden, nae haer te mogen nemen tot onderhout vant voorsz. weeskint, ende dit alles onvermindert ende in non prejuditie van deser stede gerechticheijt ende privilegien; ende es d'voorn. suster van Phil. thoegevoucht tot onderhout vant voorsz. weeskint, soe tselve int leven blijft, het lopende jaer onderhouts van 50 guld. tsjaers dat de predicants weduwen genijeten, expiererende Jan. 1606, ende noch een jaer darenteijnden etc."

[2]) In de Kerkeraadsacta van Brielle dd. 22 Oct. 1575 staat: „Doctor Antonius Daelman heeft op huyden rekeninge gedaen ende overgelevert van den ontfanck ende wtghaeff vant sterffhuis van Johannes Culhemij, predicant in Hellefoet, ende is de wtghaeff met den ontfanck befonden te accorderen."

kreeg. In de geestelijke behoeften der gemeente werd gedurende de langdurige vacature althans voor een tijd voorzien door den predikant van Nieuwenhoorn. In de Acta van 30 Julij 1582 leest men: „De Broederen die vinden voer raetsaem naer de ordre van mijn H. de Staten, dat Franciscus onsse Broeder, dienaer des Woorts in den Nieuwenhoorn, met eenen Hellevoete mede sal bedienen, ende sal sulcx bevordert werden door de dienaers in den Briele aen den Baliu van den Briele voorsz." [1]). In 1589 wendde N. Helvoet zich tot de Classe om een eigen predikant. In de Acta van 10 Apr. 1589 staat: „Sijn verschenen bij dese vergaderinghe twee mannen van Hellevoete, versoeckende dat zij van de Classe mochten versorcht worden van eenen dienaer in haere plaetse: waerop die broeders haer voor antwoort gegeven hebben, dat die mannen tusschen dit ende de naeste Classe sullen aenhouden aen Jan Commersze om een seker onderhoudt tot een dienaer, hetwelcke den broederen gebleken zijnde, zullen haer debvoir doen om hemluden een vroom dienaer te versorgen." Niet te vergeefs klopte men bij den ontvanger der geestel. goederen aan. In de Acta van 29 April 1591 leest men: „het scriftelijcke versoeck van die Regeerders van Nieu-Helvoeten nopende het beroep van eenen dienaer Cornelis Jansze, den zone van Johan Thonisze, dienaer up Maeslant, oft dat die broederen des classis haer wilden versorgen met eenen anderen getrouwen ende bequamen dienaer, overmits den noet sulcx eijschte, hebben de broederen goetgevonden, alzoo Adrianus Jonckheer in Hollant te doen heft, dat hij zal vernemen oft deselve dienaer Cornelis Jansze daertoe gesinnet zij, ende soe niet, sal de Classis daerin versien ende haer nersticheijt doen." Later volgt: „Ende soe de dienaer Cornelis Jansze niet gesint waere

---

[1]) In eene Rekening der geestel. goederen komen deze posten voor: „Betaelt Adriaen Joncheere 29 ponden 3 schell 4 penn. over daugmentatie zijnder gaegie voor 7 maenden dienst, bij hem die van Hellevoete gedaen, verschenen den lesten Junij 91 etc." — „Noch betaelt denzelven over de verhooginghe zijnder gaegie van wegen de combinatie van Nyeuwe helle met den Nijeuwenhooren voor drie jaeren, beginnende 1 Jan. 88 ende expirerende den lesten dec. 90, belopende 150 £, tegen L £ sjaers etc."

die van Nieuwe Helvoete te bedienen, sullen die broederen van den Briel scrijven aen die van Dordrecht, opdat zij mogen vernemen nae de bequaemheijt van een proponent, des dienaers van Roen sone." Nieuw Helvoet kreeg noch Cornelis Jansze, noch den zoon van den predikant van Rhoon, maar een afgezetten predikant van Abbenbroek tot leeraar, genaamd *Mathijs Pietersze*. De Acta van 24 Junij 1591 hebben dit artikel: „Volgende tberoep, bij die van Hellevoet op den persoon van Matthijs Pietersze, eertijts dienaer des Goddelicken Woorts in Abbenbrouck, gedaen, es bij de broederen goet bevonden, geresolveert ende final. besloten, dat denselven Matthijs Pietersze, naer het versouck van die van Hellevoet, heml. sal gegonnet worden tot eenen ordinaren dienaere, mits condicie ende belofte.... dat hij hem aldaer stichtel. ende godsalichl., als een vroom dienaer betaempt, dragen sal; sonder tvolbrijngen van welcke belofte de classis hem niet langer en soude connen lijden. Is oock denzelven Matthie toegelaeten, waer bijaldien dat hij van wegen de ongelegentheijt der plaetse ende swaricheijt der locht, met sijn wijf ende kinderkens met crancheden ende swaricheden besocht sijnde, aldaer niet en conde aerden ofte wonen, dat hem sal gegonnet worden deselve plaetse binnen een jaer naer date van desen (te) desereren ende een andere beroepijnge, so die hem toe quame, an (te) nemen, ende sal denselven alsdan een attestatie gegeven worden naer bevindt dat hij hem in Hellevoet sal gedragen hebben." Door Matthijs werd de vereischte belofte aan de Classe gedaan en hij vertrok van Abbenbroek naar Nieuw-Helvoet. In een Rekening der geestel. goederen vindt men deze posten: „Betaelt Mathijs Pietersze predicant in Hellevoete de somme van 125 ponden over 5 maenden zijnnes diensts, die van Hellevoete voorn. in den Woorde Goodes gedaen, van den 26 Julij anno 1591 tot den 26 Dec. daeraenvolgende etc." — „Betaelt denzelven voor dezelve 5 maenden v. huijshuijere XII £." — „Noch betaelt denzelven voor zijn transpoortgelt van dat hij vuijt Abbenbrouck aldaer met zijn huijsraet vertrocken es ende voor schoenmaecken ende reparatie van zijn huijs, vpt behaegen van mijnnen heeren, gelijcke somme van XII £." — Ondanks de door hem gedane belofte, liet

het gedrag van Mathijs ook te Nieuw-Helvoet te wenschen over. In de Acta van 26 Julij 1593 staat: „De kercke van Den Briel wt last des Classis sal Matheam Petersze, diener van den Hellevoet, vermanen ende int geen daer hij in te straffen is aenspreken, ende daervan den naesten Classi rapporteren." Weinig tijds na het nemen van dit besluit stierf de man. In een Rekening van de geestel. goederen treft men deze posten aan: „Betaelt Mathijs Pietersze predicant in Nieuwe Hellevoete de somme van 300 ponden over dordinaris gagie van eenen geheelen jaere.... van den 26en dec. 92 tot den 26en dec. 93, daerinne begrepen een vierendeel jaers, in welck hij gestorven es ende noch een vierendeel jaers dat dandere predicanten den dienst ten besten van de wede. hebben besorcht etc." — „Betaelt aan de wede. van denselven Mathijs Pietersze de somme van 40 ponden over daugmentatie haerder voorz. mans gagie van wegen 4 kinderen etc." — „Noch betaelt voor een jaer huijshuijere 35 £." In 't 3e kwartaal van 1593 overleed dus de man. In de Class. vergadering van 20 Sept. 1593 kwam een tweeledig verzoek in van die van Nieuw-Helvoet, dat bij de BB. een geopend oor vond. In de Acta van dien datum staat: „Alzoo die van Hellevoet hebben doen versoecken als dat de Broederen willen de plaetse voor de wede. bedienen [1]) ende de plaetse sal men metter tijt voorsien met eenen bequamen diennaer, ende sullen de diennaers aldus volgen, dierste Corendijck, daerna Symonshaven etc., ende dese sullen beginnen den 1 sondaghe achte dage na date van desen ende soo voort van 14 dagen tot 14 daghen, beginnende van den 3 Oct. aen. — Is Albertus Celkaert opgeleijt te scrijven aen Blomesteijn om hope te geven van beroep tegen mey op Hellevoeten." — De genoemde persoon gaf geen hoop en in de vergadering van 2 Mei 1594 besloot de Classe tot het doen van een nieuwe poging ter voorziening in de vacature, maar tevens

[1]) Ook later sprongen de BB. voor de wede. in de bres en ondersteunden zij haar. Zie Acta Class. 15 Oct. 1596, 30 Jul. 1597, 14 Apr. 1598, 15 Apr. 1602, 3 Apr. 1606, 8 Aug. 1607, 16 Oct. 1607. Uit de Rek. der geestel. goederen over 1615 blijkt, dat de wede, Elsken Jansdr., overeenkomstig eene ordonnantie van de Staten, jaarl. 50 ponden kreeg voor hare alimentatie.

tot tijdelijke combinatie van Nieuw-Helvoet met Nieuwenhoorn. Een artikel van de Acta dier vergadering luidt: „Is bij de broeders eensamelick geavijseert (nadat Claes Ariensze ende Cappelleman voorgestelt waeren om een van beyden voor die van den Hellevoet te beroepen), dat men soude beschrijven Cappelleman; middelertijt sal Adriano de Jonckheer aengedient worden, dat hij de plaetse bij combinatie sal bedienen ende daervan die gagie (die andere, die twe plaetsen bedienen, hebben) genieten na advenant des tijts, ende dit alles bij provisie." [1]) In 1595 had N. Helvoet weer een eigen leeraar; in de Acta Class. 12 Jun. 1595 is sprake van „Walterus in Hellevoet." In volgende Acta heet hij *Walterus* (*Gualterus* of *Wouter*) *Hendriksze.* Zelf schreef hij zijnen naam aldus: *Wouter Henrickz. Pannekoeck.* Vóór zijn komst te N. Helvoet was deze man predikant te Simonshaven. De Classe besloot den 25sten Jul. 1594 dat hij aldaar moest blijven, totdat de gemeente een' anderen dienaar zou hebben. Daar nu de Classe den 10den Apr. 1595 bepaalde dat Pieter Zegers te Simonshaven voorgesteld en bevestigd zou worden, mogen we aannemen dat Walterus in Maart of April 1595 naar Nieuw-Helvoet is verhuisd. Hij stierf aldaar in 1598, zooals blijkt uit een naamlijst der predikanten van de Classe uit dien tijd. Bij 's mans naam staat aldaar: obiit 1598. Dat hij reeds 3 April overleden was, zeggen ons de Acta van 3 April 1598.

---

[1]) Een ander art. dierzelfde Acta spreekt van een schoolmeester van N. Helv., wien de dienst opgezegd was, genaamd Paschasius de Maecht.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Nog een Volkslied (XLII, 158). — Van onzen bekenden schrijver en dichter Mr. J. van Lennep is de volgende, uit den tijd van 1830 dateerende

Opwekking aan de Schutterijen.

Is 't u bekend, getrouwe burgerscharen
Die 't vaderland uw dienst hebt toegewijd!
Hoe onversaagd, in 't barnen der gevaren,
Ons voorgeslacht zich kweet te allen tijd?
Herinnert ge u hoe de oude landshistorie
Der vaadren deugd op ieder blad vertelt?
Dat ook mijn lier hun onvergankbre glorie,
Op luiden toon aan 't dankbaar nakroost meld' . . .

Is 't u bekend wat Hollands poorters deden,
Toen 't vaderland voor 't Vlaamsch geweld bezweek?
Hoe Floris' zoon [1]) van 't hoofd der wakkre steden,
Het vreemd gespuis van hier dreef in een week?
Hoe 't Brabants rot, ter plundring uitgetogen,
Der vaadren moed onziunig had veracht,
Doch in zijn waan, op 't onverzienst bedrogen
Met schrik verstoof voor Putten's [2]) kleine macht?

Is 't u bekend, hoe, tachtig lange jaren,
Ons klein gewest door Spanje werd bestreên?
't Betrouwde nooit op kracht van legerscharen,
Maar op zijn God en 't heilig recht alleen.

---

[1]) Witte van Haamstede.
[2]) Nicolaas van Putten.

Is 't u bekend, hoe kloek en onbezweken,
De voorzaat streed, toen trotsche Lodewijk, [1])
De dwaze hoop in 't ijdel hart dorst kweeken,
Van Hollands grond te hechten aan zijn rijk?

Is 't u bekend, hoe eindloos diep gezonken,
Verweerd, verguisd, ons dierbaar Vaderland,
In de ijzren boei onmachtig vastgeklonken,
Van naam beroofd, verkwijnde in bittre schand?
Wie heeft in 't eind die kluisters afgesmeten,
Wie Nederland verlost van 't Fransch geweld?
Der vaadren deugd, o wilt het nooit vergeten!
Heeft paal en perk aan de overmacht gesteld.

Is 't u bekend, getrouwe burgerscharen!
En zoudt ge niet, in even heilgen strijd,
Met vlammend oog op 't achtbaar voorbeeld staren,
En toonen dat ge uwe afkomst waardig zijt?
Der vaadren deugd is u genoeg gebleken;
'k Heb niet vergeefs op hen uw blik gewend.
De nazaat zeg, als hij van u hoort spreken:
„Ons is de roem der vaderen bekend!"

Tot dusverre. In de Poëtische Werken van onzen Van Lennep (uitgave Thieme, c.s.) wordt dit gedicht niet gevonden. Ik ontleen 't van een nederig boekje, een zoogenoemden schoolprijs van mijn vrouw, indertijd, omstr. 1854, leerling van eene der openbare stadsscholen te Amsterdam. De titel ervan, met 't stadswapen voorzien, luidt: „Belooning voor betoonde vlijt en goed gedrag. Amsterdam. Ter Stads-Drukkerij 1847." A. AARSEN.

Nog een Volkslied (XLII, 158). — Volgens eene herinnering uit mijne jeugd, is het hierboven door den heer Aarsen medegedeelde lied nagevolgd door v. Lennep naar een Franschen tekst, beginnende: „Te souviens-tu, disait un capitaine," waarvan mij de volgende regels niet willen te binnen schieten. Vergis ik mij niet dan was de Fransche tekst origineel gedicht ter eere der Polen, die destijds (1830/'31) tegen Rusland een nieuwen vruchteloozen

[1]) Lodewijk XIV van Frankrijk.

opstand begonnen en bij Wola zoo dapper hadden gevochten. Een der Poolsche helden, Laszienska (?) wordt er met name in vermeld.

RED.

Volkslied. — Zongen de Zuid-Nederlanders vroeger een lied ter eere van Koning Willem I op de wijs van 't Wien Neerlandsch bloed (Nav. XLII, 153), een ander Fransch lied van gelijke strekking en dateerende uit denzelfden tijd (1821) werd gezongen op de wijs van: God save the king. Zie hier de woorden:

Chantons tous d'une voix
Guillaume est notre *Roi*
Vive le Roi!
Qu'il soit victorieux,
Puissant et glorieux,
L'objet de notre joie,
Vive le Roi! } *bis.*

Que dans notre lion,
Nous trouvions l'union,
Sous ce grand Roi;
Que nous joignons nos voeux,
Que nous soyons heureux,
Chantant tous d'une voix,
Vive le Roi! } *bis.*

Soyons tous réunis,
Nos voeux sont accomplis,
Sous ce bon Roi;
Que toute la Belgique,
Quitte la politique;
Chantant à haute voix,
Vive le Roi! } *bis.*

De maker, v. J. v. B, was zeker geen liefhebber van politieke tinnegieterij, waartoe destijds reeds en thans nog vele Belgen zich geroepen gevoelen.

Reeds veel vroeger, bij gelegenheid der bevrijding van het Fransche juk, was een Hollandsche tekst op dezelfde wijs in zwang geraakt, luidende aldus:

Heil zij Oranje's Vorst,
Heil zij dien eed'len Vorst,
En 't Vaderland.
Uw zegen, God, daal neer,
Op onzen Prins en Heer,
Zoo komt de welvaart weer
In Nederland!

O God, hoor ons Gebed!
Zijn Vijand word' verplet,
Hij sidd're en beev'.
Zijn list, bedrog en moord,
Zij eeuwiglijk gestoord,
En onze bee verhoord:
Oranje leev'!

Heil tot in eeuwigheid
Zij den Prins toe geleid!
Lang leev' die Vorst.
O Heer, behoed ons land,
Voor ongeluk of schand,
Altoos zeegne uwe hand
Oranje's Vorst!

RED.

Trip. — Wat in 1525 Tripmaicher heet als geslachtsnaam, luidt in 1461 Trympmaeker („Algem. Nederl. Familieblad" VIII n°. 7 Juli 1891, bl. 143 en 144). Trymp vermeldt Oudemans niet, wel trip = schoen met houten zool. Alhier te Ek-en-Wiel spreekt men van tripklompen, dat zijn laag-uitgesneden klompen voor vrouwen, die van voren min of meer den vorm van muilen hebben, maar van achteren geheel rondom den voet sluiten. — Staat „trip" met „trappen" in verband? En „trymp" met „trampen"? Dit laatste woord mist men in de Woordenlijst van De Vries en Te Winkel.

Te Deventer bestond echter omstr. 1835 in de volkstaal „trampen" „'n tramp geven," d. i. schop(pen).

JAC. A.

Daar gaat een Dominé voorbij! (XLII, 79). — De aldaar gegeven verklaring van deze uitdrukking is onbevredigend, daar men haar

toch niet scheiden kan van het gelijk beteekenend: „C'est un ange qui passe." Daar Engelen anterieur zijn aan predikanten, zal de Fransche uitdrukking wel ouder zijn. Maar op welk volksgeloof steunt deze? En vanwaar de verandering in onze taal?

N. A. C.

Zie hierover ook: Mr. N. de Roever, Van vrijen en trouwen. Haarl. 1891. Deze verklaart de uitdrukking als afkomstig van de stilte bij het dansen op een bruiloft, als de predikant in aantocht was. Het dansen toch gold bij velen onzer voorvaren als „een werk des Satans!" RED.

Berkemeier. enz. — In Geldersche Volksalm. 1873, bl. 60, is sprake van een „drinkhoorn of berkemeier met gerstenbier", rondgegaan bij Claudius Civilis en zijne landgenooten. Wat is de etymologie van dit woord, dat ook is opgenomen in de Woordenlijst van De Vries en Te Winkel 1872?

Op diezelfde bladzijde geschiedt gewag van „'t oude Schaken-, of beter, Schakerbosch (*sic*) bij 's-Gravenhage, waarin het Sacrum Nemus of Heilige Woud van Tacitus schuilen zal. Ligt bij 's-Gravenhage inderdaad een Schaken- of Schakerbosch, of iets, dat hieraan denken doet? JAC. A.

Den dekker... uperen (XLI, 498; XLII, 80). — In een huurcontract voor schepenen van Oisterwijk c. a. van 26 Oct. 1789 en menigvuldige dergelijke van vroegeren en lateren datum (in Rijksarchief Noordbrabant) leest men deze clausule: „De huurder zal op de voors. huysingen, schuur, stallinge etc. jaarl. moeten verdekken drie hondert steen goed regt dakstrooij, den dekker de kost en drank geeven en helpe uperen, waarvoor den afval zal genieten."

Kwam dus toenmaals te Oisterwijk en onderhoorige dorpen de reizende rietdekker zijn beroep uitoefenen, dan vond hij het dekstroo aanwezig, zijn maal bereid en den huurder, of diens knecht of zoontje voor oppermansdienst gereed.

Bij onderzoek zal het ook elders in de meierij wel aldus geregeld blijken te zijn. A. C. B.

Jan van Gent. — Waarom wordt de vogel *Sula bassana* „*Jan van Gent*" genoemd? — Werden er reeds pogingen gedaan om de vele vreemdsoortige namen van dieren en planten, als: Pieterman, Pissebed, Ons-lieven-Heer's-beestje, Lieve-Vrouwe-bedstroo, etc. te verklaren?

KOHLBRUGGE.

OUDHEIDKUNDE.

BIJDRAGEN TOT EENE KARAKTERSCHILDERING

VAN

GENERAAL DAENDELS.

De volgende onder dezen titel mede te deelen historische anecdoten zijn metterdaad slechts losse aanteekeningen, gemaakt door een stafofficier van het Fransche leger onder Generaal Brune. Zij komen hier en daar verspreid voor in de „Geschiedenis van de landing der Engelschen en Russen in 't najaar van 1799, Gouda 1801", doch zijn, voor zoover ik weet, nog door geen biograaf van D. gebruikt. Daar ze van een tijdgenoot en strijdmakker afkomstig zijn, en het aangehaalde werkje zelden voorkomt, acht ik het niet zonder belang, om ze in dit tijdschrift opnieuw af te drukken. RED.

„Daendels is een der zonderlingste en opzigtlykste menschen. Zyne rustlooze werkzaamheid en doldriftige moed hadden hem in onze Armée tot Chef de Brigade verheven, en daar hij als verlosser der Bataafsche Republiek in zijn Vaderland inrukte, was het immers zeer natuurlyk, dat de nieuwe Republiek hem tot oudsten Lieutenant Generaal verhefte. 't Geroep van zyne dapperheid en van zyn yver voor het welzyn der Hollandsche Armée gaven hem de genegenheid, zoo wel van de Officieren als van de Gemeenen der gantsche Armée, waar van de 12 Juny 1798 een groot bewijs oplevert. De Troepen trokken toen openlyk zyne party en hielpen hem yverig op den dag der Revolutie het Uitvoerend Bewind en het Wetgevend Lichaam met de Bajonetten uit elkander jaagen. De Armée was verzekerd, van, onder zyn aanvoering, wonderen te doen, en indedaad, met een weinig meer geschikt gedrag, zoude hy zeker haar vertrouwen behouden hebben. Doch dit was hem niet mooglyk: zyne Maxime is, „men kan alles doen, wat men wil." Des geeft hy de ongerymdste bevelen, om de onmooglykste zaken te verrigten, en wee dengenen, die het waagt, om hem verstandige tegenbedenkingen te maaken! Zonder aanzien van perzoonen beantwoord hij ieder tegenspraak met de verachtlykste schempwoorden, dreigt terstond met fusilleeren; en deelt oorvygen of klingslagen uit.

Op den dag van een gevecht is hy als dol, en maakt een geweld als een bezetene. Hij danst in een hagelbui van kogels, en roept al danssende uit: „Zy

kunnen my niet raken! Zij kunnen my niet raaken!" Met hem te spreken is niet mooglyk. Voorwaards! Voorwaards! is zyn eenigst antwoord. Rapporten neemt hy geheel niet aan, ook geeft hy geene bevelen, hy is als een zinlooze. Niemand vraagt hem op het laatst iets meer. Die een Rapport of vraag aan hem had te doen, vervoegde zich hiermede by zynen Generaal-Adjudant, den overste Uslar, een zeer braaf geschikt Officier, die altyd de voor den Generaal zoo hoogst noodige koelbloedigheid of bedaardheid bezat. Het grootst vermaak van Daendels is, om, wanneer de slag begint, de kanonpaarden met synen sabel te slaan en onbezonnen te laten rennen, of den een of ander armen Soldaat onbarmhartig te priegelen. Zelfs ontziet hy de officieren niet. Zoo gaf hy op den dag der landing een braaf Infanterie-Officier, den Captein Matta, in wiens Compagnie eenige wanorde was ontstaan, en die de Captein met veel beleid trachtte te verbeteren, een Sabelhouw in het hoofd. Zoo gaf hy zynen Adjudant, den Overste Brouget, oorvygen, wyl men de orders niet spoedig genoeg uitvoerde, welke die Overste naar elders gebragt hadde. Wanneer hy iets beveelt, voegt hy er altyd by: „dat moet geschieden, of ik laat u fusilleeren!" Verscheiden braave Officieren, die zulk een brutale behandeling niet kunnen dulden, hadden zich ook vast voorgenomen, om den Generaal, wanneer hy ooit de hand aan hun slaan, hem den degen door het lyf te jaagen. Hoe onbetaamlyk dit gedrag ook zyn moge, ware het nog, mids de nodige uitzondering van grove excessen, te vergeven, wanneer dit het eigenlyk character van den Man was. Maar het is volstrekt niets anders dan een aangenomen onverstandige opvliegendheid. Hy weet niet te straffen, waar het nodig is; laat misdaaden, die onvergeeflyk zyn, ongestraft voorbygaan, en behandelt weder fouten, die gering zyn, met de uiterste gestrengheid. De Overste Luck, Chef van de Hollandsche Jagers, een der geschikste Officieren, stortte zich, uit verdriet over de slegte directie van Daendels, na dat hy gewond was, weder op nieuws in het vuur, en liet aldaar zijn leeven.

Toen Generaal Brune vernam, dat Daendels de Zyperdyk verlaten hadde, zeide hy openlyk: „Ou il est traître ou il est fou," en nooit hebben deze twee Generaals met elkander geharmonieerd. Deze terugtogt overtuigde een ieder dat Daendels niet geboren waar, om als Chef het Commando over een Leger te voeren. Even zoo buitenspoorig hy in den slag was, even zo dol was hy in het loopen. Geen agt slaande op alle de voordeelen der positien, snelde hy te rug, alsof hem een leger van 100.000 man vervolgde. Men fluisterde elkander in 't oor, dat het Bataafsch Uitvoerend Bewind den Generaal Daendels dit voor hem bepaald en verwytend bevel had gezonden: „niet verder terug te trekken," wyl men vreesde, dat zyn loopen geen einde zoude hebben.

Ook dezen dag (10 September) beging Daendels verscheiden onvergeeflyke misslagen. Aan een Artillerie-Officier gaf hy een oorvyg en trok hem van 't paard. Tegen een Major van de 1ste halve Brigade, die op order van een Brigade-Gene-

raal een zekeren post bezet had, borst hij voor 't front in de laagste smaadwoorden uit, en in plaatze van de billyke verantwoording van den onschuldigen braven man aan te hooren, overstelpte hy hem met schelden. Eindelijk zweeg deze, liet zich uitschelden en moest vooruit marcheeren. Kort daarna moest hy met overhaasting zyne positie weder hernemen, omdat hy eene flancq dekte, welke door den Vyand bedreigd wierd.

Op den 19en beging Daendels volgends gewoonte, de grootste fouten, sprong gestadig in het vuur rond, en riep onophoudelijk: Ik moet ook gevangenen maaken, ik moet ook stukken veroveren! en zoo doende, ondernam hij met 100 grenadiers een uitval, waardoor hy al syne stukken en 200 man aan gevangenen verloor.

Toen Brune dit vernam, was hy woedend. Hy zond aanstonds aan Daendels bevel, om zyne positien, het koste wat het wilde, te hernemen. Deze order was juist niet in de beleefdste bewoordingen vervat. Het eind vande historie was dat Daendels zyn geschut herkreeg, en de twee zoo begeerde Engelsche stukken door den vyand verlaten, tevens kon medenemen.

Pennekunst (XLII, 1). — Prof. J. I. Doedes te Utrecht bezit van denzelfden schoonschrijver een ouder keurig exemplaartje van een geschreven ABC-Boek, in sommige opzichten afwijkende van het door den heer ter Gouw beschrevene. De titel luidt hier: Een A B C Boek, seer bequaam ende profytelyk voor de Jongen Kinderen omte leeren, enz. Tot Amsteldam, Geschreeven door Cryn Van Zuyderhoudt, woont op 't Bikkers Eylands Pleyn, op de Hoek bij de Kerk, boven 't Wynhuys. Anno 1775. Schrijft met Pen en Penceel. Sommige plaatjes zijn werkelijk zóo bedriegelijk nagebootst, dat ze den schijn vertoonen van los in het boekje gevoegd te zijn. Red.

Talrijke nakomelingschap (XXXIII, 144 omslag); XXXIX, 470—72; verg.: Pines (l'Anglais) bizonderheden (XXXIII, bladwijzer, XLVII). — De ontdekking, in de Bibliotheek der Hoogeschool te Gent, van een werkje dat mij tot heden onbekend was gebleven, stelt mij in staat eenige berichten toe te voegen aan hetgeen ik schreef op blzz. 470—72 van den 39en jaargang, en ik doe dit met te meer genoegen omdat het bedoelde, uit het Engelsch vertaalde boekje, de vroeger medegedeelde uittreksels in de hoofdzaak bevestigt. De titel van dit geschrift luidt:

„Oprecht verhaal van 't eiland van Pines, en des zelfs bevolking; of laatste ontdekking van een vierde eiland in Terra Australis. Incognita. Gelicentieert den 27. Iunij oude of den 7. Iulij nieuwe stijl, 1668. Gedrukt tot Rotterdam, (na de copije van Londen, bij S. G. voor Allen Bank, en Charles Harper, in de Lelij bij Cripplegate-Kerke). Bij Joannes Naeranus, in de Lomberdstraat, 1668.

Op de keerzijde van den titel leest men het volgende bericht: „Aan den lezer. Alzoo bij Jacob Vinkel tot Amsterdam is gedrukt een gedeelte van dit tegenwoordig Verhaal, en eenige van de principaalste dingen daar uit gelaten zijnde, zo geven wij u hier de oprechte copije die ons authentijk uit Engeland, doch in die taal [1]. is toegezonden, op dat den nieuwsgierigen lezer zich aan die slordige oversettinge [2]) niet bedrogen vinde, en daar door deze bovenverwonderlijke historie in verachtinge kome: Leest, verwonderd u van Gods wonderlijke bestieringe, en vaar wel."

De blzz. 3—20 bevatten het „Verhaal", voorafgegaan door een meer uitvoerigen titel, die wellicht een vertaling is van den Engelschen, en luidt: „Het oprecht verhaal van Pines: of laatste ontdekking van een vierde eiland in Terra Australis, Incognita. Zijnde een waarachtig verhaal van zekere Engelsche personen; die, ten tijde van de koninginne Elizabeth een voijagie na Oostindien doende, en schipbreuk lijdende, op een wrak op het gezeide eiland, niet verre van de kust van Terra Australis, Incognita, wierden opgespoelt, zijnde alle het scheepsvolk, uitgezondert een man en vier vrouwluiden, waarvan de eene een negerinne was, verdronken; Maar zijn des zelfs nakomelingen nu laatst, in 't jaar 1667, door een Duits [3]) schip, daar door ongeval, en duister weder, aangedreven zijnde, bevonden, dat, te weten, van die vijf personen, tot een getal van ontrent tien of twaalf duizend menschen waren voortgeteelt, sprekende alle zeer goed Engels. En is het zelve verhaal in zijn geheel, van den man zelfs, een weinig voor zijn

---

[1]) De engelsche taal.

[2]) De voornoemde uitgave van Jacob Vinkel te Amsterdam.

[3]) *Dutch* = nederlandsch.

dood, in geschrifte na gelaten, en door een persoon in 't zelfde eiland, waar over den boven verhaalden Engelsman grootvader was geweest, aan de Duitzen (Hollanders), van het aldaar aangedreven schip, verhaalt, en deelachtig gemaakt."

Aan dit „Verhaal" nu is het volgende ontleend: Het schip *India merchant*, metende omstreeks vierhonderd en vijftig tonnen, zeilde uit Engeland — de plaats van afvaart wordt niet genoemd — den 3en April 1590. Aan boord bevond zich behalve de bemanning, het geheele gezin van den gezagvoerder, bestaande uit diens vrouw, een zoon van omstreeks twaalf jaren, een dochter van omtrent veertien, twee dienstmaagden, een zwarte slavin en de boekhouder George Pines; de laatstgenoemde is de schrijver en tevens de held van het „Verhaal". Den 14en Mei kreeg men de Kanarische eilanden in het gezicht, en niet lang daarna „de Eilanden van Cape Vert, of Verd". Omstreeks den 1en Augustus landde het schip aan St. Helena, en na aldaar versch water te hebben ingenomen zette men koers naar de Kaap de Goede Hoop. Gedurende dezen laatsten tocht had het scheepsvolk met ziekte te kampen, en stierven enkelen; het huishouden van den gezagvoerder bleef echter onaangetast. Tot dusverre was het weêr steeds schoon geweest, maar in het gezicht van het eiland „Sint Lauwerens [?] een eiland... wel het grootste in de wereld, na het zeggen der zeeluiden", stak een hevige storm op, die vele dagen aanhield en die het schip, omstreeks den 1en October, in gevaar bracht op een rotsachtige kust te stranden. In dezen nood sprong de kapitein, gevolgd door eenigen van het scheepsvolk, in de boot, terwijl eenige anderen in zee sprongen, om, zoo mogelijk, zwemmende het land te bereiken. Slechts George Pines, de dochter van den kapitein, de beide dienstmaagden en de negerin, die niet zwemmen konden, bleven aan boord van het bedreigde schip, hetwelk eindelijk op dusdanige wijze strandde dat de daarop achtergeblevenen het land konden bereiken; alle anderen verdronken. Aan land gekomen ontstaken de geredden, door middel eener tonderdoos en van een vuurslag door Pines van het schip medegenomen, een groot vuur, ten einde zich te verwarmen en hunne kleederen te droogen, waarna

Pines op verkenning uitging. Hij vond het eiland onbewoond en geen spoor van „woedende en verslindende beesten," en keerde tegen den avond tot de beangstigde vrouwen terug. Men haalde nog dienzelfden avond eenig hout, touwwerk en zeilen van het wrak, en „Dit gedaan zijnde, zette ik [Pines] twee of drie staken over einde, en schoorde twee of drie touwen en koorden van boom tot boom, over de welke ik eenig zeildoek heen spreide, en vast maakte; en eenig hout vergadert hebbende, maakten wij vuur, en droogden drie of vier bolkvangers, of scheepspijerokken, die wij mede van ons verongelukte schip gevischt hadden, dienende ons dezelve in plaatze van dekens; waar onder wij voor die nacht met malkander, op onse nieuwgemaakte rustplaats te kooi gingen; doch de morinne onnozelder in de wereld zijnde, dan mijn engelsch gezelschap, zoo voegden wij ons, zonder haar te genaken, heel naauwtjens bij malkanderen, en sliepen dien nacht, alzo in drie of vier voorgangene nachten, door vreeze en ellende niet geslapen hadden, zeer gerustelijk, en onbekommert...." Den volgenden morgen werd nog een gedeelte der aangespoelde lading, enz. aan land gebracht; „kassen en kisten openden wij, en namen de goederen daar alle uit; zo dat als doe geen kleeding, noch eenige andere noodzakelijkheden .... gebrek hadden". De levensmiddelen waren echter door het zeewater bedorven, behalve een kist beschuit die droog was gebleven. Het land inwandelend vonden zij veel gevogelte „hebbende ontrent de groote van een zwaan, zeer lijvig en vet, die door de zwaarte harer lijvigheid geen krachts genoeg hadden om te konnen vliegen. Van dat gevogelte dan maakten wij weinig zwarigheid te dooden; zoo dat het als doen ter tijd tot onzer voedzel verstrekte. Uit Engeland hadden wij eenige hanen en hennen ... om ... te eten, mede genomen: eenige van deze, zoo wanneer 't schip aanstukken gestooten wierde, raakten door behulp harer wieken, of anderzins, aldaar mede te lande; die, daar zijnde, ons ongemeene voortbroedingen deden; dat mede niet weinig spijsde, en tot voedzel verstrekte. Daar na vonden wij ... een overgroote menigte van eijeren, van een soort van gevogelte, de endvogels in Engeland niet zeer ongelijk ... zoo dat ons niet, tot des levens onderhoudinge van noode zijnde, ontbrak."

Op den derden dag na hunne behouden aankomst op het eiland zochten de schipbreukelingen naar een plaats geschikt om er een hut op te bouwen, en deze werd gevonden „na bij een spring of revierstroom, oorsprong nemende van een hoogen berg, van wiens top men zeer verre in zee zag, geplaatst wezende aan de eene zijde van een bosch".

Aangezien de zee vele planken van het schip en ook de kist met timmergereedschap had aangespoeld, was deze hut na een week arbeids gereed, en met zeildoek overtrokken.

Nadat de schrijver en zijne lotgenooten hier nu vier maanden hadden gewoond en het eiland in alle richtingen doorkruist, geeft de eerstgenoemde daarvan de volgende beschrijving: „Het is een zeer vermakelijk en lustig land, zijnde het geheele jaar deur geciert, en overwassen met groente, vol van aangename, en lieffelijke eetbare vruchten; Wezende daar mede overvloed van verscheiden soorten van gevogelte; Het is 'er altijd warm; en nimmermeer kouder dan... in... September in Engeland... zoo dat de zelve plaats, indien het de landbouw, en daar toe volk van kennisse hadde, een paradijs zoude bevonden worden. De bosschen leverden ons een soort van neuten, die de groote hadden van een grooten appel, welks keernen, of pit, zeer plaisant en drooge zijnde, wij gebruikten in plaatze van brood: En spijsden dagelijks van het gevogelte, waar van boven gewag gemaakt hebbe, met noch een soort van watervogels, gelijk enden, als mede des zelfs eijeren: Daar toe vonden wij 'er mede een beest of gedierte, hebbende de groote van een bok, en bij na zulkdanigen creatuur van gedaante en eigenschap; brengende... twee maal des jaars, en elk maal, twee jongen voort: Van deze beesten, of gedierten waren de bosschen en het lage land zeer overvloedig en vol; En was het zelve een goedaardig en tam gedierte, zoo dat wij de zelve gevoeglijk en zonder moeite konden krijgen, om ze te dooden. Mede bequamen wij overvloediglijk vis, voornamelijk schelvis, die wij best, en meest konden vangen: Zoo dat het ons eigentlijk aan voedsel, of het gene tot onderhoud van des menschen leven van noode wezen mach, niet ontbrak: brengende aldus... zonder eenige verhinderinge, of gebrek, zes maanden met malkanderen deur".

Verder verhaalt de schrijver op zeer naïve maar tevens tamelijk cynische wijze, hoe het goede leven en de ledigheid hem er toe deden komen, om zijne vier gezellinnen, „waarvan drie waarlijk schoone en bevallijke, en rechtgeschapene vrouwspersonen", alle, en zulks met onderling goedvinden, tot vrouw te nemen, om des te spoediger het geheel onbewoonde eiland te bevolken. Het eerst „huwde" hij een der dienstmaagden „zijnde de langste en de schoonste", vervolgens de dochter van den kapitein, daarna de tweede dienstmaagd, en ten laatste de negerin, eerst door hem versmaad, maar later ten gevolge van een door haar gebruikte list, evenzeer tot vrouw aangenomen. De eerste vrouw schonk hem een zoon, de drie anderen schonken hem elk een dochter, zoodat hij zich in een jaar tijds reeds in het bezit van vier kinderen mocht verheugen; ook het kind der negerin was blank. Op dezelfde wijze voortgaande, verwekte hij in den tijd van zestien jaren bij zijne „eerste vrouw" dertien, bij de tweede „de jongste en de schoonste", vijftien, bij de derde zeven, en bij de negerin twaalf kinderen, waarvan het grootste gedeelte meisjes waren. Tot huwbaarheid gekomen huwelijkte Pines zijne zonen uit aan dochters van een der andere vrouwen, en wees hij hun „de overzijde van de reviere" tot woonplaats aan. Doch hooren wij verder zijn eigen „Verhaal".

„Na... twee en twintig jaren quam mijn swartinne... te sterven... Mijne kinderen, zoo ras wij ze trouwden... zond... ik... aan de overzijde van de reviere, om malkanderen niet ten overlast te strekken: En wanneer nu alle onze kinderen volwassen, vertrokken, en... na onze maniere getrouwt waren, en ik nu vast oud geworden zijnde, zoo schepte ik geen behagen meer in de dartelheid van 't jonge gezelschap. Aldus tot het zestigste jaar mijns ouderdoms, en het veertigste mijner komste aldaar, geleeft hebbende, zoo dede ik mijne kinderen de weet, dat zij hare kinderen zouden voorbrengen; En bevond het getal van mij en deze vier wijven gesproten, tot in het derde lid, vijf honderd vijf en tzestig, zoo mans, als vrouwspersonen te zijn. Ik nam deshalven van de manspersonen uit het eene huisgezin, en trouwdense aan de vrouwspersonen van het andere huisgezin: Niet gedoogende, als wij te voren

uit nood gedaan hadden, dat iemand zijn suster trouwde... Ik, noch een Bibel hebbende, had eenige mijner kinderen het lezen geleert; Belaste haar deshalven, de zelve Bibel eens ter maand in een algemeene vergadering te lezen. Eindelijk sturf eene mijner wijven [1]) in het acht en tzestigste jaar haars ouderdoms; die ik begroef in een daar toe uitgekeurde plaats; En binnen 't jaar daar aan volgende verloor ik nog een wijf: Hebbende doen niemand dan mijn meesters dochter behouden: Met wien ik noch twaalf jaren huis hield, als wanneer zij mede quam t'overlijden: Begravende haar ter plaatze, alwaar ik gezint was, na mijn dood, aan haar zijde begraven te worden: En de langste, mijn eerste wijf had ik geplaatst aan de andere zijde van mij, en beneffens haar de negerinne; Voorts leide de andere meid aan de buitenkant van mijn meesters dochter. Ik had nu vorders, alzoo ontrent tachtentig jaren oud was, niet te betrachten, dan op de plaats, waar ik te gaan stond [2]); gevende, deshalven, als ik zoude komen t'overlijden, mijn kasse [hut?] en 't ander... gereedschap, aan mijn oudste zoon [3]); getrouwt wezende met mijn oudste dochter; geprocreëert bij mijn beminde wijf [4]); Maakte voorts den zelven zone als koning en gouverneur van alle de andere. Onderrechtende haar in alle de manieren van regeringe in Europa: Bevelende haar met eenen de christelijke religie, volgens... die de eigenste spraak spraken [5]), te onderhouden; En, ingeval iemand, hier na, haar mocht komen uit te vinden, geen andere religie, of secte te gedoogen, of aan te nemen. Nu dan, ontbood ik eens voor mij al mijne nakomelingen, om, op dat ik ze zien mochte, bij mij te komen; 't Welk doende, bevond, wezende alsdoen in of ontrent het tachtentigste jaar mijns ouderdoms, en het negen en vijftigste mijner komste aldaar, haar getal zoo mans als vrouwspersonen, 1789. sterk te zijn. God biddende,

---

[1]) Zooals wij zagen was de negerin reeds vroeger gestorven.

[2]) De voor hem voorbehouden plaats in het graf.

[3]) Geboren uit de „langste en de schoonste" dienstmaagd.

[4]) De dochter van den kapitein.

[5]) Volgens den anglikaanschen ritus.

haar met zijn zegen vermenigvuldigen, en het ware licht des Euangeliums toe zenden wilde; latende haar daar mede henen gaan; Want, nu oud zijnde, en het gezicht mij begeven hebbende, had geen vermoeden vele langer te leven: Gevende derhalve dit verhaal, met mijn eigen hand geschreven, aan mijn oudste zoon, nu bij mij woonende, hem belastende het zelve te bewaren, en, of bij geval eenige vreemdelingen hier quamen, haar het zelve te laten zien, en, indien zij begeerden uit te copiéren; Ten einde onzen name op aerden onsterflijk blijve. Gevende eindelijk dit uit mijn gesproten volk de name van de Engelsche Pines [English Pines?]: Want mijn naam was Joris [George] Pines: Mijn meesters dochter was genaamt Sara Engels: Mijn twee andere wijven waren Maria Sparkes, en Elizabeth Trevers; En aldus wierden hare nakomelingen met de namen van de Engelsen, de Sparken, de Trevors, en de Philipsen, (van de christen name der morinne, met namen Philippa, doch had geen toenaam,) genaamt, en onderscheiden: Maar de algeméene, of generale naam van alle deze mijne geslachten was, de Engélse Pines: Die God met de dauw des hemels, en het vette der aarde gelieve te zegenen. Amen".

Ofschoon weleer de meening toegedaan dat het geheele verhaal een verzinsel was, moet ik erkennen dat deze meening bij mij aan het wankelen is gebracht door de lezing van dit „Verhaal", waarvan het bestaan mij destijds onbekend was. Het zou dus geene ongerijmdheid zijn de zaak eens nader te onderzoeken, ook vooral in verband met de verschillende Pijnboomen-eilanden, thans nog onder dien naam bekend.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Wolferen's Kapel (XLII, 93). — Wie heeft nu wederom van eene „Kapel te Wolferen" gesproken? Waarom komt de heer A., zonder dat iemand er naar vraagt, hierop nogmaals terug? De redeneering van Geld. Volksalm. 1884, bl. 8, 9 was foutief; dit is echter door mij reeds erkend in ibid. 1887, bl. 200, waar ik onder dankbare aanhaling van *Nav.* XXXV, 539, de zaak verbeterd heb. De heer A. verzuimt nu evenwel deze rectificatie er bij

aan te halen, waardoor het den schijn heeft, alsof ik bij mijne bewering van vroeger, Geld. Volksalm. 1884, nog steeds blijf volharden, tegen beter weten in.

Zutphen. H. M. WERNER.

Rood en bruin was (XLII, 218). — Volgens van Loon, Aloude regeeringswijze van Holland, V, 486, zegelden de ridders met rood was, de schildknapen, die naar den ridderslag dongen, met groen was. Bruin was wordt door hem niet vermeld. W.

Aan 't volk van Nederland. — De pamfletverzameling der universiteitsbibliotheek te Utrecht bezit van dit door Dr. A. Loosjes uitvoerig (1886) besproken libel twee verschillende drukken. Daarbij evenwel nog een ander, dat, omtrent vier jaar later verschenen, bijna denzelfden titel draagt als het bovengenoemde. Zooals de voorrede aangeeft, is de inhoud juist van tegenovergestelde strekking en betoogt de schrijver eene apologie van den Stadhouder en van diens aanhangers. Het begint aldus:

„Omtrent vier jaaren geleeden kwam' er van de Drukpers het „allerstrafwaardigste der Lasterschriften, het welke alleenlijk „strekte om de goede Ingezeetenen, en stille Burgeren op te hit-„zen, tegens de wettige en van weederkanten bezworene constitu-„tie dewelke den vrijen Nederlander de Staaten hen representee-„rende, en zyne Hoogheid Neêrlands Erfstadhouder, op de aller-„vervloekste wijze tegens malkanderen zogt aantehitzen, en twist „tusschen hen te zaaijen. Daarom schrik niet, als gij deezen titul „leest; maar verjaagd uwen angst, leest voord, en daar zult gij „zien dat ik niets gemeent (sic) heb met de kwaataardige pennen „van den Schrijver van 't Lasterschrift *Aan 't Volk van Nederland.* „Gij zult zien dat mijn eenigste oogmerk is: de snoode schelm-„stukken, de Landverraders en Verdervers aan den dag te brengen. „Zoek bij mij geene voorbeelden van welsprekendheid, maar wel „van waarheid, want ik ben een krijgsman, dewelke zich alleenlijk „maar toegelegt heeft op de bescherminge van mijn Rampzaalige „Vaderlandt en geenzins op schrijven, dus heb ik met dien snoode „Leidsche Doopsgezinde Leeraar niets gemeens."

Uit de laatste zinsnede blijkt, dat althans bij de Stadhoudersgezinde partij F. A. v. d. Kemp voor den schrijver werd gehouden van het „krachtige libel". Door wien het tegenschriftje werd opgesteld, is mij onbekend. Van Doorninck vermeldt het niet in zijne Bibliotheek van anoniemen. RED.

Vreemde wijze van schuldinvordering. — In een Lingebrief a° 1456 is sprake van „eene eerzame herberg tot Kesteren" ter keuze des Amptmans van Nederbetuwe, alwaar de aftredende Lingemeesters (beheerders van het eerste Lingevak, van Zoelen tot de Klomp), voor zoover zij uit de Nederbetuwe gekozen waren, bijaldien zij weigerden of in gebreke bleven verantwoording van hun beheer te doen, op hun eigen kosten elk met één knecht en twee paarden hun intrek moesten nemen zóólang totdat die verantwoording geschied was, en zij zelve zoowel als de waard en de waardin der herberg voldaan waren wegens de gemaakte kosten. Dit kras, 13 Dec. 1473 afgeschaft, en 22 April 1474 opnieuw verboden, doch in 1506 nog eens weder aangewend middel, om eenen wanbetaler, meineedige enz. tot zijn plicht te brengen, noemde men: den zoodanigen laten *leisten*, hem dwingen om in *leisting*, in pactum obstagii te komen. Diefenbach's Glossarium Lat. Germ. Mediae et Infimae Latinitatis (1857) heeft S. 190a: „leistunge, gisselunge, gisil-, gisel-, gesel-, birgschafft". Voor obstagium geeft hij ook obstagia, zelfs obstibia, voor obstagius, d. i. „gijzelaar," eyn fides pfant geeft hij, naast het gewoon Latijnsche obses, ook de vormen „obstaguis," zelfs obstagans, terwijl hij ook een werkw. obstagiare = leisten kent. Beduidt het nieuw hoogd. „leïstung", behalve „volbrenging, uitvoering", ook (eeds) aflegging: het dito werkw. leisten heeft, zeer eigenaardig, o. a. ook de beteekenis („gezelschap) houden"; welke beteekenis duidelijk wordt uit het bovenaangevoerde Middeneeuwsch gebruik; daarin toch is 't een uiterst gedwongen gezelschap-houden.

De leisting dan bestond weleer in een „in hospitia jacere ad comestum" of „ad comestus". 't Moesten hospitia *honesta* zijn. Man-

nen van ridderlijken stand kwamen als leisters niet anders in leisting, dan te paard. Vanhier, dat men ook van „inrijding" sprak. Zie die „inrijding" o. a. omschreven in eenen pandbrief van het Richterambt van Tiel en Zandwijk dd. 1 Maart 1464, afgedrukt in Rink's „Beschrijving van Tiel", Bijlage I (1836) bl. 47, en vooral bl. 50. Zie ook G. v. Hasselt's Oorsprong van het Hof van Gelderland" (1793) bl. 9, 10, 68—75, 6, 145. Na de afschaffing der *wettelijke* leisting of inleisting bij besluit van den raad des Hertogs van Borgondië a° 1473, werd de *vrijwillige* inleisting ingevoerd. Dit onderscheid zag laatstgenoemde auteur over 't hoofd. De vrijwillige inleisting hield nog een geruimen tijd stand.

Moest volgens dit gebruik de schuldenaar buitenshuis in gijzeling gaan, en daar zóólang kosten maken totdat hij zijne schuld gekweten had, juist het omgekeerde ziet men later toegepast, nml. gedwongen inkwartiering bij den schuldenaar binnenshuis. Krachtens een plakkaat bijv. van 1620 tegen de Remonstranten en Remonstrantschgezinden uitgevaardigd, werden met boeten bedreigd alle burgers te Hoorn, die bijeenkomsten hielden of toelieten van Remonstranten in hunne huizen. En alwie weigerde de bij overtreding hem opgelegde boete te betalen, ontving zeven of acht soldaten bij zich aan huis, die zóólang bleven, totdat het bedrag geheel betaald was; zie „Nieuwe Kroniek van Hoorn" door H. Kroon Dzn. en F. Kapteijn. Hoorn, A. C. Boldingh, 1891, bl. 113 a.

JAC. A.

IETS OVER HET METALEN KRUIS.

In Juli a. s. is het 60 jaar geleden, dat het door Z. M. koning Willem I bij besluit van 12 Sept. 1831 n°. 70 ingesteld *Bewijs van Aandenken* voor de krijgsverrichtingen in 1830 en 31, aan de rechthebbenden werd uitgereikt.

Naar aanleiding hiervan, wenschen wij een weinig bekend feit, waarbij de 1e compagnie mobiele schutterij van 's-Hertogenbosch eene eervolle onderscheiding genoot, te herdenken. Deze compagnie

behoorde bij den Tiendaagschen veldtocht in 1831 tot het 1e marschbataljon uit de vesting 's-Hertogenbosch, deeluitmakende der legerafdeeling van den luitenant-generaal Cort Heyligers.

Bij verschillende gevechten gaven hare officieren en manschappen vele blijken van moed, en trok daardoor de opmerkzaamheid van dien generaal, die daarvan in twee onderscheidene brieven, — uit het hoofdkwartier te Hasselt van 15 Aug. 1831, en uit dat te St. Oedenrode van 11 Sept. d. a. v., met lof melding maakte aan den gouverneur der provincie Noord-Brabant, A. J. L. baron van den Bogaerde van Terbrugge.

Hij schreef o. a.: „dat die kompagnie zich niet alleen dadelijk bij hare aankomst bij de legerafdeeling had doen kennen, als met de meeste geestdrift bezield te zijn, maar dat hij buitendien de getuigenis moest geven, dat haar gedrag steeds prijzenswaardig is geweest; dat zij zich bij de gevechten van Hechtel, Helchteren en Houthalen bijzonder door moed, ijver en volharding had onderscheiden, en aan de opmerkzaamheid van hem generaal niet was ontglipt het allezins onverschrokken en beleidvol gedrag, zoo in het aanmoedigen zijner onderhoorigen als om dezelve ten strijde te voeren, van den kapitein Jonkhr. J. F. Ridder de van der Schueren, kommandant der kompagnie, en de dapperheid van den luitenant Mr. A. van Galen, van de sergeanten J. Stähli en W. Hopmans, van de schutters Mr. J. Versfelt, Mr. J. P. van Blarkom en A. van der Velden; dat het gegeven voorbeeld zoo spoedig door de geheele kompagnie gevolgd was, dat allen verdienden te worden genoemd".

Generaal Cort Heyligers liet het bij deze lofspraak niet, maar bewees aan die comp. nog eene bizondere eer; hij droeg haar met andere wapenbroeders op, om de door haar moedvolle medewerking bij Hasselt op de Belgen veroverde stukken geschut, onder medegeleide van den kapitein Dinaux en den wachtmeester-volontair Dutarte [1]) van het korps rijdende artillerie, naar den Bosch over te brengen.

---

[1]) Charles Jean Dutarte, zoon van Pierre du Tarte (gelijk hij zich schreef)

Op 19 Aug. 1831 deed zij onder bevel van haren kapitein jhr. Ridder de van der Schueren haar plechtigen intocht aldaar; de stukken geschut met lauwertakken en bloemen versierd hebbende. De overwinnaars werden door eene deputatie uit stad en regeering, met den burgemeester Mr. A. G. Verheijen aan het hoofd, en door de militaire autoriteiten aan de Vuchterpoort ontvangen, verwelkomd en met de behaalde zege geluk gewenscht.

Onder het aanhoudend gejuich eener onafzienbare menigte, het luiden der klokken en het losbranden van het geschut, trok de stoet naar de esplanade, alwaar de stukken onder militaire bewaking werden achtergelaten, en later per scheepsgelegenheid naar Holland vervoerd zijn. Van deze kanonnen zijn, zooals bekend is, de Metalen Kruizen vervaardigd.

Koning Willem I beloonde het moedig gedrag van Jhr. J. F. Ridder de van der Schueren, Mr. A. van Galen, Mr. J. Versfelt en Mr. J. P. van Blarkom, met de Militaire-Willemsorde 4e klasse.

Mr. Johan Versfelt, later raadsheer bij het provinciaal gerechtshof in Noord-Brabant, die uit liefhebberij met talent de schilder-

---

Louiszoon en Maria Johanna van den Abeele Charlesdochter, geboren te Gent 29 Maart 1800, werd voor zijn dapper gedrag bij de gevechten van 21 Sept. — 26 Oct. 1830, 16 Nov. d. a. v. tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse benoemd, verkreeg na den Tiendaagschen veldtocht nog eene eervolle vermelding, en 13 Juli 1832 het Metalen Kruis. Hij overleed te Rotterdam 4 Maart 1878. Gevoelde mijn grootvader geene sympathie voor de omwenteling in zijn vaderland, zijn jonger broeder, Joseph Dutarte, was daarentegen een warm Belgisch patriot, welke bij het uitbreken van den opstand te Brussel aan het hoofd van een honderdtal Gentenaars derwaarts trok, en aldaar en elders de Nederlanders hevig bekampte. Men bood hem voor zijn moedig optreden later een kapiteinsplaats bij een der opgerichte Belgische legerkorpsen aan, waarvoor hij bedankte en kort daarop naar Frankrijk ging.

Hij zond mijn grootvader in 1842 uit Toulouse een omstandig verhaal van zijn wedervaren gedurende den opstand, zijnde een handschrift van 248 bladz. in 4°, dat belangrijk is, daar het behalve een groot aantal ingevoegde officieele stukken, een uitvoerig relaas als ooggetuige en deelgenoot van de omwenteling te Brussel, en veel over hetzelfde onderwerp betreffende Gent, Antwerpen, Luik en andere plaatsen, bevat; welk manuscript thans in mijn bezit is.

kunst beoefende [1]), vervaardigde van dezen intocht eene groote schilderij, den trein voorstellende op het oogenblik dat hij op de groote markt voor het stadhuis genaderd is.

Hij zond dit doek op den in 1839 gehouden tentoonstelling van schilderijen te 's-Hertogenbosch, waar het de algemeene aandacht trok.

Rotterdam. CH. C. V. VERREYT.

Oranjeboom te Leerdam geplant, 16 Mei 1793. — De hr. Fred. Muller beschrijft in het tweede deel zijner Beschrijving van Ned. historieplaten, onder no. 5234, eene „Afbeelding v. d. Oranjeboom geplant binnen Leerdam door de Borgeren en Borgeressen, op 16 Mei 1793, en voegt erbij: „aan welke aanleiding deze zeker zeer zeldzame plaat te danken (of liever: te wijten) is, is mij onbekend." Ik kan thans de verklaring daarvan geven. De plaat behoort in het „Verhaal van de planting van den Orangeboom binnen de stad Leerdam. Plechtig verricht op den 16 van Bloeimaand des j. 1793, onder directie van P. J. Muller schilder te Utrecht." 8°. Zij doelt op het herstel der Stadhouderlijke Regeering in verband ook met den mislukten inval en aftocht der Franschen in het begin van 1793. Achter het „Verhaal" volgt een variant op het Wilhelmus van Nassouwen, doch slechts in 4 coupletten. Het zeldzame boekske berust in de pamfletverzameling der Utr. universiteitsbibliotheek.

RED.

Rueren (XLII, 97). — Het in oude oorkonden zeer dikwijls voorkomend woord *rueren* beteekent *roeren* = movere (Kiliaen). Het is dus klaar dat hier sprake is van den *cens* [2]) = cijns = census, vectigal, pensio of tributum (Id.), *roerende van* [3]), d. i. verschuldigd door een erf en door een hofstede — of door meerdere

[1]) Hiervan kan als bewijs strekken het goed gelijkend portret van den vermaarden bloem- en fruitschilder Cornelis van Spaendonck, naar het origineel van Adriaan de Lelie, berustende onder de familie v. S. te Tilburg, hetwelk hij in 1845 ten geschenke gaf aan het Noord-Brabantsche genootschap.

[2]) Ook *cijs, chens, tsens, cheins, sceins, tseins,* enz.

[3]) Men zeide en schreef ook wel „wtgaende van".

erven en hofsteden — onder Lienden gelegen, die met een „eeuwigdurend" pacht- of grondrecht waren bezwaard [1]). Het komt mij echter voor dat de tekst niet juist is afgeschreven, en dat men zal moeten lezen, de gewone afkortingen in aanmerking genomen: Item den cens te Lienden wt erue ende wt hofstede — of wel: wt eruen ende wt hofsteden — c en v ruerend; de letters *c* en *r* zouden dan moeten verwijzen naar een staat van goederen, waarop de gemelde bezittingen met de letters *c* en *v* waren aangeduid.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Penningen. — 1 Vz. Ruitvormig schild met vier leliën, kruiswijs. geplaatst R (monnikenletter) B O........ V E N D....... V E N E.

Kz. Een zeer zonderling figuur, nog het meeste naar een koggeschip met gereefd zeil gelijkend. Rs. (a. v.)... V E: V E..... E V D E N: A E.. V I E.

De overige letters aan beide kanten zijn afgesleten; en ook de aangegevene meerendeels zeer onzeker.

2 Vz. Een man in de kleeding van 't laatst der 16e eeuw, op 't hoofd een kroon, in de rechterhand een scepter, in de linker een veldheersstaf, staande bij een tafel waarop een gepluimde helm. Rs. L V D O XIIII. D: G. F R E T N A R E X C H.

Kz. Een krijgsman met een lans in d. l. hand geeft de r. aan een maagd met helm en schild; tusschen hen tilt een naakt knaapje, met de r. knie op een dolfijn steunend, een schaal omhoog waarin een (olijf- of oranje-?)appel ligt. Boven de ineengeslagen handen daalt een vogel neêr met een kroon in den bek. Rs. † P R O P A G O (?) † I N (?).... E R I † 1678 (De kruisjes hier gebruikt stellen roosjes voor.)

Beide ontbreken bij van Loon. De tweede ziet blijkbaar op den vrede van Nijmegen; maar waarom is Lod. XIV in zoo verouderde kleederdracht voorgesteld? En wat beteekent het rs der kz.? En wie verklaart n°. 1? W. Z.

---

[1]) In sommige, doch meer zeldzaam voorkomende gevallen, vindt men het woòrd *cens* ook gebezigd in den gewonen zin van pacht of landhuur.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

De Jode, Joede, Juede, Jeude, enz. — De „Herald-Bibl." 1879, bl. 307, vermeldt eene „Schenking van Diederick Vijgh, heer tot Soelen, van 8 Junij 1591, in den kerspel und heerlickheijdt van Soelen, daer oostwardt naestgelandt is die Jodenstraet" ; en bl. 317 eene andere gift van een tijns, door Karel Vijgh, heer tot Soelen enz., aan de diakonie te Zoelen, 6 Maart 1670, „aende westezijde van de Jeudenstraet." Bij de eerste schenking staat bij den naam „Jodenstraet" aangeteekend: „Of Joedenstraat, aldus geheeten naar eenen „die Joede", later „de Jeude" geschreven, welke aldra gekerstende familie in het thans nog te Tiel bloeiend patricisch geslacht „v. Lidth de Jeude" opging. Een Berwoud de Juede, in 1372 burgemr. van Arnhem [1]), en een Johan die Joede of Jode, Johansz., in 1439 hertooglijk raad en tollenaar te Zaltbommel, staan vermeld in mr. G. v. Hasselt's Roozendaal (Arnh. 1808), bl. 48, 289 [2]). Laatstgenoemde leende 3 Sept. 1435 aan hertog Arnold 2700 Rijnsche guldens, waarvoor deze hem de gruit en gruitstad te Bommel verpandde (Nijhoff, Oork., IV, no. 149). Een Jan die Joede was in 1432 schepen van Tiel (Rink, Bijv. achter de Beschr., bl. 6), zijn naamgenoot in 1416 schepen van Nijme-

---

[1]) Zeker dezelfde Berwout die Joede, die, 1364 (toen schepen van Arnhem, Nijhoff, Gedenkw. II, n°. 130), even als het Keulsche geslacht (zie hieronder), met drie jodenhoeden zegelde; zoowel als Hendr. die J. in 1462. Zie v. d. Bergh, Nederl. zegel- en wapenk., 1e dr., Leid. 1847, bl. 52, 2de dr., Amst. 1861, bl. 85; die ook, in Nijhoffs Bijdr. IV, 250, een geslacht „de Jeude" met „drie jodenhoofden" (denkelijk drukfout, en jodenhoeden bedoeld) opnoemt, waardoor mr. H. J. Koenen, in Bijdr. cit. VI, 90, op een dwaalspoor schijnt geraakt.

[2]) Ook 267: Item in den yersten des manendages na belaken Paesschen in den jaer XXXI (1431), doe Johan die Joede dat Rentmeisterampt aennam; 269; 283; Rek. Joh. de Joden ov. 1436 en Rek. v. d. Burgem. v. Arnh. aldaar. Van dezen Johan wordt ook melding gemaakt in de Kron. v. h. Hist. Gen. te Utr., VIII, 94, X, 379; Nijhoff l. c. IV, n°. 84, 169, 171.

gen (Invent. enz., bl. 8) [1]. Jan Peterszoon de Joede te Bommel, 2 Jan. 1569 namens Alva voor de derde maal gedagvaard wegens rebellie en ketterij, werd volgens sententie uit Brussel van 30 April (2 Mei) 1569 gebannen (mr. G. v. Hasselt, Stukk. voor de Vaderl. Hist., I, bl. 322, n°. 70). — Te Hellouw bestond in 1450 reeds een „Joedestein", als eigendom van Gijsbert v. Haeften (*Nav.* XXVII, 252), en te Tiel vindt men nog het „Jodenstraatje".

Over verschillende geslachten en personen van dien naam is veel in den *Nav.* medegedeeld: zie de Algem. Registers. Ik betwijfel echter: 1°. dat eene straat te Zoelen naar eenen daar wonenden „die Joede" zoude geheeten zijn, en houd het voor waarschijnlijker, dat in die straat toen meer joden verblijf hielden. 2°. dat die „aldra gekerstende familie in het thans nog te Tiel bloeiend patricisch geslacht „v. Lidth de Jeude" opging" [2].

Er zijn ten minsten drie onderscheidene geslachten de Jode, Jeude, Joede, enz., met verschillende wapens, bekend:

I. Jüdden, Juden, Judei, cölnisches Rittergeschlecht, führte in

---

[1]) Van daar schijnen ook de kaart- en plaatsnijders „Gerardus de Judaeis, vulgo de Jode Noviomagus", en „Cornelius de Jode Petri frater, Antwerpiensis" (Sweertius, Athen. Belg.), zijne zonen (?), herkomstig te zijn. *Nav.* II, 275, 329; III, Bijbl. l. 1, waar staat, dat het oud Geld., uit Keulen herkomstig geslacht de J., reeds in 1294 te Nijmegen voorkwam; V, Bijbl. XXXVII, CIV. — Een Friederich die Joede Herbertsz,, was daar ook in het begin der XVe eeuw bekend (Kron. v. h. H. G. te Utr. VI, 425).

[2]) Dit geslacht, waarvan een tak in Belgie, 26 Maart 1856, adelverklaring schijnt erlangd te hebben (Herald. Bibl. 1873, bl. 69), voert het wapen van het Geldersche geslacht Hack of Cock, gebroken als Amelroy of Amersoyen bij Balen, Dordr., bl. 952, Rietstap, Arm. gén., etc. „De tak in Nederland heeft hetzelfde wapen, maar voert tot helmteeken eene zilveren ruit beladen met een zwart meerltje; tusschen twee gouden bazuinen, de mondstukken omlaag." Dit meerltje zou dan zinspelen op afkomst uit de Jeude v. Hardincxvelt, die met dit meerltje in het schildhoofd braken (zie hieronder). De familie Lith of v. L., schijnt door vermaagschapping met die van de Jode of de Jeude aan dien toenaam gekomen en haar wapen, dat op afkomst uit of stamverwantschap met bovengenoemde geslachten wijst, aangenomen te hebben (vgl. *Nav.* XX, 585; XXI, 630. — Te Deventer zat sedert 1530 eene familie v. Lith in de regeering.

rothem Felde drei (2, 1) silberne jüdische Hüte, sogenannte Schebbes, und auf dem Helm einen bebarteten Mann (Juden) in rothem Rocke, den silbernen Schebbes auf dem Haupte. Hagen, der Verfasser der alten cölner Reim-Chronick, will ihren Namen von Gut ableiten; allein diesem widerspricht ausdrücklich die ältere lateinische Benennung, wonach sie, soweit die Urkunden reichen, stets die Juden hiessen. Wenn nun Gelen (Gelenius), „De admiranda magnitudine Coloniae", sogar das Wort Judei mit Christen übersetzen, und sie von der Geus Rebelli ableiten will, so fehlen hierfür die Belege. Ich meine, dass dieses Geschlecht wirklich von jüdischer Abkünft war, und seit seinem Uebertritt zum Christenthum, den vorzugsweisen Namen „die Juden" beibehalten hat. Das scheint auch die Ansicht der Chronick Seite 222 b. [1]) In früheren

---

[1]) „*Jüdevelt*. Der Rittersitz dieses Namens ist in die Stadt Münster gezogen, wo seine Grenzen noch gegenwärtig durch die Grenzen der Layschaft Jüdefeld, (Legio Iudevelt, wie sie in den Urkunden des Mittelalters heisst,) kenntlich sind. Das Geschlecht führte einen Querbalken und im obern Feld drei Bischöfe in Brustbild; wenigstens finde ich, dass so 1552 Reynert Jodevelt, Canonicus des alten Doms zu Münster, gesiegelt hat Brustenus de Iudefeld, 1374 Ritter. 1534, zur Zeit der Wiedertäufer-Unruhen, war Jaspar Jodefeld Bürgermeister zu Münster" (Fahne, Westphäl. Geschl., S. 237). — Ad. Tibus: Die Stadt Münster, Münst. 1882, maakt, S. 25, gewag van het „Judefelderhof", ook S. 42, 43, en teekent daarbij aan: „Der Knappe Joh. v. Jodeveld verkaufte im J. 1386 dem Domkapittel für 1150 Mark sein „alynge Gud to Jodevelde, alse dat belegen is binnen dem Gerichte uppen Brochove und bynnen der Stad van Monstere..... uytgeseget de Kotenstede de belegen is by der Willinchege". Noch finden wir ausserhalb der Stadt in der Bauerschaft Uppenberg die Gehöfte Gross-und Klein-Jüdefeld, dazu noch nach Gievenbeck hin ein drittes Gehöft desselben Namens; und innerhalb der Stad haben wir die Jüdefelderleischaft, die Jüdefelderstrasse und das Jüdefelderthor. Der Name Judeveld, Judenveld, Jodevelde findet sich auch Godeveld, Godenveld geschrieben; und da das weitverzweigte ritterbürtige Geschlecht der Jüdden in Urkunden des 13 Jahrh. unter den Namen Gude, Guden, Juden, Juthe, Judæus, vorkommt (vgl. Regist. zu Wilmans Westphäl. Urkdb. III), ferner der Name der Ritterfamilie de Gudenberg, urkundlich auch de Godensberg lautet, so mag Judeveld aus Godensveld (Wodansfeld) entstanden sein, wie denn auch im Niederdeutschen der Mittwoch Gunsdag, Wunsdag (Wodansdag) lautet. Der Name würde dann wieder

Zeiten waren die Juden nicht so verhasst, wie sie es später wurden, namentlich seit ihnen, meistens in Folge einer schlechten Gesetzgebung, die wucherlichen Geschäfte und die Münze in die Hände kamen und ihre Mischma und Gemara eine neue Geltung erhielt. Sie waren nicht allein Staatsbürger, sondern auch zu Staatsämtern befähigt. — Die Jüdden haben sich um Cöln besonders verdient gemacht. In kirchlicher Rücksicht fallen die grosse Menge von Stiftungen auf, welche soweit die Urkunden reichen, zurückgehen und über diese hinaus durch andere Denkmale bekannt sind. Bedeutender ist die politische Stellung. Schon in den ersten Zeiten des Mittelalters besassen die Jüdden ihren eigenen Stadtthurm (propugnaculum judeorum) bei Dedenhouen [1]), ein

---

auf eine ehemalige heidnische Cultstätte hinweisen. Der Verwandlung jenes Namens Gude in Judæus, Jüdden, liegt jedenfalls derselbe Irrthum zu Grunde, wovon Kerssenbroick (Hist. Anabapt. etc.) sich hat leiten lassen, wenn er behauptet, am Jüdefelderthor habe das Judenviertel der Stadt Münster gelegen."

[1]) „Ich habe es in meinen: Diplomat. Beitr. z. Gesch. d. Baumeist. d. Cöln. Domes, Cöln 1843, näher bezeichnet." Dit is „das Jüden-Wikhaus", waarvan hij spreekt in de 2. Ausg., Düsseld. 1849, S. 84. — Zie over de „burgartige Gebäude" van den stadadel, o. a. v. Maurer, Städteverfass. in Deutschl. II, 9—17: „So hatten frühe schon die alten Geschlechter in Köln, Speier, Bremen, Zürich u. a. m. ihre befestigten oder wenigstens mit einem Thurm versehenen Höfe oder Burghäuser. Die Hövelsburg in Dortmund (propugnaculum gentis hoveliande) war ein solches befestigtes Burghaus. Eben so waren in Basel noch im 14. Jahrh. die Wohnungen von vielen Geschlechtern mit Zinnen und Thürmen versehen, und sahen daher wie Wicburgen aus. Auch in Wien waren im 14. u. 15. Jahrh. noch viele Häuser mit Thürmen versehen und wurden daher öfters selbts Thürme genannt. In Esslingen werden die Steinhäuser der Geschlechter Raubthürme genannt und man findet daselbst z. B. einen Thurm der Bürgermeister, Thurm der Holzhauser, Thurm der v. Ulm in der Lantelengasse und einen Pferrich (Perfrid) genannt der Schühlinhof." Zoo vondt men te Dordrecht, oudtijds, Heer Snellairt Duyks Toorn of Watersteyn, ook genaamd Jonkvrou Heylwy van Nessen (ambacht in den Grooten Waard) dochter, of Grietken v. Driels Toorn (naderhand Stads Werkhuys, nu de Lakenhalle); Klokkelairs of Toeverlaats Toorn, ook Vinkenburg, naar de bezitters, genaamd; den Toorn van Alaerd v. den Wijngaerden, van Kolster (v. der Coulster), Drenkwaert; Heer Bendijn, Puttox Torn, Heer Adriaen Ockers Toorn, by de Spuy-Poort, Hanneken

Zeugniss des kriegerischen Muthes, das durch die vielen Ritter, die aus ihnen hervorgegangen sind, noch mehr verstärkt wird. Unter den letzteren haben sich Peter, Bruno [1]) und Daniel [2]) besonders bemerklich gemacht.

Die Familie hat sich auch vielfach nach andern Landen verzweigt. Schon im zwölften Jahrhundert wohnten Zweige von ihnen zu Mainz und spielten dort eine grosse Rolle. Im Paderbornschen war folgende Linie ausässig (18de eeuw). Eine andere Linie besass das prächtige Burghaus Bisenberg an der Waal im Herzogthum Cleve, in der Gegend von Grevenwardt ('s Gravenswaard), da wo Rhein und Waal sich trennen. Gegenwärtig ist die Burg verschwunden. Als Martin Schenk dort (1586) seine Schanze, die Schenkenschanze anlegte, liess er die Burg, weil sie seinem Werke gefährlich war, von Grund aus zerstören. Damals waren indessen die Jüdden schon nicht mehr im Besitz der Burg, sondern der

---

v. Dorths Toorn, Butkens Toorn (Heer Butkens stege, nu Botjes-straat, werd ook te D. gevonden); Blyenburg en Blyesteyn, het geslacht v. Blyenburg, Brandenburg, dat van Vinken, uit Venlo herkomstig, toebehoorende, enz. (Balen, l. c., bl. 61, 63—65, 68, 70, 71, 79, 80, 661, 763, 764, 774, 81, 829, 864, 878, 913; v. d. Wall, Handv. v. Dordr., VI, 1340; Schotel, kerk. Dordr. I, 26; Sels, Beschr. v. Dordr., 12—14). Vgl. Nijhoff's Bijdr. I, 209; Tijdschr. v. gesch. en statist. v. Utr.; Utr. Volksalm., o. a. 1843; v. Eyck v. Zuijl., Oude versterk. en kast,; enz.

[1]) „Ritter, erhält das Haus zum Ross in der Rheingasse, nannte sich daher Rössgin, 1260 von Erzbischof Conrad (v. Hochstaden, 1237—61, die met Keulen overhoop lag) geächtet u. seines Vermögens beraubt."

[2]) „Bürgermeister, Ritter (Bruno's broeder), 1260 von Conrad geächtet"; vader van „Daniel, Ritter, wohnte in der Strasse des blinden Johan (Blindgasse) 1290", [Daniel de Jode (Daniel *dictus* Judeus) ridder en burger van Keulen, 1287, 12 April, bij Nijhoff, Gedenkw. I, oork. n°. 4], en van Peter voorn., † 1269. Vgl. Alex. Kaufmann, Caesarius v. Heisterbach, 2. Aufl., Cöln 1862, S. 55: „Der Vorname Daniel mag K. Seifart, in der Zeitschrift für Culturgesch. 1857, S. 525, verleitet haben, ihn für einen „streitbaren Juden", d. h. Hebräer zu halten. Die Juden gehörten zu den s. g. fünfzehn alten Geschlechtern; ihr Wappen zeigte drei silberne Sturmhauben auf rothen Schilde. Gelenius, l. c. p. 190. Arnold l. c. II, S. 205, rechnet den Namen, der auch in Mainz, Worms und Würzburg vorkommt, zu den Spitznamen."

clevische Landdroste Henrich v. Wachtendonc, der auch Herr zu Fliehstetten war [1]). Diese Linie der Judden führte schwarze Hüte in goldenem Felde.

Eine vierte Linie der Judden sass im Hessischen [2]), eine fünfte endlich zu Würzburg [3]). — Ueber die adliche Familie der Jüdden zu Rom finde ich zwei Urkunden (van 1219 en 1222, te uitvoerig om hier mede te deelen), welche hier um so mehr einen Platz verdienen, als sie einmal die verschuldete Lage des Erzbischofs Engelbert von Cöln bekunden, dann auch einen neuen Beitrag liefern, dass die Bankgeschäfte damals in den Händen des Stadtadels lagen [4]). De eerste

---

[1]) Oidtmann noemt hem „Otto v. W., Herr zu Biesenberg im Kirchsp. Düffelward u. Loenen im Amt Dinslaken, clev. Landdrost, † 1592, h. 1555 Marg. Scheiffart v. Merode-Schlossberg, † 2 Dec. 1600. Aus dieser Ehe: Wilhelmine, Erbin zu Riesenberg und Miterbin zu Fliehstetten, † 1629, Gattin des Joh. v. Gent zu Oyen". (Geneal. d. Herren v. W., Linie zu Germenseel, in de Niederrh. Geschichtsfr. 1882, S. 36, 37.)

[2]) „„Heinrich Jude, Ritter, Amelunx v. Asselen, Konrad und Joh. Jude geloben und schweren an Landgraf Henr. Herrn d. Land. zu Hessen, Mechtild seine eheliche Wirthin, u. dezen Söhne Junkern Joh. u. Ludw., eine Erbhuldiging und Oefnung zu dem Haus Schonenberg (dat de bisschop van Paderborn den heeren v. S., die het van Maintz te leen hielden, ontnomen en deze 17 Febr. 1305 den Landgraaf overdroegen), das sie Pfandsweis einhaben, und zwar gegen jedermann, nur allein den Bischof zu Paderborn und dessen Stift ausgenommen. Dat. 3 Aug. 1305". (Wenck. Urkdb. z. II. Bd. d. Hess. Landesgesch., S. 256).

[3]) „Es gab auch eine Linie der Judden in Curland, von denen die letzte Erbtochter ein Doenhoff heirathete" (Fahne l. c. II, 71). — „Hardenrath, ein altes cölnisches Patriziergeschlecht, führte drei goldene Schebbes (jüdische Hüte) im blauen Schilde, und scheint deshalb eines Stammes mit den Jüdden zu sein" (ibid. I, 137). — Volgens Kneschke's Adels-Lex. IV, 602, waren de Juden ook in Westphalen gegoed: „Der Stamm hat in das 19. Jahrh. fortgeblüht u. Friedr. Freih. v. Jüden war noch 1806 Domherr im Dom-Capitel zu Minden. Spätere Sprossen des Stammes sind nicht bekannt." — Ook in de wapens van Hemerde, Hennen, Wendt, Wanthoff, treft men „Schebbes" aan (Fahne, Köln. etc. Geschl., II, 189, 191; Westphäl. Geschl. 212, 13, 403, 5).

[4]) „Wir wissen aus der Geschichte unserer Städte, dass ihnen (die Ritter und der Adel) namentlich die Verwaltung des Münzregals anvertraut war. Damit hieng das Wechselrecht auf das Engste zusammen, so dass alle eigentlicher Geldgeschäfte durch ihre Hände giengen" (Arnold l. c. II, 184). — „Ferner ist

vermeldt Petrus, de andere Joh. Judei, beide als „nobil.cives Rom." en het „Bankgeschäfte" (geldschieters, oudtijds wisselaers) uitoefenend.

Het is niet onwaarschijnlijk, ja genoegzaam zeker, dat een tak van dit keulsch geslacht naar 't land van Gelre verhuisde, er gegoed werd en in bediening geraakte.

II. De Jode, ook de Jeude, vermoedelijk uit het Geldersche geslacht Hack of Cock gesproten (vgl. *Nav.* XXI, 630), den toenaam van Hardincxvelt voerende, sedert aankoop dezer ambachtsheerlijkheid in den Alblasserwaard (1412 uit den huize van Brederode in dat van Gent overgegaan), in 1454 of 1460, door Bruysten de Jode (zn. van Aert, die woonde te Besoyen 1445, † omstr. 1450), van zijn schoonvader, heer Arent v. G., ridder, hr. van Giessenburg en Wijngaerden; en denkelijk uitgestorven met Jan de J., geb. 1558, laatste heer van Hardincxvelt, die de spade op den dijck stak [1]. „Het wapen van de Jode is — zegt Gouthoeven, Chron.,

mehr denn ein Geschlecht bey handen, welchen die Administration des Müntz-Wesens nicht allein viel Vermögen und Reichthum zugeworffen, sondern auch zu Erwehling eines neuen Stammnahmens beförderlich gewesen, und sind hiezu in mittlern Zeiten selten andere als von Adel genommen worden." (Joh. Gottl. Horn, Nützl. Samml. zu e. Handbiblioth. v. Sachsen I, Lpz. 1728, S. 64), „Terwijl men het als bijna zeker mag stellen, dat (te Utrecht) de geldwissel met het muntwezen was verbonden. De wisselaars toch komen in de oudste stadsboeken voor, niet alleen als reeds bestaande, maar de door haar uitgeoefende geldwissel was zelfs een bevoorregt bedrijf; zoodat niemand hetzelve mocht uitoefenen, zonder daartoe aangesteld en beëedigd te zijn door de stadsregering. Daarom werden vier personen die, blijkens hunne geslachtsnamen (Gijsbrecht over de Vecht, Wouter Hawe en Willam Scade van Tulle; de vierde is in de pen gebleven), tot den aanzienlijken stand behoorden, met eene zware geldboete gestraft, omdat zij, zonder zoodanige aanstelling en beëediging, den geldwissel hadden uitgeoefend (Oud Muntr. v. Utr., in Tijdschr. v. O. en St. v. Utr. 1837, bl. 334). Of de verrichtingen dezer wisselaars ook tot het houden van boeken en tot het doen van geldleeningen zich hebben uitgestrekt, hiervan is ons niets bepaalds voorgekomen (anderen wel)?" (Asch v. Wyck, Oude handelsverk. v. Utr., 615, 18). — „Thoenis de Wisselaer", streed, als brabantsch leenman, bij Baesweiler, 1371 (Butkens, Troph. de Brab. I, 669).

[1]) Volgens zijn grafschrift, in de kerk „de N.-D. des Victoires au Sablon, à Bruxelles" (medegedeeld in den „Messager des scienes hist. de Belg." 1863, p. 200), stierf hij „dernier de ce nom", den 9en Aug. 1641.

183 — twee onderste deelen van keel, ende daer op 3 staende palen met lampkens van lazuyr ende zilver, t'bovenste derdendeel van gout, met een swarte meerle in den hoeck (in rood drie palen van vair, en een gouden schildhoofd met een zwarte meerl in den rechter hoek) [1]; ende is dit geslacht verscheyden van

III. tghene tot Dordrecht vermaert is gheweest, ende voerden eenen dubbelen arent van keel op een zilveren velt. Vanden welcken is geweest Adriaen de Jode, Aertsz., Borgemeester van Dordrecht [2],

---

[1]) De Jode gen. de Rycke, of de Rijcke, waarvan men eenig bericht vindt in, de „Opgaande linie v. h. gesl. Booth", bl. 35, en de J. gen. de Jonghe (vgl. *Nav.* XXI, 631) voerden, volgens de Wapenk. v. Utr., ditzelfde wapen. Vgl. Rietstap, Arm. gén., 2e éd., die ook het ht. opgeeft: „une merlette de sa., posée au centre d'une couronne de feuillage de sin., ornée de quatre roses d'or; le tout entre deux trompes de gu., vir. et pavillonnées d'or." — Guillaume de Jevde ou le Ivif, voorschepen te Gend 1301, brak dit wapen met drie zwarte meerlen in het hoofd; ht.: als bov., de looverkrans en de rozen, zijn daar echter zonder kleur of wel van zilver, tusschen de gouden bazuinen de mondstukken omlaag. Zie de l'Espinoy, Recherche des antiquitez et noblesse de Flandres, p. 338, 39, waar hij ook zegt: „Mais où ledit de le Ieude fut allié, n'ay sceu trouuer, bien qu'il eut un frère nommé Pierre de le I., lequel on trouue auoir esté allié à Damlle Marg. v. Dyselle, et eut un fils nommé Iean, duquel estoit tuteur et manbour ledit Guillaume, comme appert aux registres des Parchons de ladicte ville l'an 1352. Ie trouue que ceste noble famille estoit natifue de Hollande, où on trouue vn Brusten de le Ieude, Seigneur de Hardinxvelt. Ceux de ceste noble maison de le Ieude se disent descendre de Messire Iean de Blois, et Machtilde Duchesse de Gueldres, mais je n'en ay veu aucuns tiltres, combien qu'ils portent les plaines armes de ceste illustre maison de Blois". — „De Stendelingen van Hardinghsvelt, uyt den huyse van Haeften", zegt v. Beverwijck, in zijne Beschr. v. Dordr., bl. 58; vgl. v. d. Eyck, bl. 30, 82, en Oudenhoven, bl. 164, 300. Beschr. v. Zuytholl. — „La maeyson surnommé de Jueede, d'asur a dix besans d'arg., au chief d'or", noemt Corn. Gailliard onder den ouden Vlaamschen adel, in zijn „Blason des armes etc." Brux., Par.. 1866, p. 62.

[2]) Ook die Joede, Schepen 1488, 89, 92, 93, 96, 97, 1501, 2, burgemr. 1504, 5, tr. Cornelia Oem, Tielmans dr., heer van Papendrecht, schepen, bij Elisab. v. Muylwijk Jansdr.; hadden kinders: zy troude voor haar tweede man, Henrik de Veer Klaasz., van Gorinchem, bailliu van Putten; zy sterft 1520. (Balen, l. c., 248, 300, 1173: Beverwyck, Dordr., 179, 204, 331). — Maria de Jode, Adriaensdr., tr. Jan v. Alblas, Willemsz. ex Maria v. Drenkwaert, ambachtsheer van de mijl, Dubbeldam, enz., burgemr. en schepen te Dordr., † 1541; Margriete

overleden 1505, ende leeft noch van sijn nakomelinghen Mr. Franck de Iode, ghenoemt Duyck, Burghemr. tot Leyden" [1]). Dat dit geslacht onderscheiden was van het voorgaande komt mij twijfelachtig voor, te meer, omdat in beide de naam Aert of Arent heerschende was. Het wapen, dat weinig ter zake doet, omdat dit dikwijls aan verandering onderhevig was, heeft groote overeenkomst met dat van het geslacht v. Driel, 't welk te Dordrecht en te Rotterdam in aanzien is geweest, en vermoedelijk uit Gelderland herkomstig was: in goud een dubbelen rooden adelaar, als v. de Poll en Riemsdijk, vertoonende (vgl. *Nav.* XIX, 50). — Tot dit Dordtsche geslacht schijnt, volgens zijn wapen, in *Nav.* V, Bijbl., CIV: „den dubbelen arend van keel op goud", ook behoord te hebben de schepen van 's Hertogenbosch Jan de Jode, 1407, of „Joh. die Jode Wisselaer senator hujus oppidi", gezworen Lieve Vrouwe Broeder, † 1412, en mogelijk ook de schepenen Pieter, 1411, 23, Jan de J. 1442, en Willem de Jode, 1443, hoogschout 1449.) (Vgl. Butkens, Troph. de Brab. II, 542, 49, 51—53; Oudenhoven, Beschr. v. 's Hbosch, ed. v. 1670, 63, 68, 69; Geschdk. Mengelw. ov. N.-Brab. II, 123, 25.)

Men vindt nog vermeld:

Henrich de Jeude, Joede, Jude, burgemr. van Leuven 1399, 1405, 9, 11, 14, 17, schepen 1408, 10, 20, guldebroeder van de Dekenye 1420. (Mr. Guil. Willems, Meyers, Borgem., Schep. enz. v. Loven, Lov. 1667, bl. 25—27, 96, 97, 100, 82).

Jacob die Jode, ridder der D. O. 1455. Opgaande linie v. h.

---

de J., Aertsdr., mr. Jakob Halling, Willemsz. ex Elisab. Duyk, Acht 1504—6 in Dordr. In de stamlijsten der Dordtsche geslachten Beaumont, Bogaert, Nispen, treft men voorts nog een Vastraed of Vastaert, Godschalk, Screvel of Schrevel en Klaas de Jode aan, wellicht allen tot dit geslacht behoorende (Balen, l. c., 921, 30, 99, 1071, 72, 1159, 72).

[1]) Mr. Franc Duyck de Iode, schepen 1586, 87, 95, 1602, 14, burgemr 1589, 92, 93, 99, 1600, 3, 4, 7, 8, 11, 12, 15, 16, gasthuisvader (regent) 1585, weesmr. 1592, 5, 1618—27, opziender der lat. school 1608—10; Arnout Duyck de Iode (in de Kron. v. h. Hist. Gen. te Utr. II, 254, Arnoult Daye de Jode Jr. genoemd), schepen 1590—93, 96, 99, burgemr 1601, 2, 5, 6, † 21 Dec., enz. (Orlers, Beschr. v. Leyd., 3de dr., III, 643, 94 e. v.).

gesl. Booth, bl. 18, volgens het Buurspraakboek v. Utr. v. 't voorz. jr.)

Guillaume de Yode, écuyer, lieutenant et drossard du seigneur de Heele, à Bommel, 1506—7. (Gachard, Rapp. s. l. archiv. de Lille, 371).

„Joffer Alydt de Joode of die Joede, woonende tot Varryck, oers olderdoms tusschen de 70 en 80 jaeren, guet van fame ende name, getrout hebbende Arndt Arndts oiren echten man", welke Joffer, die daarna te Ophemert woonde, „met Touverie befaemd was". Request v. 1564 en Amptm. rek. ov. 68. (Geld. Maandw. II, 493—97).

Claes Jansz de Joede, schepen van den Haag, 1569 (Beschr. v. 's Grav. d. de Riemer, II, 119). — Te Amst. is 25 Aug. 1616 het huwel. voltrokken van Hans de Jode van 's Hage, oud 23 j., goudsmid, en Anna Pietersdr., oud 17 j. (*Nav.* V, Bijbl. CIV).

Goswinus Judden, uyt het konvent van Hoogwoud, is in 't jaar 1631 door wettige verkiezing Prior van het klooster der Kruysbroederen te Emmerik geworden. (Hist. v. 't Utr. bisdom III, 309).

Norbertus de Jode, abt van Bern, 1719 nog in leven. (Ibid. 60).

In Rietstaps „Arm. gén." treft men voorts de wapens aan van:

Jud. „Fürstlich Schwarzburg-Sondershausen'scher Freiherrenstand d.d. 1 Febr. 1856 für Hans Heinrich Jud aus dem Kt. Zürich, eidg. Artillerieinstruktor (capit. d'état-major au service de la Suisse, zegt de Alm. de Gotha). — Nach dessen 1864 (13 Jan.) erfolgten Tode erwarb seine Wittwe, Charlotte Friederike Amalie Albertine geb. Prinzessin v. Schwarzburg-Sondershausen 1865 das Bürgerrecht zu Bern auf der Zunft zu Mohren und lebt seitdem auf dem Landsitze Glockenthal bei Thun." (Deutscher Herold XIX (1888), Nr. 6, S. 83). —

Jud v. Bruckberg; Bavière.

Jude; Danemark; anobli 1400; famille éteinte.

Judenkopf v. Streithagen, gen. Judenkopf, in 't Limburgsche en in het Akensche gebied welbekend. „Ein im 16. u. 17. Jahrh. am Niederrhein begütertes Adelsgeschlecht. Dasselbe sass bereits 1502 zu Urrfeld unweit Aachen und 1590 zu Eickholt, erwarb dann das Gut Metzenhausen bei Aachen und Mühlenbach im Länd-

chen Heiden und war noch 1650 zu Eyss unweit Limburg begütert. In Roth ein goldenes, die Schildesränder berührendes Kreuz und in der rechten Oberecke ein blauer Judenhut". Kneschke's Deut. Adelslex., i. v. Streithagen).

Judmann v. Affecking; Bav.; fam. ét. en 1497: een band met drie jodenhoeden beladen.

„Sir Andrew Judde of Judd, a collateral descendant of the celebrated Henry Chichele, Archbishop of Canterbury", leert men kennen uit Burgon's Life and times of Sir Thom. Greham, Lond. 1839, II, 456: „He had been in his day mayor of the staple, as well as lord mayor of London. He was a merchant-adventurer of considerable note, and died in the month of Sept. 1558, and was buried in St. Helen's church. His curious little mural monument bears an inscription, remarkable for being one of the most wretched specimens of metrical composition in the language. One wonders who could have been found capable of producing so lame an epitaph. Judde left a daughter Alice, who became his heiress, and married Thomas Smythe, of Westenhanger, in Kent, Esq., farmer of the customs of London under the queens Mary and Elizabeth, and thence commonly called „Customer Smythe." He was an ancestor of the Viscounts Strangford." M^0.

Men zie vooral over de Vlaamsche plaatsnijdersfamilie de J., waarvan in de 17de eeuw o. a. een tak te Londen (A. de Jode 1667) gevestigd was, de Biographie nation. publ. par l'Acad. roy. de Belgique. Tom. V. Brux. 1876. bl. 194 en vv. RED.

Knipschaer (XXXVII, 204). — *Nav.* ibid. bl. 504 bericht, dat er geen dame du palais bekend was onder den naam Nicolson geb. Kn. Is de Almanac de la Cour (XL, 289) wel volledig? Ds. Chevallier, die den koning les gaf in de Holl. taal (zie Bulletin de la commission de l'hist. des égl. wall. 1890 afl. 4 „généalogie de la famille Chevallier", pièces justificatives 2 en 3) staat er ook niet in. 't Volgende ligt vóór mij. „Copij der Doopcedul geschreven op een zegel van 12 stuiv. Extrait des Registres de Baptême de l'Eglise Wallonne de la Haye no. 518. J. J. Vernhout. Le quinze Février Mil huit cent sept baptisé par le Pasteur Vernede un

enfant nommé Louis dont le billet baptistère porte qu'il est fils de James Nicolson et de Theodora Knipschaar, qu'il est né le vingt-six Décembre Mil huit cent dix à dix heures du matin qu'il a été presenté par ses Parens et a pour Parrain S. M. le Roi de Hollande, répresenté par S. Ex. Mr. Darjuzon grand Chambellan de la Couronne etc. Conforme à l'original. J. v. Renesse, Lecteur et Enregistrateur". Waarom bewees koning Lodewijk die eer aan dit echtpaar? Wat is er verder van Louis Kn. bekend? Vermoedelijk is hij jong gestorven.

Theodora Kn. hertr. na 1815 met eenen Lorentz waarvan eene dr. tr. de Neve te Leiden. Nadere opgave wordt verzocht. — De ouders van Theodora waren Johannes, luit.-kolonel (?) nadere opgave uit een Officierenboekje is wenschelijk) en eene Sanderson (zie *Nav.* XXXII, 351; 'IX, 189, 313 over deze familie). Deze Johannes is gedoopt Utrecht, Domkerk 25 Oct. 1758, als zn. van Jan en Theodora Koenen, en † te? 4 April 1834, hertr. Jacoba Johanna Godron, geb. te? 18 Mei 1799, 19 Sept. 1850 of 60, dr. van den Muntmr. Nicolaas en Johanna Maria de Royère. Eene dr uit dit tweede huwelijk, Johanna Clasine Helena, geb. te Wijnbergen (bij Zeddam), 25 Aug. 1815, ged. te Doetinchem 27 Sept. (gepresenteerd door Theodora Kn. wed. Nicolson), tr. te? 24 Aug. 1845 Dirk Schouten, thans wonende te Dordrecht (Wollewevershaven) zn. van Huibert, reeder en chef van het handelshuis Sch. en Cie te Dordrecht bij Johanna v. Efferen (Nav. XXXVII, 129 geschiedde navraag naar deze familie v. E.) Zij † Apeldoorn 27 Nov. '89. Bij hare papieren vond men ook haar cachet: in blauw drie (2 en 1) schelpen van? Verder was aanwezig het op ivoor geschilderd portretje van haren vader met staartpruik en in blauw uniform. Bij welk wapen diende hij? Nicolaas Godron had nog eene Helena Clasina, geb. Utr. 1775, † ald. 4 April 1861, kinderloos, gehuwd 20 Mei 1810 m. Mr Isaac Hooft, geb. Amst. 30 Mei 1751, vendumr en commissaris van den Levantschen handel te Amst., wedr v. Catharine Gelijkveld, zoon van Mr Willem, commissaris te Amst., bij Anna Catharine Muysart (zie de bekende genealogie Hooft).

Verdere mededeelingen, ook over de familie de Royère, zullen aangenaam zijn. H.

Ramperti (XLI, voorlaatste en laatste blad, ongenommerd). — Charles Ramparti, zich noemende Ramperti, negociant te Amsterdam, trouwde te Groningen, als weduwnaar, 7 Februari 1812 met Maria Louisa Gockinga, en vertrok later, zijn kantoor in handen van zijn zoon uit den eersten echt latende, om mercantiele redenen naar Rio Janeiro, waar hij, na er 3 à 4 jaar gewoond te hebben, 8 Juli 1823 ten gevolge van een noodlottig ongeluk in de baai van Bahia stierf.

Een zuster van genoemde M. L. Gockinga huwde met A. L. Nobel, overleden op zijn buitenplaats IJsselvliet onder Oldebroek 1 November 1839; hun in 1885 overleden zoon had kinderen.

Haar ouders waren Godfried Carel Gockinga en Constantia Geertruida Nobel, en haar grootouders Scato Gockinga en Alida Jacoba Meurs. Een broeder der laatste, Wilhelmus Jacobus Meurs, was de grootvader van Harmanna Maria Meurs, die bij Mr. Hendrikus Octavius Feith, archivaris der provincie Groningen, moeder werd van den tegenwoordigen archivaris, Mr. Hendrik Octavius Feith.

Het bovenstaande kan misschien bijdragen om de stukken in goede handen te doen komen. B.

Margaretha van Mechelen. — Het is onbetwistbaar, als men de betoogen van den heer Frederiks in de Gids van 1879 p. 242 en van baron d'Ablaing in de Ned. Heraut van 1892 p. 153 (beiden met authentieke bewijzen gestaafd) vergelijkt, dat de vrouw van Philips van Steelant eene andere Margaretha van Mechelen was dan de maitresse van Prins Maurits. Minder *zeker* schijnt nog de afkomst der beide Margaretha's, die ieder een Cornelis van Mechelen tot vader zouden gehad hebben. Uit authentieke stukken blijkt dit nog niet. Alleen de zerk bij Timareten (die men als authentiek mag aannemen, behoudens tegenbewijs) constateert, dat de moeder van Margaretha v. Mechelen, de vrouw van Philips van Steelant, heette: Cocq van Neerynen. Verder wordt een beroep

gedaan op genealogien en aanteekeningen om de identiteit der beide Cornelissen van Mechelen, van hunne vrouwen en afkomst te constateeren.

Het ware wenschelijk dit alsnog uit authentieke stukken te doen.

Leiden. P. O.

Van Valkenburg. — Te 's-Gravenhage leefde in de 17de en 18e eeuw eene familie van Valkenburg, die hetzelfde wapen voert als de bekende schepenfamilie uit Haarlem van dien naam.

Ten einde de genealogie van den tak in 's-Gravenhage vollediger te maken en zoo mogelijk te doen aansluiten met de Haarlemsche familie, verzoeken wij antwoord of aanwijzingen op de volgende vragen, waarmede men ons zeer zal verplichten.

I. Hendrik van Valkenburg geb. te . . . ? . . . , overl. te . . . ? huwde te . . . ? . . . den . . . ? . . . met . . . ?

Zij wonnen o.a.:

II. Herman van Valkenburg (waar en wanneer geboren ?) huwde 1o (vóór 1668) Elisabeth Risgaard (Risgaert) 2o Maria Muste (waar geb. ?)

III. Coenraad v. Valkenburg geb. te . . . ? den . . . 1668, commissaris van den Stadhouder Willem III te Woudrichem, overl. te 's-Gravenhage 26 Oct. 1753. Hij huwde 1o te . . . ? Helena de Borset Jansd., die in 1745 te 's-Gravenhage overleed en te Rijswijk werd begraven; hij huwde 2o te 's-Gravenhage 16 Juni 1746 met Johanna IJsselder.

Hoofdzakelijk is het mij te doen om de plaats, waar de familie woonde, alvorens zij naar 's-Gravenhage en Woudrichem zich verplaatste.

's-Gr. V. N.

Mollerus (XLII, 150). — Johan Hendrik baron M., n. 1750, † 1834, tr. 1777 Mellina Anna Alberda v. Nyenstein, n. 1756, † 1822. Hij was Vice-president van den Raad van State, Minister van Staat. Zijn oudste zoon was Hendrik Mello, n. 1780, † 1865, Heer v. Westkerke, tr. 1839 Jacoba Louisa barones van Eck van Ouerbeek, n. 1808, † 1890 (hun oudste zoon is tegenwoordig Com-

missaris der Koningin in Gelderland) en verder waren nog zonen van hem: Willem, in 1822 Ambassadeur te St. Petersburg en Nicolaas Willem, zaakgelastigde bij het Hof van Portugal in 1843. (Rietstap, Wapenb. Ned. Adel, bl. 154; d'Ablaing, Ned. Adelsboek, d'Ablaing, Ridd. Kon. d. Ned. 77, 91). Was wellicht ook zoon van hem Jhr. Mr. Cornelis Adriaan M., die te Utrecht gehuwd voorkomt (1819) met Geertruida Juliana van de Merwede? Wie waren de ouders dezer laatste? Was Sippiena Johanna v. d. M. geh. geweest met Jhr. Mr. P. N. Quarles v. Ufford eene zuster van haar? Waren misschien hunne ouders Philip Everardus v. d. M. en Frank Juliana Geertruida Sloet († 25 Febr. 1806, acht kinderen nalatende. v. Doorninck, Gesl. aant. bl. 379)?

D. C. J. VAN DOORNINCK.

Geslacht Verdiou. — Sara Sibylla baronesse Verdiou, dochter van Govert en Anna Catharina Comans, geboren te Batavia 9 September 1709, overleden te Utrecht 11 Junij 1767, weduwe van Willem Hendrik Louis, huwt (2o) te Maarssen 13 Maart 1741 Mr. Cornelis van Hengst, geboren te Utrecht 18 October 1715 en aldaar overleden 9 November 1769, zoon van Hendrik Gerrit en Elisabeth van de Graaff.

Hare acht kwartieren zijn:

Verdiou,	Comans,	Boddens,	de Roo,
Heermalen,	Arkenbout,	Colijns,	Andreas.

Verder komt in de vierde jaargang van het Alg. Ned. familieblad, bl. 36 onder het vervolg van de registers der graven in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage voor: Folio 299 in den XV regel den 21 April 1740 bij avond begraven Cornelia Wilhelmina Verdiou.

Welke graad van bloedverwantschap bestaat tusschen beiden?

Het geslacht Verdiou was o. a. geparenteerd aan dat van: von Maneil; in mijn bezit is een afdruk in lak van het wapen: von Maneil en Verdiou.

Nadere inlichtingen omtrent dit geslacht en de aanverwante familiën, of opgave waar deze te vinden, zouden zeer gewenscht zijn.

Den Haag. V. H.

Reigersbergh (XLII, 136). — Omtrent dit geslacht teekende ik uit de rekeningen der stad Middelburg aan:

Mr. Johan was gehuwd met Johanna Raket, oud 22 jaar. Zijn broeder David was 21 jaar oud. 1610.

David, zoon van Pieter.

Catharina Vet(h), dochter van Jan en Barbara Jansdr. (in Rozenburgh) was 2 jaar oud. 1608.

Martha (Reigersbergh), gehuwd met Mr. Jacob Campe, hadden deze kinderen: Cornelia 9, Petronella 7, Jacob 5, Maximiliaan $3\frac{1}{2}$ en Philips éen jaar oud. 1608. Dezelfde kinderen worden ook vermeld in de rekening van 1623, en van Cornelia gezegd, dat zij tot grootmoeder had Cornelia de Bruheze.

Adolf. Zijne weduwe Neeltje Laurensdr. was gehuwd met Jan Jansz. Robbe, vleeschhouwer, 1590, 1600. Deze komt niet in de genealogie voor.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Van Ourijk. — Bestaat er eene genealogie van dit geslacht, ook wel voorkomende als van Ourijck, van Ourik en van Ouwerik, — hetwelk in het begin der 18de eeuw te 's-Gravenhage en later te Dordrecht in de regeering gezeten heeft?

Hiertoe behoorden o.a.:

Mr. Johan van Ourijk, procureur te 's-Gravenhage ± 1700 en agent Zijner Kon. Majesteit van Denemarken en Noorwegen.

Mr. Hendrik van Ourijk, secretaris van de Generaliteits-muntkamer, schepen en burgemeester van 's-Gravenhage.

Mr. Caspar Balthasar Doll van Ourijk, advocaat voor de respectieve hoven van justitie, burgemeester van 's-Gravenhage.

Mr. Damas Doll van Ourijk, gepromoveerd te Utrecht tot Doctor in de Rechten 2 Juli 1748, na gehouden disputatio juridica inauguralis „De in jus vocando". — † in Ned.-Indië.

Caspar Balthasar Doll van Ourijk, schepen, oud-raad en burgemeester van Dordrecht, commissaris-politiek op de synode van Z. Holland, gehouden te Dordrecht in 1775.

Barthout van Ourijk, geb. ± 1737, burgemeester van Dordrecht.

Caspar Anthony van Ourijk, lid van den raad der stad Dordrecht.

Door huwelijk was dit geslacht vermaagschapt aan de familiën: Doll, van Thiel, van Marken, van Wezel, van Coevorden, van der Mey van der Linden, Noordhoek, van Charante etc.

Wapen doorsneden; *a.* in goud een halve zwarte adelaar, komende uit de deelingslijn, *b.* in zilver een roode gewelfde dwarsbalk, vergezeld van zes zwarte hamers, waarvan 3 (2 en 1) in het schildhoofd en 3 (2 en 1) in den schildvoet.

Bijdragen betreffende voornoemd geslacht zullen hoogst welkom zijn.

A.—B.

v. Zelst (XLII, 71). — In K. H. Greeven, „Geschied. en Beschrijv. van Doetinchem" 1829, meen ik den naam een en andermaal te hebben aangetroffen. — Theodoris v. Z., 24 Juni 1700 te Leiden gepromoveerd, zette zich als medicus te Amsterdam neder. (Scheffer's „Algem. Nederl. Familieblad" 1883/84, no. 35 bl. 5a). JAC. A.

d'Arnaud (XLI, 241). — Onzen medewerker, den Heer F. G. W. te Amst. maak ik opmerkzaam op de geslachtlijst Beckman en Wiardi Beckman in het „Familieblad" van Febr. l.l. De *Nav.* XLI, 98 genoemde Jan Hendrik d'Arnaud Gerkens, eerste man van J. M. J. Bentz v. den Berg (weet de Heer Smits van Nieuwerkerk soms haar wapen?) stamt dan denkelijk af van het echtpaar Gerkens-Beckman. Hij, of zijn vader heeft er dan denkelijk den naam d'Arnaud bijgenomen naar aanleiding van 't huwelijk der weduwe Gerkens met den Heer J. d'Arnaud. Dit is wel eene zeer vreemde handelwijze, doch ze komt meer voor, b.v. in de familie v. Harpen Kuyper. (Zie de genealogie van Harpen in de Herald. Bibliotheek jrg. I). H. J. S.

Wapen der familie v. I. of v. A. (XLI, 621). — De familie van Amelroye voert het beschreven wapen en bezat te St. Oedenrode het goed Ten Hout.

Breda. J. D. WAGNER.

v. Maeseyck. — *Nav.* XXXIX, 604 is het wapen onjuist opgegeven. De drie rozen (1, 2, en niet 2, 1) staan tusschen een opstaanden vork v. zilver met twee tanden; ht. de vork. Hendrik v. M. Schepen te Wijk-bij-D. 1548 tr..... en wint Adriaen v. M. Schepen ald., 1566, 73—75, tr. Geertruida v. Oort, bij wie Albert v. M. genaamd v. Oort, vader o.a. van Anthony v. O. † 1634 tr. Maaiken Goes, bij wie o.a. Jacob v. M. gen. v. O., tr. Judith Sanders te Amersfoort en Peter v. M. genmd. v. O. tr. Maaike v. Riebeeck of Rubeeck.

V. O.

Vogelsanck (XXXVI, 624) voerde blijkens het oude Regentenboek van Jan v. Kuijl, in goud drie (2, 1) blauwe violen.

V. O.

Van Gheel (XLI, 616). — De ouders van Pieter van Gheel, † te Middelburg 23 Januarij 1627, gehuwd met Sara Masquelier, waren Daniël van Gheel, aalmoesenier der gereformeerde kerk te Antwerpen, koopman te Utrecht en Catharina Schrevel.

U. M. P. S.

Wapens. — Gaarne zou ik door „de Navorscher" trachten te weten te komen de wapens van:

1e *Vlam* (Delft, 17e eeuw).

2e *Spaan* (Brielle, 18e eeuw).

In het Armorial gén. komen zij niet voor. V. D. M.

v. Heemskerck (XLI, 617). — Jan Anthony van Heemskerck van Beest, geb. 24 Juni 1743, oud-raad van Delft, stierf te Delft 23 Februarij 1795.

U. M. P. S.

Plompe of meyrbladen. — Wie weet de beteekenis en geschiedenis der *plompe* of *meyrbladen* in de heraldiek? Welke litteratuur bestaat er over?

G. A. S. M.

Ledebur (XLI, 614). — Fahne zegt van het wapen der fam. von Ledebur: „Ledebur, führen in Roth einen silbernen Sparren. „Der Helmschmuck ist nach den Linien verschieden, am häufigsten „findet man zwei rothe Federn, auf dem sich der silberne Sparren „wiederholt."

Voorts is een beschrijving van het wapen enz. te vinden in „Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser" 1867, pag. 522. L. H. J. E. V. B. T. O.

Velters (XLI, 616). — De ouders van Adriaan Velters, raad en pensionaris van Middelburg, gehuwd met Hillegonda Catharina Schorer waren: Jan François Velters en eene van diens drie vrouwen, met namen: Maria van Heyningen, Jeanne van Essen en Anna Maria Kraen.

U. M. P. S.

Van Aerssen. — François v. A. geb. te Parijs 1669, Heer van Sommelsdijk, daarmede verlijd 2 Jan 1696, toen natzijner moeder 27 jaren oud, wordt ook genoemd Heer van Chatillon en Bernières in Basois.

Kocht hij die heerlijkheden? wanneer? en hoe geraakten zij weder in andere handen? FRED. CALAND.

Wapen van Franckena. — Welk wapen voerde de Heer Matthijs van Franckena, Secretaris der Grieteny Stellingwerf Westeinde, Volmacht ten Landsdag, Monster Commissaris, en Gedeputeerde (wegens Friesland) ter Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden? Hij † vóór zijne vrouw Eritia de Blocq, die † in Januarij 1669.

Wiesbaden. A. LYCKLAMA à NIJEHOLT.

v. Halewijn, de la Rivière, Paravicini. — Welke zijn de kwartieren van Jacob Aeats baron van Halewijn en Maria de la Rivière?

Hunne dochter Jacoba Amilia baronesse van Halewijn, Vrouwe van Werve en Watervliet, overl. te 's Hage 18 Januari 1832, oud

91 jaren, was gehuwd met Friederich (ook Fridolin) de Paravicini, geb. 15 Sept. 1742, tot 1795 Officier der Zwitsersche Garde in Holl. dienst. Zij hadden vier kinderen:

1. Bartholomeus Emile, geb. te 's Hage 28 Oct. 1770, officier in Holl., Zwits. en Russ. dienst, gehuwd met Sophia Tscharner uit Bern. — Kinderen?

2. Jean Jacques Nicolas, geb. 3 Juni 1772, overl. 1 Dec. 1821 te Batavia als Luit.-Kolonel; waarschijnlijk ongehuwd.

3. Frédérique, overl. te 's Hage 8 Mrt. 1873, oud 93 jaar; gehuwd met Alexander Pringle, Majoor in Nederl. dienst.

4. Paravicinus geb. te Zurich 22 Aug. 1781. Of jong gestorven?

Rotterdam. W. H. CROOCKEWIT.

v. Wassenaer-Duyck (XXXV, 626). — „Hr Dirck, heer van Wassenaer, ridder, met Wassenaer beleend 1299. Hij is dood 1319. Ux. 1a Bertha v. Cuyck, zuster van den burggraaf van Leyden, Hr Diederick v. Cuyck, den laatsten burggraaf uit dien stam. Zoon: Philip v. W., 1ste burggraaf van Leyden (uit dien stam), van Holland beleend, ao 1339, met het burggraafschap van Leyden en met andere leengoederen van zijn oom van moederszijde, Hr Dirck v. Cuyck, toen overleden. Ux. 1a Godelijn v. Bentheim; ux. 2a 1326 Lysbeth v. der Dussen; ux. 3a Catharina (elders Jutte) Duyck. (Hij verkocht goederen van deze derde gemalin om het burggraafschap te lossen.)". (Geld. Volksalm. 1890, bl. 8).

De vraag: Blijkt van dit (derde) huwelijk uit echte bescheiden? is hiermede dus beantwoord, want de schrijver zal wel uit oorspronkelijke stukken (jammer, dat hij ze niet noemt!) geput hebben. Mo.

Van Twist. — Wie zou mij kunnen mededeelen, wanneer genoemde familie, uit Waldeck afkomstig, zich in Nederland heeft gevestigd.

Naar wien en wanneer, het laantje van *P. van Twist*, gelegen buiten de voormalige *Wittepoort* te *Leiden*, aldus genoemd is.

Wie *Johan van Twist* is, schrijver van de Geneal. Beschrijvinghe van Indien Anno 1638.

G. D. T.

Gips (XXXV, 518). — Om den oorsprong der Holl. familie G. te vinden, kan wellicht het volgende dienen. In „Historie van de opkomste, aanwas en voortgang der Christenen bekend bij den naam van Quakers" door W. Sewel (Amst., Wetstein 1717) komt onder eenige proclamaties voor: Henry Gibs, raadsheer te Bristol in 1655. Men houde echter in 't oog, dat er meer dan ééne familie van dien naam kan zijn. H.

Tjerk Hiddes de Vries (XLII, 150). — Den Heer v. I. mijn dank voor het medegedeelde. De vermelding in de slotzinsnede, dat 's admiraals *kleinzoon* Tjerck † 13 Oct. 1708, brengt mij tot de vraag: wie dan de Tjerk de Vries kan geweest zijn, aan wien, met zijne vrouw Abigaël de Feber, door de Staten v. Friesl. bij resol. dd. 29 April 1718, werd toegestaan *f* 3000 landschapsobligatiën in 10 °/₀ lijfrentebrieven om te zetten.

's Admiraals *zoon* Tjerck THz. de Vries † 20 Dec. 1689, oud 23 jr, op zijne thuisreis uit Engel. met het Friesch oorlogsfregat „de Braek", (zie d. H. H. in Nav. VIII, p. 177 — Mr de Jonge Gesch. v/h Ned. Zeew. III, p. 401, die echter naar de nieuwe tijdreken. 30 Dec. stelt. — Levensbeschr. v. eenige voorn. meest Ned. Mann. en Vrouw. Harl./Amst. 1776 e. a.). — De vermelding, op p. 150 hiervoor: „† 23 Dec. 1723 oud 62 jaar," behoort blijkbaar op zijne weduwe te slaan, hoewel de „J. H. B." get. geslachtslijst in Nav. XIII haren sterfdag een dag vroeger stelt. Volgens die lijst en d. H. H. in Nav. VIII hadden Gerardus (van) Beu(c)ker en Hendrina de Vries niet 2 maar 3 dochters, van wie eene Titia moet hebben geheeten. — In de stemcohieren v. Oostergo v. 1698, 1728, komt op Niawier no. 18, voor: *de wed. van de capitain de Vries te Leeuwarden* als medeeigenares voor ½ eener boereplaats, waarvan in 1640 de bekende schrijver Lieuwe v. Aitzema eigenaar was. — Zie ook Nykerk no. 5. — Wie kan de evenbedoelde wed. zijn geweest?

S. H. / B.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

NALEZINGEN

OP OUDEMANS' MIDDENNED. WOORDENBOEK

DOOR

A. M. MOLENAAR.

(*Vervolg.*) [1])

Paardentuisscher. Paardenkooper. — Van Effen. Holl. Spectator, IV. 44: Indien het u gelukt was een *paardentuisscher* of een verwaand kenner bij de neus te hebben.

Paderen. Wandelen. — Van Dans, Thirsis Minnewit, II. 26:

Laat ons te zamen vergaderen,
Daar het kruyd weeldrig groeyd;
Ach! ach! komt laat ons *paderen,*
Daar het gras weeldrig groeyd.

Peleye. Katrol. — Van Hildegaersbergh, Gedichten, 17:

(Men zal) sonder *peleyen* hoghe trisen,
Wye den swaersten budell draecht.

De *Bijdrage* vermeldt het woord onder den vorm *Paleye* uit Kiliaan.

Pampelen. Drentelen. — Wolff en Deken, Corn. Wildschut, III. 294: Met zo een' man kan men eens naar de comedie, ja zelfs naar de marionetten *pampelen.*

Pampelmoes. Gemengde spijs. — Van Rusting, De Kat in 't Vagevuur, 134:

Een dik, en drabbel *pampelmoes,*
Van velerlei ingredienten
Gekookt —

Parteren. Toebedeelen. — Coornhert, Odyssea, II. 123:

Ulysses werdt in 't deelen, met hun ghelijck *gheparterd,*
Sulcx was des Telemachi, zijns lieven soons gebodt.

Pas-dies. Zeker spel. — Van der Veen, Zinnebeelden, 26:

— raeckt hy in 't verlies
Met rafel of *pas-dies*
Of door een Crimp of Roes,
Soo baert hy als een Droes.

---

[1]) Zie Navorscher XVI, 551.

Pasdijsen. Bovengenoemd spel spelen. — Westerbaen, Ockenburgh, 113:

Indien den ouden tot den Teerlingh is genegen,
De jongen aept het na; hy heeft een berd gekregen
En steens en horentjes nae groote van de Man,
En raefelt en *pasdijst* eer dat hij tellen kan.

Pegel. 1° Merk. — Bernagie, Het Huwelijksluyten, 39: Ik zalje zes oude Amsterdamsche tonnen gouds tot aan de *pegel* vol meten.

2° Perk. — Jan Soet, Werken, 235:

Tieren, raazen, roezemoezen,
Daer is *peegel*, maat noch deel.

De *Bijdrage* heeft het woord zonder bewijsplaats uit Kiliaan.

Pegelen. Afmeten. — Bernagie, Het Huwelijksluyten, 40: Hier yken ze de tonnen, in Guiné worden ze *gepegeld*. — Anna Bijns, Refereynen, III. 74:

Neemt Christus leven tot eenen spegele:
Naer Gods geboden elck syn werk *pegele*.

De *Bijdrage* heeft het woord zonder bewijsplaats uit Kiliaan.

Pestelen. Razen. — Don Quichotte, I. 91: Daer na helpt hy Ronzinant op de been, die indien hy de tong soo wel had gehad als Monsr. Sancho, hem in vloecken en *pestelen* niet sou schuldig gebleven zyn.

Peuzel. Schertsende naam voor een' persoon. — Bekker en Deken, Corn. Wildschut, IV. 333: Zij kan zien hoe zij met haar lieven *peuzel* het maakt.

Pierig. Kreunend. — Bekker en Deken, Willem Leevend, IV. 223: De kleine krygt tandjes, en is zo *pierig* en zo onrustig.

Pikheintje. Naam voor den duivel. — De Drie Gebr. Medeminnaars, 36:

— *Pikheintje* mag men slepen
Op syn Oostinjevaârs, door lucht en wolken heen,
Zo ik er iets van weet. —

Pikken (De). De duivel. — Langendijk, Gedichten II. 74:

't Is Symen langdarm, of *de pikken* uit de hel.

Pickeren. Zweren bij den duivel. — Don Quichot, II. 53: Vloeckt hy en *pickert* hy, ik salder tegen vloeken en *pickeren*, dat sweer ik, so lang tot ik het gewonnen heb.

Pimpel. Drinkglas. — Rosseau, Verjaarfeest van Venus, 14:

Zy ging dryvend aan het leppen,
En braef uit de *pimpel* fleppen.

Pimpeleeren. Drinken. — Van Halmael, Crispijn Bedrieger, 22:

De Man....
Nam dit *pimpeleeren*, zoo stark en droevig ter harten....
Dat hy ook in syn wijfs konst toenam dag op dag.

Pinghelen. Teekenen. — Antw. Spelen van Sinne, 399:

Hy wordt van loflijcker Glorien omcinghelt
En in den Famen Registers ghedraghen,
Opgheschreven, ghevestight en *gepinghelt.*

Pinkeloogen. Met de oogen pinken. — Valentijn, Werken van Ovidius, I. 206: Dan sult gy haar zien *pinkeloogen,* gelijk de zon op 't water flikkert.

Pintelen. Drinken. — Tuinman, Rymlust, 271:

Nu word wel in de kroeg *gepintelt.*

Pitsen. Knijpen, raken. — Zeeusche Nachtegael, III. 49:

Neen, Moeder, hola, neen! Gods geest *pitst* u aen d' ooren,
En gheeft wel ander raet, zoo ghy hem slechts wilt hooren.

Croon, Moy-al, 19: Gy en sult niet meer aen het Deegh *pitsen* maer het Broodt zijn recht gewicht laeten.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan en Plantijn, doch zonder voorbeeld.

Pitsken. Weinig. — Ogier, De Seven Hooftsonden, 254:

Dat en is maer een cleyn *pitsken* schant voor my.

Pitsier. Zegel. — Van Nievelt, Disc. van Machiavel, 331: Midts datter geen bewijs teghen u zy van schrift ende pitsier. — Westerbaen, Gedichten, III. 646:

Al is hier 't zegeltje van 't Land niet opgeslaegen,
Noch hoop ick dat het u voldoen sal en behaeghen
Wanneer ghy myn *pitzier* hier onder zult zien staen.

Plaesdanck. Plasdank. — Houwaert, Lusthof der Maechden, II. 635:

(Hij) is by Livias' Keysers huysvrouwe ghegaen
Meynende eenen grooten *plaesdanck* t' ontfaen.

Plagge. Vod. — Jorissen, Const. Huygens, I. 375: Ghij verbribbelde werckmaeker als ghy sijt, wat hebt ghij *plaggen* en redements, men weet (niet) waer met al de eynden (te) blijven.

Playsteren. 1° Voeden. — Blommaert, Oudvl. Gedichten, III. 90:

Dus *playsteren* wy ons telker ure,
Ende als verladen es nature.
Datsi die spise niet en mach verdraghen,
Comen daer af vele plaghen.

2° Bewonen. — Van Nievelt, Vertal. van Machiavel, Prince, 10: Daerenboven en is het landt niet soo onderworpen *gheplaistert* te worden van de Officiers, die ghy aldaer ghestelt hebt.

Plasdanking. Plasdank. — Byvoegs. op Wagenaars Vaderl. Historie, X. 87: Hoezeer men 't verhaal.... als ter verdiening eener plasdanking, verzonnen aanzag.

Platplonderen. Uitplunderen. — Van Yperen, Obadja opgehelderd, 16:

— dat dwingelanden...
Ter poorte instoven, liepen branden,
Platplondren, alles overmanden.

·*Plavijs.* Plavei. — De Brune, Bancketwerck, II. 305: Dat ick hem, met het herte op de *plavijsen* leggen zal, en hacken hem zoo kleyn, als pastey-vleesch.

Pledderen. Bepleiten. — Houwaert, Lusthof der Maechden, I. 90:

Die zaken *pledderen* is den naem ghegheven
Van Orateur —

Pletschen. Plassen. — Gessners Werken, III. 52: Ik hoor iets *pletschen,* gelyk golven, die tegen een bootje aenslaen.

Ploeteren. Uitvaren. — De Gew. Weuwenaar, III. 81:

'k Loof, dat jy van der Nation bent, je begint te *ploeteren.*

Pluchten. Verzekeren. — Horac Belgicae, XI. 268:

Binnen der tijt dat die landtman saeyt of plant,
So roven coeyen, verkens, dit wil ic *pluchten,*
Ende eeten den landtman af zijn vruchten.

Pluystenaer. Plunderaar. — Van Nievelt, Disc. van Machiavel, 40: De gruwelijcke vyanden des geloofs, de wrede tyrannen ende *pluystenaers* van steden ende platte landen.

Plun. Plunje. — Bekker en Deken, Econ. Liedjes, 294:

— raakt de *Plun* versleten,
De naald en draad, myn lieve kind,
Moet jy niet laaten vaaren.

Baardt, Deugdenspoor, 83:

Dat Huys-gesin kan niet een Jaer
De *Plunnen* houden by malckaer.

Plundery. Plunje. — Westerbaen, Gedichten, III. 390:

Van desen dag sult gy....
Eneas hooft en die bebloede *plundery,*
Verwinner dragen weg. —

Pokmok. (Venus-)Poklijder. — Van Rusting, Werken, II. 89:

Hoe menig *pokmok,* die aan pynen
In zyne leden ging verquynen,
Vroeg mij om raet!

Polderen. Razen? Hoereeren? — Vliss. Redens-Lust-hof, 24:

Oft dronckaerts tuysschers zyn, en *poldren* altemet.

Popelare. 1° Prevelaar. — Antw. Spelen van Sinne, 576:

Wel, sal ons desen *popelare* dwinghen?

2° Beroerte. — Despars, Cron. van Vlaanderen, III. 188: Ooc causierde deze paeuselicke bulle zulc een toornelicke alteratie in het hert van de gravinne.... dat zyder.... zeer onvoorsienlick met eender popelare omme bestaen ende bevaen wiert, stervende daer mids dien een zonder late ofte teeckene.

Porren. Pruttelen. — Van de Venne, Belacch. Werelt, 78:

Gabbert sacht, en stierje Tonghe;
Geeft laveuyt om oud, en jonge:
Preutelt, *pord*, en poft al sacht,
Dat ons duytse Werelt lacht.

Porteltje. Bobbeltje, blaasje. — Maria Heyns, Doorl. Voorbeelden, 142: Dat haer (de zalf) dikkigheyt doet, dat 'et lood aan de handen niet kleven kan, en dat in kleine *porteltjes* van hem drijft.

Postelen. 1° Stampvoeten. — Wolsschaten, De Doodt vermaskert, 122:

Tiert, vloeckt, stampt, *postelt*, springht,
Dat 't schuym ten mondt uyt dringht.

2° Zich aankanten. — Sluyter, Lofz. van Maria, 37:

In 't swaerste lijden van ons Heyland vlien d' Apostlen;
En hy, die tegen 't woord sijns Meesters scheen te *post'len*,
Als of hy sterker waer dan Jesus hem verweet,
Word d' allerswakste, ja versaekt hem met een eed.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan in dezelfde beteekenis, doch zonder voorbeeld.

Potteboef. Schalk. — Van Paffenrode, Gedichten, 181:

We mogen dien ouden wel laten loopen....
Maar in desen jongen potteboef zou de vrees nog wel wat goeds werken misschien.

Potten. Gekscheren. — Godewijck, Wittebroodskinderen, 2:

Verlaet het vuyl gespuys, en laet het *potten* staen
En schickt u tot de deught, en treedt de rechte baen.

Potteragtig. Grappig. — Valentijn, Werken van Ovidius, III. 90: Haar soon was in sijn kintse jaren, twaalf jaar oud sijnde, dartel en *potteragtig.*

Potteren. Schertsen. — Sprankhuysen, Geest. Bataille, 26: Neemt dat yemandt schipbreucke geleden hebbende, midden in de holle Zee lagh en dreef.... soude hem in dien staet wel lusten te *potteren* en te gabberen?

Prach-hans. Praalhans. — Van Niedek, Zinneb. der Tonge, 65: Aardigh schertste Diogenes.... met deze *Prach-hanzen.*

Prachten. Pralen. — Van der Cruycen, De Spreeckw. v. Salomon, 469:

Als oyt dan 's weirelts treyn, met al haer ydel *prachten*
De duyvel, en de doot, u pooghen t' overkrachten.

Orizandt, Democritus, 37: Wij *prachten* en pralen om strijdt wie kostelijckst toegemaeckt is.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan, doch zonder voorbeeld.

Prekelen. Prikkelen. — Moll, Brugman, I. 243: Een groet vrese van binnen, die se altoes *prekelt* ende en laetse niet rusten tot dien tijt toe. — Delftsche Bijbel van 1477, Eccles., Capittel 22, vers 23: Die die oghen duivet hi brenghet die tranen wt; ende die *prekelt* dat herte hi brenghet den sin dan voert.

De *Bijdrage* heeft het woord, doch zonder bewijsplaats, uit Kiliaan.

Prekelingh. Prikkeling. — Kausler, Denkmäler, I. 145:

Daer naer moestene die *prekelinghen*
Van sijnre conciencie dwinghen.

Cassianus, Der Ouder Vader Collacie, folio 12, verso: Met alsulke scutte ende *prekelinck* des vleyses dagelics ghequelt.

Premelen. Prevelen. — Krul, Minnel. Sanghrijmpjes, 57:

Wat soete droomen zijnt,
Die ghy soo soetjes *premelt* binnens monds?

Prengen. Prangen, beknellen. — Valentijn, Werken van Ovidius, II. 314: De gevaarlijke Straat, die, wedersijts, door stranden *geprengt*, tusschen Italie en Sicilie heen spoelt.

Prepelen. Prevelen. — Sprankhuysen, Onbedr. Leydsterre (achter Tranen over den Doodt van P. P. Heyn), 4: Datmen met lesen en *prepelen* sonder verstant, heele nachten en dagen soude doorbrenghen.

Preugelen. Priegelen, slaan. — Woordenst. tusschen de Passien en de Reden, 15:

Die tegen 't maentjen heeft gepist
Of tegen onse scheen gebotst,
Gepreugelt en ons afgeknotst.

Preutelinghe. Prutteling, gemor. — Levens van Plutarchus, folio 403: Dat si in tijde van vrede, oproerich, vol neuswijsheyt, *preutelinghe* ende gheschils worden.

Prommel. Saamgerolde hoop. — Van der Port, De Lof der Zotheid, 59:

— 'k laat Vogelnesjes halen
Heel hoog in Asia, en doe die duur betalen,
Om in een *prommel,* voor een rariteit te doen.

Prommelen. Frommelen. — Cabeljau, Treurbrieven van Ovidius, 254:

'k Verlaat myn woorden half volmaakt, zooals ik spoede,
En *prommel* 't schrift in mijn benaauwde borst met vlijt.

Prossig. Welgedaan. — Oudaan, Uytbr. over Job, 82:

— 't *prossig* aanzicht was bedommelt in zijn vet.

Prottelprutelingh. Geprevel. — De Tijdspiegel, 1866, I. 85: Na veele *prottelprutelinghe* van Psalmen, die totte sake dienen.

Prullen. Razen. — Nederland, 1864, 10, 107: Laet et water *prullen* en gooit er 't koffy-cruyt in.

Prut. Pruttelende melk. — Van Dans, Thirsis' Minnewit, III. 79:

— heb ik wat Leruyt, wat Stremis of *Prut*
'k Gun jou stralk de helft van elk Lepel die 'k nut.

(*Wordt vervolgd*).

Jan van Gent (XLII, 248). — De *Sula Bassana* is een vogel die op de hooge zee en aan de rotsachtige kusten van Noord-Europa t'huis behoort. Zyne zuidelikste nestelplaatsen zijn schier ontoegankelike rotsen aan de kust van Schotland, vooral op het rotseilandje St. Kilda en de rots Bass; naar laatstgenoemde nestelplaats draagt de vogel zynen systematischen toenaam. Al wordt hy soms, in den winter na hevige stormen aan onze Noordzeekust gezien, zoo is hy toch geen Nederlandsche vogel, en heeft hy dus ook geenen oorspronkeliken Nederlandschen volksnaam. De Schotten en Engelschen noemen hem *Gannet* (uitgesproken *Genn't*, *Gent*); en in dezen Engelschen naam is zekerlik wel de oorsprong van de Nederlandsche benaming *Jan van Gent* gelegen. De *Sula* is groot en grof van stuk, in der daad „een Jan van een vogel", gelijk het volk spreekt. Wellicht ook is er oudtijds een man geweest, by de Nederlandsche zeelieden zeer bekend, die *Jan van Gent* heette. Deze gegevens by elkanderen genomen, hebben op de eene of andere wyze die zonderlinge benaming *Jan van Gent* doen ontstaan.

De Schotsche en Engelsche naam *Gannet* hangt samen met het algemeen Oud-Germaansche, ook Oud-, ja nog hedendaagsch Nederlandsche woord *gent* en *gant*, dat een mannelike gans beteekent. Trouens, de woorden *gans*, *gant* en *gent*, en Engelsch en Friesch *goose* en *goes* zijn van oorsprongs wegen een en het zelfde woord. De *Sula* is een zwemvogel zoo groot als een gans, ook wit van

kleur, enz. Door onkundigen kan hy wel voor een gans of gent gehouden worden. JOHAN WINKLER.

Nagenoeg hetzelfde deelt Dr. A. J. Rossum mede. RED.

Jan van Gent (XLII, 248). — Waarom de rotspelikaan, die bij de natuurhistorici *Sula bassana* heet, ook *Jan van Gent* wordt genoemd, weet ik niet. Maar de vraag geeft mij aanleiding, om op te merken, dat dit: „ik weet het niet" bij *vele* dieren- en plantennamen terugkeert. Naast *Jan van Gent* kunt gij zetten: *haneschop*, *hagelzakje*, *woudaapje*, *korstje kaas*, en nog veel; zooals gij naast *O. L. V. bedstroo* kunt zetten: *engeltjeseten*, *heksenmelk*, *naakt mannetje*, *mallewillempjeskruid*, en nog veel meer.

Soms verklaart zich de naam uit eene eigenschap, eene gewone beweging, enz. Zoo, b.v., als de kemphaan ook genoemd wordt *kragemaker* of de spanrups ook *landmeter* heet. Niet zelden is de verklaring te vinden in de legende. Zoo is het b.v., met *O. L. V. melkkruid*, *S. Jansvlieg*, *Johannesbroodboom* en, bij de Duitschers, met *Johannisbeeren* en *Judasbeeren*. Veelal ook is de naam alleen geschapen door de zucht om een heidensche benaming te verchristelijken. Zoo moest *Onze Lieve Heer* den heidenschen god *Wodan* verdringen, en het aan dezen gewijde kevertje, dat *wodana* heette, werd *Onzen Lieven Heer's beestje*, ook *Onzen Lieven Heer's haantje*, *bête à bon Dieu*, *vache à Dieu*, *Gotteslämmchen*, of wel *Maria* schoof *Wodan* weg, en 't diertje werd *Mariakever*, *bête de la Vierge*, *Ladybird*, *Ladybug*, *Ladyfly*, *Ladycow*. Maar waarom werd het nu òòk genoemd *koffiekuken*, *koffieëngeltje*, *meizoentje*, *piempampoentje?* Ik weet het niet. In andere gevallen weer ligt de naamsverklaring in een volksgeloof. Zoo, b.v., bij *pestvogel*, want die werd werkelijk als aankondiger beschouwd van een naderende pest; *geitenmelker*, want men meende werkelijk, dat de nachtzwaluw de uiers van geiten en schapen uitzoog; *pissebed*, want oudtijds schreef men in de pharmacopea aan eene bereiding van deze schaaldiertjes *afdrijvende* kracht toe. Ook de Franschen hebben dien naam, want zij noemen het beestje zoowel *pissenlit* als *cloporte*. Maar waarom wordt het òòk genoemd *kelderzeug*, *molenvarken*, *ezelworm*, enz.? Ik weet het niet.

Trouwens, bij vele namen van dien aard heeft men zeker te doen met plaatselijke toevalligheden, grillige vernuftsbepalingen, en zoo meer, waarop niet licht het sleutelwoord is te vinden.

Ik neem de vrijheid, hierbij te verwijzen naar mijn *Sprokkelhout*, bl. 54—56, 181, 182, 250—258, waar nog al veel over dieren- en plantennamen bijeengebracht is. E. LAURILLARD.

C'est un ange qui passe (XLII, 247). — De R.-Katholieken vereeren beschermengelen; tot wie zij ook hunne gebeden richten, geloovend, dat God een bizonderen engel gesteld heeft tot bewaker van elkeen zijner dienaren, d. i. van iederen rechtvaardige, of van ieder, die in staat van genade is. Elk geloovige heeft, volgens hen, eenen engelbewaarder, die over zijn lichaam waakt, en zorg voor zijne ziel draagt, ze onderrichtend, bemoedigend, als 't ware spijzigend en lavend met hemelschen troost, door geheime inspraken ze opmerkzaam makend op al wat plicht is, hem tot leidsman dienend door de veelvuldige gevaren henen en dreigende ongelukken van dit ondermaansche. Zulke beschermengelen noemen zij „engel"- of „engelenbewaarders" (volg. Ps. 91 vs. 11: „engelen...... bewaren"); terwijl zij „schutsengelen" noemen de beschermengelen van gansche landen en volken. Jaarlijks (2 October) vieren zij, tot openlijke plechtstatige vereering der beschermengelen, het feest der heilige Engelenbewaarders. Zie Werfer en Steck, „Levens der Heiligen", uit het Hgd. door v. Bemmel (Utrecht, 1865), II, 282b—86b. Is er veel in den Roomschen eerdienst, dat aan den Mozaïschen of Levitischen eerdienst herinnert, voor dezen Engelendienst zoeken zij aanwijzingen of aanduidingen in de H. Schrift, bijv. in het boek Daniël (10 vs. 13, 21; 12 vs. 1). Maar vooral komen hun hier de Apokriefe Boeken te stade, bijv. Baruch (6 vs. 7), Tobias (5 vs. 21). Ook onder de Joden in den tijd van den Zaligmaker heerschte het volksbegrip, dat ieder mensch zijnen beschermengel had; wanneer deze de gedaante of de stem van een afwezige aannam, en zich zien of hooren liet, werd dit voor een „doodelijk" teeken gehouden; verscheen hij aan iemand, bij zijn afwezen, dan hield men zulks voor een teeken, dat hij gestorven

was of welhaast sterven zou. En dit kon natuurlijk niet nalaten òf *ontroering* òf *stomme verbazing* te wekken. Vanhier, dat toen de apostel Petrus, volgens Handel. XII door eenen Engel uit den kerker te Jeruzalem was verlost, aan de voorpoort klopte van het huis van Maria, de moeder van Johannes, toegenaamd Markus, alwaar vele geloovigen bijéénwaren, en de op het hooren van Petrus' stem onthutste dienstmaagd, die voorpoort ongeopend latend, terstond weder naar binnen liep met de boodschap, dat Petrus daar stond, de vergaderden op hare herhaalde verzekering in den waan geraakten, dat het niet de Apostel zelf, maar dat het zijn engel moest zijn. Hun antwoord in vs. 15: „het is zijn engel" was dus als 't ware een uitroep der radeloosheid: dan is het met Petrus gedaan! In verband met den Engelendienst, de Angelolatrie van den Roomschen eerdienst, heeft Handel. 12 vs. 15 mooglijk wel regelrecht bovenstaande spreekwijs in het R.-Katholieke Frankrijk gebaard. — Blijkt uit Richt. 6 vs. 22, 23; 13 vs. 22; Tobias 12 vs. 16—18 (vgl. 3 Makkab. 6 vs. 17, 18), dat de Israëlieten en latere Joden eene Engelenverschijning hielden voor een voorbode van den dood, vanhier dan ten onzent uitdrukkingen als „hij heeft een engel gezien" = hij moet sterven (lijdt aan eene doodlijke kwaal), „ik heb nog geen engel van hem gezien" = ik ben er nog zoo zeker niet van, of hij wel sterven gaat, koester nog hoop op beterschap. Sommigen echter meenen, dat dit laatste volksgezegde beduidt: ik heb nog geen spoor van hem ontdekt, nog niets van hem vernomen. Mijns inziens, ten onrechte. JAC. A.

Nog een volkslied (XLII, 244). — Van het aldaar bedoelde Fransche volkslied, dat somtijds wordt toegeschreven aan de muzikaal begaafde Hortense de Beauharnais, en meermalen (Zie o. a. Nav. XIX, 289) geparodieerd is, worden hier volgens vriendelijke mededeeling van een onzer lezers het eerste en het laatste couplet medegedeeld:

Souvenir militaire.

Te souviens-tu, disait un capitaine
Au vétéran, qui mendiait son pain,

Te souviens-tu qu'autrefois dans la plaine,
Tu détournas un sabre de mon sein?
Sous les drapeaux d'une mère chérie,
Tous deux jadis nous avons combattu,
Je m'en souviens, car je te dois la vie, } *bis.*
Mais toi, soldat, dis-moi, 't en souviens-tu? }

Te souviens-tu, qu'un jour notre patrie,
Vivante encor, descendit au cercueil,
Et que l'on vit dans Lutéce flétrie
Les étrangers marcher avec orgueil?
Grave en ton coeur ce jour pour le maudire,
Et quand Bellone enfin aura paru,
Qu'un chef jamais n'ait besoin de te dire:
Dis-moi, soldat, dis-moi, t'en souviens-tu?
Je m'en souviens, car je te dois la vie. } *bis.*
Mais toi, soldat, dis-moi, t'en souviens-tu? }

Nog een volkslied (XLII, 158). — Het op blz. 244 medegedeelde:

„Is 't u bekend, getrouwe burgerscharen."

is zeer zeker geen navolging van:

„T'en souviens tu, disait un capitaine."

De navolging daarvan begint aldus:

„Herinnert g' u, sprak laatst een oude krijger."

Het Fransche gedicht was ter eere van Napoleon, gelijk blijkt uit den regel:

„T'en souviens tu que sur les piramides
Chacun de nous osa graver son nom."

En dit is eene *navolging* van het onderstaande Duitsche, dat op Polen betrekking had:

Feldherr.

Denkst du daran, mein tapf'rer Lagienka
Dass ich dereinst in unserm Vaterland
An eurer Spitze, nah bei Dubienka
Viertausend gegen sechzehntausend stand?
Denkst du daran, wie ich, vom Feind umgeben,
Mit Mühe nur die Freiheit noch gewann?
Ich denk' daran, ich danke dir mein Leben,
Doch du, Soldat, Soldat, denkst du daran?

Soldat.

Denkst du daran, wie wir bei Krakau schlugen,
Den Bären gleich, die keine Wunde scheu'n,
Wie wir den Sieg durch alle Feinde trugen,
Von dir geführt, nach Krakaus Stadt hinein?
Wir hatten keine kriegsgerechten Waffen,
Die Sense nur schwang jeder Ackersmann,
Doch machten wir dem kühnen Feind zu schaffen,
O Feldherr, sprich, gedenkst du noch daran?

Feldherr.

Denkst du daran, wie stark wir im Entbehren,
Die Ehre allem wuszten vorzuzieh'n?
Denkst du auch an das tückische Verschwören
Meineid'ger Freunde dort bei Scekozyn?
Wir litten viel, wir darbten, doch wir schwiegen,
Die Thräne flosz, das treue Herzblut rann,
Und dennoch flogen wir zu kühnen Siegen,
Jetzt sprich Soldat, gedenkst du noch daran?

Soldat.

Denkst du daran, wie in des Kampfes Wittern
Mein Säbel blitzte stets in deiner Näh',
Wie du, verlassen von den Siegesgöttern,
Schon sinkend riefft: Finis Poloniae!
Du sankst, mit dir des Landes letztes Hoffen,
So vieler Heil in einem einz'gen Mann.
Dasz damals mich dein Trauerblick getroffen,
O, groszer Feldherr, denkst du noch daran?

Feldherr.

Denkst du daran — weh', meine Stimme zittert,
Und mir verblüht der Freude letzter Glanz —
Ich seh' im Sturm der Zeiten schon verwittert,
Den ich geflochten, unsern Lorbeerkranz.
Geh' du mit mir, und sinkt mein Haupt darnieder,
Umfang' ich einst den Tod als Held und Mann,
Dann schliesze mir die müden Augenlider,
Und scheidend sprich: Soldat, denkst du daran?

K. v. Holtei [1]).

Amsterdam. TACO H. DE BEER.

[1]) De melodie leeft ook nog voort in het Studentenlied:

„Denkst du daran, Genosse froher Stunden,
Wie wir vereint die Musenstadt begrüszt;" u. s. w.

A. J. V. R.

Nog een volkslied (XLII, 244). — De meening, dat Van Lennep's „Is 't u bekend, getrouwe burgerscharen" een navolging zou zijn van het lied „Te souvient-tu, disait un capitaine", is in zooverre juist, dat de fransche dichter de heldendaden der Franschen onder Napoleon I, de Nederlander daarentegen de heldendaden zijner voorvaderen meer in het algemeen bezong, en dat de dichtmaat der beide liederen dezelfde is, waaruit volgt, dat het nederlandsche lied kan gezongen worden op de zangwijze van het fransche, die vervaardigd werd door Jos. Dénis Doche (1766 † 1825). Ten bewijze dat er geen nadere verwantschap tusschen de beide liederen bestaat, volge hier het eerste couplet van het uit zes coupletten bestaande fransche lied, getiteld: Souvenir d'un vieux militaire:

Te souviens-tu, disait un capitaine
Au vétéran qui mendiait son pain,
Te souviens-tu qu'autre-fois dans la plaine,
Tu détournas un sabre de mon sein?
Sous les drapeaux d'une mère chérie,
Tous deux jadis nous avons combattu;
Je m'en souviens, car je te dois la vie,
Mais toi, soldat, dis-moi, t'en souviens-tu?

In de volgende coupletten spreekt de dichter van de veldtochten in Egypte, „où chacun de nous osa graver son nom sur les pyramides"; in Italië, „où les preux ont vainement combattu contre nous", en in Duitschland, „où nos bataillons en quatre jours ont fait une compagne", om te eindigen met de treurige herinnering aan den intocht der verbonden mogendheden in Parijs „Lutetia flétrie... en attendant un meilleur avenir" [1]).

Intusschen bestaat van dit lied nog een andere (meer getrouwe?) navolging, aanvangende: „Herinnert g' u, sprak laatst een oude krijger",... welk lied in meerdere noord-nederlandsche liederenboeken, voorkomt, doch waarvan ik, voor het oogenblik, het vervolg niet kan vinden.

Van Lennep's lied werd vervaardigd tot opwekking der Neder-

---

[1]) Het lied is o. a. in zijn geheel te vinden in: *Chants et chansons populaires de la France. Nouvelle édition,* Paris, 1858—59, dl. I, n° 9.

landers in de jaren 1830/31. De zangwijze, in dien tijd zeer geliefd, werd ook nog voor andere liederen [1]) gebezigd, o. a. voor het lied „Aan de Schelde":

> Vloei kabblend voort langs Zeeland's vruchtbre stranden,
> O Scheldestroom! die Vlissing's muur bespat....

en was een der lievelingsmelodieën van den bekenden „hof- en kamerzanger" W. Pasques de Chabonnes Vrugt (1798 † 1873).

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Nederlandsche Gouspraken. — Voor navorschers op het gebied der Nederlandsche taal, vooral voor hen die byzonderlik hun werk maken van de studie onzer gouspraken is er dezer dagen een hoogst belangrijk werk verschenen. Het is van *Dr. Hermann Jellinghaus*, leeraar aan het Gymnasium te Segeberg in Holstein; is getiteld: *Die Niederlandischen Volksmundarten nach den Aufzeichnungen der Niederländer*, en formt n°. 5 van de reeks *Forschungen herausgegeben vom Verein für Niederdeutsche Sprachforschung* te Hamburg; *Norden und Leipzig, Diedr Soltau's Verlag*, 1892.

Dit werk omvat vijf hoofdafdeelingen; te weten: 1° *Die Einteilung der Niederländischen Mundarten:* 2° *Die Entwickelung der Stammsilbenvokale*; 3° *Vokaldehnung;* 4° *Die Verlautung der Konsonanten, Einzelne Verschiedenheiten in der Flexion;* en 5° *Vereinzelte Beobachtungen*, gevolgd door eene opgave van *Berichtigungen, Literatur* en *Wortregister*. Alles door zeer talryke voorbeelden uit de Nederlandsche Gouspraken van Noord- en Zuid-Nederland, van Frankrijk en van de Duitsche gouen aan onze grenzen opgehelderd.

Naar de wyze der Duitsche geleerden is het werk schier al te schoolsch ingericht: maar daarom is het misschien voor ernstige geleerden zoo veel te aannemeliker. In allen gevalle is het de byzondere belangstelling der Nederlandsche taalkundigen overwaard. JOHAN WINKLER.

---

[1]) Zie ook de parodie:
„Is 'tu bekend, zoo sprak een refrendaris" enz. Nav. XXIII, bl. 445.

Apenstert. — In *Nav.* XL kwam ik, niet terstond, maar ten laatste (zie bl. 340), tot het resultaat, dat de naam dezer plek, aan de Berkel, in de stad Zutphen, „waterstede" (plek aan het water) zou kunnen beduiden. In de hoofdsylbe zag ik dan, bij die duiding, het Kimbrische afva, d. i. water (volg. Hoeufft, Taalk. Bijdr. bl. 1) spelen. Deze duiding ziet men thans bevestigd, als men *Nav.* XVIII, 586 leest, dat *ap a* of *awa*, ook wel aha = water, uit het oorspronklijke ahwa, Lat. aqua voortkomt. Wat van dit laatste zij, kan ik niet beoordeelen; maar er blijkt toch uit, dat, als men in de hoofdsylbe van Apenstert „water" ziet, men op een goed spoor is. Het straksgenoemde afva bestaat nog, in Afva, eiland in de Oostzee (tusschen Aland en Finland), dat, als eilandsnaam, dan hier z. v. a. afva-land is; vgl. Aland (a-land) zelf. Maar het bestaat niet minder in A f w e of A w e s t a d (Zweedsch dorp in Dalarne of Dalencarlië), hetwelk alzoo met ons Apenstert éénerlei beteekenis hebben zal. JAC. A.

Madame de Charrière. — De Heer Philippe Godet, Professeur te Neuchâtel, sprak in het Utr. Stud. gezelschap *PANTA NOHTA* over Madame de Charrière, geb. van Tuyll van Serooskerken, die op het kasteel Zuylen nabij Utrecht het levenslicht aanschouwde. Een van haar eerste werken was „Le Noble", een boekje, dat sedert zeer zeldzaam is geworden. Bestaat er een openbare of particuliere bibliotheek, waarin het voorkomt? J. H. G.

Arthursage. — In een der verkoopcatalogussen, door wijlen Frederik Muller geredigeerd en omstreeks 1856 uitgegeven, herinner ik mij gezien te hebben den titel van een zoogenaamden volksroman, gelijk er in het laatste der achttiende eeuw verscheidene o. a. bij de firma de Wed. van Egmont te Amsterdam van de pers kwamen. De titel luidde ongeveer aldus: „Eene schoone Historie van koning Arthur en zijne tafelgenoten." Sedert heb ik dien titel niet meer kunnen terugvinden, noch elders aangetroffen. Wie kan mij zeggen, in welken catalogus (of waar het boekske zelf) het te vinden is? RED.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Hollandsche klokken (XLII, 163). — In het dorp Gadstrup op het eiland Seeland (Denemarken) bevindt zich eene klok, afkomstig uit het klooster Jerusalem of Gerkesklooster, voorheen gelegen in Achtkarspelen, prov. Friesland, waarop staat vermeld: † dominus. reinerus. doetinchem. abbas XXXVII. ihrlm. me. fieri. fecit. arnoldus. de. wou. me. fecit. anno. dni MCCCCCIIII."

Dit werd mij indertijd welwillend medegedeeld door den Hoogleeraar Acquoy te Leiden en ik maakte er gebruik van in mijne beschrijving van „Het Klooster Jerusalem of het Gerkesklooster" (Kollum, firma Mebius, 1890), blz. 87.

Kollum. A. J. ANDREÆ.

PHYSIONOTRACE-PORTRETTEN VAN NEDERLANDERS

GEGRAVEERD DOOR

QUENEDEY.

De (*Nav.* XLII, 162) aangekondigde lijst der physionotrace-portretten van Quenedey is thans in L'Intermédiaire des curieux, van 10, 20 en 29 Febr. 1892 openbaar gemaakt. Voor zoover het Nederlandsche of schijnbaar-Nederlandsche namen betreft, laten wij hier een uittreksel volgen. Wij doen dat in de hoop daardoor menig portretverzamelaar op te wekken tot een onderzoek, of uit eene aanteekening op het exemplaar van zijne verzameling misschien de juiste naam van den voorgestelden persoon aan het licht zou kunnen gebracht worden. Voor mededeeling in De Navorscher houdt de Redactie zich vriendelijk aanbevolen.

Letter en No.	NAAM.
A 25	Madame Reveld.
— 94	Mr. Van—Walsé (Lees: Van Walré. Muller n°. 5929).
— 97	— Kops.
— 98	Madame Kops.
C 51	Mr. Lightenwell (Lichtenvelde?).
— 82	— de Barkamp.
D 3	— Ebeling (v. Som. n°. 1596*).
F 8	— Duquerkron.
— 43	— De Borel (Boreel?).
G 13	Madame Vanhove.
— 90	Mr. de l'Ange Wingaerdin (Lees: de Lange van Wyngaerden).
I 32	— Bordes.
J 73	— De Lewarts (Gevaerts?).
K 4	— Chambon (Cambon?).
— 5	— Winter (P. v. Winter? Verg. v. Som. n°. 6169).
— 66	Mr. Abbema (Verg. Muller n°. 12).
— 67	— Buker (Lees: Bicker. v. Som. n°. 439**).
— 79	— Vandersloop (Lees: Van der Hoop. v. Som. 2583).
— 87	— Van Hoorn (v. Som n°. 2586).
— 95	— Goring (?).
— 96	— Stapors (Lees: Staphorst. Muller n°. 5120).
L 8	— Persons (Lees: Zuurmond Persoons. v. Som. n°. 4201).
— 11	— le comte Brouxelard, Hollandais (Lees: van den Boetzelaer. Muller n°. 509).
— 17	— Falckenaer (Lees: Valckenaer).
— 20	Madame Bicker (v. Som. n°. 440).
— 34	Mr. Coopmans (Muller n°. 1114).
— 36	— Capellen de Pol.
L 37	— Bouwens (Muller n°. 636)
— 38	— Jean de Witt.
— 39	— Mein (Lees: de Man. v. Som. n°. 3439).
— 55	— de Capellen de Pol fils (v. Som. n°. 989).
— 79	— Vanderhoop (Verg. K 79).
M 56	— Oots (van Oehn? Verg. v. Som. n°. 3976).
— 58	— Temminck (v. Som. n°. 5494).
— 63	— Canpan (Lees: Camper. v. Som. n°. 965).
— 75	— Knapen.

Letter en No.	NAAM.
M 90	Mr. Vos Stenwyck (Lees: de Vos van Steenwyck. v. Som 5966).
— 95	— Eyck fils (v. Som. n°. 1733 ?).
— 98	— Eyck père (v. Som. n°. 1732 ?).
N 26	— Kunkel.
— 78	— Guyot (v. Som. n°.)
— 94	Madame Vanderkhun (Lees: Van der Kun).
— 95	— Vanderkhun jeune.
— 99	Mr. Lemarchand (Lemersent? Verg. v. Som. n°. 3205).
— 100	— Rist (Kist?).
O 41	Madame de Rechteren.
P 1	Mr. van Loeuven.
— 53	— Block (v. Som. n°. 514?).
Q 29	— Abbema fils (Verg. Muller, n°. 12).
— 34	Le citoyen de Witt.
— 44	— — de Vues Robbé (Lees: de Vries Robbé)
— 45	— — Vanderheyde.
— 100	Mr. Van der Wyck (v. Som. n°. 6237).
R 5	— Van Soker.
— 13	— Bicker (Verg. K 67).
— 23	— Meyer (Verg. v. Som. n°. 3664).
— 25	— Meyer ainé (v. Som. n°. 3661 ?).

GESCHIEDENIS.

DE GEHEIME ONDERHANDELING

VAN MR. JOHAN PESTERS IN HET JAAR 1674 [1]).

DOOR

F. J. L. KRÄMER.

„Grand roi, cesse de vaincre, ou je cesse d'écrire". Zoo schreef Boileau in den aanhef van de achtste zijner Epitres, naar aanleiding van de nieuwe voordeelen, welke Lodewijk XIV behaalde in het voorjaar van 1675. De vleitaal werd door de omstandigheden gewettigd. Zelden is een veldtocht geopend met zulke schitterende verwachtingen als die van 1674 den geallieerden inboezemde, en gesloten met een zoo volkomen échec. Noch te land, noch ter zee was eenig voordeel behaald, en toen de troepen hunne winterkwartieren betrokken hadden en de groote vloot weder was binnengevallen, kon de Fransche Koning zich beroemen stand te hebben gehouden tegen half Europa, en gold meer dan ooit zijn fiere spreuk: Nec pluribus impar.

Toch was men in Frankrijk verre van gerust geweest, en op het einde des jaars was men het evenmin. De gisting in verschillende Fransche gewesten, de stremming van den handel, de vrede van Westminster, hadden der Regeering reden tot bezorgdheid gegeven. Men wist, dat nieuwe troebelen in West-Frankrijk te wachten stonden, dat in Guyenne en in de zuidelijke provinciën de armoede al grooter werd, dat het Engelsche Parlement den voortgang der Fransche wapenen met leede oogen aanzag. Bovendien, zoo in den volgenden veldtocht de oorlogskans ook maar één enkele maal keerde, dan was een vijandelijke inval in

---

[1]) Naar het verbaal zijner zending, berustende in de familie-papieren van Jhr. Mr. F. H. de Pesters, oud-burgemeester van Bunnik, die zoo vriendelijk was het stuk den schrijver dezes ter inzage te geven.

Frankrijk zelf niet af te wenden, hetzij uit den Elzas, hetzij uit de Zuidelijke Nederlanden.

In dien stand van zaken was het natuurlijk, dat Lodewijk XIV begeerde den oorlog te eindigen, nu hij het doen kon in het zoete genot van den roem. Het was hem volkomen bekend, dat de gansche geduchte alliantie, die tegen hem was gevormd, krachteloos was zonder de energieke leiding van den Prins van Oranje, en dat hij er alleen in slagen kon de bondgenooten van elkander te scheiden, indien hij dezen kon overhalen hunne zijde te verlaten, of wel zijne instemming verkrijgen kon met voorwaarden voor een algemeenen vrede. Deze overwegingen gaven hem de gedachte in, den Prins in diep geheim te laten polsen over een plan om de oude goede verstandhouding tusschen Frankrijk en de Republiek te herstellen.

De Koning had voor eene dergelijke geheime onderhandeling een man tot zijn dienst, die niet alleen volkomen vertrouwd en tot het doel bekwaam was, maar ook eene uitmuntende gelegenheid had om de hem op te dragen taak te volvoeren: den Graaf d'Estrades. De Graaf kende Holland door en door en had er talrijke relatiën. Sedert de verovering van Maastricht, dat den 30en Juni 1672 gecapituleerd had en den 2en Juli ontruimd was, had d'Estrades in die stad het ambt van gouverneur bekleed, zoodat het hem weinig moeite kostte een kanaal te vinden, waarlangs hij 's Konings bedoelingen ter oore van den Prins van Oranje brengen kon.

Toen hij van den Koning den last had gekregen de vredesplannen op het tapijt te brengen, vestigde d'Estrades het oog op een zijner bekenden te Maastricht, den toenmaligen pensionaris Mr. Johan Pesters, die den 27en April 1674 door den Prins was aangewezen voor het ambt van griffier bij het Hof van Utrecht en den 15en October van dat jaar door de Staten van het gewest tot die waardigheid werd benoemd. In December 1677 verbond de Prins hem aan zijn persoon als geheimschrijver, terwijl hem vergund werd zijn ambt van griffier te behouden, en zijn zoon als tweede griffier werd aangesteld. [1]) Van de onderhandelingen, door d'Estrades en Pesters

---

[1]) Wagenaar, XIV, 420, noemt hem verkeerdelijk reeds in 1676 's Prinsen

namens Koning Lodewijk en den Prins van Oranje gevoerd, is weinig bekend. Wie er, zooals Wagenaar, met een enkel woord van gewag maken, geven slechts weder, wat William Temple in algemeene termen er van zegt in zijne Memoirs from 1672 to 1679.

Eerst Mignet, in zijne Négociations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV, heeft uit het Fransche archief van Buitenlandsche zaken het een en ander openbaar gemaakt omtrent de opening van die onderhandeling. Deze schrijver putte zijn verhaal uit een paar brieven, tusschen Louvois en d'Estrades over de zaak gewisseld en uit enkele der berichten, die deze aangaande de denkwijze van den Prins op het punt van een afzonderlijken vrede verkreeg door tusschenkomst van de Launoy, een omgekochten dienaar van Z. H. [1]) De bedoelingen van den Franschen Koning zijn uit deze stukken duidelijk genoeg, voor zoover het de hoofdzaak betreft, en ook de bezwaren en verschilpunten, waarop de zaak afstuitte, zijn er door opgehelderd. Maar noch den loop van de onderhandeling zelf, noch de aanbiedingen, die Frankrijk als lokaas gebruikte, vindt men in Mignets werk uiteengezet.

Reeds in de maand Mei van 1674, terwijl hij 's Prinsen zienswijze door Launoy zocht uit te vorschen, bracht d'Estrades in zijne gesprekken met Mr. Johan Pesters, dien hij terstond als den gewenschten tusschenpersoon schijnt te hebben uitgekozen, de wenschelijkheid ter sprake van een vrede tusschen Frankrijk en de Republiek, betoogende hoeveel voordeel zulk een vrede zou opleveren voor den handel van beide staten en voor den persoon van den Prins van Oranje. Hij herhaalde zijne discoursen over deze quaestie meermalen in die maand en de beide volgende, hetgeen Pesters

---

secretaris; Mignet, Nég. IV, 309, dwaalt eveneens, op gezag van zijn berichtgever, door hem „greffier et pensionaire des Etats d'Utrecht" te noemen; evenzoo Rousset. De officieele acten van aanstelling zijn nog aanwezig in de familiepapieren.

[1]) Zij zijn reeds te vinden in Griffets Recueil de lettres, in 1760, en in het Supplement op d'Estrades' brieven, in 1763 uitgegeven: nieuw waren zij dus geenszins, maar weinig bekend.

bewoog van een en ander mededeeling aan Z. H. en aan den Raadpensionaris te doen in de briefwisseling die hij met beiden voerde, waarschijnlijk in zijne hoedanigheid als luitenant-stedehouder van de leenen en landvoogd van Valkenburg.

Toen het intusschen zeker was geworden, dat Pesters Maastricht zou verlaten om elders een ander ambt te gaan vervullen, achtte d'Estrades het geraden verdere stappen te doen en zich nader te verklaren. Hij bracht te dien einde een of tweemaal 's weeks Pesters een bezoek ten zijnen huize en droeg hem, onder betuiging van zijne genegenheid voor de Republiek en voor Z. H., voor, dat hij geloofde bij machte te wezen den Koning te doen toestemmen in een redelijken vrede, daarbij te kennen gevende wel te wenschen, dat Pesters zulks mededeelde „daar het behoorde."

De grondslagen voor den redelijken vrede, waarop hij doelde, waren de volgende:

Men zou de zaken herstellen in den toestand, waarin zij gebracht waren door den vrede van Aken, en niet meer spreken van den vrede der Pyreneeën;

men zou Spanje aan het verstand brengen, dat het niet meer behoorde te verlangen dan dit;

men zou Trier, de Paltz en den anderen Rijksstenden de plaatsen teruggeven, die gedurende den oorlog waren bezet.

Wat Z. H. en de Republiek betrof, dezen werden zeer voordeelige voorwaarden aangeboden.

Den Prins zou de stad Maastricht worden afgestaan met de landen van Overmaas en het hertogdom Limburg, en zulks in betaling voor de Spaansche schuld (het kapitaal en de jaarrente met den opgeloopen interest, die Philips IV in 1651 bij nadere overeenkomst den Prins verzekerd had, tot nakoming zijner verplichtingen, vervat in de twee tractaten tusschen den Koning en het huis Oranje-Nassau in 1647).

Der Republiek werd een eenvoudig tractaat van vriendschap voorgeslagen met den Koning, die, inziende, dat zijne zeevaart toch volstrekt niet wilde opnemen, haar den geheelen handel zoude overlaten.

Op dien voet vrede sluitende, zoo verzekerde d'Estrades, zouden Z. H. en de Staten voortaan de arbiters van de geheele Christenheid kunnen zijn.

Niet onduidelijk gaf de Graaf terzelfdertijd te kennen, dat hij wel gaarne van wege de Staten of den Prins zou willen bevestigd worden in zijn gouverneurschap van Maastricht, of in hunnen dienst een anderen militairen post bekleeden, waarvoor hij ook zijn zoon aanbeval, die van zijn kant mede de begeerte daartoe te kennen gaf.

Voor wie wilde afzien van de algemeene belangen van Europa waren voorzeker de aanbiedingen aanlokkelijk genoeg. Het herstel van den toestand na den vrede van Aken was, voorzoover Spanje betreft, meer dan waarop het, zonder den bijstand der bondgenooten, mogelijkerwijze kon rekenen. Ook de teruggave der veroveringen in het Duitsche rijk scheen een bevredigend aanbod. Voor den Prins was de ruil van eene schuld, welker kwijting meer dan twijfelachtig was, tegen de genoemde landen, buitengemeen voordeelig. En eindelijk kon der Republiek, die een jaar te voren als verloren scheen, wel geen uitlokkender voorstel gedaan worden dan dat van een vrede met behoud van al haar grondgebied en herstel en waarborging van haren zeehandel, de bron harer welvaart.

Listiglijk had Frankrijk, welks doel geen ander was dan de scheiding der bondgenooten, de neteligste vraagpunten, als de teruggave van het veroverde Franche-Comté en het herstel van den hertog van Lotharingen, onaangeroerd gelaten.

Het speculeerde op den steeds klimmenden drang naar vrede en de toenemende ontevredenheid over den teruggang van den handel onder de burgerij en op de eerzucht en begeerigheid van den Prins, die bovendien, zoo hij tot een vrede wilde medewerken, zijne populariteit, reeds toen zoo aanmerkelijk verminderd, geheel zou herwinnen en zijne macht in de gewesten met Frankrijks hulp zou kunnen bevestigen. Wilde hij zijne oogen sluiten voor nieuwe gevaren in de toekomst, wanneer de groote alliantie zou ontbonden zijn, en zich er op beroepen, dat Spanje in gebreke was gebleven met de ratificatie van het afzonderlijke artikel rakende Engeland, in het

tractaat van 30 Augustus 1673, waarvan de belofte afhankelijk gesteld was, dat de bondgenooten geen vrede sluiten zouden zonder herstel van den stand van zaken volgens den vrede der Pyreneeën, dan konden hem inderdaad Lodewijks voorslagen niet anders dan aannemelijk voorkomen. Mocht het blijken, dat de Loevesteinsche factie na den vrede het hoofd driester ging opsteken, dan kon bovendien de steun van Frankrijk Z. H. noodzakelijk zijn, en het ware mogelijk bij de thans aangeknoopte geheime onderhandelingen daartegen maatregelen te beramen. Bleef de Prins zich Frankrijk vijandig betoonen, dan ontviel hem die steun zeker en kon de Koning zich bij de tegenpartij aansluiten.

De Prins had de eerste opening van zaken, hem door de Launoy gedaan, zeer koel ontvangen, zooals duidelijk blijkt uit den brief, dien deze den 23en Juli aan d'Estrades schreef. Louvois, die dit zonder twijfel verwacht had, bekommerde zich weinig daarom, en gaf den 15en Augustus, na het bericht ontvangen te hebben van den slag bij Senef, d'Estrades last, door denzelfden persoon opnieuw de wenschelijkheid en het belang van den vrede voor Z. H. bij dezen te betoogen en te beproeven hem er toe te brengen zijne eischen en voorwaarden op schrift te stellen. Louvois wist op dat tijdstip nog niet, dat d'Estrades den heer Pesters tot tusschenpersoon gekozen had, al hield hij ook volgens 's Konings bepaalden wil de Launoy in zijn dienst, van welken hij dan ook voor de ruime geldsommen, die hij hem betaalde, belangrijke berichten inwon. Kort nadat de onderhandeling met den Prins en met Fagel door Pesters geopend was, kocht d'Estrades ook diens secretaris of klerk om, en deze verschafte hem de copieën van stukken en brieven, voor zoover de Launoy hem die niet geven kon. Dit laatste was o.a. het geval met de brieven van Fagel aan Z. H., omdat de Raadpensionaris ze zelf schreef, zonder dat iemand ze zag; daarentegen ontcijferde Launoy voor den Raadpensionaris, bij wien hij later schijnt in dienst te zijn geweest, de brieven van Z. H., waarvan hij d'Estrades dan copie zond. [1]) Door één der beide kanalen

[1]) Hijzelf schrijft dit den 10en Aug. 1675 aan d'E. Suppl. aux Lettres etc. du Cte d'Estrades, pg. 158.

kreeg deze dus van alles kennis. Reeds den 26en September kon hij op die wijze Pesters' instructie, dezen den 1en vanwege Z. H. verstrekt, aan Louvois overzenden, en bijna alle brieven van den Raadpensionaris en den Prins kwamen aldus dezen in handen. Later begon de klerk meer bezwaar te maken, met name toen hem de nieuwe instructiën van Pesters van het voorjaar 1675 gevraagd werden, maar voor 100 pistolen en de belofte, dat zijn oom zou worden schadeloos gesteld voor zijn grond, dien men bederven moest door den aanleg van vestingwerken, bezweek hij nogmaals en gaf het gevraagde; allengs verstrekte hij geregeld voor geld al wat d'Estrades wenschte, en „kweet zich uitmuntend." [1]) Daardoor is het mogelijk geweest, dat de brieven, over deze gewichtige zaak gewisseld, in de verzameling van d'Estrades' correspondentie-stukken zijn uitgegeven, wel niet alle, maar toch de meeste. De origineelen werden, voorzoover ze in Pesters' handen kwamen, door dezen opgezonden aan den Raadpensionaris of aan den Prins, en het zou kunnen zijn, dat zij deels of in hun geheel nog bestonden. De copieën, die Pesters ervan maakte, zijn niet bewaard gebleven.

Zoodra Mr. Pesters den 6en Augustus uit Maastricht vertrokken was, begaf hij zich op d'Estrades' verzoek zoo spoedig mogelijk naar den Haag, om over de zaak met Fagel te spreken, en deze ried hem den 18en van die maand aan, onmiddellijk den Prins er over te schrijven, hem tevens machtigende d'Estrades uit zijn naam te antwoorden, dat hij voor zich met hem van hetzelfde gevoelen was, maar dat Z. H. meening moest worden ingewacht.

Bij herhaald schrijven verzocht d'Estrades echter een spoedig en definitief antwoord, opdat hij, gelijk hij den 21en schreef, zoo het eene weigering behelsde, zijne pouvoirs kon nederleggen. Voor de eerste maal kwam hij er in dezen brief rond voor uit, dat hij pouvoirs gekregen had. Het duurde nog tien dagen, eer de Prins

---

[1]) Ibid. in brieven van d'Estr. aan Louv. dd. 26 Sept. 1674, 5 en 16 Mrt., 9 en 13 Mei 1675. Wie deze persoon was is mij onbekend. Fagel had hem voor deze zaak als klerk aan P. medegegeven: d'Estr. aan Louv. 5 Mrt. 1675.

zich over het voorstel uitliet. Fagel, die zeer voor de onderhandeling geporteerd was, ried Pesters, die hem na de ontvangst van d'E.'s laatsten brief naar het leger was nagereisd, inmiddels aan, den Graaf te verzekeren van de geneigdheid, die er bestond om vrede te maken, en verzocht hem te berichten, dat, volgens mededeeling van de Lira, Spanje geen staat maakte op het herstel van den vrede der Pyreneeën.

Toen Pesters eindelijk, den 31en, door Fagel het antwoord van Z. H. ontving, las hij er slechts een verlangen in om nadere opheldering te krijgen, met „pertinente specificeering van punten." Nochtans verzekerde Fagel te bespeuren, dat de Prins tot vrede neigde, en drong er dus op aan, dat aan Z. H. verlangen zou voldaan worden.

Weder reisde Pesters, na ontvangst van een brief uit Maastricht, den Raadpensionaris achterna, en haalde hem den 3en September bij Doorn in. Toen werd besloten, dat Pesters naar Maastricht vertrekken en daartoe een paspoort van d'Estrades vragen zou. Tevens zou hij den Raadpensionaris op schrift geven wat hij vroeger met den Graaf besproken had, waarop hem een schriftelijke last zou gegeven worden om, onder voorwendsel van voor eigen zaken te moeten zorgen, naar Maastricht te reizen. [1])

Van eene instructie wordt in het verbaal van Pesters geen gewag gemaakt. Toch moet hij ze toen ontvangen hebben, want het stuk, dat d'Estrades aan Louvois opzond, is gedateerd van den 1en September. [2]) Men vindt het bij Mignet afgedrukt, en de inhoud blijkt uit de onderhandeling zelve.

Na ontvangst van den pas, die vergezeld was van en nog gevolgd werd door nieuwe drangredenen tot de negotiatie „in krachtige expressiën", reisde Pesters af en kwam den 17en September te Maastricht aan.

Vóór zijn vertrek had Z. H., wien hij eene uitvoerige missive over de zaak had geschreven, hem doen weten, dat „men de secrete

---

1) In het Suppl. bovengen., dd. 4 Sept.

2) Ibid. pg. 38.

negotiatie met den Graaf d'Estrades behoorde aan de hand te houden ende voort te zetten sooveel doenlijk."

De Raadpensionaris had hem bovendien van zijne zijde mondeling omstandig ingelicht aangaande de belangen van den Keizer, Spanje, den hertog van Lotharingen en de Republiek zelve. Hij had hem op het hart gedrukt, dat, zooals d'Estrades aangeboden had, den Keizer en het Rijk alles moest worden teruggegeven wat veroverd was; dat de Hertog van Lotharingen moest worden hersteld, hetgeen, naar Fagel zeide, de Fransche ambassadeurs den Zweden reeds als zeker hadden voorgesteld; dat Spanje Franche-Comté moest terugkrijgen en het tractaat van 1668, daarenboven nog Ath en Charleroi, desnoods in ruil tegen St. Omer of andere plaatsen, omdat dit noodig was ter verzekering van de barrière en ook om Spanje te bewegen den eisch te laten varen tot herstel van den vrede der Pyreneeën, waartoe het recht had; dat de Republiek Grave en Maastricht moest terug erlangen, zonder Maaseyk. Wilde Frankrijk niet, dat Maastricht aan Spanje kwam, dan zou een expedient moeten gezocht worden, b. v. door Spanje over te halen tot het plan om deze stad met Limburg en het land van Overmaas aan den Prins af te staan, zooals voorgeslagen was.

Met die inlichtingen gewapend, opende de Pesters de geheime onderhandeling, waarvan op dat oogenblik en nog lang daarna niemand kennis droeg dan de Koning, Louvois en d'Estrades aan de eene, de Prins, Fagel en Pesters aan de andere zijde [1]) — de ontrouwe dienaren buiten rekening gelaten.

Nog denzelfden avond van den 17en en den volgenden morgen reeds te acht uur, vingen de mondgesprekken tusschen de beide staatslieden aan. Reeds terstond stuitten zij op gewichtige punten van verschil, nl. die rakende Lotharingen, Franche-Comté, Charleroi en Ath.

Wat het eerste betreft verklaarde d'Estrades niets te weten van

---

[1]) Zelfs Pomponne wist niets van de zaak: d'Estrades verzekerde zulks aan P. den 28en Sept.

eene verzekering dienaangaande, door de gezanten aan de Zweedsche ambassadeurs gegeven. Maar ten opzichte van Spanje betuigde hij niet meer te kunnen toestaan dan het vredestractaat van 1668: Franche-Comté moest een conquest van Frankrijk blijven, of een aequivalent moest worden aangeboden; Ath en Charleroi konden niet worden afgestaan, zelfs bezwaarlijk tegen een aequivalent, omdat aan die steden, vooral Charleroi, millioenen waren ten koste gelegd.

Der Republiek willigde men alles in: Grave zou worden gerestitueerd en Maastricht aan den Staat of aan den Prins afgestaan, waarvoor men eene vergoeding van Spanje zou trachten te verkrijgen. Mits deze laatste mogendheid de stad niet in handen kreeg, hetgeen de Koning nooit zou toestaan, was men tot elke schikking bereid.

Van zijne zijde hield Pesters vol, dat de Republiek den oorlog niet eindigen kon zonder de Kroon van Spanje satisfactie te geven, die door hare oorlogsverklaring den Staat mede had bevrijd, en dat Frankrijk door zijne onredelijke eischen zelf tot het verbond met Spanje had aanleiding gegeven. Ook op de teruggave van Lotharingen bleef hij vasthoudend, en zette uiteen, dat Maastricht in geen geval in Fransche handen blijven kon, omdat anders, onder den schijn van garnizoenswisselingen, Brabant voortdurend in onrust zou worden gehouden voor invallen.

Beide heeren gaven van hun onderhoud terstond verslag aan hunne lastgevers. [1])

Inmiddels had d'Estrades reeds na ontvangst van Pesters' brieven den Koning door Louvois doen vragen, welke zijne uiterste concessiën waren, en op die vraag ontving hij reeds den dag na dit eerste gesprek het antwoord. Het bleek, dat de eenige wijziging, die Lodewijk XIV nog maken wilde, deze was, dat de zaak van Lotharingen na den vrede aan scheidsrechters werd opgedragen, maar in het tractaat mocht zij in geen geval worden opgenomen.

Pesters zag met opzet over het hoofd, dat d'Estrades, die vroe-

---

[1]) Miss. van d'E. aan L. dd. 23 Sept. in het Supp. etc. pag. 41. Het antwoord ontbreekt, evenals L.'s brief v. d. 17en.

ger had verzekerd met den Koning direct over de zaak te correspondeeren, nu erkende, dat hij zulks door tusschenkomst van een minister deed, om des te krachtiger te betoogen, dat Frankrijk tot in September 1673 „zijne averechtsche conduite" had volgehouden, en daardoor den Staat tot de bekende verdragen genoodzaakt had, die men nu niet kon loslaten, dat dus Spanje ten minste in den toestand moest worden hersteld, waarin het was vóór het uitbreken van den oorlog, en evenzoo Lotharingen voldoening hebben moest. Bovendien eischte de zekerheid der Republiek zelf de teruggave van Zuid-Nederlandsche vestingen.

De onderhandeling scheen te zullen stilstaan. d'Estrades echter gaf de zaak niet op. Zoodra had hij geen bericht gekregen van Turenne's succes aan den Rijn en van de waarschijnlijkheid van het ontzet van Oudenaarde, of hij kwam Pesters de tijding mededeelen en op grond daarvan zijn aandrang hernieuwen, steeds met de oude argumenten. Zelfs uitte hij den wonderlijken wensch, dat de Prins eenige veroveringen mocht maken, om daardoor den Koning te bewegen tot de teruggave van Franche-Comté en den ruil van vestingen, en zond ten overvloede eene beredeneerde memorie om het sluiten van den afzonderlijken vrede en de ontbinding van het tractaat tusschen de Republiek en Spanje te verdedigen, o. a. op grond, dat Spanje het afzonderlijke artikel rakende Engeland niet had geratificeerd.

Een dag daarna bracht hij nog andere wapenen in den strijd. Hij stelde Pesters het concept-verdrag ter hand van den 20en October 1650, met eene copie van de missive van Prins Willem II, daarover aan hem, d'Estrades, gericht, [1]) om daaruit een nieuw vertoog af te leiden, dat men tot het verdeelingsverdrag van 1634 moest terugkeeren, zonder vrees voor de nabuurschap van Frankrijk, die alleen gevaarlijk worden zou zonder een verdrag van vriendschap, omdat „Vrankrijk doch t' eeniger tijd, hetzij bij tractaat tegens het Roussillon off andersints, hetzij door de wapenen, van de Spaansche

[1]) Het welbekende verdrag tot de verovering der Zuid-Ned. door Prins W. II met Frankrijk gesloten. Pesters toonde het stuk den 3en Oct. aan den Raadp.

Nederlanden sal meester worden, en alsdan voor den Staat zeer redoutable sal moeten wesen."

In het oogvallend is zeker de ijver, dien d' Estrades in de onderhandeling betoonde. Gedurende de weinige dagen, die Pesters nog in Maastricht vertoefde vóór hij op reis ging om met Fagel en den Prins mondeling verder overleg te plegen, bezocht de Graaf hem keer op keer, om aan te houden op de voorzetting van de zaak. Bij zijn laatste bezoek bracht hij, na herhaling van al de vroegere redeneeringen, nog iets anders te berde. Hij verzocht Pesters te onderzoeken en hem te berichten of het mogelijk zijn zou een wapenstilstand ter zee te sluiten en eene schikking te treffen voor de vrijheid van den handel, „om te dienen tot acheminement van 't groote werk, seggende dat het mogte gebeuren, dat den Coningh hem soude committeren om dat zeewerk te adjusteren, in welken geval hy by syne hooght ende by den heer Raadpensionaris syne sentimenten op 't generale wesen ook meende smakelijk te sullen maken."

Dit was voorloopig de laatste kaart, die hij uitspeelde.

Nadat Pesters hem listiglijk de erkentenis ontlokt had, dat hij met Louvois in beter verstandhouding leefde dan vroeger, door hem te verstaan te geven, dat Louvois uit het ontzet van Oudenaarde wel stof putten zou om den oorlog door te zetten, terwijl hij toch „den Coningh possideerde", reisde hij, thans volkomen op de hoogte van den stand van zaken en van de verhouding tusschen d'Estrades en den machtigen minister, naar het leger vóór Grave.

Met zoo grooten ijver als men tot dusver van Fransche zijde was te werk gegaan, met zoo veel terughouding beantwoordde men dien van 's Prinsen kant.

De onderhandelaars hadden beiden den last gekregen, zooveel mogelijk af te wachten wat de ander zou voorstellen [1]), maar beiden hadden tevens duidelijke voorschriften hoe zich te gedragen wanneer het tot opening van zaken gekomen was. d'Estrades was de eerste geweest, die zijne bedoelingen ontvouwde. Nu er op zoovele

[1]) Louv. aan d'Estr., 11 Juli en P.'s instructie, in het gen. Suppl. of bij Griffet.

hoofdpunten verschil bestond, bleef hem slechts over de aanbiedingen ten opzichte van het belang des Prinsen van Oranje zelf aanlokkelijker te maken en hem toe te geven in alles, wat de Koning met mogelijkheid zou willen toestaan.

Met dat laatste doel bracht d'Estrades den wapenstilstand ter zee en den vrijen handel op het tapijt, wetende, dat die beide punten in de instructie van Pesters door Z. H. genoemd waren. Tegelijk echter was er alles aan gelegen den Prins te overtuigen, dat het voortzetten van den krijg de kansen op een billijken vrede verzwakte niet alleen, maar zijn eigen gezag op het spel zette. Het zou der moeite waard wezen de talrijke brieven van den listigen staatsman over deze laatste punten te lezen, ware het slechts in een uitvoeriger resumé dan Pesters noodig achtte in zijn verbaal op te nemen: immers hij bezat de copieën. Den hoofdinhoud en den redeneeringsgang kan men intusschen gissen uit de brieven, die d'Estrades ontving van Louvois.

De nalatigheid der Spanjaarden, bij en na den slag van Senef zoo klaar aan den dag gekomen, zelfs voor den vijand, moest den Prins worden voorgesteld als eene oorzaak tot het onvermijdelijke verlies van zijn leger in een volgenden veldtocht, of tot dat van zijn goeden naam, wanneer hij niet langer naar de noodlottige voorslagen der Spanjaarden luisteren of hunne werkeloosheid niet langer verduren wilde.

Grooter gevaar moest Z. H. worden voorgespiegeld van den drang tot vrede in de Staten-Generaal, die, zoo het doel tegen zijn wil bereikt werd, zijn gezag aanmerkelijk zou kunnen schaden, en meer of min bedektelijk moest gedreigd worden, dat de Koning, zoo hij geen vrede krijgen kon door den Prins, zou trachten ze tot stand te brengen met de tegenpartij [1]).

Slaagde d'Estrades er in bij Z. H. de meening ingang te doen vinden, dat Spanje zelf de verdragen schond en de gemeenschap-

---

[1]) Louv. aan d'Estr., 19 Aug., t. z. p. in het Suppl., en de brieven van 14 en 26 Sept. tusschen hen gewisseld, bij Rousset, Hist. de Louvois, vol. II. (De laatste ook in Griff's Rec.)

pelijke zaak bedierf, en dat de terugkeer tot de staatkunde van Frederik Hendrik en Richelieu de waarachtige waarborg voor de toekomst was, dan had hij gewonnen spel.

Met zijn beproefden tact had de Fransche staatsman tot dusver aan zijne opdracht voldaan, maar hij was gestuit op het onverwrikbaar voornemen van den Prins zich niet van zijne bondgenooten te scheiden. De motieven voor dit vast besluit behoeven wel niet nader te worden uiteengezet. Slechts rijst de vraag waarom de Prins zich met de onderhandeling heeft ingelaten.

Bezwaarlijk toch laat zich veronderstellen, dat hij van Lodewijk XIV op alle punten voldoening verwacht heeft. Veeleer is aan te nemen, dat hij ze zoo scherp heeft geformuleerd, om een vergelijk onmogelijk te maken.

Toch wilde hij, dat de onderhandeling zou worden aangehouden.

Men wordt van zelf genoodzaakt de oplossing van deze tegenstrijdige handelwijze te zoeken in den binnenlandschen toestand der Republiek. De Staatsgezinde partij trad steeds duidelijker met den eisch op, dat de oorlog zou geëindigd worden. Te loochenen viel het niet, dat de Fransche Koning van die gezindheid partij zou kunnen trekken en, zoo de Prins hem kortweg van zich afstiet, zijne bedreiging zou kunnen volvoeren en de vredespartij met zijne aanbiedingen verlokken.

Zoowel voor de groote zaak van de Europeesche staatkunde, welke Z. H. tot de zijne gemaakt had, als voor zijn persoonlijk belang, ware dit uiterst gevaarlijk geweest, en als eenig redmiddel daartegen moest wel de schijnhandel worden aangegrepen, dien de Koning door d'Estrades liet aanbieden.

Kon uit dien schijnhandel de wapenstilstand ter zee en het tractaat van handelsvrijheid volgen, dan werd er tevens een der grootste en ernstigste grieven door weggenomen, die de oorlog had doen ontstaan, en de voortzetting werd minder bezwarend.

Op dit laatste punt richtten én Z. H. én de Raadpensionaris voortaan hunne aandacht.

d'Estrades staakte intusschen zijn arbeid niet, en evenmin gaf Louvois zijn voornemen op.

De machtiging, die Fagel in een gesprek op den 3en October aan Pesters gaf om d'Estrades te melden, dat de Staten gaarne met hem in overleg zouden treden over een wapenstilstand ter zee en vrijheid van handel, niet alleen in wijn en brandewijn, maar in alle waren, gaf eene geschikte aanleiding tot het onderhouden der correspondentie, en in de maanden October en November bestormde d'Estrades den heer Pesters met brieven over zijn voorstel, de eene al uitvoeriger dan de andere, alle met redeneeringen en argumenten in denzelfden geest.

Pesters liet niet na ze, in overleg met den Raadpensionaris, getrouw te beantwoorden, waartoe hij meermalen tusschen den Haag en het legerkamp, waar Fagel vaak zich ophield, heen en weder te reizen had. Op allerhande wijze toonde hij van zijn kant aan, dat het voor den Koning de grootste roem zijn zou den oorlog te eindigen op het oogenblik, dat hij geheel Europa weerstaan had, uit vroegere vredesverdragen, die Fagel hem verschafte, aantoonende, dat de restitutie en wisseling van vestingen volstrekt niet in strijd was met het gebruik of „buyten alle practijk." Bovendien maakte hij gebruik van eene mededeeling van den Raadpensionaris, die hem met eene verklaring der Fransche gezanten te Keulen aan Beverningk in kennis gesteld had, dat de Koning nooit eenig tractaat van alliantie met de Republiek zoude maken en dat van 1662 hervatten [1]).

Naar het schijnt voerde Pesters deze langwijlige onderhandeling tot volkomen genoegen en tevredenheid van Z. H. Half November toch werd hij op diens last naar 's Gravenhage ontboden en hem aldaar de voorslag gedaan om, wanneer hij naar Maastricht terugkeeren zou, en passant naar Luik te gaan, en te beproeven die stad over te halen tot aansluiting bij het groote verbond.

Pesters moest dit aanbod afslaan, omdat hij vreesde „dat zijne goederen aldaar, welke hij had overgedragen aan zijne naaste

---

[1]) Louvois verzekerde later aan d'Estr., dat de gezanten tot die verklaring nooit eenigen last gehad hadden: 11 Mei 1675, in het Suppl. des Lettres etc. pg. 122.

vrienden, zich onder de Franschen ophoudende, door dit employ veel te lijden zouden hebben," welk bezwaar werd gebillijkt.

Inderdaad toonde hij ook een grooten ijver en voerde hij de onderhandeling met den geslepen Franschman met veel beleid.

In November begon d'Estrades zoo nu en dan te zinspelen op nieuwe voorstellen of aanbiedingen, zonder zich voor het oogenblik nader uit te laten.

Den 4en van die maand ontving Pesters een schrijven, waarin onder meer door den Graaf te kennen werd gegeven, dat „hij zich voor het oogenblik niet nader durfde expliceeren, maar binnen eene maand breeder zoude mogen zeggen en doen zien dat de alliantie van H.H.M. met den Koning voor H.H.M. en voor Z. H. niet te negligeeren was."

Bij wijze van inleiding liet hij den Prins den 15en weten, dat deze een volkomen herstel zou kunnen bedingen op het punt van het prinsdom Oranje. Maar nog was dit niet wat hij in den zin had.

Den 16en October had hij een brief ontvangen van den ouden Le Tellier, die hem opdroeg den Prins door tusschenkomst van Pesters [1]), omzichtig een huwelijk voor te slaan en met de een of andere Fransche „princesse de mérite", er bij voegende „qu'il s'en trouverait qui touchent de près Sa Majesté." Rousset, die dezen brief mededeelt, zegt, dat het plan was Mlle de Blois, de dochter van La Vallière, op die wijze uit te huwelijken, toen nog een kind van slechts 11 jaar. Hij haalt daarbij het verhaal van St. Simon aan, volgens hetwelk de Prins op het aanbod zou geantwoord hebben: de Prinsen van Oranje huwen de dochters van koningen, niet hunne bastaarden. Zelf echter twijfelt hij sterk aan de waarheid van dat verhaal.

Het is mogelijk, dat aanvankelijk het voornemen tot dit huwelijksaanbod, waardoor men de plannen tot eene echtverbintenis van den Prins met de dochter van den Hertog van York wilde verijdelen, bestaan heeft, en dat d'Estrades in de maand, die hij zich

---

1) Het was dus onwaar, dat „alleenigh Louvois neffens den Koningh van de zaak kennisse had."

voorbehield om „nader te mogen zeggen" wat hem reeds in het begin van November op het hart lag, over Mlle de Blois met het hof heeft gecorrespondeerd. Zeker is het, dat het aanbod, hetwelk hij ten slotte deed, van Mlle de Blois niet repte.

Den 22^{en} November ontving Pesters twee brieven van d'Estrades. De eene bevatte slechts nouvelles, gedateerd van den 20^{en}, de andere behelsde een met motieven en argumenten voorzienen voorslag, dat de Prins een huwelijk zou aangaan met „de Princes van Orleans."

Het hof begon allengs zijn bod voor 's Prinsen bondgenootschap te verhoogen.

Blijkbaar had men zich van dezen voorslag veel voorgesteld, althans d'Estrades: toen ook deze geen gevolg had, toonde men zich geraakt.

Op denzelfden dag, waarop d'Estrades zijn nieuw aanbod ternederschreef, had de Prins den Raadpensionaris opgedragen Pesters te gelasten aan den Graaf namens hem mede te deelen, dat „hij alle inclinatie voor den vrede had, doch dat, daar Frankrijk bleef stilstaan bij het behouden van Franche-Comté, het onmogelijk was, dat men zich in verdere negotiatiën inliet, en door de tractaten bekwaam bleef om aan die zoo salutaire zaak de hand te blijven houden." Eene formeele weigering dus van hetgeen tot dusver was aangeboden en eene even formeele aankondiging, dat de oorlog zou worden voortgezet.

Het huwelijksplan, twee dagen later den Prins door Pesters ter hand gesteld, kon hem op geen ongelukkiger oogenblik bereikt hebben. Immers het was juist in dezen tijd, dat hij met Fagel een ander ontwerp had uitgewerkt, om door William Temple aan het oordeel van den Koning van Engeland onderworpen te worden als grondslag voor den vrede, van welk ontwerp de hoofdgedachte was, dat de Spaansche Koning met de Prinses van Orleans huwen zou en Frankrijk haar de veroverde steden in de Zuidelijke Nederlanden als bruidschat zou geven. [1])

[1]) Temple's Mem., pg. 216.

De Prins gaf dan ook, voor zoover blijkt, geen antwoord op d'Estrades' voorstel, en reeds den 25en schreef deze, na ontvangst van Pesters' brief, den 23en afgezonden, dat het hem leed deed bij Z. H. zoo weinig dispositie voor den vrede te vinden. [1])

Duidelijker sprak een ander schrijven van d'Estrades, den 2en December ontvangen, waarin hij meldde, dat „de Koning, geïmbueerd zijnde van de kleine estime van H. H. M. en Z. H. voor Z. M. vriendschap door alliantiën als anderszins, daarom de zaken prepareerde tot een langdurigen oorlog."

Onder die omstandigheden begon de onderhandeling over de vrijheid van den handel.

(*Wordt vervolgd.*)

FRIESLAND IN 1500.

MEDEGEDEELD DOOR

MR. A. J. ANDREÆ.

Een afschrift van een merkwaardig charter uit het Rijksarchief bevindt zich op de Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden [2]).

Het geeft ons een zeer beknopt overzicht uit het jaar 1500 van de meeste steden en dorpen en van enkele kloosters van Friesland, alsmede nog iets over Groningen en Oostfriesland. Merkwaardig mag dit stuk genoemd worden, omdat, hoe eenvoudig deze beschrijving ook zij, zoo weinig van dien aard uit die dagen bekend is. Ik deel het hier mede met de noodige toelichting en een kort inleidend woord.

---

[1]) Mlle de Blois huwde later den Prins de Conti, voor wien Lod. XIV Maria van York bestemd had, die drie jaren te voren met den Prins van Oranje in het huwelijk getreden was, terwijl Louise van Orleans met Karel II van Spanje trouwde.

[2]) Zie het 63ste Verslag v. h. Fr. Genootschap, bladz. 58, achteraan.

Het was „den 19 dach Julii” 1499, zoo meldt ons Worp van Thabor, dat „hartoch Albert van Sassen Marckgraeve van Myssen, Lantgraeve van Duringen met hartoch Hendrick zyn zoone” uit Holland overstak en te Harlingen voet aan wal zette. ’t Was, zegt hij, juist eene eeuw geleden, „dat hartoch Albert van Beijeren Graeve van Hollant mit Graeve Willem syn soon wt Vrieslant werde gedreven.”

Bij de komst van den Saksischen Hertog, door den Duitschen Keizer als gubernator over Friesland aangewezen, was dit gewest aan hem toen vrij wel onderworpen, dank zij de onvermoeide pogingen van zijne veldoversten Nittart Fox, Wilbolt van Schauburg en anderen, gedurende een paar jaren te voren ondernomen.

Daar de Hertog hierbij den steun van de Schieringer edelen, die hoofdzakelijk in Westergo zetelden, had ondervonden, tegen den zin der Vetkoopers, die voornamelijk in Oostergo gevestigd waren, was de onderwerping der Friezen in het algemeen toch niet zoo volkomen, als de Hertog dit wel gewenscht had.

Immers, de meeste Vetkooper edelen hadden de wijk genomen en zwierven als ballingen buiten dit gewest rond, om bij de eerste aanleiding „den Hartoch van Sassen wt die lande te driven” [1]).

Zij zochten en vonden steun bij Philips van Bourgondië, die als graaf van Holland, evenals zijn voorgangers, steeds geneigd was zijn recht op Friesland te doen gelden. Wel had hij met den Saksischen Hertog, toen deze het bestuur over dit gewest had aanvaard, op 17 Maart 1499 te Neuss een verdrag aangegaan, waarbij hij voor 250648 rijnsche guldens zijne aanspraken op dit gewest liet varen, onder voorwaarde dat hij dit recht voor die som altijd zou mogen terugkoopen. [2])

Hij hield alzoo een slag om den arm, om hiervan ter gelegener tijd gebruik te maken, en al spoedig deed zich de gelegenheid daartoe voor.

---

1) De stad Leeuwarden had zich in October 1498 reeds zeer geneigd betoond, om Philips v. B. als heer te erkennen; Schotanus, Fr. Gesch. 464 en Winsemius, Kroniek, 363. — Zie over de verwantschap tusschen Albrecht van Saksen en Philips van Bourgondië hierna in: *de Bijlage*.

2) Dr. Blok, Archivalia, bl. 51, n°. 104 en verg. Chbk. v. Friesl. I, 778.

De ballingen toch, stelden zich eerlang met hem in betrekking en drongen er bij hem op aan, dat hij „Vrieslant onder syn domini „ende protectie wolde nemen ende coepen den Hartoge (Albrecht) „wt den lande; sy wolden hem guede ondersaeten wesen."

Philips had er wel ooren naar, doch om geen kat in den zak te koopen, wilde hij eerst eens kennis nemen van den toestand van het land der ballingen en het was zeker om die reden, dat hij in Januari 1500 zekeren Willem Salomonsz. opdroeg, daar hij „in meeninghe" was zijne rechten op Friesland te doen gelden, om dit gewest te bezoeken en daarna verslag te doen, van „die gelegenheyt van den landen."

Deze man begon zijn tocht 24 Januari en was er bijna drie maanden mede bezig, daar hij 18 April zijne reis had ten einde gebracht.

Of hij zijn tocht heeft gedaan in de volgorde, zooals die in zijn rapport is opgenomen, dan wel of hij zijne bevindingen later geordend en daarna op papier heeft gebracht, blijkt niet. Maar in ieder geval bezocht hij al de steden, uitgenomen Hindeloopen en IJlst, terwijl hij Slooten „een dorp" noemt; voorts ongeveer 35 dorpen en enkele kloosters. Bij de steden en dorpen wordt meestal opgegeven wie er heerschap was.

Toen hij Friesland had doorreisd, begaf hij zich over de Lauwers en bezocht daarna ook Oostfriesland, welk laatste gedeelte ik evenwel met stilzwijgen zal voorbijgaan.

Het *rapport* luidt als volgt:

„Omdat Willem Salomonszoon wel gehoort ende verstaen heeft, „dat myn genadig heere den Hertoghe van Bourgoignen in mee„ninghe soude wesen in Oisturieslant" (nu: Friesland) „te con„questreren tgene dat zyne voirsaten grave van Holland in voor„leden tijden beseten hebben, zo heeft de voorsz. Willem hem „onledich gemaect, ende is in Vrieslant getoghen ende heeft daer „inne geleghen zedert Sinte Pauwels dach cum socio, te weten „zedert den XXIIIIen dach van Januario totten XVIIIen dach van „April binnen welcke tijde hy van platsen te platsen in steden „ende dorpen gereist heeft om die gelegenheyt van den landen te

„beziene ende hy heeft dat sulcke vonden, naer syn simpele presta- „tie gelick als hier naer verclaert staet.

„In den eersten zyn geleghen in den landen die (de) grave van „Holland voirtyts in hoir subjectie gehadt hebben die steden ende „dorpen hier naer volgende van de zee an beghinnende.

(1) „Eerst *Stavoren* is een stede beslotten mit eenen grafte mit „houten poirten ende leyt op die zee daer mach men an(comen) „mit grooten scepen ende leyt op twee mijlen nair Voormckum.

(2) „Item *Voirickum* (Workum) es een stede oic beuest mit „twee graven die daeromme gaen ende al mit houten poirten ende „hier heeft op die dach van huyden dignacie (dominacie?) een „geheeten Tkaert Fongers denwelcken die van Voirmckum obe- „dieren als hueren heere, ende geleghen van Staveren twee mijlen „ende hier mach men te scepen by commen op eenen halve mijle naer."

Tkaert Fongers was wellicht de grootvader van den bekenden Feycke van Inthiema, die omstr. 1575 leefde, althans zal hij tot 't geslacht Inthiema hebben behoord. Zie over dat geslacht het Stbk. v. d. Fr. adel.

(3) „Item op drie mijlen van Woirickum leit een platsen gehee- „ten *Harlinghen* ende daer loopt een arm van den zee doir ter „lande wairt in ende is niet besloten ende dit es beheert van „eenen geheeten Yeda Douwenzoon."

Aede Douwes Gerbranda, wiens vader Douwe Gerbranda in 1496 „Heerschap tot Harlinghen" was; Wins. Kr. v. Fr., 339[a]. Zie ook: Stbk.

(4) „Item dat water dat zo vuyter zee compt loopt tot een „plaetse die op een mijle naer der zee geleghen is, geheeten *Frae-* „*neker* ende is een stede mit graften omme begraven ende heeft „nie poirten van houten ende daer stat een slot in den stede, „daerop woent een geheeten Jonghe Douwe, die welcke die van „den stadt obedieren van (vor) haren heere."

Er bestond dus blijkbaar reeds een vaarwater van Harlingen naar Franeker, vóórdat laatstgenoemde stad van Albrecht's zonen George en Hendrik bij giftbrief, gegeven op Vrijdag na den Sondag Oculi (26 Maart) 1501, daarvoor een privilege bekwam. (Chbk II, 214.) Zie ook: Chbk I, 565 (1456 en Eekhoff, G. Beschr. v. Leeuw., I, 118 en de noot op bl. 119.) *Jonghe Douwe*, d. i. Douwe Sjaerdema op Sjaerdemaslot.

(5) „Item *Bolzwairdt* leyt in den landt ende is een stedt beslo-

„ten mit twee graften mit houten poirten ende leit op twee myle „naer Franicken ende es op den dach van huyden beheert van „eenen Godscalck Jonghe(ma) ende heeft een sterck slot daer in „den stede staende.

(6) „Item op twee mijlen naer Bolzwerdt lecht een stede begra- „ven mit twee graften ende twee poirten ende is geheeten die „*Snecken*, ende die es beheert van twee gebroederen Feycke Bocke- „zoon ende Juw Bockezoon ende is geleghen in laghe landen."

Feycke en *Juw* waren zonen van Bocke Harinxma, maar Feycke † 1471 en Juw † 1472, zoodat de opsteller van het rapport hier reeds overledene heerschappen noemt, hetgeen hij nu en dan meermalen doet.

(7) „Item op twee mijlen naar Bolzwerdt lecht een stede gehee- „ten *Leeuwarden* ende is omme begraven maer en heeft gheen „poirten ende desc stede is huyden dachs beheert van twee per- „sonen den eenen geheeten Kempa Amga ende d'ander Sibka ende „is geleghen int landt."

Kempa Amga zal zijn: Kempo Abbema of Kempo Unia († 1481) en *Sibka* zal zijn: Sicke Pieters Cammingha. Stbk. Oud-Cammingha, gen. 6.

't Is eenigszins vreemd, dat hier gezegd wordt, dat Leeuwarden toen geene poorten had, want in eene oorkonde van 1456 (Chbk v. Fr. I, 591) schijnt men te moeten opmaken uit de uitdrukking *den stenenen poerta*, dat althans de St. Jacobspoort reeds bestond en zelfs van steen was opgebouwd. Eekhoff, G. B. v. Leeuw., I, 58, meent, dat Leeuwarden reeds in 1398 met een gracht, wallen en poorten werd voorzien, op grond van het graven van een gracht rondom de stad in dat jaar, doch mr. Telting heeft in zijn Friesch Stadrecht, bl. 64, noot 4 voldoende aangetoond, dat de door Eekhoff aangehaalde oorkonde *niet* uit het jaar 1398, maar uit 1498 is, terwijl uit oorkonden op het Sted. archief van Leeuwarden blijkt, dat men met het graven dezer gracht in of kort na 1481 is begonnen. Zie Inventaris v. h. Archief van Leeuw., n°. 19, 60 en 102.

(8) „Item op twee mylen naer Leeuwarden is gelegen een stede „geheeten *Dockum* ende daer stat een slot in ende daerop woent „op een die Dockum beheert ende is geheeten Hofka off Onphen, „deze stede is geleghen op eenen arm van de zee gehieten de „Lauwers ende daer vaert men an de stede met grooten scepen."

Hofka of *Onphen* zal zijn: Ofcke Riemersma (zoon van den bekenden Ofcke van Dockum?) gehuwd met Eets Stania, leefde 1505; de bekende Ofcke van Dockum kan toch niet bedoeld zijn, daar deze reeds in 1472 overleed.

(De steden *Ylst* en *Hindeloopen* ontbreken en *Slooten* wordt hierna als dorp vermeld.)

Dit zijn de *dorpen*, die in 't voorsz. landt gelegen zijn. (9) „Item „in den eersten een dorp geheeten *Couden* (Koudum) ende is by „desen tijt beheert van eenen geheeten Gala ende heeft daer (een) cleyn slotken bij."

Gala, denkelijk: Hartman Galama.

(10) „Item een ander dorp geheeten *Marckum* (Mackum) ende „is beheert van eenen geheeten Agge Walten ende heeft een „slotken daerbij."

Agge Walta testeerde vlgs Stbk in 1476.

(11) „Item een ander dorp geheeten *Witmarsum* is beheert van „eenen geheeten Ypa Eylouwa ende heeft oic een cleyn slot- „ken bij."

Epo Aylva; Stbk, gen. 4.

(12) „Item een dorp daeran geheeten *Arim* (Arum), dat beheert „eenen Byerum geheeten ende heeft oic een slotken."

Byerum zal zijn: Sjoert Lieuwes Beyma.

(13) „Item daeran een cleyn dorp geheeten *Kemswart* (Kims- „werd) ende is beheert van eenen geheeten Meyla Oedsumma ende „heeft oic een slotken."

Melle? Oedsinga of Osinga.

(14) „Item daeran *Achlume* ende is beheert van einen geheeten „Geelinck Eeslinck einde heeft oic een slotken daeran."

Geelinck Eeslinck zal zijn: Gale Heslinga (van Galama.)

(15). „Item daeran een dorp geheeten *Sexbirum*, is beheert van „eenen geheeten Schelte Leeukema, ende heeft oick een slotken."

Schelte Leeukema = Schelte Liauckama.

(16) „Item daeran een dorp geheeten *Pietersbirum*, dat beheert „eenen geheeten Syrop ende heeft oic een slotken."

Syrop: dat zal zijn: Seerp Hottinga; cf. Stbk.

(17). „Item daeran een dorp geheeten *Tiertmerum* (Tjummarum) „ende is beheert van eenen geheeten Jan Roerde (Roorda) ende „heeft oic aldaer een slotken.

(18) „Item daeran een dorp geheeten *Mynertsga* (Minnertsga) „is beheert van Take Hermane ende heeft oic een slotken.

(19) „Item daeran een dorp geheeten *Berickum* (Berlikum) is „beheert van eenen geheeten Hetta ende heeft oic een slotken „daerbij."

Hetta d. i. Hetta Hemmema, † 1489.

(20). „Item daeran een starcke platse geheeten *Groenestinze*, „daerop woent een geheiten Wyba." —

Wyba of Scherne Wybe, † 1482.

(21) „Item daeran een dorp geheeten *Jorwart* (Jorwerd) ende „dat beheert einen geheeten Jonge Doecke ende heeft oic een „slotken."

Doecke Fondens in 1512 en later grietman van Baarderadeel.

(22) „Item daeran een dorp geheeten *Bontsum* (Britsum?) ende „beheert eenen geheeten Kuwa Jelema, ende is een slotken by of „aen."

Liewe Jellinga; cf. Stbk op: Sytzama.

(23) „Item daeran een dorp met een slotken geheeten *Steenst* (Stiens) ende is beheert van eenen geheeten Liewa Inkema."

Liewe Jackema, gehuwd met Tjemck Aijenga.

(24) „Item daeran noch een starke platse geheeten *Stetus* (?) „ende daerop woent een geheeten Douwa Albana."

Douwe Albana zal zijn: Douwe Aebinga, testeerde 1492 en was gehuwd met Syts Eminga, wier grootvader Minsu Eminga († 1467) op Eminga state te Stiens woonde. Het woord *Stetus* zal bedoelen *state* of *stins*.

(25) „Item daeran noch een ander platse geheeten *Finckum*, „ende daerop woent een geheeten Mariczoon." (?)

(26) „Item daeran een dorp geheeten *Hallum* met een slotken „dat beheerdt is van eenen geheeten Staliczon."

Staliczon, denkelijk: Tjalling Jellinga of Sytsama; zie Stbk.

(27) „Item daeran een dorp geheeten *Farwairt* (Ferwerd) mit „een slotken dat beheert is van eenen geheeten Tacke."

Taecke Cammingha; Stbk Oud-Camingha, gen. 8.

(28) „Item daeran een cleyn dorpken ende slotken geheeten „*Blij* ende dat beheert een geheeten Ernste Ommer."

Ernst Unema, de jonge; cf. Stbk.

(29) „Item daeran een starcke platse met een dorp geheeten „*op die geest* ende dit behoort een geheeten Worp."

Worp Tjaerda, te Rinsumageest, op Tjaerdastate.

(30) „Item op denselfden *gheeste* noch een starck slot ende „behoort toe eenen geheeten Gryetgen."

Waarschijnlijk Graets Eysinga op Eysingastate aldaar.

„Item daer noch op denselven plaetse Bocke Harincxzoon heeft „dair oick een groot sloot."

Van de vier voormalige stinsen of staten te Rinsumageest: *Tjaerda, Eysinga, Melkama* en *Juwsma*, werd het laatste in 1484 vernield, de twee eerstbedoelden zijn hier genoemd, zoodat „het groot sloot" (slote) zal zijn geweest Melkama, dat in 1439 werd gekocht door Juw Bockema. d. i. voorzeker Juw Harinxma, achterkleinzoon van Rienck Bockema. Daar Juw slechts ééne dochter had, zal de state zijn vererfd op of gekocht door Bocke, zoon van Juw's broeder Feicke, welke Bocke overleed in 1499.

(31) „Item op Reynsmageest daeran een *dorp* (Sybrandahuis) „met twee sloten ende worden van een geheeten Hans Harinxma „ende d'ander geheeten Bartele" (beheert).

Bartele is zeer zeker Barthold Starckenburg (cf. Stbk). *Hans Harinxma* is mij onbekend; mogelijk een Hans Juwsma, die, misschien later hertrouwd, den naam Harinxsma kan hebben aangenomen. cf. Stbk op Juwsma.

(32) „Item hier compt weder nederwairt na een platse geheeten „*Sloeten*.

„Item Sloeten es een dorp (sic) mit een groot sloot (slot) ende „is beheert van eenen geheeten Watgen Boecke Harincxzoon die „leyt een halve mijle van de zee."

Zie Oud-Harinxma, gen. 3.

(33) „Item daeran es een plaetse geheeten *ter Smalebrugge* mit „eener slotken ende dat beheert eenen geheeten Hepka." (?)

Zie over de stinsen aldaar: Stbk II, 190.

(34) „Daeran een dorp met eenen slotken geheeten *den Haghen*, (Heeg) ende is beheert van eenen geheeten Harinx Douwazoon."

Stbk: Harinxma thoe Heeg, gen. 4.

(35) „Item daeran een dorp met een slotken geheeten *in die* „*Hommers* (Hommerts) die beheert een geheeten Epe Teteszoon."

Epe Tietes Hettinga; cf. Stbk.

(36) „Item daeran een dorp geheeten *Tnyeuwelant* (het Nieuwland) „mit een slotken en dat beheert een geheeten Jarich Epazoon."

Jarich Epes Hottinga; cf. Stbk.

(37) „Item daeran een dorp geheeten *Yersum* (Irnsum) met twee „sloten ende worden beheert van twee persoònen den eenen geheeten „ten Agga Doeyngazoon ende d'ander Jancke."

Agge Donia; Stbk: H.-Donia, gen. 4. — *Jancke* d. i. Jancke Douwama.

(38) „Item daeran een dorp geheeten *W.....* mit een slote ende „is beheert van een geheeten Hania."

Hania van Weidum? [1])

(39) „Item daeran een dorp met een slote geheeten *Bandt* (Baerdt?) ende geheert een geheeten Douwe Zybrants. (?)

(40) „Item een dorp daer twee sloten staen geheeten *Tsum ende* „*Tsum* beheert van twee persoonen den eenen genomt Gale Spa„mijn ende d'ander Gerolf Herema.

(41) „Item daeran een groot dorp geheeten ..... mit eenen star„ken platse, ende is beheert van eenen geheeten Zande Kempezoon."

Mogelijk het dorp Beers, waar *Aucke Kempes Unia* een state bezat.

(42) „Item daeran een ander slot bij geheeten *Mantzum*" (Mantgum) „daer woent op een geheeten Etta Asyga."

Hette Aesges Hexwier.

(43) „Item daeran een dorp ende slotken geheeten *Dyenum* ende „is beheert van eenen geheeten Tyre."

Wellicht *Siersma;* bij dit dorp lag eene state van dien naam.

(44) „Item daeran een dorp met een slotken geheeten *op die* „*Rijp* ende beheert eenen geheeten Reyncken Eggeszoon."

Misschien: *Glins* te Dronrijp.

(45) „Item daeran een cleyn dorp geheeten *Weyden* (Weidum) „met een starck platse ende beheert van eenen geheeten Reyward „Dekama."

Ruurd Dekama; Stbk gen. 4.

(46) „Item daeran een dorp geheeten *Burchwerdt* met een slot„ken ende is beheert van eenen geheeten Bolla Ockema."

Lolle Ockinga zal waarschijnlijk hier zijn bedoeld, † 1520; Stbk gen. 6.

---

[1]) *Weidum* komt evenwel hierna ook voor.

(47) „Item daeran een dorp geheeten *Hitsum* mit een slotken „ende is beheert van eenen geheeten Waypka Reynickzoon."

Aldaar lag de state *Roorda*. (Geogr. Wbk.)

„Item is te wetene dat alle dese voorsz. dorpen in seer laghe „landen leggen ende die vriese souden tot somme platse wel van „den water mogen doen ondervloijen.

„Hiernae volghen zulcken *Cloesteren* als in den lande „geleghen zyn.

„Item in den eerste een cloestere van Regulieren geheeten *Luyne-kercke*" (Ludingakerk) „ende is gelegen op een halve myle van „Harlinghen ende op een halve myle naar Fraencken ende is zeer „starck met wyden graften, starcker dan eenighe stede ende heeft „een starcke poirte.

„Item noch een ander cloester geheeten *'t Oude cloester* ende „zijn van Sinte Bernarts orden ende is gelegen by Bolzwert ende „op anderhalve myle naer de Sneec, dit is wel stark mit twee „wyden graften ende mit twee starke poorten, starcker dan eenighe „stede.

„Item noch leyt by den Sneec een regulieren closteren geheeten „*Aberden*" (Abort, Thabor) „ende is zeer starck mit twee wyde „graften omme begraven ende mit een starcke poirte."

Vergelijk: Worp v. Thabor's Kroniek, II, bl. 9.

„Item noch leyt bij den Sneec een cloester van Sint Jans orden „geheeten *Spitael* dit is zeer starck oic mit graften ende mit eenen „starcken poirte.

„Item noch bij den Sneec een ander cloester geheeten te *Nyeu-„wencloester* ende zyn vrouwe van Sinte Barnaerts ordene, dit „cloester is zeer groot ende zeer starck van graften ende poirten „wel besloten.

„Item op een halve myle naer Dockum leyt een cloester gehie-„ten *Claircamp* ende zijn van Sinte Bernaerts orden ende is 't meeste „ende 't grootste van alle cloesteren wel begraven mit wyden graften.

„Item daer zyn noch *achte groote starcke cloesteren* geleghen in „Dongerdeel die zeer rijck ende machtich zyn ende alle gele-„ghen binnen drie mylen naer Groeninghe."

Welke „cloesteren" hier bedoeld worden is niet duidelijk, maar zeker is het, dat zij niet alleen in de Dongeradeelen waren gelegen.

(Nu gaat de reiziger over de Lauwers.)

„Item op twee mylen naer Groeninghen woent een Ridder „geheeten *Ridder Oyne*, deze is een man van veel bewints ende „heeft genadighen heere zeer lief, ende heeft oic een broeder die „myn genadighen heere lief heeft, ende hebben elck een starcke slot."

Ridder Oijne is vrij zeker Onne van Ewsum, aan wien behoorde het bekende huis de Nienoort onder Midwolde nabij de Leek en ook dat te Middelstum. Zijn broeder Ewe woonde te Dijkhuizen bij Appingadam. Deze Onne moet in of kort vóór 1499 zijn overleden; zijn kleinzoon zal hier wel niet zijn bedoeld. Cf. Stb.

„Item op anderhalve mijle van Groeninghe woent een man gehee„ten *Aleloust* mit eenen broeder elck op een starcke slot, die „hebben oick myn genadighe heere lief en souden hen terstont „onderdanich geven quame myn genadighe heere in den lande."

Aleloust is zeer zeker eene bedorvene lezing. Waarschijnlijk zal men „Adewert" moeten lezen en bedoelt de rapporteur het heerschap aldaar, hoewel volgens bl. 19 van de Abdij van Aduard, door Nanninga Uitterdijk, dit dorp één mijl van Groningen ligt. Volgens bl. 21, 32, 39 en 88 ald. bestond er een nauwe betrekking tusschen Adewerd en 't geslacht Gaijckinga, en lag er oudtijds een burcht van dien naam nabij Dorkwerd, niet verre van Aduard.

„Item by Groeninghe leyt een Abdye ende is geheeten *groenen* „*abeyden* zeer starck ende zoo machtich dat zy tegen die van Groe„ningen wel oirloghen dorven ende dick gedaen hebben ende den „abt van deze cloester is van Heyckebom (?) gebooren op een myle „nae Groeninghe."

„Item noch op een... wechs nae Groeninghe leyt noch een „*sterke abdie*, maer die abt is een gebooren vriese."

Nabij Groningen lagen eertijds drie rijke abdijen: die van *Aduard* t. N., welks abt Wolterus II in 't jaar 1500 werd vervangen door Hermannus Vreden; dan die van *Selwerd* ten N. (mogelijk de hier bedoelde „groenen abeyden," welke benaming vrij zeker onjuist is) en die van *Essen* ten Z.

„Item is te weten dat eenigen zeggen dat Groeninghen myn „genadighe heere van rechtswege toebehooren zoude, ander mey„nen het zoude toebehoiren den Byscop van Utrecht, maer hoe „daeromme zij, zij en obedieren huyden des dachs nyemant ende „alwart alzo dat zy den byscop toebehoirden, zo hebben zy myn

„genadighe here vel te cort gedaen, want zy veel van zyn onder-„saten bedwonghen hebben, dat zij al 't goet van coirn, beesten, „zuyvel als boter ende case tot Groeninghen te marct moeten „bringhen ende gheen bier drincken, dan zy daer hallen, ende „Groeninghen is een stede mit einder zyde geleghen in harden „lande, ende zy hebben hooren stad zeer vast gemoect ende bolle-„wercken noch alle daghen omdat henlieden voor myn genadighe „heere gruwet, maer hoe de voorsz. Willem in den waerheyt bin-„nen Groeninghe verstaen heeft ende oic in 't landt zo ende twij-„velt hy niet, eyst dat myn genadighe heere die van Groeninghe „bescriven wille, by zyn genade te commen zy en zullen niet „doren laten, ende die noemen van dengenen die de stad regieren „en zulck als hiernae volgen, te weten a, b, c, d, enz.

„Hiernae volcht 't lant van Overeemze dair de grave Ulrich „heere of was ende nu bezittent zijn wyf ende kinderen." enz. —

Bijlage. (Zie bladz. 323.)

Verwantschap tusschen *Albrecht van Saksen* en *Philips van Bourgondië*.

Hertog Ernst van Oostenrijk had tot kinderen:

Keizer Frederik III (1440—1493) diens zoon was:	Margaretha, huwde Frederik II van Saksen, de Zachtmoedige; zoon:
Keizer Maximiliaan (1493—1519), huwde Maria van Bourgondië. Hun zoon:	Albrecht van Saksen (1484—1500) huwde Sidonia, dr. van Podibrad van Bohemen,
Philips de Schoone, [1]) hertog van Bourgondië (1482—1506, graaf van Holland.) zijn zoon:	Hendrik. George. zijn zoon: Hans.
Karel V.	

[1]) In de Archivalia van dr. Blok, I, bl. 45, n° 27 wordt Albrecht v. S. door Philips als „oem" betiteld; hoe kan dat?

OUDHEIDKUNDE.

Een tafellaken van 1647 (XLII, 94). — In de beschrijving van dit tafellaken wordt vermeld dat er 20 geslachtswapens en namen in geweven zijn. Van de opgegeven 16 namen zijn er 12, die te zamen de 8 groot-ouders en de 4 ouders uitmaken van Taecke van Cammingha en van Luts Sirtema van Grovestins, die in 1638 trouwden, terwijl 2 hunne eigene namen vermelden. De 2 overige namen zijn die van de overgrootouders van Taecke van Cammingha, namelijk van Sicke Pietersz. v. Cammingha, heer v. Ameland, geb. in 1490, gest. vóór 1541 en van zijne vrouw Catharina v. Herema, geb. in 1507, gest. in 1585.

De namen der grootouders van Taecke v. Cammingha en van Luts Sirtema v. Grovestins waren:

Taecke v. Cammingha, geb. in 1536, gest. in 1618. Hij week in 1570 uit Vriesland en was getr. met Rints Tjaertsd. v. Juwinga, gest. in 1612. — Joost van Ockinga, getr. met Saepck Fransd. v. Cammingha — Foppe Sirtema v. Grovestins, in 1579 bevolmagtigde tot de aanneming van de Unie van Utrecht, getr. met Jouck Fransd. v. Cammingha — Laes v. Jongema getr. met Luts Fransd. van Aylva.

Hunne ouders waren: Sicke v. Cammingha, geb. in 1536, gest. in 1637, getr. met Fedt v. Ockinga, geb. in 1581, gest. in 1606, en Idzart Sirtema v. Grovestins gest. te 's-Gravenhage in 1616, getr. met Franske van Jongema, die vóór haar man stierf.

Van deze oud-adelijke friesche geslachten bestaan tegenwoordig in ons land nog afstammelingen van die van Cammingha en Sirtema v. Grovestins. Zij behooren tot de oudste adelijke geslachten van Vriesland en worden daarom *Standvriezen* genoemd. Beide geslachten hebben steeds in ons vaderland in groot aanzien gestaan en hebben vooral bekwame en dappere krijgsbevelhebbers bij de Nederlandsche legers voortgebragt.

De redactie voegt er bij: „Vermoedelijk is het laken in 't bezit

geweest van Sicco v. Cammingha erfheer v. Ameland en diens gemalin"; maar dit kan niet zijn, dewijl, zoo als uit het bovenvermelde blijkt, deze de overgrootouders van Taecke v. Cammingha waren, die reeds in 1541 en 1581 gestorven zijn en het eerst later in 1647 vervaardigd is.

Overigens moeten de namen Juninga en Tongema in Juwinga en en Jongema, Luts v. Jongema in *Laes* v. Jongema en Steva in *Aylva* verbeterd worden.

's-Gravenhage. G. A. SIX.

Nagenoeg hetzelfde meldt onze medewerker: de heer Heerke Wenning te Leeuw. in de Leeuwarder Ct van 25 Mei jl. — Jammer is het, dat hij dit stuk niet aan De Navorscher toezond, daar de oorspronkelijke inzender niet in Friesland woont en waarschijnlijk deze courant niet leest. RED.

Uitvindingen en ontdekkingen (vgl. XXX, bl. 443). — Op de vraag des Heeren G. P. Roos „hoe komt de Franschman W. Maigne in zijne „dictionaire Classique enz.", aan de opgave dat W. Beukels van Hugovliet was," wil ik in 't kort laten volgen wat in J. N. Pasquini over dat onderwerp op bl. 50 en v.v. gevonden wordt in zijne reeds meer aangehaalde „histoire de la Ville d'Ostende et du Port" Bruxelles 1843.

Nieuwpoort, Damme en Sluis, ijverzuchtig op den bloei, die Oostende genoot „à cause du commerce du hareng caqué, présentèrent en 1483 aux députés des trois membres de Flandre, une requête à l'effet d'obtenir le comblement du Port (gegraven in 1445 ten Westen der stad op octrooi van Philips den Goede) et d'y faire interdire le commerce du hareng." — Die van Oostende echter toonden in eene memorie aan: „que leur ville était notable et privilégiée beaucoup plus ancienne que Damme et l'Ecluse, qu'ils avaient toujours été aussi experts que les plaignants à la pêche, qu'il n'y avait pas plus de 80 ans que le procédé de *caquer le hareng* avait été mis en pratique en Flandre et que les *Ostendais*, les *premiers*, avaient aidé à le faire, puisque c'était un nommé *Gillis* (ongetwijfeld verkeerde lezing voor Guillaume, Willem Beukels) *de Hughenvliet et*

Jacques Kien d'Ostende [1]), qui les premiers, vers cette époque (dus 1400) avaient fait *en mer* le hareng caqué; qu'il se passa beaucoup de temps avant que le commerce en fut établi et que l'on connut la valeur de cette denrée; que maintenant on faisait à Ostende plus du tiers du hareng caqué de la Flandre; qu'avant qu'on ne préparât cette espèce de hareng, les 3 villes plaignantes étaient plus florissantes qu'elles ne l'avaient été depuis; qu'ainsi elles n'avaient point dû leurs richesses passées au commerce de ce poisson, que le transport de 1408 n'avait point été règlé sur ce commerce qui n'existait pas encore ou était de fort peu d'importance, *Beukels* et *Kien* venant seulement de trouver leur procédé à cette époque; et en fin qu'ils étaient depuis 38 ans en possession de marquer le hareng et qu'ainsi ils avaient acquis la prescription."

Verder zegt de schrijver: „il est hors de doute que *Beukels* et son compagnon aient introduit un procédé nouveau, car le Mémoire des Ostendais le dit expressément à plusieurs reprises."

„Il est à remarquer que le Mémoire dont nous parlons, détruit une opinion généralement répandue, suivant laquelle *Beukels* aurait vu le jour à Biervliet, où il est mort; ce Mémoire dit qu'il était né à *Hughenvliet.* La difficulté est de savoir où était Hughenvliet. Sanderus dit que ce lieu etait compté au nombre des villes en 1309 et que la mer l'engloutit en 1404 [1]) sans savoir du reste s'il doit le placer dans l'île de Cadsant entre l'Ecluse et l'Escaut, ou à Saint Pieters-capel-van Huukenvliet dans la paroisse de Slype près d'Ostende."

Waar Hugovliet lag, leert ons de heer Roos zelf, in zijn „beknopt geschied- en aardrijkskundig wb. van Zeeuwsch-Vlaanderens Westelijk deel. Oostburg A. J. Bronswijk 1874."

In de „Bijdragen tot de oudheidkunde en geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen, verzameld door H. Q. Janssen en J. H. van Dale, deel IV, zegt Mr. J. Egbert Risseeuw in zijn „Iets over Willem Beukels van Biervliet, en drie charters hem betreffende, bl. 217, „Immers het 3e charter (swonsdags naer palmesondagh)

---

[1]) Stamvader der Zeeuwsche fam. Kien.

bewijst, dat *Beukels* in 1312 burgr of schepen van Biervliet was, en dus volgens de oude privilegiën der stad, waarbij *inboorlingen* alleen als regeeringsleden werden toegelaten, te Biervliet geboren *moet* zijn. En was hij regeeringslid in 1312, dan moet ook het jaar 1347 (en niet 1397) voor dat van zijn sterven worden gehouden."

Over haringkaken sprekende, wil ik hier mededeelen, dat B. Boers in zijne „Beschrijving van het eiland Goedereede & Overflakkee, Sommelsdijk 1843", zegt, dat men binnen de kerk van Ouddorp (bij Goedereede) „nog eene grafzerk vindt, waarop de naam is uitgehouwen van *Jan Magchielse Duffel* met een vischnet en kaakmes. De overlevering zegt, dat deze het eerst aan die van Ouddorp leerde den haring te kaken." FRED. CALAND.

Bruin en rood was (XLII, 218). — Er bestonden weleer inderdaad eenige bepalingen betreffende de kleur van het was te gebruiken bij het zegelen van oorkonden, inzonderheid in „de duitsche landen." Hoewel men reeds roode zegels vindt aan enkele oorkonden van Roomsche keizers sedert Frederik I, dus uit omstreeks het midden der 12e eeuw, bezigde men in den loop dier eeuw toch nog meestal natuurlijk, d. i. geel (ongebleekt) en wit (gebleekt) was. Aangezien deze zegels echter spoedig vuil werden en daardoor een onooglijk aanzien kregen, begon men in de eerste jaren der 13e eeuw het zegelwas te kleuren, en reeds in den loop dier eeuw werd het gebruik van gekleurd was algemeen. Onder de verschillende kleuren had rood steeds de voorkeur, en tegen het einde der 13e eeuw zegelden alle wereldlijke en geestelijke vorsten, abten, graven en heeren in rood was. Nu was echter ook de tijd gekomen dat in het gebruik der kleuren een regel zou worden gebracht, en werd het bezigen van rood was een voorrecht des keizers, en van hen die door hem met dit voorrecht werden begunstigd. Zoo kreeg Saksen in 1423, de graven van Mansfeld in 1512, Brunswijk in 1536, verlof om in rood was te mogen zegelen.

Nadere bepalingen ten aanzien der kleuren bestonden, althans in „de duitsche landen" niet, maar toch vestigden zich in later tijd, inzonderheid in de 14e eeuw, te dien opzichte eenige regelen. Groen,

bronskleurig en bruin was werd gewoonlijk gebruikt door de overige, niet bevoorrechte vorsten, edelen, heeren en geestelijken, en zwart was, door den patriarch van Constantinopel, den grootmeester der Duitsche orde, en door de hoofden der andere geestelijke ridderorden. Zegels in blauw was, en tweekleurige zegels komen zeldzaam voor, het gebruik der laatsten werd meestal beschouwd als *Spielerei.*

Het bovenstaande verklaart, waarom Willem heer van Vorden, in 1266 in rood was zegelde, terwijl zijne nakemelingen in de 14e en 15e eeuw bruin was bezigden.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Buurtgilden. — Wie kan mij de volgende vragen beantwoorden?

1. Voor enkele jaren (en misschien nog) was het in de provincie Groningen (en wellicht ook elders gebruikelijk) om in iedere buurt een *oudenman* en *jongenman* te verkiezen. Is dit nog een overblijfsel van de vroegere buurtgilden? Wat was (en is misschien nog) de werkkring dier gilden?

2) Welk werk beschrijft nauwkeurig de inrichting der ambachtsgilden (bestuur; verkiezing ervan en welke functiën eraan opgedragen enz.) of wie kan daar een korte beschrijving van geven?

Ponden zwarte (XLII, 9). — Een pond swarte wilde zeggen: de waarde van eenig pond (p. ouds = 11 guld.; p. vlaems = 6 guld.; p. brabans = 4 guld.; p. lovens = 47½ stuyv.; p. artoys = 20 stuyv.; p. turnoys = 10 stuyv.; p. parisis = 10 stuijv.; p. zeeus = 3 stuyv. [1]) te betalen in *swarte* = koperen munt.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Gouverneur van Calis. Volgens de stadsrekening van Middelburg van 1595, werden er bedden, beddegoed en meubels gehuurd voor het huis Nieuwenhoven „tot dienste van de huysvrouw vande heer

[1]) Zooals men weet, was de waarde der ponden aan eenige wisseling, rijzing en daling, onderhevig; de hier opgegevene waarde is die zooals ze was in de Zuidelijke Nederlanden, in en omstreeks het jaar 1599.

gouverneur van Calis (Calais) alhier haere refugie genomen" (hebbende). Wie wordt hier bedoeld?

Domburg. H. M. KESTELOO.

Geeselen op een pijpe. — Daartoe was iemand veroordeeld. volgens de stadsrekening van Middelburg van 1555.

Welke strafoefening was dat?

Domburg. H. M. KESTELOO.

Penningen (XLII, 265). — 1. Is een speelpenning (vijftiende eeuw) met zinloze omschriften. 2. Legpenning van *Lodewijk XIIII Lvdov(icvs) XIIII d(ei) g(ratia) fr(anciae) et na(varrae) rex Ch(ristianissimvs).* Keerzijde *Propago Imperii* (Uitbreiding van het gebied of rijk) 1678. J. D.

Vreemde wijze van schuldinvordering (XLII, 260). — *Leisting* Zie: in de *Groninger Volksalmanak* 1892 van blz. 17—32, het artikel van Mr. H. O. FEITH, getiteld: *Het leisten.* J. D.

Rueren (XLII, 97). — Zoo men in die oude goederenlijst had willen aanduiden, wat *Nav.* ibid. bl. 265 er inleest; zou dit anders uitgedrukt zijn. „Rueren" dunkt mij uit misverstand gesproten, voor „huēren", d. i. huenren = hoenders. De letters *c* en *v* kunnen in dit verband m. i. niet anders dan getallen 100 en 5) te kennen geven. Voor een goederen-inventaris is ter aanduiding van gelijksoortige panden de alfabetische afstand tusschen *c* en *v* veel te groot. JAC. A.

School- en kostgeld in 1567. — Mr. Dirk van der Goude was Schoolmeester van de St. Hieronymus-school te Utrecht. Boudewyn van der Boe rekenmeester van Gelderland te Arnhem, had zijne twee zoons Arnold en Willem, ieder voor 44 Caroli-gulden bij hem op school en in huis gedaan. Voor die som werd ieder kind onderhouden „in havenen van 't lichaem, wormcruyt geven ende in lappen, benayen, wasschen, vier ende licht, eeten, drinken, besorgen van voor yder een bedde ende decxelen." (Van Hasselt Stukk. v. Vad. Gesch. I 159.) W.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Alberda (XL, 311, 439). — Duirt Alberda, tr. Sibe Groevens, Joost (Jacob?) en Eteke Sluchting dr.

Jonge Reint, te Spyk en op 't Zandt [1]), 1514 raadsheer der stad Groningen (Emmius, Rer. Fris. Hist., p. 694), beurtelings burgemr. en lid van de hoofdmannenkamer ald. 1516—57 (Ibid. p. 786, en Catal. Hovetm. et Series Cons. Gron.), tr. Sibe v. Ballen.

1. Duirt, tot Spyk [2]), tr. 1°. Anna Broersema, Pabo en Rothena [3]) dr.; 2. Derk, op 't Zandt, tr. Hille Broersema, zuster van Anna voorn., bij wie: 1. Reint, op 't Zandt, † 1626; 2. Reiner, tot Spyk, tr. Helena Ripperda [4]), Peter en Everdina Tamminga [5]) dr.; 3. Pabo, tr. Elsje v. Berum. (Ms. Geneal.-Alberda.)

---

[1]) Twee dorpen in de Gron. Ommelanden, waar de Alberda's gegoed en gezeten waren. — Jonge Reint, zoo genoemd ter onderscheiding van zijn ouderen broeder, mede Reint geheeten, komt op lijsten van den Gron. magistraat veelal enkel als „Reint Duirts" voor.

[2]) Rengers (werken, door Feith, I, 306) noemt hem: „duert Alberda, den schuten schuuer." De „Gron. Bijdr." IX, 99, maken ook gewag van den „burgemeester (hij komt te Gron. als zoodanig niet voor) Duurt Alberda, dien men, omdat hij zich altoos met het janhagel bemoeide, volgens Abel Eppens Kron. (H. S.), in de wandeling: „der slemenneren vnd schutenschuvers borgemester" noemde."

[3]) lees: Retkema, ook wel Rotkuma. „Pabo Broersema toe Garnwert vixit a°. 1570. ux. Rothena (*sic*), heeft daarmede het huis Hauckema tot Zuidhorn gekregen." (M. S. aant. van E. M. v. Burmania). Het zegel van „Reyner Retkema, Hovelinck tot Suidhorn" 1556, vertoont eene lelie, uit wier top en hoeken drie gestengelde rozen rijzen.

[4]) „De huwelijxvoorwaarden sijn de a°. 1588." MS. aant. rak. de Ripperda's.)

[5]) „De huwelvw. sijn de a°. 1554." (Ib.) — „Evertien mar. Pieter Ripperda, cujus mater Anna v. Ewsum, getr. 12 Oct. 1554." (Nobil. Gron., in Tamminga.)

„Wigbold ab Ewsum, capitalis in Nienort et Fredewold [1]), † 1584, ux. Gertrude a Wilich (vgl. *Nav.* XXXVII, 200), davon Balthasar; Caspar, Dom. in Nienorth et Vredewold, Satrapa Drenthe, † 1639, ux. 1591 Anna v. der Does, davon Wilhelm [2]), Capit. in N. et V., † 1643, ux. 1638 Marg. Beata Fridag (n. 19 Juni 1621), fil. Haronis, Cap. in Gödens, et Elisab. ab Haren in Osten, davon Anna, Nienoortae ac territorii Vredewoldae unica haeres, † 6 Nov. 1716, nupt. 1°. Car. Hieron. L. B. Inhausae et Kniphausae, † 31 Jul. 1664; 2°. Georg. Wilh. Comit. Inh. et Kniph., † 5 Sept. 1709" [3]). (Geneal. Ewsumana ex MSS. Nienorthano et collat. MSS. Appel) [4]).

M°.

GENEALOGIE KLUIT.

DOOR

MR. W. P. SAUTIJN KLUIT.

In het „Stam- en Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familiën, met genealogische en heraldische aanteekeningen, door A. A. Vorsterman van Oyen," Tweede Deel, Groningen 1888, fol. 159 en 160, komt dit geslacht voor als een Brielsch geslacht, met een wapen op plaat 47 tegenover fol. 154, terwijl in eene aanteekening wordt gezegd: „Een tweede familie van dezen naam, hebbende tot takken *Sautijn Kluit* en *Provo Kluit*, voeren een ander

[1]) „Der her van Nienort storff tot oterdum, worde den 14 Febr. (1584) in een loeden kisten dar inder kercken to oterdum begrauen, mit sijnen eenen soen." (Rengers l. c. II, 261.)

[2]) Op den kant staat aangeteekend: „Er hat noch zwey Bruder und drey Schwestern gehat, als Johan, cap. milit., ux. Agnes Gruys; Wigbold, ux. Hille Ripperda." — Dat deze Wigbold, „ridder" en „heer van Nijenoort" (dat goed behoorde zijn broeder Wilhelm) zoude geweest zijn is onwaarschijnlijk.

[3]) Zie van hem, *Nav.* XXXII, 36, 229; Gron. Bijdr. III, 276—78; Wiarda, Ostfr. Gesch. VI, 433.

[4]) Appelle, Henrici Bernhardi de, Collectanea heraldica praecipue Frisiae Orient. 1712, in der lantschaftl. Bibliothec zu Aurich. De geleerde Oostfries J. D. H. Möhlmann, bezat een eigenhandig afschrift dezer verzameling, blijkens N°. 7355 van den Catal. zijner bibliotheek, in Mei 1865 te Emden geveild.

wapen. De t.a.p. medegedeelde genealogie is kennelijk de „Genealogie van Cornelis Arensz. Kluit, gebooren in den Jaare 1595", aanteekeningen in het bezit van wijlen den Heer Joannes Kluit, den hupschen en door en door bekwamen Ingenieur van den Waterstaat, die te Amsterdam op 14 Juli 1890 in den ouderdom van ruim 46 jaren overleed, en wiens tamelijk gelijkend portret te vinden is in „Eigen Haard", van Zaterdag 2 Augustus 1890, N°. 31, blz. 493. Hij was een achter-achter-achter-achter-kleinzoon van genoemden Cornelis Arensz. Kluit, geb. in 1595, overl. 15 Dec. 1669.

Mij, evenzoo een achter-achter-achter-achter-kleinzoon van zekeren Adriaan Kluit, wiens geboortejaar niet bekend is, maar die 7 Sept. 1665 overleed, waarschijnlijk te Dordrecht, werd in April 1887 die „Genealogie" door genoemden Heer Kluit ter hand gesteld tot nader onderzoek, ter bepaling zoo mogelijk onzer beider verwantschap. Vruchtelooze moeite; alleen het vermoeden, gegrond op de mogelijkheid, dat Cornelis Arensz. Kluit en Adriaan Kluit broeders waren, kon worden uitgesproken. Maar tevens bleek, dat, wanneer in „De Politieke Kruyer" No. 198 (dl. 4, blz. 628) sprake is van het in October 1784 te Brielle opgericht Exercitie-Genootschap onder het symbool: Getrouw voor Stad en Vaderland, waarbij Vaandrig was Cornelis Kluit Jansz., — terwijl later in No. 289 (dl. 6, blz. 429) medegedeeld wordt de „Manmoedige Aanspraak, door den Heer Kapitein Kluit, by de afvuuring van 't Exërcitie-Genootschap, voor Vaderland en Vryheid" te Oud-Beijerland, op 24 October 1785 gehouden —, deze Cornelis Kluit Jansz. dezelfde is als die voorkomt in de „Genealogie van Cornelis Arensz. Kluit" als diens achter-achter-kleinzoon, geb. 4 Januari 1746, overled. 30 Jan. 1789, en oudste zoon uit het eerste huwelijk van Johannes of Jan Kluit.

Intusschen komt de naam Kluit voor zoowel vroeger dan 1595 of daaromtrent, als buiten de bestaande genealogiën van Cornelis Arensz. en Adriaan Kluit. Zoo wordt in „De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker", dl. 2, bl. 428 (Werk. v. h. Hist. Gen., gev. te Utrecht, N. S. N°. 24, 1876) vermeld *Coppe Cluut*, die in 1344 te Aalsmeer een last turf overdeed aan de grafelijkheid.

Want dat er verband bestaat tusschen den naam Kluit, Kluijt, Cluit, Cluijt, Cluijdt, of Cluut, en het woord Clute, Cluyte, of Kluyte, in den zin van *brok* of *klucht*, lijdt geen twijfel. Zoo verhaalt Soeteboom in zijne „Saen-lants Arcadia" (4de boek), uitgave van 1702, dl. 1, blz. 376, uitgave van 1658, blz. 449, het volgende: „Ick en kan niet naalaten u te verhaalen — een kluchtige bejegening van *Koster Kluit tot Wormer*, die selfs het verteldt heeft aan de luyden haare Ouders daar ick het van gehoordt heb; te weten: deze Koster *Kluit* was toe-ziender van de Kerck van *Wormer*, wierd om zyn vermaakelyckheyt KLUIT genaamt. Te zynen tydt was 'er een Bakker, die tegens over de *Middel Tiller-laan* woonde, die zyn neering gantschelyck verloor, om dat hy door het geheele Dorp bekendt was zyn Broodt te licht te bakken. Nu by na van zyn voordeel versteecken, begaf zig dickwylen in de Kerck, en voor het beeldt van de H. Maget *Maria*, dat, met haar kindeken in den arm, aan den Pylaar stondt, versogt heur hulp in zyn ongelegentheyt, op dat hy beter neeringh hebben mocht. Koster *Kluit*, vermerckt hebbende dat hy soo veel, en meer als voor heenen, zyn gebedt stortende voor het beeldt van de H. Maget *Maria*, heeft zig verlust eens achter de Pylaar, oft Outaar dat 'er aan stondt, te begeven, om te vernemen wat het mogt zyn dat hy versogt, en hem 'er soo veel koomen deedt. Dit dus in het werck gestelt, en de Bakker in zyn oude devotie zynde, badt seer ernstelyck om vermeerdering van neeringh; *Kluit*, dit wetende, formeerde eene fine stem, even of een Kind gesproocken hadde, en seyde: *Bakker ghy moet uw Broodt wat swaarder maken.* Daar op den Bakker fluks hem weêr toe beet: *Swyght Jongen, laat uw Moeder spreeken* en gingh daar mede deur." Aangezien Soeteboom schreef tusschen 1647 en 1658, en hij dit verhaal had van menschen, aan wier ouders gemelde Koster het had medegedeeld, moet deze in de 16de eeuw hebben geleefd.

Buiten de bestaande genealogiën van Cornelis Arensz. en Adriaan Kluit zijn mij uit de 16de eeuw bekend: *Rodolphus Clutius* of *Rodolphe Cluyt*, vermeld in de Bibliotheca Belgica van Foppens, Pars 2, pag. 1081, en in de Mémoires van Paquot, Tome 3, pag. 508. Luxem-

burger van geboorte, trad hij in de orde der Dominicanen, studeerde in de godgeleerdheid te Mainz, en verwierf aldaar den graad van doctor. Het grootste gedeelte van zijn leven was hij werkzaam te Keulen, waar hij van omstreeks het jaar 1600 tot 1618 het woord verkondigde. Hij is ook als schrijver bekend.

Pieter Cluijt of *Kluit*. Zijn voornaam wordt opgegeven bij De Chalmot, Biogr. Woordenb. VII, 64, waarschijnlijk naar Sandrart, Teutsche Academie der Bau- Bild- und Mahler-Kunst, Neurenb. 1675, fol. I, 267. Van Mander, Amst. 1764, dl. I, 297, noemt hem „een Glas-schilder, en in het schilderen van Stam-wapenen geenzins onervaren." Verder *Adriaan Cluijt* of *Kluit*, volgens Van Mander, t.a.p. een zoon van genoemden Pieter, „van Alkmaar, een goed Portret-schilder, die in den jaare 1604 overleed"; hij was een leerling van Antonis Van Montfoort of Blokland.

Dirk Outgertsz. Kluyt, dezelfde als *Theodorus Clutius*, wiens naam als schrijver voorkomt op den titel van het meermalen herdrukte boekje „Van de Byen", achter welk boekje een „Lofdicht op 't Byen-Boeck van Dirck Outgertsz. Cluyt" voorkomt. Orlers, Beschrijving der stad Leyden, 3de druk 1781, deel I, blz. 218, zegt van hem: „Den eersten aanleg en het begin van den Hof of Tuin van de Leydsche Academie is gedaan door *Dirk Outgertsz. Kluyt*, die dezelve eerst heeft gebracht in eenige orde, en met veele en verscheiden Kruiden en anderen gewassen beplant, tot zo lange de Heere Clusius in den jare 1593 by de Heeren Curateuren en Borgermeesteren gestelt en beroepen is tot opperste Regent en Opziender van den Hof." De verhandeling over de Byen bestaat dan ook in eene samenspraak tusschen Carolus Clusius en Theodorus Clutius, die hiermede aanvangt, dat de eerste gaat zien of hij den tweeden ook vinden kan in den Academischen tuin, waar hij verwacht dat zijn vriend aan den arbeid is; aanstonds zijn beiden reeds in gesprek over de bijen en den honig, waarmede Theodorus Clutius „lange jaren" in zijnen „winckel van Aptekerie" had omgegaan.

Uit de 17de eeuw zijn mij verder bekend: *Outgers Cluyt* of *Augerius Clutius*, die een zoon van Dirk Outgertsz. Cluyt moet zijn geweest,

voor wien ik verwijs naar Van der Aa, Biogr. Woord., dl. 3, blz. 509, en de daar aangehaalde bronnen. Door zijnen vader opgeleid in de kruidkunde, werd hij door dezen naar Duitschland, Frankrijk, Spanje en Afrika gezonden voor verder onderzoek. In 1634 en 1636 moet hij geneesheer te Amsterdam zijn geweest, waar hij zich inzonderheid op de natuurlijke historie toelegde, en waar dan ook in 1631 en 1634 twee geschriften van hem het licht zagen. Zoo kan hij wel dezelfde *Dr. Cluijt* zijn die in het „Kohier van den Tweehonderdsten Penning voor Amsterdam en onderhoorige plaatsen over 1631 uitgegeven vanwege het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam door J. G. Frederiks en P. J. Frederiks, blz. 8, kol. 2, sub N°. 128, wordt vermeld als wonende te Amsterdam op de N. Z. Voorburgwal, Westzijde, in den omtrek van de Nieuwstraat. Later moet hij tot opziener van den kruidhof te Leiden zijn aangesteld, en daar zijn overleden. Boerhaave heeft, om de diensten door hem en zijnen vader aan de kruidkunde bewezen, een plantengeslacht aan hunne gedachtenis toegewijd en het *Clutia* genoemd.

Pieter Diercksen Cluyt of *Kluyt*, eveneens een zoon van Dirk Outgertsz. Cluyt, en dus broeder van Outgers Cluyt, was blijkens Van Mander, dl. 2, blz. 90 en 217, te Delft geboren, en een leerling van den beroemden portretschilder Michiel Mierevelt.

Geerloff Cluyt, een militair uit het jaar 1621, vermeld in de Kroniek van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, Dertigste Jaargang, 1874. Zesde serie. Vijfde deel, blz. 85, reg. 1 v. o.

Willem Cluyt. Hij was Notaris, en woonde, blijkens het reeds aangehaalde „Kohier van den Tweehonderdsten Penning voor Amsterdam en onderhoorige plaatsen over 1631", blz. 15, kol. 2, sub No. 136, op den Singel, misschien wel op den hoek van de Bergstraat.

Johan Kluyt gehuwd te Zalt-Bommel circa 1655 met Hendrica Van Oordt.

Zoo zijn mij uit de 18de eeuw bekend: *Anthony Kluyt*, gehuwd met Elizabeth Van Poelgeest, welke vrouw tusschen 6 en 13 Juli 1748 in de Wale kerk te Leiden werd begraven als diens weduwe.

Dirk Kluyt, volgens Dr. A. M. Ledeboer, De Boekdrukkers, Boekverkoopers en Uitgevers in Noord-Nederland, blz. 54, werkzaam te Amsterdam van 1719 tot 1765, in welk laatste jaar hij woonde in de Oude Leliestraat, maar in datzelfde jaar 1765 komt hij ook, zie a. w. blz. 201, voor als te Haarlem werkzaam in vereeniging met Anthony Joorman.

B. Kluyt. Deze is mij bekend uit een' lijvigen bundel van 10 vlugschriften, in mijn bezit, handelende over een verschil, tot aanwijzing waarvan ik den titel van het tweede vlugschrift afschrijf, ook omdat daarin de naam van B. Kluyt wordt genoemd. Bedoelde titel luidt: „Klaare en volledige Verdediginge, Van het Boekje, genaamt Korte en bondige Verhandeling, Over de bestaanbaarheid of onbestaanbaarheid der Wijdingen, Verrigt door de zogenaamde Janseniste Bisschoppen, enz. Als mede van eenige Advertentien, te dier gelegendheid verwerenderwyze geplaatst in de Utrechtze Couranten, in 't begin van 't jaar 1769. Tegen een Geschrift voerende tot Tytel Historisch en Beredeneerd Verhaal, Wegens het Verschil tusschen den Schryver der Korte en Bondige Verhandeling, enz. en tusschen zynen Tegen-Schryver, enz. Waar in verscheide Puncten, rakende de geschillen tusschen deRoomsch Catholyken en tusschen de Jansenisten worden vertoont en opgeheldert, door B. Kluyt, Schrijver der Verhandeling. Te Utrecht, By C. Kribber, Boek- en Landkaart-verkooper, agter het Stadhuis, 1769", blz. 1—98, 8°., waarop een „Vervolg der klaare en volledige Verdediginge", blz. 99—196, 8°. „Blijkens den Brief aan den Heere en Meester Johan Heydendaal, Advocaat tot Utrecht, blz. 27, schreef deze in eene advertentie in de Utrechtsche Courant van 29 Juni, en in de Haagsche Courant van 1 en 3 Juli 1772, over „B. Kluyt die men zegd woonagtig te Maarssen en een Hoofd der Hr. Missionarissen te zyn."

Met de afstamming van *Adriaan Kluit* nu is het, naar mijn beste weten, gesteld als volgt: *Adriaan Kluit*, overl. 7 Sept. 1665, was

18 Aug. 1648 gehuwd met Arriaantje Van der Hutte, overl. 30 Juni 1654, uit welk huwelijk: 1. Twee zoons, geb. 25 Febr. 1649, de een dienzelfden, de ander den volgenden dag overleden; 2. Maria, geb. 13 Febr. 1651, overl. 16 Mei 1653; 3. Twee zoons, geb. 5 Juli 1653, beiden dienzelfden dag overleden; 4. Twee zoons, geb. 30 Juni 1654, de jongste overleden in de geboorte, de oudste twee dagen later. *Adriaan Kluit* hertrouwde 3 Aug. 1655 met Marijcke Teerlingh, overl. 17 Oct. 1665, uit welk huwelijk: 1. Beatrix, geb. 19 April 1656; 2. Elisabeth, geb. 5 Juli 1657; 3. Johannes, geb. 5 Dec. 1658; 4. *Johannes* (zie lager); 5. Roeland, geb. te Dordrecht 23 Febr. 1661, overl. 19 Maart 1661; 6. Maria, geb. te Dordrecht 29 Dec. 1661; 7. Roeland, geb. te Dordrecht 15 Juni 1663, overl. 25 Juni 1663; 8. Roeland, geb. te Dordrecht 11 April 1664, overl. 19 April 1664; 9. Roeland, geb. te Dordrecht 18 Febr. 1665, overl. 20 Maart 1665.

Johannes Kluit, geb. te Dordrecht 11 Febr. 1660, overl. 15 Jan. 1733, gehuwd 28 April 1682 met Hendrika Van Nispen [1]), geb. 11 Febr. 1660, overl. 14 April 1692, uit welk huwelijk: 1. Adriaan, geb. te Dordrecht 19 Febr. 1683, gehuwd in O. I. met Helena Doorhoff, uit welk huwelijk twee kinderen, volgens geruchte aldaar zonder nakomelingen overleden; 2. Mattheus, geb. te Dordrecht 3 Aug. 1684, overl. 23 Dec. 1748, gehuwd in Aug. 1715 met Johanna Teerling, overl. 15 Aug. 1760, uit welk huwelijk: *a.* Hendrik, geb. 6 Dec. 1716, ongehuwd overl. 2 Febr. 1740; *b.* Roeland, geb. in Febr. 1718, overl. als student te Leiden [2]) in het najaar van 1738 of 1739; *c.* Jan, geb. in Aug. 1728, overl. in 1731; 3. Johannes, geb. te Dordrecht 20 Maart 1686, overl. 7 Oct. 1686; 4. Johannes, geb. te Dordrecht 20 Mei 1687, ongehuwd overl. 20 Juli 1725; 5. Maria, geb. 1 Juni 1688, overl. 29 Febr. 1692; 6. Hendrika, geb. 26 Jan. 1690, overl. 2 Febr. 1706; 7. *Wilhelmus Kluit*, geb. te Dordrecht 14 Maart 1692, overl. te Lillo

---

[1]) Dochter van den wis- en landmeetkundige Mattheus Van Nispen, geb. te Dordrecht 6 Jan. 1629, overl. aldaar 18 Sept. 1717, en Hendrika Van der Eijk.

[2]) Blijkens het Album Stud. Acad. Lugd. Bat., kol. 965, was hij op 1 Juni 1737 als Theoloog ingeschreven onder den naam van „Rulandus Kluyt."

12 Oct. 1777, gehuwd te Rotterdam 17 Dec. 1716 met Cornelia Simonides [1]), overl. 14 April 1720, uit welk huwelijk: Jan, geb. 16 Oct. 1718, overl. te Leerdam in 1750, gehuwd te Everdingen 20 Juni 1742 met Geertruid Van Wijk, uit welk huwelijk een zoon, die jong is overleden. *Wilhelmus Kluit* [2]) hertrouwde 2 Nov. 1721 met Cornelia Louise De la Coste [3]), geb. te Simonshaven 23 Dec. 1701, overl. te Dordrecht 5 Juni 1773, uit welk huwelijk : *a.* Twee zoons *Ludovicus* (zie lager) en Pieter, geb. 8 Aug. 1723, overl. 23 Maart 1729; *b.* Henrica, geb. 2 Mei 1725, overl. te Leiden 23 Febr.

---

[1]) Dat deze Cornelia Simonides — zooals eene onder mij berustende aanteening zegt — eene zuster zoude zijn geweest van den welbekenden Haagschen Predikant Simon Simonides, geb. in 1629, overl. 27 April 1675, is niet wel mogelijk. Ik vind intusschen melding gemaakt van eenen anderen S. Simonides, die 24 Sept. 1692 een huwelijks-gedicht vervaardigde ook voor eene Cornelia Simonides en Henricus Temminck.

[2]) Wilhelmus Kluit was Apotheker te Dordrecht. Willem Holtrop, laatst Onder-Directeur der Politie te Amsterdam, vertelde aan mijnen vader, hoe hij als loopjongen voor de apotheek van W. Kluit in zijne geboorteplaats zijne loopbaan was begonnen.

[3]) De zooeven vermelde Haagsche Predikant Simon Simonides, wiens mij onbekende echtgenoote 18 Januari 1718 overleed, had eene dochter Maria Simonides, geb. 15 Febr. 1652, gehuwd (zij overleefde haren man) 12 Wiedemaand (Juni) 1675 met Hendrik Tresenier (vroeger Tresigny), geb. 23 Febr. 1650, overl. 5 April 1694, uit welk huwelijk voortsproot: Alida Taesenier, geb. te 's Hage in Maart 16.., overl. te Dordrecht 1 Nov. 1708, gehuwd 21 Sept. 1700 met Louis De la Coste, geb. te Rochelle 10 April 1674, overl. te Dordrecht, waar hij predikant was, 27 Maart 1733, uit welk huwelijk voortsproot: Cornelia Louisa De la Coste gehuwd met Wilhelmus Kluit; waar beider portretten in 1757 door La Fargue in waterverf gemaakt, zijn gebleven, is mij niet bekend. Bij haar overlijden schreef de latere Hoogleeraar A. Kluit de in druk bestaande dichtregelen : „Troost aan mijnen ouden Vader, Willem Kluit," cet. cet. Eene andere dochter van Louis De la Coste, Petronella Johanna, geb. 7 Juni 1719, overl. te 's Hage 5 Nov. 1778, trouwde te Leiden 17 Nov. 1739 met Abraham van Lelyveld (behoorende tot de familie mijner moeder, zie lager) die te Utrecht overleed 6 Nov. 1765, uit welk huwelijk 4 zoons en eene dochter voortsproten. Louis De la Coste hertrouwde 31 Maart 1710 met Catharina Van Zeebergh, geb. 5 April 1689, overl. 23 Juni 1757.

1820 [1]); *c.* Wilhelmus, geb. 21 Maart 1727, overl. 8 Juli 1745; *d.* Alida Catharina, geb. 28 Mei 1729, overl. 6 Jan. 1752; *e.* Cornelia Louisa, geb. 11 Aug. 1731, overl. te Leiden 19 Nov. 1805; *f.* Pieter, geb. 25 Dec. 1733, overl. 9 Oct. 1735; *g. Adriaan* (zie lager); *h.* Een doodgeboren kind 11 Aug. 1737; *i.* Zwana Maria, geb. 23 Nov. 1738, overl. te Leiden 20 Jan. 1803; *k. Hendrik* (zie lager); *l.* Mattheus, geb. 21 April 1745, overl. 1 Dec. 1747.

Ludovicus Kluit, geb. 8 Aug. 1723, overl. te 's Hage 9 Juli 1782 [2]), gehuwd 16 Sept. 1755 met Abigaïl Van Driel [3]), overl. te Dordrecht in 't begin der 19de eeuw, uit welk huwelijk:

1. Wilhelmus, geb. te Zuid-Beierland 29 Dec. 1756, overl. 30 Dec. 1756.

2. Cornelis, geb. 16 Dec. 1758, overl. 2 Juni 1835 [4]), gehuwd 13 Oct. 1785 met Maria Specht [5]), overl. te Mijnsheerenland 6 Juli 1802, uit welk huwelijk:

a. Ludovicus, geb. 11 Juli 1786, overl. te Mijnsheerenland 11 Maart 1858 [6]), gehuwd 22 April 1810 met Anna Oprel [7]). overl. te Mijnsheerenland 21 April 1874, oud 83 jaar, uit welk huwelijk:

---

[1]) Van deze achtenswaardige vrouw is een klein portret op 80jarigen leeftijd, door Joh. Anspach 20 Dec. 1805 gemaakt, onder mijne berusting.

[2]) Wel bekend door zijne bijna 33jarige werkzaamheid als Predikant te Zuid-Beierland gezegd Den Hitzert; als lid der Zuid-Hollandsche Synode op Maandag 8 Juli 1782 naar 's Hage vertrokken, overviel hem 's nachts ten huize van Mr. Pieter Van Spaen, lid van den Hoogen Raad, eene beroerte, waarin hij den volgenden dag bleef.

[3]) Zij was eene dochter van Jan Van Driel, Schout te Oud-Beierland en Haasje Hogenboom.

[4]) Hij werd 14 Maart 1780 aangesteld tot Substituut-Schout, Secretaris en Vendumeester van Goudswaard gezegd de Korendijk; 19 Mei 1781 tot Penningmeester van Nieuw-Beierland; 6 Oct. 1783 tot Schout en Secretaris van Mijnsheerenland van Moerkerken en Maasdam. Van hem moeten zijn de kopijen van „Kaarten van Polders onder Oud- en Nieuw-Beyerland" vermeld in den Catal. Bibl. Maatsch. Nederl. Letterk., Handschr. No. 769.

[5]) Zij was eene dochter van Hermanus Specht, Predikant te Renesse en Noordwelle, en Johanna Van Pause.

[6]) Hij overleed als Notaris en als oud lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland.

[7]) Zij was eene dochter van Hendrik Oprel en Sijgje Van der Sluijs.

α. Hendrik, geb. 9 Dec. 1810, overl. 16 Jan. 1814; β. Maria, geb. 11 Jan. 1812, overl. 14 Mei 1812; γ. Cornelis, geb. 16 Mei 1813 [1]); δ. Maria Jacoba, geb. 20 Dec. 1815, overl. te Mijnsheerenland 26 Febr. 1872; ε. Lijsje Elisabeth, geb. 20 Maart 1817; ζ. Jacob Johannes, geb. 8 Dec. 1821; η. Ludovicus Hermanus, geb. 24 Oct. 1823 [2]); θ. Hendrik, geb. 17 Maart 1825; ι. Anna Elisabeth, geb. 8 Aug. 1826, overl. 29 Jan. 1829; κ. Hendrik, geb. 11 Febr. 1828, overl. 24 April 1829; λ. Anna Elisabeth, geb. 26 Jan. 1830, overl. 7 Febr. 1830; μ. Hendrik, geb. 29 Aug. 1830, overl. 16 Juli 1839.

b. Hermanus Kasparus, geb. 6 Aug. 1788, gehuwd te Dordrecht 17 Oct. 1810 met Margaretha Maria Jellebra, uit welk huwelijk: α. Maria Sophia, geb. 7 Oct. 1811, overl. 10 Aug. 1819; β. Sophia Martina, geb. 9 Nov. 1812, gehuwd te Dordrecht 22 Mei 1833 met Jacobus Kooyman, die aldaar overleed 24 Mei 1834; γ. Cornelia Jacoba, geb. 21 Juli 1814; δ. Anna Wilhelmina, geb. 20 Nov. 1815 [3]); ε. Eene doodgeboren dochter 15 Dec. 1817.

c. Samuel Jan, geb. te Mijnsheerenland 19 Juli 1790, overl. te Amsterdam 9 Oct. 1867 [4]), gehuwd te Amsterdam 24 Dec. 1809 met Catharina Van den Berg, geb. te Amsterdam in 1789 [5]), uit welk huwelijk: α. Kornelis, geb. 21 Dec. 1810; β. Maria Elisabeth, geb. 14 Sept. 1812, gehuwd te Amsterdam 16 Dec. 1835 met Johannes Reiman, uit welk huwelijk 3 dochters; γ. Johanna, geb.

---

[1]) Hij was Burgemeester en Secretaris van Maasdam, en liet vrouw en één kind na.

[2]) DD. Mijnsheerenland, 2 Mei 1871, gaven „hunne dankbare kinderen" kennis van de 25jarige echtvereeniging van L. H. Kluit en J. S. Van Doveren.

[3]) Van haar is een zoon de Kapt.-Luit. ter Zee H. E. Verheggen.

[4]) Toen S. J. Kluit op 24 December 1859 zijne 50jarige echtvereeniging herdacht woonde hij in de Peperstraat, U. 228, en dreef toen stellig wel 25 jaren in die straat eene groentennering. In het Alg. Adresboek 1863—1864 komt hij voor het eerst voor: „Rapenburg bij de Peperstraat, U. 225. In Aardappelen" 1865—1866: „Lauriergracht bij de Konijnenstraat, FF. 269. In Aardappelen"; 1866—1867: „Vinkenstraat bij de Korte Prinsengracht, UU. 569. In Aardappelen".

[5]) Dochter van Jan Van den Berg en Maria Van Es.

30 Sept. 1813, overl. 7 Dec. 1813; δ. Jan Hermanus, geb. 12 Jan. 1815, gehuwd te Amst. 18 Juni 1834 met Anna Maria Verwoest, uit welk huwelijk: Catharina, geb. 25 Nov. 1835 [1]); ε. Elisabeth, geb. 20 Nov. 1816, geh. 31 Aug. 1838 met Albert Schaap, uit welk huwelijk een zoon; ζ. Ludovicus, geb. 17 Sept. 1818; η. Francina, geb. 19 Juli 1820; ϑ. Jacoba, geb. 30 Juni 1822, overl. 30 Aug. 1822; ι. Jacoba, geb. 13 Sept. 1823 [2]); ϰ. Katharina, geb. 6 April 1826 [3]); λ. Anna, geb. 24 Oct. 1826; μ. Margaretha Maria, geb. 22 Febr. 1832; ν. Hendrika Catharina, geb. 31 Mei 1835.

d. Jacob Van Driel Kluit, geb. 6 Mei 1792, overl. te Sliedrecht.

e. Kornelis Van Driel Kluit, geb. 4 Mei 1794, overl. te Heinenoord 4 Dec. 1876, gehuwd 5 Nov. 1817 met Aaltje Van Wijngaarden, overl. te Godschalksoord 11 Aug. 1835, oud 39 jaar, uit welk huwelijk: α. Marijke [4]), geb. 8 Nov. 1818; β. Maria, geb. 10 Juli 1819, overl. 21 Mei 182?; γ. Kornelis, geb. 13 Maart 1821; δ. Maria, geb. 15 Juli 1823, overl. 21 Juli 1825; ε. Maria, geb. 6 Dec. 1824; ζ. Anna, geb. 17 Febr. 1827; η. Aaltje, geb. 24 April 1829, overl. 7 Mei 1829; ϑ. Aaltje, geb. 19 Juni 1830; ι. Arie, geb. 10 Dec. 1832; ϰ. Cornelia Aaltje, geb. 7 Aug. 1835.

f. Maria Johanna, geb. 1 Juli 1797, gehuwd te Mijnsheerenland 25 Mei 1823 met Gijsbert Kappels, uit welk huwelijk 8 kinderen.

3. Wilhelmus, geb. 19 Febr. 1761, overl. te Voorthuijzen 8 Febr. 1830 [5]), gehuwd met Cornelia Sluijmer uit Oud-Beierland,

[1]) Zij moet nog drie broeders en zusters hebben gehad, onder anderen: 1. Samuel Jan, in 't voorjaar van 1872 brievenbesteller, wonende destijds Tuinstraat, OO. 189, gehuwd met Catharina Johanna Priem, uit welk huwelijk: Jan Hermanus, geb. 10 Mei 1868; 2. Jan Hermanus, in 1877 sigarenmaker, wonende Westerstraat, 78, gehuwd met Klasina Elisabeth Wieborch, uit welk huwelijk: Jan Hermanus, geb. 10 Aug. 1871, en Anna Maria Elisabeth, geb. 6 Sept. 1873.

[2]) Naar ik meen 8 Mei 1850 gehuwd met den schoenmaker Theodorus Johannes Thijssen, in 1875 wonende Leidschegracht bij Prinsengracht, JJ. 42.

[3]) Naar ik vermoed gehuwd met Jean Jaques Antoin Van Blokhuyzen, en tegelijk met hem 11 Jan. 1874 bij Para in Brazilië „plotseling" overleden.

[4]) Alle deze kinderen voerden den naam: Van Driel Kluit.

[5]) Hij werd in Maart 1781 bij het College ter Admiraliteit van de Maas aangesteld tot Appointé op 's lands fregat de Thetis; vervolgens tot Luitenant bij

aldaar overleden, hertrouwd met Metta Wilhelmina Van Maarsseveen uit Dordrecht, overl. aldaar in Aug. 1835, oud 65 jaar, uit welk huwelijk kinderen moeten zijn voortgesproten, mij intusschen niet bij name bekend.

4. Haasje. geb. 22 Jan. 1763, overl. in Sept. 1764.

5. Jan, geb. 17 Jan. 1765, overl. te Dordrecht 1 April 1810 [1]).

Adriaan Kluit, geb. te Dordrecht 9 Febr. 1735, overl. te Leiden 12 Jan. 1807 [2]), gehuwd te Alkmaar 20 Sept. 1767 met Judith Helena Van der Streng, overl. einde Maart 1799, hertrouwd te Leiden 6 April 1801 met Johanna Oursel, wed. Ds. Carel (Van) Alsem van Lingen, overl. te Leiden 12 Jan. 1807. Uit het eerste huwelijk werd, behalve eene dochter Sara Cornelia Louisa, geb. 22 Febr. 1771, maar jong overleden, geboren: Mr. Willem Pieter, te Alkmaar 9 Jan. 1769, overl. te Leiden 3 Maart 1837 [3]), gehuwd te Deventer 2 Aug. 1790 met Agatha Aleijda Jordens, overl. te Leiden 16 Aug. 1843 [4]), uit welk huwelijk:

1. Adriana Helena Wilhelmina, geb. 24 Aug. 1791, overl. te Leiden 21 Febr. 1864, gehuwd 5 Oct. 1820 met Mr. Willem Hendrik Dozy, geb. 24 Maart 1792, overl. 11 Juli 1860 [5]), uit welk huwelijk eene dochter en een zoon.

---

hetzelfde college. In 1787 werd hij aangesteld tot Schout en Secretaris van 's Gravendeel en Leerambacht, in 1795 tot Bailluw van den Lande van Strijen. Ik meen te weten dat hij te Voorthuijzen overleed als tolbaas.

[1]) Dat de nakomelingen van Ludovicus Kluit niet voldoende kunnen worden opgegeven, laat zich verklaren uit de omstandigheid, dat vele slechts eene bescheiden plaats in de maatschappij hebben ingenomen.

[2]) Hij is de beroemde Hoogleeraar, die met zijne tweede vrouw omkwam bij de ramp van Leiden. Zijn geschilderd portret is onder mijne berusting.

[3]) Bekend door de „Algemeene rekening wegens de ramp, aan de Stad Leyden overgekomen" cet. cet. door hem met C. J. Wenckebach opgemaakt; zie over hem Siegenbeek in Hand. Maatsch. Nederl. Letterk. 1837, blz. 31—36. Hij is ook bekend als Mr. W. P. Van der Streng Kluit.

[4]) Zij was eene dochter van Mr. Coenraad Alexander Jordens, Burgemeester van Deventer.

[5]) Mr. W. H. Dozy, Secretaris van Curatoren der Hoogeschool te Leiden, werd 12 Dec. 1834 benoemd tot lid van de Maatsch. der Nederl. Letterk. Een levensbericht van hem ontbreekt.

2. Mr. Coenraad Alexander, geb. te Leiden 22 Mei 1793, overl. te Alphen a/R 25 Juni 1854 [1]), gehuwd 14 Oct. 1815 met Agnetha Elisabeth Konijnenburg, overl. te Alphen 21 Dec. 1819, oud 27 jaar [2]), uit welk huwelijk:

a. Agatha Aleida Maria Sophia, geb. 7 Aug. 1816, overl. in O. I. 5 Juli 1854, gehuwd 4 Dec. 1840 met Hessel Haagsma, overl. te Rembang 19 Maart 1855 [3]), uit welk huwelijk 3 kinderen.

b. Jan Willem Pieter, geb. 25 Nov. 1817, gehuwd 21 Sept. 1858 met Margaretha Martina Hartevelt, geb. te Leiden, 1 Febr. 1829, uit welk huwelijk: *α*. Margaretha Martina, geb. te Alphen 9 Nov. 1859, gehuwd aldaar 3 Aug. 1882 met Adrianus Lodewijk Drost Dz., Notaris te Amsterdam: *β*. Agnetha Elisabeth, geb. te Alphen 1 Juli 1864; *γ*. Coenraad Alexander Jan, geb. te Alphen 2 Juni 1866, overleden aldaar 14 Maart 1867.

c. Maria Cornelia Agnetha Elisabeth, geb. te Alphen 5 Nov. 1819, overl. aldaar 10 Jan. 1820.

Mr. Coenraad Alexander hertrouwde 19 April 1822 met Geertruida Adriana Maas, overl. te Alphen 5 Juni 1844, oud ruim 54 jaar [4]), uit welk huwelijk: *a*. Adriaan, geb. te Alphen 20 Maart 1823; *b* Cornelis, geb. te Alphen 19 Aug. 1824, overl. 7 Dec. 1846; *c*. Geertruida Adriana, geb. te Alphen 19 Sept. 1826, gehuwd te Apeldoorn 5 Nov. 1875 met R. Brouwer uit Weesp, weduwnaar van A. De Vries; *d*. Coenraad Alexander, geb. te Alphen 27 Febr. 1829, overl. 25 Aug. 1848 aan boord der Lucipara, Kapt. Visman; *e*. Louisa Cornelia, geb. te Alphen 19 Aug. 1831, overl. 13 April 1832; *f*. Louisa Cornelia, geb. te Alphen 30 April 1833, overl. aldaar 24 Juni 1835; *g*. Gerard Brandt, geb. te Alphen 19 Febr. 1840, overl. aldaar 9 April 1847.

3. Willem Pieter, geb. te Leiden 29 Januari 1796, overl. aldaar

---

[1]) Hij was Notaris en Directeur van het Postkantoor te Alphen a/R. Als lid van de Maatsch. der Ned. Letterk. is hij geschetst door Prof. H. W. Tydeman, in Hand. 1855, blz. 65—69.

[2]) Zij was eene dochter van den Remonstrantschen Hoogleeraar J. Konijnenburg.

[3]) Hessel Haagsma, uit Sneek, was Apotheker te Leiden, en vertrok 5 Mei 1852 met vrouw, dochter en zoon naar Java.

[4]) Zij was eene dochter van den Remonstrantschen Predikant Maas te Zwammerdam.

7 Oct. 1857 [1]), gehuwd aldaar 19 Juni 1818 met Anna Maria Van Lelijveld, geb. te Leiden 9 Oct. 1792, overl. aldaar 19 Dec. 1846 [2]), uit welk huwelijk:

a. Agatha Wilhelmina Adelaida Maria, geb. te Leiden 1 April 1819, overleden aldaar 9 April 1829.

b. Mr. Pieter Cypriaan Willem, geb. te Leiden 26 Maart 1820 [3]), gehuwd te 's Hage 12 Mei 1852 met Anna Frederica Twiss, overl. 29 Aug. 1858, oud 29 jaar; hertrouwd te 's Hage 10 Febr. 1869 met Maria Elisabeth Schneider, uit Siegen in Pruisen.

c. Gerlacus Willem Scheltinga, geb. 9 Juli 1821, overl. te Leiden 10 Febr. 1846.

d. Marie Adriaan, geb. 18 Jan. 1823, overl. te Leiden 14 Sept. 1863 [4]), gehuwd te Leiden 15 Maart 1849 met Ephraima Bartha Johanna Scheltema, geb. 20 Juni 1828, uit welk huwelijk: *α*. Willem Pieter Anne Marie, geb. te Leiden 14 April 1850, overl. te Wassenaar 22 Juni 1851; *β*. Henriette Jacoba, geb. te Leiden 30 Jan. 1852, gehuwd te Leiden 20 Mei 1875 met Jhr. Mr. Tjalling Aedo Johan Van Eijsinga, geb. te Leeuwarden 2 April 1846, uit welk huwelijk 4 kinderen; *γ*. Willem Pieter Anne Marie, geb. te Leiden 25 Dec. 1854; *δ*. Frederik Anne Pieter Cypriaan, geb. te Leiden 15 Oct. 1856, overl. 12 Oct. 1884; *ε*. Tweelingbroeders, geb. te Leiden 17 Aug. 1858: 1. Jan Marie Pieter, en 2. Marie Ephraim Bartholomeus Johannes, gehuwd te Hilversum 10 Juli 1890 met Anna Elisabeth De Clercq, uit welk huwelijk: Ephraima Bartha Johanna, geb. te Utrecht 4 Oct. 1891; *ζ*. Anna Maria Johanna, geb. te Leiden 9 April 1860, gehuwd te Amsterdam 15 Maart 1888 met Willem Dirk Henrik Baron Van Asbeck, uit welk huwelijk 2 zoons.

e. Jeanne Henriette Annette, geb. te Leiden 31 Mei 1824, overl. aldaar 9 Jan. 1892.

f. Anna Maria Charlotta, geb. te Leiden 30 Mei 1826, overl. aldaar 22 Juni 1886.

---

[1]) Hij was, evenals zijn vader, Directeur van het Postkantoor te Leiden.

[2]) Zij was eene zuster mijner moeder, zie lager.

[3]) Hij is geweest Griffier bij de Kantongerechten te Woerden en 's-Gravenhage.

[4]) Medestichter van de Kweekschool voor de Zeevaart te Leiden.

g. Johanna Wilhelmina Maria, geb. 2 Oct. 1828, overl. 4 Oct. 1828.

h. Drieling-dochters, geb. te Leiden 28 Maart 1830: 1. Agatha Wilhelmina, overl. 11 April 1830; 2. Adelaida, overl. 29 Maart 1830; Maria Johanna, overl. 30 Maart 1830.

i. Corneille Henri, geb. te Leiden 10 Febr. 1832, overl. aldaar 13 Juni 1857.

k. Agatha Wilhelmina Adelaida Maria, geb. te Leiden 8 April 1834, overl. aldaar 17 Nov. 1855.

4. Johanna Wilhelmina Maria, geb. te Leiden 12 Dec. 1802, overl. aldaar 13 Dec. 1850.

5. Johanna Agatha, geb. te Leiden 29 Juni 1806, overl. aldaar 18 Jan. 1884.

Mr. Hendrik Kluit van Rhijnsaterwoude, geb. te Dordrecht 12 Sept. 1740, overl. te Leiden 30 Aug. 1812 [1]), gehuwd te Lillo 2 Juli 1771 met Elisabeth Provó, overl. aldaar 21 Maart 1776, oud 26 jaar [2]), hertrouwd te 's Hage 9 Nov. 1788 met Johanna Albertina Schopman, Wed. van Mr. Jan Frederik Van Steelandt, overl. te Utrecht 15 April 1801 [3]); uit zijn eerste huwelijk sproten voort:

1. Willem, geb. te Lillo 5 Juni 1772, overl. te Axel 28 Jan. 1805 [4]), gehuwd te Goes 19 Maart 1793 met Susanna Jacoba

---

[1]) Hij voerde den titel van gemelde heerlijkheid als herkomstig van zijne tweede vrouw. Op 10 April 1807 werd hij lid van de Maatsch. der Nederl. Letterk. Zijn levensbericht door Te Water komt voor in Hand. 1813, blz. 5; zie ook Alg. Konst- en Letterb. 1813, blz. 163—166. Onder mijne berusting zijn van hem: een groot geschilderd portret, en een klein in 1794 door Joh. Anspach vervaardigd.

[2]) Het geslacht Provó uit Frankrijk herkomstig, vestigde zich na de herroeping van het Edict van Nantes te Breda. Cornelis Provó, Schepen dier stad, had onder meer een zoon Willem Provó, Majoor van Lillo, gehuwd met Petronella Van Duijsel, overl. 15 April 1774, oud 54 jaar en 10 maanden, uit welk huwelijk slechts één kind: Elisabeth Provó, 8 Febr. 1750 gedoopt.

[3]) Johanna Albertina Schopman, geb. te 's Hage 27 Maart 1734, was aldaar 21 Aug. 1756 gehuwd met Mr. Johan Frederik Van Steelandt, geb. 23 Sept. 1730, in 1785 Advocaat-Fiscaal en Procureur-Generaal van Braband en den lande van Overmaas, uit welk huwelijk 4 kinderen.

[4]) Zooals ik reeds vroeger in Nijhoff's Bijdr. N. R. dl. 9, blz. 236, aant. meedeelde, heeft Willem Kluit, als mede-erfgenaam van Theodorus Van Duijsel (broeder van de hierboven vermelde Petronella) overl. 11 Jan. 1784, zich een' korten tijd in 1785 Willem Theodorus Van Duijsel Kluit genoemd. Van hem is in mijn bezit een waarschijnlijk tusschen 1791 en 1796 geschilderd portret als militair.

Vrouwtje De Smidt, geb. te Axel 6 Juli 1766, overl. aldaar 20 Sept 1798 [1]), uit welk huwelijk:

a. Elisabeth Henrica Vrouwtje Sautijn Kluit, geb. te Veere 26 Juni 1793, overl. te Leiden 13 Juni 1856, gehuwd aldaar 10 Maart 1816 met Mr. Andries Abraham Dillié, geb. 19 Juli 1791, overl. te Leiden 19 Sept. 1856, uit welk huwelijk verscheidene kinderen.

b. Mr. Hendrik Sautijn Kluit, geb. te Veere 10 Maart 1795, overl. te Amsterdam 19 Oct. 1873 [2]) gehuwd aldaar 7 Mei 1829 met Jacoba Henrietta Talbot, geb. 8 Aug. 1792, overl. 9 Juli 1831 [3]), uit welk huwelijk eene op 5 Juli 1831 levenloos geboren

---

[1]) Zij was eene dochter van Johan De Smidt, Commies van 's Lands Magazijnen en Ontvanger van de Convoijen en Licenten te Axel, Rentmeester der Heerlijkheid van Zaamslag, gehuwd met Catharina Vrouwtje Schovel, die hem overleefde en 1 Juni 1795 te Veere overleed.

[2]) Zooals uit Kok, Vaderl. Woordenb., dl. 26, blz. 156, blijkt, onderscheidt men bij het geslacht Sautijn, dat zijnen naam ontleent aan een dorp bij Valenciennes, en tijdens de Spaansche troebelen herwaarts kwam, een' Hollandschen en een' Zeeuwschen tak. Van dezen laatsten huwde zekere Abraham Sautijn op 17 Aug. 1706 te Amsterdam met Vrouwtje Elias; haar dochter Aplonia Elisabeth Sautijn, geb. te Amsterdam 20 Aug. 1709, gehuwd 20 April 1734 met Louis Schovel te Axel, was moeder van de reeds vermelde Catharine Vrouwtje Schovel, geb. 27 Sept. 1735, gehuwd met Johan De Smidt. Uit dit huwelijk sproten, behalve een zoon Jacob Cornelis Sautijn De Smidt, als jongeling in Jan. 1789 overleden, twee dochters: 1. Susanna Jacoba Vrouwtje De Smidt, gehuwd met Willem Kluit, na wiens dood in 1805 zijne beide kinderen *Sautijn Kluit* zijn genoemd; 2. Maria Catharina Apolonia De Smidt, gehuwd met Abraham Hubertus Van Wijn, Groot Majoor der Stad Axel, waarvan een zoon is geweest Hendrik Sautijn Van Wijn, die in 1821 een „Kantoor van Administratie te Heusden, voor den Franschen achterstand en aannemingen" had.

[3]) Zij was een der 9 kinderen uit het tweede huwelijk van Mr. Jacob Hendrik Talbot, geb. te Suriname 10 Mei 1736, Raad van Politie aldaar, en als zoodanig onder Mauritius tijdelijk belast met het Fiscalaat van Oct. 1748 tot Oct. 1749; koopman en Regent van het Aalmoeseniersweeshuis te Amsterdam, overl. te Wageningen 20 Mei 1802. Eerst gehuwd met Charlotte Marie Benelle, begraven in de Oude Kerk te Amsterdam 8 Jan. 1778, uit welk huwelijk één kind; hertrouwd 26 April 1779 met Geertruid Susanna Deutz, geb. 24 Maart 1754, overl. te Amsterdam 2 Febr. 1820, dochter van Mr. Daniel Deutz Anthonyz., Burg. van Amst., overl. 29 Juni 1775, en Geertruid Van Son, overl. 11 Juni 1792.

dochter; hertrouwd te Leiden 16 Oct. 1834 met Maria Marguerite Van Lelijveld, geb. te Leiden 8 Juli 1797, overl. te Amsterdam 27 Febr. 1849 [1]), uit welk huwelijk: *α*. Cypriana Anna Margaretha Susanna Jacoba Vrouwtje Sautijn Kluit, geb. te Amsterdam 29 Aug. 1835, gehuwd aldaar 16 Juli 1863 met Dr. Willem Nicolaas Du Rieu, geb. te Leiden 23 Oct. 1829; *β*. Mr. Willem Pieter Sautijn Kluit, geb. te Amsterdam 29 Oct. 1838.

Willem Kluit hertrouwde 20 Jan. 1800 met Johanna Sara Faro, overl. te Axel 4 Sept. 1801 [2]), uit welk huwelijk eene dochter, jong overleden.

1. Mr. Pieter Willem Provó Kluit, geb. 16 Oct. 1773, overl. te Bussum 24 Juli 1851 [3]), geh. te Amsterdam 16 Oct. 1798 met Catharina Wendelina Jacoba Van Goor, geb. aldaar 8 Dec. 1778, overl. aldaar 11 April 1819 [4]), uit welk huwelijk, behalve eene doode dochter in Sept. 1799, en een doode zoon 19 Mei 1802:

a. Mr. Hendrik Provó Kluit, geb. te Utrecht 9 Sept. 1803, overl. te 's Hage 27 Oct. 1860 [5]), gehuwd te Amsterdam 25 Juli 1839

---

[1]) Zij was eene der 8 kinderen van Mr. Pieter Van Lelyveld Pietersz. te Leiden, geb. 16 Febr. 1765, overl. 7 Jan. 1808, gehuwd 17 Oct. 1786 met Cypriana Anna Margaretha Van Roijen, geb. 15 Aug. 1763, overl. 2 Febr. 1828, dochter van Mr. Jan Van Roijen Adriaansz. en Gerarda Deliana Berger.

[2]) Eene dochter van Johannes Faro, Notaris te Groede, en Adriana Josina Luteijn.

[3]) Hij overleed als Voorzitter van het Prov. Gerechtshof van Noord-Holland. Als lid van de Maatsch. der Ned. Letterk., sedert 3 Juli 1804, is hij geschetst door Mr. H. J. Koenen in de Handel. dier Maatsch. 1852, blz. 3. De naam van moet *Provó* hem reeds dadelijk bij zijne geboorte zijn toegevoegd.

[4]) Nicolaas Van Goor, geb. te Amst. 4 Nov. 1723, overl. aldaar 20 Aug. 1779, was eerst gehuwd met Catharina Cooij, geb. te Amst. 20 Dec. 1725, overl. aldaar 6 Maart 1776, daarna in 1776 met Catharina Starre, geb. te Amst. 10 Febr. 1754, overl. aldaar 28 Jan. 1835, uit welk huwelijk Catharina Wendelina Jacoba Van Goor. Catharina Starre hertrouwde 5 Aug. 1787 met Nicolaas Jan Nessing, geb. in 1758 of 59, overl. 5 Maart 1805.

[5]) Overleden als Lid van den Hoogen Raad der Nederlanden. Als lid van de Maatsch. der Ned. Letterk., sedert 16 Juni 1853, is hij geschetst door Mr. C. H. B. Boot in de Handel. dier Maatsch. 1861, blz. 11.

met Alida Christina Assink, geb. te Zaandam 19 Aug. 1810, overl. te 's Hage 6 Oct. 1886 [1]), uit welk huwelijk:

α. Pieter Willem Hendrik, geb. te Amsterdam 1 Sept. 1840, gehuwd te Voorschoten 2 Juni 1871 met Anna Geertruida Reijers, geb. 20 Jan. 1841, uit welk huwelijk:

1. Hendrik Christiaan, geb. te Voorschoten 8 Aug. 1872, overl. te Deventer 9 Aug. 1873.
2. Hendrik Christiaan, geb. te Voorschoten 28 Febr. 1874.
3. Pieter Willem Hendrik, geb. te Oosterbeek 20 Juni 1878.
4. Anna Geertruida, geb. te Oosterbeek 10 Maart 1880, overl. aldaar 20 Nov. 1880.

β. Alida Christina, geb. te Amsterdam 1 April 1842, gehuwd te 's Hage 5 Juli 1867 met Mr. Willem Adrien Louis Domis, geb. te Amsterdam 5 Juli 1835, thans Raadsheer in het Gerechtshof aldaar, uit welk huwelijk 3 kinderen.

γ. Catharina Wendelina Jacoba, geb. te Amsterdam 9 Nov. 1843, gehuwd te 's-Hage 23 Feb. 1882 met Samuel Taudin Chabot, geb. te Rotterdam 7 Februari 1842, overl. te Scheveningen 8 Maart 1885.

δ. Hendrik Jan, geb. te Amsterdam 14 Maart 1845, gehuwd te 's-Hage in Januari 1880 met Louise Josephine Charlotte Michel, overl. aldaar 6 Febr. 1882, oud 41 jaar.

ε. Adriaan, geb. te Amsterdam 27 Maart 1847, gehuwd te San Francisco 24 Nov. 1874 met Johanna Louisa Lauterwasser, overl. 11 Maart 1886, uit welk huwelijk: 1. Catharina Frederica, geb. te San Francisco 27 Sept. 1875, overl. 4 Sept. 1876; 2. Alida Christina, geb. te San Francisco 5 Oct. 1876, overl. 8 Juni 1878; 3. Adriana Johanna Louise, geb. te San Francisco 23 Jan. 1880; 4. Hendrika Frederika, geb. te San Francisco 11 Maart 1882; hertrouwd 16 Juni 1887 met Frances Emma Cross.

b. Nicolaas Karel Provó Kluit, geb. te Utrecht 26 Sept. 1805, overl. aldaar 6 Nov. 1805.

---

[1]) Eenig kind van Hendrik Jan Assink en Geertje Van Haften, overl. 1853.

c. Elisabeth Henrica Provó Kluit, geb. te Utrecht 2 Mei 1807, overl. te Amst. 17 Oct. 1856.

d. Catharina Jacoba Provó Kluit, geb. te Utrecht 6 Febr. 1810, overl. te Amst. 13 Juni 1849.

e. Pieter Willem Provó Kluit, geb. te Utrecht 24 Febr. 1811, overl. aldaar 3 Jan. 1876.

f. Susanna Wilhelmina Provó Kluit, geb. te Amst. 2 Oct. 1814, overl. aldaar 15 Oct. 1816.

3. Ludovicus, geb. te Lillo 20 Oct. 1774, overl. aldaar 3 Jan. 1775.

4. Adriaan, geb. te Lillo 3 Maart 1776, overl. aldaar 11 Nov. 1778.

Het zoogenaamde wapen van het hier beschreven geslacht Kluit moet bestaan ter linkerzijde uit een' klimmenden hond op een groen veld, ter rechterzijde uit een' klimmenden leeuw op een rood veld. Maar onverschillig als ik nu eenmaal ben voor deze ijdelheid van een burgerlijk geslacht, zoo is het mij niet bekend wie mijner voorzaten zich en de zijnen als voorbeelden van trouw en van moed heeft durven voorstellen.

Plompe- of meyrbladen. (XLII, 283). — Daar de lindeboom bij het Germaansch vóórgeslacht in hooge eer stond, — zie mijn werkje „Merkwaardig Geboomte" (Amerongen, F. F. Kuiper, 1888) bl. 34, 6—40, naast *Nav.* XXX, 335; XXXIII, 314, 5, en vooral L. Ph. C. v. den Bergh, Nederl. Mythol. (1846, bl. 385, 6) [1], — en ook in de heraldiek zijne rol speelt, is de meening van den heer Joh. Theod. de Raadt allerwaarschijnlijkst te achten, dat hetgeen in verloop van tijd òf als plomp (waterblad) òf als lindeblad òf als hart geblazoeneerd is, oorspronkelijk louter een lindeblad is geweest; sprekende wapens als bijv. v. der Meeren (plomp, Hgd. Meerblatt), Herzlieb (hart) natuurlijk uitgezonderd. Die meening

[1]) Dat aldaar de afleiding Geleende (dorp in Limburg) als Ge-*linde*, niet deugt, toone Nomina Geogr. Neerl. III (1890/91) bl. 109. Gelinde, glint beduidde in 't Mid.-Nederl. hegge, staketsel, omtuining van latwerk. J. van Wijk Rzn heeft Gelinde *of* Gelinge (bij St. Truijen), onderscheiden van Geleen (bij Sittard). Geleen is ook de naam van een riviertje, langs Susteren, op de kaart in Slichtenhorst's „Toneel des Lands van Gelder" bij bl. 49, als „Geleynen beeck" vermeld.

drukte onze geachte medewerker aldus uit in zijnen „Armorial Brabançon" (vgl. *Nav.* XL, 528), p. 12: „Dans un travail remarquable, intitulé:" „Die Linde in der Heraldik, in der Sphragistik und als Ornament (Jahrbuch des herald.-geneal. Vereines Adler in Wien; V (1878) S. 43—54), feu le Prince T. K. zu Hohenlohe-Waldenburg constate qu'outre les feuilles de tilleul, l'on rencontre dans les armoiries allemandes, des feuilles de nénuphar (Seeblätter), plus rares que les premières. Le savant auteur ajoute que, dans bien des blasons, *les feuilles de tilleul se sont transformées en feuilles de nénuphar.* Il cite plusieurs exemples de telles métamorphoses. A notre sens, *le meuble héraldique, blasonné tantôt feuilles de nénuphar, tantôt feuilles de tilleul, tantôt coeur*, n'importe les différentes variantes, sous lesquelles il se présente, *n'est autre chose que la feuille de tilleul*, arbre qui joue un grand rôle dans les traditions des peuples germaniques. Pour se convaincre de la justesse de notre manière de voir, nos lecteurs pourront comparer l'écu de Atrio de Saint-Géry aux sept blasons de Saint-Géry („Histoire de Bruxelles", pl. I et XIII) et les deux armoiries de Woluire, A et B (ib. Pl. XXII). Outre les exemples que nous venons de signaler, nous en avons rencontré un certain nombre d'autres, absolument analogues, dont la citation nous entrainerait trop loin. Mais, nous reconnaissons que, dans certains cas, *lorsqu'il s'agit d'armoiries parlantes* par exemple, *il faut blasonner feuille de nénupher* (v. du *Meeren* etc.) ou coeur (Herzlieb, Herting, etc)."

Dit citaat geeft tevens eenige litteratuur. Wat de beteekenis betreft: even natuurlijk als 't is, dat er geslachtsnamen bestaan als v. der *Meer*, v. der *Meeren;* evenzeer ligt 't in de reden, dat de zoodanige namen dragende familiën soms een *water*blad kozen tot blazoen.

Ook J. B. Rietstap's „Handboek der Wapenk." bl. 216 leert, dat de plompen dikwijls met harten zijn verward geworden.

JAC. A.

Caters (XL, 313.) — Van dit oude Ommelander geslacht wordt t. a. p., noot 4, gezegd, dat het in 1622 is uitgestorven. Het vol-

gende is hiermede in tegenspraak. In den afgeloopen zomer werd Frieslands hoofdstad bezocht door zekeren baron de Caters, een jong edelman uit België, die beweerde, dat het aloude slot Burmaniahuis aldaar, eertijds aan zijn geslacht had toebehoord; reden waarom hij in deze overoude bezitting groot belang stelde.

Nu is het een feit, dat Burmaniahuis, in het laatst der 16e eeuw, heeft toebehoord aan zekeren Claes Caters, als man van Anna van Burmania, zoodat het naar dezen eigenaar dan ook wel „Catershuis" heeft geheeten. En evenzeer staat het vast, dat deze Claes Caters, wiens vier kwartieren, blijkens de geneal.-C. in het Hs. Doys, de volgende zijn: Caters, Tamminga, Ripperda, Ripperda, — behoord heeft tot het hier bedoeld Ommelander geslacht.

Vrage nu: wat hiervan te denken?

Is het beweren van den Heer de C. juist en stamt deze alzoo uit de Ooster-Lauersch Friesche Catersen? Zijn wapen schijnt er tegen te pleiten, daar dit geheel iets anders vertoont als dat van het Ommelander geslacht. Immers Rietstaps Arm. Gén. Ie Ed. heeft het volgende:

Caters—Flandre (anobli, 22 janr. 1735. Barons. 1858) D'azur à trois chats rampants d'or, les deux du chef affrontés et jouant de la patte. Cimier: un chat issant d'or.

VAN WAGENINGEN THOE DEKEMA.

Van de Sande en Van Wassenaer (XLI, 619). — Willem van de Sande, geboren te Nijmegen 7 en gedoopt 12 April 1724, stierf in Februarij 1777, huwt te Nijmegen 18 Maart 1773 Maria Smits, geboren 7 en gedoopt te Nijmegen 10 April 1737, begraven te Nijmegen 18 Junij 1793. Hij was raad der stad Nijmegen. Hunne dochter Judith Petronella van de Sande, geboren te Nijmegen 7 en gedoopt 10 Mei 1775, huwde te Oirschot 25 Augustus 1795 Jacob Nanning Arend baron van Wassenaer van St Pancras. Hun zoon Willem Frederik Pieter Herman baron van Wassenaer St Pancras is geboren te Nijmegen 2 en gedoopt 17 December 1809. Zijne vrouw Henriëtta Jacoba Cramer is geboren te Arnhem 28 October 1831 en stierf te Kleef 18 Julij 1878. Hun zoon Jacob

Nanning Arend baron van assenaer WSt Pancras is geboren 12 Januarij 1855.

U. M. P. S.

De Pauw (XLI, 324). — Cornelia de P. (zie de nieuwe „Kwartierstaten" — nl. die van Henry Jean van Walree) had eene zuster, Elisabeth, welke huwde Jacob Logger, wedr Teuntje van Yperen Christiaansdr. Zij hadden 8 kind., waarvan Elisabeth tr. Jacobus v. Kamen, wiens geslacht ter gelegener tijd behandeld zal worden in „de Nederl. Leeuw". Zie ook ald. „Geslacht van Diepenbeek" in afl. 12 van 1891. Hoe is het wapen van Logger? Wat was hij?

Utr. H. J. S.

De Feyter (XLI, 315). — De noot zegt dat deze De Feyter 3 molenijzers voerde. Rietstap geeft behalve het wapen van het Middelb. geslacht ook: De Feyter (Holl.) d'or à trois fers de moulin de sabee. Bij eene dame alhier (nu te Harderwijk wonende) zag ik eene kwartierstaat Thierens, waarvan ik noteerde: Bruno de F. heer van Muylkerke en van Zijl ('t is ook mogelijk dat zijne moeder v. Zijl heette; ik noteerde het jaren geleden in haast) had eene dr. Nathalia, welke tr. Johan Doudijns etc. als Nav. en Balen 1314. Deze Bruno is vermeld Balen 1101 als koopende Muylkerke. Wapen echter niet 3 molenijzers, maar d'or à la fasce vivrée de guelles. Den heer M° wil ik 't adres van bedoelde dame wel opgeven. 't Was eene kwartierstaat met 32 wapens, als ik mij wel herinner.

Utr. N. Gracht 36. H. J. S.

Cabillau-Sersanders (XL, 557, noot). — De heer A. A. Vorsterman van Oyen te 's Hage bezit eene kwartierstaat op perkament van Guisbert Hubert Sersanders, a° 1653. — Sersanders, Waelbroek, Ruffelaert, Grijsperre, Viron, Meulenaere, Cabillau, Gruitere — Nieuwlant, Maes, Wijts, de Boot, Castillo, Nounner, Pottiers, Vasseur.

's Hage. M. G. W.

Edema. — Men vraagt het wapen dezer Friesche (?) familie, waarvan in de vorige eeuw leden te Zalt-Bommel en te Loenen a/d Vecht woonden.

H. E.

Von Loevenich. — Om inlichting wordt verzocht aangaande de afstamlingen van Salomon Abraham von L., zoon van Alexander von L., die zich uit Burtscheid (Bur of Borscheid, Kreits en rgistr. Aken) in 't laatste gedeelte der 17de eeuw te Amsterdam vestigde, en aldaar huwde. Denkelijk verhuisde een lid dezer familie naar Noord-Amerika; daar een Hendrick von Loevenich of van Leuvenigh in dat land in 1716 overleed, en zoons naliet, wier nazaten nog in leven zijn. — Aangezien er geen plaats van dezen naam schijnt te bestaan, zal de bakermat dezer familie wezen Leuvenum, buurschap met landgoed te Ermelo (Veluwe), dat reeds omstr. 300 voorkomt (Nom. Geogr. Neerl. II, 151), in 1663 zelfs vermeld staat als „de buijrschap Leeuwenheyne" (Geld. Leenregr. Afd, Veluwe, Art. Ermel, f°. 34), en op de kaart in „Tegenw. staat v. Geld. a° 1741 rechtstreeks als Lovenich wordt aangeduid. Zie voorts Nom. Geogr. Neerl. III, 168, 9, waar men bespeurt, dat, wat den naam betreft, Leuvenum te Ermelo, nagenoeg identisch is met Leuvenheim, bp. te Brummen.

Schouten. — Gevraagd geneal. en wapen dezer familie, waartoe behooren Adriaan Schouten, vader van Maria en Pieter S., die 1657 te Kralingen woonden. Pieter huwde Cornelia.. en had deze kinderen : Adriana gedt. Kralingen 9 Dec. 1657, Adriaan gedt. K. 24 Oct. 1660, Cornelia gedt. K. 14 Febr. 1666, Johannes gedt. K. 26 Aug. 1668 volgt. Barbara gedt. K. 16 Feb. 1670 en Cornelia gedt. Rotterdam 27 Aug. 1671. — Johannes S. voornd ging te Nieuwerkerk a/d IJssel wonen en wint Cornelia tr. Matthijs de Kater en Pieter tr. Kralingen 31 Oct 1706 Cornelia de Kater zuster van Matthijs ; winnen o. a. Mecheld ged. K. 5 Juni 1707 Hadewij ged. K. 18 Sept. 1718 en Cornelia gedt K. 4 Nov. 1722.

O.

Nahuijs (XLI, 513). — Zou de Heer de Raadt misschien zoo vriendelijk willen zijn mede te deelen door wien en wanneer de „lettres patentes originales" zijn gegeven, die hij in 't archief van den heer Maurin Nahuijs te Brussel heeft gezien? Indien het niet te veel gevergd is, zouden wij ook gaarne vernemen, welke de andere authentieke stukken zijn, waarop gedoeld wordt en vooral of het stukken zijn, die na 1887 zijn ontdekt. Welke waarde kan worden gehecht aan de papieren, waarop de heer Maurin Nahuys zich vóór 1887 tot staving van zijne beweringen beriep, blijkt uit de artikelen in ons tijdschrift 4e jaargang, 1e afl. bladz. 3 en 6, en 6e jaargang, 1e afl., bladz. 77. Voor nadere inlichtingen houden wij ons zeer aanbevolen.

's-Gravenhage. DE NEDERLANDSCHE HERAUT.

Berger en van Bochoven. — Worden gevraagd de namen en voornamen der ouders en grootouders (met hunne geboorte- en sterfjaren) van:

Mr. Cijpriaan Berger, burgemeester van Utrecht, geb. te Utrecht 5 Nov. 1700, st. aldaar 11 Junij 1786, en diens echtgenoote Anna Margaretha van Bochoven, geb. te 's Hage 29 Junij 1710, st. te Utrecht 7 Mei 1782; gehuwd te 's Hage 17 April 1731.

Den Haag. V. H.

Moulin (Du) (XL, 497). — Carel Diederick baron Du Moulin, werd 30 Juli 1727 te Leeuwarden, en niet te Namen, geboren, uit het den? voltrokken huw. tusschen Luit.-kol. Ferdinand Théophile baron Du Moulin en Philippine Christiane de Schillingh, eerder hofdame van prinses Marie Louise van Hessen-Kassel, douairière prins Willem Friso.

's-Hage. M. G. WILDEMAN.

Bentz van den Berg (XLI, 132, 240). — Wapen Van den Berg, volgens cachetafdruk: in zilv.? eene faas van blauw?, waarom een klimmende leeuw van? Helmt.: eene vlucht van? Hoe zijn de onbekende kleuren en zijn de aangegeven kleuren in orde? Hoe is 't wapen Bentz? Rietstap noemt meer dan eene familie van dezen naam.

U. H. J. S.

KERKGESCHIEDENIS.

BIJZONDERHEDEN UIT HET 2de NOTULENBOEK DER VOORMALIGE CLASSE

VAN VOORNE, PUTTEN EN OVERFLAKKEE.

MEDEGEDEELD DOOR

H. DE JAGER.

Onder dezen titel wensch ik een vervolg te geven op de artikelen over de eerste predikanten der verschillende gemeenten uit de Classe, door mij in dit maandschrift of elders geplaatst.

De vergaderingen der Classe werden volgens een rooster in de onderscheiden gemeenten gehouden [1]. In de Acta van 10 April 1595 staat:

„Is bij de Broederen eendrachtel. geadviseert, dat men voortaen gheen plaetsen overslaen en sal om classis te houden, tsij dan ofter diennaers sijn oft niet, ende dat men de costen, soo daer geen diennaer en is, aen den Rentmeester vinden sal. Item is geadviseert, dat die minister loci, daert classis gehouden wert, altijt de propositie doen sal. Item dat, soo een diennaer quaeme te vertrecken oft storve, als sijn buerte sal zijn tclassis te hebben, de costen des classis ten laste des diennaers gelijckewel staen sullen." — „Is geadviseert dat dengenen, die tclassis heeft, sal voor elcken dach, dien het classis hem bijblijft boven de twee ierste ordinaris dagen, sommierl. 6 guldens toegeleijt werden."

Den 15den April 1600 werd „tot ontlastinghe van degenen, die de classe houden" moest, bepaald dat „een ijgelijck voortaen, bij verschijnne op de classe ofte niet, sal gehouden zijn te geven van ijder maeltijt 5 stuvers."

De communicatie tusschen Flakkee en de andere gemeenten der

[1]) Slechts éens werd de vergadering buiten het ressort der Classe gehouden; in plaats van te Hekelingen had zij in Oct. 1601 te Beijerland plaats.

Classe was lastig, bij slecht weer vooral [1]), en geen wonder daarom dat men in de Acta van April 1598 leest: „Bij die van Flacque is voorgeslaghen oft men niet en soude connen te wege brenghen, dat die van Flacque op haer selven souden wesen, behalven dat se eens int jaer oft hare gecommitteerde souden bij den anderen comen om, ofter eenighe swaere saken voorviellen, metten anderen te verhandelen; gel. de acte van de Prov. Synode, gehouden binnen Dordrecht Junij 1594, mede brengt dat het tselve soude mogen gescieden." In de volgende vergadering, gehouden Junij 1598, werd deze dicisie genomen: „Daer is van de Broederen gehandelt aengaende de veranderingen des classis om de swaricheden, perikelen ende costen te vermijden vant over en weer te varen. Is besloten dat men de classen zal houden op deselve orden, gel. sij int classeboeck gescreven staen, doch dat van nu voortaen alzoo sal toegaen, datter altijd 2 van de eene en ander zijde zullen vuijtten name van de andere op den classem gezonden werden om metten anderen te helpen handelen. Ende opdat de Broederen te beter eenicheijt metten anderen mochten houden ende niet en soude schijnen (dat zij) van elckanderen gescheijden waren, soo sullen zij eens des jaars bij den anderen comen, ende dat op den classe, die gehouden wort voor den Synode. Ende gel. degene, die op die tijt het classe sal moeten houden, meer costen zoude moeten dragen als dander, soo sullen de broederen daerom orde stellen ende een insien hebben om den voorz. broeder te verlichten." In 1601 werd wat besloten was, weer vernietigd. Acta van April 1601: „Alzoo voorgestelt is geworden, dat het goet ware dat de scheijdinghen der Classis, die gemaect is geweest, soude te niet gedaen worden, soo is geresolveert ende eendrachtelijcken besloten, dat de classe niet meer alzoo sal gescheijden wesen, maer dat de Broeders over wederzijden gehouden sullen wesen op alle Classicale vergaderingen te verschijnnen, gel. als te voren, te weten voor de scheijdingen." In 1608 werd voorgeslagen om alle vergaderingen der Classe te Brielle te houden; bij meerderheid van

[1]) In April en Junij 1601 werd de vergadering te Brielle gehouden in plaats van te Ouddorp „van wege het ongestuijmich weer."

stemmen werd echter besloten „bij de oude ordre te blijven" en dat alzoo „elcken kercken sijn keer ende buertte" zou „houden om de Broeders te ontfangen."

In 1601 werd tot een maatregel besloten die tot bekorting der vergaderingen moest leiden. Acta van Junij 1601: „Alzoo wij vernomen hadden, dat andere classen haere gecomitteerde hadden, die alle minder saken, soo vele het mogelijk waere, tegen het toecomende ordinaire (classe) afhandelen oft deselve prepareren, twelc diende om de classicale bijeenkomsten te becortten: soo is goetgevonden dat tselve in onse classe mede soude gescieden, ende sijn daertoe 6 persoonen geordineert aen dese sijde, die alle woensdaghe daertoe souden vergaderen in den Briel, te weten de 3 diennaers van den Briel ende vant land Goeswinus Picardi, Goris Adriaenze ende N. Tyckmakers... ende sal tselve mede geobserveert worden bij de diennaers van Overflacke; soo eenighe van de andere daerbij begeeren te comen, sal henlieden toegelaten worden." Tegelijkertijd werd nog ander besluit genomen betreffende de class. kosten. „Is besloten dat men aen alle kercke sal versoecken volgende tgebruik van andere classen, dat se yet jaerlycx contribueeren tot vervullingen van de oncosten, die in den classe sullen werden gedaen van reysen ende andersins, boven de ordinare costen, die in het houden des Classis vallen ende van de diennaren gedragen worden." In 1603 werd besloten om niet alleen een praeses en een scriba, maar ook een assessor te kiezen (Acta van Junij 1603).

De gewoonte was jaarlijks 4 gewone vergaderingen ten huize der predikanten te houden. Behalve deze werden te Brielle buitengewone vergaderingen gehouden, en meer dan 40 hadden er plaats in het tijdvak, waarover het 2de Notulenboek loopt, 3 Oct. 1594—13 Juli 1609. Zij bestonden niet uit ouderlingen, maar alleen uit predikanten.

De bepaling, dat er in iedere vergadering een propositie gehouden zou worden, werd zeer vaak overtreden. Onderscheidene vergaderingen hadden er plaats, zonder dat er een propositie werd gehouden (Zie o. a. Acta van 7 Julij 1596). Soms werd de schade

ingehaald en werd de vergaderlng op twee, ja drie proposities vergast (zie Acta van 17 Junij 1597, 2 Oct. 1601 en 25 Juli 1606). De regel was dat er een vraag van den Catechismus behandeld werd: enkele keeren liep de propositie over een gedeelte des bijbels (zie Acta van Juni, Juli, Oct. 1604, Aug. 1600). Vrijmoedig velde men over 't gehoorde zijn oordeel. Gedurig is er genotuleerd, dat de propositie goed en redelijk geacht werd of dat zij „wel bevallen was." Als men wat aan- of op te merken had, en dat was vaak het geval, dan werd zulks den spreker aangezegd. Van Bylant werd „vermaent om de materie wat ordentlycker te handelen" (Acta van 2 Oct. 1601); De Brueck „om het gebet wat lanxsamer te doen" (Acta van April 1602); J. Damman „om zijn stemme niet soo seer te laten vallen (Acta van Julij 1603). Van een paar proposities is genotuleerd, dat zij geacht werden te zijn conform Gods Woord of „metten gront der H. S. te accorderen" (Acta van Junij en Julij 1597). Van eene propositie van R. Donteclock staat: „heeft deselve den broederen wel bevallen ende den Heeren ende den Broeder daervan gedanct." (Acta van April 1597). De propositie, door N. van Dam 25 Sept. 1595 gehouden, werd „loffelyck ende scriftel. bevonden en de Broeders dankten den „Heere voor zijn gaven, die voor de Broeders gehouden werd." In de Acta van April 1597 staat: „Des woensdaechs heeft Arnoult Timmerman, in de plaetse van een propositie te doen vuijt den Catechismo [1]), een

---

[1]) In 1599 werd besloten door de Classis dat de predikanten des namiddags den Catechismus zouden preeken en dat de schoolmeesters moesten zorgen voor het opzeggen van de „vrage des catechismus" door de kinderen (Acta van Junij en Aug. 1599). In 1601 en 1602 werden de predikanten, die den catechismus niet of niet meer prediken, vermaand om er mede „aen te vangen ende continueeren, soo lange alst mogel. soude wesen, al wast schoon dattet gehoor cleyn was."

In 1599 werd vernomen dat te Korendijk „na de sondaechschen achternoens predicatie eenige vergaderinge in der kercken gehouden werd om eenige capittelen vuijt Godes woort te hooren lesen." De Broederen der Classes vonden „de sake selfs niet quaet; nochtans om eenighe toecomende swarichheden te verhoeden, soo vonden sij goet, dat men voortaen tselve in een huijs ofte besloten camer aen de kercken doen soude" (Acta van April 1599). De gewoonte om de kerk voor 't gezegde doel te gebruiken hield evenwel stand. In de Acta van Aug. 1608

predike gedaen voor den gemeijnen volcke vuijt 1 Tim. 6 : 17, ende is deselve goet gevonden naer de cortheyt des tijts; ende is hem vermaent dat hij hem soude comform houden in de gebeden ende in de bedieninghe des doops."

De broederen der Classis oefenden niet alleen het toezicht uit over predikanten [1]) en schoolmeesters, [2]) maar zij zorgden ook waar

---

staat: „D. Florianus heeft voorgestelt hoe dat in de kercke van den Coorendijck, nadat de predicatie gedaen is, die maniere is, dat de lidtmaten der kercke int bijwesen van den predikant met voorgaende clockgeslach onder malcanderen lesen eenighe capittelen vuijt de H. S., ende dat die van Suijtlant wel wenschten dat sulx oock onder hen gesciede, vragende hoe hij hem daerin sal hebben te dragen. De Broeders hebben geadviseert, dat daer het met goede stichtinge kan gescieden, dat het daer doch met rypen raet ende met discretie ende voorgaende deliberatie geschiede ende dat het een yegel. in zijn vryheyt gestelt wert."

[1]) In 1596 werd gevraagd, of een leeraar, die „in leere ofte leven te vermanen" was, ter eerster instantie door den kerkeraad, of wel door de Classe of een collega moest worden vermaand. Het volgende werd besloten: „dat wanneer de faulten ende gebreken van eenighe dienaer, soo in leer soo in leven, geheel ruchtbaar sijn, soo sal hij van de Classe oft ymant vuijt denselven aengesproken ende vermaent mogen worden, oft schoen de kerkenraet te voren het haere niet gedaen en hadde, ende sal men alsdan, eer men in voorder handelingen met denselven diennaer compt te treden, zijn kerckenraet daervan adverteren, ten eijnde zij eenige vuijt den haren den Classe bijvoegen mogen, wanneer de saeke haeres diennaers van den Classe voorgenomen ende gehandelt sal worden."

[2]) Dat er niet alleen onder de predikanten, maar ook onder de schoolmeesters waren, die zich onwaardig gedroegen, blijkt uit enkele Acta. Te N.-Helvoet was in 1599 een meester, die zich verliep in „schandel. dronckenschap." Daaraan stond ook in 1600 de meester te Abbenbroek schuldig, van wien tevens bevonden werd dat hij geen „professie" deed „van de religie, waeromme hij soo bequaem" niet geacht werd om „de schole te bediennen ende niet min om met voorlesen ende voorsingen te helpen." Gezegde meester, tevens secretaris van Abbenbroek, verzocht met belofte van beterschap te worden gecontinueerd als meester en voorzanger, maar de Classe wees dat verzoek in Aug. 1600 af. Men vindt in de Acta van dien dag de redenen van afwijzing vermeld en daaronder dit: „dat men bij experientie bevint, dat het secretarisschap ende schoelampt tsamentlijck niet wel en connen bedient worden, principael van hem, die duer sticksinnicheijt soo bequaem niet en is de kinderen te leeren, waerduer gesciet (soo wij vernemen) datter eenighen hare kinderen elders bij een Mennonitissche vrouwe ter schole senden." Men zie voorts de Acta van 25 Sept. 1600, Apr. en Aug. 1601, April en Sept. 1602, Aug. 1608.

zij konden, voor beider stoffelijke belangen. In 1598 droegen zij aan Ds. van Dam op om te schrijven aan J. „Vuijtenboomgaert" om voor de dienaren van Voorne en Putten „te vercrijgen de ordinantie van de Staten aen den Rentmeestere tot betalinge van *f* 50" (Acta van 17 Junij 1598). In 1599 en in 1600 berichtte de rentmeester Jan Commersze aan de Classe, dat hij „de diennaren van Putte niet en conde betalen" dat hij daartoe „geen raet" wist. Terstond werd besloten aan de Staten by request te verzoeken „om daarinne te versien"; in 1600 lieten zij zulks doen door den Brielschen Magistraat (Acta van April 1599, Junij 1600). In Aug. 1600 konden „de diennaren van Putten als noch egheen betalinghe gecrijgen, dat door bidden ende smeecken somwijllen een pont oft twee." De Broeders besloten zonder verwijl „noch 14 daghen patientie te hebben" en dan te beraadslagen wat te doen. In 1605 werd gesproken over „de diennaers van Overflacke, zittende over het water" en voor wie „alle dingen diere ende costel" waren, en men vond goed een „generaele requeste, soo van die van Overflaque als de broederen int gemeen" te verzenden, inhoudende „dat de broederen over Mase ende Flacke niet meer en hebben als die van Hollant ende dat die van Seelant soo veel meer hebben tot subsidie, die maer haere naeste bueren syn, ende dat sij der halven mogen oock geholpen worden met een subsidie" (Acta van Oct. 1605). In 1606 werd noodig geoordeeld „ernstel. aen de Staten" te verzoeken „een algemeene vermeerderinge van gagie voor de predikanten van de Classis, die ten platten lande woonen." Dat de Broeders ook aan de schoolmeesters dachten, bleek o. a. in 1597, toen zij besloten „aen te houden aen den heeren van den Brielle om een behulp te hebben tot onderhout van den schoelmeestere in Bommene" (Acta van April 1597).

Tot de zaken, die bij de Broeders ter sprake kwamen, behoorde het spelen der „*retorijckers*", dat blijkens het Notulenboek plaats had in meer dan éène gemeente, te Zuidland, Ooltgensplaat, Oude Tonge en Bommenede. Te Zuidland werd er een spel gespeeld van den rijcke man, die tot zijn siele seijde: rust, eet ende drinct

ende weest vroolijck etc., waerin ook een was, sustineerende den persoon Gods onses Hemelschen Vaders, die tot hem seijde: Ghij dwaes in dezen nacht etc. (Acta van Oct. 1607); een anderen keer werd er „gespeelt de bekeeringe Pauli" en hadden de „retorykers daerin, die persoon Pauli presenteerende gedoopt ende andere dingen tot oneere Godes gebruyct" (Acta van Mei 1605). De „sabbaten" werden in dezelfde gemeenten „grootelijcx geprophaneert", niet alleen door de „cramers" en „lapsalvers", maar ook door de „Rethorykers". De broeders besloten deswege den „Stedenhouder van de Plate aen te spreken ende ernstelijk te vermanen soodanige misbruycken te remedieren, oft dat de Classis bij gebreke van dien daerover aen thof van Hollant dooleren" zou (Acta van April 1599). Te Oude Tongen werd „een retorijckspel gespeelt, waerin een is geweest den persoon onses salichmakers J. C., die oock van een ander, voerende den persoon Jo. des doopers, gedoopt wert." (Acta van Oct. 1607). Ofschoon de Staten van Zeeland verboden hadden „rethoryckspelen ende vastelavontgrillen te oeffenen", werd er door „die van Sonnemaer binnen Bomenede in 1609 op den paesdach door toelatinghe van den Baillieu aldaer gespeelt." 't Een en ander werd aan de Classe bericht en niet te vergeefs. Den baljuw van Putten, Jr. Carel van Mattenesse, liet zij aanzeggen, dat „dergelycke speelen niet en behoorden gespeelt te worden" en hij beloofde dat „gheen scriftuerelycke spelen meer bij zijn believen" gespeelt" zouden worden (Acta van Juli 1605). Voor het spelen te Bommende wendde men zich tot de Staten van Holland, en dat men ook tot de Synode de toevlucht nam, leeren ons de Acta van April 1608.

Gelijk men bij de Broeders kwam met klachten over de „retorykers", zoo vroeg men ook hun advies betreffende de handelwijze, te volgen ten aanzien van lidmaten, die het hielden met de „Wederdoopers". In 1599 was er te Spijkenisse zoo'n afvallige (Acta van Oct. 1599). In 1603 bracht Ds. H. van Coesvelt ter kennisse van de vergadering, dat iemand, „eertijds lidmaat te Hellevoet, allenskens tot de herdoopers vervallen was (Acta van Oct. 1603). En in 1605 kwam hij weer met een vriend der wederdoopers te

voorschijn. In 1604 sprak Pr. Zegers van een lidmaat zijner gemeente, die „wederdooper" was, en H. Nolthenius van een „ouderl. van Bommene, die hem totten wederdoop" begeven had. (Acta van April 1604). In hetzelfde jaar was er ook zoo'n afvallige te Zuidland (Acta van 7 Junij 1704), en moest J. van Huekelom, predikant te Middelharnis, voorstellen, „datter somige over ettel jaeren totten wederdoop waren afgevallen, waervan datter 2 van de dooperen herdoopt waren" (Acta van Mei 1605). Advies der Classe luidde: vermanen, en bij volharding „procederen" tot de excommunicatie."

Toen in 1597 „eenighe Broederen claechden, dat de dooperen in haere vergaderinghe trouwden", werden den dienaars van den Briel opgedragen daarover den Baljuw aan te spreken, en „zoo hij geenen moet en hadde deselve te remedieren"; de zaak „op het Synodus te brengen" (Acta van Julij 1597).

In 1599 werd de aandacht der Broeders gevestigd op het feit, dat er ten stadhuize wel trouwden, wier verbintenis in de kerk behoorde voltrokken te worden; en de classe nam dit besluit: „is geresolveert dat men de hoofdofficieren oft Baillieuwen van Voorn ende Putten sal aenspreken, ten eijnde de schoutambachten hiervan duer deselve mochten gewaerschout worden, dat se geen andere aennamen te trouwen dan die ofte papisten ofte doopsgesinde waren, ende bij soo verre de sake daermede niet geholpen wert, zoo sal men anderen raet daartoe soecken moeten". (Acta van Oct. 1599, April 1600).

Dat de classe een afkeer had niet alleen van „wederdooperij" en retoryckerspelen," maar ook van bedelarij, toonde zij in 1602. In de Acta van April van dat jaar leest men: „Is voorgecomen datter een lidmaat der kercken is comen woonen in Heenvliet, diewelcke van den Heere met stommicheyt ende lammicheijt is geslagen, ende is ommegaende bij de huijsen bedelende: daerop is besloten, dat die van Suijtlandt, vanwaer denselven met zijn huijsgesin is gecomen, door haren dienaer sullen vermaent worden eenighe wekel. hantreijckinge te doen ende soo dien van Heenvliet te hulpe te comen, ten eijnde dat de bedelrye soude mogen

geweert worden. Ende bij zoo verre hij, also versorcht zijnde, van het bedelen niet en soude willen afstant doen, dat men hem voortaen van de tafel des Heeren sal moeten afhouden om ergernisse te weeren".

Wij willen thans laten volgen, wat 't Notulenboek bevat betreffende de predikanten van de verschillende gemeenten. [1])

Bommenede.

In Oct. 1597 werd de Classik. vergadering gehouden „binnen der stede Bommenede" en naar de bestaande gewoonte werd de kerkeraad over den leeraar en de leeraar over den kerkeraad gehoord.

De Broeders verklaarden „niet dan alles goets van den diennaer te weten." Daarop kwam de leeraar Ephraïm Janszen binnen en deze bracht geen zwarigheid in tegen „het leven ende wandel zijns kerckenraets", waarop leeraar en kerkeraad werden „vermaent neerstich voort te gaen in haren dinst." Op de naamlijst der predikanten, in de Acta voorkomende, staat bij den naam van Ephraïm Johannis *obiit.* Wanneer hij te Bommenede stierf [2]), is niet vermeld. Den 8sten April 1603 was hij niet meer in het land der

---

[1]) Wat het Notulenboek heeft betreffende Den Broek, komt in deze bijdrage niet voor, maar hoop ik later mede te deelen. Sommelsdijk ging, zooals ik berichtte *Nav.* 1887, bl. 144, over naar de Classe van Zierikzee. Met 't oog daarop is opmerkelijk, dat, toen Middelharnis in 1606 vacant was, er hulp verleend werd uit Sommelsdijk. In de Acta van April 1606 staat: „Soo veel aengaet van de vaceerende plaetse van Middelhernisse is goetgevonden, dat die (bij de broederen van Overflaque van 14 dagen tot 14 dagen sal bedient worden, waervan de ierste sal sijn de Oude Tonge, de 2e de Nieuwe Tonge, de 3e de Plate, de 4e de Stadt, de 5e Somersdijk, de 6e Dirixlant."

[2]) Dat hij stierf met achterlating van eene weduwe, blijkt uit de Acta van 6 Junij 1603, waarin men leest: „Men sal vernemen hoe langhe dat Bomenede gevaceert heeft nadat de weduwe betaelt is." Acta van 9 Julij 1603: „Is besloten dat de weduwe van Epraïm Jansze boven het halfjaar seedert het overlijden van haren man noch een maent gagie is vergunt ende de derde maent sal trecken onse Broeder Noltenius."

levenden [1]. In de Acta van dien dag leest men: „Sijn in de vergaderinghe verschenen twee persoonen van Bomenede, wesende den eenen een diaken ende den anderen een wethouder, ende hebben verclaert beroepinghe gedaen te hebben op eenen jonckman Henricus Noltenium, welcke beroepinghe bij de vergaderinge is gevisiteert, ende is goetgevonden dat hij haer sal volghen." In de vergadering van 6 Junij 1603 werd de beroepene, nadat hij eene propositie gedaan had uit Lucas 10 : 21, „geëxamineert in alle de voorneempste hooftpunten der Christelijker religien", met het gevolg, dat aldus is genotuleerd: „sijn antw. is voor goed gehouden soo van de gedeputeerde der Synodi als van de Classe; hebben oock goet genoeghen gehadt in zijn propositie, derhalven is hij van beijden met hantgevinge opgenomen ende gestatueert, dat hij tot Bomenede sal voorgestelt worden op den naestcomenden sondach van Arnoldus Timmerman, den sondach daeraen van Cornelius Damman, ende den 3en van eenen diennaer vuijt den Briel aldaer sal bevesticht worden."

In 1603 kwam dus te Bommenede als predikant *Henricus Nolthenius*.

DIRKSLAND.

De post, waarmede ik mijn artikel over de eerste predikanten van Dirksland besloot (*Nav.* 1887, blz. 143), luidt in zijn geheel aldus: „Betaelt denselven (Jaecob de Vroe, predicant in Dirricxlant) de somme van 40 ponden over daugmentatie zijner gagie van wegen zijne drie kinderen, volgens dordonnantie van mijnen heeren daerop gemaect, verschenen den lesten decembris 1593 ende compt over sulcxs alhier volgens zijnne quijtantie deselve somme van... 40 £."

Uit dezen post blijkt, dat De Vroe ultimo Dec. 1593 nog te Dirksland als predikant fungeerde. Niet lang daarna is hij vertrokken of overleden. Immers den 3den Oct. 1594 was of werd

---

[1]) Elders leest men dat hij in 1602 overleed. Zie Nav. 1891, p. 477.

Dirksland vacant. Op dien dag besloot de Classe Joos de Neve en Baltazar van Doorne naar Dirksland af te vaardigen, en den lieden aldaar voor te stellen Philips Minel (?), Jan Steengracht, Herman Slosse en een ouderling van Vlaardingen, genaamd Cornelis Arentzen, met de vraag of „sij tot eenighe van de voorsz. genegentheyt hadden." In de Acta van 7 Nov. 1594 leest men: „Die van Dierixlant sijn op de vergaderinghe verschenen met een missive gescreven duer de hant van den secretaris vuijt den name van den Ambachtsheere, gemeenen wethouders ende kerckenraet van Dierixlant, daermede sij, niettegenstaende henlieden vier persoonen voorgestelt waeren om een vuyt de voorsz. te kiesen, de gansche sake dese vergaderinghe hebben gerecommandeert ende in handen gestelt, versoeckende dat wij haer een vroem ende wel begaeft diennaer voor haere kercke souden aenwijsen, die se mochten beroepen: waerop de Broeders met gemeenen advijse hebben aengewesen Jan Steengracht, staende in Noort-Hollandt, ende hebben sulx duer een missive de overheyt ende gemeente van Dierixlant laten weten." Dat de aangewezen leeraar beroepen werd en het beroep aannam, is niet genotuleerd. Uit de Acta blijkt alleen dat Dirksland in 1595 vacant was. In de Acta van 10 April 1595 staat: Is den Baillieu van Dierixlant op sijn versoeck, dat hij dede, om Arent Timmerman tot eenen ordinairen dienaer der kercke in Dierixlant te moghen gecrijgen, eenpaerel. geantwoert, dat het niet doenlijck noch stichtelijck en wordde bevonden om Aernout Timmerman van sijn plaetse te nemen; dat daerom die van Dierixlant nae eenen anderen hebben vuijt te sien. Daarbeneven is den Baillieu goede hope gegeven dat se metter iersten sullen versien worden, tsij dan met een proponent van Vlaerdingen, soo hij in examine zal bestaen ende hem die conditie van den Nieuwenhoorn niet aen en staet. Oock mede is denselven Ballieu aengedient om, in soo verre den proponent van Vlaerdinghen hem niet en mochtte gewerden, te vernemen na den persoon, die aen den ambachtsheer duer de Kerckendienaers van Breda voor die van Dierixlant gerecommandeert is, off deselve haer mocht gewerden." Dat die van Dirks-

land niet stil zaten, zegt ons eene aanteekening in de Acta van 7 Aug. 1595, luidende: „Aengaende die van Dierixlant, dewelcke versoecken om te crijgen betalinge van haere dachgelden, dat zij vuijtgereijst hebben om een predicant te gecrijgen, mitsgaders oock eenige andere oncosten, tot dien eijnde gevallen, soo is de sake oock vuijtgestelt tot den naesten Classe." De Acta van 1595 gewagen niet van een beroep, door die van Dirksland uitgebracht. Wie er met goed gevolg beroepen werd, blijkt uit de Acta van 29 Julij 1596, waarin men leest: „sijn vercoren met de meeste stemmen om te trecken op den toecomenden Synodo, die gehouden sal worden den 20en Augusti tot Delft, ... Cornelis Adriaensze, diennaer in Dierixlant." Zonder twijfel is deze Cornelis de in de Acta van 10 April 1595 bedoelde proponent van Vlaardingen, in de Acta van 3 Oct. 1594 genoemd Cornelis Arentze. Van dezen Cornelis vindt men in de Acta van 10 April 1595 het volgende: „Cornelis Arentze heeft een propositie gedaen vuijt den 2 Tim., beginnende den texst *alle de schrift is van Godt ingegeven* etc. Is deselve propositie soo bij de gedeputeerden des Synodi als der Broederen deses Classis overweghen ende geapprobeert wel scriftmatich. — Alzoo daer swaricheijt gemaect wordde duer de gedeputeerde des Synodi over het examen van Cornelis Arienze, proponent van Vlaerdingen, mits hij niet classicaliter vermogens de resolutie des laesten Synodi, in den Briel gehouden, geproponeert en heeft, soo eest eindelijck daerheen gebrocht, met advijs van de gedeputeerden des Synodi, dat voor dese tijt tselve examen met den anderen examen sal voortgaen, doch met sulcke conditien dat sulx niet en sal naermaels in consequentie getrocken worden, maer dat niemant ten examen en sal gevoirdert worden, oft hij en sal eerst classicaliter ende publijckel. geproponeert hebben ende van sulx, als voorheens bij hem gesciet is, attestatie vertoonen." Met anderen werd Cornelis daarop onderzocht en de uitslag van 't examen is aldus genotuleerd: „Daernaer is ingestaen Cornelis Ariensze ende is hem aangezeijt, dat de Broeders Godt zijne gaven halven danckten, doch dat sijn antwoert wel in somighe articulen wel wat duijdelijcker hadde mogen wesen. Is oock ver-

maent aen een ernstich gebet tot Godt ende ondersoeck der H. Schrift. Is oock goet erkent ende bequaem om tegenwoerdich in de Ministerie des H. Evangelij te gebruijcken." In de Acta van 12 Junij 1595 vindt men: „Is gelesen de attestatie van de Gemeente ende oock van de Magistraet van Vlaardingen, dewelcke Cornelis Adriaensze heeft getoont ende heeft de Classen daeraen een welgevallen gehadt ende denselven Cornelis Arentze is bij de Classe ontfangen als een lidt hares Classis." In 1595 kwam dus te Dirksland als predikant niet Cornelius Arnoldi, zooals Soermans volgens Boers heeft bericht, maar Cornelis Adriaensze. Eene ordonnantie op de weduwenbeurs van 1596 vond ik eigenhandig door hem aldus geteekend: „Cornelis Adriaensze, dienaer des H. Evangelij in den dorpe van Dirricxlant". Blijkens de Acta van 13 April en 17 Junij 1598 ontving Cornelis toen een beroep naar „Maeslantsche Sluijs" (Maassluis). 't Verzoek aan de Broeders om den leeraar aan die gemeente af te staan werd ondersteund door de Classe van Delft en door den ambachtsheer van „Maeslant ende Sciplużj, Jhr. Jacob van Egmont, en nadat een paar Broeders, H. Coesvelt en N. Tijckmaker, Dirksland met „de Magistraet ende de gemeente" gesproken hadden, werd Cornelis Adriaensze zelf gehoord. De man verklaarde dat hij van standplaats veranderen wilde met het oog op zijn huisvrouw, die te D. veeltijds ziek was en „daer niet en gesont" kon zijn. Hij meende dat „den aert des slants haer contrarie" was. Hij oordeelde die reden „genoechsaem om van daer te vertrecken, te meer overmits dat dit in zijn aennemen van de kercke van Dierixlant bij hem was geconditionneert ende besproken, dat, zoo hij ofte zijn huijsvr. daer niet en conden aerden ofte gesont wesen, dat hij, met 6 maenden te vooren te seggen, zoude mogen vertrecken." Magistraat en kerkeraad van Dirksland brachten in 't midden „dat zij haren kerckendiennaer seer geerne souden behouden", ja hem niet begeerden te ontslaan, dat „zijn vertreck soude mogen groote schade doen in de gemeijnte, die nu in tamelijcken staat was ende door zijn vertreck wederom mochte vervallen; maar hunne mededeelingen hadden het gewenschte resultaat niet. Cornelis vertrok bamis 1598 naar Maassluis. In de

Acta van 25 Aug. 1598 vindt men: „De Broederen, verstaen hebbende dat Cornelis Adriaensze eenighe swaricheden gemaect heeft nopende het tarderen van sijn vertreck, hebben om eenige swaricheden te voorcomen, hem ontslagen, mitsdien dat hij daer noch blijven sal tot baemisse toe om middelertijt te arbeijden sijn kercke te beter te versien, sonder nochtans hetselve te trecken in consequentie, ende sal hem behoorl. attestatie gegeven worden." Hij werd te Dirksland opgevolgd door *Johannes Damman;* dus schreef hij zelf zijn' naam. In de vergadering van 16 Junij 1598 deed deze Johannes, student, eene propositie over Joh. 14 : 1, van welke genotuleerd staat: „de broederen hebben een goet genoegen daerin gehadt ende hebben hem daerover gedanct. Den 24sten Aug. 1598 hadden die van Dirksland J. Damman beroepen en op de vraag, hem door de Broeders der Classe gedaan, of hij het beroep wilde aannemen, gaf hij ten antwoord: „ja ick." Aan Magistraat en Kerkeraad werd de „joncheyt" van Damman voorgehouden, maar toen zij persisteerden „bij haer beroepinge", gaf de Classe den raad, dat men Damman dan „voor een jaer bij provisie voort eerste soude aennemen". Aan de Broeders, die ter Synode zouden gaan, werd opgedragen te „vernemen na de examinatie van Dammanno, off sy suffisant was ofte niet". Den 28sten Oct. 1598 had het examen voor de BB. der Classe plaats. „Is geexamineert Johannes Damman, student, ende hebben de Broederen des Classis geoordeelt alsdat sij wel wat grondiger antwoerd van hem verwacht hadden in de principaele stucken der religie, doch is soo duer de gecommitteerde des Synodi als oock mede door den presidem herttelijcken vermaent tot neersticheyt, opdat hij in verstant ende gaven mochte toenemen, ende bij soo verre het noodich wert bevonden naer een jaer oft twee wederom te examineeren, soo sal hetselve in de Classe gescieden door ymant, die de broederen daartoe last sullen geven. Ende sullen de naestgeseten diennaren op hem acht ende opsicht nemen. Is oock last gegeven Joachimus Horstius, dat hij Jo. Damman sal in zijnen dinst bevestighen ter ierster gelegenheijt. Ende is opgeleijdt Carel van den Broecke ende Baltesaer van Doerne mette kercke ende Magistraet

van Dierixlant te spreken ende haer te raden den voorsz. Damman voor een jaer bij provisie aen te nemen, hem beproevende, twelck sij goet ende geraden gevonden hebben ende verordert dat hij, Dampman, middellertijt voor den Classe noch ettelycke malen proponeren moeste ende van de naestgesetene diennaers op eenige puncten, de wederdooperye aengaende, ondersocht soude worden". In de vergadering van 7 Aug. 1600 deed J. Damman op zijn beurt eene propositie, welke „den broederen wel heeft bevallen, vuijtgeseijt dat hij wel beter ordre hadde moghen houden, waertoe hij van de broederen vermaent is geworden om op de dispositie van zijne predicatie te letten." Den 29sten Julij 1603 proponeerde hij „vuijt den Catechismum de 88e vrage ende de broederen hebben een goet genoeghen daeraen gehadt, doch hem vermaent dat hij zijn stemme soo seer niet en soude laten vallen." In 1605 kreeg hij een beroep naar „sGravenpolder ende Scrabekercke in den lande van Goes." Hij verklaarde niet verbonden te zijn aan Dirksland en te hopen „meerder stichtinge te doen in andere plaetse." Magistraet en Kerkeraad van Dirksland wenschten dat hij zou blijven, daar zij „aen hem een goet genoegen" hadden en hij met stichting diende. Tegen de bewering, dat J. Damman „bij provisie beroepen" was en „derhalven zijn vrijheit hadde", werd aangevoerd dat „de acte des Classis bewijst dat 24 Aug. 1598 is absolute beroepinge gedaen ende aengenomen" en dat „de provisie gebroken" was, doordat Damman gebleven was en „teijnden het jaer gheen veranderinge gesciet was. De partijën onderwierpen zich met Damman aan het oordeel van de Classe en de Broeders vonden goed J. Damman te D. te laten blijven, „dewijlle hij soude van een meerder in een minder kercke comen ende hij in de kercke van Dierixlant verclaert" werd „goede vruchten te doen."

In 1603 kwam het verzoek van die van Melissant, „dat de predikant van Dirixlant in haer dorp op de 8 of 14 dagen ordinarelijcken des achtermiddaechs mochte komen prediken." De Classe besloot den 16en Junij 1603 het gevoelen over deze zaak in te winnen van de overheid en den kerkeraad te Dirksland en in de Acta van 29 Julij 1603 leest men: „Memorie om te schrij-

ven aan die van Melisant, dat de Classe verstaet, dat se van den dienaer van Dierixlant sullen bij provisie bedient wordden, doch soo sullen se vermaent worden te versoecken een gagie ter tijt dat de plaetse soude moghen vermeerdert worden ende alsoo eenen ordinairen diennaer souden moghen beroepen."

(Wordt vervolgd.)

Lasterbrief aan Ds. J. Schalck [1]) Herv. Predikant te Charlois.

COPIA.

Den 24en Martii 1690.

Mijn Heer,

Alsoo een groote tweedragt is onder de kercken Raedt, over het kiesen van u.E. persoon, dwingt my mijn Gemoet om aen u.E. dese waerschouwinge te doen, alsoo een vroom predicant sulck een godloos beroep niet sou willen aenneemen, daer waren ses stemmen voor u.E. en 6 voor een ander, en domine Veckoven [2]) gaf den uytslagh. De meeste die aan u.E. de stemme hebben gegeven, hadden haer woort daegs te vooren, aen den anderen die dien selven dag had gepredickt, overgegeven, en die dien selven avont door quade geintentioneerde wierden omgekuypt, tot groote droefheyt vande heele gemeente die daer over seer gealarmeert sijn. Die geen die daer van ter syde hebben onder gespeelt hebbent meer uyt piekantigheyt gedaen als uyt liefde tot u.E., want daer is niemant die u.E. persoon kent. Domine Veckoven seydt u.E. te kennen, maer of het waer is, weet men niet. Daer is oock een

---

[1]) Johannes Schalck, † 1724 te Charlois. Henricus Zeelen van Heerjansdam werd in zijne plaats te Tiel beroepen.

[2] Joh. van Vechoven te *Tiel* van 1689—1702; dus gold het een beroep naar deze plaats.

diacon die seyde u.E. over 6 à 7 jaeren eens gehoort te hebben, waerop hem een mede Broeder tot antwoort gaff, dat hy verwondert was, dat sijn memorie soo cort geworden was, dat hem niet en heughde, dat daegs te vooren sijn woort aen sijn medebroeders tot den anderen had overgegeven, op welck goet succes met groote genegentheijt een glas hebben toegebragt aen malckanderen tot bevestigingh van dien, en verclaerden haer leven geen deftiger man gehoort te hebben. Daerom is mijn vriendelijck versoeck, dat u.E. soo een Godloos beroep niet aenneempt, voor en aleer, dat u.E. aen onpartydige hebt laten verneemen, soodoende sult u.E. de waerheyt bevinden, maer u.E. moet niet gelooven, die u het beroep comen aenbieden, want die sullen met de quade troupen in eenen sin sijn. Hier mede verblyve, mijn Heer, u.E. goede vrient, die hier nae gelegentheyt hoopt te hebben, om u.E. mondeling te spreecken.

T'opschrift was: Aen den Hooghgeleerde
seer discrete Heer
Mijn Heer Schalck
Predicant tot Scharloos.
Cito
Cito
port:

Onder desen Brieff stont gescreven met de handt van Dominé Schalcken:

Hoc Epistolium sane nec fide nec cedro sed combustione dignum, solummodo judicium sit qualia inter honestos cives vestra urbs alat turbulenta ingenia, quae Rem seriam ac justam convitiis proscindere non erubescant, postquam legeris igni (si placet) mandare poteris.

Jovis den 17 April 1690.

Publicatum: So yemandt den Persoon, die desen Brieff gescreven heeft, weet uyt te vinden, en aen te Brengen, sal 100 ducatons tot praemium genieten, en daerenboven syn naem worden gesecreteert.

Utrecht. Medegedeeld door G. J. RINK.

Lasterbrieven tegen het Groninger Predikantengeslacht Alberthoma, 1737.

Borgemeesteren en de Raadt in Groningen doen te weeten.

Also ons sijn ter handt gekomen drie brieven, sonder naams onderteikeninge geschreven, welke onder anderen sijn opgevuld met verscheide calanges en Godvergetene expressien, niet alleen tegens de Heeren Predikanten Broederen Alberthoma, maar waar in ook (even als of dusdane dulle en sporelose drift sig niet konde versaden met het lasteren van levende) selfs niet worden gespaart derselver vrienden en voorvaderen voor lange in den Heere ontslapen, en welcker aller diensten met een onvermoeijden ijver en onbevlekte Godvrugt in onser Stadts Gemeinte en elders met veel vrugt bewesen, so wel als derselver onbesproken leer en leven aan Ons en de geheele wereld bekent, en in volle segeningen en van een aangename geheugenis sijn; en dewyl die voornoemde vuile lasteringen niet als door een verfoeyelijke en onrustige geest sijn verdagt, om de goede naam van de gemelte Heeren te laederen, en verdere moeyelijkheden te verwekken:

Zo is 't, dat wij dit ten hoogsten verfoeyende, tot bescherminge van de voornoemde Heeren goede en ongekreukte naam en faam en tot voorkominge van verdere onlusten naar rijpe deliberatie hebben goedgevonden en nodig geoordeeld, een praemium te beloven van 100 Ducatons, aan degeene die den Autheur van deze goddelose en enorme brieven of schriften sal konnen ontdekken, sullende desselfs naam des begerende, werden gesecreteert, schoon ook hier aan mede schuldig mogte sijn, hem het fait bij de aanbrenginge sijn gepardonneert, welk praemium mede werdt belooft aan jemant die inkomstig sal konnen ontdekken en aanbrengen, door wat persoonen eenige eerrovende schriften, sonder naam van den Autheur tegen de bovengemelde Heeren Predikanten deser Stadt, of wie het anders soude moge wesen, mogte sijn geschreven, ten einde jegens die lasteraars en onrustige persoonen werde geprocedeert, als men naar bevindinge van saken sal vermeinen te behooren en de Placcaten op dit subject door Ons geëmaneert, medebrengen. Actum Groningae in Curia, Veneris den 13 Septemb. 1737.

H. Abbring, vt

Ter Ordonnantie der H. Heeren voorsz.

L. Wickers, Secret.

Bovenstaande publicatie vond ik onder de familie-papieren van het uitgestorven geslacht Alberthoma, dat meer dan eens in dit maandblad ter sprake kwam. Wellicht gevoelt een onzer medewerkers te Groningen lust om over deze zaak nader onderzoek te doen.

Utrecht. H. J. SCHOUTEN.

Schimpdicht op Prof. Bachiene.

Aan Philip Jan Bachiene, bij deszelfs beroeping
als
Hoogleeraar in de Katechetische en Practische Godgeleerdheid
te Utrecht, 9 Oct. 1788.

Wel Bachiene!
Welke miene
Maakt gij thans als Professoor?
Zijt gij nog diezelfde stomme,
en die domme,
Als voorheen in 't Tempelchoor?
Fijne frasjes,
Wissewasjes
Zijn het al, wat gij ooit kost.
Zeg mij, wat den weg u baande,
ô verwaande,
Tot dien glorierijken post.
Liefdekusjes
Aan de zusjes
Uit te deelen in 't geloof.
Duizende gemoedsbezwaren
op te klaaren
Van een oude fijne sloof;
Steeds te preeken
Aan uw leeken
God als een ontmenscht Tiran:
Heidenen wier deugd wij roemen,
te verdoemen,
Steeds te dondren met den ban.
Dit befaamde
Onbeschaamde,
Uwen naam bij 't fijn geslacht,
Weetniet, zot, Oranjekraaijer,
Regtverdraaijer
Dit heeft u tot d' eer gebragt.
Hoor eens hier verwaande rekel,
Lees de fabel van den Krekel [1])

[1]) Misschien word de man verwezen naar den 28 Fabel in de Appendix achter Phaedrus.

Maar verstaat gij wel Latijn
Hieruit zult gij zeker leeren
Uwen hoogmoed te verneeren.
Hoor je? dik Beotisch zwijn.

Bovenstaand gedicht, waaruit felle patriotten-haat spreekt, vond ik onder de papieren van den Gron. Hoogleeraar Chevallier († 1796). De noot op voorgaande blz. onderaan is er door dezen bijgevoegd.

U. H. J. S.

Schimpbrief aan Ds. Petrus Haack, Pred. en Prof. te Amsterdam, 1793.

Wel Eerwaardig Heer!
Verdienstelijk man in kerk en staat.

Getroffen door de onaangenaamheden, die u geduurig bejeegenen, neem ik, uit eene bezorgdheid voor de kalme rust van uw geweten, den vrede van uwe ziel, den welstand van uw lichaam, waar aan de kerk en staat van het Vaderland zo veel geleegen is, de vryheid, u door dezen brief te vertroosten, opdat gy niet onder den last der ramspoeden zoudt bezwyken, en door eene al te groote droefheid moogt verslonden worden.

Dat de vroomen waarlyk veel te lyden hebben, wordt in u, braave man: bewaarheid.

Eerst zaagt gy de laster op u aanvallen met eene verwoedheid, die bykans geen weêrgae hadt. Wat heeft zy door haare dienaars, de verdervers van 't Vaderland, niet al gift over u uitgespoogen! Gy waart een draaier met alle winden, een eigenbelangzoeker, een man: die gevaarlyk waart ten allen tyde, die eerst het patriotje gespeeld hadt, en zelfs opentlyk in gezelschappen, op Synoden, daarvoor waart gy uitgekoomen; maar vervolgens, toen de Stadhouderlyke party zegevierde, om uw fortuin te maaken insgelyks gedraaid, u daar bygevoegd, en even als uw vriend Scharp, die gewoon zoude zyn te zeggen: „Wy moeten eerst zien, waar het scheepje heen zeilt," Oranje boven geroepen hadt.

Wat heeft men u niet al smert aangedaan in uwen vriend C. Nuijs van Klinkenberg insgelyks te smaaden, te verguizen! Dorst de laster niet van hem zeggen: dat is een draaier, een verraader? Hij heeft in 1786 en 1787 nog openlyk gebeeden tegen den Stadhouder: Heer! leg hem een haak in zyn neus, en een gebidt op zyne tong! Heere! gy hebt ons gebooden: bid voor uwe vyanden, dus bidden wy u voor zyne doorluchtige Hoogheid. Ja dat hy zelfs voor de naar Utrecht trekkende Burgers kragtdadig heeft gebeeden, dat hy zynen Catechizanten de Post van den Neder-Rijn voorlas, eer hy zyn onderwys begon, dat hy zelfs met Allart, de Boekverkooper, naar Utrecht gereisd, dat hy daar het exerceeren van het genootschap beschouwd, in den kring gewandeld, en een juichende goedkeuring openlyk vertoond heeft, dat hy zelfs een gedeelte van het werk De Vryheid, waar van Allart als auteur vermaard is, zoude geschreeven hebben. Wat moest dit alles uwe ziele grieven! Hoe gebukt ging gij onder deeze last, die uwe ziele te zwaar was! Hoe dikwerf hebt gy met Hamelau [1]) niet int verborgen gebeeden: dat de straf van zulke aterlingen nog een weinig mogt uitgesteld worden! Ja! stroomen van droefheid deed gy vlieten, uw gebeente verdroogde, en uw aangezicht was als een potscherf. En geen wonder! de daagelyksche ervaarenheid bevestigde u het tegendeel; gy zaagt in Nuijs den yveraar voor kerk en staat: wat heeft hy niet al boeken afgeschreeven! Wat heeft hy niet geyverd voor de waare constitutie! De kerkenraad is door hem van schurken gezuiverd, doch ook by hem was de pardonbrief voor allen, die berouw hadden. Van allen die tot hem kwamen om vergifnis heeft hy niemand afgeweezen; wat heeft hy sinds openlyk gebeeden en gepredikt tegen de patriotten, die land en kerk beroeren! Hoe heeft hy zich niet verblyd over het vertrek der Franschen van onzen bodem! Is hy niet aanstonds weer gereisd met zyn boezemvriend Allart naar de Willemstad om den Heere te looven (niet gelyk zyne vyanden het noemen, voor het gelukt verraad) maar voor den zegen onzer wapenen? wenscht hy met uw

[1]) Zie zijne leerreden ter inweiding der Herstelde luthersche gemeente.

niet hartelyk, dat de geallieerde legers de Franschen moogen verdelgen, in Parys trekken, de bastille herbouwen en die met Jacobynen vullen? Ja myn Heer! gy zyt van dit alles overtuigd, en daar ge met hem een hart en eene ziel zyt, is de smaad, die hem wordt aangedaan de uwe; gy toch zyt gewoon, te lyden met den lydenden, en te wenen met de weenende.

Wat heeft de laster vervolgends al op u gewoed! Gy had uw tyd op het Academie verligtmist, in 't vervolg niet gestudeert, maar meest met jaagen, ryden, en vissen u opgehouden, en dat al, wat ge voorbragt, gestolen was uit het werk van anderen. Maar van het tegendeel zyn wy al te wel overtuigd, en daarom trek het u niet te zeer aan. Wy weeten, dat gy altyd de lieveling van professor Bonnet, en een patroon van deugden voor anderen waardt. Professor Bachiene zal nog ten deezen daagen getuigen: hoe gy met hem en collega Dermout onder de leerrede van Dominé Zwanenburg bekeerd zyt, en de gezelschappen der vroomen bygewoond hebt. Nog zal hy met gevoel verhaalen, hoe euangelisch de bekeering van u lieden was, en hoe gy op eenmaal als de drie jongelingen uit den gloeienden oven, zyt gered geworden.

Ja myn hart bloedt, over de rampen, die u treffen! Gy hebt zelfs in Amsterdam, daar men veel eer uw beeld, als dat van Erasmus te Rotterdam moest oprigten, de felste kwaadaartigheden ondergaen. Is het niet gebeurd, toen gy met uw boel wilde verhuizen, dat men de schuit waar in uwe goederen waaren, aan de keten lag? Ja myne ziel weet het zeer wel, ik heb het zelfs met traanen in myne oogen beschouwd. Een braaf trouw vriend had u zyn schuit geleend, en de schuitevoerder hadt daar niet tegen, zo gy eerst het schuitevoerders gildt daar voor betaalde. Daar lag dan de schuit met uwe goederen vast, en dat van een predikant! Welk een godlooze onteering! Hadt die knaap de woorden gekent, tast myn gezalfde niet aan, en doet myn Profeten geen kwaad, hy zoude om zulk een gilderecht de schuit met uwe goederen aan geen keten gelegd hebben. Doch ook uit die zwaarigheid werdt gy weldra gered. De braave Hoofd Officier Bakker was uw redder. Ja die braave Bakker, die ik nooit beschouw, of

ik zie in hem een Numa Pompilius of een Titus, dien ik nooit ontmoete of ik denk aan zyne huisvrouw, aan die Hanna in godvrucht, die Abigael in vriendelykheid, en zachtmoedigheid, die nu reeds in andere gewesten by haare vooruitgereisde vrienden en wel byzonder by van Muiden en Rendorp den loon van haare werken geniet. Die Bakker (zeg ik) was uw redder. Hy geboodt den schuitevoerder van zyn recht te zwygen, uwe schuit te ontketenen en uwe goederen te laten overvoeren. Dit verzachte merkelyk dezen treffende hoon. Maar dit is het nog niet al. Een burger weesjongen dorst u zelfs beledigen, nog (dunkt my) zie ik u staan in uwe voordeur! gy waart nog ongekleed, gy hadt uw japon aan, de slaapmuts op uw hoofd en de kousen hingen los om uwe beenen, zeker waart gy zo uit de armen van uwe drukgenooten verreezen, en toen reeds moest gy op dat zoet, aanstonds het bitteren smaaken. Een jongen dorst uw voorby gaan zonder groeten, gy haalde hem terug, en zeide met recht tegen hem: waarom groet gy niet? ik ben Dominé Haack! In plaats dat dit woord hem als een donderslag zoude treffen, en hem tot zyn plicht brengen, bestond immers de deugniet tot uw te zeggen: Wat raakt my Dominé Haack: ik kan aan uw muts en kousen niet zien dat gy Dominé Haack zyt! en met die taal vertrok hy al lachende. Hoe moest dit uwe ziel grieven! Het woord Haack! (dat uwe nederigheld hier niet blooze) is immers van de grootste kragt, door geheel Amsterdam! doch dit belge u niet, denk aan de jongens die tot den Profeet riepen: Kaalkop! ga op!

Dit alles weleerwaardig Heer! zoude te vergeten zyn, maar dat uwe ziel nooit kan of zal vergeeten, is de hoon, die u onlangs bejegend is. Een man als gy, die alle werken der kerkelyke, en politieke waereld doorsnuffelde, heeft uitspanning nodig. Uw vriend Hasselaar, een geliefd Burgemeester van Amsterdam, heeft u daarom verzocht op zyn buitengoed te Emenes. Gy vermaakte u daar met jaagen, en ging een weinig buiten den kring (misschien al studeerende) die u was aangewezen. Maar welk schrikverwekkende ontmoeting! Een koddebyer dors u daar gewapend aantetasten. 'T is wonder dat gy niet van schrik dood ter aarde

plofte) 't is wonder dat de hand van de koddebyer niet verdorde! en of gy al riept, ik ben Dominé Haack! ik ben Dominé Haack! predikant te Amsterdam! het hart van die wreedaard was niet te vermurven, gy werdt als een gevangene weggeleid! Hoe gewillig waart gy! gy ging als een lam stil en gelaaten. Hoe zuchte uwe ziel in het binnenste van uw! Zo werden de Patriotten naar Wezel gevoerd (dacht ge, maar deeze waaren het waardig!), doch ik. Hier stortte gy een traan! En terwyl ik dit schryve, besproei ik het papier met traanen, op het denkbeeld van deeze uwe toestand. 't Is waar gy werd ook hierin geholpen door den edelmoedigen Hasselaar, die u voor een prysje loste. Doch de schrik hadt intusschen uw geheel gestel dermaate geschokt, dat uwe vrienden nog omtrend de gevolgen beducht zijn. Hadt nu uwe thans verengelde vriend nog geleeft, uw vrient Rendorp, die over het Jagtrecht geschreeven heeft, die de beginzelen van het natuurrecht kende, en daar na altijd handelde, die tevens een Josua was in godsvrucht, een Joseph in kuisheid, een Simeon in het getrouw bijwoonen der openbaare godsdienstige vergaaderingen, en als een andere Petrus in byzondere gezelschappen den Christelyken Godsdienst verdedigde, ja zulke yveraards, als gy zyt, teder beminde. Hadt die vriend nog geleeft, hij zou dien koddebyer zyn plicht geleerd, en hem de waereld te bang gemaakt hebben. Doch ook deze is, helaas! reeds naar een andere waereld vertrokken; waar hem de rechten der natuur, en dus ook de rechten van den mensch, nog veel klaarder dan hy ze ooit hier kende, getoond worden.

Ondertusschen Mynheer, bemoedig u in alle gevallen met uwen Godsdienst, denk veel aan dat woord, zo hebben ze vervolgt de profeten, die voor my geweest zyn.

Bemoedig u met den roem, dien gy verworven hebt. De braaven, het klein kuddeken, en wel de armen naar de waereld, zijn uwe vrienden. Vrees dan niet; gy toch moogt met Hamelau [1]) zeggen, Ik ben met Christus gekruist, en ik weet in wien ik geloofd hebbe.

---

[1]) Zie zijn redevoering ter inwijding van de Kerk der Herstelde Luthersche Gemeente.

Laten uwe vyanden, die Patriotten, welke in uw oog oproerig zyn, u benyden; staat gy vast, pleit met Hamelau [1]) voor Neerlands Stadhouder, die handhaaver van 's lands vryheeden en voorrechten, die vuist van het vaderland in den krijg te velde; dat oog in 't zeil ter zee; die rechte hand aan 't roer van 't Schip van Staat, en die gezalfde Cherub der Kerke, bid voor Zyne Koninglyke Gemalin, die Hanna in godvrucht, die Abigael in wysheid en vriendelykheid, bid voor alle Regenten, die voorstanders der burgeren, die bevorderaars van den koophandel en de handhaavers van recht en gerechtigheid.

Sta voor de Constitutie, die gy bezwooren hebt, en voor de Kerck, waar van gy een pilaar zyt.

Uw roem zal de eeuwen verduuren, gij toch zyt de man, die misschien meerder dan eenig staatslid, zelfs in politieke kunde uitmunt, die de werken van eenen Locque, Montesquieu, Hume, Rousseau, en andere wysgeeren bestudeert hebt, die dus over de Fransche Constitutie grondig kunt oordeelen, en daarom dezelve met recht een hersenschim van dwaaze philosophie moogt noemen, gy kent dus ook de oogmerken van die Constitutiemaakers en weet, meer dan anderen, dat het Atheisten ongodisten zyn.

Ja edele man, ook gy zyt groot in de kerk. De Lutherschen, die in het oude licht wandelen, zullen nog uwe asch met traanen besproejen en uw dooden romp zegenen, Gy en Rendorp waart insgelijks bewaarders van hunne regtzinnigheid, gy beiden hebt hunne afzondering begunstigt en hen als een andere Mozes en Aaron, uit het kettersch Egypten uitgeleid.

Troost u dan toch in alle tegenspoeden; het moet, het zal u welgaan. Luther wagt uw met gloriepalmen. Rendorp ziet verlangend na u uit. Van Muyden zal uw hartelijk verwelkomen, en de vrouw van den grooten Bakker zal u vriendelyk inleiden in die plaats, waar gy u in uwe waarde zult ontdekken, en naar uwe daaden beloond worden. Wy, wy zullen uw vertrek betreuren, en

---

[1]) In dezelfde Leerrede pag. 64 en 65.

ik, die uwe waarde ken, zal my op uw grafzerk nederzetten, en daar op zal ik in groote letters deze woorden zetten

HIER RUST HAACK.

Zo ik door dezen brief, Wel Eerwaardige Verdrukkeling, iets hebbe toegebragt ter uwe vertroosting en bemoediging, dan zal ik my uiterst verheugen, en ik zal het my een eer rekenen te mogen zyn

Amsterdam den 16 Nov. 1793.

Wel Eerwaardig Heer!
Verdienstelyk man in Kerk en Staat
Uw vertrooster
PHILALETHES.

U. Medegedeeld door H. J. S.

Akten der Classis van Walcheren. — Door wijlen P. Fret, onderwijzer te Vlissingen, werden deze akten voor een groot deel geëxerpeerd. Zijne aanteekeningen berusten niet meer bij zijne familie, terwijl deze in het onzekere verkeert wie zich die heeft toegeëigend. In het belang der wetenschap zou het wenschelijk zijn, dat de tegenwoordige bezitter ze afstond, b.v. aan de Provinciale Bibliotheek van Zeeland of aan het Zeeuwsch Genootschap d. W. te Middelburg.

Moge hij daartoe besluiten.

Domburg. H. M. KESTELOO.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Nog een Volkslied (XLII, 158, 243, 44). — Tot aanvulling van de reeks vaderlandsche zangen strekke hier nog de onderstaande, die wel familie schijnt van de onlangs meegedeelde. Ik vond dien ergens in een boekje, vol geestelijke en wereldsche liedjes, tot zelfs populaire straatliedjes toe. 't Boekje moet al menige campagne hebben meegemaakt, aangezien de eerste bladzijden ontbreken, en daarbij, o jammer! de omslag en de titel. Met genoegen citeer ik mijne vondst voor de liefhebbers. A. AARSEN.

NATIONAAL LIED.

WIJZE: *T'en souviens tu.* etc.

Herinnert ge u, sprak laatst een oude krijger,
Dien schoonen dag, toen Neerlands heldental,
Euroops tiran [1]), dien nooit verzaden tijger,
Stuitte in zijn vaart en bracht ten wissen val?
Toen Nassau's telg [2]) ons wees het pad der glorie,
Zijn heldenbloed ons werd ten vredeboô,
Dien dag van roem voor Nederlands historie?
Het is, het was de dag van Waterloo.

Herinnert ge u, hoe, op de woeste baren,
Het leeuwenkroost, door Ruyters schim geleid,
Met luipaard saam de slaafsche Christenscharen
Van 't ijzren juk des Islams heeft bevrijd? [3])
Slechts voor een poos in diepen nacht bedolven,
Blonk weer opnieuw de glans onzer baniers:
Die zegepraal op het gebied der golven,
Het is, het was de zege van Algiers.

---

[1]) Napoleon.
[2]) De Prins van Oranje.
[3]) Nederland en Engeland, in 1826, vereenigd tegen den Dey van Algiers.

Herinnert ge u, hoe in die hemelstreken,
Waar zich verheft de trotsche Batostad [1]),
Een Sultan [2]) eens het woord dorst te verbreken,
Dat hij weleer zoo duur bezworen had?
Maar 't dapper kroost der eedle Batavieren
Verschijnt en heft alreeds den zegezang,
Den nieuwen roem voor Nederlands banieren,
Het is, het was de roem van Palembang.

Herinnert ge u, doch neen! 'k voel 't, mijn tonen
Zijn veel te zwak voor den verheven lof,
Laat Barden vrij Vorst Willems deugden kronen,
Ik zink in 't niet voor zooveel prijzensstof;
Ik stamel slechts mijn krijgsherinneringen,
Dat eedler lied mijn zwakke stem vervang,
Zoo zal ons kroost nog eens de glorie zingen
Van Waterloo, Algiers en Palembang.

Nog een Volkslied (XLII, 158, 243, 296, 299). — Zooals reeds is medegedeeld, komt het Fransche gedicht in zijn geheel voor in de *Chants et chansons populaires de la France*, onder den titel *Souvenirs d'un vieux militaire.* Aldaar wordt vermeld, dat de dichter, Émile Debraux, in 1831 op den leeftijd van 33 jaar overleden is.

Op dezelfde melodie nu heeft de bekende Zuid-Nederlandsche dichter Theodoor van Rijswijck zijn „Vagebonden" gedicht. Men kan dat vers vinden in het „Album der Schoone Kunsten", jg. 1851, Haarlem J. J. van Brederode, en op blz. 272 der in 1853 te Antwerpen verschenen uitgave zijner Volledige werken.

Het werd geschreven in 1840, naar aanleiding van de bewering, bij een gerechtshof in eene der zuidelijke provinciën van België geuit, dat Vlaanderen veel meer schelmen en vagebonden oplever de dan het overige gedeelte des rijks.

's-Gravenhage. MR. C. BAKE.

Verouderde woorden. — In de stadsrekeningen te Middelburg

[1]) Batavia.
[2]) Diepo Negoro in 1830.

kwamen mij de navolgende woorden voor, waarvan ik gaarne de beteekenis zou weten.

Dualier. Een schrijnwerker maakte voor 6 st. op de kwartiermeesterskamer een dualier. 1568.

Fytzen. Worden genoemd bij: dorpels, bogen, kolommen en andere van hardsteen vervaardigde voorwerpen. 1454.

Scuijffeletten. Aan twee schippers, die het eerst met koorn de nieuwe haven binnenvoeren, werden twee zilveren scuijffeletten gegeven. 1535.

Stichelen. Een steenhouwer leverde twee stichelen voor een waterput. 1547.

Stroobaensters. Deze werden gemaakt voor de meters op de Zeeuwsche koornmarkt. 1596.

Oudane. Bij het aanleggen van vestingwerken. 1588.

Weijfele of weijfelaer. In krijgsdienst. 1488.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Berkemeier (XLII, 247). — „De reden, waarom deze houten „kelken genaamd zyn Berkemeyers, is, om dat de zelve gemaakt „zyn van een Berckenmey, dat is, een tak van een Bercken boom, „gelyk de beukebekers na de tak van een Beuke boom, waar uit „zy gemaakt werden, genaamd zyn..... De Berkemeyers zyn in „de Nederlanden meer bekend, en wel eer gebruikt geweest dan „de Beukebekers..,." (K. van ALKEMADE en P. van der SCHELLING, *Nederlands displegtigheden*... Rotterd. Phil. Losel, 1732—35, II, 458).

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Berkemeier (XLII, 247). — Ik voor mij heb mij altijd neêrgelegd bij de etymologie, reeds door Kiliaan ook gegeven: een *berkemei* is een *berketak*, en een *berkemeier* was oorspronkelijk een beker, uit een *berketak* gedraaid, gelijk men ook bekers uit beukehout draaide. E. LAURILLARD.

Schakenbosch (XLII, 247). — Schakenbosch, heerlijkheid in de Zuid-Hollandsche gemeente Veur, ruim 40 bunder groot. Oudtijds

stond er eene aan St. Agatha gewijde kapel. — *Veur*, gemeente in Zuid-Holland, tusschen 's-Gravenhage, Wassenaar, Voorschoten, Stompwijk en Voorburg. (P. H. WITKAMP, *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland*, Tiel, D. Mijs, 1877, blzz. 1083 en 1263).

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Trip (XLII, 246). — Zou men bij den naam Tripmaicker (misschien verbasterd: Trympmacker) wel aan trippen (trip = calopodium, calo, calceo ligneus. *Kil.*) moeten denken? Het maken van trippen zal nooit een speciaal vak zijn geweest, maar steeds het werk van hem, die ook gewone klompen maakte. Ik zou meer geneigd zijn den naam af te leiden van Trypmacker (tryp of trijpe = heteromallum, heteromachalum, vestis heteromalla lanea, vulg. tripa. *Kil.*). Tryp of trijpe (fr. tripe) is een soort van fluweel, die vroeger wel gedragen, en inzonderheid in Vlaanderen werd vervaardigd.

Dat het niet-nederlandsche woord „trampen" in Overijsel (en ook in Gelderland) weleens wordt gehoord, is niet vreemd; in de aan Duitschland grenzende nederlandsche gewesten toch hoort men weleens meer hoogduitsche woorden gebruiken. „Trampen" is in minder beschaafd duitsch hetzelfde als „stampfen". „Iemand 'n tramp geven" wil dus wel zeggen: iemand schoppen of stampen, maar het woord behoort in een nederlandsch woordenboek niet tehuis.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Trip (XLII, 246). — De zoogenaamde „trippen" of „tripklompen" worden steeds van een, dikwijls met ingeslagen figuren versierd, ledertje voorzien, dat over de wreef van den voet loopt en aan beide zijden van den klomp met koperen spijkertjes bevestigd wordt. Zonder een zoodanig ledertje kan men moeielijk met de klompen loopen en klepperen zij voortdurend onder het gaan. Vandaar zegt men in Gelderland van iemand die druk in het spreken is „hij kleppert of rammelt als een trip waar geen leêr op zit."

„Tramp" voor „schop" wordt ook in de Overbetuwe algemeen in de volkstaal gebezigd.

Haarlem. JANSSEN VAN RAAIJ.

Wolf of Wolk? — De „Oude Tijd" van 1872 dezer dagen raadplegende, vond ik daarin op blz. 90 vermeld, dat onze ouderwetsche vrouwen, als ze eene moeder willen vleien, door haar knaapje te prijzen, zeggen „o, wat een schoonder kind, 't is een wolf van „een jongen"; en dat men in dit gezegde nog een spoor vindt van den geliefkoosden Germaanschen jongensnaam Wolf.

Ik heb echter nooit van „wolf van een jongen" gehoord, maar wel algemeen, niet alleen een stevigen jongen als „een wolk van een jongen" of „een jongen als een wolk", maar ook eene frissche meid, al was ze geen kind meer, als „een wolk van een meid" of „eene meid als een wolk" hooren aanduiden. En het komt mij voor, dat wel degelijk eene vergelijking met eene wolk bedoeld is en men niet aan eene verbastering van „wolf" en „wolk" heeft te denken, waartegen ook het toepassen der vergelijking op meisjes pleit.

Haarlem. JANSSEN VAN RAAIJ.

WESTVAELSCHEN SPEELTHUYN,

SLENNER-HINCKE, TEWESKEN HOCHTIJDT, TEWESKEN KINDERBEHR, HISTORIE VAN LUKEVENT, OVERIJSSELSCHE BOEREVRIJAGIE; WAATZE GRIBBERTS BRILLOFT.

In „*Den Westvaelschen Speeltuyn*, doorzaeyt en beplantet met veel vermaeckelijcke kluchten, kortswijligh te lesen, lustig te hooren en lieflijck te ageren", waarvan uitgaven van 1661 en 1687 bestaan, zijn de volgende kluchten opgenomen:

1°. De Historie van Slenner-Hincken Landlaup, Hellenvaurt un Juffrenhijlk,

2°. Tewesken Hochtijdt,

3°. Tewesken Kinderbehr,

4°. De Historie van Lukevent of 't Samenspraeck van Knubbe, Stortentuen un Lukevent,

5°. Een Overijsselsche Vrijagie van Lubbert Boukslach unde Smudde-Mulen Swenne,

De „Historie van Slenner-Hincke, Tewesken Kinderbehr en de Historie van Lukevent" zijn gezamenlijk uitgegeven o. a. in 1709, 1719, 1730 en 1761.

Van „Tewesken Hochtijdt" bestaan afzonderlijke uitgaven van 1640 en 1661, van „Tewesken Kinderbehr" van 1650 (Gödeke, Geschichte der deutschen Dichtung I, 482 vermeldt deze uitgave, doch is mij niet bekend, waar zich een exemplaar bevindt) en 1662.

Ook heb ik vernomen, dat door de firma Frederik Muller te Amsterdam in 1860 eene uitgave van de „Historie van Lukevent" van 1634 is aangeboden, doch is 't mij tot dusverre niet gelukt dit exemplaar op te sporen. Toch is het van belang dit te vinden, o. a. ook voor de dateering van de „Historie van Slenner-Hincke", de geestigste der vermelde kluchten. De oudste bekende uitgave van de „Historie van Slenner-Hincke" is die in den „Westvaelschen Speeltuyn" van 1661. Toch moeten er vóor dien tijd uitgaven verschenen zijn, die een nieuw licht kunnen verspreiden over die gedeelten, welke in latere uitgaven ontbreken.

De litteratuur over Slenner-Hincke is tamelijk uitgebreid geweest, zooals blijkt uit eene plaats van een in de laatste helft der 18e eeuw verschenen boekje, getiteld: „Voorlooper van Gedenkschriften, behelzende het Leeven van den Jongen Slennerhincke en zijne Gemaalin Souillone Salopje, Geboortig van Nonchalante. Verrijkt met een opdracht aan de Genootschappen der Heeren Vrijmaçons. Op 't klinkend Eiland, Bij Hans Hendrik Stultus, Daar de Man met den Ezel uithangt." Volgens pag. 190 uitgegeven „Bij Philippus Doorewaart, Boekverkoper bij de oude Schans bij de Ridderstraat." In dit werkje leest men bl. 8: „Dit ander Goozen (nl. Westfalen) was eertijds de wieg en de bakermat van den grooten Slenner Hincke (nl. den ouden) in zijn tijd eerwaardig Grasmaaier in 't noorderdeel van Holland en teffens bij zijn landluiden de Erasmus van zijn eeuw.... zijne bijzondere bejegeningen en wetenswaardige lotgevallen zouden alleen een Boek vullen zo dik als de Pandecten van Justiniaan en die waarlijk zonderling zijn: als daar is zijn driftige zamenspraak met Roeland van der Steen, zielroerend beeldhouwer tot Overkalk. Zijn geval met de aap, op het veng-

ster van zekeren Apothecars winkel, wien hij met een strijkend voetje, en afgeligten hoed, vroeg: „Uemken waur gautme naum Rauthuse" (vgl. Titelplaatje o. a. van de uitgaven van 1709 en 1761) zo mij bericht is tot Dordrecht gebeurd, eindelijk zijn gemeenzame dialogue, en de daaropgevolgde vegtpartij tegens den metalen Jan Rasmus te Rotterdam. Behalven noch een reeks andre ontmoetingen in verscheide plaatzen van Europa, inzonderheid Osnabrug de laatste woonstee van Hem en zijn huisgenooten; waar Hij, in den Echt getreden met Trien Kleppelkersten de Dochter van Kroger Dirck enz" ... Ook moet er eene beschrijving van de begrafenis van Slenner Hincke in druk verschenen zijn, zooals blijkt uit de volgende plaats bl. 32: „de geheele historie dier ter aarde bestelling is tot Osnabrugge gedrukt en aldaar voor eene civiele prijs te bekoomen." Verder wordt de naam van Slenner Hincke in verband gebracht met een boekje, getiteld: „Schoole der Vrij Metzelaars verspied, of de Categezanten in haar Belijdenis verraden." „Dit werkje kwam in den jaare 1764 bij de Boekverkoopers Bom en Bergman alhier uit en wierd de waereld meede gedeeld als kwam het van onzen Hincke (doch onder een anderen naam bekend) welke het verlooren zou hebben. En het is de Heer H. Egroeg, bekend Broeder Metzelaar, die het Gemeen van deeze dwaling ten voordeele van Hincke geneezen heeft."

Tot dusverre is het mij niet gelukt de boeken te vinden, waarop deze plaatsen betrekking hebben. Zonder twijfel werd de „Historie van Slenner Hincke" in de 17e en 18e eeuw veel gelezen, zooals blijkt uit de herhaalde uitgaven en het feit, dat Slenner-Hincke in kluchten uit dien tijd meermalen voorkomt. Zelfs wordt nog in een vers onder een spotprent „De Schatgravers van Muiden" van 1800 een mof, die zekeren kolonel van der Meulen fopte „Slennerhenk" genoemd, vgl. Navorscher XXII, 131 en Frederik Muller, Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, zinneprenten en historiekaarten III, 46.

In de familie van Bevervoorde leeft de traditie, dat een Baron van Bevervoorde de schrijver van de „Historie van Slenner-Hincke" is. De plaatsen, waar beweerd wordt, dat een van Bevervoorde

de schrijver dezer klucht is, dagteekenen, voor zooverre ik weet, uit de 19e eeuw. Vgl. Vrije Fries 1863. Nieuwe Reeks IV 1 stuk, Navorscher XIV : 142, Kunst- en Letterbode 1826 I : 125, van Doorninck: Anonymen en Pseudonymen No. 4158. Is iemand in staat mij nog meer plaatsen, zoo mogelijk van ouderen datum op te geven? Al degenen, die nog andere drukken, dan de door mij genoemde, vooral van „de Historie van Slenner-Hincke", kennen, die mij titels kunnen opgeven van kluchten, waarin Slenner-Hincke optreedt, prenten of platen, waarop hij wordt voorgesteld, anekdoten, die op hem betrekking hebben, zullen mij door mededeeling daarvan zeer verplichten. Ook zal opgave van geschriften of anekdoten, die op de zoogenaamde „Hannekemaaiers" betrekking hebben, mij welkom zijn, omdat zij misschien tot de verklaring van de „Historie van Henner Hineke" zullen bijdragen.

De heer Jellinghaus (Niederdeutsche Bauernkomödie, bl. 8) houdt het er voor, dat de schrijver van de „Historie van Slenner Hincke" door het volkslied van „Henneke Knecht" op het idee gekomen is zijne klucht te schrijven. Weet iemand misschien iets naders over den oorsprong van Slenner Hincke?

Het Friesche tooneelspel „Waatze Gribberts Brilloft" is eene vertaling van „Tewesken Hochtydt" en „Tewesken Kinderbehr." Van „Waatze Gribberts Brilloft" bestaan uitgaven van 1701, 1712, 1715, 1733, 1820, 1840 en eene bij P. L. Idema uit de laatste helft der vorige eeuw. Bestaan er ook nog andere drukken?

Almelo, Gr. Str. N. Eind E 38. A. POSTMA.

GESCHIEDENIS.

DE GEHEIME ONDERHANDELING

VAN MR. JOHAN PESTERS IN HET JAAR 1674.

DOOR

F. J. L. KRÄMER.

(*Slot.*)

Op 's Prinsen last had Mr. Johan Pesters in zijn brief aan Graaf d'Estrades van den 19en November de onderhandeling over een tractaat tot vrijverklaring van den handel ter zee geopend, en aanstonds was daarvan kennis gegeven aan het Fransche Hof.

Ondanks het échec, dat de Koning tot dusver met zijne voorstellen geleden had, was hij op het eind van 1674 wel geneigd een dergelijk verdrag aan te gaan. De Fransche Regeering kwam er niet alleen bij de eerste onderhandeling met den Prins, maar ook bij de thans geopende, rond voor uit, dat het oogmerk om Frankrijk tot eene handelsmogendheid ter zee te maken, gemist was: d'Estrades verklaarde (den 12en Maart) dat „Frankrijk tot zijne schade geleerd had, dat de zeebouw haar werk niet en was." Nu de handel met de Republiek gestremd was, had Frankrijk, niet zonder ijverzucht en spijt, gezien, dat Engeland er zijn voordeel mede deed, zoodat sommige handelstakken geheel verliepen, hetgeen vooral in West-Frankrijk de ontevredenheid der gemoederen nog gevaarlijker maakte. De voorgenomen landing van de vijandelijke vloot was door een samenloop van omstandigheden mislukt, maar men wist, dat Bretagne en Guyenne weder hoopten op hulp van de Hollandsche zeemacht, en inderdaad werd die hulp ook verzocht en, schoon den lieden, die ze kwamen vragen, eene officieele audientie bij Z. H. en H. H. M. werd geweigerd, omdat zij geene volmacht konden toonen van autoriteiten, bleef men in den Haag met hen in onderhandeling,

beraamde men de zending van krijgsbehoeften en troepen [1]), ja zelfs beloofde de Raadpensionaris hun eene vloot van 50 groote schepen en 20 branders met 6000 man landingstroepen, zoo zij een volmacht van den magistraat of het parlement van Bordeaux konden overleggen [2]). Wat meer is, eenige van die lieden werden op Z. H. last goed onthaald en waren gehuisvest op Honselaersdijk of Rijswijk. [3]). Louvois was dan ook verre van gerust. [4])

Rustte de Republiek eene vloot uit, behoorlijk bemand, als in 1674, dan was er reden den zomer met zorg te gemoet te zien.

Om een en ander was het, niettegenstaande de krenkende afwijzing van de voorstellen aan den Prins, gewenscht te beproeven of men de Republiek door een aanbod van heropening der handelsbetrekkingen niet kon bewegen tot een wapenstilstand ter zee. Gelukte die poging, dan had men tevens den Zweedschen bondgenoot voor de wapenen der Republiek beveiligd.

Het antwoord van d'Estrades op het punt van het handelstractaat, na ontvangst van brieven van het hof, hield dan ook in, dat de Koning tot zulk een tractaat, „met suspensie van wapenen" wel genegen was, indien H. H. M. een project daarvan wilden zenden, waarna d'Estrades eene volmacht tot teekening krijgen zou.

De onderhandeling wachtte nu slechts op dit ontwerp.

Tegelijkertijd kwam nog eene andere zaak op het tapijt, die regeling behoefde, namelijk de lossing der krijgsgevangenen. Wel bestond een zoogenaamd cartel voor het kwartier-generaal (de uitlevering van krijgsgevangenen, met vaststelling van losgeld naar den rang in het leger, den geboorte-titel of de gage) van 1673, tusschen Luxemburg en Hornes gesloten, waarnaar ook Pesters en

---

[1]) Brieven van d'Estr.'s corresp. (de L.) van 8 en 16 April, 20 en 29 Juli, in het Suppl. op d'Estr.'s Lettres et Nég. — Secr. Res. Holl. 23 Juli. Het gold een aanslag op Bordeaux en een opstand in Bretagne.

[2]) Brief van Fagel aan Pesters, 21 April 1675, in denz. bundel.

[3]) Brieven van den Prins van Oranje aan Fagel uit het kamp te Mechelen, 5 en 12 Juli, en die van d'E.'s corresp. van 10 Aug., mede in die verzameling.

[4]) Louv. aan d'E. o. a. 15 en 19 April. Ibid. Er is niets van de zaak gekomen.

vervolgens Z. H. d'Estrades verwezen, maar er werd geen bezwaar gemaakt over een nieuw cartel te onderhandelen.

Over deze zaak werd in Januari 1675 druk gecorrespondeerd, terwijl de quaestie van het handelstractaat door de ziekte van den Raadpensionaris, die aan koortsen leed, werd vertraagd.

Den 15en van die maand berichtte Z. H. den heer Pesters, dat hij voornemens was hem weder naar Maastricht te zenden om de zaak van het cartel te behandelen, en den volgenden dag zeide hem de Raadpensionaris, thans hersteld, dat het project-tractaat spoedig zou gereed zijn en dat hij ook die zaak in Maastricht moest bezorgen.

Eene ingekomen missive van d'Estrades, meldende, dat hij volmacht voor den handel over het cartel ontvangen had, maar dat Graaf Monterey volgens 's Konings wensch dezelfde overeenkomst op gelijke voorwaarden sluiten moest, deed Z. H. den Prins besluiten Pesters zijne reis over Brussel te doen nemen, om daar met Monterey persoonlijk de zaak te overleggen, wien Z. H. daarover vooraf zelf schrijven zou. Hij achtte dit beter dan de besprekingen over te laten aan den resident Sasburch.

De Prins schijnt bijzonder met Pesters' werkzaamheid als zaakgelastigde ingenomen te zijn geweest, zoo nu als later: reeds den 18en April schreef Fagel hem, dat Z. H., terstond nadat de zaak van het cartel zou zijn geregeld, voor hem een „emploi de confiance" had bestemd, en gelast had, dat hij Z. H. een bezoek zou komen brengen. [1]) Misschien deed de ziekelijkheid van Pierre du Moulin en de aanhoudende aandrang uit Engeland om zich van dezen te ontdoen, [2]) den Prins reeds toen er over denken Pesters tot particulier secretaris te kiezen.

Het ligt voor de hand, dat de Raadpensionaris van ganscher harte met het plan tot het handelstractaat ingenomen was. In Hol-

---

[1]) In het meergen. Supplement op d'Estrades Lettr. etc. — De Prins zelf beloofde hem ook dat hij hem, „tout étant rompu ou achevé", zou „placer en lieu où vous serez content de moi." Brief van Z. H. dd. 4 Mei, z. a.

[2]) Temple's Mem. 1672—79, pg. 257/58.

land had het verbod van den handel werkelijk zeer groote verliezen veroorzaakt.

De intrekking van het plakkaat tegen den invoer van Fransche wijnen en brandewijnen had in dat gewest weinig verlichting gegeven. De ontduiking van het recht, dat sedert van die artikelen geheven werd, in andere provinciën, gaf aanleiding tot de ernstigste klachten, en Holland dreigde met het heffen van een recht van acht gulden per vat, die alleen zouden worden teruggegeven, wanneer bewezen werd dat het invoerrecht, door H. H. M. voorgeschreven, was voldaan.

Ook de handel in andere waren, als glas, lijnwaad, pelterijen, garens, had ontzaglijk geleden, doordat deze waren, in plaats van door Holland, thans langs anderen weg, met name over Ostende, werden verscheept. Over deze verliezen was mede juist in dezen tijd herhaaldelijk in en door de Staten van Holland geklaagd. [1])

Inderdaad verliepen ook in de Republiek verscheiden handelstakken, en Engeland vooral trok er voordeel van.

In die bezwaren kon een tractaat tot vrijlating van den handel gedurende den oorlog voorzien.

Zoodra de Raadpensionaris in zijne overdrukke werkzaamheden den tijd kon vinden, hield hij zich met de zaak bezig, terwijl Pesters, die hem dagen lang niet te spreken kon krijgen, hem door eene schriftelijke memorie op de hoogte bracht van de vraagpunten zijner commissie en correspondentie, waaromtrent hij inlichting en instructie behoefde.

Den 5en Februari had hij eindelijk eene conferentie met Fagel, en sprak met dezen lang en breed over de thans aan de orde gestelde quaestie en over „het geheele werk," d. i. over den vrede.

De Spaansche gezant de Lira, met wien de zaak van den vrijen handel ook werd besproken, scheen, ofschoon aanvankelijk bezwaar makende, zijne meening naar die van den Raadpensionaris te zullen voegen. Zoodra mogelijk zou op de Staten-vergadering van Holland, die op het punt was bijeen te komen (in buitengewone zitting, voor

---

[1]) Res. Holl. 24 Nov., 1 en 24 Dec. 1674, 18 Jan. 1675.

de quaestie van den hertogelijken titel, door Gelderland Z. H. aangeboden) van het ontwerp kennis worden gegeven, natuurlijk om het daarna in het Besogne te brengen.

Een week daarna was alles in orde: H.H.M. hadden het project, door Fagel opgesteld, met een paar kleine wijzigingen gearresteerd, en den 13en Februari werd, na een besluit van de Gedeputeerden voor de Buitenlandsche zaken, Pesters een credentiaal overhandigd, door de Maurignault en den Griffier Fagel onderteekend en met het groot-zegel der Staten-Generaal voorzien, om als gedeputeerde zonder karakter, d. i. zonder officieelen titel, over het tractaat van vrijen handel gedurende den oorlog te onderhandelen [1]).

Den 9en was hem door Z. H. te Utrecht, op zijn terugreis van het eeuwfeest der Leidsche hoogeschool, nog de mondelinge opdracht gegeven aan d'Estrades mede te deelen „dat Z. H. gaarne gelijk zijne voorvaders in alle confidentie met hem zouden leven, en dat hij, d'Estrades, zeer geabuseerd was, als hij meende, dat Z. H. den vrede niet begeerde, maar dat hij ter contrarie verzekeren kon den vrede ten hoogste te desireeren, dan, dat de heer d'Estrades wel wist, dat men denzelven niet en konde maken, zonder aan de partij en geallieerden eene raisonnable satisfactie te geven."

Zoo spoedig mogelijk, na de noodigste zaken, vooral rakende het cartel, te hebben afgesproken, reisde Pesters nu over Dordrecht en Antwerpen naar Brussel, waar hij den 20en aankwam en met den hertog de Villa Hermosa (Monterey was enkele dagen tevoren naar Spanje teruggekeerd) en diens raadslieden over het cartel met Frankrijk handelde. [2])

Den 3en Maart kwam hij te Maastricht aan, en reeds den volgenden morgen te 10 uur had hij met d'Estrades het eerste onderhoud.

Aanvankelijk vormde de zaak van het cartel het hoofdonderwerp,

---

[1]) Tot spijt van van Beuningen, die uit Londen schreef „dat hij, des gelast, de zaak van de commerce met Ruvigny zoude hebben kunnen adjusteeren."

[2]) Deze zaak wordt hier, als van ondergeschikt belang, verder slechts terloops besproken.

omdat de Spaansche heeren omtrent dit punt als naar gewoonte allerlei bezwaren hadden gemaakt. Aangezien daarover alweder met het hof moest gecorrespondeerd worden, en ook nog eene volmacht voor d'Estrades noodig was om het cartel met Spanje af te doen, bleef dit punt rusten en kwam terstond het ontwerp-tractaat te berde.

Het was met alle zorg gemaakt, [1]) en de 30 artikelen, waaruit het bestond, gaven alle mogelijke waarborgen voor vrijheid en veiligheid van handel in alle waren zonder onderscheid, behalve eenige met name genoemde contrabanden, uitsluitend alleen wapenen en krijgsbehoeften. Ook tegen de kaperij werden volledige voorzorgen genomen, en de convooi-vaart zorgvuldig geregeld. In 3 artikelen, het 5e, 6e en 16e was daarenboven een duidelijk verbod opgenomen van alle vijandelijkheden tegen koopvaarders of de deze begeleidende oorlogsschepen.

D'Estrades verklaarde met alle punten volkomen in te stemmen en nam copie van het ontwerp om dit op te zenden aan de Regeering.

In de verdere discoursen kwam nu de vrede weder ter sprake, waartoe naar Pesters' oordeel de beide verdragen de grondslag konden worden.

Opzettelijk om dit punt nader te bespreken bezocht de Graaf den volgenden dag den heer Pesters weder, en zette hem uitvoerig de voordeelen uiteen van het huwelijk van Z. H., met den afstand van Limburg en Maastricht of van Portolongono of diergelijke. Portolongono (op Elba) werd toen voor het eerst genoemd, en het is niet zeer duidelijk welke aantrekkelijkheid het bezit van die plaats voor den Prins zou kunnen hebben; nochtans kwam d'Estrades er later op terug. Inderdaad had Louvois op het laatst van Januari de gelegenheid, hem geboden door Gelderlands aanbod van den hertogelijken titel aan den Prins, aangegrepen om dezen door d'Estrades en Pesters te doen weten, dat Frankrijk niets liever zou doen dan hem behulpzaam zijn in het verkrijgen van de sou-

---

1) Het staat vermeld in de Secr. Res. St. Gen. 5 Febr. 1675.

vereiniteit, en openlijker dan tevoren werd dit thans als lokaas voor den afzonderlijken vrede gebezigd. Tegelijk werd op bespoediging van den wapenstilstand ter zee aangedrongen, omdat hij, zoo het heette, anders moeilijk meer te treffen zou zijn, wegens de groote onkosten, welke Z. M. maakte voor de vloot. [1]

In een ander schrijven, van den laatsten Februari, na 's Prinsen weigering van het aanbod van Gelderland, zinspeelde hij weder op die zaak. Nog altijd was blijkbaar het denkbeeld niet losgelaten den Prins door verlokkende aanbiedingen van de bondgenooten af te trekken. De wapenstilstand ter zee had geen ander doel dan dit; was hij eens gesloten, het zou moeilijk zijn hem weder te verbreken, wegens den krachtigen tegenstand, dien zulks in den handelsstand vinden zou.

De Prins, die aanvankelijk het denkbeeld had goedgekeurd [2], had het in dezen tijd laten varen, zonder twijfel omdat het uitbarsten van den oorlog in de Oostzee hem het gevaar ervan had doen inzien, maar hij was sedert ook overtuigd, dat van het handelsverdrag niets zou komen. „Ik vermoedde wel," schreef hij aan Pesters, „dat hij (d'Estr.) het niet zou aannemen zonder den wapenstilstand, en het is niet het belang van den Staat dien toe te staan." [3])

Werkelijk had d'Estrades terstond op de leemte in het project opmerkzaam gemaakt, en had geen genoegen genomen met het antwoord, dat het verbod der vijandelijkheden erin was opgenomen, hetwelk de voordeelen van eene toenadering tot Frankrijk zou doen inzien en dus tot verdere stappen zou leiden. Het gesprek had aanleiding gegeven tot een uitvoerig betoog, dat zoowel de Prins als de Raadpensionaris den vrede vurig begeerden en dat de eerste zijne vroegere vriendschap voor d'Estrades persoonlijk geenszins verloren had. Van zijn kant had deze weder uitvoerig aangewezen van hoe groot belang de steun van den Koning voor Z. H.

---

[1]) Louv. aan d'E. dd. 28 Jan. in het Suppl. aux Lett. etc.

[2]) Instructie van Pesters, 1 Sept. 1674.

[3]) d.d. 5 Maart 1675, in het Rec. de L. etc.

was, vooral wanneer zich weder kabalen voordeden als die in den tijd van Barnevelt, van de Bickers en de gebroeders de Witt, in welk geval van de Spanjaarden en den Keizer geen bijstand te wachten was. Hij herinnerde hoe Frederik Hendrik in zijne Mémoires de leden van zijn stamhuis gewaarschuwd had om nimmer, onder welk voorwendsel ook, zich met Spanje te verzoenen.

Nog toonde de Koning zich bereid den Prins bij de minste toenadering zijne vriendschap en achting te schenken, maar bij voortdurende weigering zou die stemming zeker veranderen. [1])

De Prins ontkende niets van hetgeen d'Estrades beweerde, zelfs niet wat hij van Frederik Hendriks vermaning had gezegd, „mais", voegde hij er bij, „il faut que, pour faire paroître avec honneur et fermeté que je suis bien dans les sentimens de mes prédécesseurs, je sorte des engagemens où je suis avec mes Alliés, pour être libre d'agir suivant les sentimens que j'ai de rentrer dans les anciennes liaisons avec la France." [2])

Louvois nam het afslaan van den wapenstilstand zeer euvel op. Nog vóór er den Koning over gesproken te hebben, schreef hij d'Estrades, dat bij dergelijke tractaten tusschen vijanden de voordeelen aan beide zijden gelijk moesten zijn; dat Frankrijks geheele handel vrijelijk over Engeland ging, en dus het tractaat alleen de Republiek geld verschaffen zou om den oorlog door te zetten, waartegen alleen de veiligheid der havens en de zekerheid, dat de Hollanders de Spanjaarden niet helpen zouden noch de Zweden aanvallen, kon opwegen. Bovendien, zoo verklaarde de Minister verder, waren de zaken in de laatste maanden geheel veranderd: men wist thans, dat de Republiek uitgeput was en geen vloot zou kunnen uitrusten, zoodat het tractaat zijne waarde voor den Koning verloren had. [3])

Hetzelfde verklaarde hij twee dagen later namens den Koning nogmaals, en antwoordde op de betuiging aangaande 's Prinsen

---

[1]) D'Estr. aan Louv., 5 Maart.

[2]) Z. H. aan Pest., 5 Maart. T. z. p.

[3]) Louv. aan d'Estr., 9 Maart T. z. p.

begeerte naar vrede kortweg, dat indien Z. H. en de Raadpensionaris daarover eenstemmig waren, de vrede reeds vóór den aanvang van den veldtocht zou gesloten zijn. Toch waren bij beide brieven weder dezelfde aanbiedingen aan den Prins herhaald; alleen werd medegedeeld, dat aan een afstand van Maastricht aan de Republiek niet moest gedacht worden.

Al deze redeneeringen ontvouwde d'Estrades aanstonds getrouwelijk aan Pesters, hem verwijtende, dat toch, „de eerste concepten en voorstellen waren geweest van een suspensie van wapenen". Het slot van zijn uitvoerig betoog was, dat „de Koning, de aversie van H. H. M. en Z. H. bespeurende, nu den handel van Engeland favoriseeren zou en dien van dezen Staat ruineeren", en wat het sluiten van het verdrag betrof als fundament en avance voor vrede, dat „de Koning noch zijne financiën en wapenen in geenen staat waren om avances te doen, maar om die te ontvangen", hetgeen hij bewees uit den toestand te Messina, de machteloosheid der Spaansche Nederlanden, het gebrek aan magazijnen, de toenemende uitputting der Hollanders, den slechten toestand van het Keizerlijke leger en soortgelijke argumenten.

Uit alles, zoowel hetgeen Louvois schreef als hetgeen d'Estrades zeide, is het klaar — en het bleef ook Pesters niet twijfelachtig — dat men in Frankrijk zeer naar den vrede verlangde. Het was dan ook zeker meer wrevel dan ernst, die sprak uit d'Estrades' woorden, aan Louvois gericht: dat hij zooveel herschenschimmen en eene zoo slechte gezindheid bij den Prins bespeurde, dat hij zonder Louvois' bevel alle onderhandeling zou verbroken hebben. [1]) Den dag te voren had hij nog aan Pesters te kennen gegeven, dat hij, zoo er kans op den vrede ontstond, gaarne de onderhandeling zou bijwonen en meende bij de Staten en bij Z. H. het herstel van de vroegere vriendschapsbetrekkingen met Frankrijk te kunnen vergemakkelijken.

Tien dagen later voegde hij er, op een wenk van Louvois, aan toe, dat hij, ook zonder ambassadeur te zijn, veel voor den vrede

---

[1]) Aan Louv. 17 Maart. T. z. p.

zou kunnen doen als er stilstand van wapenen werd gesloten: hij kon dan, schijnbaar voor particuliere zaken, naar Amsterdam reizen en en passant, b. v. te Soest, met Z. H. aboucheeren, of wel Z. H. kon door Pesters eenige avances doen van zijne intenties.

In geen geval was het de meening van Louvois, dat de onderhandeling moest afgebroken worden. Bijna terstond schreef hij d'Estrades een zeer kort briefje om hem te zeggen, dat er altijd eenig voordeel te trekken viel uit de betrekkingen met Pesters en met d'Estrades vriend (de Launoy) niet alleen om de berichten, die men aldus verkrijgen kon, maar ook om „den Prins van Oranje niet alle wegen af te snijden om tot den Koning te kunnen terugkeeren." [1])

Ofschoon nu de besprekingen voorloopig tot niets schenen te knnnen leiden, toen het bleek, dat de Prins den Spanjaarden weder krachtige hulp stond te verleenen [2]), terwijl de bezetting van Luik door de Franschen, die den bevelhebber baron de Virzet (Viezfet noemt hem d'Estr.) omkochten om hen in den nacht binnen de citadel te laten, naar men zeide voor 40 duizend rijksdaalders, [3]) hem nog meer tot inspanning aanspoorde, gaven de langdradige onderhandelingen over het cartel aanleiding om ongezocht de betrekkingen te onderhouden. Juist toen het bericht kwam, dat Frankrijk ambassadeurs had benoemd om naar Nijmegen te gaan, — aanvankelijk werden daartoe Colbert, d'Avaux en de Vitry aangewezen — verscheen een zaakgelastigde van Villa Hermosa in Maastricht, de Brigadier der cavalerie Gavelens, om voor Spanje over het cartel te spreken.

De velerlei bezwaren van dit Rijk, vooral rakende het losgeld van de Fransche Prinsen en aanzienlijken die in ondergeschikten rang dienden, deden verwachten, dat de zaak niet spoedig geregeld worden zou. Daarbij kwamen nog tallooze bijzondere quaestiën

---

[1]) Louv. aan d'E., 20 Maart, ibid.

[2]) Z. H. brief van 5 Maart aan Ps., en die van d'E. aan L. v. 21 Mrt., ibid.

[3]) De bijzonderheden van dit verraad staan in d'E.'s brieven en in Pesters' verbaal.

over de lossing van gijzelaars, over het gevangen nemen van predikanten om van hen losgeld te trekken, over het proces tegen een gevangen genomen Nederlandschen overlooper, dien men wilde redden door het gevangen houden en op hoogen losprijs stellen van een paar neven van den Raadpensionaris, de zonen van een geneesheer, die den Prins tot diens groote tevredenheid had behandeld toen hij aan de pokken leed, en die sedert diens eerste geneesheer was geworden, en dergelijke meer.

Deze ondergeschikte, maar lastige zaken, deden de groote quaestie hangende blijven, maar de ziekte van den Prins belette, dat er ernstig over gesproken werd. Vooral na de categorische verklaring van Louvois, dat, indien de Prins besloten had geen vrede te sluiten zonder Maastricht terug te krijgen, de kortste weg zou zijn het in te nemen, omdat Z. M. het zeker nimmer teruggeven zou, en dat Z. H. zijne zaken bij den Koning zoo bedierf gedurende den oorlog, dat hij ze onmogelijk meer zou kunnen herstellen na den vrede,[1]) scheen de zaak slepende te zullen maken. De Prins toch was door geen dreigementen te treffen. Hij was vast in zijne overtuiging, dat alleen de algemeene vrede een waarborg kon geven voor de toekomst, en laadde daardoor den schijn op zich van, zelfs naar Pesters' meening, te veel vertrouwen (créance) te stellen in lieden, die vijandig waren aan de belangen van Frankrijk,[2]) natuurlijk de Spanjaarden. Hoe bitter vertoornd hij op dezen was, wist overigens Pesters beter dan iemand.

De ziekte en het levensgevaar van den Prins had Louvois tot eene nieuwe speculatie aanleiding gegeven. Zoo hij er aan ontkwam, schreef hij aan d'Estrades, zouden de zaken in Holland een geruimen tijd gestremd worden, en in dat geval moest d'Estrades 's Konings ongerustheid over Z. H. ziekte doen kennen en zijne blijdschap over het herstel. Kwam Z. H. te overlijden, dan zouden

---

[1]) D'E. aan Louv., 29 Maart. Ibid.

[2]) D'E. aan Louv., 17 Maart. Ibid.

zeker de Hollanders zich in 's Konings armen werpen om het behoud hunner vrijheid. [1])

Maar noch het een noch het ander was het geval. Den 5en April openbaarden zich de pokken, en reeds den 18en was Z. H. zoover hersteld, dat hij zich binnen enkele dagen in het openbaar dacht te vertoonen, en al vóór dien tijd zich met staatszaken bezighield. Weldra werd de zaak dan ook weder opgevat.

Den 18en April schreef de Raadpensionaris aan Pesters, dat hem vanwege Frankrijk andere vredesvoorstellen waren gedaan dan die, welke Graaf d'Estrades had overgebracht, en vroeg hem daarover inlichtingen, er uit naam van Z. H. bijvoegende, dat men gaarne de onderhandelingen door d'Estrades' handen gaan zag en het zeer betreurde, dat hij niet naar Nijmegen was afgevaardigd, hetgeen de zaak zeer zou bekorten.

De Raadpensionaris scheen in ongeduld het antwoord te wachten, want na drie dagen schreef hij een tweeden brief over dezelfde zaak, waarin duidelijker gesproken werd. Hij bevatte Z. H. last aan d'Estrades te zeggen, dat, wanneer hij wilde mededeelen welke ouverture de Staten den Koning konden doen, waarbij hunne eer niet was gemoeid, om weder met Z. M. op goeden voet te komen, dan oprechtelijk en met ijver zou worden gearbeid aan pogingen om tot overeenstemming te komen. Was het onmogelijk zich van Spanje en de bondgenooten los te maken, zoodra zich een uitweg liet vinden zou men er zeker gebruik van maken. Tot dusver was niets gevonden, dat de Spanjaarden bevredigen kon, men wist niet wat den Koning voor te stellen, en mocht geene verbintenissen laten varen, terwijl Z. M. ambassadeur Courtin te Keulen zoo herhaaldelijk verzekerd had, dat Z. M. in geen geval de oude verbonden en overeenkomsten wilde hernieuwen. Daarover moest Pesters Graaf d'Estrades onderhouden en Z. H. zoo spoedig mogelijk het antwoord melden. [2])

---

[1]) 13 April, ibid.

[2]) De beide brieven, d'E. weder in copie voor geld ter hand gesteld en opgezonden, staan mede in het Suppl. aux L. d'Estr. pg. 100 en 103. De klerk van Pesters kreeg voor deze en dien van den Prins weder 100 pistolen.

Uitvoerige gesprekken volgden daarop tusschen de beide staatslieden te Maastricht, waartoe de onafgebroken besprekingen over Spanje's haarkloverijen in zake het cartel dagelijks de gelegenheid openden. Fagels verwachting werd echter teleurgesteld. Louvois loochende, dat eenige vredesvoorstellen van 's Konings wege waren opgedragen aan wien ook, en verklaarde, dat alleen de envoyé van den hertog van Neuburg, de heer Straatman, zoo iets had kunnen zeggen, omdat deze eenigen tijd te voren aan Pomponne gevraagd had of de tijd niet gekomen was om voorstellen voor een afzonderlijken vrede met Holland te doen; hij had echter slechts ten antwoord gekregen, dat men die van de zijde der Republiek wachtte.

D'Estrades had, zoo schreef hij Louvois terug, niet verder op die zaak willen ingaan, alvorens 's Konings bevelen te hebben, maar, begeerig als hij inderdaad naar den vrede was, had hij Pesters weder het vroegere plan van een huwelijk van Z. H. voorgehouden, of anders het tractaat van marine met suspensie van wapenen ter zee, of wel dat men met de voorstellen voor den dag moest komen, die de Raadpensionaris zeide uit Frankrijk van ter zijde te hebben vernomen. In het eerste of ook in het laatstgenoemde geval meende d'Estrades „buiten engagement van den Staat of van Z. H., als uit eigen beweging bij den Koning wat goeds te zullen kunnen doen." Volbracht hij dus al 's Konings last, en deelde hij nog mede, dat het moeilijk zou zijn te onderhandelen wanneer de Zweden veroveringen gemaakt hadden in Duitschland, omdat Z. M. zich met hen voor 10 jaren verbonden had, hij hoopte blijkbaar op vredeskansen. Ook was hij overtuigd, dat èn de Prins èn Fagel gaarne een onderhandeling op goeden grondslag over een vrede en een nieuw verbond zouden aanvangen, en dat de laatste zeer bevreesd was voor het een of andere ongelukkige voorval in den naasten veldtocht.

Er is inderdaad geen redelijke twijfel mogelijk, dat de Prins den vrede in dezen tijd ernstig begeerde, en er niet den schijn ervan

[1]) Louv. aan d'E., 25 April. T. z. p.

[2]) Dezelfde aan denzelfde, 28 April.

aannam, terwijl hij hem door zijne eischen opzettelijk onmogelijk maakte.

„Ik wensch," schreef hij den 2en Mei aan Pesters, „niets zoozeer als mij met eer te kunnen ontslaan van mijne verbintenissen. De achterdocht der Spanjaarden, dat gij bij den Graaf d'Estrades zijt om over andere zaken te handelen dan over het cartel, is groot: ik zal hun die meening laten, om hen te noodzaken beter hun woord te houden en werkzamer te zijn om den oorlog te voeren." „Ik zal in dezen veldtocht," aldus weder twee dagen later, „op niets rekenen dan op hetgeen ik uit Holland medevoer, en op niets van wat de Spanjaarden mij beloven. Ik moet trachten met eer van deze zaak af te komen en er mij nooit weder mede in te laten. Ik heb u reeds gemeld, dat ik, zoodra ik daartoe eenige ouverture zie, die niet zal laten ontglippen. Ontzie altijd met zorg den heer Graaf d'Estrades, want er kan een tijd komen, waarop ik mij hem mijne gedachten zal toevertrouwen over zaken, welke ik niemand zou willen mededeelen, en waaromtrent de raadgevingen van een zoo in den oorlog en de staatszaken ervaren man mij zeer nuttig zouden zijn. Ik moet wachten tot het vrede is. [1])

De droevige houding der Spanjaarden, die den oorlog niet meer voeren konden en den vrede niet sluiten wilden, en de rechtmatige vrees voor de gevolgen van een vredesverdrag, dat weder een aantal vestingen in Fransche handen liet, weerhield hem naar de tot dusver gedane voorstellen te luisteren. Dat hij het oor geopend zou hebben voor andere, die eene behoorlijke barrière waarborgden in Zuid-Nederland, en niet het belang van zijn land opofferde aan zijne eerzucht, is uit de onderhandeling van dezen tijd klaarblijkelijk. Voorliefde voor Spanje dreef hem zeker niet. „Ik verzeker u," schreef Fagel den 3en Mei aan Pesters, „dat wij aan de verbintenissen, waarin wij zijn, zoeken te ontkomen." En hij zeker, ver-

---

[1]) Eene merkwaardige zinsnede. Welke waren die zaken? Raakten zij Engeland? Z. H. had voor d'E. werkelijk veel ontzag, hij beschouwde hem, zei hij tot Fagel, als „een vader": Brief van d'Estr.'s corresp. dd. 3 Mei, ib. pg. 118, en van den Prins zelf dd. 8 Aug. aan Fagel, pg. 155.

langde den vrede oprecht, en sprak in deze zijne ware meening uit. Hij was bevreesd, — d'Estrades omgekochte berichtgever meldde het naar waarheid, — voor den veldtocht: het minste ongeluk, dat den Prins trof, kon een storm doen opsteken in de Republiek. [1])

Niet minder groot bleef de zin voor vrede in Frankrijk. In een uitvoerig schrijven, voor de oogen van Pesters bestemd (mits deze geen copie kreeg), van den 1en Mei [2]), zette Louvois de bedoelingen van het hof in bijzonderheden uiteen. De toon van den brief was thans meer die van bedreiging met de gevolgen van een voortgezetten oorlog dan van verlokking door persoonlijke voordeelen. Gebruikte d'Estrades dit lokaas nog, Louvois doelt er slechts ter loops op.

De kennis, die de Spaansche en Engelsche staatslieden van den geheimen handel droegen, werd voor den schijn zeer kwalijk opgenomen. Ondanks de ontkenning van Pesters, hield men het voor zeker, dat Z. H. er opzettelijk het een en ander van had laten uitlekken — hetgeen ook niet onmogelijk is: Temple kende de zaak althans door vertrouwelijke mededeeling. Z. M. had, zoo werd gezegd, reeds last gegeven de geheele onderhandeling er om af te breken, maar om den wille van den vrede in de Christenwereld en om zijne onveranderde gevoelens voor een bloedverwant, bleef hij bereid te doen wat hij kon.

De Spanjaarden, zoo betoogde Louvois, wilden geen vrede, op welke voorwaarden ook, dit bewees hun gedrag in zake de bemiddeling van Engeland en hunne antwoorden aan den Hollandschen gezant te Madrid. [3]) Bleef de Prins den vrede van hunne toestemming afhankelijk maken, dan moest hij maar zien al de veroveringen vóór en na den vrede van Aken terug te winnen. Maar zoo hij in aanmerking nemen wilde, hoezeer zij zelf in het nakomen van hun verdrag tekort geschoten waren, en hun een vrede wilde verzekeren,

---

[1]) F. aan P., 3 Mei, ib.

[2]) De datum 11 in het Suppl. etc. is foutief. De brief is blijkens P.'s verhaal van den 1en en werd hem den 6en voorgelezen.

[3]) Dit was volkomen juist.

die rekening hield met hun toestand op het oogenblik, dan was Z. M. bereid den Prins met open armen te ontvangen en „hem bij te staan, zoo in de handhaving van zijn tegenwoordig gezag, als in de bevordering van de belangen der bevolking in de Vereenigde Provinciën.

Z. M. wilde den vrede van Aken herstellen, behalve wat Franche-Comté betrof. Wat de verwisseling van vestingen aanging, daaraan moest nu niet gedacht worden; wilde men zoo iets, dan was de kortste weg die vestingen te heroveren, want Z. M. was voornemens te behouden wat hij wettig verkregen en met veel zorg en geld versterkt had. Ook Lotharingen zou nooit worden teruggegeven bij algemeen vredesverdrag; slechts als een geschenk, uit edelmoedigheid gegeven, kon het, gelijk Z. M. van plan was, den Hertog weder worden afgestaan [1]). Tegenover den Hertog was de Prins ook niet gebonden: de lezing van zijn verdrag met de Republiek bewees dit voldoende.

Een vrede te Nijmegen, door alle geallieerden onderteekend, zou onuitvoerbaar zijn, omdat er wel vier maanden zouden verloopen eer alle gezanten er waren aangekomen, en de Spanjaarden de overeenstemming wel zouden verhinderen. Dus moest, indien Z. H. aan dezen niet het geluk van hemzelven en zijn land wilde opofferen, onverwijld een vrede gesloten worden tusschen Frankrijk en Holland. Dit laatste kon dan op de genoemde voorwaarden bij de geallieerden tusschenbeide komen; weigerden dezen, dan kon Z. H. met volle behoud van zijne eer hun den krijg alleen overlaten.

Het verdrag zou zeer geheim tusschen d'Estrades en Pesters gesloten kunnen worden, tenzij H. H. M. openbare stappen bij Z. M. verkozen, hetgeen gemakkelijk zijn zou, daar deze binnen twintig dagen aan het hoofd van zijn leger optrekken zou.

Het slot van den brief gaf hoog op van 's Konings macht en weidde uit over de machteloosheid der bondgenooten. Wanneer, zoo eindigde de beschouwing, de Koning een slag won en daarna de

---

[1]) „Dit scheen" zegt Pesters, „op een huwelijk gemunt." Hij voegt er niet bij welk huwelijk het gold.

Maas-steden veroverde, dan kon men nagaan in welken toestand Z. H. zou komen, en of hij niet genoodzaakt zou zijn, uit vrees voor zijne grenzen, Z. M. de geheele Zuidelijke Nederlanden over te laten.

Grootspraak genoeg.

Ook Fagel moest bang gemaakt worden. d'Estrades kreeg den last in zijne gesprekken met Pesters voortdurend de krijgsmacht van Z. M. te overdrijven, en hem voor te houden hoe weinig troepen de vijanden zouden hebben om hem te wederstaan, en welk een ongeluk vooral Fagel te wachten stond, indien den Prins of zijn leger iets overkwam: de partij van de Witt zou dan onvermijdelijk de overhand verkrijgen, en als de Prins geslagen werd en genoodzaakt was in wanorde terug te keeren naar den Haag, dan zou hij zich gelukkig achten zich uit de moeilijkheden te redden, door Fagel aan zijne vijanden op te offeren, zoodat Fagels handhaving slechts kon verzekerd worden door diens ijverigen arbeid aan den vrede [1].

D'Estrades deelde de redeneeringen van Louvois aangaande de vredesvoorwaarden en wat daarbij behoorde getrouw mede, maar het blijkt niet, dat hij van de laatstvermelde buitensporige taal ook maar een enkel woord heeft overgebracht. D'Estrades was te goed staatsman om de rol te spelen, die Louvois paste. Zooals deze in 1672 de zaak zijns Konings door zijne buitensporigheden had bedorven, was hij er de man naar het ook thans te doen.

Herhaaldelijk werd over deze gewichtige missive door Pesters en d'Estrades geconfereerd, meermalen zelfs voor diens ziekbed. De Graaf, die gaarne den vrede zag tot stand komen en „zichzelf in rust zien," hield niet op het gevaarlijke van den naderenden veldtocht te vertoonen, nu de citadel van Luik bezet was en Namen en Limburg bedreigd werden, zoodat de barrière nog stond verzwakt te worden. De ander voerde daar eenvoudig tegen aan, dat men in Nederland overtuigd was in staat te zijn verdere veroveringen te beletten en zelfs den een of anderen post te kunnen bemachtigen,

[1]) Brief van L. d.d. 3 (niet 13) Mei. De data staan in den n. s.

dat voorts de Keizerlijken licht eenig voordeel op Turenne behalen konden en daardoor eene groote verandering teweeg brengen. Hij drong er op aan, dat d'Estrades „als ervaren negotiant zoude excogiteeren waarmede de partijen elkander wat nader mochten komen."

Aldus stond de zaak weder op het oude standpunt. In plaats van aanbiedingen beproefde Frankrijk thans dreigementen, maar het gaf zijn voornemen niet op den afzonderlijken vrede met de Republiek te verkrijgen, op welke wijze dan ook. Van den anderen kant wilde ook de Prins de onderhandelingen niet afbreken: hij hoopte blijkbaar van d'Estrades' goede gezindheid nog eene kans op redelijker voorwaarden voor Spanje, die den algemeenen vrede zouden mogelijk maken. „Blijf de besprekingen met den Graaf d'Estrades onderhouden, en verzeker hem van mijne dienstvaardigheid en genegenheid," schreef hij Pesters den 30en Mei, lang dus nadat hij van Louvois' brief had kennis gekregen.

Intusschen was, na zeer lange overleggingen, de zaak van het cartel geregeld. Gavelens had eindelijk zelf naar Brussel geschreven, dat men, uit consideratie voor den Prins van Oranje, over de bezwaren moest heenstappen. Hij had de waarheid naar het schijnt gevoeld van Pesters' vermaning: „dat men in een tijd, daar het leger van Z. H. misschien alleen zoude komen te ageeren, en daar nog zooveel gevangenen in Frankrijk zaten, geen onnoodige fierté moest maken". Wie niet blind was voor de werkelijkheid, wist dat men den Prins noodig had om Brussel te beschermen, want zelfs dit werd bedreigd. Zoo schikte men zich, waarschijnlijk wel met tegenzin, in het onvermijdelijke. De gezant de Lira schreef den uitdrukkelijken last aan Gavelens, het cartel zoo spoedig mogelijk te sluiten, en met machtiging van Villa Hermosa geschiedde dit den 21en Mei na een lang einddebat, waarbij Pesters, om de goede zaak niet te benadeelen, „nog veel moest glisseeren, om gedaan werk te maken."

De aanleiding tot verderen handel over den vrede was daardoor vervallen, en daar ook voor het handelstractaat niets te doen viel, vroeg Pesters zijne demissie. (Denzelfden 21en Mei.)

Maar niemand had zijne rekening bij Pesters' vertrek.

De Staten-Generaal konden licht eenige opdracht vinden om hem nog te doen blijven, en werkelijk kreeg hij nog den 13en Juni den uitdrukkelijken last om eene schikking te treffen aangaande de uitwisseling van een gevangen predikant tegen een eveneens gevangen genomen overlooper. Er was op het stuk der krijgsgevangenen nog genoeg te regelen, dat zijn verlengd verblijf kon gewenscht en gemotiveerd, zoo al niet noodzakelijk maken,

Zijn aanhouden bij den Raadpensionaris (25 Mei) baatte dan ook niet, en de Prins had, zooals boven vermeld is, reeds tevoren zijn ongeduld om terug te keeren zoeken te temperen door beloften.

Ook d'Estrades begeerde, dat Pesters nog niet vertrekken zou. Drie dagen na het sluiten van het cartel was de tijding gekomen, dat Louvois te Charleroi was aangekomen, en dat de Koning hem volgde. Het bericht behelsde verder, dat de Maarschalk [1]) de Crequy naar Dinant marcheerde om deze stad aan te tasten en vervolgens naar Huy en Namen op te trekken.

Zoo ooit, dan was thans het oogenblik voor eene beslissende onderhandeling gekomen.

D'Estrades gevoelde het, en ried Pesters naar het leger van Z. H. te reizen en met dezen een persoonlijk onderhoud te vragen. Hij bespeurde, zoo zei hij, meer fierté dan tevoren jegens de Republiek, en drong herhaaldelijk op de reis aan, opdat hij, na Pesters' terugkeer, zijne maatregelen in het belang van den vrede zou kunnen nemen, zelfs aanbiedende zelf met hem naar den Koning te gaan, in geval Z. H. slechts een mondelingen last mede mocht geven.

Louvois zette in deze dagen alle zeilen bij voor zijn doel. In de meening, dat bedreiging en machtsvertoon tot rede zoude kunnen brengen, kon hij hopen, dat de tocht van 's Konings leger, casu quo vooral de verovering van de een of andere belangrijke vesting, indruk zou maken op den Prins en den Raadpensionaris; onder

---

[1]) Crequy kreeg dezen rang juist in dezen veldtocht, schoon een paar maanden later.

dien indruk zouden dezen misschien bezwijken voor de overreding van d'Estrades en van hem zelf. Middelerwijl werd ook een ander middel beproefd. De dankbetuiging van den Prins voor Z. M. gelukwensch met zijn herstel, werd (den 27en Mei) beantwoord met een schrijven van Louvois, 's Konings voldoening uitende over 's Prinsen brief [1]). Eene klacht van Z. H. over de ontvangst van Mombas aan het hof verwaardigde zich Louvois uitvoerig te weerspreken: hij had Mombas slechts tweemalen in zijne antichambre gezien, hem slechts eens gesproken en toen naar Pomponne verwezen. Hij zou, zoo schreef hij er bij, geen tweede maal een man willen ontmoeten, die, naar Z. H. beweerde, zonder eerbied van den Prins van Oranje sprak, na hetgeen deze in den laatsten veldtocht had gedaan en vooral na zijne edelmoedige handelwijze bij het beleg van Grave. D'Estrades maakte het nog fraaier, door er bij te voegen, dat Louvois Mombas „niet anders als met een froide mine had aangesien en afgewezen", ofschoon in diens brief van die froide mine geen woord te lezen stond. D'Estrades had meer van die invoegsels: bij de voorlezing van zijne volmacht voor het cartel laschte hij uit een brief van den Koning met een „bien entendu" eene geheele bepaling in — trouwens niet zonder dat Pesters het bemerkte en hem er later, na ontvangst van het afschrift, opmerkzaam op maakte; de brief van den Koning verschoonde toen het „bien entendu."

Met de mededeeling van deze laatste blijken van voorkomenheid verzekerde d'Estrades, „dat hij remarqueerde dat het nog tijd was om den vrede te maken, ingeval H. H. M. en Z. H. alsnog eene serieuse reflexie op den toestand der zaken maken wilden," hoewel hij Pesters' vraag, of er andere conditiën waren dan die Z. E. den 7en (bij de toezending van een extract uit Louvois' brief van den 1en) hem gecommuniceerd had, ontkennend beantwoorden moest.

Toch zon de grijze staatsman op uitwegen, om de zaak tot een goed einde te brengen. 't Eerst overwoog hij de mogelijkheid of

---

[1]) Aan d'E. gericht, maar voor den Koning bestemd. Hij staat in het Suppl. etc. pag. 116, d.d. 2 Mei.

voor Franche Comté niet eene schadeloosstelling te vinden ware in de streken van Cataloniё of Italiё. Allengs echter rees een ander expedient in zijn brein op. Om de moeilijkheid ten opzichte van Spanje uit den weg te ruimen, vooral op het punt van de Zuidelijke Nederlanden en de barrière, wierp hij het denkbeeld op een wapenstilstand te sluiten, die alleen zou gelden voor dat gedeelte van het oorlogstooneel, terwijl de krijg in Duitschland zijn loop zou nemen en de bondgenooten het recht zouden behouden van wederzijdschen bijstand aldaar. Aan de Zuidelijke Nederlanden toch was der Republiek het meest gelegen.

Het kostte Pesters niet veel moeite de onmogelijkheid van dit plan aan te toonen. Werkelijk streed het niet alleen tegen de bepalingen van het viervoudige verbond van 1673, maar het zou den Koning in staat gesteld hebben al zijne krachten aan den Rijn te concentreeren, en in de Zuidelijke Nederlanden zelf zou het de zaak van de barrière slechts verschoven hebben en zekerlijk het bezwaar om haar later tot oplossing en beslissing te brengen nog hebben vergroot.

D'Estrades erkende zelf, dat ook dit denkbeeld onuitvoerbaar was, en keerde ten einde raad terug tot zijne bewering, dat men tevreden moest wezen met de voorstellen, door Louvois in zijn laatste schrijven geformuleerd, welke bewering met de oude argumenten en met de kans op belangrijke krijgsoperatiën van het Keizerlijke leger werden wederlegd.

In dien stand van zaken kwam den 4en Juni Louvois zelf in Maastricht. Een zijner eerste vragen gold den heer Pesters, dien hij dadelijk wenschte te spreken, zoo het heette over de ratificatie van het cartel.

Terstond zond d'Estrades van een en ander bericht aan Pesters, die naar zijne goederen buiten de stad was gegaan, en zond hem, zoodra hij berekenen kon, dat hij Maastricht kon bereikt hebben, zijn rijtuig om hem af te halen.

Met vele plichtplegingen bracht hij hem vervolgens in Louvois' tegenwoordigheid, waarop terstond het onderhoud begon.

Het bleek aanstonds, dat het cartel slechts een voorwendsel was om tot andere zaken te komen. Eene mededeeling, dat de Koning het geratificeerd had en de belofte, dat de acte binnen een paar dagen zou worden toegezonden, gevolgd door een paar opmerkingen over de krijgsgevangenen, vormde de inleiding tot het eigenlijke gesprek.

Louvois verklaarde, dat het hem lief was mondeling te kunnen herhalen wat hij door Graaf d'Estrades reeds herhaaldelijk had doen mededeelen. De oorzaak van den oorlog, waarvan hij het ontstaan en den aanvang ophaalde, was, zoo meende hij, alleen te zoeken „in de petulantie van de Regenten, die de oude maximen van den Staat hadden gerenverteerd en alle respect voor Z. M. den Koning van Frankrijk hadden verloren, met welker dood en de herstellinge van Z. H. de Koning alle aigreurs verloren had." Het belang van beide Staten, zoo sprak hij verder, bracht mede, dat zij in confidentie leefden, en van Z. M. zijde bestond alle inclinatie om deze te herstellen, zoowel met den Staat als met Z. H. De vrees voor de veiligheid der Republiek was ongegrond: Z. M. zou zijn woord geven dat deze niet zou geschonden worden, en hij stemde er gaarne in toe, dat ook andere vorsten en potentaten die veiligheid waarborgden, omdat het in niemands gedachten oprijzen kon, dat Frankrijk ooit iets tegen den Staat zou ondernemen.

Getrouw aan zijn voornemen om de krijgstoerustingen des Konings zooveel mogelijk overdreven voor te stellen, weidde hij daarna uit over den toestand van Z. M. legers en over de veroveringen, die deze reeds gemaakt had en zonder twijfel nog stond te maken, waar tegenover Spanje en de andere bondgenooten in een beklagenswaardigen staat waren. Spanje vooral zou niet in staat zijn eenig aandeel aan den oorlog te nemen, maar dien aan de legers van Z. H. moeten overlaten.

Naar een en ander behoorde de Prins, zoo voor zijn eigen grootheid als voor de zekerheid van den Staat, die hem zijn behoud verschuldigd was, zijn waar belang af te meten.

Welk nu, naar Louvois' oordeel, dat belang was, kwam aan den dag in een nieuw plan, dat hij wellicht uit een voorafgaand gesprek

met d'Estrades had geput: het had althans allen schijn of hij het aan dezen ontleende. De Prins moest namelijk, aldus luidde het advies, „door krachtige aanradingen van een stilstand van wapenen of trèves beletten, dat er in de Spaansche Nederlanden, onder beneficie van denzelven stilstand van wapenen of trèves, geen meerder steden van de Spaansche Nederlanden verloren werden."

Hetzelfde plan dus als dat van d'Estrades, met deze wijziging, dat er van geen gedeeltelijken wapenstilstand gesproken werd, alleen voor de Zuidelijke Nederlanden geldig, maar van een algemeenen. Door deze wijziging dacht Louvois waarschijnlijk de bezwaren bij voorbaat te zullen ontzenuwen.

Tot zoover was het Pesters niet mogelijk geweest iets in het midden te brengen. Het zou hem zeker niet moeilijk gevallen zijn de beschouwingen omtrent het ontstaan van den oorlog te wederleggen, en evenmin de verzekeringen, dat het nooit iemand in de gedachten zou kunnen komen Frankrijk te verdenken van vijandelijke plannen tegen den Staat. Uit Louvois' mond klonken zij zeker allerzonderlingst. Maar, al had de Minister hem den tijd gelaten, hij zou waarschijnlijk zich onthouden hebben van vele tegenwerpingen, omdat hij een paar dagen te voren het schriftelijk bevel van Z. H. ontvangen had om terstond na de uitlevering der ratificatie-acte bij hem in het leger te komen. [1])

Toevalligerwijze kwam juist op dit punt van het mondgesprek een trompetter met brieven van den Prins, den last behelzende, dat Pesters ten spoedigste bij Z. H. komen zou. Louvois greep deze gunstige gelegenheid aan om nog duidelijker en dringender zijn voorstel aan te bevelen. Hij weidde uit over de voordeelen, die de Republiek door een vast verbond met Frankrijk trekken kon voor den handel, en stelde opnieuw het gevaar voor oogen van nieuwe binnenlandsche geschillen, in welk geval het bondgenootschap van zeer veel nut kon zijn. Het voortzetten van den oorlog zou, naar hij niet zonder grond beweerde, groote ongemakken met zich sleepen, en het was hoog tijd, dat men op middelen zon om

---

[1]) Z. H. aan P. d.d. 20 Mei. In het Suppl. etc. pg. 140.

Spanje tot rede te brengen, dat zijn woord niet gehouden had en niet meer houden kon. Daartoe bood zich de gelegenheid, wanneer men de genegenheid van den Koning voor den Staat en voor Z. H. aannam. Het was hem zeer welgevallig, dat Pesters naar Z. H. reisde, en hij droeg hem uitdrukkelijk op dezen te verzekeren van zijne vriendschap en dienstwilligheid.

Het duurde een paar dagen eer het Pesters gelukte den Prins in het dorpje Hacht, waar hij met het leger zich ophield, te bereiken.

Na een ampel verslag van het voorgevallene, vond Z. H. goed aan Waldeck op te dragen de zaak grondig met hem te bespreken. Zij verzochten Dijkveld, die als gedeputeerde te velde in het leger was, bij de overleggingen tegenwoordig te zijn, en den 8en Juni alsmede den volgenden dag, werden door de drie heeren langdurige gesprekken gehouden, waarin het voor en tegen van de voorstellen werd gewikt en gewogen.

Het is jammer, dat de inhoud van die overwegingen door Pesters niet in zijn verbaal is opgenomen, al laat hij zich uit al wat reeds over de zaak gesproken en geschreven was wel gissen, zij het dan ook slechts in hoofdzaak.

Eerst den 11en, na hernieuwde deliberatiën, kwam men in zoover tot een resultaat, dat men, op Waldeck's voorstel het gesprokene kon samenvatten in eene beknopte, beredeneerde memorie, om aan Z. H. aan te bieden, het pro en contra behelzende. Waldeck uitte daarbij echter zijne overtuiging, dat er „vooralsnog buiten de restitutie van Franche Comté niets te doen viel."

Dit stuk liet de Prins zich den volgenden morgen, den 12en Juni, voorlezen, en lang en breed werd er daarna met hem over geconfereerd. Toen de zaak wel overwogen was, had Z. H. zijn besluit genomen. Hij gelastte Pesters d'Estrades zijne verzekering over te brengen van zijne oprechte sentimenten voor den vrede en de confidentie, die zijne voorvaders vroeger altijd met Frankrijk hadden gecultiveerd." Maar tevens moest Pesters, zoo bij Louvois als bij d'Estrades, „de noodige redenen en motieven gebruiken om hem te doen begrijpen, dat noch de tractaten met Spanje en de andere bondgenooten, uit pure necessiteit aangegaan, noch de eer en de reputatie van den Staat

en van Z. H. gedoogden, vrede te maken vóór ten minste Franche Comté gerestitueerd was, waarboven op Lotharingen en eenige permutatiën in de Spaansche Nederlanden moest gedacht worden."

Met dezen last trok Pesters weder naar Maastricht. Het resultaat van het wikken en wegen was dus, dat op geen enkel punt kon worden toegegeven. Op dat oogenblik zou ook het prijsgeven van de belangen der Spaansche monarchie niets minder dan trouweloosheid geweest zijn. Vrijwillig had men het herstel van den toestand bij het sluiten van den vrede der Pyreneeën aangeboden, om Spanje tot den oorlog te brengen. Door het stelselmatig ontduiken van zijne verplichtingen om den krijg met kracht te helpen voeren, had dit Rijk zeker reeds veel schade berokkend, zoo aan de gemeene zaak als aan zich zelf, en ook nu weder bepaalde het zich tot het beveiligen zijner grenssteden, maar bleef in gebreke eenig contingent van beteekenis voor het leger te leveren; veeleer moest het van het begin van den veldtocht af den Prins verzoeken om Condé tegen te houden, waartoe het zelf hoegenaamd geene macht had. Maar dit gaf, al kon het op den duur eene verbreking der verbintenis verschoonen, geen recht reeds nu Spanje aan zijn lot over te laten.

Gelukte het den Prins een paar punten van gewicht te bezetten, dan zou bovendien de Koning van zelf genoopt worden zijne eischen en voorwaarden te temperen. En daarop hoopte hij vast, indien slechts de Keizer, gelijk deze herhaaldelijk beloofde en verzekerde, eene krachtige afleiding zou geven aan den Rijn en daardoor den Koning noodzaken zijn leger in Vlaanderen te verzwakken om dat van Turenne bij te staan. In dat geval was eene onderneming van den Prins volstrekt niet onmogelijk. Aldus meende hij in die dagen.[1])

Maar meer dan de gemoedsbezwaren en het punt van eer woog zeker nog het gevaar voor het overwicht, dat Frankrijk verkregen had in de Zuidelijke Nederlanden. Wat in het antwoord aan Louvois wijselijk werd verzwegen, schreef de Prins eenige dagen later aan Fagel: „Pesters is terug bij den Graaf d'Estrades. Zijn antwoord is geweest altijd standvastig te blijven op de voorstellen,

---

[1]) Brief van Z. H. aan Ps. d.d. 30 Mei.

die waren voorop gezet. De nabuurschap van Frankrijk is zoo gevaarlijk voor den Staat, dat men zooveel men kan vermijden moet ze te hebben ....." [1]) Van de quaestie van eer sprak Z. H. thans niet: hoe hoog hij ze ook stelde, hoe hij ook zich gebonden achtte aan Spanje — zooals ook Waldeck o. a. blijkbaar deed — het staatsbelang, de hooge politiek verbood het aannemen van een bijzonderen vrede, en evenzoo van een wapenstilstand.

Den dag na Pesters' terugkeer kwam ook Lodewijk XIV binnen de muren van Maastricht. Op Louvois' verzoek kwam Pesters hem „aan het hof" bezoeken, en daardoor werd, al genoot hij niet de eer persoonlijk met Z. M. te spreken, de onderhandeling verder zoo goed als onmiddellijk met den Koning gevoerd.

Louvois scheen in deze beslissende dagen meer te verwachten van zijne tactiek van pochen en bedreigen dan van die van vleien en lokken. Wel bleven de gewone betuigingen van Z. M. genegenheid niet achterwege, maar de klem van zijne redeneeringen lag elders.

Den tocht van Z. H. naar Roermond begreep, zoo betoogde hij, niemand: de stad Limburg zou reeds veroverd zijn eer hij ze bereikt had. De vereeniging met de Lunenburgsche en Lotharingsche troepen zou Z. M. beletten en òf den Prins van Oranje verslaan, òf na de inneming van Limburg over zijne bruggen naar Brabant terugkeeren en aldaar iets van belang veroveren en het land voor Z. H. bederven. Zoo bleef hij „proneeren op de Fransche conquesten die nog volgen zouden" en leidde daaruit af, dat Z. H. vrede maken moest. „Het slot van de conversatie" was, dat de campagne zou kunnen eindigen met de groote zake, die Louvois meende dat nooit te Nijmegen of elders zou kunnen gesloten worden, als niet vooraf onder de hand alles door twee of drie personen geconcerteerd werd."

Wie die twee of drie personen waren, was waarlijk niet moeilijk te gissen.

---

[1]) D.d. 5 Juli. In het meergen. Suppl. etc.

Na het zoo categorische antwoord van den Prins is de volharding van Louvois, om niet te zeggen van den Koning, zoo in het oog vallend, dat men ze bijna vernederend zou moeten noemen. Men moet wel ernstig den vrede begeerd hebben of twijfel gekoesterd aan de blijvende gunst van de fortuin, om zoo vasthoudend te zijn.

Vier dagen later hervatte Louvois zijne aanvallen, onder voorwendsel van een gesprek over den losprijs van krijgsgevangenen.

Het ging weder den ouden gang: „Het zou te betwijfelen zijn of Z. M., wanneer eerst Z. H. alles zou beproefd hebben om hem te benadeelen, bij het ontwijfelbare succes zijner wapenen wel in dezelfde sentimenten zou blijven, en of men den vrede dan zoo goedkoop hebben kon als die zoo dikwijls was geoffreerd."

Louvois had nog meer koorden op den boog.

Hij kon niet gelooven, zoo zeide hij, dat Denemarken in de partij van Haar Hoog Mogenden komen zou, en wat de Lunenburgsche troepen betrof en die van den Hertog van Lotharingen, die zouden wel niet over de Maas gaan.

Ook zou er zekerlijk onrust in de gemoederen ontstaan onder de bevolking, uit vrees voor 's Konings leger, wanneer dit aan de grenzen verscheen, en daaruit zou eene tweede revolutie kunnen ontstaan. Deze had de Koning reeds voorzien en ze willen voorkomen door het verlaten van Grave, waarvan hij de eer had willen laten aan Z. H. Want de stad had nog eenige weken lang verdedigd kunnen worden, totdat het opkomen van het hooge water het beleg zou hebben doen opbreken.

Bij deze ongehoorde snoeverij kon Pesters het stilzwijgen niet langer bewaren. Hij brak den stroom der schoonklinkende redeneeringen af door de korte en zeer duidelijke verklaring „dat die discoursen niet geloofd noch voor gereed geld konden aangenomen worden, nadat men zoovele preuves gezien had van Z. M. wil om den Staat te renverseeren, vermeesteren en ruineeren".

Nog gaf Louvois het spel niet gewonnen.

Snel wierp hij het thans over den boeg van den vrijen handel. De Staten verloren hun belang uit het oog, wanneer zij om der wille van Spanje en de andere geallieerden, die hunnen ondergang

zochten, geen wapenstilstand wilden aangaan, zonder welken de vrije handel niet mogelijk was. De Staten gingen te ver. Frankrijk was, zoo gaf hij listig te kennen, niet zoo van Engeland gediend, of het zou veel liever zien, dat de Republiek van den handel voordeel trok. Tevergeefs zouden de Staten eenige rekening maken op de gezindheid van Engeland, waarvan Frankrijk altijd meester was. Men handelde dus tegen zijn interest.

Wilden Z. H. of de Staten aan het einde van den veldtocht eenige ouverture doen, Louvois gaf de verzekering, dat Pesters zich daartoe altijd zou mogen wenden tot d'Estrades, wien de last zou gegeven worden alles terstond aan Z. M. te berichten. Intusschen verzocht hij namens hem persoonlijk den Raadpensionaris te schrijven, dat hij hoopte „in een beteren tijd met hem in confidentie te zullen leven".

Aldus wilde Louvois zich nog een weg open houden om de onderhandeling, waarop hij in zijn onverzettelijk zelfvertrouwen den zin gezet had, steeds te kunnen heropenen, daarbij rekenende op den hartelijken wensch van Fagel, dat de oorlog mocht eindigen.

Verder kon hij voor het oogenblik met geene mogelijkheid gaan. Van zijne zijde kon Pesters in deze omstandigheden niet anders doen dan, na zijn verslag van de laatst gehouden gesprekken, Z. H. verzoeken te Maastricht zijn afscheid te mogen nemen. Het verlof werd hem gegeven. Bij zijn afscheidsbezoek aan d'Estrades volgde nog een eindonderhoud, waarvan hij als resultaat den Prins moest mededeelen, dat „restitutie van Franche Comté niet te verwachten was, en de campagne de markt zou moeten zetten".

Op dit punt van de onderhandeling was het de Prins van Oranje, die de zaak nog niet opgaf. Het deed hem naar het schijnt leed, dat de besprekingen over het tractaat over den zeehandel tot geen uitkomst geleid had, en hij bedacht een middel om alsnog in deze het doel te bereiken. Bij het afscheidsbezoek, dat Pesters hem den 29en Juni bracht in zijn kamp bij Diest, gaf hij hem de opdracht met den Raadpensionaris te gaan overleggen „of niet een wapenstilstand ter zee bij het handelstractaat te schikken zou zijn,

mits zonder prejudice voor Messina en de Oostzee, waartoe Z. H. genegenheid betoonde".

Over deze nieuwe schikking confereerde Pesters acht dagen later met Fagel in 's-Gravenhage. Het is licht te begrijpen, dat deze het denkbeeld met beide handen aangreep, en terstond wenschte, dat het aan d'Estrades medegedeeld zou worden. Vier dagen daarna werd dan ook een schrijven, door Pesters ontworpen en door Fagel goedgekeurd, afgezonden, het aanbod behelzende, zooals de Prins het had aangegeven: voor Messina en de Middellandsche zee zou de wapenstilstand niet gelden, of wel men zou dezen beperken tot bepaalde plaatsen op Sicilië, de stad zelf natuurlijk dan uitgesloten; omtrent de Oostzee zou men eenige precautiën moeten gebruiken.

Opzettelijk had men zeker de bepalingen zoo ruim en mild mogelijk gemaakt, om te voorkomen, dat Frankrijk ze terstond om der wille van Zweden of om de geheele uitsluiting van de Middellandsche zee, afsloeg. Tegelijk werd de gevoeligheid van Spanje, dat alles achterstelde bij de herwinning van Messina, gespaard.

De stand van den oorlog scheen de zaak te begunstigen, omdat uit het Noorden verblijdende berichten kwamen aangaande de ondernemingen van Denemarken en vooral van Brandenburg tegen de Zweden.

Pesters liet dan ook niet na d'Estrades, die juist in een zeer goeden luim was door zijne benoeming tot Maarschalk van Frankrijk, onder het oog te brengen, dat de vrede voor Frankrijk noodzakelijk begon te worden. Onder allerlei voorwendsels onderhield hij eene geregelde correspondentie met hem, in de hoop aldus op de hoogte te komen hoe het voorstel was opgenomen.

Doch het was thans de beurt aan Frankrijk om te weigeren. Officieel werd geenerlei antwoord op het aanbod gezonden. Eene maand lang bleef het onzeker of nog eenige beslissing zou volgen. Eindelijk, den 9en September, schreef d'Estrades, dat „aangezien de Koning nog geene vaste plaatsen verloren had en er dus tot nog toe egaliteit van wapenen was, van deze (de Fransche) zijde niets anders te wachten was, als hij voorheen had geproponeerd".

Met deze mededeeling was de zaak voor goed uit. Zij was bijna anderhalf jaar hangende gebleven.

De Prins had reden tot voldoening over zijne gedragslijn. Al was weder de werkeloosheid der bondgenooten, met name Spanje, oorzaak, dat hij geene gewichtige ondernemingen kon wagen, de voorspellingen van Louvois waren gebleken niets te zijn dan ijdele praal. De veldtocht eindigde wel niet met een groot succes, maar de Franschen hadden na de verovering van Dinant evenmin voordeelen behaald, en de inneming van Binch, al ging het ook weder verloren, met de verovering van Trier en de nederlaag van Créquy, deden de schaal eer naar de zijde der bondgenooten dan naar die der Franschen overslaan. En ook in Brandenburg was met geluk gestreden.

Bovendien, de Prins was overtuigd, dat Lodewijk XIV aan geldgebrek leed en dat adel en volk uitgeput waren [1]), en hij bleef hopen, dat d'Estrades, zij het dan ook niet op het oogenblik, er in slagen zou „het werktuig te worden om een zoo wreeden oorlog te doen eindigen" [2]).

's Prinsen zienswijze aangaande de quaestie van den vrede is zeker niet beter te doorgronden, dan door de lezing van hetgeen hij den 10en Augustus aan Fagel schreef: „Ik ben het met u eens, dat de vrede nuttiger en voordeeliger zou zijn dan de oorlog; maar vóór dit groote verbond te verbreken moet men er van profiteeren en er voorwaarden uit trekken, die ons in de toekomst kunnen verzekeren tegen deze groote macht van Frankrijk. Gij ziet, dat al wat wij met dit groote aantal bondgenooten doen kunnen, is ons te verdedigen, en dat, zonder den dood van Turenne, dit groote leger van den Keizer verplicht zou zijn geweest terug te keeren naar Frankenland. En in welken toestand zouden wij zijn, indien de vrede gesloten was, en onze verbonden verbroken en de Vorsten ontwapend! Indien de veroveringen van den Koning bleven zooals zij nu zijn, zouden wij dan niet blootgesteld wezen aan aanrandin-

[1]) Aan Fagel, 12 Juli.

[2]) Aan denz. 8 Aug.

gen en invallen in ons land, zooals wij geweest zijn zonder er eenige aanleiding toe gegeven te hebben? Het is vrij wat beter de kans te wagen, terwijl men gewapend en goed aaneengesloten is: er kunnen zich allerlei voorvallen voordoen door de voortzetting van den oorlog, die ons in veiligheid stellen, en door den vrede op de voorwaarden, die Frankrijk heeft voorgesteld, zijn wij altijd blootgesteld aan gevaren, die wij alleen niet zouden kunnen trotseeren. Laat u niet overreden, zooals ik uit uwe brieven zie dat gij zijt, maar geloof, dat het zekerste middel om tot een goeden en zekeren vrede te komen, is den oorlog voort te zetten met onze bondgenooten, zonder ons af te scheiden, en de gebeurtenissen af te wachten. Frankrijk heeft geldgebrek, er zijn vele oproerige bewegingen in hunne provinciën, iedereen is ontevreden, zij verliezen verscheiden generaals en goede officieren; als dat zoo voortgaat, dan zal de Koning zich genoodzaakt zien ons vredesvoorwaarden te geven, die veiliger voor ons zijn dan hij ze tot nog toe aangeboden heeft." [1])

En drie dagen later: „Gij ziet wel door de gebeurtenissen, dat het beter is geweest zich niet te haasten met den vrede te sluiten; ik hoop, dat wij vóór het einde van den veldtocht nog in staat zullen zijn betere voorwaarden te vragen dan die, welke de heer Pesters had voorgesteld aan den Maarschalk d'Estrades. Geef den heer Pesters kennis van deze goede tijding..." [2])

Die hoop werd niet vervuld, en ook in 1678 waren de voorwaarden zoo heel veel beter niet, toen eindelijk de afzonderlijke vrede gesloten werd, waartoe de droevige politiek van Spanje de Staten dwong, en dien de Prins niet langer kon tegenhouden. Het jaar 1679 reeds toonde, dat de Prins terecht in een vrede, zonder krachtigen waarborg tegen Frankrijk, de kiem zag voor een nieuwen krijg. Toen hij uitbarstte, was het weder Willem van Oranje alleen, die Europa beveiligde voor de heerschzucht der Bourbons.

---

[1]) Aan denz. 10 Aug.

[2]) Aan denz. 13 Aug. Een en ander in hetzelfde Supplement aux Lettres etc. du Ce d'Estrades.

Het verbaal van Mr. Johan Pesters en het weinig bekende bundeltje brieven uit de jaren 1674 en '75 leveren eene welkome bijdrage voor de kennis van de politiek in de altijd belangwekkende episode van den grooten oorlog, waarmede de worstelstrijd begon om het evenwicht in Europa.

Zij rechtvaardigen tevens de genegenheid, die Willem III sedert dien tijd betoonde aan den man, wien hij de moeilijke taak opdroeg van eene onderhandeling met een zoo ervaren en geslepen staatsman als d'Estrades.

GENEALOGISCHE TAFEL
zum
Ursprung
DES HAUSES VAN LINDE
aus der ehemaligen Reichsgrafschaft
Looz im Lande Lüttich.

HAUS VAN LINDE.

Arnold, Ritter van Linde 1281

(S. Genealog. Geschichte 1).

- N... van Linde = Ermengarde (S. 2.)
  - Wouter van Linde S. 3).
    - Willem van Linde (S. 6).
      - Gisbert van Linde (S. 8 u. 13).
    - Christian van Linde (S. 7).
  - Lutgarde van Linde (S. 4).
  - Carl van Linden (S. 5).
- Moes oder Thomas van Linde, Herr von Linde (S. 9).
  - Lambrecht van Linde, Herr von Linne (S. (10).
    - Moes oder Thomas van Linde (S. 12).
      - Willem van Linde (S. 16).
      - Lambrecht van Linde (17).
    - Catherina van Linde = Henrich den Lautmeter (S. 13).
    - Johan van Linde (S. 14).
      - Lambrecht van Linde genannt van den Bosch = Margarethe van Canne S. 19).
        - Johan van Linde genannt van den Bosch, Domherr (S. 20).
        - HAUS VAN LINDE genannt VAN DEN BOSCH VON MILLEN. Willem van Linde genannt van den Bosch von Millen = Marie van Fexhe (S. 21).
          - Lambrecht van den Bosch von Millen (S. 22).
          - Willem van den Bosch Ritter = Marie N... (S. 23).
            - Johan van den Bosch = Margaretha Proest (S. 24).
              - Lorenz van den Bosch, Ritter, einziger Sohn (S. 26).
                - Stephan van den Bosch (S. 27).
                - Johan van den Bosch (S. 28)
            - LINIE VON REPENMOMBEEK. Lambrecht van den Bosch = Marie Reys van Repen (S. 25).
        - HAUS VAN LINDE genannt VAN DEN BOSCH VON MOPERTINGEN. Lambrecht van Linde = Aleyde Marteal de la Neuville (S. 29).
          - Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, Herr von Mopertingen = Agnes van den Wyngaert (S. 30).
            - Lambrecht van Linde genannt van den Bosch van Mopertingen, Herr dieses Orts = Johanna van Gelinden (S. 33).
              - Lambrecht van Linden = I Isabella van Berlo; II Anne de Proisy (S. 35).
            - Johan van den Bosch mit dem Zunamen Marteau (S. „De Navorscher" Januarheft p. 51). S. 34.
          - Agnes van Linde genannt van den Bosch = Johan Hoen van Cartils (S. 31).
          - Louis van Linde genannt van den Bosch, Domherr (S. 32).
      - HAUS VAN LINDE VON SPAUWEN. Johan van Linde ± 1417 (S. 36).
        - Lambrecht van Linde (S. 37).
        - LINIE VON TERWAERDEN. Johan van Linde = Odilie van Herten (S. 45).
          - LINIE VON MAESTRICHT = TONGRES. Lambrecht van Linde = Barbara Cluts (S. 46).
          - Margaretha van Linde (S. 47).
          - Ode van Linde (S. 48).
          - Johan van Linde von Terwaerden (S. 49).
        - Arnold van Linde = Anna Witthus (S. 38).
          - Johan van Linde = Isabeau de Wihogne (S. 39).
            - LINIE VON LÜTTICH. Lorenz van Linde = Eve de Waha (S. 42).
            - LINIE VON LOOZ-HUPPERTINGEN. Gilles van Linde = Marie van Schoenwinckel, (S. 43).
          - Arnold van Linde (S. 40).
          - Lorenz van Linde, der Aeltere (S. 41).
            - Lorenz van Linde der Jüngere = Elisabeth N... (S. 44).
      - Willem van Linde Ritter (S. 18).
    - Robin van Linde, Dekan (S. 15).
  - Willem van Linde, D. O. Ritter (S. 11).

GENEALOGISCHE GESCHICHTE

ZUM URSPRUNG DES URADELIGEN REICHSFREIHERRLICHEN UND REICHSGRÄFLICHEN HAUSES VAN LINDE

NACH AUSSCHLIESSLICH URKUNDLICHEN QUELLEN.

S. Le Fort, Geheime Raths Register der Prinz-Bischöffe, Staats-Archiv Lüttich und Fahne, Köll. Jül. & Berg'schen Geschlechter II Th. p. 88.
Obige Zeichnung ist ein Facsimile nach dem Cöllnischen Vasallenbuch.

HAUS VAN LINDE.

1281. *Arnold, Ritter van Linde,* 1.
entrichtet nach dem Einnahme Register der Deutsch-Ordens-Ballei Alten-Biesen [1]) verschiedenen Grundzins für die Jahre 1281 bis

[1]) Die Deutsch-Ordens Ballei Alten-Biesen (Vieux Joncs) oder Niederlande wurde unter dem vierten Meister des deutschen Ordens, Hermann von Salza, um das Jahr 1220 gegründet. — Mechtildis, Aebtissin zu Munsterbilsen und

1288. Nach diesem letzteren Jahre wird er in diesem Register nicht mehr erwähnt.

(S. Urkundliche Belege a.)

Es ist höchst wahrscheinlich dass Arnold, Ritter von Linne, Jutte, Herrin von Linne und Sprimont aus dem Hause der Sires von Wassenberg, zur Gemahlin hatte. Die diesbezüglichen genealogischen Forschungen, sowie diejenigen über den Ursprung des Arnold, Ritter von Linde, sind jedoch noch nicht abgeschlossen.

N.... van Linde, 2.

ein Sohn des Arnold, Ritter van Linde, heirathet Ermengarde....

(S. ibid. b.)

Wouter van Linde, 3.

ein Sohn des N.... van Linde unter N° 2, besass mehrere Güter deren Lehensträger für die D. O. Ballei Alten-Biesen Gisebrecht Bockelere war: a) 17 Ruthen Landes von denen 10 bei dem Obstgarten von Berge sind und demselben Wouters gehörten, und 7 hinter dem Sparnayser Hof; b) einen Hof welchen zuvor Gerhard van Gelinden zu Lehen hatte; c) einen Hof in Linne welcher Emmen genannt wurde. In 1282, 1283 und 1288 entrichtet derselbe der D. O. Ballei Alten-Biesen einen Grundzins von 3 s. und 4 Kapaunen.

(S. ibid. c.)

Graf Arnold von Lohn (Looz) schenkten mit Bewilligung des Bischoff's Hugo von Lüttich im Jahre 1220 dem Orden eine Kapelle bei Maestricht im Lüttich'schen, die man „in den Biessen d. h. (juncus, in einem sumpfigen Orte gelegen, nannte, weshalb auch diese Ballei, die sich zu einer der grössten des Ordens herausbildete „Ballivia junctana" oder „in juncis" hiess (S. in unserm Archiv, Schreiben des Deutsch-Ordens Rathsgebietigen Graf von Petteneg, vom 30 Okt. 1889). Unter dem Landcomthur oder Commandeur von Biesen standen die Hauscomthure von vierzehn Commenden oder Ordens-häusern. Diese Comthureien waren: 1) Alten-Biesen in Belgien; 2) Neuen-Biesen in Maestricht; 3) Jungen-Biesen in Köln; 4) Beckevoort; 5) Gemert; 6) Siersdorf; 7) St Aegidien zu Aachen; 8) St Andreas in Lüttich; 9) Petersfuren; 10) Gruitrode und Vücht; 11) Oerdingen & Holt; 12) Bernsheim; 13) Aschaffenburg und 14) Ramersdorf bei Bonn (S. Wolters, Alten-Biesen, p. 18).

Lutgarde van Linde, 4.

eine Tochter des N.... van Linde unter No 2, vermachte der Speisekammer der D. O. Ballei Alten-Biesen testamentarisch 13 Ruthen Landes. Sie (oder vielleicht eine andere Schwester) heirathete Arnold, Sohn des Heinrich von Alt-Hoesselt.

(S. ibid. d & d[1].)

1315 *Carl van Linde, Ritter,* 5.

ein Sohn des N.... van Linde unter No 2, wird in 1315 in zwei Urkunden, in welchen sein Bruder Wouter ihm für das Haus und die Speisekammer der D. O. Ballei Alten-Biesen Schenkungen macht, als Ritter (*broeder*) dieser Ballei erwähnt.

(S. ibid. e.)

Willem van Linde, 6.

ein Sohn des Wouters van Linde unter No 3, hatte von Gerhard van de Wier oder van den Weyer vier Höfe und andere Güter zu Lehen.

(S. ibid. f.)

Christian van Linde, 7.

ein Sohn des Wouters van Linde unter N° 3, erbte von seinem Vater den Hof von Emmen.

(S. ibid. g.)

Gisebert van Linde, 8.

ein Sohn des Willem van Linde unter N° 6. Auf dem Rande des vorhergehenden Aktenstückes liest man: Gisebert W.son van Linne, als Nachfolger zu dem Hofe von Emmen.

(S. ibid. h & dd.)

1280. *Moes oder Thomas van Linde,* 9.
Herr van Linde,

(*Heren Moes van Linne*) ein Sohn des Arnold, Ritter von Linde, unter N° 1. Er hatte von der D. O. Ballei Alten-Biesen einen in Linne gelegenen Hof, für welchen er einen jährlichen Grundzins von 4 den. zahlte, zu Lehen. Aus dem „Laatboek von Alten-

Biesen geht hervor, dass er in 1280 an dieselbe Ballei 1 Maas Roggen, als Roggen-Zins von fünf in Rudecoven gelegenen Ruthen Landes, zahlte: „Moes van Linne i v. R. te Rudekoven te leverne van de teenden van v r. l. lighende, etc."

(S. ibid. aa.)

1315. *Lambrecht van Linde, Ritter,* 10.

ein Sohn des Thomas van Linde unter N° 9. Er hatte folgende Lehen von der D. O. Ballei Alten-Biesen zu jährlichem Grundzins:

1. Einen Hof in Linne, Grundzins $^1/_2$ den.

2. 13 Ruthen Wiesen neben dem benannten Hof; Grundzins $^1/_2$ Maas, $^1/_3$ eines Huhnes, $1^1/_2$ ei;

3. 27 Ruthen zwischen Linne und Rudecoven, Grundzins 5 den.;

4. 14 Ruthen „ „ „ „ , Grundzins $1^1/_2$ den.;

5. 7 Ruthen „ „ „ „ , Grundzins $1^1/_2$ den., 1 cop. Weizen;

6. 7 Ruthen zwischen „ „ „ , Grundzins $2^1/_2$ den. 1 cop. $^1/_3$ Maas Weizen;

7. 7 Ruthen zwischen Linne und Rudecoven, Grundzins $2^1/_2$ den. 1 cop. $^1/_3$ Maas Weizen;

8. 9 Ruthen in Werhagen, bi Grunengracht, Grundzins 3 den. $^1/_2$ Maas Weizen;

9. 17 Ruthen, von denen 9 zwischen Linne und Biesen, 8 zwischen Linne und Rudecoven, Grundzins 1 den.;

10. 22 Ruthen, von denen 9 zwischen Linne und Biesen, 13 im Dorfe Linne, Grundzins 8 den. 1 Maas Weizen;

11. *einen Hof im Dorfe Linne welcher von seinem Vater herstammte, Grundzins 4 den.;*

12. einen Hof in Linne zwischen dem Udenhoef und dem Adams hoef, Grundzins 4 den.;

(S. ibid. aa.)

13. 10 Ruthen von 31 Ruthen, Grundzins 1 Maas Weizen;

14. *ein Bünder in Ermontsberg*, Grundzins 4 den.

(S. ibid. ss. a & b.)

15. 8 Ruthen zu einem Stück Land in Alten-Biesen, Grundzins ½ Maas Roggen;

16. 14 Ruthen in de Hagedorn, Grundzins 3 copy Roggen;

17. 1 Bünder in den breiden Acker, Grundzins 8½ den.;

18. 43 Ruthen tuschen ont en herstraet, Grundzins 6 den.;

19. 1 Stück Land welches dem Johan van Linne gehört, 1 den.;

20. 2 Bünder aen den ryt, Grundzins 2 den. 3 cop. Weizen.

(S. ibid. ss. c, d, e, f, g & h.)

Lambrecht van Linne wird in 1315 als Herr von Linne genannt. In 1321 führt er in einer Belehnung seines Sohnes Johan am Feudal-Gerichtshof von Lüttich, den Titel eines Ritters. Er starb um 1330.

(S. ibid. bb.)

1326. *Willem van Linde,* 11.

ein Sohn des Thomas van Linde unter N° 9. Er war Deutsch-Ordens-Ritter bei der D. O. Ballei Alten-Biesen. Er überliess dieser Ballei welche durch Arnold Mompeleir, Speisemeister daselbst, vertreten war, einen Bünder Landes in Ermontsberg bei Worm, in Erbpacht.

(S. ibid. cc.)

Moes oder Thomas van Linde, 12.

ein Sohn des Lambrecht van Linde unter N° 10 (Mays Lambrecht's son van Linne) (S. tt. E) erhielt als Nachfolger seines Vaters die Parzellen 11, 12, 14, 17 und 20, sowie 16 Ruthen op ten berge, zu Lehen, Grundzins 4 den. 3 cop. (ss. i) und 14 Ruthen am Wege nach Grimertingen. Grundzins 2 den. (ss. k.)

Catherina van Linde, 13.

eine Tochter des Lambrecht van Linde unter N° 10 (Lambrechts dochter van Linne) (S. tt. B & E) erhielt nach dem Tode ihres Vaters Lambrecht die Parzellen 6, 7, 9, 10 und 16 von der D. O. Ballei Alten-Biesen, zu Lehen.

(S. ibid. dd.)

1325. *Johan van Linde,* 14.

ein Sohn des Lambrecht van Linde unter N° 10 (tt. E). In 1325 erhielt die D. O. Ballei Alten-Biesen von ihm 9 Bünder 4 grosse Ruthen (tt. C.) welche in einem ihm gehörenden grossen Complex Landes eingeschlossen waren, als Erblehen (tt. E.) — Er erhielt nach dem Tode seines Vaters den *Hof von Linne für welchen er 4. den. Grundzins zahlte,* zu Lehen (S. N°. 11 unter Lambrecht N. 10) sowie auch mehrere Güter welche von der Odilie von Diepenbeek herstammten, für welche er 13 den. Grundzins zahlte (tt. F.) Er erbte von seinem Bruder Robin den Zehnten von Millen und wurde um 1330 vor dem Feudal-Gerichtshof in Lüttich damit belehnt. Er starb um 1350.

(S. ibid. ee.)

Robin van Linde, 15.

ein Sohn des Lambrecht van Linde unter N° 10, war Domherr an der Kirche des Hlg. Servatius in Maestricht. Er besass in Millen einen Zehnten im Werthe von 20 Malter Dinkel.

(S. ibid. ff.)

Willem van Linde, 16.

ein Sohn des Thomas van Linde unter N° 12 (gg. b & f und hh. E)

1367. *Lambrecht van Linde,* 17.

ein Sohn des Thomas van Linde unter N° 12, überlässt dem Kapitel von Tongres eine jährliche Erbrente von drei Malter Roggen Tongrer Maas zur Stiftung eines Anniversariums, welche auf fünf und vierzig in Housselt gelegene Ruthen, angewiesen waren. (1367, 18 Merz, alter Styl) (S. gg, l.)

Von Johan van Linde, erwähnt unter N° 14, gingen drei Söhne hervor: der Ritter Willem van Linde; Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, und Johan van Linde, Stammvater des Hauses von Spauwen, deren Geschichte und deren Nachkommenschaft wir eigens berichten werden.

§ I.

1368. *Willem van Linde, Ritter,* 18.

ein Sohn des Johan van Linde unter N° 14 wird um 1368 mit 1½ Bünder Landes belehnt (hhh. 1.); er führt den Namen *de Busco;* er lässt sich einen in Munsterbilsen gelegenen Hof sammt Grundzins und Kapaunen belehnen (hhh. 2); ebenso einen Hof in Wilre, aus der Nachlassenschaft des Daniel de Inferno stammend und von Willem van Lumertingen erworben (hhh. 3). Er bewohnte Vlytingen (hhh. 4). — Er erwirbt 3½ Ruthen Landes und wird in 1391 damit belehnt (hhh. 5). Er verkauft zwei Parzellen Landes in 1391, 8 Dez., vor demselben Gerichtshof (hhh. 6). Er war Ritter: miles (hhh. 7). Er hinterliess wahrscheinlich keine Kinder, denn sein Neffe Lambrecht van Linde wurde sein Erbe (hhh. 7). Er starb vor dem 12 Febr. 1417 (hhh. 7). Sein Anniversarium wurde am 2 Februar in der Kirche zu „Unserer Frau" in Maestricht gefeiert. Seine Gemahlin war Ida N.... deren Anniversarium in derselben Kirche am 3 Mai gefeiert wurde.

(S. Urkundliche Belege ii & vv 1, 2, 3, 4, 3, 6 & 7).

§ II.

1370. *Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch,* 19.
Herr zu Canne,

ein Sohn des Johan van Linde unter N° 14. Er war der *erste* der Familie welcher den Namen de Busco, du Bois oder van den Bosch, annahm. Der Name seiner Gemahlin war Margarethe von Canne, welche ihm die Herrschaft Canne zubrachte. Am 18 Dezember 1370 erhielt er, vor dem Feudal-Gerichtshof in Lüttich, 2 Bünder und 40 kleine Ruthen, welche er von Johan van Colonna kaufte, zu Lehen. Er starb in 1381. (S. ibid. jj. und hh. L.)

Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, war Vater von drei Söhnen, wie folgt: Johan van Linde, Dekan van Maestricht; Willem van Linde, Ahnherr des Hauses van den Bosch von Millen, und Lambrecht van Linde, Stammvater des Hauses van den Bosch van Mopertingen. Hier folgt deren Geschichte:

A. Johan van Linde, genannt van den Bosch, 20

ein Sohn des Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, unter N° 19, war Domherr an der Kirche zu „Unserer Frau" in Maestricht. Sein Anniversarium wurde in dieser Kirche am 20 Oktober gefeiert.

(S. ibid. kk.)

B. HAUS VAN LINDE, GENANNT VAN DEN BOSCH VON MILLEN.

1390. *Willem van Linde,* 21.

genannt van den Bosch, von Millen,

ein Sohn des Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, unter N° 19. Er starb am 1 Febr. 1414 und ist beigelegt in Millen. Seine Gemahlin war Marie de Fexhe, Tochter des Oger de Fexhe (S. Hemricourt, p. 49). Am 18 April 1373 wird Willem in Moha mit 2 Bündern 16 Ruthen Landes, in Comoent bei Gellick gelegen, belehnt (S. de Borman, Les fiefs du comté de Looz p. 144). In 1381 wird Willem de Busco in Curingen mit einem Hof in Eygenbilsen nebst Zehnt, Land, Wald und Pächterhof und 10 Maas auf einen anderen Theil des besagten Zehnt eingeschriebene Roggen, belehnt; dazu noch 5 in Eygenbilsen gelegene Bünder Landes. Am 13 April 1384 erhält er von Willem van Lomertingen einen Pächterhof in der Stadt Bilsen, welcher 36 alte Groschen jährlich abwarf (S. de Borman p. 244 & Curingen III p. 40). Am 15 Dez. 1381 wurde er vor dem Feudal-Gerichtshof von Lüttich mit 2 Bünder Landes aus dem Nachlass seines Vaters Lambrecht, belehnt. Am 19 Juni 1384 kam er auf Grund der Ankündigung des Libert le Pollain d'Alleur und des Gilbert, Pfarrers in Millen, in den Besitz von ungefähr sechs Bünder Allodial-Landes, welche ihm sein verstorbener Vater gegeben hatte. Seine beiden Brüder billigten die Schenkung. Am 5 Dezember 1391 vermachte er seinen ganzen Grundbesitz testamentarisch dem Altare des Hlg. Bartholomäus in der Kirche zu „Unserer Frau" in Maestricht mit dem Auftrage an die Brüderschaft der Vikare, ein Anniversarium oder vielmehr eine tägliche heilige Messe für das Heil ihrer Seelen sowie derjenigen ihrer Eltern zu feiern.

(S. ibid. ll.)

Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, 22.
von Millen,

ein Sohn des Willem van Linde, genannt van den Bosch, von Millen und der Marie van Fexhe unter N° 21, wurde am 19 Dez. 1424 vor dem Feudal-Gerichtshof von Lüttich mit 8—10 Bünder Landes, welche aus dem Nachlass des Willem van den Bosch, seines Gross-Onkels, der ohne Erben starb, stammten, belehnt.

(S. ibid. mm.)

Willem van Linde, genannt van den Bosch, 23.
von Millen,

ein Sohn des Willem van Linde, genannt van den Bosch, von Millen und der Marie van Fexhe unter N° 21. Er heirathete Marie N... Er war Ritter.

(S. ibid. nn. n[1]n[1].)

Johan van Linde, genannt van den Bosch, 24.

ein Sohn des Willem van Linde, genannt van den Bosch, und der Marie N..... unter N° 23, heirathete Margaretha Proest.

(S. ibid. oo.)

1487. *Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch,* 25.

ein Sohn des Willem v. Linde, genannt van den Bosch, und der Marie N. — unter No. 23, heirathete Marie Reys von Repen, Frau von Mombeeck. In 1487 nahm er die Herrschaft Repen von seinem Neffen Smael van Broesberg um eine jährliche Rente von 100 fl., in Pacht. Bald darauf wurden ihm alle Rechte auf Repen abgetreten und wurde die Herrschaft die entgültige Apanage seiner Familie. Er war ausserdem, von Seite seiner Ehefrau, Herr von Mombeeck. Er wurde am 19 Dez. 1499 mit Reepen belehnt. (Feudal-Gerichtshof von Lüttich Bd. 53, p. 58.)

Lorenz van Linde, genannt van den Bosch, 26.
Ritter,

ein Sohn des Johan van Linde, genannt van den Bosch, und der Margaretha Proest unter No. 24.

Stephan van Linde, genannt van den Bosch, 27.
ein Sohn des Lorenz van Linde, genannt van den Bosch, unter N° 26. (S. ibid. pp.)

Johan van Linde, genannt van den Bosch, 28.
ein Sohn des Lorenz van Linde, genannt van den Bosch, unter N° 26. (S. ibid. pp.)

C. HAUS VAN LINDE, GENANNT VAN DEN BOSCH, VON MOPERTINGEN.

Lambrecht van Linde, 29.
ein Sohn des Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, unter N° 19. Seine Gemahlin war Aleyde Marteal de la Neuville. (S. Hemricourt p. 79.) Er wurde durch seine Heirath, Herr von Mopertingen. Aus dem Nachlasse seines Vaters hatte er die Herrschaft Canne, während sein Bruder Willem diejenige von Millen erhielt. In seiner Eigenschaft als Vormund, (momber) seiner Gattin, liess er sich am 12 Sept. 1387 dass Schloss Gellick, welches ihm nach dem Tode eines Onkels seiner Ehefrau zufiel, belehnen (S. de Borman p. 246). Am 13 Mai 1367 hatte er in Herderen, von Thierry de Seraing, einen Bünder Landes gekauft, mit welchem er sich an dem obgenannten Datum in Lüttich belehnen liess. Aleyde Marteal hatte in der Kirche zu „Unserer Frau" in Maestricht ein Anniversarium gestiftet, welches am 8 April gefeiert wurde, und am 29 Juli dasjenige ihres Gatten.

(S. ibid. qq.)

1422. *Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch,* 30.
Herr von Mopertingen,
ein Sohn des Lambrecht van Linde, Herr von Mopertingen, und der Aleyde Marteal de la Neuville unter N° 29, heirathete Agnes van Wyngaert, Tochter des Gosuin van Wyngaert, Ritter (S. Lefort.) Er wird am 2 Juli 1422: a) mit dem Schloss Gellick nebst Hof und dazu gehörenden Gebäulichkeiten; b) einem Hof; c) 6 Bünder Landes; d) 18 Bünder Wald und mit allen seinen Feudal Gütern belehnt. Er starb vor dem 1 Juli 1432.

(S. ibid. rr.).

Agnes van Linde, genannt van den Bosch, 31.

eine Tochter des Lambrecht van Linde, Herr von Mopertingen, und der Aleyde Marteal de la Neuville unter N° 29, heirathete Johan van Cartils, welcher den Namen Hoen annahm, (S. Lefort) Sohn des Ivo van Cartils, Ritter, und der N. Hoen van Hoensbroeck (S. Wolters, Rummen p. 151.)

1415. *Louis van Linde, genannt van den Bosch,* 32.

ein Sohn des Lambrecht van Linde, Herr von Mopertingen, und der Aleyde Marteal de la Neuville unter N° 29. Er war Domherr an der Kirche zu „Unserer Frau" in Maestricht. Sein Anniversarium wurde daselbst am 20 Dez. gefeiert. Er wird in 1415—1430 erwähnt. Er machte sein Testament am 12 Dez. 1434. (S. De Navorscher, Januarheft 1892, „Gefälschte Urkunden III p. 48). Er wird ernannt „decretorum doctor B. M. V. oppidi Traiectensis et Aquensis ecclesiarum leodiensis diocesis canonicus".

Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, 33.
von Mopertingen,

Herr von Mopertingen, Ritter, ein Sohn des Lambrecht van Linden, genannt van den Bosch, von Mopertingen, und der Agnes van de Wingaerdt unter N° 30, heirathete Johanna van Gelinden, Herrin von Chatelineau, Jonckhout, Hoelbeek, Gors-op-Leeuw, Gross-Spauwen, Tochter des Gui van Gelinden, Herr dieser Orte mit Ausnahme von Hoelbeek, und der Ode van Guygoven, Herrin von Guygoven und Hoelbeek (S. Grand greffe des échevins. Convenances et testaments. C, 130, f° 148, St. Archiv Lüttich.) Am 29 April 1436 wird er vor dem Feudal-Gerichtshof von Lüttich mit 5 Bünder Landes in Breust, auf Ankündigung seines Onkels Willem van Here, Domherr zu „Unserer Frau" in Maestricht, belehnt. Er starb in 1468. War Bürgermeister von Maestricht in 1445 u. 1451.

(S. Urk. Bel. ss.)

Johan van Linde, genannt van den Bosch, 35.
mit dem Zunamen *Marteau,*

ein Sohn des Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, Herr

von Mopertingen, und der Agnes van den Wijngaert unter No. 28. Er heirathete N.... van Groesbeek. (S. „De Navorscher", Januarheft 1892, „Gefälschte Urkunden" III p. 51.)

Lambrecht van Linde, 35.

ein Sohn des Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, und der Johanna van Gelinden, unter No. 33. Er heirathete 1° Isabeau de Berlo und 2° Anne de Proisy. Er erhielt am 18 Sept. 1488 von Kaiser Maximilian I und von Philipp Herzog von Burgund die Herrschaft Chatelet. Er erhielt am 27 Dez. 1473 das Bürgerrecht von Maestricht (S. Burgerboek 1436—1481) Am.... 1483 stiftete er die wöchentliche Messe bei den Kreuzfahrern in Maestricht.

(S. ibid. tt.)

§ III.

Johan van Linde, 36.

ein Sohn des Johan van Linde unter N° 14 liess sich in Alten-Biesen mit seinem Hofe von Lynne belehnen. Seine Gemahlin deren Namen uns unbekannt, starb um 1390. Er wurde mit den Gütern seiner Gattin vor dem Feudal-Gerichtshof von Munsterbilsen, an welchem die Aebtissin des adeligen Stiftes in demselben Jahre die Gerichtsbarkeit ausübte, belehnt (ggg. 2). Im Jahre 1400 wurde er an demselben Feudal-Gerichtshofe mit einem 8 Ruthen umfassenden Stück Landes belehnt (ggg. 3.) Er hatte seine hauptsächlichsten Besitzungen in Spauwen, wo er vor dem 12 Febr. 1417 starb.

(S. ibid. uu., 1, 2 & 3.)

Johan van Linde, Stammvater des Hauses von Spauwen, hatte drei Söhne gezeugt: den Juncker Lambrecht van Linde; Arnold van Linde welcher das Haus von Spauwen fortpflanzte, und Johan van Linde, Stammvater der Linie von Terwaerden. Hier folgt deren Geschichte und deren Nachkommenschaft:

1417. *A. Lambrecht van Linde, genannt de Busco,* 37.

ein Sohn des Johan van Linde unter N° 36, wurde am 12 Februar 1417 in Munsterbilsen mit den Gütern seines Onkels Willem van Linde, Ritter, belehnt. Er war Juncker.

(S. ibid. vv. 7.)

B. Haus van Linde von Spauwen.

Arnold van Linde, 38.

der Sohn des Johan van Linde unter N° 36, heirathete Anna Wittus. Er besass in Klein-Spauwen ein feudum integrum, genannt Berchhoff (Berchshoff oder Bergelishoff). Er starb vor dem 12 Februar 1465. Seine Gemahlin hatte die Nutzniessung seiner Güter.

(S. ibid. ww.)

Johan van Linde N°. 39 (S. Urkundliche Belege xx.)

Arnold „ „ „ 40 („ „ „ yy.)

(der Aeltere) *Lorenz* „ „ „ 41 („ „ „ zz.)

Lorenz „ „ „ 42 („ „ „ aaa.)

Gilles „ „ „ 43 („ „ „ bbb.)

Lorenz „ „ „ 44 („ „ „ zz.)

C. Linie der van Linde genannt von Terwaerden.

1425. *Johan van Linde,* 45.

ein Sohn des Johan van Linde unter N° 36, heirathete Odilie van Herten, Tochter des Johan, Herrn von Herten, und Schwester der Mathilde, welche sich mit Gerhard van den Edelbampt vermählte. Nach dem Tode seines Schwiegervaters erhielt er in Diepenbeck ein Lehen von 14 Bündern (S. Diepenbeck vol. 1. p. 6). Er erhielt auch nach dem Tode desselben das Lehen von Terwaerden, mit welchem er sich am 28 Februar 1425 belehnen liess (S. Curingen Bd. I p. 139 & vol. 10 f° 43.) Am 28 Febr. 1425 wurde er vor dem Feudal-Gerichtshof von Lüttich mit 6 in Frêres und 19 in Housselt gelegenen, aus dem Nachlass seines Vaters Johan van Linde stammenden Ruthen Landes, belehnt. Er starb gegen 1447.

(S. ibid. ccc.)

1484. *Lambrecht van Linde,* 46.

ein Sohn des Johan van Linde und der Odilie van Herten unter N° 45, wohnte in Maestricht und war *Schöffe* daselbst. Er wurde in 1484 mit Gütern belehnt, welche seine Ehefrau von Johan Cluts geerbt hatte (S. Feudal-Gerichtshof Curingen vol. X f° 68, Munsterbilsen Reg. IV f° 21). Er heirathet Barbara Cluts. In 1472 erhält er von Johan van Leodio eine auf in Maestricht in der loenstraet gelegene Güter angewiesene Rente von 12 den. (S. Maestricht Scabinal-Register, 1472 f° 10 v°) und am 9 Febr. 1474 eine andere, auf in der Augustinerstrasse gelegene Güter angewiesene Rente von 1 Mark (S. ibid. 1474, 9 Febr. f° 65.)

Lambrecht van Linde wurde der Stammvater der van Linde oder van Lynde von Maestricht, aus welchen die van Linde oder van der Linden von Tongres hervorgingen.

1447. *Margaretha van Linde, genannt van der Waerden,* 47.

eine Tochter des Johan van Linde und der Odilie van Herten unter N° 45, nahm in 1447 nach dem Tode ihres Vaters Johan van Linde, ihren Bruder Johan zum Vormund (momber); dieser wurde in Munsterbilsen, in ihrem Namen, mit der Hälfte des Hofes von Eelen belehnt (S. F. G. Munsterbilsen Reg. III f° 100). Sie heirathet *Johan van Bern* welcher vor dem 20 Februar 1472 starb (S. ibid. Reg. IV. p. 14 und f° 21). Johan van Bern erbte von seiner Schwägerin Ode, die 13 Bünder Landes von Diepenbeek.

Ode van Linde, 48.

eine Tochter des Johan van Linde und der Odilie van Herten unter N° 45, heirathet *Richald van Tille.* Sie erhielt als Erbschaftsantheil die 13 Bünder Landes von Diepenbeek mit welchen ihr Gemahl am 4 Febr. 1453 belehnt wurde. Sie hatte wahrscheinlich keine Kinder, denn das Lehen von Diepenbeek ging auf ihren Schwager Johan van Bern über (S. Feud. Ger.hof Diepenbeek vol. 3. p. 9 v°.).

Johan van Linde (van der Lynden) *von Terwaerden*, 49. ein Sohn des Johan van Linde und der Odilie van Herten unter N° .45 Er erhielt in Folge Verzichtleistung seines Vaters, das Lehen Terwaerden in Diepenbeek am 23 Dez. 1434 (S. F. G. Curingen, Register IV p. 44.) Johan van Linden huldigte als Lehensmann des Louis de Bourbon, Prinz-Bischoff's von Lüttich und Graf von Looz, und wurde mit seinem Lehen Terwaerden a novo domino am 5 und 10 Oktober 1461 belehnt. (S. ibid. Reg. VII f° 107 & Reg. IV f° 62). Johan van Linde, genannt von Terwaerden oder van der Waerden, vermählte sich mit Margareth N... (S. ibid. Reg. IV p. 14) und nach seinen Tode nahm seine Wittwe ihren Sohn Johan van Linde, genannt van der Waerden, zum Vormund, und wurde mit einem Lehen oder einer Herrschaft bei *Wellen*, welche ihr Gemahl ihr vermacht hatte, am 19 Juli 1472, belehnt (S. ibidem.) Margaretha war bereits am 12 Dez. 1473 nicht mehr am Leben. Sie war die Tochter des Gisbert Schaetzen, welcher um 1440 starb. Johan v. L. wird mit 1½ Bünder am Russelvelt belehnt (S. F. G. Munsterbilsen vol. 3. p. 3 v°.). Am 3 Sept. 1444 erhielt er von Johan Schaetzen einen Pächterhof (S. ibid. Bd. III. p. 26). Am nemlichen Tage erhält er auf Grund seines Heiraths-Vertrags, von seinem Schwager Johan Schaetzen, alle Feudal-Güter, welche dieser aus der Nachlassenschaft seines Vaters erhalten hatte (S. ibid. Bd. III p. 26 v°.) Der obgenannte Hof war in Wellen gelegen und Johan v. L. wurde mit demselben am 10 Okt. 1444 belehnt (S. ibid.) und verkaufte die 1½ Bünder Landes an Gisebrecht van Hestert am 10 Okt. 1444. (S. ibid.)

Bath. ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

Anmerkung. Obiges ist ein ganz kurzer Auszug aus der in der Veröffentlichung begriffenen genealogischen Geschichte des Hauses van Linde, um den w i r k l i c h e n Ursprung desselben im Gegensatz zu demjenigen in den „Annales de la maison de Lynden," dessen Fälschungen wir erschöpfend nachgewiesen haben, zu veranschaulichen. (S. De Navorscher November 1891, Januar & März 1892 „Gefälschte Urkunden I, II, III und IV.)

A. FRHR. V. L.

URKUNDLICHE BELEGE ZUM URSPRUNG DES HAUSES VAN LINDE

nach den Archivalien der Deutsch Ordens Ballei Alten-Biesen (Vieux Joncs) im KGl. Holl. St. Archiv zu Maestricht; der Feudal-Gerichtshöfen zu Curingen, Lüttich, Diepenbeek, Munsterbilsen und nach den Aktenstücken und Manuscripten der Staats-Archive in Lüttich, Maestricht und Hasselt.

a. 1281. Ar. riddere van Linne xiiij st. iiij ca.
1285. Linne. Ar. riddere xiij l. iiij cā.
1287. Linne. Ar̄. riddere xiiij st. iiij ca.
1288. Linne. Ar. riddere xiiij st.
(S. Archiv. von Alten-Biesen, Laatboek 1280).

---

b. Item, Woutere van linne Ermengarden son es loet s biscop te Husselt in den hof van Aldengude dat was v. Wilh. Gothelps.
(S. Ibid. p. 7.)

---

c. Item Gisebrecht Bockelere es loet *Wauters van Linne* van xvij r. l. woren v. Willems van der Pipen, des ligt x roeden an Wouters bampt van berge ende vij roeden achter Sparnays hof, dit gilt alsoe vele tsuckene alsete scense. — Item Bokelere est loet des selve *W.* van .l. hostat ten bisen Gerards van Gelene — It. Bockelere es loet des selven *Wouters* van .l. hoeve te Linne was *Emmen.*
(S. Ibid. p. 3.)

---

d. Bruder Johan der smet es loet Johans van der Warden. van xiij ro. l. lighende bie berghe ende weren *juncfrowe lutgarde, Wolters suster van Linne,* ende gaf si den bruderen van den Bisen te pitancien; die xiij ro. vōē cluckel mere gelde v den. te Kersovende, siin te genoden tersukene.
(S. ibid. p. 30.)

d[1]. It. der selve Ar. (s. weiter oben: Ar. der selve Heinrich van Alt Housselt sone) van guede dat *Wouters sines sweers van Linne* was, dat in den grossat gelegen es: ten erste xij den. en ij cap. van 1 hostat ter bisen doer Gerat van Gelene op sat, — it. ij den. van xvij r. l. woren b(ruder) Willem van der Pypen, des ligt x r. an Wouters b(ruder) van berge en vij r. agter Sparnays hof; — it. vj den ij ca. van i hove te Linne was Emmen. Des es loet Gisbrech bockelere, dit gilt al soe vele tsukene alse te scense; — it. vj den. van i bon. l. was b' Costins; — it. x. den. van viij stucken l. te Linne, woren Ilias van Linne.

(S. ibid. p. 61.)

---

e. Die jor ons heren m̊ ccc° xv due besat *Wouter van Linne, h. Caerle bruder*, den huse van den biessen iiij v. roggen trigter moete erfelike op ix r. l. en j halve, ligghe *te cruce*, die gelden Will. van Nederheim 1 cop. gront cens ende den pape van Werme iiij st, ij swartke vor den engelschen, hi in dede ons Willem van Nederheim als here. Do over was *Cloes van Linne, Lambrecht van Linne, h. von Linne*, als geswoeren loet ende ander gude lude. Des es loet Cloes van Reke.

— It. de selve *Wouter, h. Carle bruder*, besat den huse van den biessem ij v. roggen, trighter moete erfelicke op j hof te Linne, heet *der deughde hof*. Ende gilt Willem van Nederheim j d. cens ende den pape van Hern ij st., drie swartke voer den engelschen. Hie in dede uns Willem van Nederheim als here. Do over was *Claes van Linne, Lambrecht van Linne h. von Linne* als gesworen loet ende andere guede luede. Des es loet Cloes van Reke.

(S. ibid. p. 250.)

---

f. Willem, Wouters son, van Linne es loet Ge. van den Wire van iiij hofstede. Der ligt ene te Linne bi den borne ende gilt xij d(enieren) ende ij capuynen χϱῑ ende d. corsuken — ende der ligt enne te Linne ende helsce der rode van Linne ende was Wouters Swevers van Linne ende gilt xij denieren ende

ij capuynen; — ende der ligt ij te Grumertingen ende waren h. van Grimmertingen en gelden iij d. ende i hinne χϱῑ ende iij den corsuken. — Echt es laet der selve op ge...... *Willem Wouters soen van Linne* van xviij r. l. was Prumarts van Werme ende gilt iiij d. cens ende iiij den corsuken. — Item *Willem Wouters son van Linne* es lat van i bancken te Linne ende gilt enen denier cens.

(S. ibid. p. 36.)

---

g. Item der selve Ar. (weiter oben: Ar. der selve *Heinrich van Althoesselt* sone) iiij den. ij capuynen die he cogte vider *Kerstione van Linne* van i hove te Linne was Emmen ende gilt iiij den. ten solre die es loet. etc. etc.

(S. ibid. p. 61)

---

h. Auf dem Rand des vorhergehenden Aktes liest man: *Gisebrecht W. son van Linne* als Nachfolger zu dem Hofe von Emmen.

(S. ibid. p. 61.)

---

aa. Lambrecht *heren* Moes son van Linne j den. van enen gesete lict ent torp te Linne, dat was Heinric Gelremans ende gilt 1 den. ter sukene. — Item eyn half vat tongers van xiij rude bemden liggende aen den voergenoemden hoeve, ende een derdedeyl van einre hinne ende anderhalf ey: — item v den. van xxvij roeden lants tuscen Linne ende Rudecoven, aen ein bruec heit Meirs — (*Hein der lantmeter;* — anderhalf denier van xiiij ruden tusscen linne en Rudecoven — (*Katrine*); — anderhalven denier ende 1 cop. terwe trighs van vij roeden lants aen die voergenoemde xiv roeden — (*Katrine*); — twee ende half den. ende 1 cop. ende 1/3 vat terwe van seven roeden aen die voergenoempde — (*Katrine*); — drij denier, eyn half vat terwe tongers van ix r. te Werhagen int culken bi den grunen gracht, (*Hein der lantmeter*); — 1 den. van xvij rud. in twey stucken, IX rud. tusscen Linne ende den

bisen en viij r. tusscen Linne ende Rudecoven — (*Katrine*); — viij den. ende i vat terwe tongers van xxij ruden in twee stucken, negen ruden op den wech tusscen linne ende biessem ende xiij ruden achter torp te Linne — (*Katrine*); — iv den. van enen gesete te Linne int torp dat sins vaders was — (*Mays Lambrechts son*); — item derselve Lambrecht helt eenen hof ent torp te Linne tuschem Uden hof ende Adams hof op die straete, de ghilt ons iiij den. tersuckene — (*Mays.*)

(S. Alten-Biesen, Pitantieboeck anno 1326 p. 5vo.)

Nota. Die Namen in Cursivschrift sind in dem Manuscript in einer Handschrift aus späterer Zeit, und bezeichnen die Besitzer, welche dem Lambrecht, Sohn des Thomas, Herrn von Linne, nachfolgten.

---

bb. Johan van Linden, welcher in der unter *ee* erwähnten Belehnung am Feudal-Gerichtshof von Lüttich, als dessen Sohn erwähnt wird, wird genannt Johannes von Millen, filius quondam domini Lamberti *militis*, wodurch der Rittertitel des Lambert bewiesen ist. Es ist daher kein Zweifel über die Verwandtschaft, welche wir zwischen Arnold, Ritter van Linde der ersten Generation in der Genealogie und dem Lambert van Linde in der 3ten Generation aufgestellt haben. Deren Abstammung ist thatsächlich durch den Titel eines Ritters welchen sie führten, bewiesen.

---

cc. Item denselven kendere (weiter oben: Heinrichs kender van Althoesselt) xij den. van alle den guede dat *b'd'*(*bruder*) *Willem heren Moes sons* was, des was xxxvij r. l. en ein bampt, de helt mer dan ein bunre ende van einer hofstadt die ouch sin was. des lants legt xvj r. achter Johans hof swogers en iij r. aen den valgaderen de viij r. achter den hof de *b'*(*bruder*) Willem was ende ix r. te Udenbergh aen dis duvels wier ende der bank ligt te Wingarden dat gilt al xij den. tersukene. dit es loet.

(S. Archiv von Alten-Biesen, Laatboek p. 60)

---

dd. Es scheint dass diese Katherina mit *Henrich den Lantmeter* sich vermählt hat, wie aus folgendem Aktenstück hervorgeht: (1350)

De joer ons heren MCCC ende L galt den eirsten pacht Ghysken van Linne op Sent Andries dach vij mod. r. tong, van iiij bonre lants. Dis is gelegen i bonre ende vij cleyne roeden. Dit is gelegen am Joannes kinder lant op eyne syde en op die ander syde aen Moes Screpers xij r. dit heit dat droege bonre. It. j bonre en xiii cleyn roeden heit dat meir bonre ende reynt aan den heeren lant van den biessem op ij syde ende aen die ander ij syden aen *Lambrechts van Linne Moes sons.* Item iiij gr. rueden ende vij cleyne die gelegen sin nederwert aen dat lant dat *Lambrecht van Linne gaf den lantmeter met synre dochter* ende reynen aen Moes Screpers xij r. Item viij gr. rueden ende xiiij cleyne r. reynende aen des huslant vanden biessem op ij syden, aen den .... gra .... sce .... ende aen *lambrechts* IX r. *van Linne.* Item VIIJ gr. rueden ende xvij cleyne roeden reynende al umme end umme aen den huslant van den biessem aen den priester acker. It. viij gr. r. ende VJ cleyne r. reynende aen Henken Meynken soens lants ende aen iiij r. die wir kochten weder Ghisebrecht van Linne ende vij cl. r. Item viij gr. r. ende viiij cl. r. reynende aen Gerarts lants van den Wier ende aen Moes Screpers lant ten haghendoerne aen dat bruecs. Dit lant heet he te vj jaren te pechter rechte.

(S. Archiv von Alten-Biesen, Register N° 88 folio non quotizato, 1350)

Und was unsere Aussage bestätigt, ist, dass Henrich der lantmeter mit Arnold van Herderen und Merten von Althousselt und Johan van Linde, in die Güter des Lambrecht Heren Moes son van Linde succedirte, wie aus dem hier folgenden Aktenstück hervorgeht. Bemerken wir noch, dass dieser Arnold van Herderen und Martin von Althousselt demnach Schwiegersöhne des Lambrecht van Linden gewesen sein müssen.

Item xiij den. en een halve, ende anderhalf hinne en een half ey ende XIX den. ende een hellinc ende anderhalf ei van 9 bunre lants luttel men of mere, des lict vj roeden men dan v bunre tusscen Linne ende Rudecoven aen den wallenden borne en eine stuck van xxvij ruden aen Cloeshof achter torp te Linne, ende iij stucken ende I bunder tuschen Linne ende Grimertingen bi Tintingen bempt ende xvi roeden ende twee stucken, ein stucken ant riet te Linne ende dat ander stuck aen den heerwech ende hornicken aen ein ende xviij ruden ende een halve rude onder Werhagen bi den grunengracht ende vij ruden op die brucstrate te Linne. Dit guede was houdende Odilie van Diepenbeke ende Aleyt hare suster.

Spätere Handschrift: Des gilt Johan van Linne xiij ind Arnout van Herderen tungrensis, viij den. ind Merten van Authoesselt i d. I cop. Item Henric der lantmeter xviij d. luds.

(S. Archiv von Alten-Biesen, Pitantieboeck Anno 1326 p. 6.)

---

ee, ff. Johēs de Melins, filius quondam domini Lamberti militis, Tungris, vj post omnium Sanctorum, presentibus Henrico de Hermale, Eustachio de Chantemerle militis, Henrico de Betthes, Henrico Zuttemin et alijs pluribus, relevavit unam decimam iacentem in magna decima de Melin valentem xx modios spelte que ad eum pervenit ex successione domini *Robini fratris sui,* quondam decani Sancti Servatii traiectensis (Ohne bestimmtes Datum.)

(S. Feudal-Gerichtshof von Lüttich Bd. 39. p. 33.)

Johan van Linden wird hier Johan von Millen genannt. Er bewohnte ohne Zweifel schon diesen Ort und besass daselbst Güter, welche durch den von seinem Bruder Robin geerbten Zehent noch vermehrt wurden. Seine Identität ist übrigens unanfechtbar: seine Filiation, *Sohn des Ritters Lambrecht,* sagt genug in dieser Beziehung.

---

gg. a. It. VJ den. I copy end I cop. terwen trigs ende terdeil van I vat tongers terwen van XXXI ruden lants liggende tusschen

Linne ende rudecoven en vier stucken die weren wouters in den winckel. Dit cens gilt moes der Bartschersson van den bisen IIJ den. van XXJ ruden lants ende die ander IIJ den. ende den copy ghilt *Lambrecht heren moys son van Linne* van x ruden des vorgenoemden lants.

(S. Alten-Biessen, Pitantiebock anno 1326 p. 7.)

b. Item, IIIJ den. van I bonre lants lict boven Worme op Emontsberge dat helt nu *Moys heren lambrechts son van Linne. In späterer Handschrift:* Dat cocht der her arnout mompeleir der pietantier van den biessem erflich tegen *Lemmen Moes son van Linne.*

(S. ibid. p. 7.)

Grundzins welcher zu einer andern Zeit des Jahres gezahlt wurde.

c. *Lambrecht van Linne* ein half vaet roggen tong. op VIIJ rud. lants liggende bi meynen lant ende hore kenderen op eine side, ende op die andere side die heren lant van den biesem. (*Mays*) S. ibid. p. 12 v⁰.

d. Item derselve *Lambrecht* IIJ cop. rog. tongers. van xiiij rud. lants liggende ten hagedorn vort dorp aen Gerarts lant van den Wier. *In späterer Handschrift: solvit Katrine syne dochter.*

S. ibid. p. 12 v⁰.

e. Item derselve Lambrecht VIIJ den ende I halven den. leod. en I vaet r. tongers van I bunder lants het der breide acker. Ende lict op die heirstroete (In späterer Handschrift: *Moys.*)

f. Item derselve Lambrecht VJ den. leod. en IIJ cap. rog. van XLIIJ roed. lants liggende aen die autstroete ende op die andere side aen die herstroete. (In späterer Handschrift: Dit gilt *Lemmen Moes son van Linne.*

g. Item derselve *Lambrecht* I den. van V ruden lants liggende aen *Johans* IX ruden ende op die ander side aan *Jutten* lants die *Johan des roden son hadde* ende den selven *Lambrecht* XL ruden.

h. Item derselve *Lambrecht* IJ den ende IIJ copij en iiij copy tarwen ende dry cop. rog. tong. van IJ bunderen lants liggende

aen rejt op ein side ende op andere side aen tlant van Diepenbeeke. (*In späterer Handschrift, auf dem Rand:* Moys.)

i. Item *Moes Lambrechts sone van Linne* IIIJ den. ende IIJ copy rog. tong. van XVJ ruden lants liggende op ten berge bi sinen elf roeden en sins vaders r.

k. Item *Moes Lambrechts son van Linne* ij den. van XIV rud. lants aen sins vaders op den wech die te Grimertingen wert geet. Item die joncvrouw van Grimertingen VJ hinne te kersmesse van I bon. lants leyt op die strote tegen haren hof over en op die andere side te Linne wert aen VJ r. lants al luttel men of mere die *Johans van Linne woren.*

S. ibid. p. 12 v°.

l. In nomine Domini amen. Universis pateat evidenter quod anno MCCC sexagesimo septimo, mensis martij die octava decima . . . . , in mei notarij presentia constitutis . . . . . Johanne Morsel, vice-decano ecclesie B. M. Tongrensis nomine et ad opus capituli, ex una parte, *Lamberto* filio *Thomæ* quondam *de Linde*, parte ex altera, ... Ipse Lambertus filius Thome predictus . . . recognovit se vendidisse, dicto domino Johanni, vice-decano . . . ad opus capituli ad anniversaria tres modios siliginis . . . mensure tongrensis . . . solvendos annis singulis perpetue et hereditarie in festo beati Andree apostoli . . . ad et supra quadraginta quinque virgatas magnas terre arabilis . . . sub juridictione et districtu ville seu libertatis de Hoesselt . . . in territorio dicto *op den berg.*

Diese Urkunde wurde vor dem, der Dame Elisabeth von Romershoven gehörigen, in Housselt gelegenen Censal-Gerichtshof ausgefertigt; da die dortigen Schöffen keine eigenen Siegel hatten, siegelte Johan von Alt-Housselt, armiger, (Juncker) die Urkunde für dieselben. (S. Salomon Henrici, Bd. 1)

---

hh. B. In einem Register von Alten-Biesen N° 88 (1309—1340) welches das Verzeichniss des Grundbesitzes von Alten-Biesen enthält, liest man auf Seite 18 das Verzeichniss der Güter

von Linne. In dieser Liste findet man *Catharine Tochter des Lambrecht van Linne, Wouter van Linne* und *Gisebrecht van Linne* als Nachbarn eines Grundstückes am, grunegracht.

C. Ein wenig weiter findet man das Verzeichniss der Güter, welche die Ballei Alten-Biesen von *Johan van Linne* in Erbpacht hatte, zusammen 9 Bünder 4 gr. Ruthen.

E. In dem Register N° 214, findet man in 1385 eine neue Belehnung der Güter des Hofes van Linne. *Johan van Linne* wird daselbst häufig als angrenzend genannt. Auf der 3ten Seite der Belehnung liest man: Item XIX groet ruden in biessemvelt regen. *Johan Moes ende Cathrine Lambrechts* (van Linne) op die andere side. Noch weiter: Item IIIJ gr. rud. VIJ clein in den biessemvelt reg. Moes Streps ind *Lemmen Moes son van Linne* op dander side.

F. In dem Pitancieboek von 1442 Reg. 415bis liest man auf Seite 20 : Item *Johan van Linde* IIIJ den. van eynen gesete te Linde ende was *Lambrecht Moes soen.* Item derselve van Odilie guede van Diepenbeke xiij den. Der Grundzins wurde am Tage nach Maria Reinigung gezahlt.

In dem Register 184 a° 1422 liest man:

G. Arnold van Linde (Nachfolger von Peter Withus van Triecht ij den. van XV rud. lants gelegen by Bredeloe. —

Das Register führt den Titel: *Ceynsen te Ghellic van Lambrecht van den Bosch.*

H. In dem Register No. 185: *Ceynsen te Gellick* liest man: Item *Arnolt van Linde* van XV ruden lants gelegen by Breydeloe IJ den.

N.B. Es handelt sich um dasselbe Grundstück wie oben (1434).

I. In einem Register 186: *Ceynsen te Ghellic* vom Jahr 1460 liest man: *Arnold van Linden* van XV ruden lants gelegen te Breydeloe IJ den. (derselbe Grundzins wie bei beiden vorhergehenden). Etwas weiter: *Arnold van Linde* van VJ r. lants gelegen aen Cloeskens hoff van Camvelt reig. der Cloesken ende Herman leonarts gerven.

J. In einem Register No. 89 von 1474: *Cecs van Gellk die lambrecht heren van Mopertingen toebehoeren,* liest man:

Item *Arnt van Lynde* van VIJ roeden lants gelegen an Closken hoef van Convelt reyg. dat selve Closken op die eyn seide ende Herman Kannart op die ander side.

K. In dem Pitancieboek von 1504 liest man p. 19.

Item *Johan van Linde,* un *joncker Lambrecht van Linde* IIIJ den. van enen gesete te Linde ende was *Lambrecht Moesens soen* — Item van Odilie guede van Diepenbeek xiij den.

L. Lambrecht van Linde No. 9 und Willem van Linde No. 18 sind Brüder des Johan van Linde No. 36; hier folgen die Beweise.

Man liest im 2ten Bd. p. 73 des Feudal-Gerichts hofes von Munsterbilsen „Item Wilhelmus de Busco, armiger, rel. IIJ modios siliginis hereditarios ad et supra VJ bon. terre sit juxta Wilre; it. J modium sil. supra unum ortum sit. inter ortum rotarij et Ricaldi de Wilre, item *duo vivaria sita in Spauden* (1390). Ueber diesem Aktenstück liest man: *relevata per Gilson in novo libro.*

Die Belehnung von 1390 bezieht sich offenbar auf Willem van Linde, genannt de Busco (No. 18). Der Gilson, welcher damit später in novo libro belehnt wurde, ist Art Gilson van Linde, Sohn des Gilles und der Johanna van Buren, Enkel des Lorenz van Linde, junior und von Lisbeth N.... (S. die Genealogie von Spauwen und das Aktenstück JJ, zweite Partie.)

Mit dem Grundbesitz des Willem van Linde, genannt de Busco, wurde in 1417 sein unter No. 37 erwähnter Neffe Lambrecht, belehnt. (S. rrr.) Nun starb dieser Lambert ohne Nachkommen (S. Genealogie von Spauwen). Seine Güter gingen somit entweder auf seine Brüder Arnold (38) und Johan (45), oder auf einen anderen Zweig der Familie über, wenn einer existirte. Existirte ein anderer Zweig? Denn eines Tags wurde der Besitz der zwei Teiche bestritten und durch einen gerichtlichen Akt geregelt. Im Staats-Archive zu Hasselt, Archivalien von Millen, Band 42 findet sich ein Akt in welchem *Joncker Lees van Linde zu Gunsten seines Vetters Willem*

van Linde (van den Bosch) auf alle Einnahmen welche er vom *bois de Millen* bezieht unter der Bedingung entsagt, dass er ohne Widerstreit im Besitz der Teiche von Spauwen bleibt. Hier folgt der Gerichts-Akt „1514 marcio, *Joncker Lees van* „*Linden* heeft voer ons scoutet ende scepenen opgedragen ende „vertegen op allen die landen ende onderpanden van den „guden van den Bos, tot behoefve *Willems van den Bos syns* „*neven*, beheltelick sulcke slichtinge ende vereyniging als „tusschen hon gemaeckt syn in honre macht te blijuen, te „weten dat hy sal behouden alsulcke ij bonder en xiiij roeden „lants als hon overmits ende uetsprake der mannen inhelt „sonder ergelist ende overmits ouch dat *Joncker Lees die* „*wyerken te Spauwen* hebben sal alsoe veer, als die uetsprake „van der mannen dat uetwyst ende overmits ees her *Willem* „voerscreven gegicht."

Joncker Lees van Linde um den es sich hier handelt, ist wohl Lorenz van Linde, der Jüngere, von Spauwen, und erst seit ihm wurden seine Nachkommen Besitzer der zwei Teiche und konnten dieselben ohne Widerspruch zu Lehen erhalten. Nun aber stammt dieser joncker Lees von Arnold van Linde (38) Bruder des Lambert (37) ab. Und Lambert war Neffe des Willem (18). Daher waren Johan van Linde (36) und Willem van Linde (18) Brüder.

Lambrecht van Linde (19) war auch Bruder von Johann. Thatsächlich sagt auch das Aktenstück von Millen, dass Lorenz van Linde (26) und Willem van Linde van den Bosch, Vetter waren. Es ist unwichtig darüber nachzuforschen, welcher Willem van Linde in dem Zweige von Millen es war, auf welchen sich das Aktenstück bezieht; wenn Lorenz van Linde und Willem van Linde von Millen Vetter sind, so stammen sie von zwei Brüdern ab; diese zwei Brüder können daher nur Lambrecht van Linde (19) und Johan van Linde (36) sein. Die Zeitperiode, in welcher Willem (18), Johann (36) und Lambrecht (17) ihre Besitzungen zu Lehen erhalten, zeigt überdiess deren gemeinsamen Ursprung hinreichend. Willem wurde in 1368

mit $1^1/_2$ Bünder Landes in Munsterbilsen belehnt (S. Feudal-Gerichtshof Munsterbilsen vol. 1. p. 4). Johan wurde in 1365 mit seinem Hof in Linne belehnt und Lambrecht wurde in der gleichen Zeitperiode mit Gütern in Eygenbilsen und in Millen belehnt. (S. die beifolgenden Auszüge aus Curingen N° 1). Ausserdem existirte in der zweiten Generation der Genealogie von Altenbiesen die Verwandtschaft noch nicht.

---

ii. Februarius. 2. Com. domini Wilhelmi de Buscho militis, x sol. in lata platea prope bona dom. Johanis de Heze scabini ex uno latere, et bona dom. Godefridi de Cyney ex alio latere.

(S. Kalendarium en Ceynsboek van het Broederschap der Kapellanen. Archiv der Kirche zu „Unserer Frau" in Maestricht.)

Maius. 3. Com. domicelle Yde uxoris domicelli Wilhelmi de Buscho decem solidos ad & supra bona Arnoldi Cobben in vico cerdonum.

(S. ibid.)

---

jj. Lambrecht van Linde heirathete Margaretha van Canne. Den Beweis hiefür erbringen wir auf folgende Art:

1) Die Stiftung des Anniversariums deren Urkunde im Artikel *ii* berichtet werden wird, zeigt, dass der Vorname der Gemahlin des Lambrecht, Margaretha war.

2) Die Nachkommen des Lambrecht, unter Anderen sein Sohn Lambrecht, waren Herren zu Canne. Und diese Herrschaft kam offenbar durch eine eheliche Verbindung auf dieselben. Nun erwähnt das Buch A bei den Anniversarien in der Kirche zu „Unserer Frau" in Maestricht unter dem Datum des 21 Januars eine Stiftung: Commemoratio Henrici quondam xl. s. und vj den. quos solvit Johannes dictus Comendure de camba sive de domo in qua manet. Das Buch B macht uns mit dem späteren Entrichter dieses Anniversariumzinses bekannt, wie folgt: quos solvit Egidius de Foro, presbiter de domibus *in vico Cortenstrate, contra domum domine de Canne.* Dieser Band

wurde zwischen den Jahren 1320 und 1350 geschrieben. Das Buch A erwähnt am 29 Januar das Anniversarium von Rutger von Canne: Tricesimus Rutgeri de Canne, presbiteri x s. supra domum suam in platea *Corten.* Das erste Citat beweist uns dass das in der Cortenstrate gelegene Haus, den aus der Herrin von Canne vor 1350 hervorgegangenen Herren von Canne gehörte. Nun ist hier die Genealogie dieser Herren von Canne, nach dem obigen Nekrolog.

Arnold von Canne, Juncker, wohnte in 1301 in der Kortestraet in Maestricht. Er ehelichte Ludgarde N... welche schon in 1304 Wittwe war. Aus dieser Heirath gingen hervor:

1) Rutger van Canne, Priester zu „Unserer Frau" in Maestricht, Pfarrer von Emael in 1349 und Vikar der St. Servatius Kirche in Maestricht. Er starb gegen 1371.

2) Johan van Canne, Priester, Einnehmer des Dekans und des Kapitels zu „Unserer Frau" in 1321, später Domherr in 1333 und starb am 11 Juli 1345. Er machte am 18 Mai dieses letzteren Jahres sein Testament und ernannte seinen Bruder Rutger und einen Fremden zu Testamentsvollstreckern. Es ist daher wahrscheinlich, dass er keine anderen Brüder hatte.

Auf wen ging die Herrschaft von Canne nach ihrem Tode über, wenn sie dieselbe besessen hatten? Wie kam sie auf die van Linde, wenn sie nicht eine eheliche Verbindung mit einer Verwandten dieser zwei Brüder geschlossen haben? Beeilen wir uns zu sagen, dass das Buch C der Anniversarien, dasjenige der Margaretha van Canne am 23 Dezember erwähnt: *Com' Margarete de Kanne et parentum suorum.* Diese Herrin von Kanne führte somit den Vornamen Margaretha, gerade so wie zur Zeitepoche die Gemahlin unseres Lambrecht van Linde, genannt van den Bossche, dessen Sohn den Titel Herr von Canne hat. Es besteht somit kein Zweifel mehr dass die Gemahlin des Lambrecht, Margaretha, Herrin von Canne war, und dass durch sie, die van den Bossche, die Herrschaft erhielten.

kk. 1) October 2 Com. dom. Joh. de Buscho canonici huius ecclesie v. s. ad bona Coffvers iuxta portam dictam Hochterpoert.

(S. Kalendarium en ceynsboek van het broederscap der Kapellanen.)

2) October E Com. domini Johannis de Busco, canonici XLJ s.

---

ll. 1). Willem dou bois releva a Curinge lan XIIJ^c iiij^{xx} ung, le XV jour de decembre deux bonniers de terre erulle.... gisant au terroir de Mellin en plusieurs pieches mouvant en fief de monsieur de liege, par le succession et obit de Lambert dou bois son père; pres. mess. Jehan, Seigneur de Hamal, messire Gerard, seigneur de Heers, Willem Proest seigneur de Thienes et plusieurs autres.

(S. Cour Feudal-Gerichtshof Lüttich Bd. 42. p. 83.)

2. Copia litterarum prime misse cuneorum translata per secretarium opidi Joh. de Ochem de Gallico in theutonico.

Nota (auf dem Rand): he litere referunt agros quos tenet Herman van den Bosch (Schrift aus dem 16den Jahrhundert). Allen denghenen die desen tegenwordighen brief sollen syen off hoeren lesen, die mannen van vryeyghen gueden geheiten alluens guederen wysende tuscen Onser Vrouwen en Sinte Lambrechts Kercken to Ludich, Gruet mit kennisse der woerheit. Cont sy allen dat int jore ons heren dusent drye hondert en LXXXIIIJI des XXIX daichs in junio geheiten braemant erschenen lyflich voer ons als voer hoeff ter plaetsen naer genoempt om te doen dat hyr nae volcht, eerbare luden Willem van den Bossche van Millen, soen walnere lambrechs van den Bossche, van Millen, van eyn syde, Lambrecht ende Johan, syne twee wettige broeders van de andere syde. Terstont bracht derselve Wilhem van den bossche mit hoem bescheiden mannen h. Ghilbert, persoen der Kercke van Millen ende Librecht den Pollain van Alleur en leyde die als getuygen, die willighe worden in hulde gesat als voer mit honnen eyden, nae onse cleernisse ende uytwysinghe, Cleerden ende tuychden als getuygen voirsc. op honne eyden, daerop gevroecht ende examiniert dat sy

hadden tegenwordich geweest, versuecht ende gerupen, dat der voirs. walne Lambrecht van den Bosch, in synen goeden forme en volcomen memorien besadt om Goidts wille en in rechter..... nissen den voerscreven Willem, synen soene, die vrye guede hyr onder openbairlich gedeclareert ende genaempt, om doer mede te doen sinen vryen wille, sonder eynich condicie, tudoen oft verbintenisse ende dat alsoe gecleert ende in hueden gelacht, in name van approberinge der voers. Willem van den Bossche, in teghenvordicheyt syner twe bruederen voers. begherde op te halden ende tontfanghen ende ontfinge van onsen hoeve byden redenen voirscreven die vrye goederen doe aeff die declaratie hier nae volcht: te weten, in den yersten, dry en twintich groet rueden ende eyn halve akerlants luttel meer oft men, boven den wech van Sluysen, reg. ten Millen wert aen dheren van St. merten te Ludech, ende te Sluysen wart aen den vorscreven Lybrecht den Pollain van Alleur. Item xiiij groet roeden lants luttel mere of men gelegen opten vuetpat van berghe reg. te malle wert Sint Lenatz elter ende te Millen wart Claes kinder van Sluysen; XVIIJ groete rueden lants daer de wech van Keirsingen aen ende doer geyt, reghenoeten te tongeren wart heer Willem Proest ende te millen wart die erfgenamen Rolants van Millen. — Item ix gruet roeden lants gelegen op herberchstroet regenoeten te millen wart die erfgenamen Johans des moleners van Herderen ende te Riempst wart die erfgenamen Henrix Tulpyns. — Item xviij grut roeden lants te Soelkendael regenoeten ter eynre syden h. Willem Proest vursc. ende ten andere syden die erfgenamen Gyelis Somders. — Item xxv gruet roeden lants aen den vuetpat van Triecht, reyg. die erfgenamen H. Wyericks Frongetael beneden, ende h. Willem Proest boven. Ende xj groet rueden lants aen den voirs. vuetpat reyg. den voerscreven heer Willem proest te Millen wart en te Triecht wart die erfgenamen Johan Hannart. Die willighe alle goeder vryeyghen syn, alsoe als den voirscreven Willem sacht. Den willigen dat versuekende nae onsen leernisse ende wysinge

Goffinet Bacheleir, meyer van onsen voersc. hoeve, dede hoem daer aff gicht ende guedinge, om ten eweghe dage synen vryen wille, als mit synen vryen eyghe guede; op willighe guede die voersc. Lambrecht ende Johan, syne twe bruedere voirgenoempt, vertegen sonder tot eynighen toecomenden tyde yet daer ane te vervolghen, te heyschen off te ervuerderen, ratificeerende voer hom ende beloevende openbaerlick dat pruefenisse ende ontfenckenisse van Willem honnen brueder voerscreven gedoen van de vryeyge goederen vursc. in der manyre hyr voer vercleert. Ende want hoem ban ende vrede ghedoen mit recht tugedoen alle solempniteyt van rechte in gelicke zaeke behoirlich ende gewoenlick te geschieden, beheltenisse mallick syns guets rechts, die willighe voerscreven wercken der vursc. meyer lacht in hueden onser der mannen voersc. daer tegenwordich wesende te weten Goeswyn van den Hoern, Gerart der Kickin, Lambrecht van Alleur, Gerart Printe, Johan van Reboege, Goffin Stokelet, Stasse van Lonchin, Johan Allewot, Heynrick Vlemynck, Dyrick joncker, Heynrich Bottier ende noch voel andere.

Item int ioer ons heren duesent drye hondert en xci den vyffden dach in decembri erschenen lyfflich voer ons als voer hoeff, ter plaetsen voers. om te doen dat hyr nae volcht, Willem van den Bossche vorgenoempt ende eerweerdich heer Jan syn broeder, canoninck tot onser liever vrouwen Triecht, op ter maesen, sich partye maekende voer den elter gesticht in der eeren des gueden Sent bartholomees in den voirsc. Kercken van onser vrouwen gelegen, van der ander parthyen. Der voersc. Willem van den Bossche was alsoe beraeden, sonder in eynighe manyre daer tu gedwongen te syn, dat hi purlich ende sympelich guede den voirs. heren Johan synen brueder, dat aennemende ende ontfangende, tot behueff des voirs. elters alle die stucken ackerlants voirschreven luttel mere of men boven bescreven, om te doen ende te celebreren eyne dagelix misse op ten voers. elter. Ende om te bidden ende gedenckenisse te hebben van de zeelen walner Lambrechts ons vaders, joffrauw

Margriete walner honre moeder, voor hons zelfs gebrueders zeelen ende honre alderen, renuncieerende ende verteich luterlich daer op ende onterfde sich derre, sonder eynich recht off tu seggen daer me te behalden, tot orbaer ende behueff des voersc. elters. Voir willigen elter der voersc. her Jan dat aennemende was, ontfangende ende versuekende van allen den voirs. stucken lants boven gecleert, den selven h. Jan noe onsen vonnisse, Johan Allewir, meyer van onsen hoeve voirs, gichte gueden ende erffden daerin, om den voirs. elter daer mede te doen ten ewigen dage syne vryen en eyghenen wille, als van synen vryen eyghene gueden, om te celebreeren end te doen alle daegen eyn messe ende die beeden te doen in der manyre boven bescreven, tugedoen ban ende vrede mit rechte, in name als voors. es, mit alle solempniteyten daer toe behoerleck te ghescieden, beheltenis eynen yegelyke syns rechts. den welcke taken ende werken der voirs. meyer lacht in huede ons der mannen van den vryeygen gueden, daer teghenwoirdich, te weten syn H. Gielis Sorlet, H. Jean der schoenen, ritters, Goeswyn van den Hoerne, Lambrecht Willems bruder van den bossche voersc. Moes van Ghehaîr (?), Wyerick van Chaleneer, Bighere van Lattmez, Johan Pickair, Hendrick Halbadur, Johan van Alleur, Peter Boeghet der Vischer, Lowich van der Hulsen, Jacob van Fa... en vort noch veel andere. Ende op dat die sake vast en stedich blyven, soe hebben wyr mannen van den vryeyghen gueder geheyten der alluens voirs. duen hanghen aen desen brief den properen siegel ons heren erffpriesters van Ludich. Des wir in ons guedinghen en wercken in orcunde ende getuchnesse der warheyt. Die daten syn boven gescreven.

(Unterzeichnet:) Wilhelmus de Hamelg... per homines.

(S. Kalender in Maestricht.)

---

mm. Lambert dou bois mannant à Mellin releva a liege l'an XIIIJ^{c} et XXIIIJ le xixe jour du mois de decembre entre VIIJ et X bonniers de terre arable gisant au terroir de Melins en plussieurs pieches par l'obit et succession de messire Willem doû bois,

chevalier, jadit son oncle, sauve puissance dampner, et ce presens Jehan, seigneur de Peives, Jean Rens, Jakes Berart et plussieurs autres.

(S. Feudal-Gerichtshof von Lüttich Bd. 45 p. 88.)

---

nn. Der Vorname der Gemahlin des Willem van den Bossche ist durch die Urkunde N° 148 in dem Archiv der Kirche zu „Unserer Frau" in Maestricht vom 12 Februar 1411 bewiesen.

Devant la cour de Nivelle sur Meuse. Guillaume de Bois de Melins, chevalier, et Marie (de Melins) vendent au chapitre 8 bonniers, 8 verges, 14 petites de terre pour 14 deniers de bonne monoye par bonnier.

(S. Franquinet, N-D Bd. I p. 175).

---

n^1n^1. Bemerkungen zum vorhergehenden Aktenstück. Aus Rücksicht für Lefort haben wir das vorhergehende Aktenstück dem Willem, von welchem es sich handelt, zugeschrieben. Lefort sagt thatsächlich, dass der Vater dieses Willem, Isabeau de Fexhe zur Gemahlin hatte. Nunmehr durften wir diesem letzteren nicht eine Frau beilegen, welche nicht den Vornamen Isabeau führte. Wir glauben aber nicht dass Lefort diesmal genau sei. Folgendes sind unsere Beweggründe.

1) Nach Lefort selbst, starb Willem, der Gemahl der Isabeau de Fexhe am 1 Februar 1414. Der obige Verkaufsakt *nn* ist vom Jahre 1411 und wir glauben dass man ihn demWillem van den Bosch (du Bois) — de Fexhe zuschreiben muss, denn der Besitz ist bedeutend genug, um ihn seinem Sohn, vor dem Tode des Vaters, zuzuschreiben.

2) De Reye (les maisons nobles du Pays de Liège, p. 110 & Folge) sagt:

Ogier de Fexhe épousa la fille de Guillaume d'odeur, dont:

1) Ogier II de Fexhe dont:

une fille qui épouse Wilhem de Boys de Melin, chevalier.

2) Isabeau, qui épousa Olivier de Melin, ecuyer.
Was im Widerspruch mit Lefort ist.

3) Franquinet (Inv. des chartres de N-D. à Maestricht Bd. II p. 123) sagt:

Le Chevalier Guillaume van den Bossche de Melin, dont l'épouse s'appelait *Marie*, était fils de Lambert van den Bossche, écoutête du chapitre de St Martin à Canne et de *Marguerite* N. Il avait encore deux frères: Lambert, échevin de Lenculen en 1407 à 1439 (N.B. dieses letztere Datum ist falsch) et Jean, chanoine de l'église de Notre-Dame.

Dies stimmt in Allem mit der Genealogie und den urkundlichen Belegen, welche wir aufstellen, überein.

Lefort muss somit die Tochter des Ogier II de Fexhe mit der Tochter des Ogier I, welche wirklich Isabeau hiess, verwechselt haben. Aber da De Reye, der Tochter des Ogier II, welche Willem van den Bosch von Millen heirathete, keinen Vornamen gibt, und Franquinet ihr den Vornamen Marie gibt; da überdies Lefort und Franquinet darin übereinstimmen, dass diese Gemahlin eine de Fexhe war, so harmonirt Alles, wenn wir, ohne Furcht uns zu täuschen, sagen, dass Willem van den Bosch von Millen, *Marie* de Fexhe geheirathet hat, und indem wir den Namen der Gemahlin seines Sohnes, welcher unbekannt bleibt, auslassen — werden wir diese Sache mit einer Klammer [.....] bezeichnen.

---

oo. Wir wussten nach Lefort (Série 2e Bd. XV p. 28) seit langer Zeit dass ein Johann van Linde, genannt van den Bosch, eine Proest geheirathet hat. Lefort sagt thatsächlich:

„Jean van den Bosch ou Bois de Melin épousa l'une des „filles de Jean Proest, bourgmestre de Liège, desquelles Claes „Boelen de Herderen et Jean Scoef eurent les autres". Aber wir konnten nicht ausfindig machen wer dieser Jean van den Bosch oder Bois von Millen war.

Ein Register in dem Archiv des ehemaligen Kreuzbrüder

(Kruisheeren) Kloster von Maestricht hat uns das Geheimniss enthüllt. Hier folgt der Auszug:

„Item in der heerlyckheit ende onder de bancke van Heerde-„ren heeft dat Cloester van den Cruysbroederen van Maestricht „liggende den selven cloester toebehoerende xviij bonre ende „iiij gr. roeden ackerlants voortyts Jean Proest van Herderen „plochten toe te hoeren, wtvernacht overmits rentmeister „myns genedigen heeren ende meyer der heeren van den bies-„sem etc. ende gepurgeert, overmits den Cruysbroedere, om „hunnen erfpachten te behalden. Soe est in den eersten te „weten die proestgueder comen syn, bevindt men oever al dat „Jan Proest, des alden Reyner Proest soen, achtergelaten heeft „drey wettige dochteren, gehuwt aen dry verscheiden mannen, „the weten Geertruyd Proesten aen Johan Scherfs van Heu-„kelom, Margreet Proest aen Johan Willems anders van den „Bosch van Millen, Katrien Proesten aen Claes Boelen anders „van den Biessem, welcke dry gesusteren met honne dry „gehuwde wettige mannen allen alsulcke erfgueden ende landen „wyleneer tzaemen Johan Proest toebehoerende, onder sich in „dry parceelen gedeylt ende gecavelt hebben, nae tenoer ende „wtwysinghe des registers autentick ons ghenedigen heeren „biscop tot Ludick ende grave tot Loen, besunder gelegen tot „Heerderen off daeromtrent, in denselven van stuck te stuck „gespecifieert.''

Und ein wenig weiter liest man:

„Op datum voerscreven, the weten int iaer xv^{c}v, op den „vierden dach in den meert hebben wir oeck eyn slichtinge „ende concordie gemaeckt met eynen erfgenaem der proest-„goederen genant Leesken, was eyn eynich wettich soen Johan „Willems ende Margareten Proesten, als van honne derde „gedeylten beseten ende possideert overmits hon beyden wettich „paervolx tzamen gehuwet van allen Johans proest goederen „in dryen gedeelt.”

Dieser letzte Theil beweist zu gleicher Zeit die Filiation des Laurent, welcher in der folgenden Generation erwähnt wird,

und seine Eigenschaft als einziger Sohn des Johan und der Margarethe Proest.

Es ist noch mehr: Das registrum receptorum et expositorum fratris Walteri de Herenthals, welches in 1483 beginnt, gibt uns das folgende genealogische Fragment

Reyner Proest ende Mechtilde syn huysvrouw Jan Meschalle tweedeman	desen kinderen	1) Jan Proest 2) Reyner Proest 3) Katryn Proest
Jan Proest Yda syne huysvrouw Hendrik Palmarts tweedeman	de kinderen	1) Gryet Proest 2) Katryn Proest 3) Gertruyd Proest
Griet end *Jan Willems van den bosch*	des kint: Leesken (Laurent)	

Katrien ende Claes Boelen.

Gertrude Ende Jan Scherfs	desen kinderen	1) Lysbeth	Maria
		2) Ytgen	1) Gryt 2) Mey
		3) Tryn	3) Beert

Lysbeth ende
Wyrick van Hoekelom

Ytgen ende
Peeter Boelen

(S. folio LVIIJ des obigen Registers.)

---

pp. 1) Lees vanden Boss is compareert geweest int eynen accort int jaer XV^{c} XLV^{tich} of XLVJ tusschen hem ende synen soen Steven gemaekt.

(S. Reg. 44, a^{0} 1545 von Millen im Staats-Archiv von Hasselt.)

2) 1563 den XXVIJ Julij in die vergaedering of.... ordinarie vorganger by Huyn Wetten van Tongeren. Soe is gecompa-

reert Johan van den Bosch van Millen dat recht representeerende van synen vader Joncker Laureys van den Bosch *zeliger* ende heeft gerenuntieërt ende afgestanden van alsulke appellatien vuer ons te vroensdach by hem geappeleert ende gespannen tegen Herman Stegrn van Millen, syn vaerscap oock representerende van synen oom lambrechts Wilhems als vercouper voirs. daernae den XXI July anno XV^{C} LXIIJ ons overste scholt joncker Herman van den Bosch etc.

(S. Maestricht, Archivalien von Buytenbilsen.)

---

qq. 1) Lambertus, filius Lamberti de Boische de Melin rel. in Seranio mensis maij die xiij^{a} unum bonuarium terre arabilis retro Herderen iuxta curiam Nicholay dicti Soidier ab una parte et ab alia parte juxta communem viam Traiectensem et non solvit decimam, per reportacionem Theodorici domini de Seranic militis, presentibus Colardo le Pannetier, A. de Jardin, Godefrido de Campo, et dicto Lamberto.

Feudal-Gerichtshof von Lüttich Bd. 41.

2) Aprilis G (8) Com. domicelle Aleydis Marteal matris magistri Ludovici x S.

(S. Anniversarienbuch C).

3) Julius G (29) Com. Lamberti de Busco patris magistri Ludovici iij vasa sileg.

(S. Anniversarienbuch C).

---

rr. 1) 1422, 7 Juli. Lambertus de Busco relev. in Curingen anno XXIJ^{0} mensis Julij die vij, tanquam a novo domino, domum de Gelcke cum curia sua et omnibus pertinentiis ibidem jacentibus. Item, unam curiam mansionariorum cum L et xij caponibus ac c solidis bone monete census ibidem. Item VJ bonuaria tam terre quam prati quam vivariorum. Item XVIIJ bonuaria nemorum et omnia bona feodalia ibid. jacentia in sicco et madido, presentibus ibidem domino Arnoldo de Ordingen, Johanne de Coelen, Johanne de Gestelt, Arnoldo Kannarts, Jacobo Berart, et pluribus alijs. *Man liest auf*

dem Rand: relevavit hoc feodum filius ejus Lambertus de Busco et sunt quatuor feoda.

(Feudal-Gerichtshof Curingen Bd. IV p. 37 v°).

2) 1432, 1 Julij. Lambrecht van den Bosche ontfangen te Curingen int jaer duysent vier hondert ind xxxij, des eersten dachs in Julio, nae doet Lambrechts van den Bosche syns vaders etc. (folgen die in dem vorhergehenden Aktentstück erwähnten Güter.) (V. Bd. IV p. 43).

---

ss. Lambert des Bos, seigneur de Maubertingen, manant à Treit, relevat a Treit l'an mil IIIJ^c XXXVJ le XXIXe jour d'avrille v bonniers de terre erulle gisant au terroir de Bruyst outre Meuse, par la reportacion de messire Guillaume de Here, canone delle église Notre Dame de Treit, oncle dou dit Lambert, saulve etc. presens libert d'Odeur, Jehan de Bolezees et plussieurs autres.

Feudal-Gerichtshof von Lüttich Bd. 45 p. 189.

---

tt. 1) Maximilien, roi des Romains et Philippe duc de Bourgogne donne à Lambert de Mobertingen la terre de Châtelet.

Maximilien, par la grace de Dieu, Roy des Romains toujours auguste & Philippe par la meisme grace archiduc d'Austrice, ducz de Bourgongne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Lucembourg et de Gheldre, comte de Flandre et de Thirol, d'artois, de Bourgogne, Palatins de Haynau, de Hollande, de Zelande, de Namur et de Zutphen, marquis du St. Empire, seigneur de Frise et de Malines. Aux commis de par nous a inventorier, prendre, saisir, et mettre en noz mains tous et quelconques les biens meubles heritages, rentes, revenues et autres quelconques appartenant aux françois, liegeois et autres noz ennemis et tenans partie a nous contraire, au premier notre huissier, sergent d'armes et autre notre officier sur ce requis, Salut. Savoir vous faisons que en faveur des bons et agreables services que notre aime et feal escuyer Lambert, seigneur de Moubertingen et de Chastellineal, a faiz par ci

devant tant a feuz noz predecesseurs, cui dieu absoille, comme a nous, en toutes noz guerres et armees en plussieurs et diverses façons a ses grand coustz, frais et dispens et meismement nagaires a aydier reduire en notre obeissance nostre chasteau de Namur qui estait tenu et occupe par les gens de Messire Phe. de Cleves tenans notre dit parti contraire, et pour aussy aucunément le recompenser des grands pertes. domages et interetz qu'il a euz et souteniez par les gens de ceux de la Marck, les liegeois et leurs adherens; a iceluy Lambert pour ces causes avons donne, cede et transporte, donnons cedons et transportons de grasce especial par ces presentes la terre et seigneurie de Chastelet sur Sambre avec ses appartenances, Hansinelle, les dimes de Marchenelle, Couillet, les biens de Flēr̄ & de Flawyne, Spye, appartenans a ceulx du chapitre de Saint Lambert en la cite de Liege, comme a nous advenuez et echeuz par droit de guerre et de confiscation, au moyen de ce que ceulx dudit Pays et cite de Liege tiennent notre dit parti contraire, pour dicelles terres & seigneuries, dimes et biens, joyr, user et possesser par iceluy Lambert comme de ses autres propres biens. Si vous mandons bien et expressement a chascun de vous en droit soy que en faisant le dit Lambert entierement user et joyr de notre dit don, vous le mettez et faictes mettre de par nous en la possession et joyssances de la dite terre et seigneurie de Chastelet sur Sambre, ensemble des dimes de Marchenelles, Coullet et des biens de Flēr̄ et de Flawyne dessurdit et luy faites payer et delivrer par ceux qu'il appartiendra les fruitz, proefitz, rentes et revenues qui en viennent et viendront durant ces prescrites divisions avec les arrierages qui en sont deuz, en contraignant a ce et a vydier leurs mains des dis fruiz, prouffiz et arrieraiges les censiers, fermiers, occupeurs et detenteurs d'iceulx biens reallement et de fait et par tous les autres voyes de contrainte deues et raisonnables et par raportant, avec ces presentes ou copies authentiques d'icelle lettres de recognissance dudit Lambert d'avoir joyet, use de notre dit don, cession et trans-

port, avec aussy quictance d'icelluy Lambert pour tant de fois que mestier sera, par laquele appere quil ait recu les rentes et proufitz des dites terres, biens & dimes, nous voulons le tout estre passe et aloue es comptes de vous noz dits commis par ceulx qu'il appartiendra sans aucune difficulte, car ainsi nous plait-il. nonobstant qelques ordonnances, restrictions, mandemens ou defenses en ce contraires. Donne en notre ville d'Anvers soubs nostre signet, armoirie de nos armes, en l'absence de notre seel le XVIIJ^e^ jour de septembre l'an de grace mil cccc quatre vingt & huyt et du regne de nous Roy le troisieme. Par le Roy. Etoit signe de Witte avec paraphe ; a cote estoit escrit: Ex expresso mandato Regis, et y etait appendu le signet en cire rouge.

Conforme de Lettres a lettres a l'original en parchemin. Ce que j'atteste I. Lefort, Roi d'armes.

Mise en possession:

Anthoine, seigneur de Marbais, conseiller et chambellan du Roy notre seigneur, lieutenant de Monsieur de Walhain de Mellen &c. gouverneur general du pays & conte de Namur et commissaire du Roy notre dit s^r^ et Monsr l'archiduc a inventorier, prendre, saisir et mettre en leurs mains tous et quelconques biens, meubles, heritages, rentes et revenues appartenans aux francais, liegois et autres leurs ennemis et tenans leur parti contraire, au premier huissier, sergent darmes ou autre officier des dits seigneurs sur ce requis, Salut. Veues par nous les lettres de don ou marge desquelles ces presentes sont attachies, obtenues par Lambert, seigneur de Monpertenghien et Chastelineal, escuyer, nous vous mandons et commettons par ces dites presentes que en faissant joyr et user dudit don le dit Lambert, iceluy mettez de par le Roy notre dit sr et mondit S^r^ l'archiduc en possession et joyssance de la terre et seigneurie de Chastellet sur Sambre, ensemble des dimes de Marchinelle, Couillet et des biens de Flawynes et de Flerus dont esdittes lettres est faicte mention. En mettant au surplus icelles lettres a effect et execution selon leur fourme

et teneur et tout ainsy et par la manière que le Roy notre dit Sr et mondit Sr l'archiduc le voeullent et mandent estre faict par lesdits lettres. Donne a Namur soubz nostre nom et seel cy mis, le xxiije jour de septembre l'an mil iiijc iiijxx & huit.

Etoit signé a l'original, Anthoine, avec paraphe et y etoit appendu son seel en cire rouge.

Conforme de Lettres à Lettres a l'original en parchemin — Ce que j'atteste I. Lefort, Roy d'armes.

Staats-Archiv von Lüttich.

2) Aufnahme zum Bürgerrecht in Maestricht.

Lambertus de Busco effectus est opidanus in officio piscatorum presentatus per gubernatores dicti officij cum litteris consuetis et proclamatus xxvij decembris.

(S. Burgerboek, Maestricht 1436—1481).

3) Stiftung einer wöchentlichen Messe im Kloster der Kreuzfahrer zu Maestricht.

Hoelbeek — Lambertus de Mopertingen donavit nobis XVI vasa siliginis, XIII vasa in Hoelbeek et VII vasa in Munsterbilsen.

Item in registro maiori pro anno 1483 f⁰ 140 ita habetur manu fratris Walteri de Herenthals scriptum: Item Henricus Plucken tenetur de annuo pactu ex donatione domini Lamberti de Mopertingen 7 vasa siliginis —

Item in eodem registro folio 141 sic habetur: Item anno domini millesimo quadringentesimo 83 resignavit nobis domicellus de Mopertingen super domum et domistagium Scamparts 14 vasa siliginis. Item dedit retardata ad eundem de tribus annis precedentibus.

Item in registro manuali eiusdem fratris Walteri pro anno predicto et sequentibus sic habetur f⁰ 11: Hoelbeek. Item resignavit dominus de Mobertingen anno 83 coram domino Nicolao nobis 21 vasa siliginis in duobus locis videlicet in Hoelbeek super domum et domistagium Scampartz, 14 vasa siliginis et est primus annus 83. Item dedit idem retardata de tribus annis prioribus It. ibidem Eygenbilsen. It. ex donatione domicelli de Mopertingen super bona Henrici Plucken 7 vasa

siliginis. Hec septem vasa sunt affectata super domo et horto in opposito ecclesie parochialis de Munsterbilsen quam modo possidet dominus Douviers.

(S. Leger register van het klooster der P.P. Cruysbroeders van Maestricht p. 288).

In diesen Aktenstücken wird die Stiftung der Messe nicht erwähnt. Hier folgt ein anderes, welches über diesen Punkt ganz klar ist:

Munsterbilsen. Lambertus van Mopertingen heeft aen ons clooster gelegateerd XXI vaet roggen soe tot Hoelbeeck als tot Munsterbilsen anno 1483. Item in den rentregister der Cruysbroeders binnen der Stadt Maestricht gelegen van het iaer duysent vierhondert dry en tachtig bevint men aldus gescreven: Item Jonker Lambrecht van Mopertingen heeft onsen convent overgegeven, in presentie ende bywesen van heer Nicolaus, een en twintich vatt roggen erfelick in twee plaetsen gelegen, te weten op huysen hoffreisingen Stramparts veerthien vaten roggen erflick ende dat eerste iaer der taelinghe was anno duysent vier hondert dry en tachtig.

Item noch tot Munsterbilsen van den giften Joncker Lambrechts voerscreven op guederen Henrick Plucken seven vatt roggen erfelick. Item heeft der voorscreven joncker Lambrecht noch den selven convente doen ter tyt gegeven die restanten van drie jaren bevoren gevallen ende dit altesamen voor die fundatie van eenre weeckmisse in onsen convent eeuwichlyck ende ommer meer te doen ende te celebreeren, ende is dat selve convent uit gifte Joncker Lambrechts voors, in possessie der eenen twintig vaten roggen tot nu toe gewest ende gebleven, behalve dat van den 7 vaten op Henrik Plucken goet enighe questien gemoveert ende geintinteert syn geweest overmits joncker Leo, des voorg. Joncker Lambrechts wettig soen, sint den iaer 1524, als aen gaende eenen kuer den selven joncker Leon op dat voorgen. Heyn Plucken goet versocht heeft, welcken kuer mits desen voorscreven seven vaten roggen, met believen joncker Lambrechts voorscreven gemortificeert is

die scheduel daer van mentie maeckende hier nae volgt. Ende daerom hebben die erven ende partyen Henriks Plucken voorg. den Cruysbroederen hon betaelinge der seven vaten roggen voorsc. geweigert ende voors. Cruysbroeders die voorsc taelinge alles op hope van peyse oock hebben laten berusten, want in middelen tyde dicwils daervan getractierd is geweest met den voorsc. joncker Leon, in presentie ioncker Lambrecht syns wettige broeders seliger.

---

uu. 1. *Johannes de Lynne* relevavit ibidem curtim suam de Lynne cum suis pertinentis. Item v virgatas minus quam III bonuaria terre, quorum VI virgate jacent juxta *Lynne* et IX vergate in *Biessen*, juxta terram uxoris Lamberti de Reke, item VIII virgate jacent inter Lynne et Bilsen, juxta terram Stasse Fabri, 1/2 bonuarium terre inter Wilre et Jonchout juxta terram Gosewini de Trycht. Item XIIII virgatas sitas inter Lynne et Hamelsdorp, apud Voetpaede.
(S. de Borman, p. 12—Fol. 4 v° A° 1365).

2. 1390. Item Johannes de Linde, de bonis uxoris sue.
(S. Feudal-Gerichtshof von Munsterbilsen, Adels-Capittel. Reg. I. f° 73 v°.)

3. Johannes de Linde relevavit viij Virgatas sitas ..... que fuerunt Gerardi Spinnen presentibus fidelibus dominis nostris dominis Wilhelmo de Busco, Godenulo de Eldris et pluribus alijs.
(S. ibid. f° 96 v°.)

---

vv. 1. 1368. It. Willemus, filius Johannis de Linden, de uno bonuario cum dimidio terre.
(S. Feudal-Gerichtshof Munsterbilsen vol. 1. p. 4.)

2. 1383. in vigilia Simonis et Jude relavavit Wilhelmus de Busco, armiger, ex reportatione Wilhelmi de Lumertingen curiam mansionariorum cum censu et caponibus sitam in Munsterbilsen. — Item per reportationem dicti Wilhelmi relevavit curiam mansionariorum que fuit Danielis de Inferno sitam in Wilre.

(S. ibid. vol. 4. p. 7.)

---

3. *Man findet in der Liste der Lehensmänner der Äbtissin,* Johannes de Linne feodalis abbatisse (vol. 1. p. 7) und Wilhelmus filius Wilhelmi de Linde, feodalis domine abbatisse Blisiensis.

(S. ibid. p. 10.)

---

4. Feodales in Munsterbilsen, et Wilre, Amelsdorp, Bylsen et Spauden investiti anno m° ccc xc°. (1390) Item Wilhelmus de Linde de Vletingen de j bon. terre sito inter Wilre et Amelsdorp prope herwech; idem iiij virg. prati sitas in pratis de Rothem.

(S. Feudal-Gerichtshof Munsterbilsen, Adels-Kapitel Reg. I f° 77.)

---

5. 1391. Item, Wilhelmus de Linde, commorans in Vletinghen, relevavit ex reportatione Jo. Grammen de Vletingen iiij virg. prati jacentes prope Roethem inter pratum Reloe Bielen de Amelsdorp, ab uno latere et pratum Macharij Karsilij ab alio, presentibus Feodalibus Ghevardo de Dorne, Wilhelmo Meyers, Ghisberto Prinsch et *Ghisberto de Linde.* Actum anno xc primo, mensis decembris die viij a.

(S. ibid. f° 78 v°).

---

6. 1391. 8 Dez. Item, reportavit predictus *Wilhelmus* in manu domine nostre, resignavit et effestucavit vij virgatas prati, iiij virgatas prati jamdictas et iiij virgatis illis adiacentibus, ad opus Arnoldi.... de Buchoucbilsen; quiquidem

Arnoldus ibidem predictas vij virgatas prati relevavit presentibus fidelibus predictis a° mense et die predictis.
(S. ibidem eodem folio.)

---

7) 1417. 12 Febr. Lambertus de Linde, alias de Busco, relevavit post mortem successionem domini Wilhelmi militis sui avunculi, presentibus nostris fidelibus domicello Arnoldo de Elderen, Henrico de Gudegoven, Johanne de Kestelt necnon Johanne de Eggertingen et pluribus alijs, anno xiiij^c^ xvij, mensis februarij d^ie^ xij, bona infrascripta.... (*Die Güter sind nicht erwähnt.*)
(S. ibid. p. 124.)

---

ww. 1417, 12 Februar. Arnoldus filius quondam Johannes *de Linde* relevavit per obitum parentum, presentibus et consentientibus Lamberto et Johanne, *suis fratribus* in presentia fidelium nostrorum predictorum (S. das vorhergehende Aktenstück) bona infrascripta sita in Spauden (die Güter sind nicht erwähnt).
(S. Feudal-Gerichtshof von Munsterbilsen, Adels-Kapitel, f° 124 v°.)

---

xx. Johan van Linden, welcher Isabeau de Wihogne heirathete.
Lefort in seiner Genealogie und unsere urkundlichen Nachweise über die Identität der Namen Lyntre und Lynden beweisen, dass dieser Johan van Linden, von Spauwen gebürtig war. Ueberdies beweisen die Aktenstücke von Freeren, dass er Juncker (joncker) war, da sein Sohn Lorenz dasselbe Prädicat hatte. Dieser Titel beweist, dass er einem Zweig der *Junckers* von Spauwen angehörte. Nun führt in dem Zweige von Spauwen, Lorenz der Jüngere den Titel *Juncker* (joncker), daher führte dessen Vater Lorenz auch diesen Titel; Lorenz der Aeltere und Johan, welcher sich in Wihogne ansiedelte, sind daher Söhne des Arnold van Linden = Witthus (38), da die Nachkommen des Johan (45) bekannt waren und Lambrecht (37) keine hatte.

---

yy. Arnold van Linden. Seine Verwandschaft ist erwiesen durch die Nachfolge im Besitz des Cloeskenhofs (S. Urkunden von Alten-Biesen) und dann durch das was hierauf folgte. Das Aktenstück von Munsterbilsen, (S. Feudal-Gerichtshof von Munsterbilsen, Reg. V 2ter Theil f° 28vo) ein Lehen des Arnold, Sohn des Juncker's Lorenz dem Jüngeren betreffend, führt zurück auf das folio LVIJ eines grossen platte Registers. Nun liest man in diesem folio „Arnt van Linde relevavit eundem fundum 1475".

---

zz. (S. Genealogie von Spauwen). Man muss bemerken dass Lorenz hier nur den halben Theil erhielt. Die Beweggründe hiezu liegen darin, dass Lorenz in 1465 mit den Gütern des Arnold van Linden belehnt wurde. Die nächst folgende Belehnung geschah in 1516 an die Wittwe des Lorenz, also 51 Jahre später. Diese Wittwe hätte daher ihren Gatten um 51 Jahre überleben sollen, was nach dem Datum einer Belehnung an Arnold in 1417, unmöglich ist. Die Existenz der beiden Lorenze ist überdiess durch die Aktenstücke von Spauwen von 1501, 21 Mai, 1494, 10 Merz und 1506, 28 November, offenbar (Greffes Scabinaux von Klein Spauwen 1 Bd.).

---

aaa. Lorenz, Gemahl der Eve de Waha. Seine Verwantschaft ist durch die folgenden Akten erwiesen.

1) 1499. 23 Mai. Jehan de Wahaul fait relief par reportation de Lorain de Spare, le jeune, mari de demoiselle Eve, fill dudit Johan de Wahaul.

   Anmerkung. Lorain de Spare, ist Niemand Anderer als Lorenz van Linden von Spauwen, Gatte der Eve de Waha de Baillonville, und Sohn des Johan und der Isabeau de Wihogne unter N° 39 (Lefort). Wenn er in dem obigen Akte *der Jüngere* genannt wird, so muss man daraus schliessen dass sein Onkel Lorenz von Linde, Juncker, zu dieser Zeitepoche noch lebte.

2) 1514, 26 Novembre. Damoiselle Eve, veuve de Laurent de de Lintre et fille de feu Johan de Waha, seigneur de Baillonville et de damoiselle Ysabeau (fille de feu Johan de Proidhomme, échevin de Liège) fait relief par décès de ses père et mère.

---

3) 1514, 12 Décembre. Damoiselle Jehenne de Grandchamps, veuve de Johan de Waha, seigneur de Baillonville, fait relief de son usufruit de la seigneurie par décès de son mari.

---

4) 1516, 12 Juillet. Eve de Waha, veuve de Loren de Lintre dit de Spauwen, le jeune, et Jean son fils aîné, renoncent pour 100 florins d'or à la propriète de la seigneurie en faveur de Jehenne de Grandchamps, seconde veuve (?) de Jean de Waha et de son fils Glaude de Waha.

S. Bulletin de l'Institut archéologique liègeois (Bd. IX. Seigneuries féodales) *Seigneurie de Baillonville.* (S. auch Genealogie des Lütticher Zweiges der van Linde von Spauwen.)

---

bbb. Gilles van Linden, Gemahl der Marie von Schoenwinkel. Dies benöthigt eine längere auf verschiedene Aktenstücke sich stützende Erörterung.

Aktenstück von Looz, Allodial-Gerichtshof vol. 24.

In 1515 am 12 Merz gibt Johann Kellers dem Gilles van Lynden, 12 Malter Dinkel, welche auf den Besitz des Ameil de Velroux (in Hex gelegen) hypothekisirt waren, als Tausch gegen 5 Bünder 2 Ruthen in Walshoutem (Houtain l'Evêque (?) im wallonischen Theil des Landes) gelegenen Landes. Hier folgt das Aktenstück: „Voir ons eygens genoeten is comen „Jan Kellers ende heeft ontfangen nae doet syner alders xij „mudden spelt erfelycken, die willighe hy geldende hadde op „Joncker Ameel van Vilroy panden tot Hex gelegen, in willige „xij mudden spelten voers. der voirs. Jan gegicht ende gegoyt „werd met allen den recht daer onsen eyghenshoeff mede te

„recht steet ende behalven en yegelycken synen goeden recht. „Dit aldus gheschiet synde, soe is comen voer ons der voers. „Jan ende heeft die voers xij mudden spelt wederomme opge- „dragen in ons richters hant, met eynen lieken momber hoem „van ons verlient in eener mangelinge erff om erffve, gelijcker- „wys Ghiel (van Lynde,) bekennende ghemangelt te hebben „erf om erff, te weten dat Ghiel also dese xij mudden spelten „erfelyken hebben sall, en Jan voerscreven sal hebben van „den voersc. Ghiel, om die mangelinghe te voldoen, vijff bonder „lants en twee roeden omtrent Walshouten gelegen etc. Gesciet „a° xv^{c} xv in marcio xij dage.

Die 12 Malter Dinkel, um welche es sich hier handelt, (S. Genealogie von Looz) wurden von Gilles van Linde und Johan seinem Bruder, als deren Schwager Leonhard Kempeneers, dem Gatten ihrer Schwester, gehörend, i. J. 1541, anerkannt.

Gilles van Linde hatte demnach seine Besitzungen im wallonischen Theil des Landes, in Houtain.

Wo wohnte er?

Im Jahre 1516, 18 Februar (Curingen XII p. 66) nahm ein Ludwig van Horpmael xiiij Bünder bei Horpmael gelegen, von Dirick van Sprolant zurück. Am selben Tage tritt Ludwig van Horpmael diesen Grundbesitz (das Lehen von Gotem) an Gilles van Hothem (Houtain l'evêque) welcher in Lüttich lebte, ab. „Tenselven datum (1516, 18 Februar) soe heeft Loedewick van „Horpmael die selve xiiij boenderen lants wederom opgedragen „in stadthelders hant tot behoeff Gieles de Hothem, woenende „tot Luyde, in metten selven soe heet Gielen voers. die xiiij „boenre lants ontfangen, nae inhalt des registrums ons g. heren „present etc., pro domino x reael." Nun beweist ein Aktenstück von 1517, 18 Merz, dass dieser Gilles von Hothem kein anderer war als Gilles van Linde. Auf Grund dieses Aktenstückes tritt Gilles van Lynde dem Jakob van Schoenwinkel *die 14 Bünder, welche er vor einem Jahr von Ludwig von Horpmael erhalten, ab* (*wie in diesem Register zu ersehen ist*) und das Recht auf 10 Realen ist dasselbe, wie in dem vorhergehenden

Aktenstück. „Anno xvc xvij den xviij marcij soe heeft Jacob van „Schoenwinkel, als man ende momber syner huysvrouw Marien, „ende heeft ontfangen nae overdragens Ghielen van Lynde, „als neest erfgenaem, nae inhalt eyns bescheidts bennen jaers „nae inhalt des coups van xiiij bonre lants gelegen onder „Horpmael met regenooten, willige xiiij bonre lants comen „sijn van Lodewijk van Horpmael als voors. steyt, ende allet „nae inhalt des registrum onssen gen. here. Geschiet in pre- „sentie des stadhelders; pro domino x realen."

Dieses Lehen von vierzehn Bünder hiess das *Gut von Gothem*.

Gilles van Linde wohnte demnach in Lowaige und führte den Namen Gilles von Houtain, weil er dort seinen hauptsächlichsten Grundbesitz hatte.

Wenn er daher in Looz Aktenstücke ausfertigte, so ist dies, weil die Grundstücke auf welche diese Akten sich beziehen, von dem Gerichtshof in Looz belehnt wurden, gerade so wie er in Curingen belehnt wird, wenn es sich um Grundbesitz handelt, welcher von Curingen belehnt wird.

Das Lehen der 14 Bünder, welches aber im Besitze von Jakob van Schoenwinckel war, sollte daher in den Besitz des Gilles van Linde oder dessen Nachkommen zurückfallen, weil Gilles eine van Schoenwinckel geheirathet hatte. Dies geschah thatsächlich. Man sieht im Band XXII p. 246 v° von Curingen dass in 1585 der meester Henri van Alcken, Gilles {van Hottem / van Linde}, scholtus (d. h. Schultheiss) in Lees (Liers) und Elisabeth, Wittwe des Arnold Dierickx nach dem Tode des Ludwig van Schoenwinckel mit dem Lehen belehnt wurden. Der Gilles van Linde oder Hottem, scholtus, ist Niemand anderer als der Sohn des weiter oben erwähnten Gilles van Linde, derjenige welchem Marie van Schoenwinckel, Wittwe des Gilles van Linde, in dem Aktenstück von Looz (1573, 7 August) die auf Ameil de Velroux hypothekisirten 26 Malter Dinkel abgetreten hat (S. Aktenstück von Looz). — Beifolgend ist übrigens das Aktenstück von Curingen: „Horpmael. anno xvc lxxxv, den xvij „dach january, sijn comen voor ons stadhelder ondergenoempt

„meester Henri van Alcken, Ghill de Hottem, scholtus tot „Lees ende joffrouw Elisabeth achtergelatene weduwe van Art „Dierickx ende hebben gereleveert het leen van Goetem onder „Horpmael nae doet Loedewich van Schoenwinckel."

Es ist somit bewiesen dass Gilles van Linde im wallonischen Theil des Landes Besitzungen hatte und dass er und sein Sohn Gilles, Scholtus (Schultheiss) in Liers den wallonischen Theil des Landes bewohnten.

Warum wurde demnach sein Name nicht ebenso geschrieben wie derjenige des wallonischen Zweiges der Familie: *de Lintre?* Der Grund hiezu ist ein einfacher: Der Gerichtsschreiber in Looz hat die Ortographie des Namens eines anderen Mitgliedes der Familie, Johan van Linden, welcher Looz bewohnte und welcher ohne Zweifel ein mehr oder weniger entfernter Verwandter des Gilles war, angenommen; überdies war die Veränderung von *Van Linde* in *De Lintre* noch neu und hatte sich bei dem Zweige von Wihogne vollzogen.

Es ist noch mehr. Die Aenderung des *van Linde* in *de Lintre* erklärt sich auf die einfachste Art durch die Niederlassung eines Mitgliedes des Hauses van Linde von Spauwen in Wihogne. Diese letztere Oertlichkeit war wallonisch: die Uebersetzung des vlämischen Partickels *van* in das entsprechende französische *de* war ganz natürlich; sodann sprach der Wallone die Worte *Linde* und *Lintre* auf identische Weise aus: er gab dem *in* in den beiden Formen, den Laut *ain* in *crainte*, und machte ebenso das am Ende von *Lintre* befindlich *re* wie das am Ende von *Linde* befindliche *e* zu einem stummen Buchstaben; was dies beweist, ist, dass Le Fort bald *Lint* und bald *Lintre* schreibt. — Man begreift somit leicht, dass die Urkunden, welche sich auf die Linie von Wihogne beziehen, und wallonische Gerichtsschreiber zu Verfassern haben, uns die Form *de Lintre* geben. Und man begreift noch leichter, wie die Linie van Linde von Huppertingen, welche indirect aus der Nebenlinie welche die Orthographie *de Lintre* angenommen hatte, hervorgegangen ist, anfing sich *van Linter* zu

nennen um sich bald auf dieselbe Art zu *schreiben*. Huppertingen ist thatsächlich eine vlämische Ortschaft und in fliesendem Vlämisch ist die Aussprache von *van Lintre* und *van Linter* vollkommen identisch.

Da nun das Lehen von Gotem theilweise in den Besitz der Familie van Alcken überging, so ist es nicht zu verwundern, dass Gilles die Heirath seines Sohnes Johan mit Marie van Alcken vermittelte, und wie man ersehen kann, als dieser Johan van Alcken in 1590, 13 April und 18 Juni in Looz einen Gerichts-Akt unterfertigte, lässt er in positiver Weise *van Linter* anstatt *van Linde* schreiben, und die Schreibart *van Linter* wurde bei seinen Nachkommen in Huppertingen und in Looz beibehalten.

Gilles führte somit auch als Namen die Schreibart *van Linter*, und daher gehörte er zu dem Zweige von Wihogne, dem Einzigen welcher diese Schreibart in der 2ten Hälfte des 15ten Jahrhunderts angenommen hat.

Gilles de Lintre wird von Lefort nicht erwähnt, könnte man sagen; es ist wahr, aber Lefort hat nur die Genealogie von Wihogne von Lorenz, Gemahl der Eve de Waha, berichtet und er hat sich mit Gilles nicht beschäftigt, weil derselbe seinen Wohnsitz in Wihogne nicht beibehielt und weil seine Nachkommenschaft sich anderswo ausbreitete. Dieser Gilles wird, übrigens, wie wir in unseren Erörterungen über die Identität der Namen De Lintre und De Linden nachweisen, an zahlreichen Stellen der Register von Freeren erwähnt, und wie Johan von Spauwen, Juncker (joncker), das heisst Johan der Gemahl der Isabeau de Wihogne, der erste der Van Linde von Spauwen, welcher sich in Wihogne (Nudorp) etablirt, ist unser Gilles van Linde = Gilles de Nudorp, Niemand anderer, als der Sohn des Johan und Bruder des Lorenz, welcher sich mit Eve de Wahà vermählte.

---

ccc. Jehan de Linden releva a liege l'an mil IIIJ^{c} XXV le XXVIIJ jour de fevrier vi verges de terre gisans à freres par l'obit

de Jehan de Linden jadit son père, saufve puissance etc. Pres. Gille Darumde, Alexandre de Seraing, Jean Haze, Lambert de Linde et plusieurs autres.

Feudal-Gerichtshof von Lüttich Bd. 45 p. 206.

Jehan de Linden releva a liege l'an mil IIIJ^{c} XXV le XXVIIJ jour de fevrier XIX verges que pret que paturages nommeit pepersloe gisant a Housselt par l'obit de Johan de Linde jadit son pere, sauve puissance etc, prèsens darumde, Alexandre de Seraing, Jehan Haze, Lambert de Linde et plussieurs autres.

(S. ibid. p. 217.)

DE OUDSTE GRAFBOEKEN DER GROOTE OF St. JACOBS-KERK TE 's-GRAVENHAGE.

BEWERKT DOOR

M. G. WILDEMAN.

Aanvankelijk was het mijn plan, deze registers in haar geheel weder te geven. Het vermelden van de betaling der kosten van ophooging en het ruimen der graven, zoude echter de toch al drooge lectuur „ongenietbaar" maken. Om dezen reden en vooral ook om geen misbruik te maken van de welwillendheid van onzen geachten Bestuurder, (die gelukkig het nut der publiceering van deze anti-quiteiten inziende, mij voor eenigen tijd daarvoor een plaatsje in de rubriek Geslacht- en Wapenkunde heeft willen afstaan) vermeld ik alleen de overboekingen, (dikwijls hoogst interessant door de daarin vermelde erfopvolgingen), en vervolgens de bijzettingen, welke in den loop der tijden hebben plaats gehad.

Tot goed verstand van zaken is een kleine inleiding onvermijdelijk.

Het vorig jaar door den Kerkeraad der Herv. Gem. alhier gemachtigd om de in 't archief der Groote Kerk aanwezige registers te raadplegen (gevolgd door de welwillende toestemming in dato 6 febr. dezes jaars, om de resultaten dier onderzoekingen in druk uit te

geven) vond ik daar o. a. ook de oudste Grafboeken dier Kerk [1]).

Het oudste register aanvangende 1620, heeft niettegenstaande zijn hoogen leeftijd en de merkbare behandeling door ruwe, onverschillige handen, dank zij haar massief lederen omslag, *betrekkelijk* weinig geleden.

Ik zeg betrekkelijk, want bij het bewerken van deze nuttige hulpmiddelen der genealogie, moest ik tot mijne spijt en verontwaardiging ontwaren, dat geheele bladzijden ontbreken, waardoor natuurlijk de opvolgende registers ook de gewenschte volledigheid moeten missen.

Register N° II in perkament gebonden (dit laatste woord is echter eene persiflage op den treurigen toestand waarin het verkeert) is vrij wel nauwkeurig bijgehouden: het bevat zelfs inschrijvingen uit het begin dezer eeuw, en is dus vermoedelijk het zoogenaamde rentmeesters-register.

De woorden in het opschrift „ende gevolgt tvoorgaende" mogen blijken geven van een goed voornemen, in werkelijkheid echter is de volgorde der graven, vooral in 't begin dikwijls in 't geheel niet in acht genomen. Die der regels is gelukkig in 't oog gehouden. Die opvolging is dan dus conform aan de lijst [2]) in Reg. II te vinden, waarvan ik hier een eenigszins verkort afschrift geef:

„Aanwijzing der Reegels zo in de Kerk als op het choor &*a*

---

[1]) Ten Raadhuize der Gemeente, bevinden zich onder de goede zorgen van den Archivaris, den Heer A. J. Servaas van Rooijen, de begraaf- en luiboeken dezer Kerk van 1627, '28, '51, '52, '60, '65, '67—'70, '72—'85, '87—'90, 1692—1702, 1704—'06, 1708, 1711, 1712, 1715, 1719, 1721, 1723—'59, 1776—1810. Alsnog begraafb. 1759—1776 (zie Inventaris van het Oud-Archief der Gemeente 's-Gravenhage, door J. H. Hingman 1868, bl. 120.)

Bij de nadere inventarisatie van het archief, welke zal geschieden na de voltooiing van den Catalogus der Bibliotheek (waarvan deel I in Dec. 1891 verscheen, keurig bewerkt door den Archivaris, en o. a. in Ned. Spectator 1892, N°. 5, *onoordeelkundig* besproken), zal het blijken, dat ook *dit* onderdeel van meergemelde inventaris a° 1868 aan nauwkeurigheid veel te wenschen overlaat.

W.

[2]) Deze lijst dunkt mij in 1764 te zijn opgemaakt, wellicht ook naar een model van vroegeren datum. W.

I. Eerstelyk komt in deeze Kerk in aanmerking het choor
1. Hooge choor. 1. agter de tombe van Obdam; 1° en 2° Regel.
2. voor de tombe van Obdam; 1°—8° regel.
2. Den ommegang van het choor gen. het Noord Pand (1°—12° r.)
3. Het oost-pand 1° en 2° regel.
4. Het zuyd-pand 1°–12° regel.

II. Ten tweeden komt in aanmerking de Kerk, zijnde verdeelt in 4 Cruyswerken.
1° cruyswerk 1°—6° regel; 2° id. 1°—6° regel; 3° id. 1°—5° r; 4° of halve cruysw. 1°—3° regel.

III. Ten derden koomen in aanmerking de capellen zo in de Kerk als op het choor.
1° als eerstelyk op het choor, de Noord op onze Vrouwe capel 1°—3° r.; de zuyd of Cruys capel 1°—3° r.;
2° ten anderen in de Kerk, de capel t/z het 3° cruysw., daar de weeskinderen voor sitten (1°—3° r.;) de capel t/z het 3° cruysw. genaamd de capel van Assendelft. Deeze capel heeft drie grafsteeden geteekend op de caert A, B, & C.

IV. Ten vierden komen in aanmerking de Grafsteeden op de caert met Letters geteekend, toebehoorende zoo aan particulieren als aan de Kerk.
1° Die van particulieren zijn: Grafstede D, E, F, I, M, P.
2° Aan de Kerk behooren deeze volgende
I. Grafstede *G*, genaamd *het nieuwe Graf op het choor.*
II. Grafst. *H*, *K*, *L*, *N*, en *O*. Deze laatste vijf maken met elkanderen eene grafstede uyt genaamd *de Kelder onder het comptoir onder het choor.*

Behalven deeze twee gewone Graaven, *het Nieuwe Graf*, en *de Kelder onder het comptoir*, beide gelegen op het choor, ligd ook nog een gewoon graf in het Halve Cruyswerk, zijnde genaamd *de Nieuwe Kelder.*

De registers III, IV en V zijn slecht bijgehouden afschriften van N° II; zij komen dus niet in aanmerking.

Ter completeering van de geschiedenis der graven maakte ik

gebruik van reg. VI, in dito II aangeduid als 't *„Nieuw Register"*. Het is een stevige foliant in perkament, dagteekenend van 't begin dezer eeuw.

Nog dient te worden opgemerkt, dat ik dáár, waar de tekst er niet onder kon lijden, van verkortingen heb gebruik gemaakt, terwijl verder de oude spelling geheel behouden is.

Ik eindig dit kort voorwoord met den wensch, dat vooral zij, die uit den aard hunner betrekking aan kleine plaatsen zijn gebonden, en daardoor dus over veel vrijen tijd kunnen beschikken [1]), de geschiedenis in 't algemeen een dienst zullen bewijzen, met extraheering en publiceering van doop-, trouw-, en begraafregisters, waardoor dikwijls de meest ingewikkelde kwesties op genealogisch gebied worden opgelost.

Reg. I. De graven in de Eerste ende twede Regel van t hooch aultaer opt Chour syn Anno XVIc twintich int verleggen van de kerck gevonden, ende bij de Heeren Kerck-Meesters aende naevolgende persoonen vercocht.

Int chour. In den eersten Regel van noorden aen.

't Eerste graff behoort de Kerck.

Reg. II. Register van de graven in de parochiekerk van s'Gravenhage, genaemt St. Jacobskerck ende gevolght tvoorgaende kerckeboeck beginnende met de eersten January seventienhondert en aght en twintigh, als eerstelijck de graven in den eersten en tweden regel op het hooge choor aghter de tombe van Obdam tegens de twee oostpilaeren, beginnende van noorden aen, synde in 't verleggen van de Kerck bevonden, toebehoorende als volght.

Den Eersten regel van noorden aen.

't Eerste graff is onbequaem.

---

[1]) Ik heb hier vooral op 't oog ambtenaren ter Secretarie der Gemeenten, die behalve in hun vrijen tijd, zoo dikwerf in de gelegenheid zijn, merkwaardige notities uit de oude bescheiden te verzamelen. W.

Reg. VI. Register der Graven in de Groote ofte St. Jacobs Kerk in s'Gravenhage beginnende met den Eerste January agtien hondert twee en twintig, als Eerstelyk de Graven in den Eersten en tweeden Regel op het hooge Koor agter de tombe van Obdam tegen de twee Oostpielaaren beginnende de telling van noorden aan en zijnde bevonden naar de gedaane publieke oproeping in 1821 te behooren als volgt.

Den Eerste Regel van Noorden aan.
't Eerste graf is onbekwaam.

Reg. I. 't. 2°. graff behoort Joachum van Myerop Ontfanger Generael van Hollandt ende Westvrieslandt ende synen erven, is een kelder.

Reg. II. id. id.

Op den 15 Jann 1729 geopent voor Vrouwe Susanna Cicile Du Tour Douariere van Hemmema. [1])

Geopent den 4 May 1742 voor Vrouwe Elisabeth van Assendelft, huisvrouw van de Hr. du Tour.

Den 4de Augusty 1744 is dit bovenstaande graft overgeboekt (ongepraejuditieert ieder Syn regt) op de Naam van den Hoog Edelen Heer Carel Duco Graave van Aumale, en is de verhooging bet:

Den 6 July 1773 overgeboekt (ongepraejuditieert ieder zyn regt) op den naam van den Hoog Edele Geboore Heer Jacob Paulus Grave d'Aumale gecommitteerd wegens de provincie Friesland in de Generaliteidsrekenkamer.

den 29 Mey 1784 overgeboekt op den naam van den HoogGeboore Heer Jan Carel Duco Graave van Aumale.

den 9 Dec. 1786 geopend voor wijle de HoogGeboore Vrouwe Jacquelina Cornelia Baronnesse de Geer, Gravinne Douairière van Aumale. [2])

[1]) Luiboekje (oud-archief). Den 15 January seve poosen over Vrouwe Susanna Cicile Dutour, douariere van Hemmema 22.15. — Voor 't ophangen van haar wapens 40.00.—.

[2]) Volgens imp. reg. (oud-archief), oud 43 j., aan verval van krachten overleden.

W.

Den 1 Oct. 1793 overgeb. op den naam van de WelEdele Gebe Jonkvrouwe Susanna d'Aumale na de overboeking gehuwd met de heer Yvoy.

Den 8 April 1796 geopend voor een ongedoopte zoon [1]) van de Heer Cornelis Frederik d'Hangest gent d'Yvoy, wiens huisvrouw is Welgebe Jonkvrouwe Susanna d'Aumale.

Reg. VI. vermeldt niets bijzonders.

Reg. I. 't. 3o. graff behoort Heer Joris de Bye Tresorier Generael van de geunieerde Provintiën ende eerste meester van de Reeckeninge in Hollandt ende Synen erven, is een kelder.

den 18 April 1628 geopent voor den Heere Joris de bye.

den 26 november 1629 geopent voor den Luytenant Collonel de bye.

den 6 September 1636 geopent voor capiteyn de Bye.

Reg. II. dit graff is met een zark gedekt die hetzelve niet beslaat. Nu Vrouwe Josina Maria de Bie van Albrantsweert, douariere wijle de Hr. Augustus Diderik de Schak.

den 19 Febr. 1737 de Hr. Willem Jacob de Bye Hr. van Albrantsweert.

den 14 January 1751 [2]) wijle Vrouwe Josina Maria de Bije, wede Schak.

den 6 Mey 1751 overgeb. op den naam van de WelEdele Gebore Heer en Mr. Martinus Donius van Eversdyk, Vrij Heer van Albrantsweert, als eenige en universele geinstitueerde erfgeñ van de voorschreve Vrouwe Douairière de Schak.

den 21 dec. 1756 wijle Vrouwe Maria van den Honart [3]) Huisvr. van de Heer van Eversdijk.

den 15 Juli 1765 geopend voor wijle de WelEdele Geboore Heer Mr. Herman Cornelis Johan van Eversdijck, [4]) Secretaris van de Ed. Hove van Holland.

---

[1]) Volgens imp. reg. oud 6 uren, aan stuipen.
[2]) id. id. reg. oud 78 j.,
[3]) id. id. reg. oud 67 j., aan koortsen.
[4]) id. id. reg. oud 38 j. ongehuwd; aan teering. W.

Den 16 dec. 1765 geopend voor wijle de WelEdele Geboore Heer Mr. Martinus Donius van Eversdijck, [1]) Vrij Heer van Albrandswaard.

Den 9 Mey 1768 is dit graf overgeb. op den naam van de WelEdele Geboore Jonckvrouwe Anna Maria van Eversdyck, Vrij Vrouwe van Albrandsweerd.

den 12 April 1779 geopend voor wijle de WelEdele Geboore Jonkvrouwe Anna Maria van Eversdijck, [2]) vrij vrouwe van Albrandsweerd.

den 14 Juny 1779 is dit graf overgeb. op den naam van de WelEdele Juffr. Maria Jacoba Montagne Vrij Vrouwe van Albrandsweerd hebbende hetzelve bij erffenis verkreegen van wijle de WelEd. Geb. Jonckvrouwe Anna Maria van Eversdyck.

den 5 July 1784 geopend voor een kind genaamd Wilhelmina Henriettha van Wyck. [3])

den 30 April 1799 geopend voor een kind oud bijna 3 jaar gen[t] Johanna Petronella van der Loeff. [4])

den 18 Juny 1799 is dit graff geruymd zijnde de beenderen van de gesloopte kisten van 15 July 1765, waarvan het kisje vergaan was wederom in 't graff gelegd, en de beenderen van de op den 18 Juny 1799 gesloopte kisten in 't graff geplaatst zoodat nu in 't graff staan het beenderen kisje, het kisje van 5 July 1784, 't kisje van 30 April 1799 en het volgende lijk.

den 19 Juny 1799 geopend voor wijle Adriana Wilhelmina Piper [5]) oud 20 jaar, beneevens haar ongedoopt zoontje bij haar in de kist, huisvr. van Mr. Stephanus Adrianus Verniers van der Loeff.

D[o] met nieuwe schaalen gedekt.

den 5 febr. 1803 geopend voor wijle jonkvrouwe Maria Jacoba Montagne Vrijvrouwe van Albrandswaard.

den 10 Nov. 1803 overgeb. op de naam van de Heer Mr. Ste-

---

[1]) Volgens imp. reg. oud 84 j., aan verval van krachten.
[2]) id. id. reg. oud 66½ j., aan verval van krachten (ongehuwd.)
[3]) id. id. reg. oud 2 jaar, aan stuipen.
[4]) id. id. reg. oud 2 j., 9 m., aan stuipen.
[5]) id. id. reg. oud 26 j., aan teering. W.

phanus Adrianus Verniers van der Loeff volgens test: disp: de dato 30 december 1799.

den 28 Maart 1804 geopend voor Mr. Ulrich Jan Huber, Lid van het nationaal gerechtshoff.

den 16 Aug. 1805 geopend voor Wilhelmina Catharina van der Loeff, oud 22 jaar.

den 20 Sept. 1806 geopend voor Vrouwe Maria Sophia Sypkens 2e huisvr. van Mr. Stephanus Adrianus Verniers van der Loeff.

den 26 Mey 1815 begr. een kind gent Pieter Hendrik Verniers van der Loeff.

den 22 Mey 1818 geopend voor Stephanus Adriaan Verniers van der Loeff, oud Raadsheer van Voorburg getransporteerd.

Reg. VI. 't Derde graf is een kelder gedekt met een zark die 't zelve niet beslaat.

Den 30 Oct. 1821 overgeb. ten name van de WelEdGestr. Heer Willem Carel Verniers van der Loeff eenige nagelate zoon van wijle D'Hr & Mr. Steven Adriaan Verniers van der Loeff te Rotterdam.

Den 22 february 1836 is deze kelder digt gewelft om alzo bij vervolg van tijd voor rekening der Kerk te worden onderhouden.

Reg. I 't 4° graff behoort toe Jonr Quintijn de Veer Bailliuw van s Gravenhage, ende synen erven, is een kelder.

den 25 Sept. 1674 overgeboeck volgens resolutie eñ blyft op den naem van Jonr Quintyn de Veer etc.

't bovestaande graff comt althans toe de Erffgenamen van zalgr de Hr Secrts Mr Johan de Veer, als het selve hebbende verkregen bij dode ende overlijden van zalgr de Hr Secrts Mr Johan de Veer, haar Eds Vader, die daar aangecomen was voor de helft bij erffenis van zalgr de Heer Quintyn de Veer Baljuw van sGravenhagen Syn Edes Vader ende de wederhelft bij erffenis van zalgr de Heer Secrts Mr Anthoni de Veer syn Edes Broeder. Ende is het reght van overboekinge voor de helft als hetselve van syn Edes Broeder hebbende geerft de Kerk competerende door de voors Erffgenamen ter somme van 6—5.— op den.... April XVIe Sesentwintigh voldaan.

Reg. II.

den 8 Janrij 1752 wijle juffr Anna de Veer. [1])

den 28 May 1753 wijle de Heer en Mr Jan de Veer, [2])

den 5 febr. 1759 wijle Vrouwe Maria de Veer [3]), wede wijle de Heer Meerens.

den 25 Febr. 1761 wijle de Heer Mr Quintyn de Veer, oud Burgemeester der Stad Delft.

den 20 April 1764 wijle de WelEdele Gebore Heer Pieter de Veer [4]), Heer in Calansoog. Na. Deze Heer was de laatste van dit geslacht, zijnde het wapen op het graf verbroken en mede begraaven; dog volgens deszelfs bevel is er geen wapen of quartieren in de Kerk gehangen.

Den 12 April 1779 is deeze Grafkelder overgeboekt op den naam van de Heer Francois Benjamin Fagel Burgemr der Stad Haarlem en Vrouwe Jacoba Fagel, Huisvrouwe van den Heer Jan de Kempenaar te zaamen voor de helft.

den 26 Mey 1785 overgeb. op de naamen van de WelEdele Gestrenge Heer Jan de Kempenaar en deszelfs zuster Jonkvrouwe Jacoba Johanna de Kempenaar, kindskinderen van bovengem: Vrouwe Jacoba de Kempenaar, geboore Fagel en klein neef en nigt van meede bovengem. Heer Burgemeester Fagel.

Den 25 Febr. 1796 overgeb. op de naam van de Heer Gerardus Jan de Kempenaar [abusivelyk hierboven genaamd *Jan* de Kempenaar alleen] als zijnde bij scheyding ter weeskaamer der Stad Haarlem hem en zijne zuster Jacoba Johanna de Kempenaer, opgerigt, aan deselve privatelyk aanbedeeld.

Overgeb. op de naam van de Heer Imilius Frederik van Poppenhuyze als vader en voorstander van zijne minderjarige drie kinderen bij wijlen zijn huisvrouw Jacoba Johanna de Kempenaer in huwelyk verwekt [ende op den 29 Mey 1808 op den huyze Unia Staate onder den Dorp Marsum in Vriesland is overleeden] en geweest is eenige en universeele Erfgenaam ab intestato van

---

[1]) Volgens imp. reg. oud 80 j.,

[2]) Volgens imp. reg. oud 76 j., ongehuwd.

[3]) Volgens imp. reg. oud 78 j., „van hete koortsen, subiet."

[4]) Volgens imp. reg. oud 75 j., aan opstopping van water. W.

haar broeder Gerard Jan de Kempenaer den 23 Maart 1808 op den huyze Vogelzang onder Veenklooster in Vriesland overleeden, op huiden den 22 November 18e agt.

Reg. VI. (Vermeldt niets bijz.)

Reg. I. De tweede Regel van noorden aen.

't Eerste Graff behoort toe............... weduwe van wylen van Baersdorp Sa: in syn leven Raet Ordinaris in den Hove van Hollandt ende haren erven. Is een kelder.

den 26 Juny 1626 geopent voor Jouffr. Anna feyn van brouckhoven.

Dit graff behoort nu toe d'here ende Mr Clement van Baersdorp Burgemr. der Stat Leyden, ende Gecommitteerde Raet van de Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant, volgende het bescheyt onder Syn E: berustende, ende de heeren Kerkmrñ. vertoont.

Dit Graff behoort jegenwoordich toe d'r eñ Mr Symon van baersdorp, burgemr der Stadt Leyden, eñ gerard bert clerck ter generaliteyt van wegen de gemene Erfgenaemen van Zal: d'heer mr clement van baersdorp, volgens bescheyt daervan onder Syn Ed berusteñ, eñ ten comptoyre vertoont.

't bovenstaande grafft comt althans toe (behou'dens een ider syn reght) de Hr en Mr Francois van Boekhoven, als hetselve hebbende verkregen voor een achste part by erffenis van zalgr Vrouwe Cunira Bert, Syn Edes huisvrou', ende verdere seven achtste parten mede by erffenis van Zalgr Syn Schoonzuster Maria Bert, volgens contract in dato den 30 Maart 1715 tusschen haar ende de voorñ Mr. francois van Boekhoven onder de hand gemaakt beneffens appprobatie en ondertekeningh van de Erffgenamen van de voorss Maria Bert in dato den 1 Juni 1722 ten comptoire geexhibeert. Ende is het reght van overboekinge de kerk competerende ter somme van 25 guldens door de Hr en Mr Francois van Boekhoven op den 17 December XVIIc drieentwintigh voldaan. Solvit den 6 April 1728 de verhoogingh 7—0.—

Reg. II. Den 14 July 1730 Juffr Catharina Maria van Boeckhove. den 30 July 1733 de Heer Mr Francois van Bochoven.

Dit bovenstaande graft is den 6 May 1738 overgeboekt (on gepraejuditieert ieder Syn regt) op de naam van de Heer en Mr. francois Cornelis van Bochoven. Deese heer woond te Utregt.

den 11 July 1778 overgeb. ongepraejuditieert yeder Syn recht, op den naam van Vrouwe Catharina Berger, echtgenoote van den WelEd.Gestr. Heer Mr. Pieter Hendrik van de Wall, in den Oud Raed der Stad Dordrecht en president Scheepen & &.

den 25 Juny 1805 overgeb. op de naam van de WelEdele Geb. Vrouwe Margaretha Elisabeth Onderwater geb. van de Wall.

Reg. VI. Eerste graf een Kelder.

Den 24 Oct. 1821 overgeb. ter name van de WEGeb. Vrouwe Margretha Elisabeth Onderwater, Gebooren van de Wall. Blijkens acte van overboeking in dato 25 Juny 1805.

Den 20 Maart 1835 is deze kelder digt gewelft, enz.

(*Wordt vervolgd.*)

Loyseleur de Villiers (Pierre) (XLI, 530). — Van hem vindt men meer, dan van zijn geslacht en nakomelingen: Vgl. *Nav.* IV, 158; V, 20; Bijbl. 1855, lxi, cxliii; XV, Omslag n° 12; waar geen zonen, maar vier dochters van hem vermeld worden: I. Maria, geh. met mr. Pieter v. d. Baerse, secret. der stad Middelburg, 1573—98, en later eigenaar van Westhoven, onder Oostkapelle, in Walcheren, door zijn vrouws vader bezeten en bewoond (zie Jac. Ermerins, Zeeuwsche Oudh. 5e st., Middelb. 1782, bl. 148 e.v.; Zeelandia ill. I, bl. 754, waar ook de vrouw van Pierre Loyseleur, Joha de Brichanteau, genoemd wordt [1]); v. Lennep en Hofdijk, Merkw. kasteel. in Nederl. I, bl. 148). II. N., geh. met du Quesnel, wiens zoon Petrus in 1626 te Delft eene Apologie van prins Maurits

[1]) Op 20 Mei 1610 vindt men W. nog verheven op naam van Joha de B., de wed. van P. L. (hij † op W., 24 of 25 Nov. 1590, en werd te Middelburg in de Pieterskerk den 28sten van die maand begraven. *Nav.* V, Bijbl., lxi). — Ermerins, t. a. p., wil, dat mr. Pieter v. der Baerse van 1598 tot 1607 als eigenaar van Westhoven vermeld wordt. „Dit is zeker, zegt hij verder, dat gemelde heer Baerse a° 1607 niet slechts als eigenaar maar als bewoonder van W. voorkomt." Waarschijnlijk is dus na zijn dood de wede van Pierre L. opnieuw in het bezit van dit huis en leen gekomen.

uitgaf [1]). III. SUSANNA (wier moeder Jeanne de Brichanteau), geh. met Charles Everwyn (zoon van Omaer en van Martine Meese) [2]),

[1]) Jean de Quesnel werd in 1593 Waalsch predikant te Zierikzee, doch vertrok reeds in het volgende jaar naar Frankrijk (Jo. v. de Velde, 200 j. jubelf. d. verl. v. Z.zee, Byl. N. bl. 213). „Waarschijnlijk was hij gehuwd met eene dochter van Mr. L. de V. et de Westhoven, en vader van den Middelburgschen advokaat, Pierre du Q., over wien men zie P. de la Rue, Gel. Zeel., bl. 139" (in mijn ex., Middelb. 1734, bl. 85). (Dresselhuis, de Waalsche Gem. in Zeel., bl. 14).

[2]) Een voornaam geslacht te Gend. Zie Ant. Sanderus, Gandav. rerum, lib. 2, cap. 6: „Enumeratio quarundam nobilium famil. Gandens.: v. den Eeuchoute, Eetuelde, Euerwijn, Espinoy"; Ph. de l'Espinoy, Recherche des antiquitez et nobl. de Flandres, p. 547: „Escheuins des Parchons de Gand 1380. Le sixiesme escheuin estoit Rogier Everwin. Ie trouue vn de ce nom allié parmy les nobles et riches familles de ceste ville, comme à ceux de Louendeghem, à sçauoir Rogier Euerwin auec Damoiselle Ienne de L. en l'an 1308"; pp. 551; 55, 58—60, 62, 64—76, 78, 80—95, 98, 600, 2, 5, 7, 10, 11, 19, 20, 24, 36, 40, 46, 51, 57, 68, 80, 86, 706, 15, 47, 74, 837, 43, 47, 53, 63, 80, 87, 94, 913, 16, 18, 20, 21, 26, 35, 49, 51; Schayes, Dagbk. d. Gent. collatie, bl. 25, 40, 252, 347. — Het wapen van dit geslacht: *in zwart een everskop tusschen twee hertshoorns, de linker omgekeerd, alles van zilver*, ontmoet men op de Zeeuwsche Wapenkt. achter Smallegange's Chron. (verkeerdelijk noemt hij het een „Geldersch geslacht"); onder de wapens der regeering van Dordr. in 1676, bij Balen, Dord., bl. 347; onder die der Oudraden ald., door Hend. de Leth, Amst. 1740; alsmede bij Rietstap. Het was onderscheiden van dat van denzelfden naam, in Gelderland bekend, en van dat van Everswyn, 't welk te Haarlem in 't bestuur zat. Ook in den Bosch komen Reinier Everwyn, 1578, en David Everswyn, 1597, 1600—6, 8, 9, onder de schepenen voor, bij Butkens, Troph. de Brab. II, p. 561, 62—64, en Oudenhoven, Beschr. v. 's Hbosch, ed. 1670, bl. 69, 72. Deze voerden: een zwijnskop, uit den linker schildrand komende, van onderen vergezeld van drie klaverbladen, 2 en 1 (Herald. Bibl. 1876, bl. 266). — Een Omaer Everwyn, was schepen, tres. en ontv. te Gend, 1551, 57, 62, 64, 67, 69, 72—76 (l'Espinoy, l. c., p. 879—919; Ph. de Kempenaere, Vlaem. Kron., bl. 28, 51, 70, 81, 104; de Jonghe, Gand. Gesch. I, bl. 121, 40, 56, 90, 225, 31, 42; Franç. v. Halewyn, Troubl. de Gend. 1577—79, p. 78). Vermoedelijk is zijn zoon Charles, na de overgave der stad Gend aan Parma (1584), met zijne ouders uitgeweken naar Middelburg in Zeeland, werwaarts toen vele Vlamingen zich begaven: vgl. *Nav.* XL, 558, 59, en de ald. aangeh. schrijv.; Dresselhuis, a. w. bl. 23 in not. — Tot dit geslacht zullen ook wel behoord hebben: Pieter Everwyn, burgemr 's Lands v. den Vryen te Sluis, geh. met Anna v. Borssele, wede van Willem v. Hertsbeke, heer van Botland, en dr. van Jacob, uit den bastaardtak, van Spreeuwenstein toegenaamd, bij Cath. v. Haemstede v. Moermont

ouders van Samuel van Everwyn, predikant te Dordrecht, 1626—31, geb. te Middelburg in 1601, † te Dordrecht 1631 (Balen, Dordr., bl. 668) [1]), bij Cornelia Dammert (zij huwden 3 Aug. 1627), dr. van Arent, raad en schepen te Dordrecht, en van Diericxken v. Bladegem, een eenigen zoon nalatende, Samuel, na zijns vaders dood geboren en in Aug. 1631 gedoopt, Heer van Brandwijk en Gijbeland, die de eerste waardigheden te Dordrecht bekleedde [2]), en bij Cornelia, dr.

(† 1610), en Eduard E., 1644 geh. met Cornelia v. Borssele, was blind, geb. 25 Maart 1605, † 1662, dr. van Wolfart Jacobs broeder voorn., 11 Febr. 1596 te Zierikzee geh. met Cornelia de Ayala. (Smallegange, Chron. v. Zeel., bl. 393 en 94, en beter bij Ermerins, a. w.: Borssele v. Spreeuw., bl. 221, 234). — De familie Meese of Meeze, met Everwyn verwant (zie hierbov.), behoorde denkelijk in Brugge te huis, t. m. men leest bij H. Q. Janssen, De kerkherv. te Brugge, Rott. 1856, II, bl. 70, dat François Meese tot de rij der Hervormden behoorde, die in 1584 Brugge verlieten of gelast werden de stad te ruimen. „De vlugtenden en gebannenen zochten eene wijkplaats niet alleen in Zeeland en Holland, maar ook in Engeland en Keulen." De rechtsgeleerde Christianus M., te Amst. in het begin der 17de eeuw, gebloeid hebbende, is te Brugge geboren en heeft in 1601 aan de Leidsche hoogeschool gestudeerd (*Nav.* IX, 168). Een mr. Christiaan M. (misschien een Vlaming) werd den 1 Jan. 1615, inpl. van Philip Arondeaulx, tot een der permanente raden der stad Vere aangesteld, in 1624 tot schepen en in 't zelfde jaar tot pensionaris aldaar, in welk ambt hij in 1634 door mr. Leonard Pool werd opgevolgd. Hij overleed 20 Maart 1636. (Ermerins, a. w., 3e st., bl. 82, 141; Smallegange, a. w. bl. 581; *Nav.* XII, 336; XV 157). — Volgens de 64 kwartieren van mr. Samuel Onderwater, in de kerk te Brandwijk, heette de moeder van Charles Everwyn echter niet Meese, maar Brandwijk; van welken naam men regeeringsleden vindt te Hulst (Jac. v. Lansberghe, Beschr. v. H., bl. 88, 145, 153—59), te Dordrecht (*Nav.* XII, Omsl. nos 4, 5; XV, O. no 12), in den Bosch (*Nav.* XV, O. no 12; Herald. Bibl. 1876, bl. 307), te Gouda (bij Walvis; de Lange, o. a. II, 308, en in de 1705 gedr. Naaml.).

[1]) Zijn broeder Charles, eerst (1624) predt te Breskens, daarna (1626) te Aardenburg en kort daarop bij de Waalsche Gem. te Gouda, was geh. met Jacomyntje, dr. van Jacobus Hondius, predt te Vlissingen, en van Elizab. Schyn van Antwerpen, wier andere dr. Cornelia de vrouw werd van Petrus Regenmorter, predt te Aardenburg. (Vrolykhert, Vliss. kerkhemel, blz. 62, vgl. met Schotel, a. w. I, bl. 329; Dresselhuis, a. w. bl. 23; Hunnius, Zeeuw. Buise, bl. 67 en aan 't slot de Naamrolle d. pred.)

[2]) Balen, Dordr. bl. 71, 181, 266, 67, 343, 48, 72, 73, 410, 663, 76, 77, 84, 88, 878, 89, 900, 3, 5, 15, 75; Denz., gedenkbk. v. Dordr., Dordr. 1676, 4o;

van Pieter de Roovere en van Sophia v. Beveren, o. a. verwekte: *a.* mr. Pieter E. v. Brandwijk, oudraad (1691) en secretaris te Dordr., † 15 Sept. 1723, bij Anna Cath. de Roovere o. a. vader van Cornelia, 4 Mei 1728 geh. met mr. Ocker Repelaer, † 27 Juli 1748, schepen en raad te Dordr. (Hend. de Leth, Wapkt. d. oudr. v. Dordr.; Nibbelinx, Handv. v. d. Zwijndr. Waard, bl. 152; Reglem[t] voor de Crimpenre-Waard, Gouda 1711; Rietstap, Wapbk. v. d. Ned. adel, in v. Repelaer); *b.* Susanna E., geb. 17 Nov. 1673, † 13 Nov. 1755, geh. 17 Febr. 1702 met mr. Boudewijn Onderwater, heer van Puttershoek en Papendrecht (Handv. etc. v. d. Alblasserwaert, Dordr. 1720, bl. 246, 48, 68; Brandeler, Dordr. arch. III, bl. 167—69), geb. 23 Jan. 1673, † 31 Dec. 1742, schepen en raad te Dord. (Hendriksz., heer a. v. [1]) ex Joh[a] Hallincq), ouders van mr. Hendrik O., heer van Puttershoek, geb. 22 Sept. 1703, † 24 Mei 1770, burgem[r] van Dordr., en van Boudewijn O. hieronder; *c.* mr. Samuel

---

Resolut v. veertigen binn. Dordr., 1672—81. Dordr. 1682, 4°. — De heerlijkheid B. en G. kwam zeker door koop van de erven van den dichter Jacob Westerbaen (g. 7 Sept. 1599, † 1 (31) Maart 1670. Brandt, Daghwyzer, bl. 99, 450 (hier staat: geb. 1600), en in 't regist.; Witsen Geysbeek, Biogr. Wdbk. d. Ned. dicht. VI, 473), die ze met zijne vrouw Anna Weytsen behuwelijkte, in zijn bezit.

[1]) „1697. 1 Mei. Voorwaarden van koop en verkoop der (hooge) heerlijkheid van Papendrecht en Matena met toebehooren, door den Heer Hendrik Onderwater gekocht voor 37000." — „1744. 25 Nov. Jonkvr. Johanna Onderwater verkoopt de heerlijkheid P. en M. met al hare regten, gorzen, aanwassen, visscherijen, enz. aan de stad Dordrecht voor f 45000." (Brandeler Invent. v. h. arch. v. Dordr. III, bl. 166, no. 29, bl. 170, no. 46). — In welk jaar hij eigenaar werd van Puttershoek, — met welke heerlijkheid reeds in 1440 en 41 twee leden van zijn geslacht (dat tot de oudste, reeds in de XIII[e] eeuw te Dordrecht bekende, in aanzien en in bediening zijnde, behoorde), „door afstand van hunne moeder Jonkvr. Mary v. Aerssen" of v. Naerssen, verlijdt werden (Smits en Schotel, Beschr. v. Dordr. II, bl. 17, 84; Perk. regist. Philipp. A., op 't Algem. Rijksarch.; v. den Bergh, Regist. v. oork., bl. 19, 23; v. de Wall, Handv. v. Dordr., bl. 538; Hingman, De Maas en de dijk. v. d. Z.-Holl. Waard in 1421, bl. 33, 34) — zal uit de leenregisters kunnen blijken. — Hoogst waarschijnlijk zijn Onderwater en Duyk (onder water duiken), op naam en wapen, en beider gelijktijdig optreden in dezelfde stad afgaande, van éénen stam.

Everwyn, heer van Brandwijk en Gijbeland, raad te Dordr., † 1730 [1]) (Schotel, Kerk. Dordr. I, bl. 329—33; de Leth, l. c.), geh. met Maria Onderwater, geb. 21 April 1678, † 3 Mei 1745, Hendriksdr. vnd., schepen te Dordr. en aldaar het huis Brandenburg, bewoonende, ex Joha Hallincq (gehuwd 14 Mei 1669) (Balen, Dordr., bl. 71, 343, 1083); en bij haar vader van [2]) Cornelia Everwyn, geb. 16 Oct. 1722, † 1 April 1772, geh. 4 Oct. 1746 met Boudewijn Onderwater, geb. 13 Juni 1711, † 14 Mei 1790, generaal der Inf. (Boudewijnsz. vnd. ex Susanna Everwyn), ouders van: *a.* Susanna O., geb. 7 Aug. 1747, † 1 Oct. 1821, geh. 7 April 1771 met mr. Boudewijn Onderwater, heer van Puttershoek, geb. 23 Dec. 1736, burgemr van Dordr. 1783 en vv. en mr. Hendriksz. vnd. ex. Hendrika Cath. Stoop; *b.* mr. Samuel Onderwater, heer van Brandwijk en Gijbeland, geb. 3 Aug. 1748, † 8 Dec. 1821, burgemeester van Dordrecht, die met 64 kwartieren in de kerk te Brandwijk begraven ligt. Onder deze kwartieren treft men de wapens van Loyseleur of l'Oyseleur de Villiers en van de Brichanteau aan, zijnde het eerste: in rood een gulden vlies van zilver (*sic*) („een schaap hangende aan een ketting"); het andere: in zwart zes zilveren bollen of bezanten, 3, 2 en 1. (*Nav.* V, 32, Vraagt. 29; XII, Omslag n° 5; XV, O. n° 10; D. vant Sant, Beschr. v. d. Alblasserwaard, Gor. 1845, bl. 49).

IV. RACHELLE, geh. met Dominique de Savornin, kapt in Staatschen dienst, ouders van Maurits, generaal der Inf., die bij Isabella de Wispelaere vader was van Daniel, kommandeur van Steenbergen, geh. met Anna Pous (Cornelis dr., burgemr van Zierikzee, ex Agatha Ockerse), geb. 17 Jan. 1677, ouders van mr. Maurits Adriaan, raad en burgemr te Tholen, heer van Zonnemaire (eil. Schou-

---

[1]) „Door Vrolykhert (Vliss. Kerkhemel, bl. 63) een groot en geleerd man genoemd, bij wiens afsterven Janus v. den Broucke (Poemata, Dordr. 1741) een gedicht vervaardigde." (Schotel, t. a. t. h. pl.).

[2]) „Ter gedachtenisse van (zijn zoon) Samuel, heere van Brandwijk en Gybeland, Mansman v. den Hove en hoge Vierschaar van Zuid-Hollandt, etc. etc., overl. t. z. van Zomermaand 1746", met wien de mannelijke linie van dit geslacht uitstierf (Schotel, Kerk. Dordr. I, bl. 333), vervaardigde Johan van Eysden een gedicht.

wen), geh. met Isab. Rutheria Hayman (Petrusdr., predt te Elkerzee en door koop eigenaar van Zonnemaire 1705), die nalieten, behalven een zoon, zonder mannelijke nakomelingen overleden, *a.* Isab. Anna, ambachtsvrouw van Zonnemaire, †, na eene echtv. van 32 j., den 20 Nov. 1787, i. d. o. v. ruim 49 j. (leedbrief), geh. met Tjaart v. Berchuys (zn. van Albert Jan ex Maria v. Buttinga), geb. 20 Jan. 1723, † 16 Juli 1789, burgemr van Groningen en curator der Hoogeschool ald; *b.* Anna Adriana [1]), geh. met Witzius Hendr. Lohman, burgemr a. v., wiens afstammelingen naam en wapen van de Savornin aannamen en nog voeren. Het geslacht de S. week na den St. Bartholomeus-nacht uit Dauphiné en vestigde zich in Zeeland. (Rietstap, Wapenbk. v. d. Nederl. adel, in v. Lohman; *Nav.* XV, Omsl. n° 12; Zeelandia ill. II, bl. 261; Tegenw. St. v. Zeel. II, bl. 434; Geneal.-fragm.-Pous in hs.; Progr. funebre Tjaart van B. en leedbrief.

Dat men het wapen van Loyseleur de Villiers „in een plafond met vele wapens in het paleis te Versailles" opgemerkt heeft, berust zeker op eene vergissing. Wel vindt men daar, in de „Salle des Croisades", onder de „armoiries peintes sur les piliers", dat van „Philippe de Villiers de l'Isle-Adam, grand-prieur de France, élu le 22 janvier 1521 grand-maître de l'ordre de Saint-Jean-de-Jérusalem, qui transporta, le 26 Oct. 1530, le siége de l'ordre (tot in 1522 te Rhodus) dans l'île de Malte. Il portait *écartelé aux 1 et 4 de la religion, et aux 2 et 3 d'or, au chef d'azur, à un dextrochère d'hermines brochant sur le tout,* qui est de Villiers de l'Isle-Adam." (Versailles: Salle des Croisades, v. d., p. 46); of, volgens La Chesnaye-des-Bois, Diction. généal.: d'or au chef d'azur, chargé d'un dextrochère revêtu d'un faon (fanon) d'hermines, brochant sur le tout". Van dit overoud geslacht (waarvan men o.a. bericht vindt bij André du Chesne, Hist. d. l. mais. de Chastillon, p. 576 e. s., waar ook het wapen afgebeeld wordt) beweerde af te stammen:

[1]) Volgens Zeelandia ill. II, bl. 261, kwam zij in 1780 in het bezit van Zonnemaire (daarna overgaande op haar zoon Maurits Adr. de S. Lohman) en in 1787 Maurits Adr. de Savornin. Wie was deze laatste en verwart men hem niet met den voorgaanden?

„Auguste Villiers de l'Isle-Adam, homme de lettres, qui dernièrement remportait le grand prix du concours international fondé à l'occasion du centenaire d'indépendance des Etats-Unis, et qui en 1877 intenta un procès à MM. Lockroy père et les héritiers d'Anicet Bourgeois auteurs d'un mélodrame joué pour la première fois en 1832 et repris dans ces derniers temps à la Porte-Saint-Martin (théatre du Châtelet), par MM. Ritt et Larochelle, *Périnet Leclerc*, ou *Paris en* 1418, dans lequel il est beaucoup question de Jean V. de l'I.-A., maréchal de France, et on le représente comme ayant trahi la cause du roi et de la France en livrant le passage de l'Oise et Beaumont aux Anglais, ou du moins au parti qui avait fait alliance avec eux. Le tribunal civil de la Seine, par un jugement rendu le 4 Août, déclara le demandeur mal fondé." (L'Indépend. Belge du 5 août, éd. du soir, et Le Temps de Mardi 7 août 1877: Tribunaux).

Waar het geslacht Loyseleur of l'Oiseleur eigenlijk te huis behoorde, schijnt uit de verschillende berichten over Pierre niet te blijken. Hij werd omstreeks 1530 te Rijssel geboren (*Nav.* V. Bijbl., lxi), en is misschien door zijn huwelijk, met Jeanne de Brichanteau, heer van Villiers geworden, t. m. men vindt bij Anselme, Hist. d. l. mais. roy. de France, in-fol., t. II, p. 973, dat Robert, sgr. de Brichanteau, fit foy et hommage de sa terre de B. le 6 nov. 1389 à Estienne le Morhier, sgr. de Villiers", en, dat „Baudouin, sgr. de B., laissa de *Tiphaine le Morhier sa femme*, Charles, sgr. de B.", van wien o. a. de markiezen van Nangis afstammen. „La maison de B. est noble et ancienne, et tire son nom d'une terre dans la Beauce, dite Brichantel, ou Brichanteau. Les armes: *d'azur à six besans d'argent*, 3, 2 *et* 1." (Dict. généal. cit., i. v.). — Te Water zegt, dat de „tweede Verantwoording, of *Apologie* des Prinsen van Oranje, geschreven was door Pieter L'Oyseleur, ridder, Heer van Villiers en Westhoven, hofprediker en raad van dien vorst, welke hem meermaals in zaaken van gewicht plag te gebruiken. Men zie, behalven Hooft, Brandt en Grotius, Gerdes, Floril. libr. rar., p. 356—358, Le Petit, Chron. de Holl. et Zeel. tom. II, livr. XI, p. 312, et livr. XIII, p. 491, 492. Deze P. l'Oijseleur was

de eerste, die, in Nederland, de Geloofsbelijdenisse in 't Fransch onderteekende; gelijk blijkt uit een oorspronkelijk stuk, noch berustende onder de papieren der Waalsche Synode. Dat hij, ook door zijn huwelijk [1]), op de aanzienlijkste Nederlandsche geslachten naauwe betrekking hadt [1]), heb ik ontdekt, uit eenige echte stukken, die mij, over een geruimen tijd, door den heere J. Steengracht, in leven raad en fiskaal der Admiraliteit in Zeeland, ten gebruike vergund zijn. — Wagenaar, in de Vaderl. Hist. VII. dl., bl. 83, 348, 476, spreekt van dezen zelfden man, doch alleenlijk onder den naam van P. de Villers." (Verb. d. Edel. I, bl. 109, III, bl. 432). — „Pour composer le manifeste, qui devait avoir un si grand retentissement, il trouva près de lui un écrivain à la fois énergique et habile: c'était son prédicateur français, Pierre l'Oyseleur, Sr de Villiers et de Westhoven, ancien avocat, originaire de Lille. Le prince, avec l'aide de ce confident, rédigea sa réponse à Philippe II, cette fameuse *Apologie* qui a tant contribué à l'immortaliser. Voir Grotius, liv. III et Bor, liv. XVI. — Il est dit, dans un avis au comte de Leicester (avril 1587), que le prince d'Orange ne prenait aucune résolution importante, sans en avoir conféré d'abord avec deux ou trois de ses plus „confidents", comme Marnix et Villiers." (Théod. Juste, Guill. le Taciturne, p. 272, en Vie de Marnix de Ste-A., p. 97: „Marnix partageait avec Villiers, chapelain du prince d'Orange, l'entière confiance du chef de la Révolution."

In 1863 verscheen te Parijs, bij L. Hachette et Cie: Les crimes et les peines dans l'antiquité et dans les temps modernes. Étude historique par M. Jules Loiseleur, bibliothécaire de la ville d'Orléans. M°.

Geslacht Welvelde, Welevelt, Welveldt. — Jodocus Welveldt, volgens Romein „de Hervormde Predikanten van Drenthe" bl. 273, den 23 Juni 1658 beroepen te Emmen, zijn eerste en eenige stand-

---

[1]) Door zijn huwelijk met Jeanne de Brichanteau? Was dit geslacht dan met Nederl. geslachten vermaagschapt, of is er nog eene andere vrouw van hem bekend?

plaats, vluchtte voor den Bisschop van Munster en begaf zich naar Groningen, waar hij 15 September 1672 overleed.

Zijne weduwe Anna Middelhuysen stierf op 24 Januari 1705, blijkens op 10 Juni 1706 te Assen afgegeven kwitantie, door haren zoon Frerick Welevelt, voor het haar nog aankomend predikantsweduwengeld.

Een brief, door dien zoon geschreven te Wylsem (Wilsum?) den 7 September 1703, werd bezegeld met het wapen der adellijke Welvelde's (in blauw drie zilveren rozen, 2 en 1, en een gouden schildhoofd, beladen met een rooden wolvekop en hals).

Vermits de predikant Jodocus Welveldt niet voorkomt op de genealogie der Welvelde's bij Ferwerda en ik gaarne zijn verwantschap tot het eertijds in Drenthe en Overijsel riddermatig geslacht van dien naam zoude kennen, beveel ik mij beleefd aan voor opgaven omtrent zijne voorouders, nakomelingen, enz.

Assen. J. A. R. KYMMELL.

ZWEITE ANTWORT AN HERNN J. TH. DE RAADT,

AUF SEINE ERÖRTERUNGEN ÜBER MARIE VAN HOORN, DAME VON DUFFEL, GHEEL, ETC. UND IHRE ZWEI EHEMÄNNER [1]. MIT SPECIELLER BEZIEHUNG AUF IHREN ERSTEN GEMAHL, DEM EARL OF MAR AND GARIOCH.

Wir haben in „De Navorscher" 1891, No. 11, auf Grund zahlreicher urkundlicher Belege nachgewiesen, dass die Urkunde III mit dem Datum vom Vorabend des St. Sebastianstage des Jahres 1409 in den „Annales de la maison de Lynden" von Butkens, wie Herr J. Th. de Raadt in der obgenannten Erörterung sehr richtig vermuthete, eine Fälschung ist.

Zu Schluss seiner obgenannten Erörterungen fragt Herr de Raadt, wer der Earl of Mar, der erste Gemahl der Marie van Hoorn

[1]) Geldersche Volksalmanak 1891, p. 94.

gewesen sei und sagt, dass er in den Englischen und Schottischen Specialwerken vergebens nach demselben geforscht habe. Dass eine Geschichte des Hauses Stuart mehrere Earls of Mar erwähne; dass einer derselben zur Zeit der Marie lebte; dass aber nirgends von einer Heirath mit einer Marie van Hoorn Erwähnung geschehe. Dass seine diesbezüglichen Nachforschungen in England und Schottland resultatlos blieben und das er die Aufmerksamkeit der Historiker auf diesen Punkt lenke.

Wir geben in Folgendem die auf untruglichen englischen Urkunden beruhende Antwort über die Identität dieses Earl's of Mar.

Alexander Stewart, Earl of Mar, war ein natürlicher Sohn des Alexander, „the Wolf of Badenoch", dem vierten Sohn des Königs Robert II von Schottland. Er heirathete Isobel, Countess of Mar, und war als ihr Gemahl wie auch als Besitzer der Grafschaft, Earl of Mar and Garioch. Von ihm schreibt der verstorbene Dr. Burnett, Wappenkönig, in seiner Vorrede zu dem vierten Band der Exchequer Rolls (p. lxxiv), Wyntoun (L. ix. c. 27) represents him as leading a body of auxiliaries to the Duke of Burgundy, who in 1408 quelled a rebellion in LIÈGE . . . Becoming *the same year a widower he took* FOR SECOND WIFE A NOBLE LADY OF THE LOW COUNTRIES . . . The receipts for his pensions show that his absences from Scotland were not of very long duration." In dem Reg. Mag. Sig., p. 250, ist er genannt (13 Merz 1410) „Alexr. Senescall Comes de Mar et de garuiach AC DN̄S DE DUFFLE IN BRABANCIA.

Alexander, Earl of Mar, hinterliess keine Nachkommen, da sein illegitimer Sohn Thomas ihm im Tode voranging.

Bath. ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

Anmerkung. Da, wie bekannt, Titel und Besitz in der englischen Aristokratie nur auf den ältesten Sohn, oder auf den nächstfolgenden Agnaten, also immer nur auf EIN Mitglied der Familie übergehen können, so kann nur *dieser* Alexander, Earl of Mar, der Gemahl der Marie van Hoorn gewesen sein, wie ja auch die Urkunde vom Jahre 1410 denselben deutlich „dominus de Duffle in Brabancia"

nennt, eine Herrschaft, welche ihm Marie van Hoorn in der Ehe zubrachte. Wenn daher diesem Earl of Mar in Brabantischen Manuscripten der Vorname John gegeben worden sein soll, so ist dies eben ein Irrthum, der an der Sache Nichts ändern kann.

ADH. FRHR. V. L.

Van Halewijn (XLII, 284). — De afstamming van Jacoba Emilia van Halewijn is als volgt:

François van Halewijn, heer van Werve
tr. 1649 Margaretha Maria Roussel, erfdochter van François R. van Hornettes Laval enz. Burgem. v. 's Lands van den Vrije en van Constantia de Blocq van Steeland (Nicolaas dr. ex. Adriana de Chantraine gezegd de Broucxsauld)

|

François van Halewijn, heer van Werve
tr. Alida van Luchtenburg.

|

Jacob van Halewijn, heer van Werve
tr. Maria Louisa de la Rivière.

|

Jacoba Emilia van Halewijn.

De afstamming van Maria Louisa de la Rivière is mij onbekend. Zij schijnt te Gorinchem a⁰ 1714 te zijn geboren en is, als weduwe van Halewijn, in Februari 1749 te Paramaribo hertrouwd met Johannes Phaff, wiens 4e vrouw zij werd, en na diens dood, met den generaal A. L. van Pabst.

Zij voerde hetzelfde wapen als het nog bestaand geslacht Brutel de la Rivière [zie kwartierstaten v. d. Dussen en Smissaert, in voce Phaff]; voorzooverre mij bekend, komt zij echter in den stamlijst van dat geslacht niet voor.

Het was mij onbekend dat het geslacht van Halewijn tot den titel van baron gerechtigd was; Rietstap vermeldt die familie zelfs niet onder „den uitgestorven of nog niet weder erkenden adel".

Alkmaar. V. D. F.

Van Stalburg of Van Kettelhodt. — S. M. A. v. Günderode, vrouw van W. R. A. K. graaf van Rechteren Limpurg, n. 1803,

† 1876, was volgens de Gen. kwartierstaten v. Ned. Gesl. dr. v. Friedrich Justinian en van Louise Henriëtte Caroline v. Kettelhodt, terwijl d'Ablaing (Duitsche Orde bl. 162) hare moeder Charlotta v. Stalburg noemt. Wie kan mij dit verschil ophelderen?

D. C. J. VAN DOORNINCK.

v. Doorninck. — Is met juistheid ook de tijd te bepalen gedurende welken Martinus van Doorninck († 1676) te Utrecht in de theologie heeft gestudeerd? 2 October 1658 schijnt hij te Groningen als student ingeschreven te zijn. D.

Van Suchtelen (XLII, 117). — Korten tijd na het verschijnen in De Nav. van mijne mededeelingen over dit geslacht, ontving ik uit Rusland, — postmerk, met Russische letters, Petersburg (?), — van eenen onbekende (Mr. Ermerins?) een gedeelte (bl. 433—bl. 449) van een Fransch boek, naar het mij voorkomt, een jaarboek van den Russischen Adel, jaarg. 1892. Hierin vind ik, en ziedaar de reden van deze toezending, waarvoor mijnen Russischen onbekende bij dezen mijnen dank, van bl. 443—446 eene geslachtslijst van den Russischen (beter: Finschen) tak der v. Suchtelens, die, onder het opschrift „de (van) Suchtelen. Branche russe (Comtes).", het door mij medegedeelde belangrijk aanvult, en antwoord geeft op de vraag, onderaan op bl. 127 door mij gedaan.

Het volgende daaruit vinde alsnog hier eene plaats, doch vooraf zij de schrijver er op gewezen, dat de noot op bl. 444 „ „Les „van Suchtelen„ appartiennent à la noblesse du royaume de Hollande avec le titre de „Jonkheer — ridder (chevalier)", " aldus moet luiden: Les „van Suchtelen" appartiennent à la noblesse du royaume des Pays-Bas avec le titre de „Jonkheer" (chevalier).

Graaf Jan Pieter v. S. dan, de stamvader der Russische (Finsche) Suchtelens, stierf te Kopenhagen 6 Jan. 1836. In 1789 werd hij in zijn nieuw vaderland generaal-majoor der genie, en vervolgens lid van den rijksraad en ridder van de orde des Keizers. Hij werd Baron 6 Sept. 1812, en Graaf *van het Groot-Vorstendom Finland* 21 Febr. 1822.

„Il était" zegt mijn Russische zegsman, „un des hommes d'Etat „les plus instruits et les plus éclairés de son temps; diplomate „consommé, ingénieur accompli, il a contribué beaucoup à affectuer „l'union de la Finlande à la Russie en 1812".

Hij heeft eene uitgebreide boekerij bijeengebracht en eene zeldzame verzameling handschriften, aardrijkskundige kaarten, penningen en munten, die na zijn overlijden door den Staat is aangekocht en bewaard wordt in het museum der Keizerlijke „Hermitage."

De gravin geb. Harting was geb. 2 Maart 1756 en dr. van Marcus by Gysberta Comans.

De oudste dr. Louisa Maria zou zijn geb. niet 10 Maart, maar 10 Mei 1780: haar man heette niet Grösser, maar Gresser. [1])

François Sarrabource Pont le Roy, de echtgenoot der tweede dr., stamde uit een geslacht, dat, afkomstig uit Berry, geadeld was met den titel van „Chevalier" by brieven van Jan, zoon van Frankrijk, hertog van Berry, gegeven Mei 1410 te Mehun-sur-Yevre aan Mathieu Sarrebourse, „maitre de la chambre des comptes" en secretaris van genoemden vorst. Wapen: in blau een gouden ankerkruis. (Zie: Bull. de la Soc. hér. et généal. de France T. V^{e} p. 234).

Paul Pétrovitch, de oudste zoon, zou zijn geb. niet 23 Aug., maar 31 Aug. 1788. Hij stierf 20 Maart 1833, en was laatstelijk gouverneur van Orenburg en bevelhebber der krijgsmacht aldaar. „C'était un homme de grandes capacités, d'un caractère affable et bienfaisant". Zijn eenig kind Olga huwde den generaal-majoor Alexis Petrovitch Boutourline, † 12 Mei 1891.

De jongste zoon Constantijn Pétrovitch stierf 1850, als generaal-majoor, opper-stalmeester, geheimraad en ridder der Poolsche orde van den Witten Adelaar. Zijne gemalin Elisabeth Yacovlevna Lanskoï zou zijn geb. te Napels 18(30) Juni 1800; zij was landfrou (propriétaire) in het gouvernement Tambor, district Morchansk, nabij de dorpen Constantinovka en Nikolsk, en dochter van Jacob Dimitriévitch Lanskoï bij Anastasia Vassilievna Grouchevska.

---

[1]) Waren zij de ouders van den thans waarschijnlijk vergiftigden Peterburgschen Prefect Gresser?

Van hunne drie kinderen stierf de zoon Graaf Peter Constäntinovitch in 1865. Deze is gehuwd geweest met Anna Lavinia Theodosia de Bravura-Manini, geb. 27 Jan. 1833, welke vrouw hem geene kinderen schonk en 2 Juni 1863 hertrouwde (alzoo van haren eersten man gescheiden) met Frederik Christiaan *Philips* Ernst Graaf van Castell-Castell, geb. 23 Maart 1840, † 6 Febr. 1876, jur. dr. en partikulier secretaris van den Hertog van Nassau, zoon van Graaf Karel Frederik Christiaan Hendrik August by Sylvina Gravin Vetter van Liliënberg (zie: Alm. de Gotha, op: Castell).

De beide dochters Helena Petrovna en Natalia Petrovna zouden, volgens mijne Russische geslachtslijst, geboren zijn, de eerste 7(19) Juli 1821, de laatste 10(22) Aug. 1825.

Beiden zijn ongehuwd, en door het kinderloos overlijden van hunnen broeder, thans de eenige nog levenden van dezen Finschen tak der van Suchtelens.

Gravin Helena is Hofdame van H. M. de Tsarina en eigenaresse van het majoraat van Ludkala bij Sippola, op 21 kilom. van Fredrigshamm (Finland). (Zie: Storfurstendomet Finlands Ridderskaps och adels kalender 1890, uitgegeven door Magnus Stackelberg).

Het wapen der Russische (Finsche) Suchtelens is, volgens het mij toegezonden fragment-stamboek: Gevierendeeld. 1. in zilver een gouden lelie, vergezeld van drie gouden sterren (5); 2 doorsneden, *a* in goud de Keizerlijke Russische adelaar, *b* in blau een zilveren geopende en zwart-verlichte burcht; 3 in rood een omgewende gouden leeuw, „Couronné d'une couronne de noblesse", zegt mijn Russisch boekske, en houdende in den opgeheven linker poot eenen schepter, en in den rechter eene zilveren sabel; de leeuw vergezeld van negen gouden sterren (5); 4 in zilver vier gouden ringen. Wapenspreuke: „Aequa Mente."

De lezer zal bemerkt hebben, dat het eerste en vierde kwartier de Suchtelensche stamwapens vertoonen, doch bij de verheffing tot Finsch Graaf verknoeid ; een misdrijf, waaraan men zich in den Haag ook wel eens schuldig maakt! Het eerste kwartier verbeeldt in 't bizonder het wapen van dien tak, waaruit Graaf Jan Pieter gesproten is.

In het stamboek der Suchtelens, onder mij berustende, komt eene teekening voor van dit grafelijk wapen, maar daarin zijn de stukken in het eerste en vierde kwartier niet goud, maar rood op zilver.

Het tweede en derde kwartier zijn keizerlijke „Gnaden Geschenke". De zilveren burcht op het blauwe veld doelt op de vesting Sweaburg in Finland, welker inneming Graaf Jan Pieter, als Chef van den Generalen Staf, zeer heeft bevorderd; de keizerl. adelaar is op de teekening in mijn stamb. uitkomende. Het derde kwartier is het wapen van Finland.

Helmteekens kent mijn Russische zegsman niet, wel mijn bovenbedoeld stamboek. Dit toch geeft drie „Helmkleinode", t. w. 1. een roode ster (3), 2. de Keizerl. Russische adelaar, uitkomende, 3. de omgewende Finsche leeuw, uitkomende; de eerste en derde helm met wrongen gedekt, de middelste, die de K. adelaar draagt, is met eene negenparelige kroon versierd.

Als schildhouders vertoont de teekening in mijn stamboek twee natuurlijke leeuwen. Wapenspreuk: „Aequa Mente".

Jelsum. VAN WAGENINGEN THOE DEKAMA.

v. der Boon (XXXVIII, 60). — Het moet zijn: Cornelis v. der B., geb. . . . ? † . . . ? tr. 25 Juni 1701 te Delft met Maria Overgaauw gedpt. 21 Oct. 1684 te Delft (Oude Kerk), † . . . ?, dr. v. Dirk Ariensz Overgaauw en Jaapje Joris Tonisz. (?). Hun zoon Kurinus, gedpt. D. 25 Juli 1703, begr. D. 20 Dec. '49, Vendrig in het 2de Oranje-vendel, tr. 30 Mei '29 Philippina Maria Mesch, gedpt. D. 7 Mei '15 (Oude Kerk), begr. D. 17 Maart '88, hertr. '50 met Isaac Penning. Zij was dr. v. George (Joris) M. gedpt. D. 27 Maart 1689, † . . . ? luit. in het 2de Witte-vendel, getr. 31 Dec. 1713 te 's-Gravenhage met Henderina Romp, gedpt. . . . ? † . . . ? dr. van . . . ?

Haarlem. J. C. GIJSBERTI HODENPIJL.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Bijnamen van visschen. — In een zeldzaam Duitsch werkje der zestiende eeuw — gelijk de Utrechtsche universiteitsbibliotheek er zoo vele bezit —, handelende over de vischvangst, en te Zürich omstreeks 1565 gedrukt, vind ik achterin eene lijst van bijnamen van visschen, die ik curiositeitshalve hier mededeel. Het opschrift luidt: „Disz ist ein Schimpffliche gleichnusz der vischen."

Red.

Item ein Stichling ist ein künig. Item ein Salm ein herr. Item ein Karpff ein schelm. Item ein Hecht ein rauber. Item ein Barbe ein schneyder. Item ein Al ein gauckler. Item ein Nasz ein schreyber. Item ein Furn ein katz. Item ein Schnotfisch ein basthart. Item ein Bersich ein ritter. Item ein Kutt ein goldschmid. Item ein Neünaug ein kind. Item ein Kopt ein rossznagel. Item ein Mülling ein krämer. Item ein Blieckt des krämers knecht. Item ein Lempfrid ist ein pfeyffer. Item ein Esch ein reingraff. Item ein Kresz ein todtengräber. Item ein Steinbeiss ein wächter. Item ein Rufolck ein dieb. Item ein Louck ein wäscher.

Woorden nog in Vl. in gebruik (XLII, 287). — *Peleye.* Katrol. In W. Vl. rollen met breede banden, waarover de riemen der machines, door stoom bewogen loopen. In Frankrijk poulie, Vl. poelie-je.

Parteren, basterd Fr. op de Z. Vl. grenzen, van part (deel) en partager (verdeelen) spreekw. gezegde: da(t) za(l) nouwe parten en deelen (omdat er zoo weinig is); verleden: geparta'z'jeerd.

Pegelen. In W. Vl. peilen, belastingsbedrag vaststellen op de consumtie van eetwaren en dranken, vaststellen (door meten, tellen of wegen) van de op zekere tijden nog aanwezige, onverkochte waren en dranken.

Pimpeleeren, nog in Z. Vl.

Playsteren, in Z. Vl. pleisteren, ik las in Holl. een boektitel

luidende: de laatste pleisterplaats (op den levensweg?) Al deze lezingen zijn onjuist: 't is peisteren zoo als de Z. Vl. landman het erfde van zijne Fransche uitgeweken voorvaderen.

Paitre, weiden, overdrachtelijk met klaver voeden op stal of rustplaats, der paarden, op menschen toegepast die de paarden voor eene herberg een oogenblik rust gunnen en ook zich zelven verteugen, 'n teugsken nemen zegt men te Roesselaar. Dezelfde verbastering treft men in plavys (Z. Vl. pla of plo en zelf ploevise) aan. 't Is 't Fransch pavée en pavé, met steenen belegd, bevloerd, bestraat.

Popelare, beroerte (van sterke beweging, trilling, draaiing, 't hart in 't lijf voelen popelen) is nu in W. Vl. en ook in oude Schriften popelesie, Fransch apoplexie.

Prommel, leeft nog in Z. Vl. maar ook als scheldnaam voor een slordig vrouwspersoon. Prommelen echter is er holder de bolder, iets bergen, b. v. in kast of lade; de vrouw of meisje, die dat doet, noemt men ook prommelaarster.

Prossig in Z. Vl. Juist omgekeerd. Overdadig en op onzindelijke wijze misbruikt en de teekens op aangezicht en handen daarvan dragende. G. P. Roos.

Verouderde woorden (XLII, 392).

Dualier is mij onbekend. De geachte inzender gelieve den geheelen zin op te geven waarin het woord voorkomt.

Vytzen. Vitsen, krammen, fr. fiches (Stallaert, Glossarium, i. v.). 't Waren dus de ijzers waarmee die steenen in 't werk werden vastgezet.

Scuyffeletten. Oudemans: „sufflet, halssieraad, ook wel sijfflet" met twee bewijspl. waar het evengoed „penning" kan beteekenen. De bedoeling kan dus zijn dat die schippers ieder een draagpenning ter gedachtenis ontvingen; maar 't kan ook een muntstuk zijn, dat mij evenwel onbekend is.

Stichelen. Kiliaen: stichel, gradus, scala; dus 2 treden, om 't water gemakkelijk te bereiken waarschijnlijk.

Stroobaensters. Verdam: v. banste: „korf van stroo of biezen";

waar tevens gewezen wordt op Gotisch bansts = schuur; Drentsch banster (Gron. banserdeure) = schuurdeur. De oorspronkelijke bet. is dus: vlechtwerk (verg. ook horde, waar Verdam naar verwijst), waarvan schuren en deuren oudtijds gemaakt waren.

Oudane, zie Dualier. Zou het wapen der familie Oudaan (zoo 't bestaat) hier ook licht kunnen geven?

Weyfels, weyfelare, een onderofficier, sergeant, in 't duitsch Webel, Waibel, thans Feldwebel. 't Woord is stellig verwant met *weifelen* in de oorspr. beteekenis *heen en weêr gaan* [vgl. weven; Gron. wevelen = met den stoel schommelen; wibbelen = wippen, wankelen; wif = wispelturig (Molema i. v.); voorts weiven = wuiven (Oud. i. v.) en misschien wevel = paardevlieg (id.)]; en zal dus eigenlijk *bode* beteekenen. Zoo ook Waibel bij Schiller (Wilhelm Tell, Rüthiscene):

> Pflanzt vor ihm [den voorzitter] auf die Schwerter des Gewalt,
> Und seine Waibel stehen ihm zur Seite!

W. Z.

Verouderde woorden (XLII, 392, 393).

Dualier. Ik denk een doekerek. Van *dwaal*, — een woord van eenigszins wijde toepassing, want het beduidde handdoek, halsdoek, servet, tafellaken, outerkleed, en zoo meer.

Scuyffeletten. (Niet met eene ij). Misschien *schopjes*. 't Woord is dan met *schoffel* verwant.

Stichelen. Zijn *treden, trappen.*

Weyfele of weyfelaer (Niet met eene ij) is zooveel als *sergeant*. Zoo komt het woord ook voor bij Wagenaar, *Amsterdam,* I. 215. 't Is het Hoogduitsche *webel,* dat we in *Feldwebel* ontmoeten.

Van de andere opgegeven woorden weet ik niets te zeggen.

E. LAURILLARD.

Verouderde woorden (XLII, 292, 93). — Verouderde woorden te willen verklaren zonder den *contexte* onder de oogen te hebben, is doorgaans een wanhopige zaak. Toch wil ik eenige gissingen wagen, het aan den vrager overlatend nader te onderzoeken, in hoeverre die, in verband met den zin in de handschriften, juist kunnen zijn.

Dualier. — Een *dwael* of *dwaele* (o. fr.: *touaille*) is een handdoek, een servet, enz. Een *dualier* of *dwalier* zou dus kunnen zijn een bergplaats voor *dwaelen*, een handdoekrek, of iets dergelijks.

Fytzen. — *Fytse* of *fitse* (mrv.: *fytsen* of *fitsen*) is de westvlaamsche benaming voor *scharnier.* Aangezien hier sprake is van dorpels, bogen, kolommen, enz., waarbij dus ook deuren of deurposten kunnen behooren, kunnen de hier bedoelde *fytzen* wel scharnieren geweest zijn.

Scuyffeletten. — Dit waren waarschijnlijk platte zilveren schopjes of schoffeltjes (schuyffel, schoefel; hgd.: *Schaufel;* sax.: *Schuffel*, enz., Kil.), in den vorm van koornmeterschoppen, vereerd aan de beide schippers die de eerste lading (of ladingen) graan in de nieuwe haven binnen brachten.

Stichelen. — Het woord *stichel*, *stechel* of *stiggel* heeft verschillende beteekenissen: 1° trede, trap of ladder; 2° kaairand, en in het algemeen elke lage muur; 3° „kerksteen" = een steenblok naast of omtrent de kerkdeur, vanwaar de besluiten van den gemeenteraad, openbare verkoopingen, enz., afgekondigd worden. Hier kan het een lage muur, of een verheven gemetselden of hardsteenen rand (fr.: *rebord*) om, of een optrede bij een waterput zijn geweest.

Stroobaensters (vermoedelijk moet men lezen: *Stroobaensten*). — Een *baenst* (mv. *baensten*) is een uit stroo of biezen gevlochten korf, in tegenstelling met een dergelijk voorwerp uit teenen vervaardigd = mand, mande.

Oudane ? ? ?

Weyfele of *Weyfelaer* = viator, stator (Kil.), ohd.: *Weyfel*, nhd.: *Webel*, ndl.: bode, koerier. Een *weyfele* of *weyfelaer* in krijgsdienst was dus waarschijnlijk een Feldwebel (fr.: sergent), belast met de overbrenging van krijgsbevelen of legerorders.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

OUDHEIDKUNDE.

Collegie ter Admiraliteit in Friesland. — In 't Alg. Fam.-blad v. 1883/4 worden lijsten medegedeeld, vermeldende de Raden in de Collegiën op de Maze en te Amsterdam. Bestaat er ook eene dergelijke lijst betreffende het Harlinger Collegie en waar is die te vinden? Bevat het in Nav. 1880 p. 480 gen. Naamregister, Amst. 1736, daaromtrent of over bij dat Coll. in dienst geweest zijnde capiteynen, wellicht iets?

Capiteynen bij id. — Van waar waren geboortig of herkomstig de volgende in de 2e helft der 17e eeuw ter Admt. v. Friesl. gediend hebbende capitn.: *Joris Pieters v. d. Brouck*, *Rombout van der Parra*, *Laurens Degelenkamp*, *Adriaen v. Bochorst*, (of v. d. Bouckhorst), *Joost Michieltz Cuyck* (of Kuik), *Yde Hylkes Kollaert* (of Collaert), *Willem Canter Jr.*, *Joost Herman Clant*, *Christiaen Ebelsz. Unia*, de drie laatsten vermoedelijk Groningers;.... *Pieferts*, in 1691 op de „Gideon", *Carsten Carstense*, 1691 op „Castricum", beide v/d. Amst. Admt. gehuurde schepen en .... *Jentema* (Jensema of Jensma?) 1689 op „Windhondt". Blijkens Foppe Foppesz Aenm. Voyagie nae de Oostzee 1676, bevond zich toen a/b v. „Oostergo," capt. Barend Hiddes de Vries, als *vrijwilliger*, laatstgen. zwager de I. U. D .... *Jensma*. Is deze wellicht later tot capit. opgeklommen?

Zijn er van de bovengenoemden ook geneal. of andere bijzonderheden bekend, niet voorkomende bij v. Aitzema, Brandt, Holl. of Europ. Mercurius, noch in Mr. de Jonge, Gesch. v/h. Ned. Zeew?

S. H.
B.

Pasquil van Ao. 1587 over Utrechtsche personen, betrokken in de Leicestersche partijtwisten. Uit een oud Hs. der Universiteits-bibliotheek afgeschreven.

Het sprack tot Utrecht eenen boer
Datter vijf sijn die aldaer sijn maekende het rumoer.
Daer van de eerste is biscop Herman Modet

Die twede Deventer meer mager als vet
Den derden Sigillius cael ende beroyt
Die vierde Jaques de Potter die gaerne poyt
Die vijfde Machaert die cuijper banckerotier.
Hij sprack waren deze vijf van hyr
Utrecht waer gecomen uit een swaer argier.
Want deze vijf blazen in de hopluiden haren geest.

Herman Modet, van 1580—1588 Hervormd predikant te Utrecht, is genoeg bekend. Maar wie kent de anderen?

RED.

Harderwijk (Burgemeester omstr. 1574 verbrand). Zie Nav. XLI, 505. — Kan Schrassert's „Hardervicum antiquum" ook licht geven? Eene authentieke geschiedenis van de eerste stichting der Herv. gemeente ald., die allermerkwaardigst is, vindt men in v. Hasselt's Stukken Vaderl. Historie II, 87—104. De invoering der Reformatie binnen H. verkreeg in 1577 voor goed haar beslag.

JAC. A.

Marnixiana. — Op de achterzijde van den door Marnix zelf geschreven „Index epistularum aliarumque chartarum", vroeger door Prof. R. Fruin in de Konst- en Letterbode (1859, p. 145 sqq.) besproken, en berustende ter Leidsche U. B., trof ik de volgende niet onvermakelijke aanteekeningen aan over de bestanddeelen van zijne huishouding en garderobe.

RED.

Lynwaet.

Een paer slaeplakens van anderhalve breede met een blaeuwe L geteekent	3 gul. 2 st.
Een dosyn servietten	3 gul.
Vier amelakens	
Een lanck smal amelakens vi ellen lanck	
Dry paer groffe slaeplakens van viij st. tstuck	
Noch te betalen	

Mijn suster heeft my gegeven

12 Taeilloren.	12 st.
6 Scotelen, 2 groote, 2 middelbare, 2 kleyne	14 st.
6 Commekens.	6 st.

6 lepelen. 1 st.
2 soutvaten. 1½ st.
1 pispot. 3 st.
2 metalen kandelaers.
3 steene potten met tinnen dexselen.
1 ysseren hangel.
1 potheynse [pot à l'anse].
1 mert corff.
2 bierglazen.
1 wynglas.
1 witte saerge.
1 lynwaet tot twee voorschooten.
2 potten syrope.
2 hemden voer een nieujaer.

1579.

Glazen. — Bij ordonnantie van 14 Nov. 1651, onderteekend door Renier Langewagen, bepaalden schout, burgemeester en schepenen van Hoorn, dat niemand als meester het ambacht van glazenmaker ter stede zou mogen uitoefenen, zonder vooraf behoorlijke proef van bekwaamheid te hebben afgelegd.

Die proef bestond hierin, dat men glazen moest maken van het dubbel bourgonsche kruis,mitsgaders de lampetsteech(of lampetsteert), volgens de formulieren daarvan den supplianten door den magistraat ter hand gesteld. Zie de „Nieuwe Kroniek van Hoorn" door H. Kroon Dzn. en F. Kapteijn (Hoorn, A. C. Boldingh, 1891) tegenover bl. 124; waar in de dusgenaamde „vertaling" dier ordonnantie het woord „lampetsteech" (-steert?), — dit toch staat er vrij zeker, — in de pen bleef.

Moest de proefaflegger dan nu *in glas afbeelden* een dubbel Borgondisch (of St. Andries-) kruis? En een lampetsteech (-steert?)? En wat is dit laatste? Het handvatsel voor een fakkel? Lampet beteekent ook een handwaschvat. (Kiliaan). JAC. A.

Penningen of munten? — Onlangs kocht ik van een' arbeider, die ze bij de bewerking van den grond gevonden had,

1°. Zilveren munt of penning, diam. 28 mM. zeer dun, weinig besnoeid, vrij duidelijk.

VZ. In een parelrand: het met een kroon gedekte borstbeeld van koningin Elizabeth van Engeland; achter het borstbeeld: een roosje.

Omschrift: „ELIZABETH. D. G. ANG. FR..... REGINA."

KZ. In een parelrand, een in vieren gedeeld, tot aan den rand doorgaand, wapenschild; rechts boven en links onder: 3 luipaarden; links boven en rechts onder: 3 leliën. Boven het wapen „15 82."

Omschrift: POSVI. DEV: ADIUTORE. M. MEV."

II°. Idem, diam. 20 mM.

Zeer dun en eenigszins gesnoeid.

VZ. Gekroond schild met de keten der vliesorde omhangen.

Omschrift: „DOMINVS. MICHI. ADIVTOR."

KZ. 4-armig kruis; tusschen de bovenarmen: vuursteenen; tusschen de onderarmen: „X" en „X".

Omschrift: „PHS. D. G. HISP. REX. CO. HOL."

Deze heeft geen jaartal.

Wie is zoo beleefd mij omtrent beide stukjes eenige inlichtingen te verschaffen?

O.-Beierland. J. KARREMAN.

Rekening uit de 16e eeuw. — Rekeningen uit vorige eeuwen zijn dikwerf voor de geschiedenis van zeer veel belang. Daarom vraag ik: waar bevindt zich de rekening van Joost van Burmania, van 1534, vermeld bij Nijhoff, Gedenkw. van Gelderland, VI², Oork. no. 799, noot op bl. 526? —

Kollum. ANDREAE.

Stempel. — Men vraagt inlichtingen nopens de herkomst en de bestemming van een (Haarlemschen?) stempel, welks afdruk aldus beschreven is:

Links een brandend altaar met Arabische opschrift „Kon fa jakoeno" (d. i. Wees en het is er) uit den Koran. Rechts een afgebroken zuil, met bloemguirlande. Als bovenrandschrift: „Non tandum thura Sabaeus."

H. A. H. G.

Vink met 2 koppen (XLI, 97). — Naar aanleiding van de mededeeling des Heeren S. van Gijn kan ik melden, dat mij nog vier teekeningen in kleuren door A. Schouman met dezelfde voorstelling bekend zijn, namentlijk:

één in het Museum der Diergaarde alhier;

de tweede in het bezit van den Heer D. Dirksen te 's-Gravenhage;

de derde in mijne eigene verzameling teekeningen;

terwijl de vierde zich bevond in de collectie van den Heer G. H. Moll, welke alhier in April van het vorige jaar verkocht werd. Het exemplaar uit deze veiling werd door de Heeren Frederik Muller en Co. gekocht.

Bij het exemplaar in mijn bezit bevindt zich de volgende beschrijving:

„Een vink met twee koppen, zittende op een boomtak in een landschap. Dezelve is op de daarbij geteekende vinkenbaan gevangen den 2^{en} October 1747, op de Lustplaats IJkenhorst buiten het Haagsche bosch, behoorende aan den WelEd. gestrengen Heer Burgemeester Dierquens. — Delicaat met sapverf naar het leven geteekend door A. Schouman. Het is zonderling, dat de eene kop die van een wijfjes- en de andere die van een mannetjesvink is gelijkende. —

N.B. Opgezet zijnde, is dezelve in het Museum geplaatst van Z. D. H. Willem V, Prins van Oranje; en vandaar door de Franschen geroofd, met veele andere naturaliën naar Parijs vervoerd en is derzelve aldaar nog aanwezig." [1])

Rotterdam. H. M. MONTAUBAN VAN SWIJNDREGT.

---

[1]) Met deze mededeeling achten wij de tweekoppige-vink-historie voldoende toegelicht, en kunnen over dit onderwerp niets meer plaatsen.

RED.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

De Groef, ook toegenaamd **van Erkelents.** — Dit geslacht, ook de Groeff, de Groiff, de Groyf, de Groeve, de Groof, de Grove, de Groue, de Groeue, de Grouf, geheeten, en *in zilver drie zwarte schoppen, de stelen omlaag* (ht.: twee schuingekruiste schoppen van het schild) voerende, en, volg. Rietstaps „Arm. gén.," 2e édit., I, p. 838, i. v. Grouff (de) d'Erkelens — Flandre (liever: Gueldre, éteinte en Flandre), 24 Jan. 1825 uitgestorven, is mij in de Geldersche oorkonden, bij Nijhoff, Gedenkw. u. d. Geschiedenis v. Gelderl., niet eerder dan in 1504 voorgekomen; tenzij, dat er toe gerekend kan worden: Bernhart die Groeue, die 29 Sept. 1467, als een van 's bisschops mannen, tegenwoordig was bij het toen gesloten Verbond van vriendschap en onderlinge hulp tusschen Roprecht, bisschop (eleckt) van Keulen en Adolf, hertog van Gelre en Gulik (Nijhoff, l. c. IV, Oork. 459). — Den 24 Jan. 1504, komt Henrik v. Erkelents [1]) bij Nijhoff, VI, Oork. 407, voor het eerst voor als hertog Karels secretaris, en 10 April 1508 als zijnen ritmeester te Wageningen (Ib., O. 615). Den 30 April d. z. j. gaf de hertog aan Henrik de Groeff, bevelhebber te Wageningen, het voogdambt van Erkelents erfelijk te bezitten, en van toen af „komt deze ijverige dienaar meestal voor onder den naam van erfvoogd van Erkelents, of ook bloot onder dien van Erkelents" (Ibid., O. 617). In 't zelfde en in 't volgende jaar, schijnt hij rentmeester geweest te zijn (Ibid., OO. 631, 637) en in 1512, 1 Dec., toen bevelhebber te Tiel, beschonken met het aan Nijhoff onbekende burggraafschap van Geldermalsen (Ibid., O.713). 's Hertogs stedehouder in Friesland, 1515—18 (Ibid., 2, bl. XV—LXV en OO. 750, 751, 754—755, 771, 799, 803, 884, 896) [2]) werd hij 17 Mei van laatstgenoemd jaar tot

[1]) Hij schijnt toen reeds de voogdij van Erkelents, welke hij in 1508 erfelijk verkreeg, bezeten te hebben.

[2]) „dikke Hendrik van Arkelens" noemt P. Rixel hem, in zijn „Proeliarius of strijdboek", uitgeg. d. h. Friesch Gen., bl. 70, 87. Gedurende zijn stadhouder-

zijnen rentmeester-generaal of land-rentmeester [1]) benoemd (Ibid., OO. 911, 1053, 1205); droeg hij hem, in ruiling tegen zijn huis Grontsteyn [2]) enz., „onsen hoft to Staueren (Staverden op de Veluwe) 10 Nov. 1524 over (Ibid., OO. 1323, 1329); stelde hem 17 Nov. 1527 tot bevelhebber te Renen aan (Ibid., O. 1449), en 5 Aug. 1531 tot Drost te Hattem (Ibid., OO. 1649, 1657), welk ambt hij nog in 1538 bekleedde (Ibid., O. 1930). Zie van hem ook: Gr. Geld. Plactb. I. App. bl. 86, 99, 152, 222; Regist. o. d. Kron.

---

schap verkeerde hij veel te Groningen, en werd ook later, in 1525 en 1536, derwaarts, door den hertog, als bemiddelaar afgevaardigd. (Nijhoff, h. c. VI 2, bl. CXXXV, VI 3, bl. XXVI; kron. v. h. Hist. Gen. te Utr. VII, bl. 355; Rengers, Werken, door Feith, I, bl. 213, 14, 17, 236; Schotanus, t. a. t. h. p.; enz.)

[1]) Hij „was de eerste, die als generaal rentmeester gesteld werd over al 's hertogs „renthen domeynen ind opkomsten, tot onderhaldinge van 's hertogs staet, koicken ind anderen regiments der landen ind ondersaten" (Nijhoff, l. c. VI 2, bl. LXXXVII.).

[2]) „1524. Op ten 28 Dec. heeft den hertog van Gelre eine erfwijssel ende erfkoop aeverkommen mit Henrick die Groeff, Erffvaeght tot Erckelendts van alsulcken erffve en goed, als hy liggende hadt bij die stad Arnhem buijten Sint Johans Poirt bij Emaus in 't Schependomme ende Gericht derselver, toeweten Huijs ende Hofstadt geheijten Groenen-steijn, mitter watermoelen, die Floris v. der Erwe toe te behoeren plege, mitter weyden kempen holtgewasch, bosch, broeck, mijtter wiltboenen, ackerlandt, zandt, hoege ende in lege, in natten ende in droegen, bouwinge, getijmmer, vijscherien; Ind mit eene erve, dat Evert die Moeler toe te behoeren plege, ende mitter hoeven, die in der wiltbaenen gelegen, ende die die voirs. Erffvaeght aengeworven heft, ende mit alsulcke vier mergen weydelandts, als dieselve syne Raet van Kracht van Kamphuijs totten vurgen: erve ende wiltbaenen in pacht gebruijckt heeft, geheijten die fabitacie, bij id Convent van Bethanien gelegen, tegen synen Hoff, erve, ende guet, geheijten Staveren op Veluwe, in den Ampt en kerspel van Ermel gelegen". (G. v. Hasselt, kron. v. Arnh., Arnh. 1790, bl. 86—87; vgl. Id. Arnh. Oudh. I, bl. 89, en Nijhoff, Wandel., Arnh. 1820, bl. 83). — „Staveren, hofstede, aan het vorstendom van Gelre leenroerig en met een witten paauwenstaart te verheergewaden. Zoo werd Joh. v. Staveren er in 1440 mede beleend. De bezitter was tevens verpligt, twee of drie witte paauwen voor de vederbos van 's hertogs helm te onderhouden. (G. v. Hasselt, Oorspr. v. h. Hof v. Geld., bl. 25, 26)". (Nijhoff, l. c. VI, O. 1323, in not. Vgl. Schrassert, l. c. II, bl. 87, en zijn Codex Gelro-Zutph., Tit. Stav.).

v. h. Hist. Gen. te Utr. jaarg. 1846—54, op Ercklens; Nijhoff, Reg. Arch. v. Hattem, bl. 22, 23; G. v. Hasselt, Stukk. v. d. Vad. Hist. I, bl. 12; Denz., Geld. Mdw,, bl. 367, Geld. Oudh. I. bl. 186 v., 231 v., Arnh. Oudh. I, bl. 188—90, Oorspr. v. h. hof v. Geld., bl. 153; Joh. Schrassert, Beschr. v. Harderw. 2e dr., II, bl. 67, 79—81, 87.

Van het sterfjaar van dezen trouwen dienaar van hertog Karel is mij niets gebleken; wel van zijn huwelijk(en) en nakomelingen. Vermoedelijk is hij te Groningen gehuwd, want Schotanus meldt in het 18e bk. v. d. Friesche Hist., bl. 578: „Hy was verswaghert met de burghemeester Roelof Huginge [1]) ende andere adelijcke gheslachten des stadts (Groningen)". Zijne dochter, „Gertruyt", bij Geertruid v. Deest, werd de vrouw van Willem Bentinck van Velde [2]), Hendriksz., rentmr. van Veluwe, bij Catharine Lering tot

[1]) Of Rolef Huijnge, Huynge, uit een der oudste geslachten der stad, „reeds in 1518 door den hertog tot drost (ambtman) van het Oldambt benoemd. Deze Rolof Huginse, den jongen, deelde zeer in de gunst des hertogs. Sicke Beninga noemt hem (Chron. d. Vriesch. Land. in Brouerius v. Nidek Anal., bl. 328, 379; vgl. Schotanus, l. c. bl. 603, 24, 27) onder degenen die te Groningen „bij den blauwen sack" waren, jaargeld van den hertog trokken" (Nijhoff, l. c. VI 2, bl. CIII en OO. 888, 1058, 1244, 1316, 1354.).

[2]) In den tyd van Karel den V. „vergaderden Canceler ende Raden metten Griffier in een Camere, daertoe geordonneert in 't Huis van Arckelens tot 's Keysers behoeff van hem overgenomen, staende aan 's Keysers Huis te Arnhem. Henrick die Groiff genant Erckelentz, heer tho Lathem" verkogt, „aan Keyser Karel zekere huyss ind eruen, 't welck gelegen was neffens het Hoff ende Huys binnen Arnhem, alwaer jegenwoirdelick des Keysers Cantzelrie van Gelderlant houdende is. Ende dat mits der somme van ixc golden Kurfurster gulden". Dit geschiede den 10 Juny 1545. Het Huis „neffens het Hoff" zou nu genoemd worden „agter" 't Hof van den Stadhouder of 't Princenhof. Aan de stad vond ik (in 't scheep-Actenb.) dat „op den 11. Martii xvc xlvii. droegen Henrick die Groiff Erffaigt tot Ercklenss, Wilhem Bentynck ind Joffer Gertruyt uxor ind Wilhem van Tuyll, Henricks die Groiff vurss. Dochters Man aan Meister Geryt Renoey, Commissaris tot behoeff Ro. Key. Mt. ons alre gen. H. ind zyn M. erven ind nacomelingen op, Huyss ind Hoffstad mytten Huyse auer der Beeken staende, daerto gehorende in alre maten, als onse gen. Hartough Kaerll lofflicher gedachte dat gebruyckt ind beseten heeft, gelegen by zyn Mt. Hoff, dat zelue

Velde (v. Spaen, Ms.-Geneal.; Geneal. Bentinck, bij Kok, Stam- en Wapenb.; D'Ablaing, Rp. v. Vel., bl. 35, 71, 75; Id., Rp. v. Zutph. II. bl. 10.) Misschien hertrouwde hij met Christina Berck: „Christina (anders Helena) Berck, † 29 Mei 1544, begraven te Zutphen (dr. van Hendrik, Schepen van Zutphen (1486—1516. Tadama, B. v. Zutph., bl. 323—28), en Aleyd Slindewater (geh. 1490)), weduwe van Gerrit Boshof, † 9 Febr. 1525, was hertrouwd met Hendrik de Groef, Erfvoogd van Erkelens" (D'Ablaing, l. c. bl. 106, 107, 130; Id., l. c. II, bl. 73). Ook kan zijn zoon [1]) geweest zijn Gijsbrecht de Groof of de Grouf, † vóór 1579, die met zijne kinderen vermeld wordt in eene acte gepasseerd vóór schepenen der stad Sluis den 7den Dec. 1579. Die kinderen waren: *a.* Hendrik, kapitein der stad Damme 1579, schepen van Brugge 1578, (F. v. Dycke, Recueil hérald. de Bruges, Brug. 1851, zegt, p. 187, dat hij in 1574 raad en 1578, 79 en 81 schepen aldaar was) [2]); *b.* Jacobus, kapitein van de stad en 't kasteel van Sluis,

Hoff vurss. op die een zydt ind Huys ind Hoffstede Gysbert van Camphuysen op die ander zydt"" (G. v. Hasselt, Arnh. Oudh. II, bl. 233; vgl. bl. 245 vv.) — „In 1524 heeft Jan v. mekeren eyn Jonck kynt ter fonten gehadt. ii. golt g. Item doe men Ercklens dochters kynt selichden. ii. golt g.". Ib. I, bl. 81. — Vgl. Nederl. Heraut I, bl. 203, II, bl. 58; *Nav.* XL, bl. 196. — De kwartieren van Maria v. Rysenburg, † 16 Nov. 1690, wed. van Zegenwald ten Heerenhaeft, hr. van Avestein, † 11 Mei 1658, in de kerk van Dinter, zijn, volgens „Théatre Sacré de Brab." II, pt. II, p. 128: Rysenb. à Cuylenburg, Pieck, Pallas, (Pallaes), Buren; Vianen, Drakenburg, Lanscroon, Cuylenburg, Pynssen van der Aa, Thuyl de Bulkestein, Heermael, Groef d'Erkelens; Boshuysen; Mathenes, Swanenburg, Diest. Vgl. te Water, Verb. III, bl. 282—83; Kok, Stam- en Wapenb., in v. Pynssen v. d. Aa; Drakenborch, Aanh. op de kerk. oudh. v. Nederl., bl. 226.

[1]) Gerrit v. Ercklents, was schepen te Arnhem 1568, Gerit die Grouff genant Erckelens, 1570, 72, 78, Geryt die Groyf genaempt Erckelens, burgemr. 1578, Gerhardt de Groeff genant Erckelens, 1579, toen hij bij de door Graaf Jan v. Nassau veranderde regeering van Arnhem buiten bediening schijnt geraakt. (G. v. Hasselt, kron. v. Arnh., bl. 174, 85; Denz., Stukk. enz. II, bl. 161, 70, III, bl. 259, 90. 301, 28, IV, bl. 3; Nijhoff, Arch. voorm. hof v. Gelre en Zutph., bl. 10, en Bijdr. 1, bl. 109.)

[2]) Hij behoorde tot de Hervormden, die in 1584 Brugge verlieten en zich naar elders begaven. De stamlijst van Baersdorp (welk Zeeuwsch geslacht ook te Brugge (1561: Cornelis, schepen) en te Gend (1610 e. vv.: Jan, hr. van Heule)

door den Prins van Oranje in 1578 derwaarts gezonden, juist toen de Hervorming er werd ingevoerd, en in 1583 door den Prins van Chimay, gouverneur van Vlaanderen, van zijn post verwijderd, door Arend v. Groeneveld [1]) vervangen, en naar Brugge gevoerd. Hij komt bij J. P. v. Male, Gesch. v. Vlaend., door F. v. de Putte, Brugge 1843, op bl. 277 voor als ijverig Hervormde, die in 1584 onder de Hervormde vluchtelingen behoorde, welke Brugge verlieten en zich naar Holland, Zeeland, Engeland en Keulen begaven. Hij was gehuwd met Anna Bertolfs [2]); *c.* Jozina, geh. met Jan de la

---

in 't bestuur zat (van Dycke, l. c. p. 19; L'Espinoy, Antiq. et nobl. de Fland., Dovay 1631, p. 971, 77, 1001, 5, 8) heeft: Cornelis v. B. (de Brugsche schepen?), tr. Anna v. Moucron: *a.* Anna, tr. 1. Cornelis Bertolf, 2. Jan v. Aertrycke (Brugsch geslacht); *b.* Christina, tr. Henrik de Grouf v. Erkelens.

[1]) Van den stam der Wassenaeren; „gouverneur van Nieumegen 1596, t'welck verlatende, quam An. 1603 te Dordrecht woonen, alwaer hij sterf den 28 Aug. 1616, out 75 (73, zijnde geb. 13 Oct. 1543) jaren, sonder kinders, begraven ten Augustynen kerc, de leste van desen stamme". Gouth., Chron., bl. 175; Balen, Dord., bl. 135; Schotel, Aug.-kerk te Dordr., Dordr. 1861, bl. 35 (waar, in zijn grafschrift, strijdig met Timareten. Coll. mon. I, p. 72, en Verz. v. Gedenkst. III 1, bl. 42 (43), zijn sterfdag op 2 Aug. gesteld wordt); Zeeland, Jaarb., 1852, bl. 152 vv., 1853, bl. 300 (waar, mede in strijd met zijn grafschrift, staat, dat hij 21 jaren gouverneur van Nijmegen zoude geweest zijn).

[2]) Zeker Cornelis en Anna v. Baersdorp voorn. dr. Is dit zoo, dan is Cornelis waarschijnlijk de broeder geweest van Christina Bertolf, † 3 Nov. 1540 (1590), 65 j. oud, volgens haar grafschrift (in „Théatre sacré de Brab." I, p. 264), wed. van den beroemden Fries Joachim Hopperus († te Madrid, 15 Dec. 1575, oud 53 j.), en in de kloosterkerk der Dominikanen te Brussel begraven, met volgende kwartieren: Hoppers, Jongama, Priesma (Piersma), Jariga, Bertolff, Scribani, v. Adingen, Brevivre (vgl. *Nav.* XV, bl. 56; XL, bl. 272), welke m. b. deze afstamming geven. Bertholf (uit Aken), Scribani: Gregorius B., Pres. v. h. Hof v. Friesl., † te Leeuw. 27 Febr. 1528, v. Adingen of Edingen, dr. van v. E. en Brevivre: Christina voorn., en ... Cornelis. „Hergenraed, 1¾ Stunde von Aachen entfernt. Hier war die berühmte Familie Bertolf zu Hause, welche in der Stadt Aachen das sogenannte Hergenraeder Lehen besass, das sie in den Jahren 1570 und 80 der Stadt verkaufte. Diese Familie war daselbst sehr begütert. In der Geschichte der Stadt Aachen erscheint sie von dem 13ten Jahrhunderte bis in die neuern Zeiten, versah mehre Stadtämter und war der Stadt immer sehr zugethan". (Christ. Quix, kreis Eupen, Aach. 1837, S. 202 ff.). — „Belven, das alte Stocklehen, und adelige Haus, das nunmehr aus drei Höfen besteht, und

Torre; *d.* Anna, geh. met Jacob de Pottere; *e.* Cornelia, toen nog ongetrouwd. (H. Q. Janssen, De Kerkherv. te Brugge, Rott. 1856, II, bl. 17, 67, 70, 71, 81, 204, 205.)

Van Dycke vermeldt nog, l. c. p. 188: „Jean-Guillaume de Grouff v. Erkelins (*sic*), Bourgmestre du Franc de Bruges, épousa Anne Taddie de Clèves, fille de Charles Taddie de Clèves, Conseiller du Conseil de Guerre de S. M., et gentilhomme de la Chambre du duc de Nieubourg [1]). Leur fils, Maximilien de G. v. E., trépassa le 3 Déc. 1683. — Les quartiers de cette maison furent: De Grouf v. E., Bertolf v. Belven, E (I)ngenieulant, Strabant, v. Diest, Eedinghem [2]), Baesdorp (Baersdorp), Mosscheroem (Mouscron) [3]), Lannoy de Mongeval (Maingoval), de Hane, Bronchorst, Velare, Leleu, Bassevelde, Boschuysen de Guynes (*al.* Corff v. B.), de la Vichte (Vgl. Smallegange, Cron. v. Zeel. bl. 400; Gouthoeven, v. Leeuwen, Kok, in

---

Walhorn ostsüdwärts auf der Höhe gelegen ist, die sich von Eupen und Ketteniss nordostwärts nach Eynatten etc. hin ausdehnt. Belven gehörte, so weit die Lehenprotocolle nachweisen, den Junkern Ulrichen v. Ketteniss. Aus dieser Familie kam Belven durch Heirath an die der Junker v. dem Panhaus und die von Bertolf, die sich von nun an Bertolf v. Belven schrieben, um sich von den Bertolfen v. Hergenraed, aus denen sie herstammten, zu unterscheiden." (Id. S. 83. Vgl. *Nav.* XV, 56, 57).

[1]) Guilliaume de Grouf, onder de burgem. en schep. van 't Vrye van Brugge, die 1633—1700 gediend hebben, genoemd, bij Beaucourt de Noortvelde, Jaerb. v. d. Vryen II, Brugge 1785, bl. 265, 71.

[2]) „Aenghiem, Ainghien, Enghien. Ce nom s'est écrit en flamand Adegheem, Adengheem, Edingen. Willems, sur Van Heelu, p. 171, v. 4561." (De Reiffenberg, Noms de fam. et de lieux, ment. d. l. Ier vol. d. Mon. p. s. à l'Hist. d. prov. de Namur, de Hain. etc., p. 3).

[3]) „Mouscron, Moescroen, Mouschere ou Mouscheron, comm. du cant. et de l'arr. de Courtray, Flandre occid. Cette anc. seign., après avoir appartenu à une fam. du nom de Mouscron, parvint à Tristan de Louvain, sgr. de Herstal et de Gaesbeke, et sa fille Béatrix la vendit le janv. 1330 à Bernard de la Barre de Tournay. Louise de la Barre, dame de Mouscron († le 12 Mai 1606), fille aînée de Ferd., chev., sgr. de M., grand bailli de Gand (1571), apporta (1562) cette terre à son mari Antoine de Liedekerke, sgr. de Heule († le 24 Déc. 1614). L'Espinoy, l. c. p. 295". (De Reiffenb., l. c. p. 147; cf. Nob. d. Pays-Bas, p. 224. de Francquen, Rec. généal. d. Pays-Bas, Brux. 1826, art. La Barre).

v. Borsselen—Baersdorp, Bronckhorst). Les armes sont *d'argent, à trois pelles de sable*". De afstamming, volgens deze kwartieren, is, ni fallor, deze:

De Grouf v. E. (Hendr. Erfvoogd). Diest (Geertruid).	Ingenulandt. Strabant.	Bertolf (Gregorius). Edinghen.	Baersdorp (Cornelis). Mouscron (Anna).
De Grouf v. E.	Ingenulandt.	Bertolf (Cornelis).	Baersdorp (Anna).

De Grouf v. E. (Jacobus). — Bertolf (Anna).

De Grouf v. E.
Lannoy-Maingoval [1]).

Nog zijn mij voorgekomen: Jean-Thadée de Grouf d'Erkelens, conseiller du grand conseil à Malines, depuis des conseils d'état et privé, allié à Marie-Walburge d'Hane, fille de Sébastien, greffier du conseil en Flandres, anobli en 1648, créé chevalier en 1657, né au mois de Sept. 1593 et marié à l'âge de 19 ans avec Anne-Marie Jacobs, fille de Jean, greffier du conseil en Flandres, et d'Anne Reylof. (Dumont, Fragm. généal., éd. de Gand, III, p. 44, cf. p. 59, 60. Cf. Nobil. d. Pays-Bas, p. 296; Le Roux, Rec. d. l. nobl. de Bourg., Flandres, etc.; Lille 1715, p. 289, 310, 326.) — „Jean de Grouf d'Hercles (*sic*), op de lijst der burgem. en schep. van Brugge, 1665—1700, — die daernaer raadsheer wierd in

[1]) Jean de Lannoy, dit de Mongeval (Maingoval, en Artois), né en mars 1594, chev., sgr. de Reynenbourg, échevin du pays du Franc de Bruges, en 1639, écartela, de Lannoy et de Bronckhorst, le tout enté d'or en pointe" (van Dycke, l. c. p. 237). — „Vrou Willemijn v. Bronchorst (Andries, raad in den Hove van Holl. 1540, en Wendelmoet Corff v. Boschuysen dr.), tr. 1. Alexius v. Nassau-Conroy, bast.; 2. Ian v. Lannoy, bastaardsone van den heere van Mingoual in Vlaendren; 3. Jan Casembroot, hr. van Backerseel, † 1568. Sy wan by den 2de. Willem v. Mingoual" (Gouth., l. c. bl. 160). — Strabant, Baersdorp, la Barre-Mouscron, d'Hane, Velare, Bassevelde, Vichte, komen allen onder den magistraat van Brugge en 't Land v. d. Vrije, bij v. Dycke en Beaucourt—N., ll. cc., voor.

't Parlement van Mechelen, en dan van den Raed van Staete tot Brussel" (Beaucourt — N., l. c. II, bl. 272). — „Marie-Walburge d'Hane, née à Gand le 1er févr. 1646 † à Malines le 2 Mai 1709, se maria à S. Bavon, le 20 juillet 1679, avec Jean Thadei de Grouff, dit d'Erckelens, chevalier (?), échevin et bourgmestre du Franc de Bruges, en 1687 et 1688, conseiller et maître des requêtes au grand-conseil à Malines, le 3 déc. 1693, conseiller du conseil d'état et privé en 1718, né à Bruges, mort le 29 août 1727. Ils furent inhumés aux Grands-Carmes, à Malines." (Goethals, Dictionn. généal. d. fam. nobl. de Belg., art. d'Hane-Steenhuyse.)

Nicolas-Alexis de Cussemenet-de-Dornon (fils de Guillaume, † 4 Sept. 1762, et de Marie-Ferdinande de S. Genois, † 20 Déc. 1736), Sgr. de Horrnette et Junappe, né en Mai 1733 et marié le 8 Févr. 1762 à Marie-Philippine-Florence de Grouff d'Erckelens, fille de Bauduin-Justin, et de Marie-Josephe-Agnès de Cussemenet-de-Dornon, petite-fille de Wolfgang-Guillaume de Grouff d'Erckelens, et de Catherine de Boussu. (Hellin, Suppl. à l'Hist. chronol. d. Evêq. et du Chap. de S. Bavon à Gand, Gd. 1777, p. 146.)

Van waar kwam dit — zoo 't schijnt, niet oorspronkelijk Geldersch — geslacht? — Uit Groningerland? — waar men in 1383 een Hendrik Groue [1]) aantreft, die, op O. L. V. nativitas, in de

[1]) De latere landrentmr. onderteekent een brief aan den hertog, van 30 Jan. 1511: „Henrick die Groue erffvaight tot Erckl.", en wordt in een brief van den hertog, van 2 Febr. d. z. j., „Henrick die Groeue erffv. to E." genoemd (Nijhoff, l. c. VI i, O. 677 en 678). — „Droesten van Hattem henrick grove". Verklar. v. 1537 op donredach nae Exaudi, in 't Schep. Actb. t. boven secret. v. A., bij v. Hasselt, Oorspr. v. h. hof v. Geld., bl. 33. — In de „Bekn. Beschr. der prov. Gron.", door Hs. Kremer, 2de druk (aangevuld door N. Westendorp), Gron. 1839, leest men, bl. 339: „De Rijp, in de schrijftaal de Zeerijp (gem. 't Zand). De burgen zijn ook hier gesloopt, schoon nog langen tijd een burg in de Rijp en een ander in de *Groewe* (op de nauwkeurige kaart van „Gron. et Oml. dom.", door Lud. Tjarda à Starckenburg en Nic. Visscher, staat „de Groeve") zich hebben staande gehouden. De *Groewe* is eene buurt, behoorende tot dit kerspel". — Den 4 Jan. 1877 werd te Oostwold verkocht „de boerenplaats *de Groeve*, staande en gelegen te Oostwold, gem. Leek" (Prov. Gron. Ct. 25 Dec. 1876). Evenals te Kropswolde (Gron., gem. Hoogezand) de „Esser groeve"' schijnt daar een bevaarbaar „meerstalletje" (maartje, „maer of wateringe',

stad een gedeelte van een steenen huis, gelegen ten westen in de „ebdincstrate" (thans Oude Ebbingestraat) verkoopt (Gron. Arch. Regist. I, bl. 33, no. 2); in 1474 Bertolt Huginck en Jacob Groue (ii), burgers te Groningen, die 10 Jan. een zoen aangaan met het olde convent in Groningen, wegens een twist over tienden (Ib. I, bl. 182, n°. 8). Denkelijk was deze Jacob Groue dezelfde als Jacob Grovens of Groevens, die in 1475, 76, 86, als lid van de Hoofdmannenkamer, en in 1478, 99, als Burgemr. te Groningen voorkomt (Emmius, Series Cons. et Hovetm.), en als Jacob Grouens, die, blijkens Fundatiebrieven van „St. Franciscus dach Confessoris" 1488, met zijne vrouw Eteke, overeenkomstig de begeerte van de ouders der vrouw, eene praebende stichtten en namen daartoe „voir een stede inder capellen van vrou Siewema conuent (vrou Sywen Pluckrose convent) vpter mynrebroederen kerckhoff in onsser stad, vpt hoegh altaer" (Ib. I, bl. 231, no. 6; Feith, Beklemregt II, 495, 98; Driessen, Mon. Gron., bl. 581 vv.). „Deze zelfde man en vrouw hebben ook nog, ter eere van „vrouwe Sunte Annen ende des heligen apostels Sunte Jacobs," een gasthuis voor twaalf arme lieden, met eene capel en vicarie, te dezer stede gesticht (het Jacob en Annen gasthuis, in de Visscherstraat), en gedateerd bij eene stadsverzegeling van 1495 „des donredages vor Sunte peters dage ad Cathedram"" (Feith, l. c. bl. 498; Regist. a. v. I, bl. 251, no. 18). Uit den Stichtingsbrief, in een vidimusbrief van 15 Mei 1577, beiden bij Dr. Diest Lorgion, Beschr. d. stad Gron. I, 250

(v. Wicht, Ostfr. Landr.. S. 44)] geweest te zijn (Kremer, l. c. bl. 125, 190). „In een brief van 1285 (bij Driesen, l. c. bl. 55 vv.) komt de *Groeve*, *Growe* of *Grove* reeds en wel als een kanaal (fossatum) voor; in een ander van 1364 (bij denz., bl. 240 vv.) wordt de „Waterscutte" of „Nortpant", daarin gelegen, de „Knipe" genoemd, zoo veel als eene schutting of een dam te kennen gevende. De naam van *Groeve* duidt eene gegravene vaart aan, gelijk het daar ook uitdrukkelijk zoo genoemd wordt." (G. Acker Stratingh, Aloud. St. d. Vaderl. I, bl. 291 in not. Vgl. Regist. Gron. Arch. I, bl. 10, no. 1). In 1609 wordt van de „Groeuen knijpe, op Geeter veene" (Gieterveen, Drenthe) gewag gemaakt (Ib. III, bl. 266, no. 13). — „*Groef* of *Groeve*, V. als praeteritum van *graven*", zegt Bilderdijk, verkl. geslachtl. d. naam., i. v. Ergo schijnt het geslacht de Groef een zoogenaamd sprekend wapen te voeren.

vv.) en Regist. a. v. I, bl. 251, no. 18 (waar de stadsverzegeling tot het j. 1494 „op Witten Donredach" gebracht wordt), blijkt: 1°. dat zijne ouders Hinrick en Alijt heetten; 2°. dat hij te lande zeer gegoed was; 3°. dat zijne vrouw Eteke of Etteke eene dochter was van „saliche Ebbe Sluchtinge (1) ende wijge sijn huisurouwe; 4°. dat beider zoon Hinrick in 1488 reeds overleden was. — Nog blijkt uit eene „verzegeling van de buurregters van Appingedam, Vrijdag voor Paaschachten 1497, dat Henrick Grovens en Vrouwe Lewe, ehel., verkoopen aan Ide Tamminghe (Tamminga) een huis en schuur in Appingedam, met den kerkstoel in de kerk aldaar" (Regist. a. v. I, bl. 269, n°. 28). Deze kunnen de ouders van den Erfvoogd van Erkelents geweest zijn; zoowel zijn stam- als doopnaam wijzen op afkomst uit deze Groningsche familie. Misschien denkt v. Spaen — wiens rijke verzameling MS.-Geneal., zoo 't schijnt, te weinig gekend en te weinig gebruikt wordt — er anders over. M°.

[1]) Deze was „rechter te Loppersum" (in de Gron. Ommelanden), en komt als zoodanig in 1446, 48, 53, 55, 59, 63, 65 voor, bij Feith, Warfs constitut. en Oordeel., Gron. 1863, bl. 24, 38, 58, 63, 74, 76, 77, 86, 92. Zie ook Regist. Gron. Arch. I, bl. 142, no. 22, bl. 154, no. 21: „Wisselbrief van landen, tusschen Aijwerd (Aylbolt?) en Duurd Alberda ter eene en Ebbe Sluchtinge (hier en in 't voorg. stuk verkeerdelijk „Slachtinge" genoemd) ter andere zijde, rakende den uiterdijk te Bierum, en Fraijlema heert te Slochteren. Zat. na St. Maartens translatio 1465". — Duirt Alberda, de broeder van Aylbolt, Aybelt, Ayboldt of Ailbelt (die 1465, 76, als redger of rechter, in 't Clauweboeck, hieronder, en bij Feith, Warf c. en Oord., bl. 104, 1480 en 92 als raadsheer, bij Schotanus, l. c. bl. 361, en Sicke Beninga, l. c. bl. 17, en 1489, als lid van de Hoofdmannenkamer te Gron., bij Emmius, Catal. Hovetm., voorkomt), beiden zoons van Bunno, Overregter op 't Zandt (Gron., in Fivelgo) 1431 (Driessen, l. c. bl. 369). was, volgens de Geneal.-Alberda MS., gehuwd met Sibe Groevens, dr. van Joost (Jacob) en Elteke (Eteke of Etteke) Sluchting. — Johan Tiassens' „Clauweboeck (Register der Gerechtigheden in de Ommel.): Vierbuirster Redgerecht" of Rechtstoel (begrijpende de kerspelen Godlinze, Spijk, Berum en Losdorp), heeft nog: „1641. Den 26 Oct. heft de Warff (vergadering van rechters; voor Wester-Fivelgo, te Loppersum) aen Christoffer Alberda c. Br. (burgemr.) Huininga (Johan) kinder voorstanderen geadjudiceert de helfte in d'heerlijckheiden en gerechtigheden van Duirt Alberda, als sij met de mede erffgenamen (Scherff) van Jacob Groevens in mande heft gehadt".

Utrecht. Overluidingen. Vervolg van *Nav.* XLII, blz. 60. 1636. Zie het aangeteekende bij het begin van 1635. — Eerst in Juli van dit jaar beginnen de talrijke overluidingen weer, om tot het einde voort te loopen.

v Jan. overl. Jonffr. Levina Verboom, we wijlen de Hr Cornelis de Vries; gestorven te Dordrecht.

xi Jan. overl. de weled. gestr. Heer Jor *Diderick v̄ Eck*, in sijn leven hr tot Louwenrecht, Oudt-Broeckhuysen etc., eerste president v̄ de ed. mo. hh. staten 's lants v̄ Utr̄., dekan et canonick v̄ St Pieter.

xvi Jan. overl. Rutger Adriaensz. v̄ Wijck.

xxiv Jan. overl. Sr Cornelis v̄ Leeuwen, jongman, in sijn leeven coopman te Amsterdam.

xxv Jan. overl. Willemina Verdoes, dr v̄ Mr Bruno Verdoes, chirurgijn.

xxvi Jan. overl. het zoonken v̄ Mr Aert v̄ Duverden; 's Heeren halfgelt.

xxviii Jan. overl. Juffr. Maria v̄ Bijler.

xxix Jan. overl. Herman Danielsz. van Leemputten, jongman.

iv Febr. overl. Mr Johan v̄ Wynterhoven, Licent. in de Gestelijcke Rechten.

vi Febr. overl. 't kint v̄ Gerard Both v̄ der Eem.

vii Febr. overl. Jor Nicolaes v̄ Valckesteyn, zoontge v̄ Jor Rochus van Valckesteyn, hr v̄ Valckesteyn.

x Febr. overl. Anna Gijsberts v̄ Hooftvelt.

xv Febr. overl. Steven de Wildt.

xviii Febr. overl. Catharina v̄ Helsdingen, jongedr v̄ Elbert v̄ Helsdingen, in sijn leven burgermr der stadt Utr̄.

xxix Febr. overl. Jor *Willem v̄ Renesse v̄ Moermont*, zn v̄ den weled. Jor Ernst v̄ Renesse v̄ Moermont, hr v̄ Baerlant.

xi Maert overl. de weled. Joff. Joffr. *Joā v̄ Buyren*, huysvr. v̄ Jor Jacob v̄ Hove v̄ Zijl.

xii Maert overl. Jan Cornelisz. v̄ Wijckersllooth, schout v̄ den Ouden Rijn.

xv Maert overl. Jan Hendricksz. v̄ de Kemp en Marthijntghen Claes v̄ Hardenberch, sijn huysvr.

xviii Maert overl. *'t kint v̄ Jor Adriaen Duyck*, capn-majoor v̄ 't regiment v̄ Sijn Genade de graef v̄ Zolms etc.

i Apr. overl. de weled. Vr. *Johanna v̄ Zuylen v̄ Nyevelt*, douagiere v̄ den weled. gestr. Jor Hendrick v̄ Baexen, in sijn leven hr tot Harmelen, Haenwijck en Bijlevelt, etc.; gestorven in 's-Gravenhage.

viii Apr. overl. de weled. Vr. *Margareta v̄ Zuylen v̄ Nyevelt*, vrouwe tot Hoevelaecken, Geresteyn etc., douagiere v̄ den weled. gestr. Jor Johan van de Vecht.

ix Apr. overl. Maria Verhulst, huysvr. v̄ Henrick v̄ den Ende.

1636. x Apr. overl. Dirckgen v̄ der Elborch, huysvr. v̄ Gerrit v̄ der Hoolck, out-cameraer der stadt Utr̄.

xi Apr. overl. Joffr. Maria de la Feur, huysvr. v̄ de H^r Peter Gabry; gestorven te Amsterdam.

xiii Apr. overl. Mr Ewobaldus Dibbout.

xix Apr. overl. Vr. *Margareta van Renesse van der Aa,* vr. en douagiere v̄ Mal, Heesbeen, Stoppel, Vel, Streefkercken, Nyeuw-Leckerland etc.

xxii Apr. overl. H^r Peter d'Ablaing, h^r tot Bulcke.

xxix Apr. overl. d'weled. Joffr. *Anna van der Does van Noortwijck,* d^r v̄ den weled. Jo^r Dierck v̄ der Does van Noortwijck.

Eod. d. overl. 't kint v̄ Mr Jacob le Petit, bewinthebber v̄ de Oost-Indise Compagñ.

iii Mey overl. Cornelis v̄ der Heyde, rentm^r.

xii Mey overl. Joffr. Elisabeth de Wildt, w^e v̄ den weled. Jo^r Johan v̄. Grovesteyn; 't was de moey van den ed. domheer Manard.

xiii Mey overl. Joffr. Cornelia v̄ Driebergen, w^e v̄ za. Gerrit Jansz. Oly; gestorven t' Amsterdam.

xviii Mey overl. Gerrit Obijn, postm^r en schout v̄ Bunnick en Vechten.

xxiv Mey overl. d' eerw. H^r Mr Hendrick v̄ Willighen, canonick t' Oude munster; gestorven te Lijden.

xxvii Mey overl. d' weled. gestr. H^r Jonckh^r. *Reynier Schaep v̄ den Dam* heere tot Windezem, cap^n en gover^r op 't fort Nieuw-Rees.

ii Jun. overl. Gijsbert van der Wel.

ix Jun. overl. *v. soontge v̄ de weled. Jo^r Diderick v̄ der Does v̄ Noortwijck.*

xxiii Jun. overl. de weled. Vr. *Angela de Wael v̄ Vronesteyn,* w^e en douagiere v̄ de weled. H^r Gerard v̄ Hoorion, in sijn leven h^r v̄ Colonster, Angeleur, Cettain [1]), Golthun [2]), drossaert des graefschap v̄ Loon, cameraer en raedt v̄ Sijn Doorluchtige Hoochheyt de keurvorst v̄ Ceulen gsstorven in 't landt v̄ Luyck.

xxii [*sic*] Jun. overl. het kint v̄ Jo^r Hendrick v̄ Eede.

xxviii Jun. overl. Josina de Leeuw, huysvr. v̄ Adriaen v̄ Broeckhuysen.

ii Jul. overl. Juffr. *Anna van Wttenhove van Wijngaerden.*

Eod. d. overl. de soon v̄ Mo^r Clerck, l^t-cap^n v̄ Sijn Genade de graef v̄ Solms.

iii Jul. overl. de weled. Joffr. *Christina Proeys,* huysvr. v̄ de ed. hoochgeleerde Mr Marten v̄ der Meer, der Rechten D^r en eertijts postulerende adv^t vóór den ed. hove v̄ Utr.

iv Jul. overl. Jo^r Philippus Kerremans, h^r tot Maenegum, canonick St Pieters t' Utrecht.

---

[1]) Of: Cetain. In de overluiding van 8 October 1633 staat Arthim.

[2]) In de genoemde overluiding staat Gothem.

1636. vii Jul. overl. Cornelis Bor, in sijn leven raet in de vroetschap der stadt Utr̄. en drossaert op de Vaerdt.

Eod. d. overl. Joffr. Adriana v̄ Wijck, d^{r} v̄ den ed. Heer Jacob v̄ Wijck, deken Ste Pieters t' Utr̄. en gecommitteerde ter vergadering der ed. mo. hh. staten 's lants v̄ Utrecht.

xiii Jul. overl. Elisabeth v̄ de Water, d^{r} v̄ za. Gerrit v̄ de Water.

xviii Jul. overl. *Jacomina v̄ Wittenhoven.* d^{r} v̄ den ed. h^{r} v̄ Rijnesteyn.

xx Jul. overl. H^{r} en Mr Herman Strick, outste vicaris in Ste-Pieterskerck.

xxvi Jul. overl. den erentfesten hooggeleerden Henricus Becman, adv^{t}, geboren in Holsteyn in de stad Utersen, hoofm^{n} der [*sic*] Jonckheer Miesen.

xxviii Jul. overl. Nicolaes van Coesfelt, zone en jongman van Claes Gijsbertsen van Coesfelt.

xxix Jul. overl. Jonffr. Dina v̄ der Burch, w^{e} wijlen Jo^{r} Johan v̄ Sevender; gestorven binnen Emmerick.

xxx Jul. overl. Marichgen Gijsberts Hol, w^{e} v̄ zal. Andries v̄ Leemputten.

iii Aug. overluyd *Jacob Bol v Hamersfelt,* canonick t' Oudemunster t' Utr̄.; 't is de broeder van den ed. H^{r} domheer Bol.

v Aug. overluyd M^{r}. Gedeon v̄ der Putten, in sijn leven adv^{t} vóór den hove v̄ Utr̄., drossaert v̄ der Nyepoort eñ Langherack.

x Aug. overluyd *Juliana Petronella Ploos,* d^{r} v̄ den ed. Heer Wm Ploos, raed ord^{s} in den hove v̄ Utr̄.

xv Aug. overl. *Hendrick Foeyt,* jongm., z^{n} v̄ Johan Foeydt, schout van Houten ende Goye.

xviii Aug. overluyd Jan Jansz. v̄ Eyckelsbeek, slootmaker v̄ den Dom.

xxi Aug. overluyd het kind v̄ den weled. Heer v̄ der Horst.

xxiii Aug. overluyd Anna v̄ Gronsfeld, d^{r} v̄ Mr Johan v̄ Gronsfeldt, adv^{t} 's hoofs v̄ Utr̄.

xxv Aug. overluyd Sandrina v̄ Heusden, jonged^{r} v̄ M̄^{r} Alexander van Heusden, in sijn leven adv^{t} in den ed. hove v̄ Utr., Licentiaet in beyde Rechten.

Eod. d. overluyd *Johan Foeydt,* schout v̄ Ghoye en Houten.

xxvi Aug. overluyd Joffr. Dirckgen v̄ Elst, huysvrouw v̄ Diemer de Laedt, graeflijckheyts rekenm^{r} des graefschaps van den Berch.

xxvii Aug. overluyd *Casper v̄ Steenbergen,* z^{n} v̄ Cornelis v̄ Steenbergen.

xxix Aug. overluyd Jacob v̄ Berck, z^{n} v̄ Anthony v̄ Berck, schout v̄ 't Hogelant.

xxxi Aug. overluyd Elysabeth de Goyer, d^{r} v̄ Dirck de Goyer, out-burgerm^{r} der stadt Utr̄.

Eod. d. overluyd Margareta v̄ Borculo, jonged^{r} v̄ Herman v̄ Borkulo.

1636. I Sept. overluyd de weled. erentfeste Jo^{r} *Johan v̄ Bronckhorst tot Oosterhoudt.*

IV Sept. overluyd Maria Stoock, huysvr. v̄ Cornelis van Aalst, secretaris v̄ Oudemunster.

VI Sept. overluyd Jo^{r} Splinter Hellemijs v̄ Welle, z^{n} v̄ den ed. hooggeleerde H^{r} en Mr Adriaen Hellemijs v̄ Welle, der beyde Rechten D^{r}, raedt extraordinaris in den hove provintiael v̄ Utr̄.

VII Sept. overluyd Joffr. *Anna Ruysch,* huysvr. v̄ Jo^{r} *Cornelis v̄ Buyren.*

X Sept. overluyd Anna v̄ der Ster, huysvr. v̄ Sr Aernt Wermondt.

Eod. d. overluyd Maria Pauw, huysvr. van Aert Gijsbertsz. ter Stal.

XI Sept. overluyd Jan Hendricksz. van de Poort.

XII Sept. overluyd Henrick v̄ Herwijck, cap^{n}-geweldige-g̃nrael v̄ de stadt, steden en lande v̄ Ūtr.

Eod. d. overluyd Aert Gerritz. ter Stael.

XIV Sept. overluyd de weled. Jo^{r} *Willem Canter;* gestorven te Lijden.

XVII Sept. overluyd de weled. Vrouwe Vr. *Maria v̄ Eck,* huysvr. v̄ Jo^{r} Johan van Hessel, heer tot Rosenburch en Nambach, capiteyn en sergeant-major te Embrick; gestorve te Embrick.

XX Sept. overluyd Peter v̄ Causteren, oudt-clerck v̄ de ed. mo. hh. staten 's lants v̄ Utr̄.

XXI Sept. overluyd *Abraham Booth,* in sijn leven secretaris der stadt Wijck bij Duurstede; gestorve aldaer.

XXIII Sept. overluyd Anna v̄ Blanckendael, d^{r} v̄ Gerrit v̄ Blanckendael, secretaris v̄ de ed. mo. hh. dijckgraef eñ heemraden van den Leckendijck-bovendams eñ van Bijlevelt.

XXVI Sept. overluyd Mr Joannes Mathisius, der beyde Rechten student.

XXVII Sept. overluydt Joffr. Clara de Milanen, huysvr. v̄ Mr Johan Baptista de Brias.

XXVII Sept. overluyd Johannes v̄ Cuylenborch, z^{n} v̄ Jan Roelofsz. v̄ Cuylenborch, assayeur van der ed. mo. hh. staten munt v̄ den lande v̄ Utr.

I Oct. overluyd Jo^{r} Willem v̄ Hemert.

VII Oct. Joffr. Catarina v̄ Geffen, d^{r} v̄ de cap^{n} Geffen.

IX Oct. Govert Cornelisz. v̄ der Wel, jongman v̄ Sommelsdijck.

Eod. d. Albertus, 't soontgen v̄ Jo^{r} Francois v̄ Beughem.

XI Oct. den ed. hoochgel. H^{r} *Adriaen v̄ Hellemijs v̄ Welle,* der beyden Rechten Doctor, in sijn leven raedt extraord^{s} in den hove prov. v̄ Utr̄. [1]).

XII Sept. [*sic*] de ed. erentrijcke Joffr. *Francoise v̄ Amerongen,* w^{e} v̄ wijlen

---

[1]) Naast deze overluiding is geschreven: *Coninck.*

1636. den ed. hoochgel. Mr Albertus Sosius, in sijn leven raedt ords in den ed. hove v̄ Utrecht.

XVI Oct. Margareta v̄ Wintershoven, we v̄ za. Aert v̄ Honthorst.

XVIII Oct. Zweer Henricksz. v̄ Nellesteyn; hij was oom v̄ den domhr Nellesteyn.

XXVIII Oct. den ed. Hr. Godard v̄ Roode.

I Nov. overl. de Hr. Cornelis Knijff, out-schepen en outste raedt in de vroetschap der stadt Utr̄.

V Nov. Antony Schade, 't kint v̄ d'ed. Hr. Mr Pieter Schade, advt 's hoofs v̄ Utr̄.

VII Nov. d'ed. Joffr. Joffr. *Elisabeth de Coninck*, we v̄ wijlen den ed. Hr. Adriaen Hellemijs v̄ Welle, in sijn leven raedt extraords in den ed. hove provintiael v̄ Utr̄.

XI Nov. Aert Cornelisz. Mode.

XIII Nov. Mr Johan Hamel, Dr̄ in de Rechten, eertijts secretaris der stadt Amersfoort.

XIV Nov. Juffr. Catarina v̄ Daey, huysfr. v̄ Mr̄ Vierwerden.

XX Nov. Anna v̄ Cuylenborch, we v̄ za. Cornelis de Wildt.

XXI Nov. *Cornelia v̄ Oostrum*, jongedr̄.

XXIII Nov. Gerardus de Westrenen, zn̄ v̄ de Hr̄ Arnout v̄ Westrenen.

XXVIII Nov. Jor *Gijsbert v̄ Renesse v̄ Baer*, hr v̄ Sudoort en zn̄ v̄ den hr v̄ Gripskercken.

XXIX Nov. Maria van̄ Steen, jongedochter.

Eod. d. Maria v̄ Dinteren, huysvr. v̄ Abraham v̄ Dinteren.

Eod. d. 't soontie v̄ Sr Johannes van Arkel.

I Dec. Lucretia v̄ Eeckeren, jongdr.

Eod. d. d' hoochwelgeb̄. Anna gravinne und frau zu Nassau, Catzenelleboge, Vianden und Dietz, gemalinne v̄ den hoochwelgeb̄. Hr̄ Hr Hans Wolferd hr v̄ Brederode, baron v̄ Vyanen, burchgraef v̄ Utr̄., hr v̄ Ameyde, Noordeloos, v̄ 's lant v̄ Voshol, Swammerdam, Nijvelt, Herwijnen, Haeften, Cloetingen etc., gn̄rael v̄ de artillerye, colonel, ritmr̄, capn en̄ gouverneur der stadt en̄ omleggende fortressen v̄ 's-Hertogenbosch.

III Dec. Sr Pieter Heymans v̄ Antwerpen.

V Dec. *Geertruyt Foeyt*, dr v̄ zal. Johan Foeyt, in sijn leven schout van 't Goye en Houten.

VII Dec. Juffr. *Maria Anna van̄ Werven*, dr v̄ de hr̄ v̄ Weskercken.

VIII Dec. Gerardina van̄ Eggen, dr̄ van̄ schepen van̄ Eggen.

X Dec. Anna v̄ Leeuwen, dr v̄ za. Mr̄ Gerrit v̄ Leeuwen, in sijn leven advt 's hoofs v̄ Utr̄.

1636. xiv Dec. Elisabeth Parmentier, dr̄ v̄ de hr̄ Anthoni Carel Parmentier.

xv Dec. Abraham Jeremias Casteleyn, zn̄ v̄ Sr Jeremias Casteleyn.

xvi Dec. de ed. Wolter de Leeuw, canonick v̄ Ste Marie, drost v̄ Nederhemert.

xvii Dec. Catharyna Jans Murringh, jongedr̄.

xxiv Dec. Cornelis v̄ Aalst, in sijn leven secretaris v̄ de heeren deken en̄ cap̄le der kercke v̄ Oudemunster t' Utr̄.

xxvii Dec. Maria v̄ Everdingen, we v̄ wijle Steven de Wilt.

xxviii Dec. 't kint v̄ *Jor David Godin*, drost en dijckgraef 's lants v̄ Hagesteyn.

xxxi Dec. Josina v̄ Schonevelt, huysvr. v̄ Frederick v̄ Velthuysen, ontfr v̄ de ed. mo. hh. staten 's lants v̄ Utr̄.

Eod. d. Juffr. Agneta v̄ Berck, huysfr. v̄ Sr Christoffel Heuft.

(*Wordt vervolgd.*)

Schenck. — 1°. Volgens de „*Solide ende waerachtige demonstratie*", enz. van 1669, aangehaald bij V. d. Aa, Biogr. Wbk., art. Schenck (George) waren Wilhelm Schenck en Kunigunda van Tettaw de ouders van George Schenck, van 1521—1540 stadhouder van Friesland. George zou twee broeders gehad hebben: Ernst († voor Hattem in 1528) [1] en Wilhelm. T. a. pl wordt, evenals bij alle andere schrijvers, vermeld, dat George huwde: *a.* met Anna de Vos van Steenwijk en *b.* (1526) met Johanna van Egmond, terwijl t. a. pl. aan George tot kinderen worden gegeven: Frederik (bisschop v. Utrecht), Maria en Lodewijk, uit het 1ste en Carel uit het 2e bed.

Dat Wilhelm en Kunigunda inderdaad de ouders van George waren vindt steun in de mededeeling t. a. pl., dat zij aan hun zoon George in 1518 een praelegaat vermaakten, waarvan de acte mede bezegeld werd door „unseren lieben Vetteren und Schwager „Hansen Schencken Herren zu Tawtenbergh."

Ook wordt daarin gezegd, dat op een glasvenster in een huis te Zwolle destijds te vinden waren 24 wapenen, onder 8 waarvan deze namen stonden: George Schenck; Vos v. Steenwijk; Joanna

---

[1]) Slichtenhorst, Gedenkw., bl. 403: Ernst Schenck, die in 1528 voor Hattem sneuvelde, was volgens dezen schrijver een broeder van George, volgens andere (zie no. 3 hierna) was George zijn vader.

v. Egmont; Frederik Schenck; Maria S.; Lodewijk S.; Carel S.; Ernst en Wilhelm S.

2°. In het „Kurze Uebersicht der Geschichte der Schencken v. T.", Erfurt 1820, wordt gezegd, dat George (de Friesche Stadhouder) een zoon was van Johann, meer bekend als Hans, die in 1498 of 1500 met George van Saksen in Friesland kwam, als een zijner regenten dit gewest mede bestuurde en wegens zijn wreedheid bekend was. De vrouw van Hans wordt hierin niet gemeld.

3°. In de „Historia pincernarum virila-Tautenburgicorum", g. 1722 wordt medegedeeld, dat een Johannes Schenck, die in 1464 leefde, 4 zonen naliet: Busso, Georg, Johannes en Rudolf en ééne dr. Margaretha. Rudolf was een der Raden van den Saks. Hertog bij de overdracht van Friesland aan Karel v. Bourg. in 1515 en † 1520. Zijn broeder George was „Obirmalschalk," huwde Anna Heinrichsdr. von Schleinitz en † 1512.

Hun broeder Johannes was dezelfde als de bovenvermelde regent, die volgens een brief 13 Febr. 1512 uit Leeuwarden geschreven, Friesland toen voor korten tijd zou verlaten. Hij huwde: *a.* Adelheid von Diepholt († vóór 1518) en *b.* Anna de Gleichen; hij overleed in 1529 of '30.

Volgens deze „Historia" zou de Stadh. George uit een anderen tak van dit geslacht afstammen en een zoon zijn geweest van zekeren Christophorus Schenck, wiens vrouw niet wordt genoemd. In een brief, den 10 April 1527 uit Leeuwarden geschreven, meldt George: „Myn Husfrawe ist gelegen und gesondt und froelich von „einen jongen soen, auss dem kraemgungen". Dat was de later zoo ongelukkig geworden Karel, heer van Wedde. (Cf. Van Lennep, Kasteelen v. Nederl., op Wedde) [1]. Als kinderen worden hem, behalve Karel, daarin gegeven: Ernst, Frederik en Lodewijk; uit het 1ste huwelijk en uit het 2e (behalve Karel) nog: Jan en George.

4°. V. d. Aa, Biogr. Wbk., art. Schenck (George) houdt George, de Stadh. ook voor een zoon van Willem en Kunigunda, maar

---

[1]) Zie over 't geslacht *Schenck v. T.* ook: V. d. Aa, Oud-Nederland, op Toutenburgh.

zegt in een noot, dat Paquot hem noemt een zoon van Maarten Schenk (dit is bepaald eene dwaling, want deze was een Schenck v. Nidegghen), en een kl.zoon van N. Schenck, Stadh. van Groningen (Hans Schenck zeker) en Margaretha von Holtmuden, terwijl Scheltema hem, George, tot ouders geeft meergemelde Hans Schenck en Ludimilia (zuster van Anna? zie 3°) van Schleiwitz, lees: Schleinitz. Is Hans misschien 2 maal gehuwd geweest: *a.* met Marg. v. Holtmuden, *b.* met Ludimilia v. Schleinitz? George's kinderen t. a. pl. zijn: George, Frederik, Maria en Lodewijk uit 't 1ste huw. en Carel uit 't 2e huw.

5°. George (de stadh.) had een of meer natuurlijke kinderen, althans v. Sm. N. N. lijst v. grietm. zegt, dat Worp Ropta met zijne natuurl. dr. Anna huwde. Volgens *De Navorscher* XXXIX, art. Emstel, was Johanna, gehuwd met Jeroen Rataller „soror episc.", alzoo eene (natuurl.?) dr. van George. Magdalena Schenck, eerst gehuwd met Oene v. Ewsum, daarna met Kempe v. Martna wordt in het Stbk. v. d. Fr. adel gehouden voor een broedersdochter van George, maar volgens Archief Nienoort, no. 637 was Ewsum een zwager (schoonzoon?) van George. Was zij dan eene natuurl. dr. of in echte geboren?

6°. Volgens Kroniek Eggeric Beninga (Anth. Mattheus. IV, 547) verdronk „Hans Schencke van Tautenborch, Jurgen Schenckes broeder" bij 't beleg van Delfzijl, in April 1514. Welke Hans kan deze zijn? Hij kan volgens het bovenstaande geen broeder zijn geweest van den stadh. George en ook niet Hans, broeder van George, † 1512; zie 3°. —

Door de welwillendheid van den hr. Rengers v. Naerssen te 's Gravenhage heb ik de „Demonstratie", en de „Historie" en eenige andere stukken betr. 't geslacht Schenck kunnen inzien, maar 't mocht mij niet gelukken een bepaald antwoord te bekomen op de volgende vragen:

1. Wie waren de ouders van George Schenk, den Frieschen stadhouder?
2. Is Hans Schenck, de Friesche regent, gehuwd geweest met de twee onder no. 4 vermelde vrouwen?

3. Wie waren de kinderen van genoemden George?

4. Waren Anna, Johanna en Magdalena (zie no. 5) dochters (natuurl. of in echte geboren) van dezen George?

5. Was Hans Schenck, die in 1514 verdronk (no. 6) een broeder van dezen George?

6. Wie was „unseren lieben Vetteren und Schwager Hansen Schencken" (zie no. 1)? Was deze de Friesche regent en met een zuster van George gehuwd?

Ik stel er belang in hierover eenige inlichting te mogen ontvangen.

Kollum. A. J. ANDREÆ.

Onbekend portret. — Het Gemeente-museum van 's-Gravenhage werd in 1891, door legaat van Mejuffrouw E. C. Meetsma aldaar, verrijkt met het portret van eene dame in Friesche kleederdracht, geschilderd door J. A. Kruseman 1828. (Zie Verslag Commissie van Beheer, i. d. 6 Febr. 1892). Jammer genoeg werd door de erflaatster verzuimd, in haar laatsten wil melding te maken, wie het portret voorstelt, en het is den Executeuren, de Heeren Mr. J. van der Jagt en H. J. H. Bouwmeester, niettegenstaande onvermoeide nasporingen niet mogen gelukken tot een gunstig resultaat te geraken. De meeningen toch van de familieleden en de oude gedienstigen der overledene liepen zeer uiteen.

De verschillende gissingen leidden als vanzelf tot genealogische mededeelingen. Moge volgend fragment, dat mij welwillend ter inzage werd afgestaan, door bevoegden worden aangevuld, en zoo noodig verbeterd.

Wellicht kan ook een der familieleden van onzen schilder Kruseman aangaande het doek eenig licht verschaffen.

Hendrik Meetsma, huwt in 1746, Elisabeth Stellingwerf, [1]) geb. in 1726 (dr. van S. Stellingwerf bij Lysbet de Fraine). Uit dit huwelijk is bekend één zoon, t.w.:

I. Tjidsger Meetsma, geb. te Leeuwarden 8 Maart 1748, huwt te Schiermonnikoog 18 Juni 1775, met Elisabeth Jans Eppinga, geb.

[1]) Zij hertrouwde in 1765 met Martinus van der Veen te Leeuwarden, wiens achterkleinzoon J. H. P. E. v. d. Veen, thans nog te Sittard woonachtig is.

aldaar den 18 Dec. 1751. Uit dit huwelijk werden 7 kinderen geboren:

1. Elisabeth Meetsma, geb. te Akkrum 12 Nov. 1776.
2. Een zoon, geb. te id. Januari 1779, en 14 dagen later overleden.
3. Janneke Antoinette Rybrug Meetsma, geb. te Jorwert, den 22 Febr. 1780.
4. Grietje Meetsma, geb. te Jorwert, 15 Maart 1783.
5. Hendrik Meetsma, (die volgt II).
6. Zwaantje Antoinette Meetsma, geb. te Bergum, 11 Maart 1789.
7. Antoinetta Meetsma, geb. te Bergum, 11 Dec. 1792.

II. Hendrik Meetsma, geb. te Bergum 26 Jan. 1787, huwt te Amsterdam, den 19 Mei 1811, Alletta Johanna Noelmans, [1]) geb. aldaar den 16 Maart 1788.

Zij winnen:

a. Elisabeth Christina Meetsma, geb. te Amsterdam den 22 Febr. 1812, en aldaar overleden 2 Januari 1813.

b. Elisabeth Christina II Meetsma, geb. te Amsterdam 27 Aug. 1813; overleden te 's-Gravenhage 24 October 1890. (De schenkster van het portret).

c. Johanna Margaretha Meetsma, geb. te Amsterdam 24 Febr. 1815 en aldaar overleden 9 Maart 1839.

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Van Woensel.—Van Breugel. — Kan men mij inlichtingen verschaffen betr. de familie Van Woensel (katholiek) waartoe behoorde: Adriaan v. W. die gehuwd was met Isabella van Heeswijk, in de tweede helft van de 17de eeuw; en betr. de familie Van Breugel waartoe behoorde: Allegonda van B., die gehuwd was met Johan Caspar Paravicini di Capelli, wier zoon Johannes David 6 Febr. 1707 te 's Bosch hervormd gedoopt werd?

Rotterdam. W. H. CROOCKEWIT.

---

[1]) Petrus Johannes Noelmans, Luit. Amst. Burgerwacht aangesteld 27 Febr. 1758. (Zie Amst. Oude Burgervendels door J. A. Jochems. — Amst. Oct. 1891). W.

Feith. — Wie is in staat den volgenden kwartierstaat aan te vullen?

Rhijnvis Feith, geb. te.... den.... 1699 st. te Zwolle (?) 14 Juli 1772, stads med. dr. en burgemeester van Zwolle, huwt te.... den.... 1724 Geertruid Beekman, geb.... st....
(Wapen Beekman?)

Henricus Spaer, geb.... st.... Eigenaar van het landgoed Boschwijk, huwt te.... den.... Magteld Schukking, geb.... st....
(Wapen Schukking?)

Engelke Groeneveld geb. te.... 16 Mei 1650, st. te.... Juni 1717, betrekking? tr. te Weender 2 Dec. 1704 Ockje Sluyter geb. te.... 6 Juni 1685, st. te.... 28 April 1715.
(Wapen Sluyter?)

Henrick Gryse of Griesen. geb. te.... 29 Maart 1675, st. te.... 23 Sept. 1754 betrekking? huwt te.... den.... Geertjen Harms Homsfelt, geb.... 24 Maart 1679, st, te.... 22 April 1749.
(Wapen Homsfelt?)

Mr. Peter Feith, geb. te.... 25 Dec. 1729, st. te 's-Gravenhage 19 Mei 1802. Vice-adjudant der studenten in 1747 en 1748, ontvanger der Convooyen en Licenten te Zwolle, gemeensman aldaar, tr. te Zwolle (?) 26 April 1751 Elsabé Spaer, geb. te.... den.... st. te Zwolle 31 Oct. 1778.

Hinrich Groeneveld, geb. te.... 28 Oct. 1705 st. te Jemgum 6 Juni 1780. Lid van het Administratoren-College van Oost-Friesland. tr. te Jemgum 22 Nov. 1741. Ocke Gryse geb. te.... den.... 1715, st. te.... 5 Febr. 1786.

Mr. Rhijnvis Feith, geb. te Zwolle 7 Febr. 1753 st. te Zwolle 8 Febr. 1824. Burgemeester van Zwolle ontvanger der Convooyen en Licenten, lid der Municipaliteit en der Staten van Overijsel, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, tr. te Weener 17 Nov. 1772.

Ockje Groeneveld, geb. te Jemgum 28 Januari 1748, st. op den huize Boschwijk bij Zwolle 12 Mei 1813.

Mr. Pieter Rudger Feith, geb. te Zwolle 8 Sept. 1773 st. ald. 12 Maart 1853 Rechter in de Rechtbank te Almelo, Raadsheer in het prov. gerechtshof van Overijssel, tr. te 's Gravenhage 25 Juni 1797 Adriana Maria ten Vall (de la Vallée) geb. aldaar 18 Aug. 1779, st. te Zwolle 14 Febr. 1863 (Egbertus Bernardus en Alida Visser dr.), en nog acht kinderen.

Voor mededeelingen houdt zich aanbevolen

Rotterdam. MR. H. W. VAN SANDICK.

Wijtmans. — Gorkumsch regeeringsgeslacht, afkomstig uit Brabant, voerde in zilver drie palen v. zwart, en een schildhoofd v. rood, beladen met drie leliën v. goud, naast elkaâr. Wie bezit eene volledige genealogie, en wie verstrekt aanvullingen? Bron voor het onderstaande is Jan v. Kuil's Wapenboek.

Nicolaas W., schepen te 's Hertogenbosch 1634, 37, vader van: *b.* Theodorus. *c.* Elizabeth tr. 8 Feb. 1648 Aert Poelman, kinderloos. *d.* Jacob (*volgt*). *a.* Dirk W. tr. Ida van den Bosch dr. v. Schalck Claesz., winnen negen kinderen, o.a. Josina † als geestel. dochter, Mattheus tr. Geertruida Boon, Cornelia, Nicolaas, Catharina, Gerrit, Jan. — Jacob W. voornoemd, burger-luit. en schepen te Gorkum 1669 tr. 26 Juli 1633 Adriana de Reeder, geb. te G., dr. v. Jan Nicolaasz. bij Anna Jans, winnen: 1. Elizabeth tr. Arnoldus v. Sprangh (in zilver groene boom op groen terras), 2. Catharina tr. 12 Nov. 1658 Jan Suijkers, 3. Anna Adriana tr., 1o. 12 Apr. 1663 N. Leonars med. dr. te Amsterdam, 2o. 12 Mrt. 1675 Willem v. Aelst, tr. 3o. 1 Juni 1687 Adrianus Kembier (Cambier?) predt. te G. 4. Mr. Jacob tr. Magdalena Hardeme 1669 te 's Gravenhage, hun zoon Jacob † jong. 5. Nicolaas W. raad, schepen en burgem. te G., gecomm. ter admir. op de Maas † 1720 tr. Aug. 1675 Eva Abeleven † 1728, winnen Johanna tr. Hendrik v. Oort.

V. O.

Familie en wapen Van Ginhoven. — Wie kan omtrent bovengemeld geslacht en zijn wapen eenige inlichting geven? — In de vorige eeuw was, blijkens de genealogie Cau, Iman Cau, heer van Dussen, Muilkerk en Ginhoven. Waar ligt die heerlijkheid?

Cornelis van Ginhoven, geb. te Leiden in 1701, overleed te Arnemuiden 9 December 1762, alwaar hij secretaris en burgemeester geweest was. Hij was gehuwd met Leonora Schaatse. Van zijne afstammelingen huwden er met de familiën Snijder van Wissekerke en De Vos.

Wie hiervan een en ander kan toelichten, zal zeer verplichten

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

De Voogd. — De Voogt. — Kan iemand mij ook eenige genealogische gegevens verstrekken in zake genoemde familie? — Wie weet mij mede te deelen waar ik eene volledige genealogie van dit geslacht vinden kan? — Met opgave der nakomelingen van Leendert de Voogt en Anna van Heck (Hek) zoude ik reeds tevreden zijn. — Deze nakomelingen moeten afstammen van:

a. Adriana, gedoopt te Tiel 31 Januari 1738.
b. Cornelia, „ „ 26 December 1739.
c. Nicolaas, „ „ 29 Maart 1742.
d. Abram, „ „ 4 December 1746.

zijnde de vier kinderen van meergenoemde echtelieden.

's-Gravenhage. H. DE VOOGD VAN DER STRAATEN HZN.

Beens. — Wie waren de ouders en grootouders van *Elisabeth Beens*, gehuwd met *Floris van der Crap?*

Zij waren in het begin der 18e eeuw te Dordrecht woonachtig en tusschen 1800 en 1819 vermoedelijk aldaar gehuwd.

A.—B.

Boey. — *Jhr. Mr. Willem Cornelis Boey*, geb. te ? den ? 1741 drossaard van de stad en graafschap Leerdam, raad, schepen en burgemeester van Haarlem, hoogheemraad van Rijnland, overl. te ? 14 Dec. 1793, zoon van *Mr. Tymon*, secretaris en eerste griffier van den Hove van Holland, Zeeland en West-Friesland, en *Henriette Antonia Hop*, huwt 1e te ? den ? *Maria Feignart*, dochter van ? 2o . . . . (*Alleijne?*) ? 3o . . . . ? en 4o *Maria Antonia Vonck*, geb. te ? 10 Juni 1747, dochter van *Willem Christiaan* en *Judith Schuijlenburch.*

Wie heeft de goedheid het ontbrekende aan te vullen?

A—B.

Berger en Van Bochoven (XLII, 364). — Mr. Cypriaan Berger was zoon van Mr. Jacob Berger en Anna Reuffert; zijne echtgenoote dochter van Mr. François van Bochoven en Hendrina Christina de Landman. Geboorte- en sterfjaren onbekend.

Den Haag. M. P. S.

Van Hoogenhuyze. — Te 's-Gravenhage leefde in de 17de eeuw en ook in de 18de eeuw eene familie Van Hoogenhuyze. — *Willem Pieterse van Hoogenhuyze* huwde te 's-Gravenhage 2 September 1635 *Geertruid van Brederode.* — Waar is hij geboren? — Hoe was de naam zijner moeder? — Waar was de familie gevestigd vóór dat zij te 's-Gravenhage woonde. —

N. V. H.

Ter Meerhout. — In 1664 wenscht de oudste zoon „van den vermaerden chirurgijn Sal. ter Meerhout, wesende oyck een vermaert end wel geëxceert (sic) meester in de chirurzye" zich te S. Oedenrode te vestigen. Is er meer van deze heelmeestersfamilie bekend?

W. Z.

Rijshouwer. — Wie heeft eene geslachtlijst en wie weet het wapen (dat niet te vinden is in Rietstaps Arm. 2de dr.)? Parentages zijn mij bekend met v. Vollenhoven (2 ×), Schorteldoek, v. Ravesteyn, Boogaard, Couvée, v. Duren, Hoos en Offerhaus.

Utr. H. J. S.

Zeelst. — Wat is het wapen der gemeente van dien naam in Noord-Brabant? Bestaat er een geslacht van dien naam, ook geschreven *Van Zelst,* hetwelk dit wapen voerde?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Vosmaer. — Herald. Bibl. 1873 gaf eene genealogie van de hand van wijlen Mr. C. Vosmaer. Hierin ontbreken Simon Simonsz. V. jm., geh. te Gouda 5 Dec. 1710 met Neeltien Claes v. Heyningen jd. Of behooren deze daarin niet? V. O.

KERKGESCHIEDENIS.

BIJZONDERHEDEN UIT HET 2de NOTULENBOEK DER VOORMALIGE CLASSE

VAN VOORNE, PUTTEN EN OVERFLAKKEE.

MEDEGEDEELD DOOR

H. DE JAGER.

GEERVLIET. [1]

Gedurende het tijdvak, waarover het 2de Notulenboek loopt, was Nicolaes Nicolay Tyckmakers de leeraar dezer gemeente. Terwijl de meeste zijner collega's erbarmelijk slecht schreven, had hij eene nette hand en „met advijs des Classis" werd hem den 10den April 1595 „opgeleyt alle classicale acten vuijt eenderhandt te scryven vuijt de cladde int net ende dat int classisboeck" [2]. In 1604 werd aan Tyckmaker en Arnold Timmerman opgedragen door de Broeders der Classe „te oversien de historie van Emanuel Demetrius ende te correcteren alle de abuysen, die in deselve worden bevonden aengaende de kerckel. historie ende deselve over te senden aen de Gecommitteerde Synodi om aen D. Merula sulx te behandigen" [3]. Eene aanteekening van Sept. 1599 begint aldus: „Alzoo bij de E. Heeren Staten die van Geervliet gegunt ende gegeven is 100 guldens tot twee studenten, waervan den een is den soon van

[1]) Vervolg van Navorscher XLII, 380.

[2]) In de Acta, die dit vermelden, gaat vooraf: „Is geadviseert dat men voortaen continueeren sal die verkiesinghe van den scriba, gel. voorheens, doch dat men vooreerst alles in een cladde stellen sal ende daernaer duer eenen anderen pertinentelyck ende perfect int boeck des Classis vuijt eender hant gescreven sal worden."

[3]) Eene aanteekening uit de Acta van 16 Oct. 1607 luidt: „Jaques de Brueck nevens eenighe van de ouste predikanten is vermaent te willen innebrengen eenighe gedenckweerdige geschiedenissen, die Emanuel Demetrius in zijn beschrijvinge niet en heeft gestelt".

Nicolaes Tyckmakers, ende het andere soude wesen een borgers sone, ende dewijlle de andere [1]) sijnen sone niet ter scholen bestelt en heeft, gelijck als N. Tyckmaker, zoo heeft Niclaes voorsz. versocht aen de Heeren Staten de geheele 100 guldens alleen voor zijnen sone" etc. De hier bedoelde zoon van N. Tyckmaker heette Samuel (Acta van 13 Nov. 1600), en deed 8 Junij 1604 voor de Broeders eene propositie, waarna hij het examen prepar. onderging. Acta 8 Junij 1604: „Is oock examine preparatorie geexamineert Samuel Nicolaij Tijckmaker tot dien eijnde, opdat hij somwijllen openbaerlijcken mochte proponeren. Is goetgevonden soo van D. Nathanaeli als van de broederen des Classis, dat het voor een preexamen bestaen mach. Is oock goetgevonden, dat hij somwijllen mach gaen prediken, doch in de tegenwoerdicheyt van den dienaer der plaetse, ende soo het geviel door noot datter geen dienaer en waere, sal hij voorierst sijn propositie in gescrifte stellen ende van een ander diennaer laten overlesen." Nog tweemaal deed hij voor de BB. eene propositie en den 2den keer „heeft hij den Broederen redelyck wel gevallen" (Acta van 12 Julij en 4 Oct. 1604).

Goedereede.

In de Acta van 10 April 1595 leest men: „Abraham Jansze, beroepen diennaer der kercken tot Goeree, heeft vertoont sekere attestatien, hem soo bij de Classe, Kercke, als oock de vrouwe van Merode gegeven, ende is, als deselve gelesen ende ondersocht sijn, voor een medebroeder ende medegenoot deses Classis opgenomen." Zooals ik reeds vroeger bericht heb, komt Abraham Jansze in de Acta van 2 Mei 1594 voor als „gewesene diener van Delfshaven." Dat hij, voordat hij te Goedereede kwam, te IJsselmonde werkzaam geweest is, zeggen ons de Acta van 22 April 1597, waarin staat: „Men heeft oock in zijn requeste (bedoeld is een request van Abraham Jansze aan de Staten) bevonden, dat hij hem met een lueghen heeft beholpen, want hij de Heeren Staten te verstaen

---

[1]) Die andere was Lodewijck de Labie.

gheeft, dat hij hem wel drij maenden buijtten eenighe kerckendienst gehouden hadde, opdat hij hem, zoo haest hij versocht wordde, in den dienst van Goedereede sonder eenighe verhinderinghe soude moghen voegen: twelck onwarachtich is, gelijck de Broeders vuijt Abrahams ouderling, die eertijts schoelmeestere te IJselmonde was geweest ende nu is te Goedereede, wanneer sij hem daernaer gevraecht hadden, vernomen hebben, ende Abraham tselve mede niet en ontkendt, dat hij in den dienst heeft te IJselmonde geperservereert, totdat hij naer Goedereede is vertrocken, ende de gaigie heeft ontfanghen namel. tot ontrent Kersmisse, ende zijn gaigie is tot Goederee ingegaen den 1en Octob. a°. 1594, soodat men veel meer bevindt dat hij dobbele gaigie heeft getrocken, dan dat hij stille soude geseten hebben." In 1596 werd Abraham Jansze door de Classe „opgeleijt schultbekenninghe te doen", dewijl bevonden was dat hij „te groote vrijheyt in zijn leven gebruijct" en „hem oock daerin ontgaen" had, „dat hij hem eenighe dinghen onderwonden" had, „die buyten zijnen dinst ende denselven niet gevoechelyck en waren" (Acta van 19 Aug. 1596). Abraham oordeelde dat de Classe „rigouruelicker tegens hem hadde gehandelt als tegens die „welcke leelycke stucken van hoereryе ende bloetschande hadden bedreven"; ook nam hij Reinier Donteclock, predikant van Brielle, kwalijk, dat hij eenige brieven, geschreven door hem en den kerkeraad van Goedereede aan de broederen van Den Briel, „hadde geopenbaert", en „om deser oorsaken wille" ging hij naar het stadhuis en, staande voor de „heeren van Goederee", zegde hij „sijnen dinst" op, als reden opgevende „de moijtte, die hij met de classe hadde gehadt ende noch soude hebben, gelijck hij seijde te bemercken vuijt de brieven, die hij van die van den Briel ontfangen hadde." Vergezeld van een magistraat en een ouderling, ging hij daarop naar Den Haag om bij de Staten een „clachte" in te dienen tegen de Classe. De Classe diende eene remonstrantie bij de Staten in en daarmede zich gerechtvaardigd hebbende, nam zij Abraham Jansze opnieuw onder handen en ontzettede hem voor een tijd uit den dienst. Zulks deed zij niet alleen, omdat hij „onwettelick ende lichtveerdelick, sonder oorsaeck ende reden zijnen dinst opt stadthuijs opgeseijt"

en de Classe bespot en ten onrechte aangeklaagd had, maar ook op grond van andere dingen. De man werd beschuldigd van „groote familiariteyt" met de dochter van een glazenmaker. In plaats van, zooals hij vermaand was, dat meisje te vermijden, had hij haar steeds ten zijnen huize gebruikt voor het „wasschen ende schueren". Menschen, die gezegd werden betooverd te zijn, werden door hem ontvangen en geholpen en van dat „meesteren" trok hij „vuijl gewin" [1]). Hij stookte wel twist en oneenigheid; de huisvrouw van den baljuw had hij in haar eigen huis kwalijk toegesproken, „makende van haer pock mock". Deze en andere dingen, zooals dat hij wel onwaarheid gesproken had, achtten de BB. der Classis ergerlijk en bij het opmaken van het schuldregister oordeelden zij „het alderswaerst", dat hij „een zekere ordinantie van de Heeren Staten", hem gegeven op een door hem ingediend request, „in 3 plaetsen verandert oft vervalst" had, en om al wat zij na onderzoek bevonden hadden, werd den 24sten April 1597 Abraham Jansze door de Broeders der Classe „gesuspendeert van zijnen dinst totter tijt toe dat hij hem verootmoedicht, zijn schult bekent ende den Classe voldaen" zou hebben „om alsdan met advijs van eenighe naeste Classen (des noot zijnde) wederom totten dinst toegelaten te worden". Aan R. Donteclock en Cornelis Arentze werd opgedragen „te trecken in Goeree ende de suspensie van den predickstoel te vercondigen".

Dat de bedoeling van de Broederen der Classe was aan Goedereede zoo spoedig mogelijk een anderen leeraar te bezorgen, zegt ons wat een bladzijde verder in de Acta staat: „Is gesproken van den dinst van Abbenbroeck, ende is besloten dat men Goeswinus van Wijck sal bescrijven duer die van den Briel om hem voor te stellen de plaetse van Abbenbroeck ende Goeree". Goeswinus werd te Goedereede gepresenteerd. Met welk gevolg zeggen ons de Acta van 19 Mei 1597: „Is voorgestelt de oorsake waerom dese ver-

[1]) Abraham noemde wat die menschen hadden geen „tooverije", maar een „naturel. siecte" en zei dat niet hij, maar zijn huisvrouw zich met die menschen bemoeide.

gaderinghe bijeengecomen is, dwelck is dat N. Damius heeft rappoort gedaen van sijn ervarentheyt tot Goeree int presenteren van Goeswinus Picardi van Wijck, alwaer Abraham Jansze hem heeft laten hooren, als dat hij wel soude van Goeree vertrecken, bijaldien dat hij bij de broederen soude mogen in den Classe blijven ende eenighe conditie in deselve bediennen. Is besloten, dat men A. Jansze sal beantwoerden door onse scrift, hem daerin vermanende tot zijn boetveerdicheijt, volgende het oordeel des Classis, in zijn suspensie begrepen, ende tot een teecken van dien dat dese vergaderinghe goet achtet ende hem radet, dat hij hem metten iersten soude transporteren alhier binnen den Briel, ende dat de Broederen, dewijlle zij in cleijnen getaele sijn vergadert, hem niet en connen vaste toesegginghe doen van zijn versoeck, maer sullen hem alle behulp doen in de comende Classe, dat hem alle cristel. liefde ende behulp sal gescieden." De eerstvolgende vergadering der Classe had plaats in Junij 1597, en voordat die vergadering plaats had, gaf Abraham Jansze zijn begeerte te kennen, dat „zijne sake bij eenige naestgesetene classen afgehandelt" zou worden. Desniettemin kwam er bij de Classe een request in, waarin door den kerkeraad en den Magistraat van Goedereede verzocht werd „Abraham Jansze van sijn suspentie te willen ontslaen, opdat hij metten iersten wederom in zijnen dinst tot Goedereede mochte toegelaten worden, opdat hij daer die verstroyde gemeijntte (soo sij aengaven) soude mogen vergaderen ende door sijn dinst den armen beter soude connen geholpen worden." Door gecommitteerden uit den kerkeraad en den Magistraat werd dat verzoek ook mondeling op den 17den Junij 1597 overgebracht, waarop de praeses der vergadering zeide verwonderd te wezen over het verzoek, daar men wel wist „hoe ontstichtel. Abraham hem gedragen" had en dewijl „het de Classe door sijn beleijt vuijt der hant genomen was, overmits hij selfs begeert had dat zijn sake bij eenige naestgeseten Classen afgehandelt" zou worden. Aan Abraham Jansze, die mede verscheen, betuigde de praeses „verwondert te wesen, dat hij niet en was gebleven bij die goede belofte, die hij onlanx te voren door scrijven hadde gedaen, van metten iersten te vertrecken ende dien behulpich

te wesen, dien de Classe daer believen zoude te stellen tot een diennaer des woorts". Abraham verklaarde „dat hij niet anders en versocht dan metten Classe te vereenighen ende dan tevreden te wesen op een ander plaetse gestelt te worden, daert de broederen believen soude". De Broeders, „noch niet connende vernemen eenighe boetveerdicheyt van Abraham Jansze", bleven ongezind de zaak „af te doen", te meer omdat Abraham had „versocht dat sijn sake bij eenighe naestgelegen Classen afgehandelt" zou worden. Ook zij vonden dat het best en eenigen uit de Classen van Delft, Rotterdam en Den Haag kwamen den 17den Julij 1597 samen om de zaak „af te handelen". Eenige punten, in de sententie der Classe vervat, achtten zij „niet wel ende genoechsamel. bewesen", maar in andere, in de sententie vermelde punten had Abraham zich ook naar hun oordeel „vergrepen, merckel. in de onwaerheijden, bij hem gepleght int verhael van sekere requeste aen de Staten, mitsgaders in sekere lichtveerdige manieren van leven". Met de Classe van Voorne verklaarden zij daarom dat hij „wel weerdich geweest is voor eenen tijt van de actuele oeffeninge sijns diensts van Goedereede opgeschorst te worden, omme daernae met voorgaende schultbekenninge ende satisfactie weder totten voorsz. dinst opgenomen te werden". Na deze verklaring vervolgden zij: „verstaen mede bij forme van advijs opt stuck van sijn wederopneminge geraden te sijn, omme eenige consideratien, dat de suspentie, als nu een tijt lanck haer effect gehadt hebbende, mits schultbekenninge ende belofte van beteringe voor het toecomende, afgedaen werdde". Tot dat advies werden zij, zooals zij zeiden, vooral gebracht door den toestand der gemeente Goedereede en met 't oog op den wensch van den kerkeraad en den Magistraat dat Abraham weer te G. geadmitteerd mocht worden. Zij eindigden hunne uitspraak met deze woorden: doch dat de voorsz opneminghe niet en geschiede dan met dese expresse conditie, dat, oft geviele dat ymant de apparente valscheijt, gepleecht in sekere ordonnantie der Heeren Staten, hem, Abraham, als authuer van deselve valscheijt soude willen te laste leggen, hij alsdan terstont van de oeffeninge sijnnes dinst sal stilstaen, totdat hij sich daervan volcomentlijck ende den

rechte genoech zijnde sal hebben gepurgeert". In de Classicale vergadering van 29 Julij 1597 werd naar aanleiding van 't gegeven advies de vraag: of men Abraham weer tot den dienst toelaten zou, „indien hij het Classis genoech deed"? toestemmend beantwoord. Abraham bekende schuld en beloofde beterschap; eene door hem geteekende schuldbekentenis werd van den kansel te Goedereede voorgelezen, en hij werd weer, volgens besluit der Classe van den 29sten Julij 1597, hersteld in zijn dienst te Goedereede. Bijna een jaar later, den 17den Junij 1598, gaf hij aan de Classe te kennen, dat hij Goedereede wilde verlaten. In de Acta van dien dag staat: „Abraham Jansze heeft de Broederen des Classis voorgeleijt, dat, alzoo hij met onlust ende sonder hope van vruchten te doen in der stede van Goeree is dienende, soo heeft hij versocht aen de Broederen dat se hem souden willen van den dinst ontslaen om hem te begeven ergens in een stadt te woonen, ende ondertusschen naer een ander beroepinge te verwachten, mitsgaders dat de Classe voor een half jaer sijn plaetse voor hem soude willen bedienen". De kerkeraad van Goedereede kon in 's mans vertrek niet consenteeren en de Magistraten aldaar evenmin. Zij vonden de door hem opgegeven redenen ter rechtvaardiging van zijn verzoek „niet genoechsaem" (Acta van 28 Oct. 1598), en Abraham bleef nog eenigen tijd te Goedereede. Daar het gebleken was, dat hij „lichtelyck" van huis ging en „ettelijcke sondagen na den anderen sijne kercke niet en bediende", werd hij daarover door de Broeders vermaand en hij maakte „excuse" (Acta van 27 April en 21 Junij 1599). In de vergadering, waarin hij die „excuse" maakte, kwam hij terug op een reeds meermalen gedaan verzoek, dat uit het „Classeboeck somighe beschuldinghen, tot zijnen laste gestelt", geroyeert zouden worden, als zijnde, zooals hij zei; „onwarachtich ofte immers niet genoech bewesen". Ingeval de Broeders als vroeger „daertoe niet en wilden verstaen", wenschte hij daarvan eene „acte" te hebben. De BB. wilden van het royeeren niets weten, maar verklaarden zich bereid hem daarvan „acte" te geven. „De Broederen", aldus staat er, „hebben hem de acte niet en willen weijgeren, doch vermaent dat hij op de sake soude willen

letten ende hem tevreden houden, om alle inconvenienten te precaveren, want indien hij eenighe sake tegen het Classe aenname ende sijn beclach dede over de handelinghe des Classis, soude moeten van sijnen kerckendienst stille staen, volgende vuijtsprake bij de gedeputeerde der 3 naeste Classen gedaen, totdat de sake geeijndicht soude wesen. Ende Abraham Jansze heeft geantwoort, dat hij hem getroost hielt watter vuyt mocht volghen". In de Classicale vergadering van 19 Oct. 1599 werden twee missives ter tafel gebracht, door Abraham Janze aan N. van Dam geschreven, waarin Abraham persisteerde bij zijn verzoek, vroeger gedaan, „dat hij van sijnen dinst tot Goedereede ontslaghen mochte werden om te moghen vertrecken, met conditie dat de plaetse tot zijn profijt een half jaer duer de Classe bedient soude worden ende dat hem suijver attestatie soude werden gegeven." De Broeders besloten aan hem en aan den Magistraat van G. te schrijven „om te besien hoe verre de sake gebracht conde werden"; wat de attestatie betrof, zouden zij „tot zijner tijt naer behooren" doen. De Acta van 26 April 1600 hebben eene aanteekening, welke begint: „Alzoo Abraham Jansze, diennaer in Goerree, vertrocken is etc." De Naamlijst van predikanten, welke in het Notulenboek voorkomt, heeft vóór den naam van Abraham Jansze de aanteekening: „vertrocken Mey 1600". Deze aanteekening stemt niet overeen met de Acta, maar in ieder geval, in de eerste helft van het jaar 1600 is Abraham van Goedereede vertrokken. Na zijn vertrek stelde de Classe te Goedereede een onderzoek in en het bleek haar dat zelfs de Magistraat niet gezind zoude zijn Abraham „eenighe attestatie te geven van wegen sijn ongescict leven ende onordentl. vertrecken ende somige andere dingen", en ten gevolge van hare weigering om aan Abraham Jansze de verlangde attestatie te geven, en de waarschuwing die zij richtte aan de Classe van Waerden (Acta van 19 Junij 1600), adresseerde de leeraar, die te Waerder in den dienst wilde treden, zich tot het „Collegie van den Raet van State van Hollandt", maar de Classe bleef eene goede attestatie aan Abraham weigeren en maakte de zaak aanhangig bij de Synode (Acta van 7 Aug. en 11 Dec. 1600). Dat de Classe, ofschoon

Abraham na zijn vertrek niet naliet brieven te schrijven „vol schampere, spottelijcke ende injurieuse woerden soo tegens eenighe diennaren int particulier, als tegens de Classe int gemeen, welcke hij van groot ongelijck, ja tirannije" beschuldigde (Acta van 8 Aug. 1600), den leeraar niet ongezind was, toonde zij den 22sten Aug. 1601 door op een request van Abraham, houdende verzoek aan de Broeders „dat men in aenmerckinge van sijn hoochste armoede ende groote noot hem soude vergunnen 3 maenden vuijtte de gaige van Goedereede", te besluiten dat „men hem soude laten volghen anderhalve maent gagie". [1])

Volgens besluit der Classe van 7 Aug. 1600 werd aan die van Goedereede geschreven „dat zij haer bedincken" zouden „op een diennaer te beroepen, tzij ymant van de Classe, oft een ander met advijs van de Classe". In die missive presenteerde de Classe tevens hare hulp. Den 13den Nov. 1600 besloot zij te schrijven aan Albertus Selkaert, predikant te Vianen, en hem te verzoeken eens over te komen om te spreken over Goedereede. Het schrijven had het gewenschte gevolg niet, en eerst in Junij 1601 werd met succes een beroep uitgebracht op *Gielis Wycketoore* [2]) (dus schreef hij zelf zijn' naam); in de Acta is hij genoemd Egidius Jansze en Egidius van Wyckentoorn. In de vergadering van 21 Aug. 1601 diende „Egidius Jansze, diennaer des woorts voorhenen in Abbekercke in Noort-Hollandt", de vereischte attestaties in en werd hij aangenomen als lid der Classe. Dat hij een baljuw had, die niet onverschillig was voor de kerk, bleek den 12den Julij 1605, toen de baljuw van Goedereede ter vergadering van de Classe verscheen en met goed gevolg verzocht dat er iemand mocht worden gecommitteerd „om den borgemeesteren deser stede aen te spreken, ten eijnde de kercke tot haer behoorlijcke reparatie mochte gebracht werden". De Acta van 23 Jan. 1607 leeren ons dat Wyckentoorn toen overleden was, eene weduwe, kinderen en schulden nalatende. Opdat de schulden zouden worden betaald, werd herhaaldelijk de

[1]) Uit de Acta, die dit vermelden, blijkt dat de leeraar „onlanx van de Staten hondert dalders" had ontvangen.

[2]) Zie Acta van 26 Junij 1601.

hulp der Classe ingeroepen, en niet vruchteloos (Acta van 24 April, 18 Junij 1607, 22 April 1608, 28 April, 13 Jul. 1609). Ook liet zij zich niet onbetuigd, waar het de nagelaten kinderen gold. [1])

Op zijn verzoek kreeg de kerkeraad van Goedereede den 23sten Jan. 1607 verlof om Cornelis Damman, predikant te Ouddorp, te beroepen. In April 1607 had de Classe nog niets van de zaak vernomen en Willem Crijnsze werd opgedragen „die van Goederee ernstel. te vermanen, dat se haere kercke metten aldereersten met een dienaer souden versien". Na verloop van enkele maanden beriepen zij Nicolaes van Dam. In de Acta van 7 Aug. 1607 staat: „Is gelesen eene missive van de kercke ende Magistraet van Goedereede, waerin sij eenstemmich verclaren versoeckinge gedaen te hebben ende beroepinge op den persoon van den E. Niclaes van Dam, om sijnen dinst in de kercke van Goeree te gebruijcken, versoeckende door haren gedeputeerde dat de Classe believe de sake te bevoorderen ende haer daerinne behulpich te wesen, twelc van de Classe geerne haer toegeseijt is, mits dat de kercke van Goedereede daerin haer debvoir doe ende sal aen D. Damium vuijt den name des Classis eene missive gesonden werden". Van Dam, gewezen leeraar van Brielle [2]), kwam nog in 1607 te Goedereede. In de Acta van 16 Oct. 1607 leest men: „Daer is gesproken van den tijt, wanneer de gagie D. Nicolaï Dami, die nu onlanx tot Goederee gecomen is ende in den dinst bevesticht is, sal ingaen, ende die is bestemt den 1 Juli laetsleden".

(Wordt vervolgd.)

---

[1]) Thielmanus Cupus, predikant te „Nieupoort", deed niet te vergeefs een beroep op de Classe ter bevordering van de studie der zonenvan Wijckentoorn. Reeds bij 't leven des leeraars trok de Classe zich één zijner zonen aan. Zij recommandeerde hem herhaaldelijk, opdat hij te Abbenbroek als schoolmeester zou aangesteld worden (Acta van Junij en Oct. 1603). De man, die daar als meester fungeerde, had een „neerslach" gedaan, maar werd toch gehandhaafd door den baljuw en den Jonker van Abbenbroek, zoodat de Classe de zaak bij de Staten aanhangig maakte (Acta van April 1602, Junij, Oct. 1603, Aug., Oct. 1607, Apr., Junij, Oct. 1608). Toen Wyckentoorn te Goedereede was, had die gemeente een schoolmeester, die „niet alleen geen professie van de religie" deed, maar een dronkaard en een „wederspreker van de religie" was (Acta van April 1602).

[2]) Een naamlijst, in 't Notulenboek voorkomende, vermeldt dat hij „vertrocken" is „den laesten Octob. 1606". Er moet bijgevoegd worden „uit Brielle".

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Parlevinkers (XLI, 497). — Te Oud-Beierland verstaat men door *parlevinkers*, en hier is het 't echte vaderland dier mannen, kooplieden, die met een schuitje met haring of kaas overal heenvaren, maar voornamelijk naar België en Frankrijk, om daar hunne waar aan den man te brengen. Het grootste gedeelte des jaars vertoeven zij in den vreemde en slechts enkele malen in den loop des jaars bezoeken zij hunne geboorteplaats. Vooral te Gent, in Vlaanderen, is het aantal Oud-Beierlandsche parlevinkers zeer groot. Voorts noemt men hier ieder kleinhandelaar in kaas en visch, die met een handekar b.v. in de omliggende gemeenten rondrijdt om zijne waren te venten, een parlevinker.

Hier volgt eene verklaring van het woord. Ze is niet van mij maar, naar ik meen, gevonden door wijlen den heer A. Hoogwerf, geneesheer alhier. Hij leidde het woord af van „parler" en „vaincre" of door *praten overwinnen*, met andere woorden hunne waar zoo lang door *praten* aanprijzen, tot zij *„overwinnen"* d. i. hier, *verkoopen*.

O.-Beierland. J. KARREMAN.

Wolf of wolk? (XLII, 395). — De hr. Janssen v. Raaij heeft voorzeker gelijk, als hij „wolk" verdedigt. 't Zuid Vl. heeft mede wolk en wat opmerkelijk is, men denkt daarbij aan gezwollen, witte, wollige wolken, die men soms aan een regenbui ziet voorafgaan. Zij vertoonen zich vooral als eene massa opeen gepakte veeren zoodat men, ze ziende, onwillekeurig denkt aan wollig, zacht, donzig. G. P. ROOS.

Sel. — Wat is de reden dezer Mid.-Nederl. benaming voor Februari? Voorbeelden geeft Oudemans, Mid. Nederl. Wdbk. in:

Die Maerte die is harde stuer
Ende volcht der *Sellen* vaste naer.
HILDEG. GED. bl. 98, v. 51.

en:

Hoe die vrouwen hem [1]) verbliden
Sonderlinghen te lande waert [2])
In April, in *Sel*, in Maert.

Ibid. bl. 31, v. 76.

JAC. A.

Nog een volkslied (XLII, 391). — De geachte inzender van 't Nation. lied vergist zich in noot 2, bl. 392. Diepo Negoro wordt in dat lied niet bedoeld, maar Badr-Eddin, de trouwlooze Sultan van Palembang op Sumatra. G. P. ROOS.

Eest. — Men las onlangs van een eest of drooginrichting tot het verduurzamen van vruchten, groenten, enz. De Woordenlijst van De Vries en Te Winkel heeft zelfst. naamw. eest (manl.), eesting (vrouwl.), en een wkw. eesten. Wat is de etymologie van dit woord? Is 't reeds lang in zwang? De verduurzaming van vruchten, groenten enz. is van jongen datum. XY.

Dapper. — In 1712 verscheen te Nürnberg „*Delitiae orientalis*, Das ist die Ergötzlich- und Merkwürdigkeiten des Morgenlandes, Nach dessen vornehmsten Landschafften, Insonderheit Syriens, Und des gelobten Landes usw. Mit accuraten Land-Charten und Kupfferstichen gezieret, Und in Zwey Theile abgefassen von D. O. D. M. B. Nürnberg, In Verlegung Joh. Hoffmanns und Engelb. Strecks Wittiben. 1712" fol.

Dit moet eene vertaling zijn van een werk van den Amsterdamschen geneesheer dr. Olfert Dapper, in 1677 te Amsterdam uitgekomen. Kan iemand mij den juisten titel ook opgeven, ik vind dien nergens.

Amsterdam. TACO H. DE BEER.

De titel is te vinden in: Tiele, Bibliographie v. land- en volkenk. Amst. 1884, blz. 72, aanwezig ter Amsterd. univ.-bibliotheek. RED.

---

[1]) zich.

[2]) inzonderheid die op 't land wonen.

NALEZINGEN
OP OUDEMANS' MIDDENNED. WOORDENBOEK

DOOR

A. M. MOLENAAR.

(*Vervolg.*) [1])

Raazelen. Razende kallen. — Van Halmael, Overdaad en Gierigheid, 84:

Wat is 't? Hoe *raazeld* gy van zyn bankrot? het was
Ten zeeven uuren, dat ik hem heb gesprooken.

Raexel, Ketting. — Van Alkemade, Beschr. van Briele II, fol. 126: Dewelcke (Zeetonnen) naer heur groote geleit sullen worden aen goede yseren *raexelen,* ende met steenen gesonken.

Raexenen. Oprispen. — Ypermans, Traité de Médec. pratique, 98: Dan so *raexenen* si dicken om dat si dat wanen uut spuwen.

Rabbelen. Rammelen, verward spreken. — Apollo's Marsdrager, III, 158:

Spreek kort en duid'lijk, naar de waarheid...
Want al dat rabb'len geeft geen klaarheid,
Maar gij zijt, naar mij dunkt, het rabb'len zo gewend,
Dat *Rabbelaar* zig door het rabb'len zelfs niet kend.

Raden. Overleggen, aanleggen. — Vlaerd. Redenr. bergh. 72:

— Gij zult dat wel zo behendig *raden,*
En toonen in u daden, zulken eenvoudigheyt,
Dat niemant en zal achten met onderscheyt
Op u valsch beleyt, maer zal gelooven u dingen.

De *Bijdrage* heeft onderscheidene beteekenissen van dit woord; maar die, welke, naar het verband te oordeelen, alhier het best voegt, niet.

Raf raf. Haastig. — Don Quichot, II, 23: Die haestigheyt... als men maer speelt *raf raf.*

De *Bijdrage* heeft het woord in eenen anderen zin.

Rach. Mond, keel. — Van Rusting, Werken, I, 181:

Waar op de Goôn, met open *rachen,*
Begonden over luit te lachen.

Ramelen. Beramen, schikken. — Belg. Museum, III, 101:

Dits den adieu (naam van een gedicht), huut recreatien becleedt,
Gheramelt tsamen by my.

---

[1]) Zie Navorscher XLII, 293.

Rammoerte. Rumoer. — Antw. Spelen van Sinne, 271:

Neen gheen gheschal
Oft *rammoerte* en mach hier binnen geschien.

Ramot. ? — Antw. Spelen van Sinne, 604:

Hoe comdy int *ramot* hier tot desen spele?
Slechte en oock ele zijn met v bedroghen,
Sal ick hier gheenen dienst hebben?

Ramp. Pijn. — Antw. Spelen van Sinne, 230:

Bylo qualijck nichte
Ramp moet hij hebben in sijn ghesichte
Dat hij wilt consten leeren en gaen wercken.

De *Bijdrage* heeft het woord in andere beteekenissen.

Rancuer. Haat. nijd. — Antw. Spelen van Sinne, 152:

— borgherlijcke saken en polityen
Ook in gheestelijcke die de ziele verblijen
En therte bevryen van boese *rancueren.*

De *Bijdrage* heeft het woord uit Plantijn in gelijken zin, doch zonder voorbeeld.

Rantelen. Praten. — Westerbaen, Gedichten: II, 15:

Mijn oude sit en koost en *rantelt* vast en snapt
Terwijl het jonge goed noch niemendal en klapt.

Rantelinge. Gepraat. — Numan, Strijt des Gemoets, Voorsprake: Wordende deselve (de Nederlandsche poëzie) gebruyct tot dwase *rantelinge,* ydelheyt ende dorperheyt.

Rantsoeningh. Rantsoen. — Nootw. Vertoogh, 60:

Sijn ziel (heeft Hij) tot *rantsoeningh* ghegheven sonder schromen
Voor ons sijn bloet uytghestort met lyden groot.

Onder den vorm *ransoening* heeft de *Bydrage* het woord uit Kiliaan.

Rappianis. — Jan Rap. — Paffenrode, Gedichten 102:
Zie, we zullen daar niet zoo overloopen worden van allerhande *rappianis* en kanaalje.

Raspeel. Boef. — Despars, Cron. van Vlaanderen, IV. 153:
Oec wierter alsdoen een jonck *raspeel*... duer zijn tonghe ghestoken ende ghebannen.

Rasper. Boef. — Rodenburgh, Melibea, II, 27:

Ja 't erghert daeglijcks meer, men moet de echt verzaken,
Nu Vaer en Moeder van hun vruchten *raspers* maken.

Ravenin. Wijfjesraaf. — Rodenburgh, Melibea, II, 24:

— 't onderscheyd in 't beeld het diertjen niet op ooght.
De raven na zijn *ravenin* alleenlyck pooght.

Ravotmaker. Oproermaker. — Nieuwland, Letter- en Oudh. Verlustingen, III, 38: Hadt de *Ravotmaker* Semei deze kunst verstaan, het wegloopen en te rug halen van zyne slaven hadt hem het leven niet gekost?

De *Bijdrage* heeft het woord in eenen anderen zin.

Rebben (*Bij den*). Bij de ribben (Bastaardvloek). — Antw. Spelen van Sinne, 167:

Bij den rebben daer moest ick wel scherp op micken
Mijn Busse na quicken die wel vol en soet is.

Rebellen. Rebelleeren. — Vliss. Redens Lusthof, 130:

So teghen haeren Godt die haer placht te beminnen,
Dit Volck heeft *gherebelt*, dat hij daer 't al voor beeft,
Van haer gheweecken is, ghy sultse licht verwinnen.

Zoo ook *Negenthien Refereynen*, 15.

Redenen. Spreken. — Nootw. Vertoogh, 136;

Maer g'loovich paren (wij) ons met d' Hemels weerde Bruyt,
Die so soet *redent*, smeeckt, en lieflijck lock uyt minnen.

De *Bijdrage* heeft het woord zonder voorbeeld uit Kiliaan.

Redevestigen. Met redenen bevestigen. — Oudaan, Agrippa, 45: Zoo heeft hij tegen zijn Meester dus *geredevestigt*.

Reeksen. Verbinden. — Rodenburgh, Rodomont en Isabella, 52:

'k Gevoel my zelfs *ghereekst* aen liefdens strenge band.

Oudaan, Aandacht. Treurigheyd, 76:

Dus *reexten* ze aan elkandren,
Met reden sonder re'en, haer reden vol van re'en.

Reenen. Reinigen. — Anna Bijns, Referynen, III, 159:

Die thien leprosen met eenen woorde const *reenen*.

Reepen. Spoeden. — Antw. Spelen van Sinne, 695:

Hey, nu wil ick met vruechden nae huys gaen *reepen*,
En payen Lubbe, hoordyt ghy Luyte?
Oft anders sou tqueeckbert hanghen uyte.

De *Bijdrage* heeft uit Kiliaan het woord in den zin van „hoepelen". Deze beteekenis, figuurlijk opgevat, is dezelfde als die in bovenstaande regels.

Reghen. Regenen. — Maerlant, Spieghel Historiael, I, 58:

Doe bat Gode Moyses.
Hi dede quackelen op hem *reghen*
Tetene vleesch, dies wilden pleghen.

Regierich sijn. Regeeren, hanteeren. — Const-thoon. Juweel, 27:

So wilde ik wel dat u veel ongheluck benaude;
Ja dat ghy nimmermeer vreucht noch deucht anschaude,
En altijt verflaude in al dat ghy *sijt regierich*.

Recht-stoel. Rechterstoel. — Vlaerd. Redenr. bergh, 207:

Alzo elck na sijn doen sal moeten loon verwachten,
Als bij voor den Recht-stoel Christi sal moeten staen.

Reyen. Loopen, verspreid worden. — Vlaerd. Redenr. bergh, 443:

Wat hoortmen in de stadt? wat *reyter* langs de straot?
Wat eyscht de Borgery? men roept om den Senaet.
Hoe komt dat sij haer nu in waepen laten vinden?

De *Bijdrage* heeft het woord in eenen anderen zin.

Reyeren. Trillen. — Marnix, Psalm 55, vers 5:

Mijn hert uyt ancxt end' benautheden
Beeft ende *reyert* in mijn leden.

De *Bijdrage* heeft het woord zonder plaats uit Kiliaan en Plantyn.

Reyeringe. Beving. — Marnix, Psalm 55, vers 6 (proza): Vreese ende *reyeringe* is my overcomen.

Reynighen. Regenen. — Despars, Cronycke van Vlaenderen, III, 197: Tcontinueel *reynighende* sleggerigh weder, daer die zaytijt grootelicx by verachterde.

Reysich. Bevaarbaar. — Antw. Spelen van Sinne, 365:

Sy hebben die wilde zee
Met arbeyde eerst veylich en *reysich* ghemaeckt.

De *Bijdrage* heeft het woord in meer dan ééne beteekenis. In *Reysighe wegh*, uit Kiliaan opgeteekend, in den zin van „opene en begaanbare weg" nadert het begrip aan dat van „bevaarbaar."

Reysman. Reiziger. — Rodenburgh, Aandachtigheydt, 5:

Laat ons ons achten nu *reysmannen* all' te weesen
In wildernis der werld...

Recreaesheyt. Verheuging. — Antw. Spelen van Sinne, 300:

Maar discordie rasende met dwaesheyt
Houdt dees *recreaesheyt* van therte vol minnen.

Zie ook aldaar 319.

Remeltaal. Wartaal. — Bartelink, Beemster Kermis, 8:

— zulk een *remeltaal*
Alleenlijk uitgebromd om 't klinkende metaal.

Zie ook aldaar, 29.

Remmelen. 1°. Onkuisch leven. — Van Dam, Thyrsis Minnewit, I, 167:

Blyft hy niet op eene stal,
Maer hy *remmelt* overal.

2°. Tochtigheid aanduiden. — Oudaan, Uytbr. der Psalmen, I, 390:

(De geit) juygt met hupp'len, en bewegen;
Ze brengt een *remmelend'* geluyd,
Tot teken van haar welstand, uyt.

De *Bijdrage* heeft het woord in gelijken zin uit Kiliaan, doch zonder voorbeeld.

Rengelen. Ringelooren, kwellen. — Ogier, De Seven Hooftsonden, 94:

— datse (ontuchtige vrouwen) de mans gelyck de Kinders *rengelen.*

Renighen. Schoon uitdrinken. — Vlaerd. Redenr. bergh, 215:

— ziet dat ghy 't wel *renicht,*
Dan zijn wy nu vereenicht. —

Rent. Portie. — Vliss. Redens-lust-hof, 18:

Des morgens Brandewijn, dat is mijn oude *rent,*
Een muddeken of twee, dat ben ick soo gewent.

Respaille. Schelm. — Antw. Spelen van Sinne, 258:

Go twist ghy sijt een oolijcke *respaille*
Die alle de werelt groot stelt in roere

De *Bijdrage* heeft het woord onder den vorm *respeel* uit Kiliaan opgeteekend.

Reuck-ruchtigh. Reuk afgevend. — Huygens, Korenbloemen, II, 145:

Die pen geraeckt' in brand; die brand sloegh in 't papier;
Van die papiere vlamm ontmoete my tot hier
En 't luchterlage licht, en 't *reucke-ruchtigh* roocken.

Reuteligh. Ruischend. — Van Mander, Bucolica, 69:

Zaeyt terwe blond daer ghy eerst hadt vergaert
Het grove zaedt met *reutelighe* schocken.

Ridderen. Een vroolijk leven leiden. — W. D. Hooft, Klucht van Stijve Piet, 15:

Wil hy dan altemet iens 's nachts uyt *ridderen* gaen,
Dat mach hy dan vry doen van syn jaerlykse blaen.

Haat en Nijdt, 14:

— sey hy niet dat hy sou met mijn uyt *ridderen* gaan —
En dat hy my hondert pond tot een voorwaerd sou maken?

Rijf. Hark. — Hoogvliet, Ovidius Feestdagen, 32:

De ploegos zwichtte voor het brieschende oorlogspaert.
Het schuffelyzer, en de *rijf,* voor 't glimmendt zwaerdt.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan zonder bewijsplaats.

Rijffelen. 1°. Het minnespel bedrijven. — Phantasia, 2:

Een ander denckt, jy hebt te voren t'saem *erijffelt.*

2°. Los daarheen treden. — Valentijn, Werken van Ovidius, I, 122; Gaat sy *rijffelen* langs straat, sy betoovert my met haar trippelen.

De *Bijdrage* geeft uit Kiliaan aan dit woord den zin van „wrijven", waarvan de tweede beteekenis eene wijziging zou zijn. Mogelijk behoort de eerste tot die van „dobbelen", in den algemeenen zin van „spelen", door Kiliaan vermeld, en dan met figuurlijke toepassing.

Rilsugten. Met rilling zuchten. — Valentijn, Werken van Ovidius, II. 46. De strijdbare Pallas.... *rilsugtte* met sulken ontroering.

Rimp. Rimpel. — Baardt, Deugdenspoor, 321:

Dat (het geld) lijdt niet dat me *rimpen* telt;
Dat maeckt de druypend' Oogen heel.

Rimpelneuzen. Optrekken van den neus. — Schonck, De Strijdt der Reuzen, 73:

De Saters doen, door *rimpelneuzen*
En schertzend lagchen, —

Ringelen. 1° Slingeren. — Valentijn, Werken van Ovidius, I. 23: Die haar broeder verscheurde en de leden over 't veld *ringelde.* Zie ook aldaar, II. 68, 86, 87, enz.

2° Naam van zeker spel. Welk? — Blommaert, Geschied. van de Kamer van Rhetor, te Gent, 8: Verder staen boeten vastgesteld tegen dengenen... die gedurende de vergaderingen eenig wetspel voorstelde „daer men gelt met vertieren mach, als dobbelen, *ringhelen,* queecken, verkeeren, kneylen, poutrainen, quarten, knufflen, of ander ongheoirlooft spel."

Ringen. 1° Eenen ring in den neus doen. — Meerman, Bootmanpraetje, 78: De swerte Verckens, die altijt mijn Vaers thuijn omwroeten, en die niemant *ringhen* en kan.

Zoo ook Wagenaar, Beschr. van Amsterdam, I. fol. 30 en 127.

2° Beteugelen. — Wtenhove, Hondert Psalmen Davids, 119 verso:

Al wouden my vele menschen omringhen,
Ick hoopse, door 's Heeren naem, wel te *ringhen.*

Hofferus, Poëmata, 290:

Toont, ô God, op dese tijd,
Dat ghy Heer van 't water sijt,
Dat ghy dat bepaelt, end *ringht.*
Dat ghy dat als eyghen dwinght.

3° Opeenhoopen. — Marnix, Psalmberijming, Psalm 2, vers 1:

Hoe gaet dit toe, dat d' Heydens soo te gaer
Met groot ghewoel haer rotten ende *ringhen?*

Ringheneeren. Regeeren, prijken. — Nootw. Vertoogh, 93:

— dijn zaet sal ick vermeeren,
Als Sterren inde Lucht soo sult ghy *ringheneeren.*

De *Bijdrage* heeft het woord ook, met verwijzing naar Moltzer, *Bibliotheek van Middeln. Letterkunde.*

Rins. Frisch, krachtig? Const. — Reick Beroep, 126:

In plaets van vreed' den Prins, is uyt liefde ghecomen.
Den rechten wech ons wijst d' ervarentheyt oock jent

Ons schenckt seer milt en *rins*, dat wy niet als den lomen
Doen dat daer twisten rijst om zijn woort hier present.

Indien ik deze plaats hier wel versta, dan is *rins* hier hetzelfde als *Rijnsch*, dat ook wel met *i* wordt uitgesproken en figuurlijk gebruikt ook den zin van „frisch" heeft.

Rijpradich. Rijp van raad, oordeelkundig. — Vlaerd. Redenberg, 95:

Drie-eenich eewich Godt het *rijpradich* verstant
Dat u Majesteyt plant in dees' getrouwe grysen,
Wil ick om u, om haer, en om myn eer bewysen.

Roep. Beroep. — Antw. Spelen van Sinne, 162:

Een exempel der duecht, dat tot crachticheyt
Des lichaems en der zielen midts tswercx bethoogen
Streckt, dat wy ons alle toe souden pooghen
Toch elck in sijnen *roep* door der liefden bant.

Roemronken. Pochen. — Van Swaanenburg, Arleq. Distelateur 160: De goden der aarde te eeren, en te *roemronken* op de tropheen der Reuzen.

Roffel. Schaaf. — Pels, Gebr. en Misbr. des tooneels, 38:

— van de Taal,... Rym en Styl,
Die de Overzetter met geen *roffel*, 'k zwyg een vyl,
Heeft overloopen: —

Roffelen. 1° Praten. — Van de Venne, Belacch. Werelt, 32:

Hoor wat deusen Slocker raast,
Laft, en *roffelt*, fleemt, en blaast.

2° Trekken. — Van Swaanenburg, De Vervrol. Momus, 88: Met Elies Zoonen de grootste brokken te *roffelen* uit de ketel.

De *Bijdrage* heeft het woord in eene andere beteekenis.

Rogghelinghe. Gerucht. — Despars, Cronijcke van Vlaenderen, II. 308: Rees er wederomme van nieus een nieuwe *rogghelinghe* van orloghe... maer Godt gaf die gracie dat zij emmers eens wierden eer mer tot vechtene quam.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan, in den zin van „oproer, opschudding", die aan de bovengenoemde verwant is.

Royeren. Roeien. — Tuinman, Fakkel, 305: Die sciplieden gingen rot ende *royerden* dat scip, mer si en mochtens niet verroeren.

Rockelen. Berokkenen. — Van Wevelinchoven, Elpenor en Rodope, 36:

Den zielvermoorder heeft ons al dit quaet *gerockelt*.

Rocken. Ophitsen. — Leven van Marcus Aurelius, 184 verso: Dat sy u en ons vermanen, segghende, peys, peys; ende daerna int secreet niet en *rocken* dan tot oorloghe en twist.

De *Bijdrage* heeft dezelfde beteekenis uit Kiliaan, doch zonder voorbeeld.

Rombomben. Weerklinken. — Wellekens en Vlaming, Dichtl. Uitspanningen, 210:

'k Hoor liever.... naar Amarillis zingen....
Dan raazende oorlogstoon *rombomben* door de lucht.

Romfel. Oneenigheid. — De Honigbije, II. 25:

Schaaft geene met zijn neus de baan van *romfels* klaar.

Romfelen. Snuiven. — Levens van Plutarchus, fol. 294 verso: Soo lange als hy het ('t paard) sach *romfelen* ende blasen van gramschap.

Rommeling. Rommel. — Bleyswijck, Beschr. van Delft, II. 635: Cordewagens, Aerdmannen, Horden, matten van Bruggen en andere *rommeling.*

Rompeltjen. — Kleine oneffenheid. — Don Quichot, II. 71:

Daer is geen so gemakkelyken weg, die niet een *rompeltjen* heeft.

Rompen. Rimpelen. — Baardt, Deugdenspoor, 335:

Wiens aensicht staet geschrimpt, *gerompt,*
Als oftet van den Hekel comt.

Ronfelen. Ronken. — Levens van Plutarchus, fol. 351: Daar nae sliep hy een diepen slaep, sulcx dat de gene die buyten de camer waren hem wel hoorden *ronfelen.*

Ronck. Schor. — Rodenburgh, Alexander, 16:

Het maeckt my *ronck* en haersch, en yets onlieflijck voel,
De schellen zijn wel heet, maer 't hert is zuur en koel.

Ronckigh. Schor. — Rodenburgh, Keyser Otto den Derden, III. 26:

Verhaerst en *ronckigh* is mijn stemme door 't ghesteen.

Ronnijcken. Blaten. — Levens van Plutarchus, folio 205:

Met briesschen van een peert, ende het *ronnijcken* van een bock.

Rooyroey. Gerechtsdienaar. — Antw. Spelen van Sinne, 372:

Hooft vol oorloghen du bist wt ghedaen
Pact u wter stadt dit ick niet en verswijghe
En maect dat u de *Rooyroey* niet en crijghe.

De *Bijdrage* heeft het woord onder den vorm *Roode roede* in denzelfden zin uit Kiliaan.

Rooste (*Ten*). ? — Van Rijssele, Spieg. der minnen, 21:

Begheerte van hoocheyt.
Ware dit (die man) niet eerlijck voor een vrouwe?
Vreese voor schande.
Ende daer toe rijck en machtich van goede.
Begheerte van hoocheyt.

Siet seg ick *ten rooste,*
Vreese voor schande.
Doet als de vroede.
Begheerte van ioyeusheden,
Vreese voor schande.
Ende locket voghelken.

Rousemousen. Rumoer maken. — Werken van Rabelais, I. 82: Sijn drinkebreurtjes... waar mee hy dan *rousemousde,* en poijde en pluisde.

Ruggelen. den rug toekeeren. — Trip, Tijdwinst, 39:

Hoe nu! dan treedge toe, dan *ruggelt* gy my weder.

De *Bijdrage* heeft het woord in andere beteekenissen.

Ruilebuit. Ruil. — Van Elverveld, De Verstandzoekster, 5:

— 'k Ben met die *ruilebuit*
Wel in myn schik, ik ruil een daalder voor een duit.

Ruischenen. Ruischen. — „Bekker, Betov. Wereld, IV. 196: Hoorden beiden iet om hen henen *ruischenen,* eindelijk met een groot gebulder by sich nedervallen.

Ruysing. Rumoer. — Don Quichot, I. 364: De Dienaers... maekten sig omtrent hun Jongen Heer, op dat hy in deze *ruysing* niet ontloopen sou. — Oudaan, Uytbr. over Job, 12:

Dus zit hy flau, en moedernaakt,
Op eenen mishoop, 't zy zyn huyzing
Of legt vernielt in d' eerste *ruyzing,*
Of hem te grooten bangheyd maekt.

Ruysschen. ? — Antw. Spelen van Sinne, 336:

Wy sullen hem besteden sijn gheldeken daer
Oft hyt al met *ruysschen* hadden ghewonnen.

De *Bijdrage* geeft de volgende beteekenissen van dit werkwoord op: „Vroolijk zijn, tieren; met geweld op iets aanvallen; roesen, geruisch maken, luidruchtig zijn; met snelle vaart voortgaan; geilritsig zijn; krabben, krauwen, wrijven."

Ik weet niet, of eene dezer beteekenissen hier past. Naar het mij voorkomt, geene.

Uit Kiliaan heeft de *Bijdrage* het naamwoord *ruysscher* in den zin van „afzetter, struikroover." Mag men nu aannemen, dat ook een werkwoord in die beteekenis in gebruik is geweest, dan zou deze in bovenstaande regelen goed passen.

Ruysscher. Afzetter. — Antw. Spelen van Sinne, 277:

Hier arbeyt armoe met quaden verstande
Roovers, *ruysschers*, dieven in eenen bande
Moort en woecker brengt armoe te lande.

Zie het vorig artikel.

Ruytersche blancke. Munt van 11 penningen of $3\frac{1}{2}$ cent. — Antw. Spelen van Sinne, 596:

Wuyte.

Wat gelt toch den brief, lief coopman van vlasse?
Segt my toch cremere den naesten coop.

Cremere.

Een *ruytersche blancke* den heelen hoop,
Dats seventien drijckens, ten mach niet falen.

Ik heb de gegeven verklaring uit de *Bijdrage* overgenomen, die haar aan Kiliaan heeft ontleend.

(*Wordt vervolgd*).

Zangwijzen. — Gaarne vernam ik of er muziek nog bestaat en waar ze te vinden is van de volgende liedjes uit het Groot Hoorns (enz.) Liede Boek:

Dl. 1. p. 35. Wel heeft Salomon geseyd Ydelheijt — waarschijnlijk ook gebruikt voor de eerste rei in Vondels David in Ballingschap „Zingt ter eere van de Kroon, Nu de Zoon"; en voor Jan de Regts Koolzang: „Die dees wereld wel beziet En bespiedt."

p. 100. Wel wat klinkt daar in mijn ooren Lief om hooren („Stem: Polyphemus aan de strande" staat er boven — en boven vele andere liedjes).

p. 107. Vive le bon prins Henderik.

p. 111. Poca vinum, poca vinum.

p. 170. Treurd edel huys Nassouw (aangehaald: waar zijn de woorden te vinden?)

p. 220. Tsa Trompen en Trompetten.

p. 230. Het sat een oud manneken van tachtentig jaren.

Dl. 2. p. 51. Ik prees wel eer Uijt liefde teer (Stem: Boure).

60. Regtschapen Bruijloftsgasten (Stem: Wel goedenavond Neeltje).

95. Ik breng je een Hollands Roemertje.

100. Daphne soet herderinne (Toon: Si cest pour mon pucellage).

130. Ik heb een Les gekregen.

153. De Wapensmeden van Jupijn (Stem: Wy liepen lestmael).

195. Hier sitten wy in Gloria.

291. Geen grooter vreugd op aard. (Stem: Schoon dat ik onder 't Groen.)

W. Z.

De mansnaam Lein (XLI, 334, 488, 552; XLII, 82). — De vrouwennaam Leintje (ik schrijf altijd Lijntje), komt ook hier te Oud-Beierland en in de omliggende dorpen voor; althans onder mijne scholieren ontmoet ik weleens, ofschoon niet veelvuldig, een Leintje. Ook in Zeeland (zie voorgaande mededeelingen) komt de mansnaam Lein voor; zoo woont o. a. te Kortgene op Noord-Beveland, een zekere Lein Maas, koopman. Nu heb ik altijd gemeend, dat Lein eene verkorting was van Kolijn, waarnaar de plaatsnaam Kolijnsplaat genoemd is en welke naam ook voorkomt in het bekende hoewel oude volksdeuntje:

„Kolijn een brave boerenzoon,
„Het puikje van de dorpelingen", enz.

en daarom schreef ik Lijn en Lijntje.

De afkomst van Gelein is aannemelijk. Ook komt in Zeeland, met name te Zieriksee en op een paar dorpen in Schouwen, de familienaam Geleinse, van dat Gelein afgeleid, voor. Ik kende ten minste 25 à 30 jaren geleden te Zieriksee eene familie, die den naam Geleijnse voerde en, als ik het mij wel herinner, van Haamstede of Renesse in „de stad" was komen wonen.

O.-Beierland. J. KARREMAN.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Van Ourijk (XLII, 281). — *Johan van Ourijk*, solliciteur militair te 's-Gravenhage, aldaar gest. 26 Maart 1724, tr. te 's-Gravenhage 21 Nov. 1690 *Cornelia Doll*, geb. te 's-Gravenhage 5 Febr. 1661, ald. gest. 2 Juli 1731, eene dochter van Jasper Doll, Balthsarsz en van Johanna van Riebeek.

Zij verwekten drie kinderen:

1°. *Mr Hendrik van Ourijk*, geb. te 's-Gravenhage 8 Dec. 1691, gest. 26 Juni 1753, secretaris der generaliteits muntkamer, en burgemeester van 's-Gravenhage, geh. den 24 Maart 1726 met *Maria Mulder*, overl. 10 Augs 1743.

Deze hadden vijf kinderen, t. w.:

a. *Cornelia van Ourijk*, geb. 2 Augs 1729, gest. 21 Nov. 1774, geh. 4 Maart 1757 met M. van Marken.

b. *Lambert van Ourijk*, geb. 11 Oct. 1730, gest. 5 Juli 1735.

c. *Jan Caspar van Ourijk*, geb. 5 Oct. 1733, gest. 16 Oct. 1734.

d. *Willem van Ourijk*, geb. 16 Oct. 1734, jong gestorven.

e. Een den 5 Juli 1735 geboren en kort daarna gestorven kind.

2°. *Margaretha Cornelia van Ourijk,* geb. te 's-Gravenhage 27 Jan. 1695, ongeh. gest. 3 Jan. 1715.

3°. *Caspar Balthasar Doll van Ourijk*, geb. te 's-Gravenhage 22 Maart 1697, gest. te Dordrecht 20 Mei 1777, burgemeester van Dordrecht, geh. aldaar 28 Mei 1724 met *Anthonia van Wezel*, geb. te Dordrecht 10 April 1707, gest. 13 Mei 1772.

Uit dit huwelijk werden twaalf kinderen geboren:

a. *Jan Hendrik Doll van Ourijk*, geb. te Dordrecht 6 Juli 1725, gest. te 's-Gravenhage 14 December 1804, kapitein ter zee voor de admiraliteit op de Maas.

b. *Mr Damas van Ourijk*, geb. te Dordrecht 22 Aug. 1726, st. op Negapatnam 26 Dec. 1755, fiscaal op de kust van Coromandel, geh. 27 Aug. 1754 met *Maria Elisabeth van Coeverden*, gest. 29 Juni 1759.

Hunne dochter *Anthonia Maria*, geb. te Negapatnam 6 Aug. 1755, gest. te Dordrecht 31 Juli 1824, tr. te Dordrecht in Sept. 1798 met *Mr Jan Hoeufft*, geb. 27 Dec. 1755, gest. te Dordrecht 14 Dec. 1825, arrondissements-ontvanger aldaar, een zoon van Samuel Hoeufft, predikant te Breda, en van Jacoba Elisabeth Peijsel.

c. *Cornelia van Ourijk*, geb. 2 Juni 1728, gest. 22 Mei 1729.

d. *Geertruida Anthonia van Ourijk*, geb. 20 Aug. 1729, gest. 3 Maart 1733.

e. *Cornelia Johanna van Ourijk*, geb. 13 Oct. 1730, st. te Dordrecht 26 Maart 1804.

f. *Hendrik van Ourijk*, geb. 3 Dec. 1731, gest. in 1732.

g. *Hendrik van Ourijk*, geb. te Dordrecht 27 Augs 1733, tr. 1° 10 Juni 1770 met *Catharina Veldhoven*, gest. te Dordrecht 23 Jan. 1773, bij wie hij twee kinderen had.

aa. *Caspar Anthony*, geb. te Dordrecht 7 April 1771, geh. in April 1806 met ..... Noorthoek, wede van Willem Stewart.

bb. *Cornelia Albertina*, geb. te Dordrecht 11 Januari 1773, gest. te Rotterdam 11 Dec. 1846, geh. in Sept. 1798 met Adriaan van Charante, geb. in 1775, gest. 8 Oct. 1824 te Rotterdam.

Hij tr. 2° te Schiedam in Mei 1774 met *Maria Voogd,* geb. 27 Sept. 1732.

h. *Barthout van Ourijk*, geb. 10 Febr. 1736, gest. 18 Aug. 1738.

i. *Sara Petronella van Ourijk*, geb. 19 Febr. 1736, gest. 23 Juni 1736.

j. *Barthout van Ourijk*, geb. te Dordrecht 23 April 1737, ald. gest. 10 Febr. 1810, burgemeester van Dordrecht.

k. *Maria van Ourijk*, geb. te Dordrecht 15 Maart 1742, geh. in Juni 1782 met Mr Adolph Herbert van der Meij van der Linden, geb. te Rotterdam in 1739, ald. overl. 16 Sept. 1806.

l. *Caspar Anthonie van Ourijk*, geb. 9 Aug. 1743, gest. 31 Maart 1754.

Zutphen. MR. P. A. J. V. D. B.

Geslacht Van Vondel — Van de Vondele. — Bij K. B. van 5 Febr. 1863, n° 66 (Handelingen van den Raad van State, Afdee-

ling voor de geschillen van bestuur, 's-Gravenhage, Gebr. Belinfante, II. 77) werd een geschil beslist tusschen de gemeentebesturen van De Leek en Oost-Stellingwerf over het domicilie van onderstand van Anne Joost van Vondel, arbeider, geb. 26 Febr. 1797, te Niebert, zoon van Joost Annes van Vondel en Wietske Relofs. Hij had eene zuster genaamd Grietje Joost van Vondel.

Bij decreet van den President der Fransche Republiek van 14 October 1882 werd „le sieur Van de Vondele (Philippe-Jacques, ébéniste, né le 30 juin 1831 à Stalhille (Belgique), demeurant à Paris" gemachtigd om zijne woonplaats in Frankrijk te vestigen, ten einde er zoo lang hij er zoude verblijven burgerlijke rechten uit te oefenen. (Bulletin des lois, partie supplémentaire, 1883, II. 909.) MR. C. BAKE.

Huyckqueslooth (XLI, 458, 598). — In het „Monatsblatt d. k. k. Herald. Gesellsch. „Adler"", no. 51, Wien, März 1885, S. 212, wordt gevraagd naar de „Familie von Hoyquesloot, welche von den flandrischen Robertsart von Hoyquesloot (Gold. Löwe in Grün) abstammen sollen"; en in de „Deutsche Herold" d. z. j. nr. 6, S. 73, door Clem. Menzel, uit „Sangerhäuser Kirchbüchern von 1639—1800, medegedeeld: „von Leutsch, David Ernst, kapitän im Prinz Clemens von Sachsen Inf.-Reg., † 1771 im Juni. Ux. Christiane Eleonore geb. von Hoyckesloot. Kinder: 5. Die Mutter ist die Tochter des Lieutenants Hermann Levin von Hoyquesloot, der vom Jahre 1722 an sich einige Zeit im Städtchen Walhausen aufhielt und hier Grundstücke erwarb. Siehe über diese Familie die vom Herrn Graf v. Oeynhausen mitgetheilten Nachrichten, Herold Jahrg. 10, S. 73. Als Pathe erscheint 1761 noch der Obristlieut. Lazarus v. Leutsch". — Graaf O. zegt ter b. a. pl.: „Diese familie scheint ihrem Namen nach aus den Niederlanden zu stammen und kam nach Deutschland zuerst in der Person des *Heinrich von H.* Derselbe war schwedischer Rittmeister und lag i. J. 1635 bei der Occupation des Bisthums Paderborn durch die Schweden auf dem Gute Merlsheim, welches die Wittwe Margarethe Elisabeth (geb. 1609) v. Oeynhausen, geborene v. Oeyenhau-

sen, bewohnte. Diese war die Tochter des Anton v. O. und der Margarethe v. Hake und hatte in erster Ehe am 21 August 1625 Anton Gabriel v. Oeynhausen geheirathet, welcher 1632 starb. Im Jahre 1634 heirathete sie Heinrich von Hoyquesloot, welcher sich im Besitze des erledigten Lehngutes Merlsheim bis 1635 behauptete und es schliesslich nach langen Processen gegen 5800 Thl. Abfindung an die Familie von Kettler abtrat, welche der Bischof von Paderborn damit belehnt hatte. Er zog darauf, nachdem er es inzwischen in französischen Diensten zum Major gebracht hatte, auf das Gut Erdeborn in der Grafschaft Mansfeld und erwarb auch die Pfandschaft des halben Gutes Oberdorf bei Sangerhausen. Im Jahre 1666 erschoss er aber den gleichfalls zu Oberdorf begüterten Hans Wilhelm v. Morungen und wurde dafür zu Sangerhausen enthauptet. Seine Wittwe starb zu Erdeborn 1678 und wurde 12. Mai begraben. In einem Briefe von 1655 spricht er von „vielen Kindern", von welchen nur folgende bekannt sind: 1. Lucia Magdalene. 2. Justus. 3. Heinrich Levin. 4. Otto Heinrich. 5. Johann Otto zu Erdeborn, starb 1697 (liet o.a. 4 zonen na bij Anna Lucia v. Winninck a. d. H. Scharffenberg, im Stifte Münster, † zu Erdeborn 7. Nov. 1728), onder welke: *a.* Hermann Levin, siehe unten. *b.* Wilh. Friedr., 1720 als Lieutenant zu Wolferoda genannt. *c.* Friedr. Christian. *d.* Jobst Burchard. *e.* Elisab. Anne Wilhelmine Sophie, starb 26. Sept. 1711 am kalten Brande und wurde 29. d. M. zu Erdeborn begraben.

Hermann Levin war Lieutenant und Herr zu Erdeborn; er heirathete Eleonore Elisabeth v. Germar, als deren Mütter 1720 Elisab. Christ. v. G., geb. v. Bülow aus Berga, und als deren Bruder der Rudolstädische Regierungs-Assessor Adam Heinrich v. G. genannt wird. Aus dieser Ehe entsprangen: *a. b. c. d.* (allen jong gestorven). *e.* 1722 den 25. Octob. eine Tochter, welche in der Nothtaufe die Namen Christiane Eleonore erhielt. „Am 3. Octob. 1724 ist dann die Frau Eleonore Elisab. van Hoyquesloot, geb. v. Germer, an der Mutter-Wassersucht gestorben und nach deren Ableben in ihrem Lager ein junges todtes Fräulein gefunden worden." Später wird die Familie in den Kirchenbüchern von Erde-

born nicht mehr genannt. Das Wappen zeigt nach Siegeln im Schilde einen aufgerichteten Löwen, welcher auf dem Helme aus einem geflochtenen Korbe hervorwächst. Vielleicht vermag einer unserer Leser noch weitere Mittheilungen über die Herrkunft und den Ausgang dieses in der Adelslitteratur fast ganz unbekannten Geschlechts zu machen".

Deze familie schijnt ook in Noord- en Zuidholland bekend of van daar oorpronkelijk geweest te zijn. Mr. Joost Huygesloot, werd 18 Nov. 1562 schout van Hoorn, en werd als zoodanig in 1578 opgevolgd door Gijsbert Duyk, (te voren ook secretaris ald. Vgl. Balen, Dordr., bl. 1050; S. v. Leeuwen, Bat. ill., bl. 940), die wederom in 1581 tot opvolger had Dr. Nicolaes Boelissz. „Den 18 Nov. 1562 werd Mr. Joost Huygesloot, die eerst pensionaris van de stad geweest was, tot een schout gestelt in plaetse van Adriaen Wuy, diens saeken nu meest verloopen waren (zie hieronder), en was een seer civijl beleeft man tegens die van de religie, die hier onder hem in groote vryheyd saten, en ook uyt veel ander plaetsen van Holland, Utrecht en Zeeland, daer zij vervolgt werden, haer toevlucht herwaerts aen namen, niet zonder merkelijke verbetering van onse stad". (Velius, Chron. v. Hoorn, verm. door Centen, Hoorn 1740, bl. 288). „Heer Cornelis v. Dorp, ridder geslagen te Dordrecht, van coninck Maxamiliaen 1486 (vgl. Nobil. d. Pays-Bas, I, 13; Balen, a. w., bl. 800), was heere van Benthuysen eñ raet inden Haghe an. 1508; tr. eerst vrou Lijsbeth v. Almonde, eñ daernae vrou N. v. Boschuysen, dese sterf sonder oir. Hij won seven sonen, o.a. 1. Ian, heere van Dorp, die an. 1481 in den oorloge by Wtrecht gevangen wert; had getr. jouff. Catharina v. Abbenbroec, eñ wan een dr. Cath., die te man had den eenigen soon van Claes Corf v. Boschuysen, ontf. genl. over Hollant, maar sterf s. o.; 2. Cornelis, heere van D. nae sijnen broeder, vermelt an. 1497, had getr. jouff. Jozijne v. Rotselaer uyt Brabant, eñ had maer een dr. Maria, die buyten consent van vrienden te man nam Ian van Huyckesloot, eñ wan mede een dr., in Brabant getrout." (Gouthoeven, Chron., Dordr. 1620, bl. 171; S. v. L., a. w., bl. 935.) „Ian v. Foreest, heeren Willemsz. (ex Adriana Hart v. der Woert?),

was burghem^{r}. te Haerlem (1469, 72, 75, 76, 80, 81, 85, 87, 93, schepen 1471, 73), en liet naer Cornelis v. F., (schepen ald. 1498), die te wijve had jouffr. Agatha Potter van der Loo, ende wan Ian v. F., die woonde opt huys te Oosterwijck (dat men nu Foreest noemt) by de Beverwyck, [1]) ende sterf an. 1554. Hij had een bastaardbroeder mr. Pieter v. F., burgem^{r}. te Haerlem (1543—45, 48—51, schepen 1539—42, 46, 52). Ian voorsz. hadde getr. jouff. N. v. Heuckesloot, Joosten dr. te Delft". (Gouth., a. w., bl. 174; S. v. L., a. w., bl. 966, en Hoogstraten, Woordbk. V. bl. 122, volgens welke Jan v. F., eerstgenoemd, zoon was van Adriaan, Jansz. ex Ida Cuser v. Oosterwijk; Naamreg. v. d. reger. v. Hlm.)

Jacob Joostensz. Houkesloot en Jacob Willemsz. Houkesloot, Welgeboren Mannen van Rijnland 1536. (S. v. Leeuwen, Costum. enz. v. Rijnl., Leyd., Rott. 1667, bl. 84).

„Ian Oem v. Wijngaerden (Godschalcksz., rentm^{r}. gen^{l}. van Holland 1434, eersten heer van Wijngaerden en IJsselmonde uit zijn geslacht, ex Marg. v. Alkemade, † wed^{e}. 1476) beerfde an. 1511 van sijn oom heer Floris v. Alkemade, het huys eñ goederen van Kroonesteyn by Leyden. Hy tr. jouff. Cath. bastaarddr. heeren Willems v. Egmont [2]), ende wan: 1. Godschalck, bailliou vanden Haghe (1497); 2. Willem, ridder en bailliu vanden Haghe an. 1512, tr. Maria Ruychrocx, hr. Philips dr. v. der Werve, ende wan Cornelis, tr. 1. Geertruyt v. Honthorst. 2. Maria, hr. Bouwens dr. v. Abbenbroec, en wan by d'eerste o.a. Joff. Anna v. W., tr. Ian v. Heuyckesloot, eñ wan 2 kinders, als Machtild, geh. met Ian v. Rutenberg ende Cornelis v. H., die tr. Lucretia, bastaarddr. van den heere van Assendelft, eñ wan jouff. Maria, woonende op het huys te Assenburgh". (Gouth., a. w., bl. 213; S. v. L., a. w., bl. 1051.)

„Johan v. Hoygnesloot (*sic*), heeft gedient ontrent 27 jaren,

---

[1]) Zeker in dit geslacht gekomen, door alliantie met dat van Cuser v. Oosterwijck, bastaard van Henegouwen-Holland.

[2]) Dat zij een bastaarddr. was, bevestigen Balen en S. v. L. niet; maar noemen haar Egmont-IJsselstein; tot een bastaardtak van welk geslacht zij denkelijk zal behoord hebben.

lieut. van de vaceerende comp. van capit. de Bont." (P. A. Leupe: Alphab. naaml. v. off. die bij e. komp. wenschen gepl. te worden; opgem. kort vóór of na het eindigen v. h. 12j. bestand, en mede-ged. i. d. kron. v. h. hist. Gen. te Utr. IX, bl. 166). — In het „Dagblad" van 25 April 1882, treft men, onder de „Familieberichten", aan: „Bev.: P. G. Nieuwkoop, geb. van Huiksloot, z., Delfshaven." M^0.

Lambert. — Wat is bekend aangaande de voorouders dezer Kralingsche familie, oorspronklijk uit Westfalen; het wapen is bij Rietstap Arm. Génér. 2e éd. dl. II, p. 11 als L. Rotterdam, zeer juist beschreven. — Uit eene geneal. blijkt dat Johannes L. omstr. 1730 met zijn huisgezin uit Weersen in het graafschap Teckelenburg naar Nederland overkwam, en zich te Kralingen vestigde. Wie waren zijne ouders? Hij had o. a. drie kinderen: Hendrik (*volgt*) *a*), Harmen (*volgt*) *b*) en Anna Christina, geb. Weersen, tr. Kr. 15 Juli 1764 Jan Gerrit Helmig, geb. te Weersen.

a. Hendrik L., geb. Weersen, tr. Kr. 18 Juni '47 Grietje Kleij, gedt. ald. 18 Mei '27, dr. v. Boudewijn Pietersz. Kleij en Maria Jan Leendertsdr. Krijgsman (ex Neeltie Dirks Herst), bij wie: *1*. Boudewijn, gedt te Kr. 28 Juli '48. *2*. Maria, gedt Kr. 21 Sept. '49. *3*. Johannes (*volgt*) *c*) *4*. Pieter, gedt Kr. 2 Sept. '53. *5*. Boudewijn, gedt Kr. 24 Juni '59, van wien nog afstamlingen bestaan [1]). *6*. Pieter, gedt Kr. 13 Sept. '61, schepen ald. en ouderling der Herv. Kerk, tr. Eva Nijgh dr. van . . . ? bij wie: Cornelis geb. '92, Maria, geb. '95 en Margaretha, geb. 1800, beide geh. m. Hendrik v. Oordt. *7*. Dirk, gedt Kr. 8 Jan. 1764. *8*. Willem, gedt Kr. 24 Feb. '68, tr. Johanna Nijgh [2]) bij wie Hendrik, gedt Kr. 20 Juni '90 en Cornelis, gedt 20 Oct. 1805.

---

[1]) Behoort daaronder Hendrik Lambert B.zn. geh. m. J. B. Muller, van wie eene dochter tr. H. N. Bax te Dordrecht en een andere dr. Johanna Jacoba † ald. 24 Aug. 1835, ruim 20 jr.?

[2]) Geh. te Rotterdam 26 Juni 1746 Johannes Nijgh, jm. v. Rijswijk, met Catharina Verbrugge, jd. v. Hulst. Ook te Gorkum komt Nijgh veel voor in die jaren.

b. Harmen L. geb. Weersen tr. Kr. 26 Oct. 1755 Elisabeth Notemans, geb. Alblasserdam, bij wie gedt Kr. Johannes 1 Aug. '56, Johannes 13 Sept. '61, Johannes 3 Oct. '62, Johannes 12 Aug. '64, Anna 20 Oct. '65 en Arij 29 Nov. '67. [1]).

c. Johannes L. Hendrikszn, gedt Kr. 18 Apr. 1751, schepen te Kr. '77—90 burgemr. ald. tr. 1° Heyltje Schrijver tr. 2° Kr. 11 Aug. '84 Johanna Schinkel, geb. Rotterdam, bij wie Anna Elisabeth, gedt. Kr. 25 Aug. 1805; bij de eerste: Hendrik, † 26 Dec. 1857, tr. Geertruida de Groot, bij wie: Johannes † '46, Heiltje Johanna † '82 tr. Richard Nierstrasz, Nicolaas geb. 1805 notaris te Rotterdam, Maria geb. '07 tr. W. H. Montauban v. Swijndrecht, Hendrik, Arnoldus, Jacobus Johannes en Gerard Hendrik L. tegenwoordig burgemeester te Kralingen.

L. H.

Sweertveger, Suerdfeger. — Wie kan iets aangaande dit geslacht mededeelen, en hoe is het wapen?

De volgende inschrijvingen vond ik in het Doopboek der Luthersche Kerk (oud-archief 's-Gravenhage).

15 Maart 1626, Tryntke Sweertveger. Vader: Hans Sweertveger. — Get.: Georg Wilhelm van Bartisdorf; Jonckhr. Rumnits der Junge; Tryntke Hoppe, en Lysbeth Johans.

28 Januari 1629, Mattheus. Vader: Ulrich Sweertveger. Get: Baron Creus; Johannes, camerling van de princesse van Orangie, ende syn huysvrouwe suster.

27 Sept. 1705, door ds. J. Spitzius, Eva Barbara. Vader: Christoffel Lauwerens Sweertveger (absent). Moeder: Anna Margrieta Sweertveger.

Get: Jan Wysevelt, Eva Barbara Swaartveger en Anna Elisabeth Swaartveger.

Groote Kerk. Den 3 Jan. 1752 begraven onder het comptoir wijle juffr. Baronia van Outhoff wed. Swartveger.

---

[1]) Misschien grootvader van Arie L. tr. Adriana Overgauw en Hendrik L. tr. Johanna Jacoba de Ridder, die o. a. tot kinderen hadden: Elisabeth, geb. 1805 en Arie, geb. 1806 te Kr.

Trouwboek Hoogduitsche Kerk. d. t. p.

9 Oct. 1774, door Ds. Willem de Koning: Pieter Draak Suerdfeger met Josina Frydriks.

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Tetterode. — *Nicolaas Tetterode*, geb. 27 Jan. 1715, predikant te Hoogkarspel, Noordwijk-Binnen, Dordrecht en laatstelijk te Amsterdam, overl. aldaar 27 Febr. 1773, zoon van *Jan* en *Anna Focke*, huwt 5 April 1740 met *Anna Cornelia Elisabeth Marcus*. — Uit dit huw. 3 kinderen: *Petronella Anna*, geb. 28 April 1741, *Hester Cornelia*, geb. 20 Sept. 1743 en *Jan*, geb. 9 Febr. 1745.

Volgens de Boekzaal (*1773*, Maart, bl. 360—62) zijn deze kinderen gehuwd. — Wie waren hunne echtgenooten? Ook opgaven betreffende hunne nakomelingschap zullen zeer welkom zijn.

A. B.

Piper (XXXIII, 41). — Francisca Maria P. was de vrouw van Jan v. Zeller, Pruisisch gezant te Lissabon, bij wie Margaretha Ursula Z., tr. 1732 ald. een nakomeling, zij 't dan ook niet in rechte lijn, uit het geslacht der v. Brederodes, n.l. Lodewijk Pieter v. Brederode, heer v. Bolwaard, Aarlanderveen, vrijheer van Vianen, ridder der Christus-orde (Portugal), te dien tijde cap. ter zee in dienst des konings van Portugal. Uit dit huwelijk, in 1737 te Lissabon: Hendrik Lodewijk Petrus v. Br., tr. 1760 Cornelia Maria Catharina Andrioli van Amsterdam.

Uddelermeer. A. AARSEN.

(In Mr. G. v. Hasselt's Geld. Oudhh. 1806, bl. 528, staat an. 1349 vermeld Gerardus Piper). JAC. A.

Kwartierstaat van Doornick (XLII, 599). — Borre beweert: „dat de moeder van Mechtild van Doornick niet Schenck kan wezen, zal men opmerken bij het lezen van D'Ablaing, Ridderschap der Veluwe, bl. 109 en 113." Het mag mij echter niet gelukken, dat uit deze plaatsen te zien. Op bl. 109 wordt vermeld Mechtild's broeder Hendrik, gehuwd met Aleyd van Bemmel, terwijl beneden

nog een, ongeveer een eeuw later levende, Mechtild van Doornick voorkomt. Op bl. 113 wordt de naam niet genoemd; mocht bedoeld zijn bl. 118, dan kan dit ook niet helpen, want de daar vermelde Mechtild leefde ook meer dan een eeuw na die welke met Gerhard van Arnhem huwde.

Uit de handschriften Van Rhemen op De Geldersche Toren, die omstreeks het jaar 1600 werden samengesteld en dus reeds wegens hun ouderdom vertrouwen verdienen, maakte ik de volgende kwartieren op van Agnes van Dornick, vrouw van Derrik van Stepradt, heer angen Doddendael, (vgl. *Gelderschen Volksalmank* voor 1882, blzn. 20 en vlg., en 48):

Van Dornick.	Van Bemmel.
Van Dolre.	Van Randtwick.

In plaats van Schenck, zooals Van Spaen heeft (*Algemeen Nederlandsch Familieblad*, VIII, 18), geeft Van Rhemen dus op Van Dolre. V. M.

Berger en v. Bochoven (XLII, 364). — Den *29 Juni 1710* werd in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage gedoopt „ANNA Margareta, dogter van Francois van Bokhoven en Hendrina Christina de Lantman. Getuige Vrouwe Catharina de Lantman huisvrouwe van Hr Corn: Quint."

Zie verder Berger, in mijn art. Grafb. Gr. K. afl. 8/9 van dit jaar.

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Van Oldenbarneveld gend. Tullingh. — Mr. Johan Gerard van O. gen. T., geb. te? 27 Febr. 1737, advocaat-fiscaal van de generaliteit enz. overl. te? 13 April 1803, zoon van Johan Gerard, majoor bij de cavalerie en Johanna Morilla Elisabeth van Cattenburgh huwt 1°. Maria Margaretha Henrica van Hoey, geb. te? den? overl. te? den?, dochter van Dr. Cornelis en Anna de Sterke, en 2°. Cemmerina Jacoba van der Crap, geb. te Batavia 12 Juli 1753, overl. te Monster 18 Mrt. 1829, dochter van Augustinus, schepen, raad, burgemeester van Brielle enz. ... en Maria de Heere.

Uit het eerste huw. 5 kinderen:

1. Anna Cornelia van O. gen. T. geb. te? 28 Juli 1765, overl. te? den? gehuwd te? 28 Juni 1787 met Jhr. Daniel Adolph van

Hemert, geb. te? 13 Mrt 1754, heer van Krijtenberg, luitenant-kolonel in het regiment van Nijvenheim, overl. te Delft 5 Febr. 1824, zoon van Baron Gerrit, geb. te? den? overl. te? den? en Alardina Elisabeth Beatrix Gansneb gen. Tengnagel, geb. te? den? overl. te? den?

2. Johanna Morilla Elisabeth van O. gen. T. geb. te? 7 Febr. 1767, overl. te? den? gehuwd te? 7 Febr. 1792 met Jan Adriaan de With, geb. te? den? Baljuw van Voorschoten en Veur, overl. te? den? zoon van? geb. te? den? overl. te? den? en van? geb. te? den? overl. te? den?

3. Maria Albertina van O. gen. T. geb. te? 16 Febr. 1768 overl. te? 27 Mei 1771.

4. Mr. Cornelis Albert Adriaan van O. gen. T. geb. te? 10 Aug. 1769, auditeur-militair van het district Zuid-Holland, daarna raad van justitie te Batavia, overl. te? 15 Jan. 1821, huwt 1°. te? den? Juli 1795 met Catharina van Hoogwerff, geb. den? overl. te? den? Mrt. 1796, dochter van Mr. Hendrik, geb. te? den? overl. te? den? en Petronella van Assendelft, geb. te? den? overl. te? den? — en 2°. te? den? Jan. 1799 met Henrica Maria Margaretha van Oldenbarneveld gen. Tullingh, geb. te? 16 Sept. 1777, overl. te Batavia 31 Mrt. 1816, dochter van Johan Willem, geb. te? den? luitenant-kolonel en kapitein ter zee, overl. te? den? en Johanna Louisa Rees, geb. te? den? overl. te? den?

5. Maria Margaretha Henrica van O. gen. T. geb. te? 14 Mei 1774, overl. te? den? huwt te? 15 Juli 1791 met Jacob (baron) van Lansbergen, geb. te? den?, minister plenipotentiaris der Republiek bij de keurvorsten van Keulen, Trier enz. overl. te? den? Nov. 1809, zoon van? geb. te? den? overl. te? den? en van? geb. te? den? overl. te? den?

Uit het tweede huw. 2 kinderen:

1. Johanna Catharina Elisabeth van O. gen. T. geb. te? 25 Sept. 1781, ongeh. overl. te Monster 10 Mrt. 1852.

2. Anna Marlotta Amelia van O. gen. T. geb. te? 7 Jan. 1785, ongeh. overl. te Rijswijk bij 's Hage 15 Dec. 1850.

Wie is genegen het ontbrekende aan te vullen? A.—B.

Duyck en Onderwater. — *Nav.* XLII, 495 noot 1 aan het slot schrijft M°.: „Hoogstwaarschijnlijk zijn Onderwater en Duyck (onder water duiken, op naam en wapen, en beider gelijktijdig optreden in dezelfde stad afgaande, van éénen stam." Uit het *wapen* (Duyck: ganzen; Onderwater: zwanen) behoeft zulks niet afgeleid; vooral niet, ingeval de (geslachts-)*naam* Duyck eens mocht blijken, niet te beduiden „onder water duiken" [1]), maar uit den persoonsnaam Duke (smgetr. uit Dodico, Dudico of Dudiko; *Nav.* XXXIX, 179) te spruiten. Ook mag men vragen of Onderwater en Duyck wel *gelijktijdig* optreden in Dordrecht. Trad Duyck daar niet veel eerder op? In de eerste helft toch der 15de eeuw ziet men vermeld Willem Duyck, burgemeester van Dordrecht, aan wien Johan v. Brakell, de in 1434 op hun verhevene heerlijkheid Oudelandsambacht 29 Juli 1442 verkocht (J. W. Te Water, „Verbond der Edelen", IV, 236). Komt destijds ook reeds Onderwater te Dordrecht voor? Men ontmoet dit laatste geslacht einde 16de eeuw te Delft; zie J. H. Scheffer's Nederl. Familie-Archief 1883/84. (Rotterdam, v. Meurs en Stufkes), dat ook eenige leden Duyck opgeeft.

JAC. A.

Staat de naam Duyck wellicht in verband met het Eng. duck = eend, of pluvier, duiker, dompelaar (orn.)? Maar dan zou het wapen geen ganzen (zie Rietstap), doch eenden moeten vertoonen, om *sprekend* te zijn. RED.

Onbekend Wapen. — Aan den binnenkant van het deksel van een doosvormigen zilveren huwelijkspenning a°. 1674 is een wapen geschilderd (*sic*) voorstellende in rood een gele passer (keper?), vergezeld, boven, door twee gele rozen (aan weerszijden van de punt) beneden, door een groen klaverblad. Het schild is gedekt door een aanzienden helm, waarboven de roos tusschen eene vlucht.

---

[1]) „Onder water duiken" past eerder op den gesl. Duyker — men denke bijv. aan den vermaarden generaal van dien naam, die 8 September 1883 zijn 90sten verjaardag vierde (Scheffer's „Familie-Archief" N°. 30, 5b). Zulks blijkt uit „Steven die ducker" wegens Dueckers erve te Eltingen (o. Duiven) omstr. 1450 tijnsplichtig aan Elten's abdij; zie Nieuw-Archief voor Kerkgeschied." II (1854) bl. 148.

De andere binnenkant vertoont een geschilderd (*sic*) mansportret, zwaar-gepruikt, met grooten rooden strik onder de kin, boven eene bef van kant. — Wien mag dit portret voorstellen? Van wien is mitsdien ook dit wapen? Welken stand vertegenwoordigde die dracht van roode strik-das en kanten bef? Sommigen denken hierbij aan een lid der familie Borret, anderen aan eenen Baerselman (Deventer). Wat mag 't zijn? J. W. KR.

Masuer (XXXVII, 445 enz.). — Oct. 1735 kwam te Schoonhoven met attest. v. Amst. Maria M. In 1774 vertrok zij weder derwaarts. H.

Vlaerdingerwoud (XL, 649). — Jacob V. werd April 1735 aangenomen tot lidmaat der Herv. Gem. te Schoonhoven. In hetzelfde jaar vertrok hij met attest. naar Leiden. H.

Ginhoven (XLII, 537). — Hiermede wordt ongetwijfeld bedoeld Geenhoven, buurschap o. Valkenswaard, N.Brabant. JAC. A.

v. Woensel.—v. Breugel. (XLII, 535). — „Het geslacht v. Woensel, zijn naam voerende naar het dorp Woensel, heeft zich vooral in Antwerpen uitgebreid, waar velen daaruit den schepenstoel bekleed hebben. — In goud een rood-getraliede dwarsbalk van zilver" [metaal op metaal, — onheraldisch]. Zie Herald. Bibliotheek 1876, bl. 254. — Ibid. bl. 224, 301 is sprake van v. Breugel; doch dit nemen wij ten gemakke van den vrager, hier niet over, omdat ibid. 1879 bl. 208,9 daarop eene „Rectificatie" voorkomt van de hand van den heer C. baron v. Breugel Douglas (te 's-Gravenhage), die daarin verklaart, dat geene der in druk of in handschrift bestaande genealogieën juist zijn, als krioelend van onnauwkeurigheden en anachronismen, vooral tusschen de 15de en 17de eeuw. In druk bestaan genealogieën bij de Lannoy IV, 219 vg., ao. 1177—1683, en bij Ferwerda. JAC. A.

Walkart (XXXVII, 270). — In een kwartierstaat van Jan Hendrik baron Mollerus, geb. 's-Gravenhage, opgemaakt en geteekend

volgens fam. aanteek. 1 Febr. 1856 door zijn zoon Hendrik Mello bn. Mollerus geb. 29 April 1780, staat: Johannes Christoffelszn Mollerus geb. te Herborn 1616, † Bommel 27 Feb. 1689, gehuwd te 's Hertogenbosch 23 Oct. 1652 met Johanna de Lobel, geb. aldaar 19 Nov. 1632, † Bommel 7 Sept. 1703, dr. van Nicolaas Danielszn., schepen van 's Hertogenbosch en Johanna Builliau, Robbert en Louise de la Planque's dr., hadden 13 kinderen, waaronder: Helena Charlotte Mollerus geh. 2 Nov. 1696 met Abraham schildknaap van Walkort. Haar broeder Adriaan Mollerus, met wien de kwartierstaat doorgaat, en misschien ook de andere kinderen, is geb. te *Woudenberg*.

Wapen van Builliau: een gouden (8) ster op zwart.

FRED. CALAND.

v. Valkenburg (XLII, 279). — 't Zal wel dikwijls bezwaarlijk gaan, Valkenburg te onderscheiden van *van* V. Omtrent V. zie bijv. „Herald. Bibl." 1881, bl. 222; 1882, bl. 348 (wapen); „Bijdr. Geschied. Overijsel" II (1875) bl. 62; J. v. Doorninck, „Geslachtk. Aanteek." 1871, bl. 590; J. H. Scheffer's „Familie-Archief" 1883/84.— Ten aanzien van *van* V. zie „Herald. Bibl." 1882, bl. 348. Waarbij kome, dat Margaretha v. Valckenburgh, uit eene aanzienlijke koopmansfamilie, schoonzuster van den raadpensionaris Jacob Cats, gehuwd was met den rijken koopman Marcus de Vogelaer, eenen der oprichters van de Oost- en West-Indische Compagnie, die in de „Oyevaer" (zijn eigen wapen), thans kerkgebouw der Kathol. gemeente van de Oud-Bisschoplijke Clerezy, in de Barndesteeg te Amsterdam woonde (Mr. N. de Roever, „Uit onze Oude Amstelstad" 1891, III, 62, 3). Te Amsterdam vindt men de Valkenburgerstraat; vernoemd naar eenen *van* V.?

De alliantie van Catharina Geertruid *van* V. (dochter van Mr. Mattheus Willem, raad in de vroedschap en burgemeester van Haarlem), † 12 Jan. 1807 in de ramp van Leiden, met Mr. Hieronymus v. Alphen, wordt omstandig vermeld in J. H. Scheffer's „Nederl. Familie-Archief" 1883/84, n° 140 bl. 4a. JAC. A.

Wierts (Fr. J.) — Zie *Nav.* XL, 379. Hij overleed als schout-

bij-nacht in 1800. Zie over hem: de Jonge, Geschied. v. h. Nederl. zeewezen, 2e dr., op de in het Register aangegeven bladzijden.

's-G. M. G. W.

v. Lecmond of **v. Lexmond.** — Eene Henriette v. L. moet gehuwd geweest zijn met een Baron van Schimmelmann, Deensch Generaal en Gouverneur van St. Croix. Volgens eene aanteekening zou Henriette v. L. te Utrecht 1741 geboren zijn, hetgeen echter in de registers ten stadhuize niet te vinden is. Wie weet hierover iets naders? L. H. I. F. V. B. T. O.

Stuilen, Buschman(n?). — In 't begin dezer eeuw leefde het echtpaar Gerard Jan Izaac S. en Johanna Engelberta B. (wier dr huwt Jhr. Mr Jan Festus van Breugel). Welke betrekking had hij, waar woonde hij en wie zijn beider ouders, grootouders en zoo mogelijk verdere kwartieren (met wapens)? ANONYMUS.

Vosmaer (XL, 317; XLII, 539). — In de zoo zorgvuldig bewerkte geneal. V. in Herald. Biblioth. 1873, bl. 322, treft men niet aan: „Op Sondach (Woensdach? want 23 Juni viel toen op een Zondag) 26 Junii 1667 gedoopt een Jonge Soon genaemt Arent, vader Guert Janssen Bul, moeder Jacomijn Vosmaer, Egteluijden" (Doopboek der Herv. gemeente Ingen). Dit echtpaar bood 8 Dec. 1672 Jan ten doop aan; de vader heet daar Bull.

De naam Vosmaer is ongetwijfeld ontleend aan Vossemeer in Zeeland; immers de Her. Bibl. 1873, bl. 316, 20 vermelde Sasbout Vosmaer, — openlijk aartsbisschop van Philippi, maar in 't geheim en wezenlijk aartsbisschop van Utrecht (als bedekt opvolger van Frederik Schenk van Toutenburg, † 15 Aug. 1580), onder welken laatsten titel hij Mei 1614 te Keulen in de Kloosterkerk der Observanten begraven werd, — staat op zijne grafzerk vermeld als Sasbold Vos*meer;* zie „Stemmen voor Waarh. en Vrede" 1890, bl. 1229. JAC. A.

v. Zeelst (XLII, 539). — „Van het dorp Zeelst (N.-Brabant, distr.

Eindhoven) voerde het oud-adellijk gesl. v. Zeelst den naam, welken men in de 15de eeuw onder de schepenen van 's-Hertogenbosch vindt gemeld". Aldus Herald. Biblk 1876, bl. 254, naar een oud Handschrift; echter, — tegen gewoonte, — zonder opgaaf van wapen. *Van Zelst* komt later te Doetinchem voor; zie *Navr* XLII, 71, 282.

Johannes v. Zelst Hendrikszn. werd in 1683 als predikant te Bergharen en Hernen (in Maas-Waal) beroepen, en vertrok twee jaar later naar Rossem en St. Andries (Geld. Volksalm. 1803 bl. 25).

JAC. A.

Van Suchtelen (XL, 503). — Den 16den Maart 1662 ondertrouwden te Zutphen, blijkens de trouwboeken der Protestanten aldaar, Lodewijk van Suchtelen, ruiter onder ritmeester Pelnitz, en Hilleken Henricks, geboortig van Vorden, toen wonende te Zutphen.

In „Extracten uit de Protocollen van Kentenissen", hs. aanwezig in het archief van Zutphen, vind ik anno 1569 vermeld: „Gerrit van Suchtelen der rechten Licentiaet Joff Anna Mentincks syn vr."

Zutphen. J. GIMBERG.

Mollinger. — Te Pittsburgh in Pennsylvanië overleed Juni 1892 de wijd en zijd als arts beroemde P. Mollinger. Duizenden zieken stroomden uit alle deelen des lands naar hem toe, in de hoop op genezing, en wel door zijn gebed. Honderden pelgrims, die in de nabijheid der kerk hun intrek hadden genomen, om zich door den wonderdokter te laten behandelen, werden door zijn plotselingen dood tot wanhoop gebracht. Hij, Nederlander van geboorte, studeerde eerst in de medicijnen, en werd later priester, bereikte den ouderdom van 70 jaren, en liet een vermogen na dat op 2 à 3 millioen dollars wordt geschat.

Aldus de nieuwsbladen. De geslachtsnaam klinkt bekend. Wat weet men van deze familie? JAC. A.

De Bije (XLI 516, 598, XLII 149). — In mijne genealogie van het geslacht Pompe van M. komt voor: Anna de Bije, geb. 1—4—

1682, gest. 2—2—1715, dr. van Johan de B en Maria Hulsthorst, tr.: 21—1—1703 Johan Pompe v. M., geb. 25—4—1677, gest. 3—4—1718. Wellicht interesseert zulks den navorscher H. uit U.

Haarlem. J. C. G. H. V. H.

DE OUDSTE GRAFBOEKEN DER GROOTE OF St. JACOBSKERK TE 's-GRAVENHAGE.

BEWERKT DOOR

M. G. WILDEMAN.

't Tweede ende derde Graff behoort toe Heer Jacob van Wassenaer, Heere van Opdam, Admiraal van Hollandt ende synen erven. — Is een kelder.

Den 28 January 1632 geopent voor Jouffr. Anna van Wassenaer, den 7 Mart 1636 geopent voor Joffr. Elysabeth van Opdam. Dit tweede eñ derde graff comt jegenwoordich toe d'heer Comys Michiel Har̃mus de Custer cum suis: volgens acte van permutatie tusschen den Hoogh Ed. Hr. Jacob Baron de Wassenaer eñ den voorm̃, Commys Herman cum suis gemaeckt op den 26 Maey 1667 ten comptoire van Kerkmrs. geexhibeert.

Dit nevensgaande twede ende derde graff comen althans toe behoudens een ieder syn reght de Hr. Hendrik Pola Mr. constschilder alhier als deselve hebbende verkregen bȳ coop van juffrou Maria van der Myl, die daar aangecomen was voor de helft bȳ erffenis van zalgr. Mevrou Elisabeth van der Meyl haar Edes. moeder ende de wederhelft bȳ erffenis van zalgr. juffrou Geertruyt van der Meyl haar Edes. moei, die daaraan gecomen waren bȳ dode van zalgr. Catharina Hallingh, haarlieder moeder, die daar aangecomen was bȳ dode van zalgr. de Hr. Jacob Hallingh Secrts. van de Hoofdingelanden van Delfland haar vader, die deselve hadde verkregen bȳ permutatie van het sesde graff volgens contract in dato den 25 Mey 1667 tusschen de Hr. Jacob Hallingh en de Hoogh Ede

gebore Heere van Wassenaar, Heere van Obdam gemaakt. Ende is het reght van overboekinge van dese voors: twee graven de Kerk competerende, soo door juffrou Maria van der Meyl voor de helft als Erffgenaam van zalgr. haar moei, als door de Heer Hendrik Pola als coper volgens acte van transport in dato den 15 November 1725 voor den Nots. Eduart van Velsen en sekere getuygen alhier in den Hage gepasseert en ten comptoire geexhibeert, voldaan op den Februari XVIIc sesentwintigh.

Het twede ende derde graff comen althans toe de Hr. Jaques Pinet, als deselve hebbende verkregen bȳ coop van den Hr. Hendrik Pola, constschilder alhier volgens transport in dato den 29 April 1731 voor den Nots. P. Nescher en seekere getuygen alhier in den Hage gepasseert ten comptoire geexhibeert ende is het reght van overboekinge van dese voorschr. twee graaven door den Hr. Jaques Pinet op den 30 April 1731 voldaan.

Reg. II. Den 7 July 1755 [1]) geopent voor wȳle Vrouwe Jeanne Laguo Huisvrouw van de Heer Jaque Pinet.

den 14 Juny 1756 een kind geñ. Henrica Petronella van Breugel.

den 10 Nov. 1766 een kind geñ. Jacobus Franciscus Pinet.

den 23 Jan. 1778 geopend voor wȳle de Heer Jaques Pinet. [2])

den 12 April 1779 is deese Grafkelder overgeb. op den naam van de Heer Daniel Pinet hebbende deselve verkreegen volgens testamentaire dispositie van wȳle deszelfs oom de Heer Jaques Pinet.

den 8 Mey 1793 geopend voor wȳle de Heer Daniel Pinet.

den 26 Septbr. 1815 nieuwe schaalen voor reek. van de Kerk.

Reg. VI. (niets vermeldenswaardigs).

Reg. I. 't 1111o graff behoort toe Johan Halling, Burgemr. van s'Gravenhaege, ende synen erven. — Is een kelder.

Geopent den 12 July ao. 1632 voor den heer Johan halling.

Geopent den 6 Meert 1635 voor de weduwe van Johan Hallingh.

noch geopent den 14 April 1635 voor de dochter van Johan hallingh die huysvrouwe was van den Secretaris Hofflandt.

---

[1]) Volgens imp. reg. oud 78 j., aan beroerte.

[2]) Volgens imp. reg. oud 99 j., aan verval van krachten.

Geopent den 11 Dec. 1636 voor Jantyen Hallingh.

den 6 December 1638 voor Willem Hallingh Rentmeester.

Dit Graff comt jegenwoordich toe Jacob Baenderheer van eñ tot Wassenaer, Heer van Obdam, Hensbrouck, Spyrdÿck Woū.... meer, Zuitwick, Kernhem, etc. als hetselve gekoeft hebbende van den Advocaedt Mr. Adriaen Annoqué eñ den ontfanger Johan Houtuin als last eñ procuratie hebbende van de gesamentlicke Erfgeñ., volgens acte van koop in dato den 10 July 1667 ten comptoire geexhibeert.

Is dit graff tot het maecke van de tombe geemplojeert.

Reg. II. Den 17 Oct. 1740 begraaven Vrouwe Emilie Charlotte van Wassenaar, marquise Douarière de St. Auban.

den 11 Febr. 1745 geopent voor de Hoog Edele Geb. Heere Jan Hendrik Grave van Wassenaar, Heere van Obdam &. &. &.

den 27 January 1746 Vrouwe Angenis Anna Theodora van Wassenaar, douarière van de Reck.

den 6 May 1750 de Frele Amade Isabella van Wassenaar. [1])

den 13 Nov. 1766 geopend voor wÿle de Hoog Edele WelGeboore Heer Unico Wilhelm graaf van Wassenaer. [2])

den 17 July 1768 een kind genaamd Wilhelmina Jacoba Quirina van Wassenaer. [3])

den 17 January 1769 geopend voor wÿle de HoogWelGeboore Vrouwe Dodonea Luia Baronnesse van Goslinga Gravinne douairière van Wassenaer. [4])

Dito is dit graf geruÿmd, zÿnde Elf grote en twee kleÿne kisten gesloopt, en de beenderen in een kist gelegd, zo dat nu in de Tombe staan, twee grote kisten, eene klÿne kist, en de doodsbeenderen kist.

Den 29 Dec. 1779 geopend voor wÿle de HoogEdele WelGeboore Heer Jonkheer Jacob Jan Graave van Wassenaer Heer van Obdam.[5])

---

[1]) Volgens imp. reg. 68 j.

[2]) „ „ „ 74 j., aan verval van krachten.

[3]) „ „ „ 5 w., aan stuipen.

[4]) „ „ „ 65 j., aan verval van krachten.

[5]) „ „ „ 55 j., aan borstkwaal.

den 3 Febr. 1797 geopend voor wȳle de HoogWelGeb. Vrouwe Adriana Margaretha gravinne van Wassenaer van Obdam geb. Cliffordt, oud 24 jaar. [1])

den 21 July 1800 geopend voor wȳle Vrouwe Margaretha Helena Alewȳn̄.

den 2 Dec. 1803 overgeb. op den naam van den Hooggeb. Heer Jacob Unico Willem, des heyligen roomschen Ryks graave van Wassenaar Baanderheer van en tot Wassenaar en Zuydwyk, Heere van twikkel, obdam, etc, etc, etc.

den 3 Sept. 1812 geopend voor den Heer Jacob Unico Wilhelm van Wassenaer tot Wassenaer.

den 20 Febr. 1816 geopend voor Jacoba Elisabeth van Strȳen Douairière Carel George, Grave van Wassenaer, &. &.

den 16 Nov. 1819 overgeb. ten name van de HoogWelGeb. Vrouwe Gravinne Maria Cornelia van Wassenaer Twikkel en Obdam &. &.

Reg. VI. 't vierde, vȳfde en sesde Graf liggen onder de Tombe.

den 25 Oct. 1821 overgeb. ten name van de HoogWelGeb. Vrouwe Gravinne Maria Cornelia van Wassenaar Twikkel en Obdam. Blȳkens acte van overboeking in dato 16 Nov. 1819.

den 24 Dec. 1830 is deze ingang digt gemetzeld, enz.

Reg. I. 't VII°, VIII° ende IX° graff behoort de Ed: mogende Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslant. Is een kelder. Geopent den 23 february A°. 1633 voor de Graeff van Aenholt.

Reg. II. oningevuld.

Reg. VI. id.

Reg. I. 't X° graff behoort de kerck.

Bȳ het oprichten van de tombe van den Heer Baron van Wassenaer admirael Etc: heeft de kerck ten noorde van deselve tombe geprofiteert eene bequame plaese die bȳ Kerckm^s^. tot een kelder is gemaekt eñ derhalve noeyet in Register is bekent gewēst eñ daerom hier gebracht wert voor het laeste graff van desen Regel, welck kelder bȳ Kerckm^r^. van .... aen den advocaet M^r^. Hendrick (Wenkel) .... voor de Somme van dryhondert eñ twintich guldens in den jaere 1668.

[1]) Volgens imp. reg. 24 jr., („met haar doodgeb. kind in den kraambedde").

't nevenstaande graff (behoudens een ider syn reght) den 3 April XVII^c seven twintigh verboekt ten name van juffrou Cornelia Wilhelmina ende de Heer Robbert de Rouck, als hetselve hebbende verkregen bȳ dode ende erffenis van zalg^r. de H^r. en M^r. Johan Anthoni de Rouk haar lieder Broeder, die hetselve verkregen had by coop van Vrouwe Cornelia Margaretha van Hil, wedue van de Heer Fredrik Baron van Swartsenburg als eenige en universele Erffgenaam van Vrouwe Margaretha van Aarnhem, wedue en boedelhoudster van de H^r. en M^r. Hendrik Wenkel, haar grootmoeder, als gebleken bij quitantie en daar in gecompretendeert consent tot verboekinge, in dato den 28 Juni 1713 ten comptoire geexhibeert, sȳnde het voorss graff de voorn̄ Vroūwe Margaretha van Aarnhem aangecomen bȳ testamentaire dispositie van haar voorn̄ man Zalg^r. M^r. Hendrik Winkel, op wiens naam hetselve laast staat geboekt. En is het reght van overboekinge de kerk competerende voor soo veel de coop van de H^r. en M^r. Johan Anthoni de Rouck haar lieder Broeder, en voor soo veel als deselve van haar lieder Broeder hebbende geerft aangaat, ider ter Somme van 25 gulden en sulx tsame vyfftigh gulden door de voorn̄ Juffrou Cornelia Wilhelmina ende de Heer Robbert de Rouck op den April XVII^c Sesentwintigh voldaan.

Reg. II. den 22 Oct. 1729, de Heer Robbert de Rouck.

den 27 Juny 1740, juffrouw Cornelia Wilhelmina de Rouck, huisvr. van de H^r. Lodewȳks.

den 6 July 1740 is dit bovenstaande graff overgeboekt ongepraejuditieert ieder syn regt op de naam van de Heer Jan Lodewȳkx hem aangekoomen bȳ erffenisse van Juffr. Cornelia Wilhelmina de Rouck desselfs huisvrouwe.

den 20 Juny 1754 overgeb. op de naam van Juffr. Catharina Elisabeth Lodewykx.

den 25 September 1762 overgeboekt op den naam van d'H^r. en M^r. Godefridus Mol, als hetzelve gekogt hebbende van Juffr. Catharina Elisabeth Lodewyks.

den 3 febrȳ. 1763 overgeboekt op den naam van de WelEdele Heer Willem Elsevier, als het zelve gekogt hebbende van bovengem̄. M^r. Godefridus Mol.

den 18 Mey 1769 geopend voor wÿle de WelEdele Heer Elsevier [1]).

den 15 September 1774 geopend voor wyle Vrouwe Francina Maria Josina Swalmius [2]) geboore Elsevier Waterbeek.

den 14 January 1786 geopend voor wÿle de WelEdele Heer Mr. Petrus Adrianus Swalmius. [3])

Volgens dispositie van gemelde Hr. Mr. Petrus Adrianus Swalmius moet deeze grafkelder ten eeuwigen dage geslooten blÿven, waar voor aan de kerk gelegateerd heeft de Somma van Twaalf hondert Gulden, met expresse conditie, dat uit de Revenuen van dat Capitaal dit Graf moet onderhouden worden. Ingevolge hiervan is dit Graf op dato deeses met steene schaalen gedekt.

Reg. VI. Nog is bevonden bij het oprichten der tombe, een grafsteede gemaakt tot eene kelder en welke kelder is leggende ten noorden de tombe en ten oosten het tweede en derde graf in deze regel en daarom voor het tiende graf bekent staat en behoord de Hr. en Mr. Petrus Adrianus Swalmius,

welke kelder volgens Dispositie van gemelde Heer en Mr. Petrus Adrianus Swalmius, ten eeuwigen daagen, geslooten moet blÿven waarvoor aan de Kerk is gelegateerd, Eene Somma van twaalef hondert Guldens, met expresse conditie dat uit deze Revenuen het graf moet onderhouden, ingevolge hier van is dit graf op den 14e January 1786 met steene schaalen gedekt en op den 6 January 1824 een der schaalen gebrooken zÿnde is dit graf toegemetselt.

Reg. 1. mankeert.

Reg. 2. Den Eersten Regel op 't hooge Choor beginnende van noorden aen, tegens of voor de tombe van obdam, alwaar het eysere heck voor de Tombe op staet.

Den 6 april 1798 geopend voor wÿle Vrouwe Johanna Petronella Camper wede. wÿle de Heer Nicolaas van Persyn.

Den 16 July 1803 geopend voor de Heer Cornelis Jacob van Persyn.

---

1) Volgens imp. reg. 77 j., ongehuwd.

2) " " " 44 j., aan bloedspuwing.

3) " " " overleden aan galkoortsen.

't Eerste Graff is een kelder anderhalve breete, behoort de erfgenamen van de Heer en Mr. Reynier van Persyn.

den 5 decembr 1730 de Hr. Adriaen Persÿn.

den 31 aug. 1736 de hr. Jan van persyn.

Overgebracht op den 22 may 1742 op de naam van de Heer Nicolaas van Persyn (ongepraejuditieert ieder syn regt).

den 29 July, 1745 Jonkvr Agnes van Persyn.

den 3 april 1756 Vrouwe Theodora van der Meer, [1]) wede. persyn.

den 28 decembr 1761 een kind dood ter wereld gekomen van Mevr. Johanna Petronella Camper, huysvr. d' Hr. Nicolaas van Persyn Eerste Lieutenant van de Hollandsche Guarde.

den 12 Maart 1764 een kind genaamd Nicolaas Adriaan van Persyn.

Na. In dit graf kunnen geen groote kisten meer staan.

den 5 augustus 1780 geopend voor wÿle de WelEdele Gestr. Heer Nicolaes van Perseyn, [2]) Collonel titulaire, Capiteyn effectief van 't Regimt Hollandsche Guardes zÿnde van deszelfs Buitengoed nabÿ Wassenaer herw: getransporteerd en in stilte bÿgezet.

den 22 april 1784 is dit graf overgeboekt, ongepraejuditieert yeder syn regt op den naam van de WelEdele Gestrenge Heer Cornelis Jacob van Persyn, Lieutenant Colonel van de Infanterie en Capt. commandant van het Regiment Hollandsche Guardes te voet.

den 19 Juny 1815 overgeboekt op naam van de Heer Johannes van Persyn, woonagtig te Katwyk binnen.

Reg. VI. Den Eersten Regel op het hooge koor beginnende van Noorden aan voor de tombe van Obdam alwaar het ÿzere hek op staat.

Eerste Graf een Kelder van anderhalve breete gedekt met tegels.

den 1 Oct. 1821 overgeb. ten name van de WelEd. Geb. Heer Johannes van Persyn, blÿkens acte van overb. in dato 21 oct. 1815.

Reg. 1. mankeert.

---

[1]) Volgens imp. reg. oud 75 j., van Catwijk alhier vvoert.

[2]) „ „ „ „ 61 j., aan borstziekte, vervoerd als boven.

Reg. 2. 't tweede graff behoort de erfgenamen van de Heer en Mr. Johan Hallingh, synde een kelder. 1½ breette.

Overgeb. (ongepraejuditieert) ieder syn regt op de naam van de Heer Nicolaas van Persyn den 22 mey 1742.

den 22 april 1784 overgeb. ongepraejuditieert ÿeder zyn recht op den naam van de WelEdele Gestrenge Heer Cornelis Jacob van Persÿn, Lieutenant Colonel van d' Infanterie en Capiteyn Commandant van het regiment Hollandsche Guardes te voet.

den 17 Juny 1789 nieuwe Schaalen.

den 26 Sept. 1815 id. id.

den 19 Juny 1815 overgeb. ten naame van de Heer Johannes van Persyn.

den 19 nov. 1819 is dit graf geopend voor de Heer Johannes Florentius van Persyn van Leyden herwaarts getransporteerd en is bÿ openen van bovengemelde Graf bevonden, als dat hetzelve meer dan half vol met zand en zeer oude kisten staat en daar by zeer zwammīg en dus wel om de 7 jaar na de Schaale mag gezien worden vermits die welke in 1815 er op gelegt zÿn reeds onbruikbaar waaren, en uit dien hoofde dezelve ook in 1819 vernieuwd zÿn.

Reg. VI. tweede Graf is een kelder van anderhalve Breete gedekt met een zark.

den 1 october 1821 overgeb. ten name van de WelEd. Geb. Heer Johannes van Persÿn, blÿkens acte van overboeking in dato 21 Oct. 1815.

Reg. I. ontbreekt.

Reg. II. 't derde graff is voor een gedeelte met de tombe van Opdam ingenomen.

Reg. VI (geene overboeking, etc.)

Reg. I (ontbreekt).

Reg. II. 1°. regel, hooge koor, graf 4.

't vierde graff is een kelder behoort de erfgename van Juffr. Clara van der Mÿl weduwe van wÿle Jonckhr. Adam van der Duyn.

Die graf schiet volgens de Caart der Graaven, meer als half in

de Tombe. De mond of opening van dit graft is het vierde graf in den volgenden regel.

Behoort nu Juffr. Maria Jacoba van Wassenaer.

Nu de Heer van en tot Wassenaar, Heer van obdam, etc. A°. 1737.

Reg. VI (geen byz. med.)

Reg. 1. ontbreekt.

Reg. 2. 't vijf graff is een kelder, behoort de erfgenamen van de Hr. Rentm: Maerten Vlam.

Verhooging bet. 1741 bÿ de Hr. Jacobus Scheltus.

den 8 febr. 1731 Juffr.: . . . .

den 8 maart 1737 de Heer Martinus van den Hoogh.

den 9 dec. 1741 overgeb. (ongepraejuditieert ieder syn regt) op de naam van de Hr. en Mr. Jacobus Scheltus, en is het regt van verhoogen ook betaalt.

Geopent den 2 november 1744 voor Vrouwe Maria Jacoba Grommé huisvr. van de Heer de Neale.

den 11 november 1747 wÿle de Heer Anthony Vermeulen. [1])

den 8 may 1754 juffr. Margareta van der Hoogh, [2]) wed. wÿle de Heer Anthony Vermeulen.

den 14 May 1759 wÿle de Heer Jacobus Scheltus. [3])

den 31 Dec. 1773 geopend voor wÿle Vrouwe Paulina Catharina Grommé geboore Scheltus, [4]) zÿnde van Amsteldam getransporteerd.

Den 15 April 1788 geopend voor wÿle Vrouwe Jacoba Geertruyd Moerkerken, wede. Scheltus. [5])

den 19 Mey 1802 is deze kelder overgeb. op de naam van de WelEdele Gestr. Heer Mr. Stephanus Jacobus Scheltus, oud Raad der Stad Schoonhoven.

den 18 April 1812 alle de kisten gesloopt, de beenderen in 't graf gelegd.

---

[1]) Volgens imp. reg. oud 84 j.

[2]) „ „ „ „ 81 j.

[3]) Volgens imp. reg. oud 63 j., „van ile koortsen."

[4]) 't imp. reg. geeft geen leeftijd op, doch als oorzaak van den dood „teering."

[5]) Volgens 't imp. reg. 82½ j., „aan verval van krachten."

den 19 April 1812 geopend voor Mr. Stephanus Jacobus Scheltus van Schoonhoven getransporteerd.

den 7 dec. 1812 overgeb. op de naam van Vrouwe Agatha Blankert, wed. wÿle de Heer Mr. S. J. Scheltus.

Reg. VI. 't vÿfde Graf is een Kelder.

den 29 oct. 1821 overgeb. ten name van Vrouwe Agatha Blankert wede. D'Hr. en mr. Stephanus Jacobus Scheltus blÿkens acte van overboeking in dato 7 Dec. 1812.

Reg. I. 't Seste graff behoort d'Erffgenamen van de Heere president Mr. Dirck van Nieuburch, Sa:

Reg. II. 't Sesde graff behoort de Hr. Baron van Wassenaer is door desselfs tombe betimmert.

Reg. VI. (vermeldt niets).

Reg. I. 't Sevende graff behoort de Kerck. Is onbequaem te openen.

Reg. VI. 't Sevende graff behoort de Kerck is een Santgraf.

Dit graf is de mond van het graf van de Heeren Staten van Holland.

Reg. VI. zwijgt.

Reg. I. 't VIII°. graff behoort Mr. Adriaen Wenssen Raedt in den Hoogen Rade in Hollandt.

den 16 Juny 1626 geopent voor den Raetsheer Alleman Gecommitteerde in den Raedt van Staten.

den 29 Augusti 1636 geopent voor den Soon van mÿn heer Vonck van Hoorn.

geopent voor de Hr. Willem Merens van Hoorn, Soon van de State Geñ: Merens op den 9 decemb. 1713.

den 27 Marty 1725 geopent voor Mevr: Anna Elisabeth bogaert van Beloys, Huysvr. van de Hr. Mynart Merens.

Reg. II. 't aghste graff behoort Jonckhr. Aelbreght Coenders, Heere tot Faen en Cantes, en is een Santgraff.

Reg. VI. vermeldt geene overboekingen, enz.

(Wordt vervolgd.)

KERKGESCHIEDENIS.

BIJZONDERHEDEN UIT HET 2de NOTULENBOEK DER VOORMALIGE CLASSE

VAN VOORNE, PUTTEN EN OVERFLAKKEE.

MEDEGEDEELD DOOR

H. DE JAGER.

HEENVLIET. [1])

Over de eerste predikanten dezer gemeente handelde ik in „*De Brielsche Archieven*", bl. 58—65. De man, die ter vervanging van *Henricus Hermanni Coesveldius*, [2]) zooals hij zelf zijn' naam schreef, te Heenvliet gekomen is, is genoemd in de Acta van 28 April 1609: „Daer sijn in de vergaderinge gelesen 2 brieven, eenen van Carolo Agricola [3]) en de andere van Johanne, zijnen zone, die beroepen is in Heenvliet van den Heer ende gemeijnte, sonder advijs des Classis, hetwelcke is tegen de kerckenordeninghe, in welcke brieven sij beklagen die disordre, daerin gevallen. Is oock overwogen bij de broederen des Classis die disordre, aldaer gevallen, ende overwoghen wat men in die sake voorder soude doen. Is entelijck voorgeslagen, dat men voorierst Joannes Agricola soude waerschouwen, dat hij daer niet en soude prediken, ende, soo het de Heere begeerde op hem, dat hij hem soude aenseggen, dat hij moeste kerckel. ordeninge onderhouden, ende bijaldien dat de heer van Heenvliet versocht aen de gedeputeerde des Classis, dat se hem souden willen voorstellen ende bevestighen, is goetgevonden dat sulx soude gescieden." In de vergadering van 4 Mei 1609 verschenen „met credentie van den Heer van Cruijningen den

---

[1]) Vervolg van Nav. XLII, 549.

[2]) Hij was 26 jaren te Heenvliet werkzaam.

[3]) Carolus Agricola was predikant te „Reijnsburg."

Baillieu met een schepen met twee van den kerckenraet van Heenvliet, met haer brengende Johannem Agricolam, haren beroepen predikant." Zij verzochten dat er „ordre" zou worden gesteld „dat Agricola in zijnen dinst tot H. mochte bevestiget worden." De Broeders, „een goet genoegen gehadt hebbende aen de attestatien van Agricola, soo van de kercke ende Magistraet van Eertswoude als oock van de Classe van Hoorn", bepaalden daarop dat de 1ste voorstelling van Agricola 10 Mei geschieden zou door L. Leo, de 2de door Rutgerus Henrici, en de 3de „mitsgaders de bevestinge" door N. Tyckmakers. In de Acta, die dat vermelden, leest men voorts: „Ende alzoo op den aenstaenden woonsdach, 6 May, een biddach verordineert is, hebben de Broeders goetgevonden, dat Agricola alsdan den dienst in Heenvliet doen sal, opdat de gemeente sijn gaven aldaer muege hooren, eer de voorstellinghen geschieden. Oock sal Agricola in den Nieuwenhoorn ende tot Abbenbroeck prediken, terwijllen de diennaren der voorn. kercken de 1e ende 2de voorstellinghe in Heenvliet sullen doen". Den 13den Julij 1609 werd Joannes Agricola opgenomen onder de leden der Classe „met hantgevinghe".

Hekelingen.

Dat het den Broederen der Classe ernst was om aan deze gemeente een eigen predikant te bezorgen, blijkt duidelijk uit eene aanteekening, in de Acta van 12 Junij 1595, luidende: „Memorie te spreken hoe men Hekelinghe sal mogen helpen tot de allimentatie van een ordinaire diennaer, ende sal daertoe een requeste gestelt worden bij de Broederen in den Briele ende den schout van Hekelinge sal aengedient worden hem te laten vinden in den Briel, om alzoo met een brief aen Vuijttenbogaert geaddresseert te worden." Niet lang na den 12den Junij vernam de Classe iets, dat hare verontwaardiging wekken moest. „Tegen alle ordeninge, sonder beroepinghe van kercke ende classe", liet de burgerlijke overheid van Hekelingen Egidius Nothaeus, vroeger predikant te Spijkenisse, voor de gemeente preeken. „De gerechten" van Hekelin-

gen werden beschreven „om te compareren in de classe om rekenschap te geven", maar zij kwamen niet en lieten door den schout weten dat zij niet verlangden te komen, dewijl zij „geen anderen diennaer en begeerden dan Egidius Noteus, ten zij dat de Broederen eenige fault ofte gebreck gevonden hadden in zijn leere". Voor 't geval de „diennaers des Classis yet op hem" hadden, dan moesten zij maar tot hen komen. In de vergadering van 26 Sept. 1595 werd de zaak besproken en de Broeders besloten het volgende: „als dat Henricus in Heenvliet ende Albertus Celcaert in Abbenbroeck souden in Hekelinge aen schout ende schepenen gaen ende hen aendienen, dat de Classe heeft besloten als dat Egidius Noteus tegen ordeninghe niet toegelaten en soude worden te prediken ende hen voordragen Egidi onnordentl. handelinge ende dat zij sullen gedencken, dat de Classe sal aenhouden ende haer helpen tot een ordinaire diennaer ende onderhout ende dat daerentusschen Jo. Vossius sal continueeren in prediken totdatter een eijgen diennaer sal mogen gebracht worden." Den 16den Oct. 1595 droeg de Classe aan Vossius op om te schrijven „aen de diennaren van Rotterdam, opdat Egidius Noteus soude vermaent worden bij zijn kercke te Lopick te blijven [1]) ende geen andere kercken te beroeren."

In Oct. 1596 werd *Cornelis Damman*, na indiening van zijne attestaties van „Hulsterambacht ende Classe van Walcheren", lid van de Classe van Voorne en Putten, en deze Cornelis was predikant van Hekelingen geworden. Hij bleef er maar kort.[2]) De Acta

[1]) Door hetgeen hier in de Acta vermeld staat, wordt bevestigd wat, zooals ik berichtte (*Nav.* 1891, blz. 257), door Jan Kluit is medegedeeld, dat Egidius van Spijkenisse ging naar Lopik.

[2]) In een brief, door Gielisze Jansze, schoolmeester te Hekelingen, namens schout, schepenen en broederen dier gemeente, den 28sten Aug. 1597 geschreven, leest men: „Naerdien Cornelis Dammisze onsen dienaer bij ons niet blijven en wilt ende quaet is yemant teghen zijnen danck te houden, dat wij daerom ghedwonghen zijn hem los te spreken en te moghen vertrecken, daert hem ghelieven sal. Belangende van den anderen, die ghijlieden zenden soudt in zijn plaetse, hebben wij met den anderon ghesproken ende is ons geraetsaem ghevonden hem te laten daer hij is." Hier zal bedoeld zijn Hendrick Lutgens, die met Isebrant Jansze door de Classe werd aanbevolen aan Hekelingen.

van Oct. 1597 vermelden de „ordre om Hekelinge te bedienen", zooals in vacante gemeenten gebruikelijk was. Hekelingen was dus toen vacant. [1]) Cornelis Damman vertrok naar Ouddorp, zie op Ouddorp.

In 1598 beval de Classe aan die van Hekelingen Isebrandus Johannis van Bijlant aan, maar zij „maecten swaricheijt om hem te ontfanghen" en hij werd te N.-Helvoet predikant: zie op N.-Helvoet. Daarna werd een proponent uit Zeeland, Pieter Carneel, door de Broeders van Brielle naar Hekelingen gezonden om er zijn gaven te laten hooren. „De vuijtsprake" van dien proponent werd te Hekelingen „cleijn" gevonden, maar de Classe vond goed te bepalen dat er nog eens aan Hekelingen en vervolgens aan den proponent geschreven zou worden (Acta van 13 en 14 April 1598). Die bemoeijingen der BB. waren den Magistraat niet naar den zin. Men leest in de Acta van 16 Junij 1598: „Is gelesen een sekeren brief, die die van Hekelingen aen het Classis gescreven hadden vuijtten name van den Magistraet, in denwelcken zij het Classis beschuldigen van verscheijden dingen ende onder andere dat zij haer (zoo zij seggen) een diennaer des Woorts tegen haren wille ende danck hebben willen opdringhen. Is besloten, dat men een beleefde antwoerde op haren harden ende onbeleefden brief soude scrijven om haer des te beter tevreden te stellen ende het ordineren ende scrijven van desen brief sal gedaen worden door die van den Briele, Nieuwenhoorn ende Swarttewaele."

Ruim twee maanden later toonde Rodolphus de Uterwijck, pred. te Zuidland, „beroepbrieven van den Magistraet ende kercke van Hekelinghe". De Broeders der Classe namen terstond hunne maatregelen om het vertrek van Rodolphus te bevorderen, maar „de Magistraet ende Gemeente van Hekelinge" gaven te kennen dat zij „op dat mael beswaerden den inhout haerder beroepinge naer te comen", waarop de beroepene verklaarde zich bezwaard te vinden

---

[1]) In dien tijd klaagde een diaken van Hekelingen, dat „hij veele verschoten hadde tot onderhoudinge der armen ende niet en wiste wederomme aen zijn penninghen te geraken." De Classe nam hare maatregelen en bepaalde o. a. „dat de oortkens de diakenen sullen volgen." Acta van 29 Julij en 6 Oct. 1597.

't beroep aan te nemen, en de Classe hem raadde te Zuidland te blijven; zie *De Navorscher*, 1887, blz. 565.

In de Acta van 18 Jan. 1599 komt het volgende voor: „Sijn gelesen twee missiven van de kercke ende gerechten van Hekelinge, daermede zij geantwoort hebben op de advertentie, die haer was gedaen van tgene bij de Heeren Staten laest was geordonneert, te weten dat den dienst van de naestgesetene dry predicanten ten alderlanxsten soude dueren tot vuijtgaende Januarij, ende dat se daerentusschen van een eijgen diennaer souden werden voorsien duer autoriteijt des Classis [1]), daerop zij eenen diennaer hebben voorgeslagen, te weten Egidium Noteum, die eertijts hare kercke hadde bedient, versoeckende dien wederom te hebben ende dreijgende, ingevalle van weijgeringe, dat zij haer wederom souden keeren totte heeren Staten om te versoecken continuatie van den dinst der naestgesetene ende niettemin van haer voornoempde beroepinghe voort te gaen. Hierop heeft Rodolphus Vuijtterwijck, van

[1]) Die van Hekelingen zagen gaarne, dat de dienst in hunne gemeente tijdens de vacature waargenomen werd alleen door de 3 „naestgesetene" leeraars, en niet door andere Broeders uit de Classe. Dat was ook naar den zin van die drie en in 1598 werd aan de Staten verzocht continuatie van den dienst der „naestgesetenen." Bij apostille werd die continuatie verkregen, maar de rentmeester Abr. Commersteijn moest „middelertijt bij de Classe vernemen ofte zij daerduere niet geprejudicieert en waere." Dat was, naar 't oordeel der Classe, het geval. Dat buiten haar weten en in strijd met eene door haar genomen resolutie 't gezegde verzoek was gedaan, dat was aanranding van hare autoriteit, en aan de Staten liet zij weten wat zij tegen het verzoek had. Toch werd namens Hekelingen door Pieter Zegers en J. Vossius, twee van de „naestgesetene", andermaal continuatie van den dienst der 3 „naestgesetene" gevraagd, en wel voor een half jaar. Donteclock en Van Dam kwamen dat te weten en zij vernamen tevens, dat in 't request van die van Hekelingen de Classe, bepaaldelijk Donteclock, werd aangevallen. De Staten hoorden beide partijen, en terwijl zij aan de Classe toegaven dat hare autoriteit gehandhaafd moest worden, namen zij, om Hekelingen genoegen te doen, het in den tekst vermelde besluit. Donteclock kwam bij de Classe tegen de handelwijs van Zegers en Vossius op en liet zich tegen hen hevige woorden ontvallen, zoodat er eene verzoening noodzakelijk was. Door tusschenkomst van twee gedeputeerden van de Synode werd de vrede gesloten.

die van Hekelinge wegen, mondelinck verclaert, dat sij niet en willen dringen op de beroepinghe van Egidius Noteus voorsz., maer tevreden zijn dat de Classe een ander goet diennaer voor haerluyden sal opspueren, versoeckende dat zij daerentusschen duer de naestgesetene, gelyck te voren, mochten bedient worden. De Broeders, met malcanderen de sake overleijt hebbende, hebben de beroepinghe van Eg. Noteus gansch ongeraden gevonden ende afgeslagen, aennemende de sorge voor de kercke van Hekelinghe te draghen, dat deselve van een ander soude mogen versorcht wordden, ende om haer autoriteit te mainteneren int tgene de bedieninge der vacerende plaetse aengaet, hebben goetgevonden dat de tijt, bij de Heeren Staten gestelt, zijnde geexspireert, deselve kercke duer de dienaren des Classis bij buertte soude bedient worden, welcke orde beginnen sal van de 3 naestgesetene, bij dewelcke sij te vooren bedient is geweest; daernaer sal volghen de dienaer van Geervliet, de dienaer van Abbenbroeck ende Jan Aertsze."

In de missive, waarin het een en ander aan die van Hekelingen geschreven werd, is Egidius Noteus genoemd „uwen ouden diennaer". Ofschoon hij buiten de Classe om een korten tijd te Hekelingen preekte, werd Noteus dan toch door de Broeders tot de dienaars van Hekelingen gebracht.

Den 27sten April 1599 werd door de Classe goedgevonden, „dat men die van Hekelinghe wederomme soude soecken te persuaderen om haere beroepinge op den persoon van R. Vuytterwyck wederom bij der hant te nemen", maar die van Hekelingen lieten zich daartoe niet „persuaderen." Althans, men leest in de Acta van 21 Junij 1599 dat te Hekelingen beroepen was Rutgerus van Onna. Deze ging naar Abbenbroek en Hekelingen moest blijven uitzien naar een anderen leeraar. In de Acta van 17 Aug. 1599 leest men: „Die van Hekelinge zijn vuijtgestelt tot de naestcomende Classe, alwaer zij verschijnen sullen ende mogen Philippus (Gallus), schoelmeestere van den Nieuwenhoorn, hooren spreken, wat moet hij heeft om den dienst van Hekelinge aen te nemen, ende sal bij de Classe besloten werden wat noodich in de sake bevonden sal worden." Op deze aanteekening volgt: „Sijn niet gecompareert."

De door die van Hekelingen niet gehoorde Philippus Gallus kreeg Nieuwenhoorn tot standplaats en Hekelingen bleef vacant. Den 19den Oct. 1599 besloot de Classe te „versoecken aen de Staten twee jaeren huijshuere van Hekelinge, in welke jaeren den dienst aldaer heeft gevaceert, ende dat tot profijte van de kercke van Hekelinghe ende van den schoelmeestere aldaer." Eindelijk werd er met goed gevolg een beroep gedaan. Den 26sten April 1600 vernam de Classe dat te Hekelingen beroepen was Elias van Campen, „student int collegie te Leijden", en zij verklaarde zich bereid „de beroepinge te helpen voorderen." In de Acta van 8 Aug. 1600 staat: „Jan van Campen, diennaer int out Beijerlant, is voor de Classe gecompareert met zijn zone Elias van Campen, student int collegie van theol. tot Leijden, verclarende dat deselve zijn zone bij de kercke ende magistraet van Hekelinge geroepen was tot een ordinaire diennaer haerder gemeente, ende dat met advijs van dese Classe, welcke beroepinge in Classe is gesien; ende heeft de voorgenoempde Jan van Campen te kennen gegeven wat dat daernaer was gevolcht, dat hij namel. hem hadde geaddresseert aen den regent van het tselve collegie, welcke hem hadde gewesen aen de Gecommitteerde Raden van Staten, duer dewelcke heeren hij wederom was gerenvoyeert totten voorgen. regent om sijn advijs daerop te hebben, als oock van de professoren theologie, ende alzoo hem tot dijen eijnde goede attestatie soo van den regent als van de accademie ende faculteyt van theologie verleent was geweest, heeft hij deselve geexhibeert de voorgen. Raet van Staten, welcke op hetselve advijs toegelaten hebben, dat de voorz. beroepinghe, op Elia sijn sone gedaen, voortganck soude hebben, belastende den Classe van Voorn totte examinatie van Elias te comen ende alsoo hem in den dinst te stellen. De Broeders, alle dese stucken gelesen hebbende, hebben daer niet tegens gehadt, evenwel goet vindende dat de sake met de aenst. Synode soude gecomuniceert worden, om sonder desselven advijs daerin niet te doen." Den 25sten Sept. 1600 werd door de Classe bepaald dat de bevestiging van Elias van Campen 15 Oct. zou geschieden door Vossius. Het examen had toen nog niet plaats gehad. Eerst den 26sten Sept. werd Elias, na een propositie te

hebben gedaan, onderzocht, ten overstaan van „Casparus Swerinchuysen ende Bernardus Faille," in de „principaelste stucken des Chr. geloofs." Hij werd bekwaam geacht tot den dienst, waarna hem gevraagd werd, of hij in zijn gemoed „niet en bevond dat hij van Godt totten dinst beroepen was ende beloefde daerin te continueeren zijn leven lanck ofte soo langhe hij daertoe bequaem soude wesen." Dat hij een bevestigend antwoord gaf, is niet genotuleerd; er staat alleen nog, dat hij „naer voorgaende vermaninge met hantastinghe aengenomen" werd.

Elias Johannis a Campen (dus schreef hij zelf zijn' naam) mocht slechts korten tijd werkzaam zijn. Dat hij reeds in 1603 overleed, zegt ons eene aanteekening in de Acta van 7 Oct. 1603, luidende: „Is geconsenteert dat Hekelinge een vierendeel jaers van dees zijde sal bedient werden tot voordeele van Jan van Campen, des overledenen vader." Dat de vader spoedig daarna stierf, leeren ons de Acta van 6 April 1604, waarin men leest: „Is besloten dat men de wede. van Jan van Campen sal behulpich wesen met een requeste aen de Heeren Staten te stellen om te versoecken het quartier jaers, dat bedient is naer de doot van Elias van Campen." Dezelfde Acta behelzen nog twee bijzonderheden betreffende Hekelingen, vooreerst dat de kerk aldaar reparatie noodig had [1], waarvoor „die van Hekelingen de vacerende gagie" wenschten te ontvangen; ten tweede dat er beroepen was „Baltazar Beaumont." Na eene propositie, die „voor goed gekent" werd, te hebben gedaan, onderging de beroepene 't vereischte examen, met het gevolg dat hij te Hekelingen als predikant bevestigd kon worden. Den 8sten Junij 1604 bepaalde de Classe, dat aan *Baltasar van Beaumont* de „gagie" als predikant van Hekelingen zou betaald worden van 1 April 1604 af.

Korendijk (Goudswaard).

Ephraïm Jansze Dierkinus, die in 1592 te Korendijk kwam [2],

---

[1]) Reeds in 1603 besloot de Classe met „den gerechten van Hekelinghen" te spreken over de reparatie van de kerk.

[2]) Wat de Class. Acta niet vermelden, dat Ephraïm ook van 1581—1583

werd in 1595 door eenigen uit zijne gemeente bij de Classe aangeklaagd en men verlangde zijne verplaatsing. De Broeders hoorden de aanklagers en den beschuldigde, vermaanden herhaaldelijk tot eenigheid, maar te vergeefs. Ook de bedreiging dat „van Classis wege na kerckenordeninge met henlieden gehandelt" zou worden, schijnt niet in staat geweest te zijn de partijen te vereenigen (Acta van 10 April, 7 Aug. 1595, 17 April 1596). Den 25sten Sept. 1595 werd Ephraïm gepolst of hij naar Bommenede zou willen vertrekken; hij verzocht 14 dagen beraad [1]) en verwisselde Korendijk met Bommenede. Den 17den April 1596 was hij nog te Korendijk, maar den 23sten Mei niet meer. Volgens de Acta van 23 Mei 1596 was Korendijk toen vacant; immers zij behelzen eene „ordre om den Coorendijck te bediennen", zooals in vacante plaatsen gebruikelijk was. De opvolger van Ephraïm is genoemd in de Acta van 29 Julij 1596: „Nopende den persoon van Jan Aertsze, proponent van Dordrecht, is bij de Classe goet gevonden, dat men met hem spreken ende van zijn gesintheyt vernemen sal, om te sien oft men hem onder onsse Classe tot een diennaer mochte crygen." In de Acta van 20 Aug. 1596 staat: „Is voorgestelt de sake van Coorendijck ende heeft Pieter Segers rappoort gedaen hoe dat Jan Arentze heeft gepredict in den Coorendijck ende hebben de Broederen ende die van den Magistraet een goet gevallen gehadt in zijn predike, ende heeft de Magistraet een beroep gedaen. Maer de Classe heeft goetgevonden als dat denselven noch eens in den Coorendijck soude prediken ende dat alsdan de beroepinge bij de kercke soude mogen gescieden, ende daernaer sal de Classe zijn examen voorderen op de naeste Classe". Den 15den Oct. 1596 had het examen plaats in tegenwoordigheid van 2 gecommitteerden van de Synode, nadat vooraf door Jan Aertze eene propositie gedaan was uit Rom. 3 : 23, welke propositie

---

predikant was te Korendijk, toen gecombineerd met Piershil, leest men elders, zie Nav. 1891, blz. 477.

[1]) Zie Nav. 1891, blz. 376. Op blz. 281 van denzelfden jaargang, waar mijne bijdrage voorkomt over de eerste predd. te Korendijk, leze men regel 12 van boven *vertreck* in plaats van *verbreck*.

geoordeeld werd „redelijck" te wezen, zoodat hij kon worden geëxamineerd. De „examinatie" werd „gedaen volgende de ordre des Catechismi". De antwoorden waren „soodanich" dat Jan Aertsze bekwaam werd geacht tot den dienst. Men besloot echter hem te vermanen tot „neerstighe studie" en hem werd opgedragen nog „2 ofte 3 reijsen" in Den Briel te komen „proponeren om hem alzoo te oeffenen". Op de vraag of hij alles, wat hij geantwoord had, „van hertten alzoo bekende ende gevoelde", gaf hij een toestemmend antwoord. Daarop werd hem „voorgestelt de swaricheyt des dienstes" en bepaalde men dat hij na de vereischte voorstellingen door Nicolaus Nicolaï op den 10den Nov. 1596 te Korendijk bevestigd zou worden. In 1596 werd alzoo *Jan Aertsen* (dus schreef hij zelf zijn' naam) predikant te Korendijk. Op een lijst van predikanten, in de Acta voorkomende, heet hij *Jan Arentze Teckman.* In 1600 kreeg hij een beroep naar Ooltgensplaat, maar door de Broeders der Classe daarover geraadpleegd, gaf hij ten antwoord „dat hij aen sijn kercke verbonden was ende gheen oorsake en hadde om deselve te verlaten" (Acta van 13 Nov. 1600). In de Acta van 4 Oct. 1604 leest men: „Alzoo in de vergaderinge verschenen zijn Duenis Jansze met Wissen Wissenze ende hebben voorgestelt als dat Jan Arentze, haeren diennaer in den Coorendijck, schijnt te inclineren tot een beroepinge van de kercke van Strijen, maer alzoo als noch egheen beroepinge gebleken en is ende Jan Arentze oock selfs verclaert, alsdat hij niet wel gerust en is om zijn kercke te verlaten, ten waere dat het met stichtinge conde gescieden, soo hebben de Broederen goetgevonden, dat Jan Arentze sal bij zijn gemeijnte blijven, ten waere dat hij met zijn gemeente conde accorderen, dat zij tevreden waeren in zijn vertreck, te meer dewijlle Jan Arentze hem over een jaer geleden met zijn gemeente verbonden heeft, daeraen haer de kercke begeert te houden, ende de Classe verstaet dat zij in zijn vertreck niet lichtelijck en sullen verwilligen". Zooals uit volgende Acta blijkt, bleef Jan Aertze waar hij was.

MIDDELHARNIS.

In 1595 liepen er eenige „quade geruchten" aangaande B. van Doorne, die den Broederen der Classe ter oore kwamen (Acta van 12 Junij, 7 Aug., 26 Sept. 1595). De kerkeraad zijner gemeente verklaarde niet vernomen te hebben dat door die geruchten „het gehoor afgenomen was oft haere kercke schade geleden" had. De Magistraten gaven te kennen „dat se van Baltezaer niet dan alles goets en wisten te seggen ende wel gesint waren hem te behouden". Balthasar verantwoordde zich en de BB. oordeelden dat „hij bij sijn kercke blijven" kon, „hem houdende genoechsaem gepurgeert." (Acta van 17 April 1596) Den 27sten April 1599 werd besloten hem van wege de Classe te vermanen „des namiddaechs in zijn kercke te prediken, gemerct tselve int gansche eijlant gedaen" werd „ende sijn plaetse niet de minste van allen en was". In de Acta van 21 Junij 1599 leest men: „Baltezaer van Doorne heeft sijn excuse gedaen nopende de predicatie naer middach ende heeft die gecontinueert tot naer paesschen ende duer faute van gehoor bij advys van den kerckenraet naergelaten: daermede dat de Broeders tevreden sijn. Ende is voorder besloten, dat de predicatie naer middach in allen kercken sal gedaen worden ende de schoelmeesters sullen haere neersticheijt doen dat de kinderen de vrage des catechismi opseggen." Acta van 16 Aug. 1599: „Alzoo besloten was dat men in alle kercken den catechismum des sondaechs naemiddach prediken sal, is goetgevonden, dat een yegel. diennaer neersticheijt daertoe doen sal in zijne kercke om hetselve naer te comen." Niet in 1599, zooals Boers blz. 283 heeft bericht, maar in 1600 eindigde de werkzaamheid van Van Doorne te Middelharnis. Ten gevolge waarvan, vermelden de Acta van 25 April 1600 en volgende. Toen hij als „jonckgeselle" te Middelburg woonde, had hij zich niet afkeerig getoond van eene te intieme conversatie met zeker meisje; dat meisje werd moeder, nadat het tweemaal een drank, door hem gemaakt van „nieswortel", en volgens zijn zeggen dienende „tegens de qualyckheijt aen het hertte", had ingenomen. In 1600 werd die zaak opgerakeld en Van Doorne, reeds voor de tweede maal ge-

huwd [1]), ter verantwoording geroepen. Het bleek dat hij een contract met de moeder aangegaan had over het onderhoud van haar kind; o. a. had hij haar „eenen viercanten Middelborchschen dalder (medaille) geschoncken, welcke het kint om sijn hals had gedraghen". Het kind geleek „seer wel" op hem. Toch ontkende Van Doorne dat hij de vader er van was. Bij deze zaak kwam aan de Classe „noch een andere groote swaricheijt" voor; den 20sten Junij 1600 konden de BB. beide zaken niet „verhandelen", en daarin „verhindert sijnde deur de swackheijt van onsen broeder Baltasar, welcke met een sware passie oft siecte van Godt is besocht, die hem alsdan seer swaerelyck bestoockt ende overvallen heeft, soo hebben wij (leest men in de Acta van 20 Junij) goetgevonden de handelinghe met hem te becortten ende tot beteringe ende wechneminge van de argernisse, die daerduer veroorsaect mochte wesen, geordineert dat Baltezaer sal van den dinst opgeschort werden voor den tijt van 3 maenden . . . ende sal middelertijt de Classis arbeijden ende aenhouden bij de Heeren Staten, dat hare E. hem in aenmerckinghe van soodanige groote swaricheijt ende passie, die in een diennaer seer afsienelijck is, believe soodanich onderhout toe te leggen als haere E. gewoonel. sijn te doen dengenen. die duer ouderdom oft andere gebreckelycheyd van den dinst rusten, ende dat ter tijt toe dat hij duer des Heeren genade beqamel. tot den dienst soude wederomme moghen toegelaten werden". Toen de 3 maanden verstreken waren, verzochten Van Doorne en de kerkeraad van M. dat hij „wederom tot den dienst der kercke soude moghen toegelaten werdden", maar de BB. namen een ander besluit. In de Acta van 25 Sept. 1600 leest men: „alsoo men volgende de resolutie van de Classe ordonnantie hadde versocht ende vercregen van de heeren Staten voor Baltesaer ten aensien van de passie, daer hij mede was besocht, naer welcke ordonnantie hem toegeleijt waren 200 guldens tsjaers op het contoir van Coolwijck, is besloten datter twee souden gesonden werden [2]) Overflacque, om met kennisse ende

[1]) In de Acta van 25 April 1600 is sprake van de „voordochter van Baltezaer ierste huijsvrouwe."

[1]) Hier in te voegen *naer*.

bewillinghe van de Broederen aen die sijde hem deselve ordonnantie te presenteren, om hem te raden, soo hij se accepteert, van daer op een ander te vertrecken, opdat sijn kercke te beter van een ander diennaer mochte versien worden; soo hij die weijgert te accepteren, soo sal men breeder kennisse van sijn saken moeten nemen ende wettelijck tegens hem procederen." Van Doorne accepteerde de ordonnantie en van „wettelijck procederen" behoefde geen sprake meer te zijn. Den 26sten Jan. 1602 werd door de Broeders het verzoek van Van Doorne om eene attestatie „om merckelycke redenen afgeslagen." Den 16den Junij 1603, toen het verzoek vernieuwd was, besloten zij over het geven van een attestatie te spreken met Arnoldus Cornelisze, Jo. Vuijttenbogaert ende Fr. Lansbergen of „de gedeputeerde onses Synodi." De uitslag der samenspreking is niet genotuleerd. In 1607 was Baltazar weêr in dienst. Acta van 18 Junij 1607: „Alzoo de Broeders vernomen hebben, dat Baltazar van Doorne, eertijts predikant te M., noch op het contoir van Coolwijck trect sekere subsidie van 200 g., die hem bij de Staten om redenen zijn toegeleijt geweest, ende dat den Broederen van de kercke van den Briele opgeleijt is bij de Staten te versoecken sekere somme van penningen tot betalinghe van de schulden, die sa. Wijckentoorn nagelaten heeft, soo ist dat de vergaderinghe goet vint, dat de Staten op de voorsz. subsidie aenwijsinghe gedaen sal worden, als dwelcke Baltezar, mits dat hij weder in den dinst is, ja al een wijlle tijt daerin geweest is, niet meer toecompt."

Philippus Louwyck, predikant te Stad a/h. Haringvliet, ontving een brief van de Classe, „om te vernemen hoe hij soude wesen tot de kercke van Middelhernisse [1]), maar hij schijnt geen zin in de verandering te hebben gehad. Den 15den April 1601 kwam de voorziening in de vacature weer ter sprake en in de Acta van dien dag staat: „alzoo de diennaers van den Briele gesproken hebben met een jonckman, met name Jacobus Florianus, [2]) sal men verwachten zijn antw., ende soo verre dat failleert, dat men die van Middelhernisse sal recomanderen een dienaer, genaempt

[1]) Acta van 13 Nov. 1600.

[2]) Deze man werd predikant te Zuidland.

Tobias Pijllaert, woonende tot Calverdyck onder de Classe van Alckemaer." Evenmin als Florianus kwam Pillaert te Middelharnis, maar er werd toch nog in 1601 met goed gevolg een beroep gedaan. Den 21sten Aug. 1601 kwam Mr. Geeraert Jansze, schoolmeester van Middelharnis, bij de Classe met een missive van Magistraat en Kerkeraad dier gemeente, inhoudende het verzoek om ten spoedigste te examineeren „haren beroepen dienaer Gerson Panneel." Deze man deed den 2den Oct. 1601 eene propositie, welke den BB. aanleiding gaf om hem te vermanen „dat hij sijn sprake wat matighen soude"; daarop had het examen plaats, waarin de BB. „een goet genoegen" hadden en na afloop er van werd hem aangezegd zich „wat beter te oeffenen in de H. Schrift" en naarstig te zijn in zijn dienst. Den 3den Oct. werd bepaald dat de eerste voorstelling van Gerson Panneel te Middelharnis geschieden zou door Cornelis Damman, de 2de door Johan Damman, de 3de door Timmerman, die hem alsdan bevestigen zou. Te Middelharnis werd aldus in 1601 predikant *Gerson Pannelius*; aldus schreef hij zijn naam.

In 1603 ontving Pannelius een beroep eerst naar „Ouderkercke int landt van Schouwen." 't Verzoek om hem te laten gaan werd overgebracht door 3 personen, waarbij Arnoldus Arnoldi, pred. te Renesse, en Christianus Merlinus, predikant te Sommelsdijk. De slotsom van de BB. is aldus genotuleerd: „Naedat wij de redenen soo van deene als van dandere partije hebben overweghen, en hebben wij niet connen vinden hetwelcke ons soude beweghen om onsen Broeder vuijt onse Classe te verlaten, maer veel meer om verscheijden redenen te oordeelen dat het in alle manieren geraetsaem is, dat hij bij zijn gemeijnte blijve. Waarvuijt dat van alle Broederen des Classis is besloten, dat hij niet sonder merckel. schade sijnder gemeijnte kan vertrecken, doch evenwel dat dese resolutie niet en dienne tot prejuditie van zijn vrijheijt, om ter gelegener tijt tot kennisse van de Classe die te mogen gebruijcken (Acta van 16 Junij 1603). Kort daarna ontving hij een beroep naar Grijpskerke onder de Classe van Walcheren en den 24sten Nov. 1603 oordeelden de BB. dat hem „zijn vertreck niet en con geweij-

gert worden, maer (aldus besloten zij) sal denselven bij zijn kercke blijven dry maenden, oft ten waer dat hij eer een dienaar conde ophueren, die in zijn plaetse soude wesen."

Ter voorziening in de vacature werd beroepen *Johannes van Huecklum*; aldus schreef hij zelf zijn naam. In de Acta heet hij Johannes Huekelom. In de vergadering van 4 Oct. 1604 kwam een klacht in uit Middelharnis over het lang weg blijven van den beroepene en men vroeg raad wat te doen. De Broeders vonden goed den beroepene te herinneren aan zijn plicht en in de eerste vergadering, welke de Classe in 1605 hield, diende J. Huekelom de vereischte attestaties in „soowel van de kercke als van den Magistraet van Nieulant, gelegen onder het Classe van Bolsweert in Vrieslant", en werd hij „met hantgevinge voor een lidt des Classis aengenomen." Elders vond ik opgeteekend, dat J. van Huekelom in 1606 te M. gestorven is. De Acta vermelden alleen zijn dood, maar geen sterfjaar. Dat hij 3 April 1606 dood was [1]), zeggen de Acta van dien dag, waarin voorkomt: „Sijn verschenen den Ballieu van Middelhernisse, vergeselschapt met een vuijt de overheijt ende een vuijt de gemeente, versoeckende dat haere beroep, gedaen op Pieter Segersze, predicant in de Plaet, zijn volle effect mochte sorteren". Daar Pieter betuigde „affectie te hebben tot die van Middelhernisse", zei de kerkeraad van Ooltgensplaat, dat hij het aan hem overliet of hij gaan of blijven wilde. Ook de overheid en de Classe stelden hem „op zijn vrije voeten" en Segers verklaarde dat hij het beroep wilde aannemen. Later werd door eenige gedeputeerden van de overheid van Ooltgensplaat aan de Classe verzocht, dat Pr. Segers bij haerlieden gecontinueert mochte worden", maar de Broeders oordeelden dat de zaak afgedaan was en dat Pieter Segers [2]) „met den iersten" naar Middelharnis moest gaan (Acta van 6 Junij 1606). In 1606 werd dus de vacature weder vervuld. Nog in hetzelfde jaar kwam er

---

[1]) Uit de Acta van 6 Junij en 3 Oct. 1606 en 26 April 1607 blijkt, dat hij eene weduwe naliet, en uit de Acta van 6 Oct. 1608, dat die weduwe hertrouwde.

[2]) Hij was in 1606 omtrent 34 jaar oud.

bij de Classe een brief in van „Joncker van Thiennen", waarin hij Pieter Segersze „een schandael ende pest der kercken" noemde (Acta van 3 Oct. 1606) en allengs kwamen er verschillende dingen aan het licht, die de Broeders noopten den leeraar van Middelharnis ter verantwoording te roepen. Ofschoon hij „wel van noode" had „naerstig te studeeren als een die tot 2 mael toe niet en heeft connen bestaen in de examinatie", had hij zich onderwonden „het medecijn ende chirurgijn ampt" uit te oefenen. Een man uit Ooltgensplaat bracht tegen hem in dat hij „zijn huijsvr duer eenen dranc om den hals geholpen" had; een ander verklaarde dat hij „onredelijk was int eijsschen van sijn meesterloon." Die weigerde te betalen wat hij eischte, werd door hem in rechten vervolgd. „De Classicale en de kerckel. acten" waren door hem „de officieren in handen gegeven tot beswaringhe van de lidtmaten der kercken." [1]) Erger was dat hij bevonden werd leugenachtig te zijn, schulden te hebben gemaakt en wel „seer schandelijcke, met groot bedroch," herbergen te hebben gefrequenteerd enz. [2]) Om het een en ander werd hij reeds in Jan. 1607 geacht „weerdich" te zijn „van den dinst gesuspendeert te worden," en bij uitspraak van 10 Junij 1608 werd hij door de BB. der Classe ontzet van zijn ambt, met de bepaling dat hij „dadelijcken" moest „desisteren" en in de Classe niet meer mocht aangenomen worden. Den 15den Junij 1608 werd de suspensie te Middelharnis van den predikstoel bekend gemaakt door Ds. N. van Dam. De predikanten, die daarna eene vacaturebeurt te Middelharnis vervulden, ondervonden wel „resistentie", maar de Classe wendde zich tot de Staten met het verzoek dat zij „ordere wilden stellen, opdat de dienaren mochten onverhindert hare commissie vuijtvoeren", [3]) en Pieter Zegers eindigde met schuld te bekennen en beterschap te beloven. Daarvan werd een akte opgemaakt en die akte werd aan de gemeente te

[1]) De BB. oordeelden dat men „soodanige mannen de kerckel. dingen niet behoorde te vertrouwen."

[2]) Cfr. Acta van 24 Jan., 24 en 25 April, 14 Mei, 18 Junij, 8 Aug., 16 Oct. 1607, 22 April, 10 en 11 Junij 1608.

[3]) Acta van 3 Julij 1608.

M. voorgelezen. In de Acta van 4 Oct. 1608 staat nog: „Is geresolveert dat men sal scrijven van weghe het Classis aen den predikant tot Bomel, dat hij ons verwittighe wat attestatie dat Pr. Segersz heeft van sijn kercke in Middelhernisse ende dat men dat sijn attestatie van de Classe soude seijnden, mits daerbij stellende wat na zijn schultbekenninghe gevallen is."

Dewijl *Tobias Gellinckhuijsen* geacht werd „zeer bequaem" te zijn, „om in de kercke van M. goeden dinst te doen," werd er den 26sten Jan. 1609 door de Broeders der Classe besloten met dien leeraar, die te Brielle stond te komen, te spreken. 't Gevolg was dat Tobias in 1609 te M. als predikant werd bevestigd. In de Acta van 13 Julij 1609 is vermeld, dat gelezen werd de „attestatie van Tobias Gellinckhuijsen, soo van de kercke als van de Classe van Woerden," en dat hij daarop als een lid van de Classe werd „opgenomen." B. Boers noemt hem verkeerdelijk blz. 284 *Tobias Gelinkhuizen* of *Collinckhuizen*.

Nieuwenhoorn.

De opvolger van Phil. Gallus verscheen in de vergadering van 7 April 1604 en werd, na eene propositie te hebben gedaan, geëxamineerd te gelijk met Valerius Valeri en Baltazar Beaumont [1]). Omtrent de gehoorde propositie van *Leoninus Leo van Coolwyck* (dus schreef de jonge man zelf zijn' naam) werd opgemerkt, dat hij haar „meest gelesen" had, doch „dat se anders wel ende ordentel. gestelt was". Met de bepaling dat zijn „gagie" zou ingaan 1 April 1604 (Acta van 8 Junij 1604), werd Leo toegewezen aan Nieuwenhoorn; in de Acta van 8 Junij 1604 komt hij als predikant dier gemeente voor. Den 24sten April 1605 zijn te Brielle ondertrouwd en daarna te Schiedam getrouwd Ds Leo Pietersze van Coolwijck, pred. te Nieuwenhoorn, en Neeltje Pieters j. d. te Schiedam. In de Acta van den kerkeraad der Herv. Gemeente te Brielle dd. 28

---

[1]) De gecommitteerden van de Synode, ofschoon beschreven, verschenen bij 't examen niet. Zie op Oudenhoorn.

Junij 1635 staat vermeld, dat met attestatie van Delft was ingenomen Anna de Leeuw van Coolwijck. In 1647 werd ter vervanging van Joh. Messu, vertrokken naar „Gorichem", te Helvoetsluis beroepen de proponent Martinus Leo van Coolwijck; in 1649 werd hij te Goedereede beroepen loco Esaias Courtenius, overleden; in 1657 te Zutfen, loco Bernhard Lomeyerus, overleden.

Nieuwe Tonge.

In plaats van „Arent Timmerman filius Gillis" [1]) wenschte N. Tonge Jonas Timmerman Arentszoon tot predikant en tot tweemalen toe werd die wensch aan de Classe kenbaar gemaakt, den tweeden keer persoonlijk o. a. door den schout Dirck Jansze (Acta van Aug. 1608). De Broeders vonden echter „in goede conscientie niet raetsaem, van wege de quade geruchten, die van Jonam gingen, dat hij totten dinst der kercke soude mogen beroepen werden" [2]), en zij bevalen „een godtsalich ende wel geleert jongman van den Briele, Nicolaus de Backer," aan. Op voorstel van de

[1]) Jeremias Timmerman verwierf van de Staten „voor sijn schoonmoeder de wed. van Arnoult Timmerman" f. 60, zie Acta van 1 Sept. 1608.

[2]) De notulen, waarin we dit lezen, vermelden tevens dat aan twee predikanten opgedragen werd naar Schoonhoven te gaan en daar te vernemen „hoe hem Jonas Timmerman aldaer in het leven van sijn broeder zal. gedragen heeft." Nog werd toen toegestaan „om ten huijse van den rentmeester Coolwijck te vernemen naer een seker requeste, welcke Jonas ende Jeremias Timmerman aen de Staten hebben overgegeven." In de Acta van 1 Sept. 1608 staat: „Jonas Timmerman heeft een brief gesonden, waerin hij versoect, dat de Classe hem doch soude willen de goede hant bieden, dewijlle hij teijnden raet ende middel is.... De Broederen vinden niet geraden hem totten dienst te voorderen ende wijsen hem desen middel aen, oft dat hij hem voor een tijt met sijn ambacht soude behelpen ende hem houden bij de dienaren der kercken ter plaetse, daer hij woonen sal, om alsoo duer haer behulp gevoordert te werden, oft dewijlle den schooldienst in de N. Tonge vaceert, dat hij soude soecken de conditie aldaer te becomen ende hem aldaer soo te dragen, dat de Broeders hem in toecomenden tijt mochten voorderen." In April 1609 wenschte Jonas in de Classe van Woerden geplaatst te worden. Bij de Classe van Voorne werd naar hem geïnformeerd en er volgde geen recommandatie (Acta van 28 April 1609).

Broeders hoorden de schout en de andere gedeputeerden van N. Tonge eene propositie aan van De Backer, om te kunnen oordeelen over zijn gaven, en op verzoek der gedeputeerden nam hij met toestemming van de Classe op zich eens naar N. Tonge te komen en zijn gaven ook daar te laten hooren (Acta van 5 Aug. 1608).

N. de Backer [1]) schijnt niet aan de gemeente bevallen te zijn. Althans niet hij werd beroepen, maar de bekende Casparus Barleus. Wat de Acta hiervan vermelden, is door mij reeds medegedeeld in *De Brielsche Archieven*, bl. 219—222.

(*Wordt vervolgd*).

---

[1]) De Classe bepaalde dat hij te N. Tonge den dienst zou doen 17 Aug., „vergeselschapt met een diennaer uijt den Briele." — Dat Nicolaes ergens in de Classe als predikant werd geplaatst, vermeldt 't Notulenboek niet. 't Deelt zulks evenmin mede van een' anderen Briellenaar, Jan Lenaertze, zoon van den burgemeester Lenaert Jansze. Nadat deze zijn „getuijgenissen soo van de kercke ende universiteyt van Leijden" vertoond had, werd den 7den Aug. 1595 door de Broeders goedgevonden dat hij „voortaen" zou „proponeren voor den Classe ende oock somwijlen in de stadt van den Briele voor de dienaren ende kerckenraet, mitsgaders oock voor eenige naestegesetene diennaren, die bequamel. in de stadt souden connen comen." Van ééne propositie, voor de Broeders der Classe gedaan, leest men in de Acta van Sept. 1595. Hem werd toen „aengeseijt wat corter ende bij den texst te blijven ende alle eijgen woerden te gebruycken in duijtscher talen." — In 1597 gaf de schoolmeester van Rockanje, Lauwerens Dooremans, zijn begeerte te kennen dat hij „in den Briel soude mogen comen om hem te oeffenen int proponeren." Er werd besloten hem te schrijven dat de Broeders „hem daertoe niet en connen raden, maer dat hij hem evenwel neerstelijck soude oeffenen met neerstich lesen van de H. S. ende goede boecken." De Broeders zullen waarschijnlijk op het aanhooren van 's mans proposities niet gesteld zijn geweest. Voordat hij de vermelde begeerte te kennen gaf aan de Broeders, had hij voor hen eene propositie gedaan, „in dewelcke de Broederen geen genoegen gehadt en hebben, overmits deselve seer confuselyck geschiede." (Acta van Julij 1597).

Haagsche predikanten. — De volgende schade-postjes voor de Classis vond ik in een der portefeuilles kerkelyke zaken, berustend op 't Oud-Archief van 's-Gravenhage:

KOSTEN GEVALLEN OP HET BEROEP VAN PREDIKANTEN.

1726	Beroep van *Ds. Manger.*		
	Classicale maaltijd	*f* 211.10.—	
	Voor transport van meubelen, boeken enz. . .	258.—.—	
	Voor Bancquet	15.15.—	
			f 485.5.—
1731	*D. Malecotius.*		
	Uitschrijven Classis	*f* 36.—.—	
	Maeltijd bij van der Laan	175.—.—	
	Wijnkoper van der Moezel	156.—.—	
	Banquetgeld	15.15.—	
	Verschot Bode de Haas	32.—.—	
	Verschot van Ds. Malecotius te Leiden voor 't Classis aldaar	628.4.—	
	Vergoeding voor 't geen denzelven uit Leiden had betaald voor zijn beroep van Deventer	568.2.—	
			f 1611.1.—
1736	*D. Muilman.*		
	Uitschrijven Classis	*f* 51.10.—	
s Hage	Classicale maeltijd	160.—.—	
s Hage	Wijnkoper Schetters	41.—.—	
s Hage	„ Turnhout	97.—.—	
	Bode van der kisten	41.—.16.—	
	Banquetgeld	15.15.—	
	Classicale kosten tot Alkmaar	380.—.—	
	Transport van meubelen	102.17.—	
	Restitutie van kosten gevallen op zijn beroep tot Alkmaer	600.—.—	
			f 1489.18.—

KOSTEN VAN TRANSPORT VAN MEUBELEN GEVALLEN OP BEROEPEN VAN PREDIKANTEN.

1709	*Kuyk van Mierop*, van Nijmegen	*f* 250.—.—.
1711	*Gramme*, van Monnikendam . .	250.—.—.
1712	*Muilman*, van Enkhuizen	250.—.—.
1713	*Du Pire*, van	200.—.—.
1716	*Velse*, van Delft	200.—.—.
1718	*Doesburg*, van	250.—.—.
1719	*Peregrinus*, van	300.—.—.
1727	*Van Utrecht*, van Deventer . . .	247.—.—.
1728	*Blanken*, van Leijden	91. 5.—.
1729	*Pielat*, van Nijmegen	281. 4.—.
1736	*Van Kessel*, van Hoorn	155.17. 8.
	Van Staveren, van Maassluis . .	72.10.—.
1737	*Muilman*, van Alkmaar	102.17.—.

's-*Gravenhage*. Medegedeeld door M. G. WILDEMAN.

Ds. Strakkius. — Theodorus Strakkius, predikant te Bergharen en Hernen (in Maas-en-Waal), beroepen in 1619, schreef „Vindiciae catecheseos Heydelbergensiae contra Coppenstenium", welk opschrift hij aan het oordeel der prov. Geld. synode te Zutfen 15—18 Aug. 1627 onderwierp ter visitatie. In de acte der Arnhemsche synode 20—24 Aug. 1633 staat hij vermeld als vertrokken naar Burick. — Wat weet men van Coppenstenius? En wordt met Burick bedoeld Burich of Buderich, rgdstr. Kleef, tegenover Wezel?

JAC. A.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Van Starter? — In de Duncaniana (ter Kon. Bibl.) bevindt zich een geschriftje van 4 bl., getiteld: *Triumphe der heerlijcke begravinghe van zijn Ghenade Willem Lodewyck, Grave van Nassau, Gouverneur van Vrieslant, etc. begraven tot Leeuwaerden den 23 July 1620. Met de voorneemste daden byden Hoogh-ghemelten Grave gheschiet, in't korte verhaelt. t' Amsterdam by Gerrit van Breughel.* Aan het slot staat: „Wy verhopen hier nae een Lijck-klacht ofte Epitaphium tot Loff van desen Crychshelt aenden dach te brengen, met alle zijn daden int kort verhaelt."

Omtrent dit op zichzelf weinig beteekenende vliegende blaadje vinden wij in den Catalogus v. d. Pamfletten Verzameling in de Kon. Bibl. door Dr. W. P. C. Knuttel (een zeer plausibel werk!) het volgende van V. d. Wulp [1]) overgenomen mededeeling. „Aan het „eind leest men: Wy verhopen, etc. Hetzelfde jaar verscheen er „een Lijkklacht van Starter, waaruit zou blijken, dat Starter ook „schrijver was van deze Triumphe. In het leven van St. door „Eekhof wordt er niet van gesproken." Werkelijk komt de *Lijkklacht* [2]) geheel overeen met het beloofde Epitaphium. Dit is evenwel nog geen zeker bewijs wat trouwens V. d. W. reeds aanduidt door het gebruik van „zou"; behalve Starter kan ook een ander dichter een dergelijk lijkdicht gemaakt hebben, al is ons hier niets van bekend, of 't kan in de pen gebleven zijn. Daar er eenige feiten zijn, die ons bevreemden, indien wij in de *Triumphe* Starters werk zien, wil ik even aanstippen, wat er vóór en tegen te zeggen valt, en zien of er eenige gevolgtrekking uit te maken is.

Inhoud. Behalve Starter's *Lijk-klacht* is geen dergelijk gedicht bekend [3]); daarenboven heeft St. een tweede, kortere *Lyck-klachte*

---

[1]) Catalogus v. Meulman's Bibl. v. Pamfl.

[2]) J. J. Starter's Friesche Lusthof. Met inl. en aant. v. Dr. J. v. Vloten. bl. 186, noot.

[3]) Althans noch de Catalogus v. d. Kon. Bibl., noch die van de Pamfletten-Verzam. v. Fr. Muller, noch die van Meulman's Bibl. v. Pamfl. noemt er een.

gemaakt (v. Vloten bl. 186), w. i. ook eene beschrijving van de begrafenis voorkomt. Dit pleit vóór. Er tegen is, dat in het verhaal der krijgsdaden eenig verschil is, en ook de volgorde van den begrafenisstoet niet in beide geschriften geheel overeenkomt. Daarbij verwijst de *Triumphe* o. a. naar E. v. Meteren, terwijl Starter zich in het voorwoord der *Lijkklacht* min gunstig over niet-Friesche historici uitlaat.

Stijl. De stijl is slechter dan men van St. verwachten zou; men vergelijke daartoe: de opdracht der *Lijkklacht* (afzonderl. uitgaaf), en de voorberichten van den *Voorloper v. d. Mansfeldische Heldendaden* en van het *Steeckboecxken* (v. Vl. bl. 381 en 524.) Ook de woorden „Victorieusen", „magnificentie" en „Solemniteyt" in 4 regels bevreemden. Wanneer men echter leest de voorrede van den Timbre v. Cardone, waar de stijl tengevolge van het samendringen van den inhoud in zoo weinig mogelijk plaats, ook droog en leelijk is, kan men de *mogelijkheid*, dat St. de auteur is, niet om den stijl verwerpen.

Van meer belang is het, dat in de *Triumphe* gesproken wordt van „Willem Lodewijk" en „Hendrik" van Nassau, ook van „Wilhelm Lodewijck", in de gedichten van St. altijd van „Wilhelm Ludwich" en in de *Lijkklacht* van „Hans Ludwich"; vervolgens ook dat de *Tr.* als titel des prinsen geeft „Gouverneur", terwijl Starter elders zegt „Stadholder" of „Stadhouder", en alleen eens Willem I gouverneur noemt, welke trouwens ook een andere positie innam.

Spelling. Deze maakt niets bepaald uit. De woorden „p*ee*rden" en „Hoogh-ghemel*t*en" en enkele andere wijken sterker af, doch de andere verschillen van spelling zijn niet sterker dan in de gedichten van Starter onderling.

Uitgave. Het geschriftje is niet geteekend. Dit verwondert eenigszins. St. wilde gaarne zijn naam zetten onder een gedicht voor de Oranjes, en de verkoopbaarheid zou er veel grooter om geweest zijn. Het is verder in Amsterdam uitgekomen (en niet bij den lateren uitgever van zijn *Frieschen Lusthof*) terwijl de Lijkklachten te Franeker uitkwamen; toch zou men zich een vluchtig opgesteld

stukje eer in zijn eigen stad dan in Amsterdam uitgegeven denken.

Wanneer wij alles wikken en wegen, komen wij tot het besluit, dat er geen zekerheid te verkrijgen is. Er blijven drie mogelijkheden: Of het naschrift verwijst naar een lijkdicht, dat verloren geraakt, of in de pen is gebleven, en Starter heeft met dit werkje niets te maken. Of: het naschrift verwijst naar Starters gedichten, doch het is een mystificatie van den uitgever, die misschien zijdelings berichten van Starter heeft onder 't oog gehad, ja misschien de lijkklachten reeds gedrukt of ongedrukt gezien had. Of: het is werkelijk door Starter geschreven. Nemen wij het laatste aan, dan is alles alleen te verklaren, wanneer wij de heele uitgave beschouwen als een geldmakerij van den dichter, die van de voorstudiën voor zijne lijkklachten partij wilde trekken door in Amsterdam eenige korte mededeelingen als bulletin te doen drukken en verkoopen. Dan zoude men tevens moeten aannemen, dat „gouverneur" in de spreektaal gewoon gebruikt werd voor Stadhouder, en dat St. dezen officieelen titel in zijne verzorgde gedichten gebruikte, en daar ook de Duitsche namen met voordicht aanwendde, om den Duitschen Oranjes welgevallig te zijn. Ik heb gemeend deze opmerkingen niet voor mij te mogen houden, al betreffen ze een geschriftje, dat op zich zelf van weinig beteekenis is, daar het met of zonder recht genoemd wordt als het werk van een auteur als Starter.

Den Haag. DR. C. H. PH. MEIJER.

Wij vestigen de aandacht van onzen geëerden medewerker op Mullers Catal. v. 7000 portretten, alwaar onder No. 425 beschreven wordt de lijkstatieprent van gr. Willem Lodewijk, als uitgegeven te Amsterdam bij C. J. Visscher, met afzonderlijk boekje van 15 blz. bevattende uitvoerige beschrijving en *lijkvers*. Is dat laatste nu het bedoelde van St.? RED.

Livinus van Zeele alias Griele. — Wie kan mij iets mededeelen omtrent dezen persoon, wiens zeer zeldzaam portret beschreven is in v. Someren, portret-catalogus, dl. III, onder n°. 6267. Met 6 regelig kreupelvers als onderschrift:

Livinus van Zeele alias *Griele* geboren van Gent.
dat Plautus nu verrees, hij lachte met de grille
van desen viesen snaeck, dit is den rechten Grille
een man die de natuur voor kunste komt te baet,
dit tuigen sijnen ganck, sijn wezen en gelaet.
ridendo dicere verum quis vetat.

U. M. C. N.

Drinklied (XLII, 561). — Onderstaand Drinck-liedt op prins Frederik Hendrik, dat misschien niet algemeen bekend is, vond ik in een Enckhuyser Liedtboecksken van 1668.

Stemme: Jo conto jo sonno jo bablo.

1 Vive la bon Prins Henderick/
Tot wraeck van 's Vaders moort/
Den Hemel wil u eyndelijck
Geluckigh helpen voort.
2 Dat ghij tot Hollandts eere/
Recht als een Dellefs kindt/
's Landts vryheydt helpt vermeeren/
Den Spanjaert overwindt.
3 Een yder aen sijn monde leydt
Soo drinckt eens voor den dorst
En dat op de gesondigheydt
Van den Nassouschen Vorst.
4 En schreeuwen/ als Leeuwen/
Nassouwe/ getrouwe/
Tot spijt van Spangjen/
Vive la Prins d'Orangjen.
5 Vive la bon Wijn soete Wijn/
Ghy port ons tot de vreught/
En doet dat al ons sinne zijn/
Door soetigheydt verheught.
6 Buerman set aan u pinckje nou/
Tsa! drinckt het glaesje leegh/
En brengh het met een swingh je vrou/
Wat soo dat is te deegh.
7 Dees Fransche Tranen zijn soo soet
Tsa! Vive brenght het voort/
En sit niet als een suffe bloedt/

Maeckt dat men u ook hoort.
8 Wilt singen 't lof dat keere doet/
Den Speck Jan gat al in het velt/
Prins Hendrick men eeren moet/
Die Bos kreegh in 't gewelt.
9 Dees Roemer op 's Lants welvaart uyt/
En den Nassousche Vorst/
Die Spangjens machten tegen stuyt/
Met een gestaelde borst.
10 Vive la Prins d'Orangje/ stam/
Op u gesondtheydt om/
Die Wezel oock van Spangje/ nam/
Keert men 't glaesje rondtom.

U. M. C. N.

De Brusselsche modes. — In eene „verzameling van hollandsche en fransche gedichten" in 1833 opgeschreven, meestal betrekking hebbende op den tiendaagschen veldtocht en wat daarmede in verband staat, is ook een gedicht opgenomen, getiteld: „De Brusselsche modes," waarin de maker de hollandsche heeren en dames beklaagt, die vóór den opstand alles uit 't „Belgisch Parijs" betrokken en, toen Brussel in rep en roer was, wel genoodzaakt waren, „ter markt in 't oude Neêrland te gaan."

Het 7e, met een eindcouplet, luidt:

Doch modepoppen weet gij wat
Nog 't volgen moog'lijk maakt?
Naar 't allerlaatste modeblad
Loopt men te Brussel naakt.
Veranderd dus ook uw kleedij, —
Wordt sans-culottes zooals zij.

U. M. C. N.

Volkslied (XLII, 155). — Naar aanleiding der vraag van onzen geachten medewerker (*Nav.* XLII, 155) zond ik ZEd. de volgende coupletten, welke ik uit den mond mijns vaders opteekende.

De heer t. G. van oordeel zijnde, dat deze regelen geen deel uitmaken van het door hem bedoelde lied, acht echter de mede-

deeling daarvan in dit tijdschrift voor de geschiedenis belangrijk. Gaarne voldoe ik aan dien wensch, welke wellicht tot completeering aanleiding geeft.

Amis ! l'Unioniste conspire,
  Veillons au soutien de la Loi,
Son aveugle rage n'aspire
  Qu'à la perte de notre Roi.
Nassau ! Nassau ! nous vengerons tes injures
Plutôt mourir, que d'être parjures,
  Les soldats Belges sout pour toi.

Défendons la noble bannière,
  Que Nassau avec Nous illustra
Son sang nous ouvrit la carrière,
  Et la France dans nos champs succomba.
Terrassons ! Terrassons ! une ligue infame et parjure
  Et d'un bon Roi, vengeons l'injure
C'est là que visent ses Soldats.

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Hendrik v. Ensse. — De gissing van *Nav.* XXXVI, 11, dat Zuidewind foutief zal zijn, en men aan „Sneeuwwind" zal hebben te denken, wordt versterkt door het uittreksel, dat Slichtenhorst in zijne „Geld. Geschied." bl. 587, — in overeenstemming met Oudenhoven's latere beschrijving (*Nav.* XXXV, 463), — nopens de belegering van het slot te Poederojen geeft uit „de schriften van den drollighen Jan Martyn", die zich aldus laat hooren: „Ende daer (*in het slot*) zijn die Geldersche versaemt (*versameld*) by heuren goeden Officier „Sneeuw-windt", en opgepackt al dat sy'er vonden; het Huijs versien van alles, bat (*beter*) dan te voeren; de krancke en geguetste mee gevoert; ende den goeden „Sneeuw-windt" es Capiteyn bleeven als vooren", enz. „Daer quamp eenen schamp-scheut op een deel muers, daer eenen grooten balck in geanckert was; de welcke met eender klincken „Sneeuwwindt" alsulcken oorbandt gaff, dat hem meer dan de tanden

klaterden [1]), ende mochter een poose met liggen, in sulcker vuegen dat hy sijn ziele spouwde; daer al sulcken rouwe ende beklach omme gedaen werde, al oft sy vader ende moeder ende al huer vrienden op eenen dag verlooren hadden, ende begonste [2]) heur alsdoen den moedt te faillieren", enz.

Dat „Sneeuw-wind" is een onderscheidingsnaam geweest, onzen Hendrik overgeërft van zijn voorzaat en naamgenoot uit den jare 1322. (Zie *Nav.* XXXVI, 679).

JAC. A.

Oudemans' Mid.-Nederl. Woordenboek. Nalezing (XLII, 288 enz.)

Pegel = peil; zie *Nav.* XL, 485, 604.

Pitsier of petschaft; zie ibid. XXVIII, 36, 191. Ik zag het ook „pitschaft" geschreven.

Polderen, m. i. niet hoereeren of razen; maar babbelen, 't Hgd. plaudern. In 't Hgd. ontmoet men ook de samenstelling Plauder-*tasche,* d. i. babbelaar. Iets anders is Plautz (geraas, slag, bons) of Plotz, Plutz.

Prullen, pruttelen, een pruttelend geluid maken, gelijk water doet als 't begint te koken.

Ramot (XLII, 553) — zal drukfout wezen, voor „ravot" d. i. gespeel, gejool.

Romfel (ibid. bl. 559) — heeft in het aangehaalde voorbeeld wel de figuurlijke beteekenis van „oneenigheid", maar beduidt eigenlijk z. v. a. „rimpel".

Rouste (*ten*) (ibid. bl. 559, 60) — z. v. a. ten roeste = ten ruwste, d. i. in 't algemeen, in 't kort.

Ruggelen (ib. bl. 560) — hier in verband tot „toetreden" staande, zal beteekenen „den rug afkloppen". Beduidt „dan" echter „nu eens" of „dan weder"; zoo kan „ruggelen" de beteekenis hebben, welke er door den heer M. aan wordt toegekend. De contekst moet dit uitwijzen.

JAC. A.

---

[1]) Nog heden spreekt men alhier te Ek-en-Wiel van „kletteren op de tand," d. i. klappertanden.

[2]) Ook wel „begost," d. i. begon.

Verouderde Woorden (XLII, 393, 508—10).

Fytzen. Vlaamsch *vys*, Fr. *vis* = schroef.

Waarschijnlijk een ijzeren bout, die met een schroefdraad eindigt. In de rekening van de sluis te Damme (1396) leest men:

„Eene groote plate panne, eene grote scive diere bovenin drayt, daer de grote vysenaghele duere drayt."

Scuyffeletten. Waarschijnlijk *fluitjes.* In Vlaanderen zegt men nog tegen fluiten: *schufelen.*

Stichelen. Kan verwant zijn met *stickelken* = vork.

Stroobaensters. Baenst is een korf van stroo.

In de *Cuere van Aardenburg* van 1576 leest men in § 72. „Item, dat niemant, tzij mans of vrouwen of yemant van huerlieder weghe en vervoordere tzWoensdaechs up den marctdach te commen en den graenmarct met eenighe maten, *baensten* ende stryckstocken, noch daerzondre, omme yemant thelpen meten noch oock eenighe clutten van graene af te coopen."

Baenst is in Vlaanderen nog een bekend woord.

Aardenburg. G. A. VORSTERMAN VAN OYEN.

Slenner-Hincke (XLII, 398). — Het is mooglijk, dat de Hannekemaaiers in eenig verband staan tot Slenner-Hinke, vooreerst omdat hij grasmaaier, ten andere omdat hij Westfaalder was. Of echter in het woord „hannekemaaier" zijn naam wel speelt, valt met het oog op *Nav.* XXXIII, 332 te betwijfelen.

Rade. — Wat is de beteekenis van *rade* in tal van plaatsnamen in Zuid-Limburg voorkomende, als Amstenrade, Wijnandsrade, Kerkrade, enz.? MR. R. J. W. F. VAN HOEVELL.

Zie: Vercoullie, Bekn. etymol. wdb. d. Nederl. taal i. v. uitroeien. RED.

Lied Iö Vivat. — Driemalen, meen ik, is in *De Navorscher* gevraagd naar dichter en toonzetter van dit lied. Maar er kwam geen antwoord op die vraag. *Is* die niet te beantwoorden?

E. LAURILLARD.

Lied Wilhelmus. — Wie was de toonzetter der schoone oor-

spronkelijke melodie van dit lied? Of aan welk vroeger lied, misschien, is die melodie ontleend? E. LAURILLARD.

Eest (XLII, 551). — De afkomst van het woord kan ik niet aanwijzen; maar wel kan ik den vrager antwoorden, dat de eest veel ouder is, dan de hedendaagsche manier van groentebewaring. 't Is de ijzeren bak, met vuur er onder, waarop de gekorven tabak wordt gespreid, die dan door een werkman, met opgestroopte hemdsmouwen er voor staande, aanhoudend wordt omgeroerd, om aldus op den vereischten graad gebracht te worden van niet te vochtig en niet te droog. E. LAURILLARD.

Eest (XLII, 551). — Friesch *Iest.* Volgens wln. Ds. R. Posthumus († 1859), Lijst en Opheldering van Friesche woorden en spreekwijzen, Vrije Fries VIII, blz. 397, beteekent: „*Iest*, eene plaats of inrigting, waarop iets, cichoreiwortels b.v., met vuur gedroogd wordt, eene stookplaats. Dit woord wordt opgehelderd door zijne verwanten, als de Latijnsche woorden *aestuare*, heet zijn; *aestus*, en misschien ook nog *aestas*, zomer, wier eerste syllabe *aest* een is met ons *iest.*"

Eene in Friesland welbekende familie ontleenden den naam Iest aan den cichorei-iest of drogerij.

Bosum. S. V. D. BURG.

OUDHEIDKUNDE.

Ginhoven (XLII, 575), — is een gehucht — een uithoek zegt men in Noord-Brabant — van de gemeente Valkenswaard, 2 uur van Eindhoven. „Als ge op Gin*e*v*e* (de e's beide *stom*) moet zijn — zei mij een Valkenswaardenaar — volgt ge den weg van Eindhoven naar Luik en slaat dan voor ons dorp rechts af, als ge over de spoorlijn zijt." — Geenhoven is, ook volgens Rietstap, Heringa, e. a. — de aardrijkskundige naam, maar in onze streken is alleen Ginhoven (Gineve!) bekend.

Omdat er geen „*hoven*" zijn, maar meest mastbosschen, zal deze „uithoek" wel *Geenhoven* heeten. Het is een van de vele „hoven", die er bij het *eind der hoven: Eindhoven* liggen; o. a.:

Riethoven, Westerhoven (gemeenten), Boschhoven (uithoek van Leende), Couwen- of Koudenhoven (uithoek van Nuenen-Nederwetten; laag, nat en koud aan de Dommel), Urkhoven (een uithoek van Tongelré). In de Kempen hebben wij verder nog een Zonhoven (België); en Schoonhoven is ieder bekend. — Veld*hoven* (bij Eindven) en de *Veldhoven* (wijk van Tilburg) hebben mede een typischen naam.

Eindhoven. M. H. VAN DE VEN.

Politiek op rijm. — In een portefeuille met politieke brochures van het jaar 1796 vond ik nevensgaand versje. Zou een der lezers van dit tijdschrift mij soms van de drie laatste regels de beteekenis kunnen zeggen? Het liedje zelf is eene zinspeling op 't brengen van „vrijheid, gelijkheid en broederschap" door de Franschen. V. D. DOES.

ARIA.

't Was op een winter in Amsterdam,
Dat mijn zusters lief op schaatsen kwam.
Hij had in zijn zak drie ringen
Drie ringen had hij voor mijn zusters neus.

En ik wil der een liedjen van zingen.
Eerst zaten wij bij Willemijntjen.
Nu hebben wij een andre keus;
Maar loopen toch aan 't lijntje.

Op d'eersten ring stond een waterpas.
Op d'andren een paard, dat aan 't rennen was
Op den derden zag ik twee handen.
Twee handen lagen daar gevouwen in malkaar.
En de een kneep de andere tot schande.
Nu zitten ze achter 't gordijntje,
Of loopen in 't donker naar de uilenboomen toe,
En drinken een brandewijntje.

IJzeren tabakspijpen en stalen pennen. — In den aanvang dezer eeuw gebruikte men lange pijpen geheel van den vorm der gouwenaars, maar van *ijzer*, en somtijds met zware zilveren doppen. Ook waren toen reeds *stalen pennen* in gebruik: deze droeg men in den zak in een kokertje, waarin zich ook een inktfleschje bevond. Zij waren voornamelijk in handen van landmeters, schatters en andere ambtenaren, die schrijfwerk in de open lucht hadden te verrichten en zich niet met pennenvermaken konden bemoeien. Is van een en ander ook iets meer bekend? J. E. TER GOUW.

Keen en Keenen. — Bestaat er overeenkomst in beteekenis tusschen *de Keen*, een zijtak van het riviertje de Mark in Noord-Brabant en *de Keenen*, waterloop in de Hoeksche Waard, van Strijen naar de Binnen-Maas?

O.-Beierland. J. KARREMAN.

Willem II te Zutphen. — Koning Willem II bezocht in 1842 Zutphen. Weet ook iemand den juisten datum van dat bezoek?

Zutphen. J. GIMBERG.

Beulszwaard. — „Willem Meigen" staat in Romeinsche kapitaalletter op een beulszwaard van Zutphen.

Een beul van dien naam heeft, voor zoover ik kan nagaan, daar

nooit geleefd. Misschien elders? Mogelijk heeft het zwaard toebehoord aan Willem van Meegen, die in 1615 luitenant der burgermilitie te Zutphen werd.

Zutphen. J. GIMBERG.

Waarschijnlijk de naam van den wapensmid, die het zwaard smeedde. RED.

Glazen (XLII, 513). — De proef voor het meesterschap als glazenmaker bestond in het samenstellen van figuren in glas en lood. Het Bourgondisch kruis bedoeld in de Hoornsche ordonnantie zal geweest zijn een dubbele X.

De lampetsteech (-steeck) is wellicht een gebogen figuur (accolade) zooals die veelvuldig bij oude beglazingen voorkomt; b. v.:

Zulke proefstukken zijn nog voorhanden: ik meen dat er een is in het stedelijk museum te Leiden. V. D. S.

Dryckeu. — Een ruytersche blancke den heelen hoop,
Dats *seventien dryckens*, ten mach niet falen.
(Zie *Nav.* XLII, 561.)

Vraag: hoeveel is een *drycken*?

In 1586 deed de Ruyterblanck zeven duiten of 14 penningen.

J. E. TER GOUW.

Sleutelplaatje. — Op een koperen plaatje, zooals men wel eens aan een sleutel hangt, staan de volgende woorden:

BELTMER * POERTE [1]) BEGYNEN * BOLWARCK

ACHTER ◦ DEN ◦ POELF ERTOREN

Waartoe heeft dit koperen plaatje gediend?

Zutphen. J. GIMBERG.

Penningen of munten? (XLII, 513). — Antwoord: *munten*, en wel de eerste een halve Engelsche schelling of shilling, en de andere een twintigste (of veertigste?) deel van den Filipsdaalder voor Holland. Het cijfer XX schijnt te beteekenen: 20 op den

[1]) Te Groenloo, waar het plaatje ook gevonden is.

daalder van 50 stuivers, daarom noemde men het muntje in 1586 en in 1606: „twintichste deel." In 1580, dus zooveel dichter bij den oorsprong, kende men het niet als onderdeel van den Filipsdaalder, waarvan het ook in type vrij wat verschilt. Prof. Van der Chijs, oordeelende naar gewicht en gehalte, noemt het een veertigste deel.

J. E. TER GOUW.

Penningen of munten? (XLII, 513). — N°. 1 is een *halve Engelsche Schelling* o. a. voorkomende in: Beeldenaer ofte Figuer-boeck 1617, alwaar te lezen is:

„den Engelschen Schellinck, ende die van Groot Brittannien,
„op 't gewichte van IIJ. ing. XXVIIJ. asen, ter remedie van IIJ.
„asen, tot X. stuv. VIIJ. penningen, eñ dat totten lesten Decem-
„bris 1615. Ende daer nae niet hoogher dan tot Thien Stuyvers."

volgt de afbeelding:

Vz. gekroond borstbeeld van Elizabeth:
Omschrift: ELIZABET. D-G°. ANG°- FRAN-' ZHIB.' REGINA. ⚜
Kz. wapenschild door een tot aan deñ rand doorloopeñd kruis gevierendeeld: Wapen als op bl. 514.
Omschrift: ⚜ POSVI. | DEVM. A | DIVTORE | M. MEVM |

(NB. | geeft de afscheiding door de kruisarmen weer).

Zonder jaartal.

Voorts:

„den halven naer advenant."

Hierbij ook eenige verschillen met opgave bl. 514: Vz. EL enz.... FRAN. HI. REG. enz.

Kz. Achter Adjutore geen punt, dus te lezen Adjutorem. Vervolgens: MEVM̲.

Eindelijk heeft het in den „Beeldenaar" opgenomen stuk het jaartal 1562 en loopt *niet* het wapenschild, maar het kruis tot aan den rand door.

Nog valt op te merken dat de parelrand niet afgebeeld is, wat echter waarschijnlijk eene onnauwkeurigheid is.

L. H. I. F. B. T. U.

Uniform, Schutterij? — Onder de papieren van mijn' vader, uit het begin dezer eeuw (1808/1813 ongeveer) vond ik eene opgave van de volgende uniform, die hij zich waarschijnlijk moest aanschaffen, en waarbij opgegeven werd zoowel de prijs, als de adressen, waar de verschillende artikelen het best te krijgen waren,

Die opgave luidt als volgt:

Pluim, bij Ponton. Heilige weg . . . . *f* 5.10
Porte-épée, bij Bus, Kalverstraat. . . . . „ 8.—
Chabrac, (voor het paard) bij Badeker, Leidsche gracht. . „ 26.—
Sjerp en dragon, bij Blok, Warmoesstraat. . . . . „ 19.—
Nestel, bij van der Corput . . . . ; . „ 12.—
Roode rok, met zwart fluweelen kraag en opslagen, en witte pantalon, Suwaroff laarzen met witte (plated of nieuw-zilveren) sporen, dito sabel, en wit katoen geweven snaffel. Wat was dit voor een uniform? Blijkbaar, was er een paard bij annex, daar nevens de uniform, ook van chabraque, sporen en snaffel melding wordt gemaakt.

D. G. J.

Wellicht der gardes d'honneur bij het bezoek van Napoleon in 1811? Verg. het werk van Maaskamp (Muller, Historiepl. n°. 5802). RED.

Geeselen op een pijpe (XLII, 339). — Een *pijpe* was een brug: de delinquent moest dus op de brug of op elke brug der stad gegeeseld worden. In Leeuwarden heeten de bruggen nog pijpen.

Hilv. J. E. TER GOUW.

Gerard Schaap. — In welk(e) tijdschrift(en) zijn de aanteekeningen van Gerard Schaap uitgegeven?

J. E. TER GOUW.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

IETS OVER JOHAN, PAULUS EN MARCELIS BAX,

HUNNE OUDERS EN GROOTOUDERS,

DOOR

CH. C. V. VERREYT.

In de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht voor 1859*, blz. 173—210, verscheen van de hand des heeren C. P. F. G. van Emde een belangrijk artikel over de *Krijgsbedrijven en levensbijzonderheden van de Gebroeders Bax* [1]).

Dit onderwerp werd door den schrijver met voorliefde behandeld, daar volgens zijn gevoelen, „nimmer of althans hoogst zelden eenig krijgsman door moed, beleid, ijver voor de goede zaak, geldelijke opofferingen, enz. het vaderland zóó zeer aan zich verplicht heeft, als zulks (vooral wat de twee laatstgenoemden betreft) met dit drietal broederen het geval is."

En daar „zelden groote mannen door de geschiedenis en het nageslacht meer veronachtzaamd zijn dan zij," — zoo had hij zich opgewekt gevoeld om „alles na te vorschen, wat slechts eenigszins de drie gebroeders betrof, terwijl de oneindige daartoe aangewende pogingen hem reden gaven te twijfelen, of er iets meer van deze dappere krijgslieden zoude kunnen aangewezen worden."

---

[1]) Reeds verscheen in 1615 te Breda bij Isaac Schilders: *Historisch-verhael inhoudende sekere notable explooten van oorloge in de Nederlanden, sedert het oprechten van de Companien des Heeren Gouverneurs en Ritmeesteren van Paulus ende Marcelis Bax, beschreven door Jacobus Baselius.* 4o, XX en 149 blz.

Op de titelplaat ziet men een paar mannetjes te paard, die de beide broeders moeten verbeelden, en hun familiewapen.

De schrijver, predikant te Bergen-op-Zoom, ofschoon met de twee vermaarde ruiterkapiteinen goed bekend, maakt geen gewag van hunne afkomst of ouders.

Hoe weinig op de uitkomst van zijn onderzoek, al had hij daarvoor zich nog zooveel moeite gegeven, de laatste woorden toepasselijk waren, moest de heer v. E. reeds het volgende jaar ondervinden, toen R. baron van Breugel in de *Kronijk voor 1860*, blz. 220—226, eene *Bijlage* deed volgen. Zij klinken ook vrij zonderling, als men weet, dat de schrijver, ofschoon de meening toegedaan dat de gebroeders binnen 's Hertogenbosch het levenslicht zagen, verzuimde aldaar het archief te raadplegen. Had hij dit gedaan, zoo zou hij zijn opstel met tal van bizonderheden hebben kunnen verrijken en van vele fouten zuiveren.

Voorzeker had men dan onzen helden geen persoon tot grootvader geschonken, die niet eens tot hun geslacht behoorde [1]); de berichten

---

[1]) Namelijk: Jonkheer Johan Bacx van Schoonvorst, ridder van de kapel van St. Joris (sic), burgemeester der stad van 1494—1498, heer van Rosmalen, door hem in 1505 gekocht, stichtte in hetzelfde jaar aldaar het klooster St. Annaborg, waarvan zijne zuster de eerste priorin was, terwijl hij, mede in 1505, de heerlijkheid Boxtel kocht, en laagschout van den Bosch was, toen hij 4 Jan. 1529 overleed. Deze deels foutieve gegevens, door eenige schrijvers overgenomen, betreffen niet één doch twee onderscheidene personen, geen van beiden tot het geslacht Bax behoorende. Wij laten over hen eenige bizonderheden volgen.

1. Heer Jan Back, ridder, heer van Asten, schepen van den Bosch, in 1475, (in de plaats van Petrus van den Steenwech, † 22 Juni 1476) beëedigd 8 Juli, president-schepen in 1482, 86, 90, 94, 98, 1502 en 1507, en van Dec. 1494 tot Sept. 1498, met Gosewijn van Brecht, burgemeester der stad.

Hij was Zwanenbroeder der Illustre Lieve-Vrouwe broederschap en stierf 11 Febr. 1509.

2. Jan van Baecx, ridder, in Febr. 1508 benoemd tot laagschout van 's Hertogenbosch. Hij kreeg in 1505 de heerlijkheid Rosmalen in pandschap voor 1116 rijngulden, door de genoemde stad in 1510 afgelost, wegens de schade die zij daardoor leed in hare accijnsgelden. In dit dorp stichtte hij het klooster St. Anna-Borch voor Augustinessen, waarvan zijne zuster de eerste overste was.

Zijne woning stond in de St. Jorisstraat bij de St. Joriskapel, waaraan hij den fraaien titel van „ridder van de kapel van St. Joris" zal te danken hebben. Hij stierf 4 Jan. 1530.

De heerlijkheid Boxtel is nimmer in het bezit van een dezer beide edellieden geweest; deze behoorde in de 16e eeuw aan het geslacht van Horne, door huwelijk met Adriana van Ranst met Jan van Horne.

omtrent hunne ouders zouden dan niet meerendeels foutief zijn geweest, en men had ook hun broeder, welke eene belangrijke rol speelde in de woelige jaren 1577—1579 te 's-Hertogenbosch, benevens hunne zuster, kunnen leeren kennen.

Wat de heer van Emde heeft nagelaten, zullen wij trachten eenigszins te vergoeden, door een aantal bizonderheden over de personen te laten volgen, getrokken uit verschillende registers, berustende in gezegd archief.

Wij zeggen „eenigszins," omdat wij overtuigd zijn, dat een nauwgezet onderzoek in de verschillende archieven te 's-Hertogenbosch, Bergen-op-Zoom, Heusden, in de rijks-archieven te 's-Gravenhage en Brussel, en wellicht ook elders, nog veel omtrent onze helden en hun geslacht zal aan het licht brengen.

De naam dezer aanzienlijke familie is afwisselend Bax en Bacx geschreven, terwijl verscheidene harer leden zijn verward geworden met die van het adellijk geslacht Back, mede te 's-Hertogenbosch gevestigd, waarvan ook eenigen in den schepenstoel dier stad gezeten hebben.

Reeds in 1278 vinden wij een Dirk Bacx en van 1285—1288 een Egidius Bacx als schepenen van den Bosch vermeld; in 1349 was Matthijs Bax, rentmeester des hertogs in het kwartier dier stad [1]), en in 1402 komt Willem Bacx als stads-rentmeester voor.

Wij zien hieruit dat dit geslacht reeds sedert eeuwen binnen de hertogstad in hoog aanzien stond en belangrijke ambten bekleedde.

De grootvader der vermaarde krijgslieden was Jan Bacx, raad- en rentmeester-generaal der domeinen van Brabant in het kwartier van den Bosch, gehuwd met Heilwich van den Hove, bij welke hij, voor zoover bekend is, twee zonen verwekte, te weten:

1. Simon Bacx, tot griffier der stad benoemd in 1530 [2]), in welke

---

[1]) Het stedelijk archief bewaart van hem eene kwitantie van 31 Oct. 1349, wegens *f* 75 betaalde accijnsgelden aan den hertog.

[2]) *Verzameling van kronijken betrekkelijk de stad en mijerij van 's-Hertogenbosch*, blz. 105.

kwaliteit hij met stads-afgevaardigden verscheidene malen ter Staten-vergadering naar Brussel toog. Op 22 Juli 1540 bevond hij zich met de Bossche gedeputeerden Mr. Gosewijn van der Stegen, Dirk Goyarts en Marcelis Severcop in den Haag, om met verscheidene andere steden bij den Raad van Holland te klagen over en strenge maatregelen te verzoeken tegen de misbruiken bij de verstapeling van ossen te Dordrecht gepleegd.

Simon volgde zijn vader bij diens aftreden in zijn aanzienlijk ambt op, doch mocht het slechts kort bekleeden, daar hij nog voor dezen, in 1549, het tijdelijke met het eeuwige verwisselde.

Beiden waren leden der Illustre Lieve-Vrouwe broederschap te 's Bosch, in welks doodenregister hun afsterven met deze woorden is aangeteekend:

„Simon Bax filius Johannis receptor domini ducis, † 1549."

„Johannes Bacx receptor domini ducis, † 1552" [1]).

De laatste stierf op 22 Juli van gezegd jaar en zijne echtgenoote drie jaren later op 28 Aug. 1555; beiden werden in de St. Janskerk begraven.

Men las op hun grafzerk:

„Hier leyt begraeven Heer Jan Bacx,
Hoog Rentmeester van den Bosch,
sterft 1552, den 22en Julij.
En Heylwich van den Hove,
syn Huysvrou, sterft 1555, den 28 Augustij" [2]).

2. Jacob Bax (naar eigen handteekening), de vader der helden, zag volgens zijne verklaring het levenslicht omstreeks het jaar 1517 [3]), hoogstwaarschijnlijk te 's Hertogenbosch, daar wij hem in 1560 als kapitein der schutterij van den Ouden Voetboog aantreffen. Immers volgens de oude ordonnantien mochten geene personen tot

---

[1]) In de rekening der broederschap van 1520—21 komt Jan Bacx, Roelof van den Broeck en Jan van Erp, beide laatsten leden van stads-regeering, als Zwanenbroeders voor.

[2]) Le Roy, *Le grand théâtre sacré du Brabant*, III, blz, 42.

[3]) Cuypers van Velthoven, *Troubles réligieux*, blz. 408 en 497.

officieren bij de vier schutterijen dier stede worden benoemd, dan „geboiren poirters van de stadt van 's Hertogenbossche."

Hij had ten huwelijk Anna Back, dochter uit een oud adellijk geslacht, bij wie hij, voor zoover bekend is, vier zonen en eene dochter won.

Bax bekleedde het aanzienlijk en voordeelig ambt van rentmeester-generaal van de Leden der Staten van Brabant in het kwartier zijner geboorteplaats. In die kwaliteit bewees hij der stadsregeering menigvuldige diensten, waarvan wij er eenige vermelden.

Zoo leende hij met andere gegoede ingezetenen, haar in 1567 renteloos geld om de soldaten van Antonie van Bombergen, tijdens de godsdiensttroebelen binnen de stad aangenomen, te betalen. Wegens die beroerten zond de landvoogdes eene commissie naar den Bosch, om een onderzoek te doen naar hetgeen er had plaats gegrepen. Ook Bax verscheen op 16 Juli van gezegd jaar voor die commissarissen, bij wie hij goed stond aangeschreven, blijkens hunne missive van 15 Mei 1567 aan de landvoogdes. Daarin leest men: „Jacques Bacx, reseveur des aydes au quartier de la dicte ville, personne digne de foy, bon catholique et de la foy et église romaine" [1]).

Op verzoek der regeering leende hij het volgende jaar aan den gouverneur der stad, Adriaan de Wylerval, *f* 216, welke som zij onder dankbetuiging hem op 2 April 1569 teruggaf.

Voor de vriendschap der stad betoond, door haar niet om de achterstallige beden lastig te vallen en uitstel van betaling voor haar te verkrijgen, werd Bax op 3 Maart 1575 met *f* 80 vereerd.

Zelfs nam hij op verzoek der regeering voor de stad geld op van verschillende personen, o. a. in Oct. 1571 van Mr. Jacob Vlas en Hendrik Colen in „het Haesken", de som van 1200 gulden tegen de 12e penning, en in Mei 1575 van Jacob Touman, ossenkooper te Nijmegen, een bedrag van 4000 gulden.

De regeering verkeerde op het laatst van 1576 weder in groote

---

[1]) Cuypers t. a. pl.

geldverlegenheid; op 19 Dec. noodigde zij Bax, Hendrik de Ruyter [1]) en zeven andere gegoede ingezetenen tot een maaltijd, om van hen, zooals het register vrij onbescheiden verklapt „eene merckelycke somme van penningken te leynen" om de bezetting te betalen. Hij en een paar anderen verklaarden zich dadelijk bereid. Wellicht genoot hij daarom ook de eer tot het feestmaal te worden genoodigd, dat de regeering bij de afkondiging der Pacificatie van Gent, op 2 Maart 1577, deed aanrichten.

Negen dagen later, toen hij de stad weder aan *f* 7000 hielp om het garnizoen te betalen, gaf men te zijner eer een maaltijd, waarbij ook de officieren aanzaten.

Dit vriendschapsbetoon stelde de regeering op hoogen prijs, gelijk zij bij verschillende gelegenheden bewees, o. a. bij het huwelijk zijner dochter Heilwich met Goyart van Eyck, zoon van Jaspar van Eyck, schepen en raad der stad en Barbara van Stadeacker, door op 13 Aug. 1576 een aam wijns voor de bruiloft te schenken.

Behalve deze dochter had Bax vier zonen, welke kinderen allen zonder twijfel te 's Hertogenbosch geboren zijn. Jammer genoeg is jaar en dag daarvan niet meer op te geven, daar de voorhanden doopboeken eerst met het jaar 1568 beginnen.

Simon, de oudste, waarschijnlijk naar zijn oom genoemd, stond zijn vader ter zijde als adjunct en wordt in stukken van 1578 en '79 als rentmeester vermeld [2]).

---

[1]) Een broeder van den bekenden Herman de Ruyter.

[2]) Men leest in de rekening der Illustre Lieve-Vrouwe broederschap van 1584—'85: Van Mr. Dierick van Vechel . . . . eene obligatie van Simon Bacx, rentmeester der Staten van Brabant, dd. 2 Juli 1578, groot *f* 696, afkomstig van het zilverwerk, tot 30 mark 5 ons, door de broederschap tot behulp der Generale Staten van Z. M. zeventien Nederlanden, genoodzaakt geweest te leveren, ten ernstige bevelen van heer Maximiliaan de Hennin, graaf van Bossu, als overste veldheer der voorn. Staten.

In een op het Rijks-archief bewaarden brief der regeering van 's-Hertogenbosch van 4 Aug. 1579 aan de Staten-Generaal wordt verzocht om Simon Bax, rentmeester der Staten van Brabant in het kwartier der genoemde stad, te willen gelasten, dat hij de door haar voorgeschoten gelden tot het beleg van het slot

Hij was het hoofd of kapitein van het Schermers- of St. Michelsgilde, in welke kwaliteit hij zich als een warm aanhanger der Staatsche partij deed kennen.

Dit gilde was opgericht in 1577 kort na het vertrek der Duitsche bezetting en bestond meerendeels uit personen, welke bij het eerste verzet tegen den Koning van Spanje, den Prins van Oranje gediend hadden. Hun doel was, zoo beweerden zij, de stad te verdedigen tegen den vijand, d. i. volgens de Gentsche Pacificatie de Spanjaarden; doch spoedig bleek, dat zij geheel wat anders in het schild voerden en niets anders beoogden dan der partij der Hervormden alle macht in handen te spelen.

Nauwelijks was het gilde goed gevestigd of het begon dan ook in dien zin zijn spel te drijven en wel met eene vervolging der geestelijkheid, die zoo hevig werd, dat bisschop Laurentius Metsius reeds op 20 Nov. 1577 zich verplicht zag den Bosch te verlaten. Men was vooral op hem gebeten, omdat hij als lid der Staten van Brabant in dit collegie zijne stem waarschuwend had verheven tegen een paar volksleiders, die bij al hunne fraaie woorden niet het heil des volks, doch slechts eigen verheffing en eigen belangen op het oog hadden [1]).

Deze handelingen — een voorproefje wat van de vrijheidsliefde en de verdraagzaamheid van dit gilde stond te wachten, zoo het meester der stad werd — zag de burgerij eenigen tijd met leede oogen aan, en toen zij begreep dat dit slechts het werk was van een klein en stoutmoedig hoopje calvinisten, verzette zij zich met kracht tegen deze geweldenarijen. De schermers begonnen daardoor vrees te koesteren en trachtten derhalve eene bezetting uit Holland in de stad te brengen, ten einde hunne kleine partij te versterken en de vereeniging der belangrijke vesting en vierde hoofdstad van Brabant met de protestantsche noordelijke provinciën gemakkelijker te bewerken.

---

te Hedel, bedragende eene som van 8650 gulden en 8 stuivers, kan terugbetalen.

[1]) Uit Metsius, *De vera origine et causa tumultuum Belgicorum*, opgenomen bij Gachard, *Correspondance de Philippe II*, blijkt dat de bisschop in de geheimen des tijds was doorgedrongen.

De burgerij had tot hiertoe iedere bezetting standvastig geweigerd, daar zij zich sterk genoeg gevoelde om zelf hare stad te bewaren en evenmin lust had die volksplaag zich op den hals te halen, waardoor zij aan de genade dier vreemde huurbenden en der schermers zoude overgeleverd zijn. Het schermersgilde beproefde daarom in den vroegen morgen van 11 Sept. 1578 drie vaandelen der Staatsche bezetting uit Heusden, onder bevel van Johan Bax — den broeder van Simon, — in de stad te brengen, wat echter verijdeld werd door de waakzaamheid van een aantal burgers, onder Herman Colen, die de aanvallers verdreven. [1]).

Een andere aanslag van dezelfden op 3 Juni 1579, had geen beter gevolg en deed den haat en het wantrouwen tegen dit gilde onder de R. K. ingezetenen sterk toenemen. Een bewijs daarvan zien wij o. a. in een kreupelrijm, omstreeks dien tijd door de stad verspreid, waarin twee der gebroeders Bax, benevens de voornaamste aanhangers der Staatsche partij binnen den Bosch, worden vermeld.

„O ghij Edele Borgers, al tsame int gemeine,
Siet wel toe op u hoede tallen termeyne,
Want die Guessen met haren superintendent
Sullen u lieden brenghen in een groot torment,
Want hij en heeft nog gheenen eedt gedaen,
Daer om is hij te stouter, om tfeit te worden voldaen.
Gelijck Agylaeus [2]) ende Aert inden Roch [3]) hem hebben vermeten,
Met Joncheer Veldoncker, Jan Timmers ende meer
Andere van dyer ingesetenen, ende Leyten [4]), sieur Bacxs [5]),
Vladeracken [6]) en hen valsche propheten mede:
Sij sullen tsamen met heele consistorie
Vergaderen op een stede
Ende jaeghen u lieden vuyt ende brenghen
Het garnisoen binnen der stadt,
Gelijck den superintendent met sijn aenhang heeft gehadt
Eenen valschen raet buyten de poorte van desen,

---

[1]) *Verzameling van kronijken*, blz. 339, 386 en 528.

[2]) De advokaat Hendrik Agylaeus. [3]) Aart Jeronymus van Keelst, kaaskooper. [4]) Wouter Leyten, procureur. [5]) Simon Bax. [6]) Jonker Nicolaas van Vladeracken, kapitein op het slot te Hedel.

Daer zij op ten lesten Meert, ofte daer omtrent,
Eenen corff, vol brieven hebben gelesen,
Ende heeft het huys alomme met sijnen aenhangers beset.
Op dat zij nyet en zoude hebben eenich belet,
Dat daer waren gecomen tot Orthen eenighe heeren,
Met den castelleyn Bacx [1]), die daer mede wil verkeeren;
Ten huyse met Mugghe, daer zij die brieven vonden,
Ende hebben tsamen hen valschheyt daer verbonden,
Mits dat den heer daer een dach ende nacht hadde geseten
Verborghen, om dat heel zoude blijven,
In 't secreet soe heeft Loecre [2]) genomen een padt door Hintam verkeert,
Op dat die borgers daer door nyet en soude worden geleert
Van haer valschheyt qualijck bekeert,
Hoe dat zij het volck hier inder stadt souden brenghen
Ende met u lieden al te saemen om springhen,
Ende jaeghen die geestelijcken ende wereltlijcken daer buyten,
Ende dan voor u lieden die poorten toesluyten.
Daer sij met gewalt die poirten hebben op doen slaen,
Gelijck zij den 11den September lestleden hadden bestaen,
Tot dat zij u lieden goet ende bloet hebben gestoelen
Ende houdent voor prijs, dat hen is bevoelen
Van den superintendent, op u lieder zeer verbeeten,
Want met groote valschheyt zij u zijn versteeken,
Het welck corts zal worden gebleeken
Ten sij dat ghy lieden wilt wesen op u wacht,
Want zij Guessen sullen coemen op eender nacht,
Als ghy lieden alderminst daer op acht:
De brouwers van desen sijn Deventer [3]) Dierck Aertssen [4]), president,
Dit is een valsche, helsche regent,
Die de staeten van de lande veel quaets in blaest,
Gelijck eenen sot ende dullaert voorde staten raest,
Roepende: *Crucifige, Crucifige,* ick heb die commissie alleen,
Ende nyemant anders dan ick int gemeen."

Toen het Schermersgilde met zijnen aanhang op 1 Juli 1579 de Unie van Utrecht, tegen den zin der regeering en van de overgroote meerderheid der ingezetenen, poogde te doen afkondigen, gre-

---

[1]) Johan Bax, gouverneur en kastelein van Heusden. [2]) Jonker Maximiliaan van Horne, heer van Lokeren, gouverneur der stad. [3]) Mr. Gerard Prouninck van Deventer, schepen en raad der stad. [4]) Oud president-schepen.

pen de burgers naar de wapenen, om desnoods met geweld aan dit drijven een einde te maken; op de markt kwam het tot een scherp gevecht, waarbij de katholieken en koningsgezinden de overwinning behaalden [1]).

Vier dagen later beproefden de schermers nogmaals om vreemde bezetting, vijf of zes vaandelen Schotten, binnen te brengen, doch de regeering wist dit te voorkomen, terwijl zij den 24en d. a. v. het gilde ontbond.

De stad verzoende zich kort daarop met den Koning van Spanje door de Pacificatie van Keulen. De Staatsgezinden en hervormden hadden reeds voor dien tijd den Bosch verlaten, waar zij zich niet langer veilig waanden.

Ook Simon Bax, die als hoofd der schermers eene voorname rol in die woelingen gespeeld had, vond het veiligst het voorbeeld zijner geestverwanten te volgen; hij begaf zich naar Antwerpen, alwaar hij nog in hetzelfde jaar of in het begin van 1580 moet overleden zijn [2]).

Zijne broeders Johan, Paulus en Marcelis, met hun zwager Goyart van Eyck, hadden reeds vroeger den Bosch verlaten en zich onder de vanen des Prinsen van Oranje en der Staten geschaard.

---

[1]) Van deze overwinning op de „Guessen," gelijk in het stads-register staat aangeteekend, deed de regeering door Jan Roelofs van Diepenbeeck eene groote schilderij maken, welke jaarlijks bij de plechtige dankzegging voor deze gebeurtenis op het altaar, voor die gelegenheid bij de Gevangenispoort opgericht, werd tentoongesteld.

Dit schilderstuk is thans het eigendom van het Noord-Brabantsch Genootschap. v. Heurn geeft daarvan eene afbeelding.

[2]) Die belangstellen in de daden van Simon Bax en zijne Schermers, verwijzen wij naar Heymannus Voicht, *Hist. rerum Sylvaeducis* (Verzameling van kronijken, blz. 397—523), die als ooggetuige ze meerendeels in vrij scherpe bewoordingen geboekt heeft.

Men vergelijke hiermede: *Justificatie voor den goeden borgeren van Tshertogenbossche; Eenvoudighe verantwoordinge der wtgewekene borgeren van Shertogenbosche* en de hoogst zeldzame *Apologie, beschermreden ende antwoorde der vertrokken borgheren van Shertogenbossche.*

Men vindt bij Baselius aangeteekend, dat Paulus en Marcelis reeds in 1576 onder den heer van Immerseel dienden.

In 1578 werd Johan door den Prins van Oranje tot gouverneur van Heusden benoemd, alwaar zijne beide broeders en zijn zwager, met vele uitgeweken Bossche burgers, zich bij hem voegden.

Zij trachtten, gelijk wij boven zagen, verscheidene malen hunne geboorteplaats voor de Staatsche partij te verzekeren door er garnizoen binnen te brengen, hetgeen telkens mislukte.

Toen de stad, wier burgerij voor eene der krijgshaftigste van geheel de Nederlanden werd gehouden, en die zoo sterk was als weinig andere steden, met Spanje was verzoend en het schermersgilde ontbonden, zagen zij geen kans meer zich door overrompeling of verraad van haar meester te maken. Hiervan was het gevolg, dat de bezetting van Heusden onophoudelijk strooptochten, gepaard met brandstichten en wegvoeren van landlieden en vee, in de omstreken der stad hield, wat den bewoners aanzienlijke schade berokkende.

Zoo kwam op 4 Aug. 1580 een deel dier bezetting onder Johan Bax in het dorp Vucht, een half uur van den Bosch, plunderen, vanwaar zij door de schutters en de stadssoldaten onder bevel van Paulus Wijnants en Herman Colen, met een gevoelig verlies verjaagd werden.

Hetzelfde garnizoen deed in Mei 1581 een tocht naar het dorp St. Oedenrode, doch werd bij zijn terugkeer door de Bossche schutterijen, versterkt met een deel der bezetting van Eindhoven, onder aanvoering van kapitein Pompeo, aangevallen, geslagen en bij die gelegenheid Marcelis Bax krijgsgevangen genomen.

Op 13 Juli 1582 ondernamen zij, versterkt met eenige Fransche hulpbenden, een tocht tot onder de muren der stad en trokken over Deuteren naar het gehucht het Reut buiten de Vuchterpoort, thans de vervallen schans Isabella. De schutterijen en de stadssoldaten, onder bevel van Adolf van Cortenbach, heer van Helmond, gouverneur der vesting, trokken uit, zoodat het aldaar tot een scherp gevecht kwam, waarbij de Staatschen werden geslagen.

Bij hun aftocht stichtten zij brand te Vucht en te Helvoirt,

en voerden eenige gegoede ingezetenen als gevangenen mede [1]).

Drie dagen na deze gebeurtenis vergaderde de regeering om over middelen te beraadslagen, welke aan de steeds toenemende plunderingen en verwoestingen, door den vijand rondom de stad aangericht, een einde maken of die zouden kunnen voorkomen.

In deze zitting, waarbij het vrij onstuimig toeging, werd met kleine meerderheid van stemmen besloten den rentmeester Bax, zijne echtgenoote en het kind van zijn schoonzoon Goyart van Eyck in bewaring te doen stellen, en Bax met zijne vrouw te dwingen aan hunne zonen te Heusden en aan hun schoonzoon te schrijven, „ten eynde sij ophouden ende doen ophouden van alle voorderen brandt ende dreygementen, en mede oock, dat sij sullen repareeren de schade alreede ghedaen ende dat sonder vertreck (uitstel), oft dat men al tselve sal verhaelen aen de persoenen ende goederen, en voorts mede te scrijven, dat terstont sullen worden gerelaxeert de laeten (pachters of landbouwers) ende oock de beesten".

Bax deed men te zijnen huize in de Postelstraat door de stadssoldaten bewaken en zijne papieren werden onder toezicht van Adolf van Cortenbach gesteld, om te voorkomen, dat zij niet vervoerd of verduisterd zouden worden. Des anderen daags, op 17 Juli, kwam de regeering weder bijeen om deze zaak nader te bespreken. Het eerste lid der regeering, de schepenen en gezworenen, was van oordeel, dat de brieven, door Bax den vorigen dag aan zijne kinderen geschreven, niet dreigend genoeg waren en verlangde derhalve dat hij een tweeden en dreigender brief zoude zenden.

Eenige der eerste leden, met den president-schepen Mr. Hendrik Bloeymans, heer van Helvoirt, wenschten zelfs te hebben geschreven, dat bijaldien de zoons en de schoonzoon van Bax niet aan de gestelde voorwaarden voldeden, „men Bax zijn hooft sal affsneyden ende in een sack den kynderen thuys seynden."

Dit vonden het tweede en het derde lid der regeering, de raden

---

[1]) Deze feiten zijn door de stads-geschiedschrijvers niet of slechts met een enkel woord vermeld, zonder den naam van Bax te noemen, waardoor ze aan den heer van Emde en anderen zijn ontgaan.

en de dekenen der ambachten, al te kras; zij wilden meer verzoenend te werk gaan en verklaarden zich daarom met de meerderheid der schepenen voor een sterker en dreigender schrijven, „ende indyen de kynderen niet en willen doen ende effectueeren, dat men hen scrijff, dat het dan sal verhaelen aen de voirs. Bax aen lijff ende goet.

Twee dagen later bracht een zekere Roelof de Mulder of Molder antwoord op de brieven aan de regeering. Dit en ook de verklaring van Goyart van Eyck, „dat al tgeene datter ghedaen is geweest, zoe van branden als andersins, dat tegen zijnder wille ghedaen soude zijn ende dat Wouter Leyten (een uitgeweken Bossche procureur) van gelijcke soude versekeren", werd niet voldoende geacht en daarom besloot men dat Bax weder aan zijne kinderen, „andere briefven soude scrijven, rigoureuselijcker ende stercker dan de voergaende briefven zijn vermeldende, oft dat men anders al sal verhaelen aen sijn lijff ende goet, ende voorts rigoureuselijck tegens hem procedeeren, ende dat zijnder kynderen scriftelijck opte selve briefven sullen hebben te antwoorden".

Het verzoek van Bax, om inmiddels te worden ontlast van de soldaten, welke hem te zijnen huize bewaakten, werd door de regeering aangehouden, die tevens besloot zijne papieren, alsmede de rekeningen der Staten van Brabant, te doen verzegelen, omdat ze niet vervoerd of verdonkerd zouden worden. Tot commissarissen daarvoor werden benoemd Gregorius van der Meer en Goyart van Vlierden, leden der regeering, Mr. Rogier van Braeckhoven Petruszn., Nicolaas Pieterse, kapitein der Cloveniers, Jan van der Lynden, abt van St. Geertruid te Leuven en Adolf van Cortenbach, heer van Helmond, bevelhebber der stad.

Gelukkig zag de regeering spoedig in, dat het niet aanging Bax en zijne echtgenoote aansprakelijk te stellen voor de daden zijner meerderjarige zonen. Op 14 Aug. werd de militaire bewaking opgeheven en het kantoor ontzegeld. Bax moest echter voor zich en zijne vrouw een borgtocht stellen, dat zij de stad niet zouden verlaten; ook liet men hen onder eede verklaren, dat zij met schrijven aan hunne kinderen al het mogelijke gedaan hadden om hen

van hunne aanslagen op de stad en deszelfs burgerij af te brengen.

De staat van gijzelaarsschap, waarin hunne ouders bleven verkeeren, schijnt den gebroeders Bax genoopt te hebben, een anderen werkkring voor hunne krijgshaftigheid te zoeken.

Volgens Baselius verkregen zij in hetzelfde jaar op hun verzoek van den hertog van Anjou commissie tot het oprichten eener compagnie paardenvolk ten dienste der Vereenigde Nederlanden; tevens werd hun op verlangen de stad Bergen-op-Zoom als standplaats aangewezen, van welke belangrijke vesting de vermaarde ruiterkapiteinen Paulus en Marcelis Bax elkander als gouverneur zijn opgevolgd.

Jacob Bax mocht zich spoedig weder in het vertrouwen der regeering verheugen en de oude vriendschapsband, buiten zijn toedoen eenigen tijd verbroken, werd weder aangeknoopt. Ziehier een enkel voorbeeld.

De gouverneur der stad, Claude de Barlaimont, heer van Haultepenne, op 14 Juli 1587 overleden zijnde, zond Parma op verzoek der regeering van 's-Hertogenbosch eenige troepen onder bevel van den markies Del Guasto naar de Meyerij, om ze tegen de invallen der Staatschen te beschermen. Den 24 Juli kwam de markies binnen de stad, om met de regeering de middelen te bespreken, welke tot het welzijn der Meyerij konden strekken. Bij die gelegenheid gaf de regeering ter eere van haren gast een feestmaal, dat op diens verzoek ten huize van zijnen vriend, den rentmeester Jacob Bax, gehouden werd. Acht dagen na deze gebeurtenis vervoegde zich eene commissie uit het stadsbestuur bij Bax, die hem bij monde des presidentsschepen dankzegde voor de vele vriendschap der regeering betoond, vooral voor zijne tusschenkomst bij Parma en Del Guasto wegens de betaling dezer troepen, en vereerde hem eene zilveren drinkschaal met zijn „blasoen ofte waepen" versierd, vervaardigd door den Bosschen goud- en zilversmid Aernt Jansz. van Meurs [1].

---

[1]) Deze zeer bekwame goud- en zilversmid vervaardigde o. a. in 1583 een paar zilveren drinkschalen voor de stad, aan Mr. Joris van der Steen en Cornelis Franssen te Keulen, wegens bewezen diensten geschonken.

Bax had den leeftijd van omstreeks 74 jaren bereikt, toen hij in 1591 het tijdelijke met het eeuwige verwisselde; zijne echtgenoote overleefde hem nog dertien jaren en stierf in 1604.

Beiden werden in het familiegraf in de St. Janskerk bijgezet.

Men las op de zerk:

„Jacob Bax Heer Janssoon,
Rentmeester van de Staeten van Brabant,
sterft 31 Maart 1591.
Ende Juffrou Anna Back, sijn Huysvrou,
sterft den 18en Junij 1604."

Daar de stad niet bij machte was de voorgeschoten gelden aan Bax geheel af te lossen, gaf zij hem voor de rest rentebrieven ten haren laste, welke bij zijn dood op zijne kinderen overgingen.

Paulus en Marcelis Bax vinden wij beiden als rentheffers der stad vermeld, de eerste voor een bedrag van 12 gulden 10 stuivers, de andere voor 7 gulden 10 stuivers.

Voor verdere bizonderheden omtrent de drie krijgshaftige Bosschenaars, verwijzen wij de belangstellende lezers naar het artikel van den heer van Emde en dat van baron van Breugel, als ook naar van der Aa's *Biographisch Woordenboek*, waarin men het bovenstaande te vergeefs zal zoeken.

In de *Messager des sciences et des arts de la Belgique*, 1858, blz. 94—97, vindt men drie notarieele acten afgedrukt, ontleend aan het archief van Bergen-op-Zoom, omtrent het praalgraf van Marcelis Bax, eertijds in de Groote kerk dier stad te zien. Ook in eenige andere jaargangen van dit tijdschrift komen over hen een paar aanteekeningen voor [1]).

de Witt Hoevenaar. — Wat is er bekend aangaande den levensloop van Mr. L. de Witt Hoevenaar, Custos der Universiteits-bibliotheek te Utrecht omstr. 1764—77, later, 1787, lid v. h. Collegie v. gequalificeerde Gecommitteerden. RED.

[1]) Zie Fruin's *Repertorium*.

de Hoogh. — Hermanus de Hoogh, van Groningen, Makelaar 1789 te Amsterdam, ondertr. 13 Jan. 1778, oud 29 j. te Amst. met Elisabeth Wilhelmina Heyblom, van Amsterdam, oud 21 j. wonende op den Amstel, geassist. met haar vader Jacob Hendrik H. Men vraagt naar de ouders des bruigoms en familiewapen.

DE H.

Witte v. Haemstede. — Waar bleef Witte van Haemstede nà den slag op 't Manpad? In alle mij bekende geschiedboeken verdwijnt hij plotseling van 't tooneel. V. D. V.

Haverkamp. — Everhardus Haverkamp, herv. pred. te? gehuwd met? Uit dit huwelijk: Siegbertus Haverkamp, herv. pred., later theol. prof. te Leiden, geb. 1685, † 27 April 1742, gehuwd met? waaruit 2 zoons; genaamd? geb.? gehuwd met? †? — Wie vult het ontbrekende in? H.

Duyck en Onderwater (XLII, 574). — Men verwijst mij welwillend naar M. Balen, „Beschrijving van Dordrecht" (Dordr., S. onder de Linde, 1677) dl. II, bl. 1049 (Duyk) 1172 (Oem gezegd Duyk) 1071 (burgemr. D. in 1422) 1083 (Onderwater) enz. enz. Men zegt, dat de vogels geene ganzen zijn, en dit nooit geweest zijn, en dat Balen, dien ik helaas, gelijk zooveel meer, niet raadplegen kan, ook het wapen geeft. Alzoo staat dan in Rietstap's Armorial eene vergissing. Tegen „Duyck" = duck (eend) bestaat misschien dit bezwaar, dat duyk of duke in 't Mid. Nederl. in dezen beteekenis niet schijnt voor te komen; tenminsten Oudemans (Bijdr. Mid. Nederl. Wrdbk) heeft het niet. Vindt men het bij Prof. Verdam?

JAC. A.

Wel: dukere = eendvogel. RED.

Quienbourg. — Haren bekenden uit *Mons* geschreven brief aan den Hertog van Gloucester, onderteekent Jacoba van Beijeren „Jacqueline de Quienbourg." Is dit de naam eener heerlijkheid en waar lag die?

X.

Piper (XLII, 571). — Met P., ter aanduiding van den geslachtsnaam van Mevrouw van Zeller, schijnt bedoeld te zijn, kan althans verstaan worden, dat zij Piper heette; — zulks te eerder omdat zij bij Kok, vaderlandsch woordenboek en de bijvoegselen F. M. Piper genoemd wordt. — Ter voorkoming van misverstand acht ik het wenschelijk te doen opmerken dat zij niet Piper maar Petersen heette. Hare moeder was Louisa Piper, dit blijkt uit de kwartieren van Henric Lodewijk Pieter graaf van Brederode, op verzoek en met medewerking van wijlen den heer Alberdingk Thym, geplaatst in het werk „Genealogische kwartierstaten van Ned. geslachten," onder hoofdredactie van den ondergeteekende en Jhr. van der Dussen. De heer Alberdingk Thym verklaarde uitdrukkelijk dat „al de opgaven getrokken (waren) uit authentieke bronnen die onder (hem) berusten."

Uit denzelfden kwartierstaat blijkt dat voor Bolwaard moet worden gelezen Bolswaert en dat Lodewijk Pieter van Brederode niet vrijheer van Vianen was. Ter aanvulling van dien staat kan dienen dat laatstgenoemde 15 July 1684 te Vianen geboren was en dat zijn vader 27 July 1681 gehuwd is.

's-Gravenhage. M. P. SMISSAERT.

van Oldenbarneveld gen. Tullingh (XLII, 572). — Tot aanvulling van het ontbrekende diene ten deele dat: Mr. Johan Gerard van O. gen. T. is geboren en † te 's-Gravenhage. Hij trouwde I 28 Oct. 1764. — Zijne eerste vrouw is, geboren 10 July 1747.

Hij trouwde II te Monster 27 Aug. 1780 (ondertr. te Brielle 13 dito). — Mevrouw van Lansbergen † op den huize de Kolk te St. Oedenrode 5 Febr. 1864. — Het derde kind uit het 1e huwelijk heet bij mij Anna Cornelia niet Maria Albertina; het tweede kind uit het 2e huwelijk niet Marlotta maar Charlotta. — Uit het 2e huwelijk van Mr. C. C. A. van O. gen. T. is 20 Juny 1808 te 's-Gravenhage geboren: Johanna Catharina Louisa Augustina van O. gen. T., die als weduwe, sedert 1 Maart 1827, van Johannes Gerardus Godefridus Kilian, op 11 September 1834 te Kampen hertrouwt met Mr. Cornelis Themmen.

's-Gravenhage. M. P. SMISSAERT.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Eest (XLII, 551, 618). — Dit woord is niet nieuw, maar sedert lang in zwang en beteekent droog-inrichting. Het komt o. a. voor in het Koninklijk Besluit van den 24sten Januari 1824 (Staatsblad nº. 19), *rakende de vergunning ter oprigting van sommige fabrijken en trafijken*, waarvan art. 7 luidt:

„De volgende inrigtingen zullen niet dan op verkregene toestemming der plaatselijke besturen kunnen worden daargesteld of veranderd, als:

Bak- en uitbrand-ovens,

Bleekerijen,

Droogerijen van visch enz.,

Eesten, enz., enz."

En in de Wet van den 2en Juni 1875 (Staatsblad no. 95) *tot regeling van het toezigt bij het oprigten van inrigtingen, welke gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken*, — welke wet het Kon. Besluit van 1824 heeft vervangen, — vinden wij in art. 2 onder no. XIII vermeld „De eesten tot verschillende doeleinden (waaronder begrepen zijn de meestoven en drogerijen van sigaren)."

's-Gravenhage. N. R. T.

Eest (XLII, 551, 618). — Lang voor men dacht aan het verduurzamen van vruchten en groenten door *eesten* = droogen, werden nieuwgemaakte sigaren, tabak, mout, enz. *geëest.*

Eest, mannel. Middelnederl. *eeste*, verwant met Angelsaks. *ast* (Eng. *oast*); met een ander suffix Oudhoogd. *essa* (Nieuwhoogd. *esse* = smidsoven), verwant met den Sanskr. wortel *idh* = branden, Grieksch *aithos* = gloed, Latijn *aestas* = zomer, Iersch *aedh* = hitte. (Zie: J. VERCOULLIE, *beknopt etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal.* Gent en 's-Gravenhage, 1890, blz. 64).

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Eest (XLII, 551, 618). — Aangaande het woord *eest* het vol-

gende: De *eest* is een soort van oven, geplaatst gewoonlijk op een zolder, waarin de bierbrouwer zijn mout droogt. Een oven om mout te drogen, zegt Brouwer in zijne Encyclopaedie. In Noord-Brabant, tenminste in onze streken, noemt men dien oven *est* of *es*. Ook op de lucifers-fabriek in Eindhoven zijn de vroegere droog- of stokjes-hokken door een *eest* vervangen. De es (eest) is daar eene kamer, een ruim vertrek op eenige hoogte van den grond, waarvan de wanden met ijzer zijn beslagen en dat wordt verhit door stoom en vuur. De *eest* aldaar dient voor 't drogen van de pas gesneden, natte luciferstokjes.

Het afgeleide werkwoord is *eesten*, en *eestmout* is mout, dat moet worden *geëest*. *Eesting* is het afgeleide substantief. In Eindhoven worden de lucifershoutjes eerst *„geëest"* en dan *„gedopt"*.

Het Fransche *estival, estiver* (néologisme = „overzomeren") staan met *eest* in verband, wat op te maken is uit 't Eng.-Angelsaks. *oast* =*ast* en uit 't Lat. *aestas*.

De eestoven (=droogoven) wordt verder gebruikt voor het drogen van tabak, suikerbuiten, garancine, waarvoor (voor 't laatste) men ook meestoven (enkelv. *mee* = meekrap *meestoof*,) gebruikt. *Eestoven* (enkv.) en *meestoven* (meerv.) heb ik nogal eens hooren dooreenhaspelen.

Eindhoven. M. H. VAN DE VEN.

Rade (XLII, 617). — De uitgang *rade* (*rath*), eigen aan vele plaatsnamen in Limburg, en over de zuidelike Nederlanden en het aangrenzende Neder-Rijnland in het algemeen verspreid, is de zelfde als de uitgang *rode* (*roth*), die mede in die gouen en elders in Germaansche landen veelvuldig voorkomt. *Rade*, *rath* (Amstenrade, Kerkrade, Gräfrath, Banderath), en *rode*, *roth* (Stramprode, Goudenrode of Goudenroth, Haagroth), beide ook vervloeid tot *rooi* en *raai* (Stramprode = Stramprooi en Strampraai, St. Oedenrode = Rooi, Venraai of Venray), leveren slechts een gering verschil in uitspraak op. Zij hangen in oorsprong samen met het werkwoord (uit)roeien, (*aus*) *roden*, en beteekenen eene plaats, waar het oorspronkelijke bosch uitgeroeid, *ausgerodet* is; dat dus van bosch ontbloot, en ter bebouwing en bewoning voor menschen geschikt gemaakt is. De oorspronkelike eenzelvigheid van *rade*, *rath* en

rode, *roth* komt aardig aan het licht in de verschillende benamingen van een plaatsje op de Limburgsch-Duitsche grens gelegen, dat in het Hoogduitsch *Herzogenrath* heet, in het geijkte Nederlandsch *'s-Hertogenrade;* in de Limburgsche gouspraak *Hertzigenroo*, meestal enkel *Roo;* en in het Fransch voluit *Rode-le-Duc* (zooals Bois-le-Duc = 's Hertogenbosch), bij samentrekking Rolduc.

Eene zeer schoone en zeer degelike verhandeling over dit onderwerp van den Utrechtschen Hoogleeraar Dr. J. H. Gallée, vindt men onder den titel Rode-Rade in het tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap: Nomina geographica Neerlandica, deel II, bladz. 32. JOHAN WINKLER.

Rade (XLII, 617). — *Rade* en *Rode*, ook *ray* en *roy* of *raai*—*rooi* staan in verband, zooals de Red. uit Vercoullie aantoonde met rooien — uitroeien — en met 't zelfstandige naamwoord *roede*, eene lengtemaat. Ook de familienaam Brede*rode* (= Breede Roeden, zie o. a. v. Lennep, Gestoorde Bruiloft. En *Breede Roeden* zal ik u 't land uwer Vaderen uitmeten.) Rode = ontgonnen land, land van „uitroeiing," zou men wel kunnen zeggen.

Behalve de genoemde plaatsnamen: Amstenrade, Wijnandsrade, Kerkrade, vindt men nog: Venraai, Stamprooi, St. Oedenrode, Nijenrode, Berkenrode, Ipenrode.

Dr. J. Te Winkel zegt op blz. 204 in zijne Grammatische figuren in het Nederlandsch: *Rooien* naast (*uit*)*roeien*, blijkbaar met elkander verwant, evenals met het O. h. d. ruitan, M. h. d.: rinten en N. h. d. reuten en (aus)rotten. Met *d* vindt men in 't Middelned: *roden*, *roeden*, vooral in den zin van omhouwen, weghakken, en in dien van *rooien* = uitdoen. b. v. aardappelen rooien.

Eindhoven. M. H. VAN DE VEN.

Lied „Wilhelmus" (XLII, 617, 18). — Ofschoon de naam van den maker der heerlijke oorspronkelijke melodie van het Wilhelmuslied nog steeds onbekend blijft, weten we nu toch sedert eenige maanden, dat die zangwijs van franschen oorsprong is. De bekende toonzetter en musicoloog Florimond van Duyse, te Gent, ontdekte name-

lijk in de eerste dagen van het vorige jaar dat deze melodie, die in onze oude liederenbundels dikwijls wordt aangehaald als *Wijze: van Charles*, of *Wijze: van Chartres*, dezelfde is als die van een lied aanvangend:

O folle entreprise
Du prince de Condé...

De woorden van dit lied, vervaardigd ter gelegenheid van den mislukten aanslag van den prins van Condé en zijne Hugenoten op de stad Chartres (15 febr. 1568), zijn o. a. te vinden in: *Recueil de plusieurs chansons spirituelles, faictes et composées contre les rebelles et pertubateurs du repos et transquillité de ce royaulme de France, avec plusieurs autres chansons des victoires qu'il a pleu à Dieu de donner à nostre très-chrestien roy Charles, neuvième de ce nom, par* Christofle de Bourdeaux, Parijs, z. j.

Voor nadere bijzonderheden, niet alleen betreffende de melodie maar ook betreffende de woorden van 't Wilhelmuslied, zij de heer E. L. verwezen naar twee hoogst belangrijke artikelen van den reeds genoemden heer Florim. van Duyse, getiteld: *'t Wilhelmuslied*, voorkomende in: *Nederlandsch museum, Tijdschrift... onder redactie* van J. O. de Vigne, Paul Fredericq, c. a., Gent, A. Hoste, 4e reeks, 1e jaarg. (1891—92), blzz. 65—94 en 177—180.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Friesche straatnamen. — Wat is de oorsprong, de afleiding, de beteekenis van de volgende straatnamen: de Dijlakker te Bolsward; de Schritsen te Harlingen; de Wargestraat te Dokkum; de Galigastraat te Sneek?

Kan de laatstgenoemde naam misschien voluit Galinga-straat wezen? Daar heeft oudtijds eene maagschap Galinga in Friesland bestaan, waarvan de Galinga-sate onder Tzum haren naam draagt.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Verouderde woorden (XLII, 292, 93, 509, 617). — *Dualier* = dwelier d. i.: dwaaldrager, handdoekdrager.

„Dwelieren, daer men de handtdoecken aen hangt." Stadsarch. Diest, Verklaring v. d. statuten v. h. schrijnwerkersamb. 18de e.

STALLAERT, Gloss.

De mansnaam Seebaer (XLI, 54—59). — Zou de naam Seebaer, waarschijnlijk een gelegenheidsnaam, die in 1623 aan een kind werd gegeven dat onder den wal van een nieuw ontdekt eiland werd geboren, niet eenvoudig hetzelfde zijn als *Seabar*, een andere Engelsche benaming voor de Seaswallon (Zeezwaluw, s t e r n a)? Deze verklaring heeft naar mij dunkt nog dit voor, dat papa Willem Janssen dan in mindere mate dichter en volstrekt geen taalkundige behoeft te zijn geweest. De man gaf wellicht zijn kind dezen naam na de opmerking te hebben gemaakt, dat het wicht het eerste levenslicht aanschouwde aan het zeestrand, waar ook de Seabar wordt geboren, en van welke vogelsoort misschien wel eenige exemplaren om het wiegje van den nieuwen wereldburger fladderden.

Op deze wijze een gelegenheidsnaam als Seebaer van Nieuwelant samen te stellen, viel geheel in den smaak van het tijdvak, dat der latere rederijkers en rederijkerij.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Parlevinkers (XLI, 497; XLII, 550). — Dat de volksuitdrukking „Parlevinkers" afgeleid zou zijn van de fransche woorden *parler* en *vaincre*, en een Parlevinker dus iemand zou zijn die zijn waar zoolang door *praten* aanprijst tot hij eindelijk *overwint*, d. i. die verkoopt, komt mij wat Schrieckiaansch en minder aannemelijk voor, vooral ook omdat in het oud-fransch geen woord bestaat wat ook maar eenigermate op de uitdrukking Parlevinkers gelijkt.

Om de verklaring te vinden van eenig woord uit de volkstaal van eenig gewest, is het in de eerste plaats noodig de naaste buren te raadplegen, en daarna hen waarmede de inwoners van dat gewest handels- of andere betrekkingen onderhouden, en zoo is het, naar ik geloof, ook hier.

In de westvlaamsche volkstaal bestaat het woord *parlóve*. Eeu *parlóve* of ook *perlóve* (dimin.: *parlóveke* of *perlóveke*) is een praatje voor de vaak, een verdichtsel, een fabel, een vertelseltje, een leugenachtig verhaal, en een *parlóveker* een praatjesmaker, iemand die tracht een ander iets op den mouw te spelden, een leugenaar,

een zwendelaar, enz. Dat in dit opzicht de rondreizende kooplieden en marskramers bij het volk in een niet al te besten reuk staan is bekend. Tevens is het bekend, dat een opgevangen maar kwalijk verstaan of slecht begrepen woord zeer spoedig wordt veranderd of verbasterd, en nu vraag ik: zou het woord „Parlevinker" niet een verbastering zijn van de westvlaamsche uitdrukking Parlóveker? Het verschil tusschen de beide woorden is althans niet zeer groot, Bedenkt men hierbij dat Vlaanderen, sedert de oudste tijden belangrijke handelsbetrekkingen onderhield, vooral met de noordnederlandsche gewesten Holland en Zeeland, betrekkingen die begunstigd werden door de aardrijkskundige ligging dezer provincien met betrekking tot Vlaanderen, en dat tijdens de onlusten der XVIe eeuw duizenden Vlamingen naar die gewesten uitweken, dan is het niet te verwonderen, dat ook de taal den invloed daarvan heeft ondervonden, en dat men dus somwijlen in het hart van Holland woorden aantreft, die, hoewel soms verbasterd, uit Vlaanderen afkomstig zijn. De omstandigheid dat de benaming Parlevinker op Oud-Beierland inzonderheid wordt toegepast op rondventers van kaas en haring, komt waarschijnlijk daarvan, dat vooral deze soort van Parlevinkers aldaar inheemsch is.

Ofschoon de verzekering juist is, dat een aantal Oud-Beierlandsche kooplieden geregeld Gent bezoekt om aldaar hunne waar, haring en kaas, die met schuiten wordt aangevoerd, aan den man te brengen, is toch de uitdrukking Parlevinker hier onbekend.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Sel (XLII, 550). — Bij „Grotefend, Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, Hannover 1891" lezen we op blz. 175: „S e l l e, s i l l e, z e l l e, z i l l e, z u l l e, s i l m a e n t, niederdeutsche Benennung für den Februar, s. Peterstag. Ueber die Bedeutung bei Weinhold, deutsche Monatsnamen 55. Ich halte dafür, dass es mit sol = Schmutz zusammenhängt, goth. sauljan, beschmutzen. Vgl. das mecklenb. soll für einen sumpfigen Tümpel, womit auch Weinhold solmonat zusammenbringt."

Zutphen. J. GIMBERG.

BLADWIJZER.

A.

Aan 't volk van Nederland, 259.
Aanteekeningen uit het Amsterd. gemeente-archief, 196.
Aarlanderveen, heerl., 571.
Aarsen (A.), 218, 44, 391.
A-B-boek, 2.
Abbenbroeck, pred., 543.
Abbekercke, pred., 548.
Abcoude, heerl., 58.
Aberden (Abort), 331.
Achlume, 327.
Adriaensze (Arentze) C., pred., 376—78.
Adriaenze (G.), 367.
Aduard, kloost., 332.
Aegidius, 57.
Aerssen (Van), 284.
Agricola (C.), pred., 589.
——— (J.), pred., 589,
Akten der Classis v. Walcheren, 390.
Alberda, 340.
Albrantsweert, heerl., 487, 88.
Alkemade, heerl., 59.
Allart (C.), boekh., 385.
Alten-Biesen, 42.
Amelant, heerl., 95.
Ameyde, heerl., 530.
Amsterdam, uniform, 623.
Amsterdamsche en andere Nederl. uitgaven van Comenius' werken, 197—205.
Andreae (A. J.), 302, 22, 514, 34.
——— (J. V.), 210.
Ange (C'est un) qui passe, 295.
Angeleur, heerl., 527.
Annales du Comité Flamand de France, 151.
Anspach (Jc.), 80, 84, 93, 158, 59, 218, 46, 47, 61, 82, 96, 300, 39, 60, 512, 13, 51, 74, 77, 78, 609, 16, 39.
——— (J.), schilder, 349 (n. 1), 355 (n. 1).
Antje en Lijsje, 75—78.
Antwerpen, markgr., 62, 63.
Antwort (Zweite) an J. Th. de Raadt über Marie van Hoorn und ihren ersten Gemahl, 500—02.
Apenstert, 301.
Apelle (H. B. de), Collectania heraldica Frisiae or., 341 n. 4.
Arentsze (Aertsze) (J.), pred., 594, 97, 98.
Arentsze (C.), pred., 232 n. 2, 543.
Arentzen (C.), 375.
Arnaud (D'), 282.

Arnhem, richter, 7.
————, 's Keizers Huis, 518 n. 2.
Arnold (Th. J. I.), 78, 83, 94, 258, 65, 300, 38, 93, 94, 510, 641, 44, 45, 46.
Arnoldi (A.), pred., 602.
Arthursage, 301.
Arum, 327.
Assenburg (Slot), 568.
Asten, heerl. 625 (n. 1).
Atrecht, abdij van 's Vedastus, 93.

B.

Backer (N. de), pred., 606.
Backerseel, heerl. 522 (n. 1).
Baco, 169.
Baerlant, heerl., 526.
Bahr-eddin, 551.
Bake (C.), 392, 565.
Bakker, 57.
Bakker, hoofd-off., 386.
Bandt (Baerdt), 330.
Barlaeus (C.), pred., 607.
Basedow, 172.
Baselius, Hist. verhael, 624 (n. 1).
Basomoine (J.), 163.
Batavia of den ontplooiden Hollander, 154.
Bax (Iets over J., P. en M.), 624.
Beaufort (W. H. de), 7.
Beauharnais (H. de), 296.
Beaumont (B.), pred., 596.
Beens, 538.
Beer (Taco H. de), 298, 551.
Beers, 330.
Belle (Bailleul), 151.
Belven, leeng., 520 (n. 2).
Belijdenispenning, 218.
Bentz van den Berg, 364.
Berchhoff, leeng., 443.
Berger en van Bochoven, 364, 538, 72.
Bergh (H. v. d.), 10, 102.
Berkemeier, 247, 393.
Berlikum, 328.
Bern, 71.
Bernières, heerl., 284.
Bertenbrouck (V.), 26.
Besoignes van den extra-ordin. landdag binnen Nijmegen, Aug. 1797, 219—21.
Besterren, 84, 155.
Beukels (W.), 335—37.
Beulszwaard, 620.
Bevervoorde, (Baron v.), 397.
Biesen, Commandery, 432 n.
Bisschop (C.), 86, 87, 161.
Blanken, pred., 609.
Blauet, schilder, 160.
Blois (Mad^elle^ de), 320.
Blomman, 57.
Blij, dp., 328.
Bochoven (Berger en v.), 364, 538, 72.
Boe (B. v. d.), 339.
Boekenoogen (G. J.), 9.
Boerevrijagie (Overijsselsche), 395.
Boes (C.), 34.
Boey, 538.
Bohnensieg (T. C. W.), 84.
Bommenede, pred., 373.
Bolsward, 325.
Bolwaard, heerl., 571.
Bontsum (Britsum), 328.
Boon (v. d.), 506.
Botland, heerl., 493 (n. 2).
Bouman (H.), 167.
Bourgondië (Ph. v.), 323.
Bourgondisch kruis, 513.
Bourignon (A.), 176.
Bouverie, 39.
Boxtel, heerl. 625 (n. 1).
Brandwijk, heerl., 494.
Bretagne, 399.
Breugel (v.), 535, 75.
Brief van H. de Groot aan S. Reigersbergh, 96.
Brielle, conrector, 236 (n. 1).
———, pred., 367, 549.
———, exercitiegenootschap, 342.

Broecke (C. v. d.), pred. 378.
Brom (J.), 91.
Bronchem, heerl., 59.
Brueck (J. de), pred., 232 (n. 5), 540 (n. 3).
Brussel, bibliotheek, 31.
———, Finis-terre-kerk, 93.
———, St. Gudulekerk, 67.
Brusselsche modes (De), 614.
Buchelius (A.), 109.
Bulcke, heerl., 527.
Burchwerdt, 330.
Burgemeester verbrand te Harderwijk 1574, 512.
Buschman(n), 577.
Butkens, 10, 102.
Buurtgilden, 338.
Bijdragen tot eene karakterschildering van Generaal Daendels, 249—51.
Bye (De), 149, 578.
Bylant (Van), pred., 368.
Bijlant (I. J. v.), pred., 592.
Bijlevelt, 526.
Bijnamen van visschen, 507.
Bijzonderheden uit het 2de Notulenboek der voorm. Classe van Voorne, Putten en Overflakkee, 365—80, 540—49, 89—607.

C.

Cabillau-Sersanders, 362.
Caland (F.), 284, 337.
Callot (J.), graveur, 86.
Campanella, 210.
Campen (E. v.), pred., 595, 96.
——— (J. v.), pred., 595.
Canne, heerl., 458.
Cantes, heerl., 588.
Cappelleman (?), pred., 242.
Carneel (P.), prop., 592.
Carnin, heerl., 64.
Caters, 360.
Celkaert (A.), pred., 241, 591.
C'est un ange qui passe, 295.
Cettain, 527.
Charrière (Made de), 301.
Charrière (Made de), Le Noble, 301.
Chatelineau, heerl., 441.
Chatillon, heerl. 284.
Chevallier (?), pred., 276.
Chrétien, grav., 162.
Claesze (H.), pred., 238.
Claircamp, kloost., 331.
Cloester (t'Oude), 331.
Cloetingen, heerl., 530.
Cluijt (A.), schilder, 344.
Cluyt (G.), 345.
—— (O.), 344, 45.
Cluijt (P.), schilder, 344.
Cluyt (Kluyt) (P. D.), 345.
—— (Clutius) (R.), 343.
Cluyt (W.), 345.
Coesveldius (H. H.), pred., 589.
Coesvelt (H. v.), pred., 371.
College ter Admiraliteit in Friesland, 511.
Colonster, heerl., 527.
Comenius (Johan Amos), 79—81, 177—95.
Comenius, de grondlegger van het hedendaagsche volksonderwijs, 167—76.
Comenius' werk in zijn betrekking tot de Boh. Broederkerk, 106—17.
Comenius' werken, 197—205.
Commerstijn (A.), 593 (n. 1).
Commersze (J.), 370.
Conti (Prince de), 322 (n. 1).
Coolwyck (L. L. v.), pred., 605.
Coolwijck (M. L. v.), pred., 606.
Coppenol (L. v.), 1.
Coppenstenius, R. K. pr., 609.
Cornel (D.), 151.
Cornelisze (A.), pred., 601.
Courtenius (E.), pred., 606.

Couwerve, heerl., 139.
Crabbendijke, heerl., 139.
Croockewit (W. H.), 285, 535.
Crijnsze (W.), pred., 234, 35, 549.
Culhemius (J.), pred., 227, 38.
Cupus (Thielman), pred., 549 (n. 1.)

D.

Daar gaat een Dominé voorbij, 78.
Daendels (Bijdragen tot eene karakterschildering van generaal), 249—51.
Dam (v.), pred., 231.
—— (Damius) (N. v.), pred., 368, 544, 49.
—— (G. v. d.), 163.
Damman (C.), pred., 549, 91.
———— (J.), pred., 368, 78.
Dapper (O.), 551.
Debraux (E.), 392.
Decker (Den), ueperen, 80.
Dekama's te Haarlem in de 15de en 16de eeuw, 60.
Delvaux, 28.
Demetrius (v. Meteren), Hist., 540.
Deventer, vrijcorporisten, 100.
Deventer (G. Prouninck v.), 512, 632 (n. 3).
Diepenbeeck (J. R. v.), schilder, 633 (n. 1).
Dierkinus (E. J.), pred., 596, 97.
Diest, heerl., 62.
Dieval, heerl., 64.
Dirksland, pred., 374.
Doche (J. D.), 299.
Dockum, 326.
Does (J.? v. d.), schilder, 86, 161.
Does (J. A. v. d.), 619.
Donteclock (R.), pred., 236, 368, 543, 93 (n. 1).
Doopvont (De) in de St. Walburg te Zutphen en die in de R. K. kerk te Overveen, 87—92.
Doorne (B. v.), pred., 375, 78, 599—601.
Doornick (Kwartierstaat v.), 571.
Doorninck (v.), 503, 71.
Doorninck (D. C. J. v.), 280, 508.
Dorkwerd, 332.
Dortmond, stad, 117, 19.
Doublet (Ph.), 86.
Drinklied, 613.
Dronrijp, 330.
Drycken, 621.
Dubbeldam, heerl., 273 (n. 2).
Dundee (Lady), 7, 95.
Dussen, heerl., 537.
Duyck en Onderwater, 574, 639.
Dyenum, 330.
Dijkhuizen, 332.

E.

Eckart, heerl., 150.
Edema, 363.
Eest, 551, 618, 40, 41.
Egmont (J. v.), ambachtsh, 377.
Elk draagt geen Engelsch laken, 84.
Ellemeet, heerl., 133.
Emde (v.), Krijgsbedrijven der gebr. Bax, 624.
Engelberts (D.), 71.
Ensse (H. v.), 615.
Erasmus (D.), 6.
Ermerins (J. P. N.), 136.
Essen, kloost., 332.
Etienne (Court S.), heerl., 63.
Estrades (D'), 306—22, 99—430.
Extracten uit het Begrafenisboek der Waalsche kerk te Naarden, 196.
Eygenbilsen, 55.
Eijnde (G. v. d.), beeldh., 89.
—— (J. v. d.), beeldh., 89.

F.

Facsimilé's, 11, 12, 13, 17, 31, 33, 105, 95, 96.
Faen, heerl., 588.
Fagel, pension., 311—22.
Fahne, Kölln. Jül. und Berg'schen Geschlächter, 431.
Faille (B.), pred., 596.
Familie en wapen v. Ginhoven, 537, 75.
Feith, 536.
Ferwerd, 328.
Fétinne, 39, 52, 102.
Feyter (De), 362.
Finckum, 328.
Finis-terrae, 93.
Flahault (R.), 151.
Florianus, pred., 369 n.
————, (J.), pred., 601.
Fox (Nittart), 323.
Fouquet, graveur, 162.
Franckena (Wapen v.), 284.
Franeker, 325.
Fret (D.), 390.
Friesland in 1500, 322.
Fruijtiers (J.), 5.

G.

Gadstrup, dorp, 302.
Gaesbeke, heerl., 521 (n. 3).
Gallus (Ph.), pred., 235, 36, 594.
Gapinge, 141 (n. 5).
Gazette van Antwerpen, 153.
Geer (L. de), 181, 84, 88, 89, 213, 15.
Geervliet, pred., 540.
Geeselen op een pijpe, 339, 623.
Geest (Op die), 329.
Gedenkpenning (Rotterd.), 6, 7.
Geldorp, heerl., 66.
Genealogie Kluit, 341.
Genealogie van het geslacht Reigersbergh, 136—43.
Geresteyn, heerl., 526.
Geschichte (Genealogische) zum Ursprung des Hauses von Linde, 431—82.
Geslacht Verdion, 280.
Geslacht Van Vondel—Van de Vondele, 564.
Geslacht Welvelde, Welevelt, Welveldt, 499.

GESLACHTEN.

v. Aalst, 529, 31. — v. Abbenbroeck, 567, 68. — Abbema, 326. — v. Abcoude v. Meerten, 58. — v. d. Abeele, 263. — Abeleven, 537. — d'Ablaing, 527. — Abrahamsze, 232 (n. 1). — Adewerd, 332. — v. Adingen, 520 (n. 2). — Aebinga, 328. — Aegidius, 57. — v. Aelst, 148, 537. — v. Aenholt, 582. — v. Aerssen, (Naerssen), 284, 495 (n. 1). — v. Aertrijcke, 520 n. — Agylaeus, 631 (n. 2). — v. Aitzema, 286. — Alarts, 45, 57. — Albada, 61. — Alberda, 340, 41, 525 (n. 1). — Alberda v. Nijenstein, 279. — v. Alblas, 273 (n. 2). — v. Alcken, 480, 81. — Alewijn, 59, 582. — v. Alkemade, 568. — Alleman, 588. — v. Alleur, 461. — Allewot, 461. — v. Almonde, 567. — v. Alphen, 129, 30, 576. — Alsem v. Lingen, 352. — Alt-Hoesselt, 433. — Amelroy, 267 (n. 2). — v. Amelroye, 282. — v. Ameronge, 67. — v. Amerongen, 529. — Amersoyen, 267 (n. 2). — v. Amstel, 13, 16, 26, 27, 52, 103, 10, 11. — Andraeas, 280. — Andrioli, 571. — d'Angest gen. d'Yvoy, 487. — Annoqué, 581. — v. Arckel, 31, 32. — Arentz, 122. — v. Arkel, 530. —

v. Arkelens, 516 (n. 2). — Arkenbout, 280. — d'Arnaud, 282. — d'Arnaud Gerkens, 282. — v. Arnhem, 572, 83. — Arondeaulx, 494 n. — v. Asbeck, 354. — d'Aspremont, 108. — v. Asselen, 271 (n. 2). — Asseliers, 64. — v. Assendelft, 149, 568, 73. — Assink, 358. — Athole, 7. — de St. Auban, 581. — v. Aumale, 486, 87. — Averkamp, 121 n. — Ayala, 494 n. — Aylva, 61, 327, 35.

Bachelier, 461. — Back, 625 (n. 1), 628, 38. — Bacx v. Schoonvorst, 625 (n. 1). — v. Baecx, 625 (n. 1). — v. Baersdorp, 491. — Baersdorp, 519 (n.), 21. — v. d. Baerse, 492. — Baerselman, 575. — v. Baexen, 526. — Bakker, 57, 219. — v. Ballen, 340. — de la Barre, 521 (n. 3). — v. Bartisdorf, 570. — Barton de Montras, 142. — Bassevelde, 521. — v. Batenborch, 59. — Bax, 569 (n. 1), 624 — 38. — Becman, 528. — Beek, 148. — Beekman, 536. — Beelaerts, 149. — Beens, 538. — v. Bemmel, 13, 25, 38, 58, 103, 571, 72. — Ben, 122. — Benelle, 356 (n. 3). — v. Bentheim, 71, 285. — Bentinck, 518. — Bentz v. d. Berg, 282, 364. — Berart, 463, 67. — Berchem, 62 (n. 1). — v. Berchhuys, 497. — Berck, 519, 28. — v. d. Berg, 350, 57 (n. 1), 492, 538, 72. — Berger, 364, 538, 72. — v. d. Bergh, 10. — Berghes, 30. — v. Berkhout, 122. — de Berlo, 442. — v. Bern, 444. — Bert, 491. — Bertolfs, 520. — v. Berum, 340. — de Betthes, 451. — v. Beucker, 286. — v. Beughem, 529. — Beuker, 150. — v. Beusichem, 59. — v. Beveren, 495. — Beyma, 327. — de Bie v. Albrantsweert, 487. — v. d. Biesen, 53. — v. d. Birck, 31. — v. Bladechem, 494. — v. Blanckendael, 529. — Blankert, 588. — v. Blarkom, 262. — de Blasere, 67. — v. Bleyswyk, 65, 66. — de Blocq, 284. — de Blocq v. Steeland, 502. — Bloeymans, 635. — de Blois, 273 (n. 1). — v. Blokhuyzen, 351 (n. 3). — Blomman, 57. — Bloncke (a Blonck), 96, 142. — v. Bocholtz, 28. — v. Bochoven, 364, 491, 92, 538, 72. — Boffy, 30. — Bock, 54. — Bockelere, 446. — Bockema, 329. — v. Bockhorst, v. d. Bouckhorst, 511. — Boddens, 280. — Boeghet, 462. — v. Boekhoven, 491. — Boelen, 464. — Boelisz, 567. — v. d. Boetzelaer, 59. — Boey, 538. — Boeijker, 120, 21 (n). — Bogaert, 588. — v. d. Bogaerde v. Terbrugge, 262. — Boisot, 66. — Bol v. Hamersfelt, 528. — de Bolezees, 468. — Bomsmartin, 21. — v. Bongaerdt, 58. — v. d. Bongart, 42. — Boogaard, 539. — Boom, 143 (n. 1). — Boon, 537. — v. d. Boon, 506. — de Boot, 362. — Boot v. Velthem, 67. — Booth, 529. — Bor, 59, 528. — v. Borculo, 528. — Borret, 575. — v. Borre v. Doornick, 23, 31. — v. Borselen, 493 (n. 2). — de Borset, 279. — v. d. Bosch, 537. — v. Boschuysen, 567. — Boschhuysen de Guynes, 521. — Boshof, 519. — Boshuysen, 519 n. — v. d. Bossche, 49. — Both, 526. — Bottier, 461. — Boussu, 63, 523. — Boutershem, 139 (n. 2). — Boutourline, 504. — Braelmans, 53. — Branck, 21. — v. d. Brandeler, 163*b*. — Brandis, 143. — v. Brandwijk, 495. — de Bravura-Manini, 505. — v. Brecht, 625 (n. 1). — v. Brederode, 530, 39, 71. — le Breton v. Doeswerf, 69. — v. Breugel, 535, 75, 77, 80. — Brevia, 67. — Brevivre, 520 (n. 2). — Breydelae, 55. — de Brias, 529. — de Brichanteau, 492, 96. — v. Brimeu, 139 (n. 1). — ten Brink, 92. — v. d. Broeck, 627 (n. 1). — v. Broeckhuysen, 527. — Broeders, 55. — Broersema, 340. — v. Bronchorst, 521, 22 (n. 1). — Bronckhorst, 13, 17, 23, 28, 36, 37, 38, 103. — v. Bronckhorst tot Oosterhoudt, 529. — Brouck, 21. — v. d. Brouck, 511. — v. Brouckhove, 491. — Brouget, 250. — Brouwer, 353. — v. Bruckberg, 275. — de Bruheze, 281. — Brune, 250. — Brutel de la Rivière, 502. — de Bruijn, 122. — Buddingh, 225. — Bugge, 65. — Builliau, 576. — v. Bul, 577. —

v. Bülow, 566. — v. d. Burch, 65, 528. — v. Buren, 455, 519 n. — v. Burmania, 361, 514. — Buschman, 577. — de Buscho, 42, 43, 44. — Bussing, 149. — Butgaers, 56. — v. Buttinge, 497. — Buxken, 56. — v. Buyren, 526, 29. — de Bye, 149, 487, 578. — v. Bylandt, 21, 29, 35, 163*b*. — v. Bijler, 526.

Cabelliau, 129—35. — Cabillau-Sersanders, 362. — v. Camminga, 94. — Cammingha, 326, 28, 34. — du Camp, 140 (n. 4). — Campe, 96, 97, 139 (n. 4), 42 (n. 1), 231. — v. Campen, 69. — Camper, 584. — Campomenoso, 64, 65. — v. Canne, 47, 53, 56, 437, 57, 58. — Canter, 511, 529. — v. d. Capellen v. d. Poll, 9. — Capitolo, 69. — Carstense, 511. — v. Cartils, 21, 441. — Casembroot, 522 (n. 1). — Casteleyn, 531. — v. Castell-Castell, 505. — Castillo, 362. — Caters, 360. — v. Cattenburch, 122. — v. Cattenburgh, 572. — Cats, 58, 576. — Cau, 537. — v. Causteren, 529. — Celles, 30. — Cesar, 59. — Chabot, 358. — Chaleneer, 462. — de Chantemerle, 451. — de Chantraine gezd de Broucxsauld, 502. — v. Charante, 282, 564. — Clais (Claesdr.?) 138. — Clant, 511. — Clerck, 527. — De Clercq, 354. — Clifford, 163*b*. — Cliffordt, 582. — Cluts, 444. — Cobben, 457. — Cochrane, 95. — Cock, 267 (n. 2). — Cock van Neerijnen, 278. — v. Coelen, 467. — Coenders, 588. — Coenen, 219. — v. Coesfeldt, 528. — v. Coevorden, 282, 563. — Colen, 628, 31. — Colijns, 280. — Comans, 280, 504. — Commersteijn, 238. — de Coninck, 530. — v. Convelt, 55. — Coole, 139 (n. 2). — Cooy, 357 (n. 4). — Corff v. Boschuysen, 522 (n. 1). — v. Cortenbach, 634, 35, 36. — de la Coste, 348. — Coucx, 60. — Couvée, 539. — v. Cralingen, 131, 32. — Cramer, 361. — v. d. Crap, 538, 72. — Creus, 570. — Du Croix, 62 (n. 1). — Cross, 358. — v. Croy, 28, 29, 30. — Crumpipen, 69. — v. Culemburg, 31. — Cusemenet-de-Dornon, 523. — Cuser v. Oosterwyk, 568. — de Custer, 579. — v. Cuyck, 285. — Cuijck (Kuik), 511. — v. Cuylenborch, 529, 530. — Cuylenburg, 519 (n.) — de Cyney, 457.

Daelman, 238 (n. 2). — v. Daey, 530. — v. d. Dale, 54. — v. Dam, 236. — Damant, 63. — Damman, 236, 38 (n. 1). — Dammert, 494. — Darumde, 482. — v. Deest, 518. — Degelenkamp, 511. — Dekema, 60—62, 330. — Delem, 13, 25, 38. — Delen, 103. — Deutz, 163*b*, 356 (n. 3). — Dibbout, 527. — Diemer de Laedt, 528. — v. Diepenbeek, 436. — v. Diepenbeke, 451. — v. Diepholt, 531. — Dierquens, 99, 515. — v. Diest, 59, 519 n., 21. — Dilié, 356. — Dinaux, 262. — v. Dinteren, 530. — Dirks, 122. — Dirksen, 515. — Doddendael, 572. — Doenhoff, 271. — v. d. Does, 341. — v. d. Does v. Noortwijck, 527. — v. Doetinchem, 8. — Dolgorouky, 126. — Doll, 282, 563. — Doll v. Ourijk, 281, 563. — v. Dolre, 572. — Domis, 358. — Donia, 330. — Doorhoff, 347. — v. Doornick, 20, 23, 36, 571. — Doornijck, 20. — v. Dormael, 35. — Dorne, 474. — v. Dorp, 567. — Doudijns, 362. — Douwama, 330. — v. Doveren, 350 (n. 2). — Dozy, 352. — Drakenburg, 519 (n.). — Dras, 60. — v. Drenkwaert, 273 (n. 2). — v. Driebergen, 527. — v. Driel, 66, 274, 349. — v. Driel Kluit, 351. — Drost, 353. — Dueykstrong, 148. — Dulans, 56. — Dundee, 7. — v. Duren, 539. — v. d. Dusse, 285. — v. d. Dussen, 65. — Dutarte, 262. — Dutour, 486. — v. Duverden, 526. — Duyck, 274, 526, 67, 74, 639. — v. d. Duyn, 586. — v. Duijsel, 355 (n. 2). — v. Duijsel Kluit, 355 (n. 4). — Duijst, 65. — Duyst v. Voorhout, 64, 66. — Dwars, 71. — v. Dyselle, 273 (n. 1).

v. Eck, 526, 29. — v. Eck v. Ouerbeek, 279. — v. d. Edelbampt, 443. — Edema, 363. — v. Eeckeren, 530. — v. Eede, 527. — Eedinghem, 521. — v. Efferen, 277. — v. Eggen, 530. — Eggertingen, 475. — v. Egmond, 531. — v. Egmondt, 130. — v. Egmont, 568. — Eisinga, 329. — Ekkers, 163*b*. — v. d. Elborch, 527. — v. Elderen, 10, 13, 17, 20, 26, 38, 52, 102—17, 475. — Elias, 356 (n. 2). — v. Ellemeet, 131. — Elsevier, 583, 84. — Elsevier-Waterbeek, 584. — v. Elst, 528. — Emilius, 149. — Eminga, 328. — Emonds, 69. — v. d. Ende, 526. — Engels, 258. — Eppinga, 534. — v. Erkelents, 516—25. — v. Erp, 627 (n. 1). — Van Es, 350 (n. 5). — Escher v. Binningen. 119. — v. Espelbach, 62. — v. Essen, 284. — v. Essenaer, 20. — v. Everdingen, 531. — Evers, 220. — v. Eversdijk, 487, 88. — Everswyn, 493 (n. 2). — Everwijn, 493, 96. — Ewsum, 332, 40, 533. — v. Eijck, 131, 629. — v. d. Eijk, 347. — v. Eyckelsbeek, 528. — v. Eijll, 30. — v. Eijsinga, 354. — v. Eyss, 21.

Fagel, 129, 490. — de la Faille, 66, 67, 68. — Faro, 357. — de Feber, 286. — Feignart, 538. — Feith, 278, 536. — de la Feur, 527. — v. Fexhe, 47, 438, 63. — Feyta, 197. — de Feyter, 362. — Focke, 571. — Fondens, 328. — Fongers, 325. — v. Foreest, 567. — de Fraine, 534. — v. Franckena, 284. — Frentz, 21. — v. Fridag, 341. — Frongetael, 460. — Frijdiks, 571.

Gabry, 527. — Gajus, 187. — Galama, 327. — Galen, 262. — Gansneb geb. Tengnagel, 573. — Ganss, 55. — Gaijckinga, 332. — v. Geel, 143. — de Geer, 486. — Geerts, 90. — v. Geffen, 529. — v. Gelder, 273 (n. 1). v. Gelene, 446, 47. — v. Gelinden, 441. — Gelremans, 448. — De Gelves, 21. — Gelijkveld, 277. — v. Gemmenich, 31, 32, 34. — v. Gennep, 32, 37. — St. Génois, 523. — v. Gent, 271 (n. 1). — Gerbranda, 325. — v. Germar, 566. — Gerven, 55, 56. — v. Gestel, 150. — v. Gestelt, 467. — Gevaerts, 65. — v. Gheel, 283. — Ghehair, 462. — Ghistelles, 13, 19. — Gibs, 286. — Gimnich, 21. — v. Ginhoven, 537. — Gips, 286. — Gistelle, 103. — de Gleichen, 532. — Glins, 330. — Gockinga, 278. — Godin, 531. — Godron, 277. — Godschalk, 149. — Godijn, 59. — v. Goer, 28, 29, 30, 37. — Goes, 283. — v. Golsteyn, 58. — v. Goor, 357. — Gordyn, 147—49. — v. Goslinga, 581. — Goyarts, 627. — de Goyer, 528. — Op de Graaf, 148. — v. d. Graaff, 163*b*, 280. — Graham, 95. — Grammaye, 59. — Grandchamps, 477. — Granselt, 54. — Gratinga, 62. — de Greef, 59. — Gresser, 504. — Grisperre, 30. — de Groeff, 516—25. — Groen v. Prinsterer, 149. — Groenenbergh, 67. — v. Groeneveld, 521, 36. — v. Groesbeeck, 21, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 36, 37, 42, 442. — Groetmans, 53. — de Groeve, 516. — Groevens, 340. — de Groiff, 516. — Grommé, 587. — v. Gronsfeldt, 528. — De Groof, 516. — de Groot, 65, 96, 97, 142, 570. — Grösser, 124. — Grosseuw, 148. — Grouchevska, 504. — de Groue, 516. — de Grouf, 516. — de Grove, 516. — Grovens (Groevens), 524. — v. Grovesteyn, 527. — v. Grovestins, 94. — de Groyf, 516. — Gruitere, 362. — Grutterus, 119. — Gruys, 341 (n. 2). — Grijse (Griesen) 536. — Grijsperre, 362. — Gudegoven, 475. — Guicherit, 163*b*. — Gullardas, 148. — Gulpen, 21. — v. Gumoëns, 69—71. — v. Günderode, 502.

Haagsma, 353. — Hack, 267 (n. 2). — v. Haeften, 267, 73 (n. 1). — v. Haemstede v. Moermont, 493 (n. 2). — v. Haften, 358 (n. 1). — v. Hake, 566. — Halbadur, 462. — v. Halen, 13, 17, 26, 27, 103. — v. Halewijn, 284, 502. — Hallincq, 495, 96. — Halling, 274 (n. 1), 579, 80, 81, 86. — v. Hamael, 28, 29, 30, 33. — v. Hamal, 459. — Hamel, 59, 530. — de Hane, 521, 22. — Hannart,

460. — v. Hardebol, 59. — Hardeme, 537. — v. Hardenberch, 526. — Hardenrath, 271 (n. 3). — v. Haren, 341. — Harinxma, 60, 326, 29. — Harinxma thoe Heeg, 329. — Hartevelt, 353. — v. Hartigsveld, 149. — Harting, 504. — Hartingh, 123. — Haverkamp, 639. — Hawe, 272 n. — Hayman, 497. — Haze, 482. — Heemskerk, 65. — v. Heemskerk v. Beest, 65, 283. — v. Heck (Hek), 538. — Hedikhuysen, 150. — de Heere, 572. — v. Heerma, 95. — Heermael, 519 n. — Heermalen, 280. — v. Heeswijk, 535. — Hellemijs v. Welle, 529, 30. — Hellingwerf, 534. — Helmig, 569. — v. Helsdingen, 526. — Helt, 143—47. — Hemerike, 53, 54, 55. — Hemerlinck, 54. — v. Hemert, 59, 529, 73. — v. Hemmema, 328, 486. — v. Hengst, 280. — Henricks, 578. — Hepka, 329. — v. Herderen, 55, 450. — de Here, 468. — Herema, 330, 34. — v. Hermale, 451. — Herst, 569. — v. Herten, 443. — v. Hertsbeke, 493 (n. 2). — Herwijck, 529. — Heslinga, 327. — v. Hessel, 529. — v. Hestert, 445. — Hettinga, 329. — Heuft, 531. — v. Heusden, 528. — v. d. Heyde, 527. — Heymans, 530. — v. Heyningen, 284, 539. — v. Heyst, 63. — de Heze, 457. — v. Hiemsdijck, 107. — v. Hil, 582. — v. Hinckaert, 25, 26, 103. — v. Hoekelom, 466. — v. Hoemen, 29. — Hoen, 59, 441. — Hoens, 54. — v. d. Hoern, 461, 62. — Hoeufft 564. — de Witt Hoevenaar, 638. — v. Hoey, 572. — Hofflandt, 580. — Hoffman, 139 (n. 4), 148. — Hogenboom, 349 (n. 3). — Hogenhoeck, 129. — Hol, 528. — Holland, 26, 27. — v. d. Holt, 62 (n. 1). — v. Holtmüden, 533. — Holtrop, 384 (n. 2). — Hombes, 55. — Homsfelt, 536. — Hondius, 494 (n. 1). — v. Honthorst, 530, 68. — v. d. Honert, 487. — v. Honssem, 65. — Hooft, 277. — v. Hooftvelt, 526. — v. Hoogenhuyze, 539. — de Hoogh, 639. — v. d. Hoogh, 587. — v. Hoogwerff, 573. — v. der Hoolck, 527. — v. Hoorion, 527. — v. Hoorn, 29, 32, 66. — Hoos, 539. — Hop, 538. — Hopmans, 262. — Hoppe, 570. — Hopperus, 520 (n. 2). — v. Horne, 625 (n. 1), 32 (n. 2). — v. Hornettes Laval, 502. — v. Horpmael, 478, 79. — v. d. Horst, 528. — v. Hothem, 478, 79. — Hottinga, 61, 62, 327, 30. — Houkesloot, 568. — Houtuin, 581. — Houwen, 53. — Hoven, 21. — v. d. Hove, 626, 27. — v. Hove v. Zeil, 526. — Howe, 7. — Hoxwier, 61, 330. — Huber, 489. — Huginck, 524. — Huginge (Huynge), 518. — Huininga, 525 (n. 1). — v. Huldenberghe, 25. — v. d. Hulsen, 462. — v. Hulst, 526. — Hulshorst, 579. — Hun, 30. — v. d. Hutte, 347. — Huyckquesloot, 565—69. — Huijgens v. Suylichem, 129. — Huyn v. Geleen, 28, 30. — v. Hijdenberch-Cluseneers, 56.

v. **I**dsinga, 150. — Immerseel, 62 (n. 1). — Inferno, 474. — Ingenieulant, 521. — v. Inhausen und Kniphausen, 341. — Inlemont, 21. — Inthiema, 325. — Invrea, 64. — Isendoorn, 62 (n. 1). — v. Isselt, 57.

Jablonsky, 187. — Jacobs, 522. — Jans, 537. — Jariga, 520 (n. 2). Jellebra, 350. — Jellinga, 328. — Jensma, 511. — Jentema (Jensema), 511. — de Jode, 66, 266—76. — Jodevelt, 268 (n. 1). — Jongama, 520 (n. 2). — Jongema, 45n., 334. — de Jonge v. Ellemeet, 132, 33. — Jonghema, 326. — Jordens, 352. — Jonck, 538. — Joncker, 461. — Juckema, 328. — Judde, 276. — Judefeld, 268 (n. 1) — Judmann v. Affecking, 276. — Judenkopf v. Streithagen, 275. — Juninga, 94. — Juwinga, 334. — Juwsma, 329.

v. **K**amen, 362. — Kamminga, 62. — Kamstra, 61. — Kannart, 455. — Kannarts, 55, 467. — Kappels, 351. — de Kater, 363. — de Kat v. Hardinxveld, 99. — v. Keelst,

631 (n. 3). — Kellers, 477. — Kembier (Cambier?), 537. — v. d. Kemp, 59, 526. — de Kempenaer, 163*b*, 490. — Kempeneers, 478. — Kenenburg, 128—35. — Kerremans, 527. — v. Kessel, 46. — Kestelt, 475. — Ketelaer, 129. — v. Kettelhodt, 503. — v. Ketteniss, 521 (n.). — v. Kettler, 566. — Kickin, 461. — Kien, 336. — Kinschot, 64, 65, 129. — Kleij, 569. — Kluit, 341—59. — Kluit v. Rhijnsaterwoude, 355. — Knipschaer, 276—78. — Knijff, 530. — Koenen, 277. — Kollaert (Collaert), 511. — de Koning, 122. — Konijnenburg, 353. — Kooyman, 350. — Korff, 57. — Kraen, 284. — Kramer, 148. — Krijgsman, 569. — Kuyk, 54, 55.

v. d. Laan, 148. — Laguo, 580. — Lambert, 569, 570. — Lampsius, 143 (n. 1). — de Landman, 538. — Langewagen, 513. — Lannoy de Mongeval (Maingoval) 521, 22. — v. Lansbergen, 573. — Lanscroon, 519 (n.). — Lanskoï, 126, 504. — de Lantman, 572. -- Landmeter, 53, 55, 448. — Lattmez, 462. — Laurin, 64, 65. — Lauterwasser, 358. — v. Lecmond, (Lexmond), 577. — Lecocq, 64. — Ledebur, 284. — v. Ledenberch, 59. — Leefdaal, 148. — v. Leemputten, 526, 28. — de Leeuw, 527, 31. — de Leeuw v. Coolwijck, 606. — v. Leeuwen, 58, 69, 526, 30. — Le Fier, 21. — Lelercq, 163*b*. — Leleu, 521. — v. Lelyveld, 348 (n. 3), 54 — 57. — Lenzelles, 30. — Leonars, 537. — Lering, 518. — Leuth, 56. — v. Leutsch, 565. — Leyten, 631 (no. 4), 36. — Lewe, 525. — Liauckema, 62, 327. — Liebrecht, 56. — de Liedekerke, 521 (n. 3). — Liefftingh, 59, 131. — v. Lier, 140. — v. Linden (Lijnden), 10—57, 102—17, 431—82. — v. Linden—Dormael, 51. — Linders, 219. — v. Lith, 267 (n. 2). — Livingstone, 95. — de Lobel, 576. — v. Lockhorst, 59. — Lodewykx, 583. — v. d. Loeff, 488, 89. — v. Loevenich, 363. — Logger, 362. — Loiseleur, 499. — Loman, 497. — De Lonchin, 21. — v. Lonchin, 461. — v. d. Loo, 568. — Lorentz, 277. — de Louvain, 521 (n. 3). — Loyseleur de Villiers, 492—99. — v. Luchtenburg, 502. — Luck, 250. — v. Lumertingen, 437, 38. — Lun, 30. — Luteijn, 357 (n. 2). — Lijcklama, 71. — v. Lynden (zie ook Linden), 10—57, 163*b*. — v. Lynden—Grontsteyn, 31.

v. Maarseveen, 352. — Maas, 353. — v. d. Maas, 21. — v. Mabry, 21. — v. d. Made, 65. — de Maecht, 242 (n. 1). — Maelson, 138 (n. 5). — Maelstede, 138 (n. 9), 39 (n. 2). — Maes, 362. — v. Maeseyck, 283. — v. Malden, 29. — Mamoen, 54. — Manard, 527. — von Maneil, 280. — Mantgum, 61. — Mar, 500. — de Marbais, 470. — Marcus, 571. — v. Marken, 282, 563. — Marteal, 44, 49, 467. — Marteal de la Neuville, 440. — Marteau, 49, 50. — v. Martna, 533. — Masquelier, 283. — le Massier, 148. — Masuer, 575. — Mathenes, 519 (n). — Mathisius, 529. — Matta, 250. — v, Mechelen, 278. — v. d. Meer, 527, 85. — Meerens, 490. — ter Meerhout, 539. — v. Meerwijck, 59. — Meese, 493. — de Meester, 149. — Meetsma, 534. — v. Mekeren, 519 (n.). — de Melin, 463, 64. — Menten, 56. — Mentincks, 578. — Merens, 588. — v. Merode—Schlossberg, 271 (n. 1). v. d. Merwede, 280. — Mesch, 506. — Meschalle, 466. — Messinck 139 (n. 5). — Meulenaere, 362. — Meurs, 278. — v. Meurs, 226. — v. d. Meij v. d. Linden, 282, 564. — Meijers, 474. — Meynts, 122. — Michel, 358. — v. Milaenen, 58. — de Milanen, 529. — v. Millen, 47. — Millendonck, 30. — Miller, 67. — Minnama, 62. — Mode, 530. — Moerkerken, 587. — Mol, 583. — Moll, 515. — Mollerus, 150, 279, 576. — Mollinger, 578. — Mompeleir 435, 52. — Montagne, 488. — Montauban v. Swijndrecht, 570. —

v. Montfort, 28, 29, 30. — v. Mopertingen, 41, 42, 43, 44. — le Morhier, 498. — v. Morungen, 566. — Mosscheroem (Mouscron), 521. — v. Moucron, 520 (n.). — du Moulin, 364. — de Mous, 132. — Muggen, 56. — Mulder, 563. — Muller, 569 (n. 1). — Munik, 163*b*. — v. Munster, 91. — Murray, 7. — Murringh, 531. — Muste, 279. — v. Muylwijk, 273 (n. 2). — Muysart, 257. — v. Myerop (Mierop) 486. — v. d. Myl (Meyl) 579, 80, 86. — Mylen, 53, 55. — Mytraerts, 56.

Nahuijs, 364. — Nangis, 498. — v. Nassau, 530. — v. Nassau-Conroy, 522 (n. 1). — de Néale, 587. — v. Neck, 148. — v. Nederheim, 447. — v. Nellesteyn, 530. — Nepveu, 70. — v. Nes, 148. — Nescher, 580. — Nessing, 357 (n. 4). — de la Neufville, 51. — de Neve, 277. — Nickolson, 276. — v. Nieuburch, 588. — Nierstrasz, 570. — Nieuwlant, 362. — v. Nispen, 347. — Nobel, 278. — Noelmans, 535. — Noordhoek, 282. — Noorthoek, 564. — Notemans, 570. — Nounner, 362. — Nijgh, 569. — v. Nijpoort, 58.

Obijn, 527. — Ockerse, 496. — v. Ockinga, 94, 330, 34. — d'Odeur, 468. — Oem, 273 (n. 2). — v. Oeynhausen, 565. — Offerhaus, 539. — v. Oldenbarneveld, gen[d] Tullingh, 572, 640. — Oly, 527. — Onderwater, 492, 95, 96, 574, 639. — v. Oordt, 345, 569. — v. Oort, 283, 537. — v. Oostrum, 530. — Oppenbergh, 67. — Oprel, 349. — v. Ordingen, 467. — v. Os, 140 (n. 9), 49. — Oudaert, 62 (n. 1). — Oursel, 352. — v. Ourijk (Ourik, Ouwerik), 281, 563. — v. Outhoff, 570. — Overgauw, 506, 70 (n. 1). — Ozinga (Oedsinga), 327.

v. **P**abst, 502. — v. Pallaes, 59. — Pallas (Pallaes) 519 (n.). — Palmarts, 466. — Panhaus, 521 (n.). — Paravicini, 284. — Paravicini de Capelli, 535. — Parmentier, 531. — v. d. Parra, 511. — Patijn, 149. — v. Pause, 349 (n. 5). — Pauw, 149, 529. — De Pauw, 362. — Penning, 506. — de Perponcher, 225. — v. Persyn, 65, 584, 85. — le Petit, 527. — v. Pettinck, 21. — Peijsel, 564. — Phaff, 502. — Philips, 258. — Pickair, 462. — Pieck, 20, 24, 36, 103, 519 (n.). — Pieferts, 511. — Pieters, 605. — Pieterse. 636. — Pines, 251, 58. — Pinet, 580. — Pinsen, 67. — v. d. Pipen (Pypen), 446, 47. — Piper, 488, 571, 640. — de la Planque, 576. — v. d. Plas, 45, 57. — Ploos, 58, 528. — Pluck, 56. — Plucken, 472. — v. Poelgeest, 345. — Poelman, 537. — le Poisy, 442. — v. d. Pol, 62 (n. 1). — Pola, 579, 80. — v. d. Poll, 274. — Pollain v̄. Alleur, 459, 60. — de Pomario, 42. — v. Pomberch, 57. — v. Pomeren, 57. — Du Pont, 64, 66. — Pont le Roy, 124, 504. — Pool, 494. — v. d. Poort, 529. — v. d. Poorte, 139 (n. 5). — Poppe, 57. — v. Poppenhuyze, 490. — de Pottere, 521. — Pottiers, 362. — Pous, 496. — Priem, 351 (n. 1). — Priesma (Piersma), 520 (n. 2). — Pringle, 285. — Prins, 69. — Prinsch, 474. — Printe, 461. — Proest, 439, 59 – 66. — Proeys, 59, 527. — Proidhomme, 477. — Provo, 355. — Provo Kluit, 357. — Pruenen, 53. — v. d. Putten, 528. — Pijnssen v. d. Aa, 519 (n.).

Quarles v. Ufford, 280. — du Quesnel, 492. — Quint, 572.

Racket, 139. — Rademaker, 55. — Raecx, 129, 30. — Raesfelt, 128, 30, 32, 33. — Raket, 281. — de Ram, 65. — Rampart, 42. — Ramperti, 278. — v. Randtwijck, 572. — v. Randwijck, 18, 23, 24, 26, 40, 52, 103, 14. — v. Ranst, 625 — Rataller, 533. — v. Raugrav, 30. — Raveschot, 139 (n. 1). — v. Ravesteyn, 539. — v. Reboege, 461. — v. Rechteren Limpurg, 502. — de Reck, 581. — v. Redinckhoven, 29, 30, 37, 47, 57. — de Reeder, 537. — Rees, 573. — Regenmorter,

494. — Reigersbergh, 96, 36—43, 281. — Reiman, 350. — v. Reke, 447. — Relofs, 565. — v. Renesse, 277. — v. Renesse v. d. Aa, 527. — v. Renesse v. Baer, 58, 530. — v. Renesse v. Moermond, 526. — Renoey, 518 (n. 2). — Rens, 463. — Repelaer, 495. — Reuffert, 538. — Reijers, 358. — v. Reygersteyn, 58. — Reylof, 522. — Reys v. Repen, 439. — v. Rhede, 58. — v. Rhenen, 58. — de Ridder, 570 (n. 1). — v. Riebeeck (Rubeeck), 283. — v. Riebeek, 563. — v. d. Riedt, 59. — v. Riedwijck, 106, 15, 16, 17. — Riemersma, 326. — Riemsdijk, 274. — Du Rieu, 357. — Ripperda, 340, 41 (n. 2), 61. — Risgaard, 279. — v. Risoir, 59. — de la Rivière, 284, 502. — Robbe, 281. — v. Rode, 21. — Roelvink, 220. — v. Romershoven, 453. — Romp, 506. — de Roo, 280. — v. Roode, 530. — Roorda, 327. — Roose, 64, 65. — de Roovere, 495. — Roozen, 92. — Ropta, 533. — Rothena (Retkama), 340. — Rotselaer, 567. — de Rouck, 582. — Roussel, 502. — Rovelasca, 67. — le Roy, 149. — v. Roijen, 357 (n. 1). — de Royère, 277. — v. Rozenburgh, 140 (n. 7). — Ruffelaert, 362. — Rumnits, 570. — v. Rumpel, 58. — v. Rutenberg, 568. — Ruychrocx, 568. — Ruysch, 529. — Ruijsschenberg, 30. — de Ruyter, 629. — v. Rijn, 142. — v. Rijnesteijn, 528. — Rijngout, 65. — v. Rijsenburg, 519 (n.). — Rijshouwer, 539.

v. Sallant, 58. — Salm, 58. — v. d. Sande, 59, 361. — Sandelin, 139 (n. 1). — Sanders, 283. — Sanderson, 277. — v. Santhen, 58. — Sarrebourse, 504. — Sasbout, 64, 65, 66. — Sautijn Kluit, 356, 57. — Savornin, 496. — Scade v. Tullen, 272 (n.). — Schaap, 351. — Schaatse, 537. — Schade, 530. — Schaefdrisch, 21. — Schaep, 59, 129, 30, 32. — Schaep v. d. Dam, 527. — Schaetzen, 445. — de Schak, 487. — Scheltema, 354. — Scheltus, 587, 88. — Schenck, 531—34, 71. — Scherff, 525 (n. 1). — Scherfs, 465, 66. — v. d. Scherm, 69. — v. Schillingh, 364. — v. Schimmelmann, 577. — Schinkel, 570. — v. Schleinitz, 532, 33. — Schneider, 354. — der Schoenen, 462. — v. Schoenwinkel, 477, 78, 79. — v. Schoneveld, 58. — v. Schoonevelt, 531. — Schoonhove, 62 (n. 1). — Schopman, 355. — Schorer, 284. — Schorteldoek, 539. — Schouten, 69, 277, 363. — Schovel, 356 (n. 1). — Schrevel, 283. — Schrijver, 570. — v. d. Schueren, 262. — Schukking, 536. — Schuijlenburch, 538. — Schuylenburgh, 122. — v. Schwarzburg—Sondershausen, 275. — Schyn, 494 (n. 1). — Scoef, 464. — Screpers, 450. — Scribani, 520 (n. 2). — Segwaert, 66. — v. Seller, 129. — Sena, 133. — de Seraing, 440, 81. — Serrurier, 219. — Sevenberg, 103. — Sevenberge, 13, 19, 26, 27. — v. Sevender, 129, 30, 528. — Severcop, 627. — v. Sichem, 62 (n. 1). — Siersma, 330. — Simonides, 348. — v. Sintzich, 21. — Sirtema v. Grovestins, 334. — Six, 97. — Sjaerdema, 325. — v. d. Sleyden, 149. — Slichtenbree, 122. — Slindewater, 519. — Sloet, 280. — Sluchting, 340. — Sluchtinge, 525. — Sluijmer, 351. — v. d. Sluys, 349 (n. 7). — Sluyter, 536. — Smael v. Broesberg, 439. — Smeets, 53, 54. — De Smidt, 356. — Smits, 361. — Smythe, 276. — Snijder v. Wissekerke, 537. — Somders, 460. — v. Someren, 60. — v. Son, 356 (n. 3). — Sorlet, 462. — Sosius, 530. — Spaan, 283. — Spaar, 536. — v. Spaen, 349 (n. 2). — Spamijn, 330. — Spare, 476. — Sparkes, 258. — v. Spauwen, 481. — Specht, 349. — v. Sprangh, 537. — v. Sprolant, 478. — Sprankhuizen, 148. — Staels, 54. — Stähli, 262. — ter Stal, 529. — v. Stalburg, 503. — Stalle, 103. — Stania, 326. — Stapel, 139 (n. 2). — Starckenburg, 329. — Starre, 357 (n. 4). — Stecher, 66. —

v. Steeland, 278. — v. Steelandt, 355. — v. Steen, 530. — v. Steenbergen, 528. — v. d. Stegen, 627. — v. Stepradt, 572. — v. d. Ster, 529. — de Sterke, 572. — v. Sterrevelt, 129. — Stewart, 564. — ter Stiege (v. d. Stege), 120. — Stokelet, 461. — v. Stolle, 16, 20, 26. — v. Stommel, 30. — Stoock, 529. — Storm v. 's Gravesande, 65. — Strabant, 521. — v. d. Streng, 352. — v. d. Streng Kluit, 352 (n. 3). — Streps, 454. — Strick, 528. — Strick, 58. — Strouven, 56. — Stuilen, 577. — Struyk, 99. — v. Stryen, 129. — v. Strijen, 582. — Stryen v. Zevenbergen, 62 (n. 1). — v. Suchtelen, 58, 117—28, 503—06, 78. — Suijkers, 537. — Suylen v. Nievelt, 68. — Swaefkens, 90. — Swalen, 53. — Swalmius, 584. — Swam, 122. — v. Swanenburch, 58. — Swanenburg, 519 (n.). — de Swart 134, 35. — v. Swartsenburg, 583. — Swartzenberg, 26. — Sweertveger, 570. — v. Swieten, 129, 34. — Sijms, 122. — Syaerda, 60. — v. Sijpenesse, 59. — Sypkens, 489. — Sytsama, 328.

Taddie de Clèves, 521. — Talbot, 356. — Tamminga, 340, 525. — Tammenga, 361. — Tedingh v. Berckhout, 129. — Teerlingh, 347. — Temminck, 348 (n. 1). — v. Tettaw, 531. — Tetterode, 571. — Thibaut, 141. — v. Thiel, 282. — Thuyl de Bulkestein, 519 (n.). — Thijssen, 351 (n. 2). — v. Tille, 444. — Tilly, 150. — Timmermans, 236 (n. 1). — Tjaerda, 329. — Tollenaar, 148. — v. Tongema, 94. — Tonisz, 506. — de la Torre, 521. — Touman, 628. — Tresenier (Tresigny), 348 (n. 3). — Trevers, 258. — v. Triecht, 454. — Tscharner, 285. — Tulpijns, 460. — v. Tuijl, 30. — v. Tuyll, 255, 518 (n. 2). — Twiss, 354. — v. Twist, 285.

v. **U**kede, 59. — v. Ulff, 21. — Unia, 511. — Unema, 328. — Unia, 326, 30. — Uslar, 250. — Uwens, 64, 65.

Valck, 9. — v. Valckesteyn, 526. — v. Valkenburg, 279, 571. — ten Vall, de la Vallée, 536. — Vallensis, 129. — v. Varick, 26—69. — Vasseur, 362. — v. Vechel, 629 (n. 2). — Over de Vecht, 272 (n.). — v. d. Vecht, 526. — de Veer, 273 (n. 2), 489, 90. — Velare, 521. — v. d. Velden, 262. — Veldhoven, 564. — v. Velsen, 92, 579. — Velters, 141, (n. 5) 284. — v. Velthuijsen, 531. — Verbeeck, 59. — Verboom, 526. — Verbrugge, 569 (n. 2). — Verdion, 280. — Verdoes, 526. — Verheggen, 350 (n. 3). — Vereem, 58. — Verheijen, 263. — Vermeulen, 587. — Veth, 140, 281. — Vetter v. Liliënberg, 505. — Verniers v. d. Loeff, 488, 89. — Verseyden, 68. — Versfelt, 262. — Verwoest, 351. — Verzijde, 68. — Verzijl Muilman, 225. — Veijgh, 266. — Vianen, 519 (n.). — de la Vichte, 521. — Viege, 13. — Vierwerden, 530. — Vigh, 25, 38. — v. Ville, 21. — de Villiers, 497, 98. — v. Vilroy, 477. — v. Vinea, 46, 49. — v. Vinkesteyn, 148. — Viron, 362. — v. Visschel, 34. — Visser, 536. — v. Vladeracken, 631 (n. 6). — Vlaerdingerwoud, 575. — Vlam, 283, 587. — Vlas, 628. — Vlemynck, 461. — v. Vlierden, 636. — v. Vlodrop, 28, 29, 30, 33, 37, 42. — de Vogelaer, 576. — Vogelsanck, 283. — v. Voirthuysen, 121 (n.). — v. Vollenhoven, 539. — Vonck. 588. — v. Vondel, 564. — v. d. Vondele, 565. — Voogd, 564. — de Voogd, 538. — de Voogt, 538. — v. Voorst, 58. — Vorden, 218. — Vos, 232 (n. 1). — De Vos, 537. — de Vos v. Steenwijk, 531. — Vosmaer, 539, 77. — Vossh, 56. — de Vries, 150, 286, 353, 526. — de Vries Diellié, 150. — Vrijman, 56. — Vysk, 103.

de **W**aart (Waert), 139, 42 (n. 1), 43. — v. Wachtendonc, 271. — Waecken-

dael, 67. — de Wael, 63. — de Wael v. Vronesteyn, 527. — Waelbroek, 362. — Waha, 476, 77. — Walhain, 16, 17, 26. — Walheim, 103. — v. Walkort, 576. — v. d. Wall, 90, 163*b*, 492. — v. Walree, 362. — v. Walta, 61 (n.), 327. — v. d. Warden, 446. — v. Wassenaer Catwijck, 163*b*. — v. Wassenaer—Duyck, 285. — v. Wassenaer-Obdam, 579, 80, 81, 82, 87. — v. Wassenaer-St. Pancras, 361. — Wassenberg, 432. — v. d. Water, 528. — Weitsen, 495, (n.). — v. d. Wel, 527, 29. — v. Weldam, 58. — Welvelde (Welevelt, Welveldt), 499. — Wenkel, 582. — Wenssen, 588. — v. Werme, 448. — Wermondt, 529. — v. d. Werve, 62 (n. 1), 568. — v. Werven, 530. — Westerbaen, 495 (n.). — v. Westrenen, 530. — v. Weze, 282. — v. Wezel, 563. — Wiasemska, 125. — Wieborch, 351 (n. 1). — v. d. Wier (Weyer), 433. — Wihogne, 475. — Wildeman, 70. — de Wildt, 526, 27, 30. — Wilich, 340. — v. Willighen, 527. — de Wilre, 455. — Win, 567. — v. d. Wingaerdt, 41, 46. — Winhellum, 53. — Winkelhelm, 56. — v. Winninck, 566. — v. Winsen, 18, 22, 23, 103, 12, 16, 17. — Wintenolen, 54. — v. Wintershoven, 530. — Wintzingenrode, 119. — v. d. Wire, 447, 50, 52. — Wirts, 576. — de Wispelaere, 496. — v. Wittenhoven, 528. — de With, 573. — Witthem, 21, 28, 29 30. — Wittus, 443. — Wockelere, 432. — v. Woensel, 535, 75. — v. d. Woert, 567. — Wolf, 148. — v. Wouw, 129, 33. — Wittewael, 58. — v. Wtenhoven v. Wijngaerden, 527. — Wybe, 328. — v. Wijk, 340, 488, 526, 28. — v. Wijckerslooth, 526. — de Wylerval, 628. — v. Wijn, 163*b*, 356 (n. 2). — Wynants, 53, 634. — v. Wijngaarden, 351. — Oem v. Wyngaerden, 568. — v. Wyngaert, 440, 41. — Wynter, 58. — v. Wynterhoven, 526. — Wysevelt, 570. — Wijtmans, 537. — Wijts, 362.

v. **Y**peren, 362. — Yserman, 54, 55. — Ysselder, 279. — d'Yve, 30.

v. d. **Z**aan, 148. — v. Zeebergh, 348 (n. 3). — v. Zeelst, 539, 77. — v. Zegenwald ten Heerenhaeft, 519 (n.). — v. Zeller, 571. — v. Zelst, 71, 282, 539. — Zevenberge (zie Sevenberge). — v. Zoelen, 68. — Zouboff 125. — v. Zuylen v. Nyevelt, 68, 526.

Gestel (v.), 10, 102.
Gheel (van), 283.
Gimberg (J.), 87, 620, 21, 46.
Ginhoven (Familie en wapen v.), 537, 75, 619.
Gips, 286.
Gissenburg, heerl., 272.
Glazen, 513, 621.
Goedereede, pred., 541.
Golhuin (Gothem), heerl., 527.
Golius (J.), 191.
Gordijn, 147.
Gors-op-Leeuw, heerl., 341.
Gotens (F.), pred., 228, 29, 39.
Gouard, graveur, 162.
Goude (D. v. d.), 339.
Goudswaard, pred., 596.
Gouspraken (Nederl.), 300.
Gouverneur van Calis, 338.
Gouw (J. E. ter), 9, 153, 54, 56, 620, 21, 22, 23.
Graat, teeken., 162.
Grafboeken (De oudste) der Groote of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage, 482—92, 579—88.
Gramme, pred., 609.
Grave, Elisab.-kerk, 62.
Griffet, Recueil de lettres, 17, 60, 307.
Gripe, 9.
Gripesteyn, heerl., 63.
Gripskercken, heerl., 530.
Groef (De) v. Erkelentz, 516.

Groeff (H. de), 516—19.
Groen v. Prinsterer, 149.
Groenestinze, 328.
Groningen, buurtgilden, 338.
Groot (H. de), brief aan S. Reigersbergh, 96.
Gross-Spauwen, 441.
Gumoens (Von), 69.
Guyenne, 399.
Guygoven, 441.
Gijbeland, 494.
Gijn (S. v.), 100.
Gysberti Hodenpijl v. Hodenpijl (J. C.), 128, 506.

H.

Haagsche predikanten, 608.
Haarlem (Dekema's te), in de 15de en 16de eeuw, 60.
————, schutters, 100.
————, stempel, 514.
————, Uittocht van weezen, Ao. 1786, 100.
Haeften, heerl., 530.
Haemstede (Witte v.), 639.
Haenwijck, heerl., 526.
Halewijn (Van), 502.
Halewyn (v.), de la Rivière, Paravicini, 284.
Hallum, 328.
Hameffe, 39.
Haneboek, 2.
Hanneman (A.), schilder, 85, 160.
Harderwijk, Burgemeester, 512.
Hardincxvelt, heerl., 66, 272.
Hardumont, 39.
Harenne (J. B. de), 110.
Harlingen, 325.
Harmelen, heerl., 526.
Hartlieb (S.), 181.
Hartog (J.), 75.
Hasselaar, burgem., 388.
Haultepenne, heerl., 637.
Haye (De la), heerl., 64.
Hebr. I vers 3, 82.
Hedikhuysen, 150.
Heeg, 329.
Heemskerck (v.), 283.
Heenvliet, pred., 589.
Heers, heerl., 459.
Heesbeen, heerl., 527.
Heiligers (Cort-), luit.-generaal, 262.
Heinsius (N.), 87.
Hekelingen, pred., 590.
Held, Dr. M., 143—46.
Helt, 143—47.
Helvoirt, heerl., 635.
Hendriksze (W.), 242.
Henrici (R.), pred., 590, 91.
Heraut (De Nederl.), 364.
Hergenraed, leeng., 520 (n. 2).
Hermeis, heerl., 66.
Herstal, heerl., 521 (n. 3).
's Hertogenbosch, schutterij, 262—64.
——————, Zwanenbroeders, 625 (n. 1).
Herveld, kapel, 93.
Herwijnen, heerl., 530.
Heule, heerl., 519 (n.).
Heij (Ter), 1.
Hiddes de Vries (J.), 150, 286.
Hindeloopen, 327.
Historie (Een schoone) v. Koning Arthur en zijne tafelgenooten, 301.
Historie van Lukevent, 395.
Hitsum, 331.
Hocht, 53, 55.
Hodenpijl, heerl., 133.
———— v. Hodenpijl (J. C. Gijsberti), 128.
Hoefnagel (G.), schilder, 160.
Hoelbeek, heerl., 441.
Hoevelaecken, heerl., 526.
Hoevenaar (L. de Witt), 639.
Holtei (K. v.), 298.
Hommerts, 329.
Hommius, 72.
Hooft (C. G. 't), 149.

Hoogenhuyze (Van), 589.
Hoorn, Schout, 567.
Hoorne, graafsch., 66.
Hornette, heerl., 523.
Horst (J.), brandstichter, 94.
Horstius (J.), pred., 378.
Hotton, 181.
Houtkercke, graafsch., 66.
Hovescheid, 83.
Hoydonc, heerl., 66.
Huekelom (Huecklum) (J. v.), pred., 372, 603.
Hugovliet, 335.
Humbeeck, graafsch., 64.
Huyckqueslooth, 565—69.
Huygens (Christ.), 85, 160, 161.
——— (Const.), 85, 160, 161.

I.

Iets over het Metalen Kruis, 261.
Influenza, 9.
Intermédiaire (L') des curieux, 162, 63.
Iö Vivat, 517.
Irnsum, 330.
Isselt (M. v.), 57.

J.

Jager (H. de), 227, 365, 540, 89.
Jan van Gent, 248, 93, 94.
Janssen v. Raaij, 394, 95.
Jansze (A.), pred., 541—48.
Jansze (C.), pred., 239.
——— (D.), pred., 598.
——— (E.), 233 (n. 2).
——— (G.), 602.
——— (J.), pred., 591 (n. 2).
——— (P.), pred., 232 (n. 3).
——— (S.), pred., 232 (n. 3).
Janszen (E.), pred., 373.
Jellinghaus, Die Nederl. Volksmundarten, 300.
Jeude (De), 266—76.
Jode (De) 266—76.
Jode (C. de), graveur, 267 (n. 1).
—— (G. de), graveur, 267 (n. 1).
Joede (De), 266—76.
Jonckhout, heerl. 55, 56, 441.
Jonkheere (A.), pred., 227, 29—33.
Jorwerd, 328.
Juede (De), 266—76.
Junappe, heerl., 523.
Juwsma, 329.

K.

Kamerijk, gouvern., 62.
Karreman (J.), 514, 50, 62, 620.
Katwijk, heerl., 140.
Keen en Keenen, 620.
Kemp (F. A. v. d.), 260.
Kenenburg (De Heeren van) 128—35.
Kenenburgh, heerl., 135.
Kessel (van), pred., 609.
Kesteloo (H. M.), 281, 339, 90, 93.
Kimswerd, 327.
Klinkenberg (C. Nuijs v.), pred., 385.
Klok, 163.
Klokken (Hollandsche) in het buitenland, 163, 302.
Kluit (Joh.), 345.
—— (W. P. Sautijn), 153, 341.
Kluit (Genealogie), 341.
Kluyt (A.), 345.
—— (B. Jansen), 346.
—— (D.) boekh., 346.
—— (Clutius) (D. O.), 344.
Kluyt (J.), ing. v. d. waterst., 342.
Knipschaer, 276.

Kohlbrugge (J. H. F.), 248.
Koning (W. de), pred., 571.
Korendijk, pred., 596.
Korff, 57.
Kosten van den maaltijd in 1685, 8.
Koudum, 327.
Krämer (F. J. L.), 305, 99.
Kremer (A. J. C.), 81, 82.
Kroonesteyn, leeng., 568.
Kruis (Iets over het Metalen) 261.
Kruseman (J. A.), schilder, 534.
Krijtenberg, heerl., 573.
Kunstenaars (Hollandsche), 85, 160.
Kuyk (v. Mierop), pred., 609.
Kwartierstaat v. Doornick, 571.
Kymmell (J. A. R.), 500.

L.

Lambert, 569.
Lampetsteech (Lampetsteert), 513.
Lansbergen (F.), pred., 237, 601.
Lappen (G. v. d.), 109.
Lasterbrief aan Ds. J. Schalk, 380.
Lasterbrieven tegen het Groninger Predikantengeslacht Alberthoma 1737, 382.
Lathem, heerl., 518 (n. 2).
Launoy (De), 310.
Laurillard (E.), 295, 393, 509, 617, 18.
Lecmond of Lexmond (v.), 577.
Ledebur, 284.
Lee (Ter) 32.
Leerdam (Oranjeboom te) geplant, 267.
Leeuwarden, 326.
Lefort, 16.
Le Fort (S.), Geheime Raths-Register der Prinz-Bischöffe, 431.
Legpenning, 339.
Leiden, burggr., 285.
———, schutters, 100.
———, Uittocht van weezen Ao. 1786, 100.
Lein (De mansnaam), 82, 562.
Lely (P. v. d.), schilder, 160.
Lenaertze (J.), pred., 607 (n. 1).
Lenculn, 54.
Lennip (J. v.), 243, 97—99.
Leo (L.). — Zie Coolwijk.
Leroy, 10.
Leuven, St. Pieterskerk, 22, 52.
Leva (De), 62.
Levend verbranden, 94.
Liberne, heerl., 59.
Lier (De), heerl., 59.
Lied Iö Vivat, 617.
Linde (Geneal. Geschichte des Hauses van) 431—82.
Linden (A. von), 52, 117, 445, 501.
Livinus van Zeele alias Griele, 612.
Lodewijk XIV, 305—22, 99—430.
Loevenich (Von), 363.
Lokeren, heerl., 632 (n. 2).
Lomeyer (B.), pred., 606.
Looten (C.), 152.
Louvois, 310—322, 99—430.
Louwenrecht, heerl., 526.
Louwijck (Ph.), pred., 601.
Loyseleur de Villiers (P.), 492—99.
Luchtballons in den oorlog 1795, 7.
Ludingakerk, kloost., 331.
Luik, bibliotheek, 10.
Lutgens (H.), 691 (n. 2).
Lyclama, 71.
Lycklama à Nyeholt (A)., 284.
Lynden (E. v.), 104, 08, 14.
Lijsje (Antje en), 75.

M.

Maaltijd (Kosten van een) in 1685, 8.
Maastricht, archief, 41.
———— O. L. Vr. kerk, 42.
———— Vroonhoff, 45.
———— gouverneur, 306.
Machaert, 512.
Mackum, 327.
Maertensrecht (St.), heerl., 133.
Maeseyck (v.), 283.
Mal, heerl., 527.
Malecotius, pred., 608.
Manger, pred., 608.
Mansnaam (De Lein), 82, 562.
Mantgum, 330.
Magaretha v. Mechelen, 278.
Marnix (Ph. v.), 216, 512.
Marnixiana, 512.
Marot (J.), bouwm., 86.
Marseillaise (Vertaling der), 156.
Masuer, 575.
Matham (A.), schilder, 85.
Mattenesse (C. v.), baljuw, 371.
Mechelen (Marg. v.), 278.
Mechelen, Janskerk, 67.
Meerhout (Ter), 539.
Meerten, 97.
Meigen (W.), 620.
Melkama, 329.
Mengelberg (W.), 92.
Merlinus (C.), pred., 602.
Merula, pred., 540.
Messu (J.), pred., 606.
Metalen kruis (Iets over het), 261.
Meteren (E. v.), Historie, 540.
Meurs (A. J. v.), zilversmid, 637.
Meijer (C. H. Ph.), 612.
Meyrbladen (Plompe of) 283, 359.
Middelburg, huis Nieuwenhoven, 338.
Middelharnis, pred. 599.
Middelhuysen, 500.
Middelstum, state, 332.
Mignet, Négociations, relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV, 307.
Milleghem heerl., 67.
Minel (Ph.), pred., 375.
Minnertsga, 328.
Modes (De Brusselsche), 614.
Modet (H.), pred., 511.
Moes (E. W.), 7, 95, 163.
Molenaar (A. M.), 287.
Mollerus, 150, 279.
Mollinger (P.), 578.
Mombeeck, heerl., 439.
Montaigne, 169.
Montauban v. Swijndregt (H. M.), 515.
Morsel (J.), 453.
Moulin (Du), 364.
Muilkerk, heerl., 537.
Muilman, pred., 608, 9.
Muller (F.), Catalogus v. portretten, 162, 303, 04, 612.
———, Nederl. historieplaten, 162.
——— (P. J.), schilder, 264.
Munnickhovius (Monnikhof), schilder, 87.
Munten, 8, 218, 513, 621, 22.
Muylkerke, heerl., 362.
Mijl (v. d.), heerl., 273 (n. 2).
Mijtens (D.), schilder, 160.

N.

Naarden, Walekerk, 80, 191, 96.
Nahuys, 364.
Nahuijs (M.), 364.
Nakomelingschap (Talrijke), 251.
Nalezingen op Oudemans' middenned. woordenboek, 287—93, 552—61.
Nambach, heerl., 529.

NAMEN.

Geslachts- Cluut, 343. — Cluijdt, 343. — Cluit, 343. — Doosche, 83. — Duijck, 574, 639. — Duyker, 574 (n. 1). — Geleinse, 562. — de Heus, 83. — Hübscher, 83. — Hüpscher, 83. — Iest, 618. — de Jode, 268. — Kluit, 343. — Kluijt, 343. — Onderwater, 574, 639. — Seebaer, 644. — Tripmaicker, 394. — Trympmacker, 246, 394. — Vosmaer, 577. — *Plaats-* Adegheem, 521 (n. 2). — Aenghien, 521 (n. 2). — Afva, 301. — Ainghien, 521 (n. 2). — Apenstert, 301. — Bloedkuyl, 222. — Edingen, 521 (n. 2) — Eicke-stam, 222. — Enghien, 521 (n. 2). — Finis-terrae, 93. — Finisterre, (dep.), 94. — Finisterre (kaap), 93. — Geleende, 359 (n. 1). — Gelinde (Gelinge), 359 (n. 1). — Gin- (Geen-) hoven, 619. — Godensberg, 268 (n. 1). — de Groeve, 523 (n. 1). — de Groewe, 523 (n. 1). — Handvoetboog, 222. — Jüdevelt, 268 (n. 1) — Leuvenheim, 363. — Leuvenum, 363. — Lovenich, 363. — Mouschere, 521 (n. 3). — Mouscheron, 521 (n. 3). — Moescroen, 521 (n. 3). — Mouscron, 521 (n. 3). — Papenvaendel, 222. — Pekstokken, 222. — Pijnboom-eilanden, 258. — Rade, 617, 42, 43. — Schakenbosch, 247. — Turkijen, 222. — Vortuyn ('t), 222. — Zwarte knechten, 222. — *Spot- en bij-* Slenner-Hincke, 617. — Sneeuwwindt, 665. — *Van dieren:* Bête à bon Dieu, 294. — Bête de la Vierge, 294. — Bijnamen van visschen, 507. — Cloporte, 294. — Ezelworm, 294. — Geitenmelker, 294. — Gotteslämmchen, 294. — Jan v. Gent, 248, 93. — Jansvlieg (S.), 294. — Kelderzeug, 294. — Koffijengeltje, 294. — Koffiekuken, 294. — Kragemaker, 294. — Ladybird, 294. — Ladybug, 294. — Ladycow, 294. — Ladyfly, 294. — Landmeter, 294. — Mariakever, 294. — Meizoentje, 294. — Molenvarken, 294. — O. L. H. beestje, 294. — O. L. H. haantje, 294. — Pestvogel, 294. — Piempampoentje, 294. — Pissebed, 294. — Pissenlit, 294. — Vache à Dieu, 294. — Wodana, 294. — *Van planten:* Engeltjeseten, 294. — Hagelzakje, 294. — Haneschop, 294. — Heksenmelk, 294. — Johannesbroodboom, 294. — Johannisbeeren, 294. — Judasbeeren, 294. — Korstje kaas, 294. — Mallewillempjeskruid, 294. — Melkkruid (O. L. V.), 294. — Naakt mannetje, 294. — Woudaapje, 294. — *Voor-* Antje en Lijsje, 76. — Gelein, 562. — Kolijn, 562. — Lein, 82, 562. — Leintje, 562. — Lijntje, 82.

Nathanaelie, pred., 541.
Naves (J. v.), 144.
Nederlandsch (Vlaamsch) in Frankrijk, 151.
Nederlandsche Gouspraken, 300.
Neuss (bedrag v.), 323.
Neve (J. de), pred., 234, 375.
Nicolaï (N.), pred., 598.
Nieenoort (Huize de), 332.
Nienorth, heerl., 344.
Nieuwe-Tonge, pred., 606.
Nieuwenhoorn (De eerste predikanten te), 227.
Nieuwenhoorn, pred., 605.
Nieuw-Helvoet (De eerste predikanten te), 227.
Nieuwland (Het), 330.
Nieuw-Leckerland, heerl., 527.
Nieuwpoort, pred., 549 (n. 1).
Nog een volkslied, 158, 243, 96, 97, 99, 391, 92.
Nolpe (P.), graveur, 162.
Noordeloos, heerl., 530.
Nothaeus (E.), pred. 590, 91, 93, 94.
Nolthenius (H.), pred., 372, 73 (n. 2), 74.
Nyeuwenklooster, 331.
Nijmegen, gouvern., 590 (n. 1).
Nijvelt, heerl., 530.

O.

Obreen (F. D.), 162.
Oldenbarneveld (Van) gen. Tullingh, 572.
Oldensael (H. v.), 163.
Onderhandeling (De geheime) van Mr. Joh. Pesters in het j. 1674, 305—22, 99—430.
Onderwater (Duyck en) 574, 639.
Onna (R. v.), pred., 594.
Oosterwijk, heerl., 140.
Op-komste der Neder-landsche Beroerten, 153.
Oranje, gouvern., 62, 63.
Oranje-boom (De van den Hemel afgebeeden), 156.
Oranjeboom te Leerdam geplant, 16 Mei 1793, 264.
Orbe, 71.
Orleans (Prinses v.), 321, 22 (n. 2).
Oud-Beierland, exercitie-genootschap, 342.
Oudeman's Middenned. woordenboek (Nalezingen op) 287—93, 616.
Ouddorp, pred., 549.
Oudt-Broeckhuysen, heerl., 526.
Ourijk (Van), 281, 563.
Overluidingen (Utrecht), 58—60, 526—31.
Overveen, De doopvont in de R. K. kerk, 87.
————, kerk, 91.
Overijsselsche boerevrijagie, 395.
Oxenstierna, A., 180.

P.

Paedagogiek, 153.
Panneel (G.), pred., 602.
Pannekoeck (W. H.), 242.
Papendrecht, heerl., 273 (n. 2), 495.
Paravicini, 284.
Parlevinkers, 550, 645.
Pas (C. de), graveur, 189.
Pasquil van Ao. 1587, 511.
Pasquini, Histoire de la ville d'Ostende, 335.
Pauw (De), 362.
Peives, heerl., 463.
Pennekunst, 1—5, 251.
Pennen (Stalen), 620.
Penning, 97, 218, 65, 339, 513, 621, 22.
Peregrinus, pred., 609.
Pestalozzi, 172.
Pesters (Jhr. Mr. F. H. de), 305 (n. 5).
Pesters (Mr. J.), 306.
Pesters (De geheime onderhandeling van Mr. Joh.) in het j. 1674, 305—22, 99—430.
Physionotrace-portretten, 162.
———————— **door Quenedey**, 162, 302.
Picardi (G.), pred., 367.
Pielat, pred., 609.
Pieters (M.), pred., 227, 40, 41.
Pietersbierum, 327.
Piper, 571, 640.
Pire (Du), pred., 609.
Plompe of meyrbladen, 283, 359.
Poederojen, slot., 615.
Poelenburg (C. v.), schilder, 86.
Pola (H.), schilder, 570.
Politiek op rijm, 619.
Ponden zwarte, 9, 338.
Pool (M.), graveur, 162.
Poppen, 57.
Portret (Onbekend) 534.
Post (F.), schilder, 86.
———— (P.), schilder, 86.
Postma (A.), 398.
Potter (Jacques de), 512.
Predikanten (Haagsche), 608.
Predikanten (De eerste) der Herv. gemeenten te Nieuwenhoorn en Nieuw-Helvoet, 227—42.
Prikboek, 2.
Puttershoek, heerl., 495.
Pijllaert (F.), pred., 602.

Q.

Quenedey, graveur, 162, 63.
Quenedey, Physionotrace-portretten, 162, 302.
Quienbourg, heerl., 639.

R.

Raadt (J. T. de), 32.
Raadt (J. v.), 1.
Racoczy, 184, 214.
Rade, 617, 42, 43.
Ramperti, 278.
Ratich, 169.
Raust, heerl., 67.
Redinckhoven (Von en Van), 57.
Reigersberg Versluys (Jhr. Mr. A. v.) 136.
Reigersbergh, 281.
Reigersbergh (Genealogie van het geslacht), 136—43.
Rekening uit de 16e eeuw, 514.
Renswoude, heerl., 59.
Rethoryckers, 370, 71.
Reynenbourg, heerl., 522 (n. 1).
Rink (G. J.) 381.
Rinsumageest, 329.
Rivière (De la), 284.
Roermond, abdij v. Munster, 46.
Roever (N. de), 196.
Rogge (H. C.), 96, 136, 77.
Rood en bruin was, 218.
Roorda, state, 331.
Roos (G. P.), 508, 50, 51.
Rosenburch, heerl., 529.
Rosmalen, heerl., 625 (n. 1).
Rotterdam, Gedenkpenning, 6, 7.
Rueren, 97, 264, 339.
Rulitius (J.), pred., 188.
Ruwiel, heerl., 59.
Ryckewaert (Th.), pred., 234 (n. 1).
Rijshouwer, 539.
Rijswijck (T. v.), 392.

S.

Saksen (Albrecht v.,) 323.
Salomonsz (W.), 324.
Sande (Van de) en Van Wassenaer, 361.
Sandick (H. W. v.), 536.
Sart, graafsch., 64.
Sasse v. Ysselt (A. v.), 57.
Schaap (G.), 623.
Schakenbosch, 393.
Schauburg (W. v.), 323.
Schellinckhuysen (T.), pred., 605.
Schenck, 531—34.
Schilderbent, 162.
Schimpbrief aan Ds. Petrus Haack 1793, 384—90.
Schimpdicht op Prof. Bachienê, 383.
Schipluyden, heerl., 135.
Schoenlappers (De verheerlijkte), kluchtspel 152.
School- en kostgeld in 1567, 339.
Schoonschrijven, 1—6.
Schouman (A.), schilder, 97, 515.
Schouten, 363.
Schouten (H. J.), 382.
Schuldvordering (Vreemde wijze van), 260, 339.
Schultz (J.), pred., 148.
Schuppen (P. v.), graveur, 86.
Seebaer, (De mansnaam), 645.
Sel, 550, 646.
Seldensat, kast., 150.
Selkaert (A.), zie: Celkaert.
Selwerd, kloost., 332.
Sepp (C.), 721.
Sexbierum, 327.
Sichem, heerl., 62.
Sigillius, 512.
Six (G. A.), 97, 335.
Slenner-Huicke, 395, 617.

Sleutelplaatje, 621.
Slooten, 327, 29.
Slosse (H.), pred., 375.
Smalebrugge (Ter), 329.
Smissaert, M. P., 640.
Smits v. Nieuwerkerk (J. A.), 6.
Sneek, 326.
Snellen v. Vollehove, 97.
Someren (J. F. v.), Portretcatalogus, 95, 162, 303, 04, 612.
Sommelsdijk, heerl., 284.
Souvenir d'un vieux militaire, 299.
Souvenir militaire, 296.
Speelpenning, 339.
Speelthuyn (Westvaelschen), 395.
Spitael, kloost., 331.
Spitzius (J.), pred., 570.

SPREEKWOORDEN (WIJZEN).

C'est un ange qui passe, 295. — Daar gaat een Dominé voorbij, 78, 246, 96. — Elk draagt geen Engelsch laken, 84. — Hij heeft een engel gezien, 296.

Stamlijst van Suchtelen, 117—28.
Stalburg (Van) of Van Kettelhodt, 502.
Starter, Triumphe der begravinghe van Willem Lodewijk, 610.
Starter? (Van), 610—12.
Staveren, 325.
Staveren (Van), pred., 609.
Steengracht (J.), pred., 375.
Steenst (Stiens), 328.
Stempel, 514.
Stetus, 328.
Steijlaert (A.), 163.
Stoppel, heerl., 527.
Straatnamen (Friesche), 645.
Strakkius (Ds.), 609.
Streefkercken, heerl., 527.
Stuilen, Buschman(n ?), 577.
Suchtelen, dorp, 117.
Suchtelen (Van), 503, 78.
Suchtelen (C. A. M. v.), 126, 127.
Suchtelen (J. P. v.), 122—25.
Suchtelen (P. P. v.), 125, 126.
Suchtelen (Stamlijst van), 117—28.
Sudoort, heerl., 530.
Swaen (M. de), 152.
Swammerdam, heerl., 530.
Sweertveger (Suerdfeger), 570.
Swerinchuysen (C.), pred., 596.
Sybrandahuis, 329.

T.

Taal (Nederl.), 154.
Tabakspijpen (IJzeren), 620,
Tafellaken (Een) van 1647, 94, 334.
Teckman (J. A.), pred., 598.
Teller (Le), 320.
Temple (W.), 307—21.
Terbanck, kerk, 62.
Terwaerden, leeng., 443.
Tetterode, 571.
Tewesken Hochtijdt,—Kinderbehr, 395.
Thienes, heerl., 459.
Tiel, pred., 380.
Timmerman (A.), pred., 368, 75, 540, 606.
——— (J.), pred., 606.
Tjummarum, 327.
Tonge (Nieuwe), pred., 606.
Toorenenbergen (J. J. v.), 206.
Trelcatius (J. L.), 72.
Trip, 246, 394.
Truyen, St., O. L. V. kerk, 103.
Tsum ende Tsum, 330.
Twist (Van), 285.
Tyckmaker (S.), pred., 541.
Tyckmakers (N.), pred., 367, 540, 41, 90.

U.

Uittocht van Leidsche en Haarlemsche weezen ter verdediging van Utrecht, Ao. 1786, 100.
Uitvindingen en ontdekkingen, 335.
Uniformen, 101, 623.
Urkunden (Gefälschte), 10—57, 102—117.
Uterwijck (R. de), pred., 592, 93.
Uylenbroek (P. J.), 156.
Uylenburg, schilder, 86, 161.
Utrecht (Van), pred., 609.
Utrecht, burggr., 530.
———, concept-reglement, 1802.
———, St. Hieronymusschool, 339.
———, Kasteel v. Antwerpen, 7.
———, Kiesreglement, 222.
———, Overluidingen, 58—60, 526—31.
———, Verdediging van, 100.
———, Wijknamen, 221.

V.

Vaillant (W.), graveur, 86.
Valckesteyn, heerl., 526.
Valkenburg (v.), 279, 576.
Varick (v.), 69.
Vechoven (J. v.), pred., 380.
Vel, heerl., 527.
Velde (J. v. d.), Calligraaf, 1.
Velters, 284.
Ven (M. H. v. d.), 619, 42, 43.
Verdion (Geslacht), 280.
Vere, burgem., 96,
———, Kruiskerk, 138.
Vernède, ..., pred., 276.
Verreyt (C. C. V.), 264, 624.
Vetkoopers, 323.
Vianen, bar., 530.
——— heerl., 571.
——— pred., 548.
Viglius v. Zuithem, 144.
Villiers, heerl., 498.
Villiers (P. de Loyseleur), 492—99.
Vincentsz (B.), 229 (n. 1).
Vink met twee koppen, 97—100, 515.
Vlaamsch in Frankrijk, 151.
Vlaerdingerwoud, 575.
Vogelsanck, 283.
Volkslied, 155, 58, 243, 44, 45, 551, 614.
——— **(Nog een)**, 391, 551.
Vondel (Geslacht van), 564.
Voogd (De), — De Voogt, 538.
Voogd (De) v. d. Straaten Hzn. (H.), 538.
Voorgangster (Eene) van het Roode Kruis, 224.
Voshol, heerl., 530.
Vosmaer, 539, 77.
Vossius (J.), pred., 591, 93 (n. 1).
Vreden (H.), abt, 332.
Vredewold, heerl., 391.
Vries (Tjerk Hiddes de), 150, 286.
Vroe (J. de), 374.
Vroedschapspenning, 7.
Vrugt (Pasques de Chavonnes), 300.
Versfelt (J.), schilder, 263.

W.

Waatze Gribberts Brilloft, 395.
Wageningen thoe Dekama (Van), 62, 117, 361, 506.
Wagner (J. D.), 150, 282.
Walkart 575.
Wapen, 282, 83, 84, 574.
Wapen der familie v. I. of v. A., 282.

Was (Rood en bruin), 218, 59, 337.
Wassenaer-Duyck (v.), 285.
Watervliet, heerl., 284.
Wedde, heerl., 532.
Weidum, 330.
Weinsberg (W. v.), 145, 46.
Wenning (H.), 335.
Werkstaking in 1425, 7.
Werner (H. M.), 259.
Werve, heerl., 284, 502.
Weskercken, 530.
Westhoven, heerl., 492.
Westkerke, heerl., 279.
Westvaelschen speelthuyn, 395.
Weyenraedt, heerl., 62.
Wierts (F. J.), 576.
Wildeman (M. G.), 71, 149, 364, 482, 535, 71, 72, 79, 615.
Wilhelmi (J.), pred., 228.
Wilhelmus, 156, 617, 43.
Willem III, Prins, 6, 307—22, 99—430.
Willem II (Koning), te Zutphen, 620.
Winderen (v.), 527.
Winkler (Joh.), 152, 294, 300, 643, 44.
Wissenze (W.), pred., 598.
Witmarsum, 327.
Woensel (Van) — Van Breugel, 535, 75.
Wolf of wolk? 395, 550.
Wolferen's kapel, 93, 258.
Wolterus II, abt, 332.

WOORDEN EN UITDRUKKINGEN

afgeleid, beoordeeld of verklaard.

Berkemeier, 247, 393. — besternen, 84. — besterren, 84, 155. — beuskens, 159. — blyvich, 74. — blyvilic, 74. — brimstich, 74.

Crencket, 74.

Dachlevers, 74. — den decker ueperen, 80, 247. — dualier, 393, 509, 10, 645. — duyrachtich, 74. — dyk, 81.

Eest, 550, 618, 41, 42. — ende, ofte, nochte, 159.

Fytzen, 393, 508, 10, 617.

Gannet, 293. — gelach, 81. — getydige, 74. — gheweeret, 73.

Hantwyle, 73. — havelijk, 84. — helpselen, 75. — herbecken, 73. — heusch, 83. — hovesch, 84. — hovescheid, 83.

Iest, 618. — inrijding, 261.

Knerselinghe, 75.

Leisten. 260. — leisting, 339. — lochttreckinge, 73. — longer, 73.

Ondeuchdich, 74 — ondurelicker, 73. — ongeweerten, 73. — onscheydelick, 74. — ontsuyget, 74. — onverscheydelick, 74. — onwederwerpelic, 74. — opsluymen, 158. — optelen, 159. — opverstandenisse, 159. — oudane, 393. — overbysen, 159. — overslooven, 159. — overwerken, 73.

Paardentuisscher, 287. — paderen, 287. — paitre, 508. — pampelen, 287. — pampelmoes, 287. — parlevinkers, 550, 644. — parteren, 287, 507. — pas-dies, 287. — pasdijsen, 288. — pegel, 288, 616. — pegelen, 288, 507. — peleye, 287, 507. — pestelen, 288. — peuzel, 288. — pickeren, 288. — pierig, 288. — pikheintje, 288. — pikken (de), 288. — pimpel, 288. — pimpeleeren, 288, 507. — pinghelen, 289. — pinkeloogen, 289. — pintelen, 289. — pitsen, 289. — pitsier, 289, 616. — pitsken, 289. — plaesdanck, 289. — plagge, 289. — plasdanking, 289. — platplonderen, 290. — plavijs, 290, 508. — playsteren, 289, 507. — pledderen, 290. —

pletschen, 290. — ploeteren, 290. — pluchten, 290. — plun, 290. — plundery, 290. — pluystenaer, 290. — pokmok, 290. — polderen, 290, 616. — popelare, 290, 508. — porren, 291. — porteltje, 291. — postelen, 291. — potteboef, 291. — potten, 291. — potteren, 291. — potteragtig, 291. — prach-hans, 291. — prachten, 291. — prekelen, 292. — prekelingh, 292. — premelen, 292. — prengen, 292. — prepelen, 292. — preugelen, 292. — preutelinghe, 292. — prommel, 292, 508. — prommelen, 292. — prossig, 293, 508. — prottelprutelengh, 293. — prullen, 293, 616. — prut, 293.

Qualicvaert, 75.

Raazelen, 552. — rabbelen, 552. — rach, 552. — raden, 552. — raexel, 552. — raexenen, 552. — raf-raf, 552. — ramelen, 552. — rammoerte, 553. — ramot, 553, 616. — ramp, 553. — rancuer, 553. — rantelen, 553. — rantelinge, 553. — rantsoeningh, 553. — rappianis, 553. — raspeel, 553. — rasper, 553. — ravenin, 553. — ravotmaker, 554. — rebben (bij den), 554. — rebellen, 554. — recht-stoel, 554. — recreaesheyt, 554. — redenen, 554. — redevestigen, 554. — reeksen, 554. — reenen, 554. — reepen, 554. — reghen, 554. — regierich sijn, 554. — remeltaal, 555. — remmelen, 655. — rengelen, 556. — renighen, 556. — rent, 556. — respaille, 556. — reuck-ruchtigh, 556. — reuteligh, 556. — reyen, 555. — reyeren, 555. — reyeringen, 555. — reynighen, 555. — reysich, 555. — reysman, 555. — ridderen, 556. — rilsugten, 558. — rimp, 557. — rimpelneuzen, 557. — ringelen, 557. — ringen, 557. — ringheneeren, 557. — rins, 557. — rockelen, 558. — rocken, 558. — roemroncken, 558. — roep, 558. — roffel, 558. — roffelen, 558. — rogghelinghe, 558. — rombomben, 559. — romfel, 559, 616. — romfelen, 559. — rommeling, 559. — rompeltjen, 559. — rompen, 559. — ronck, 559. — ronckigh, 539. — ronfelen, 559. — ronnijcken, 559. — rooste (ten), 559, 616. — rooyroey, 559. — rousemousen, 560. — rouste (ten), 616. — royeren, 558. — rueren, 97, 264, 339. — ruggelen, 560, 616. — ruilebuik, 560. — ruischenen, 560. — ruyscher, 560. — ruysing, 560. — ruysschen, 560. — ruytersche blancke, 561. — rijf, 556. — rijffelen, 556. — rijpradich, 558.

Scuijffeletten, 393, 508, 09, 10, 617. — sel, 550, 646. — slieme, 158. — spanhuys, 74. — stichelen, 393, 508, 09, 10, 617. — stroobaensters, 393, 508, 10, 617.

Trampen, 246, 394. — trip, 246, 394. — trymp, 246. — trypmaeker, 394. — tuchtwijf, 74.

Verdelckeren, 73. — vermutselt, 74. — verslagen, 73. — versochtheyt, 74. — verwelckeren, 73, 74. — verwysen, 73. — veselen, 75. — vytzen, 508, 10.

Weijfelen (weijfelaer), 393, 509, 10. — wilkens, 73. — wolf of wolk? 550. — wywouters, 73.

Woorden (Verouderde), 392, 508, 09, 10, 617, 45.

——— **en spreekwijzen uit het laatst der 16e eeuw**, 72—75.

——— **nog in Vl. in gebruik**, 507.

Workum, 325.

Wormer, kerk, 343.

Worp van Thabor, 323.

Wortel, dwangkolonie, 218.

Wou (A. de), 302.

Wttenboomgaert (J.), pred., 237, 370, 601.

Wijck (G. v.), pred., 543.

Wycketoore (G., Egid. Jansze), pred., 598.

Wijknamen (Utrechtsche), 221.
Wijnen (D.), schilder, 162.
Wijngaerden, heerl., 272.
Wijtmans, 537.
Wijze (Vreemde) van schuldvordering, 260, 339.

IJ en Y.

Ydewalle, heerl., 67.
IJlst, 327.
York (Maria v.), 322 (n. 1).

Z.

Zangwijzen, 561.
Zeelen (H.), pred., 380 (n. 1).
Zeelst, 539, 77.
Zegers (Segers) (P.), pred., 242, 372, 593, 97, 603, 04.
Zelst Hz. (J. v.), pred., 578.
—— (v.), 71, 282, 539.
Zerotin (K. v.), 178.
Zesen (Ph. v.), 188.
Zoelen, heerl., 266.
Zonnemaire, heerl., 496.
Zutphen, Beulszwaard, 620.
————, Doopvont in St. Walburg, 87—92.
————, St. Walburgskerk, 87—92, 121.
————, Koning Willem II te, 620.
Zuijderhoudt (C. v.), 2, 251.
Zwanenburg, pred., 386.
Zijl, heerl., 362.
—— (Zijlhof), heerl., 68, 69.

ERRATA.

In den 27en jg. (1877) van den Navorscher is de inhoud van aflev. 9 (blz. 433—488) niet opgenomen in den Bladwijzer, wel in het Algemeen Register op dl. XXI—XXX. Men denke daarom bij het raadplegen!

DEEL XLI. [1])

Bl.	234	r.	2	v. b.	staat: Attena; *lees:* Altena.
„	„	r.	3	v. b.	staat: Wyck; *lees:* Wijck.
„	235	r.	8	v. b	Iac. v. O. moet volgen r. 7. achter 1606—8.
„	243	r.	10	v. b.	staat: gekozen; *lees:* gekoren.
„	246	r.	3	v. o.	staat: bl. 18; *lees:* bl. 13.
„	„	r.	1	v. o.	staat: D. Duls; *lees:* Duls.
„	352	r.	10	v. b.	staat: Morerie; *lees:* Moréri.
„	„	r.	1	v. o.	staat: der; *lees:* des.
„	353	r.	9	v. o.	staat: Pallastialv; *tees:* Pallatialv.
„	355	r.	3	v. b.	staat: R.—B., l. c.; *lees:* R.—B., Die Entwicklg. d. Stadverf. Frkf. a. M.
„	„	r.	8	v. b.	staat: des Gesellsch.; *lees:* der Gesellsch.
„	356	r.	11	v. o.	staat: Van Blaeu; *lees:* Blaeu.
„	„	r.	4	v. o.	staat: des; *lees:* der.
„	357	r.	13	v. b.	staat: seinen; *lees:* seiner.
„	„	r.	18	v. b.	staat: Reich-Lehen; *lees:* Reichslehen.
„	„	r.	4	v. o.	staat: Heidelhoff; *lees:* Heideloff.
„	358	r.	14	v. o.	staat: is een; *lees:* in een.
„	„	r.	8	v. o.	staat: Freese *lees:* Freese:
„	449	r.	7	v. o.	staat: de; *lees:* des.

---

[1]) Zie ook de reeds vermelde errata achter den bladwijzer van dl. XLI (1891).

Bl. 450 r. 2 v. o. staat: Sevenhoyen; *lees:* Sevenhoven.
„ „ r. 1 v. o. staat: 3349; *lees:* 33,49.
„ 451 r. 19 v. b. staat: of te; *lees:* ofte.
„ 453 r. 1 v. b. staat: Foolckeltje; *lees:* Foockeltje.
„ „ r. 9 v. o. staat: de vele; *lees:* vele.
„ 454 r. 13 v. o. staat: plaats gevestigd; *lees:* plaats, gevestigd.
„ 533 r. 11 en 12 v. b. staat: raadhr.; *lees:* raadshr.
„ 588 r. 11 v. o. staat: étoit; *lees:* étout.
„ 589 r. 13 v. o. staat: örlic G; *lees:* Görlic.
„ 591 r. 12 v. b. staat: oude; *lees:* ouden.
„ „ r. 5 v. o. staat: Prouwst,; *lees:* Prouwst—.
„ 592 r. 2 v. o. staat; kermen; *lees:* Cermen.
„ „ r. 1 v. o. staat: Pfingster; *lees:* Pfingsten.
„ „ r. 9 v. o. staat: gehollt; *lees:* geholet.
„ 594 r. 6 v. o. staat: eingerichlet; *lees:* eingerichtet.
„ 615 r. 9 v. b. staat: Hist.; *lees:* hist.
„ „ r. 16 v. o. staat: 29—32; *lees:* 28—32.

DEEL XLII.

Bl. 60 r. 2 v. o. staat: Siebe Syaerda; *lees:* Sicke Syaerda.
„ 62 r. 18 v. b. staat: behoeft; *lees:* behoeff.
„ „ r. 14 v. o. staat: 2 Juli; *lees:* 25 Juli.
„ 63 r. 11 v. o. staat: droicts; *lees:* droicts".
„ „ r. 12 v. o. staat: soy.; *lees:* roy.
„ 64 r. 4 v. o. staat: Roose; *lees:* Roose,.
„ „ r. 12 v. o. staat: cito; *lees:* cit.
„ 65 r. 4 v. o. staat: Als voor; *lees:* Alsvoren.
„ „ r. 21 v. o. staat: Lorent; *lees:* Laurent.
„ 66 r. 3 v. b. staat: ibl.: *lees:* ib.
„ 67 r. 6 v. o. staat: magistri; *lees:* Magistri.
„ „ r. 20 v. o. staat: 1562; *lees:* 1862.
„ 68 r. 1 v. b. staat: ou; *lees:* au.
„ 80 r. 22 v. o. staat: 20 Nov.; *lees:* 15? Nov.
„ 81 r. 6 v. o. staat: Drei Latein-Methoden; *lees:* Die Latein-Methode.
„ 85 r. 14 v. b. staat: Constanstyn; *lees:* Constantyn.
„ 143 r. 9 v. o. staat: Dienstmagt; *lees:* Dienstmagd.
„ „ r. 9 v. o. staat: etlicher; *lees:* etliche.
„ 146 r. 6 v. o. staat: Rev.; *lees:* Rer.

Bl. 147 r. 15 v. b. staat: v. h.; *lees:* u. h.
„ 267 r. 12 v. o. staat: adelsverklaring; *lees:* adelserkenning.
„ „ r. 16 v. o. staat: l. 1; *lees:* li.
„ „ r. 18 v. o. staat: Antwerpiensis; *lees:* Antverpiensis.
„ 268 r. 9 v. b. staat: G e u s; *lees:* G e n s.
„ 269 r. 1 v. o. staat: Bendijn, Putto †; *lees:* Bendijn Putto †.
„ „ r. 10 v. o. staat: selbts; *lees:* selbst.
„ „ r. 14 v. o. staat: h o v e l i a n d e; *lees:* h o v e l i a n æ.
„ 270 r. 8 v. b. staat: ausässig; *lees:* ansässig.
„ 271 r. 14 v. b. staat: Riesenberg; *lees:* Biesenberg.
„ „ r. 2 v. o. staat: eigentlicher; *lees:* eigentlichen.
„ 272 r. 4 v. b. staat: keulsch; *lees:* Keulsch.
„ „ r. 6 v. o. staat: (anderen wel)?; *lees:* (anderen wel?).
„ 273 r. 4 v. o. staat: sterft; *lees:* sterff.
„ „ r. 1 v. o. staat: mijl; *lees:* Mijl.
„ „ r. 17 v. o. staat: l'an; *lees:* de l'an.
„ 274 r. 3 v. o. staat: 254; *lees:* 294.
„ „ r. 3 v. o. staat: Gen.; *lees:* Gez.
„ 275 r. 5 v. o. staat: Judenkopf *lees:* Judenkopf.
„ 276 r. 9 v. b. staat: Greham; *lees:* Gresham.
„ 279 laatste reg. staat: auerbeek; *lees:* Overbeek.
„ 280 r. 4 v. b. staat: Rietstap, Wapenb.; *lees:* Rietstap, Wapens v. d. Ned. Adel.
„ „ r. 10 v. b. staat: Frank; *lees:* Frouck.
„ „ r. 16 v. o. staat: Louis; *lees:* Lons.
„ „ r. 20 v. o. staat: Geslacht Verdiou; *lees overal:* Verdion.
„ 284 r. 16 v. o. staat: natzijner; *lees:* na † zijner.
„ 287 r. 1 v. o. staat: XVI, 551; *lees:* XLI, 551.
„ 296 r. 4 v. b. staat: was verlost; *lees:* verlost.
„ 299 r. 3 v. b. staat: souvient-tu; *lees:* souviens-tu.
„ „ r. 11 v. o. staat: compagne; *lees:* campagne.
„ 300 r. 7 v. b. staat: Chabonnes: *lees:* Chavonnes.
„ 301 r. 7 v. b. staat: ap a; *lees:* apa.
„ 325 r. 10 v. o. staat: nie poirten; *lees:* drie poirten.
„ 328 r. 7 v. b. staat: Groenestinze; *lees:* Groevestinze.
„ „ r. 9 v. b. *voeg bij:* achter Wybe: Grovestins.
„ „ r. 13 v. o. staat: Minsu Eminga; *lees:* Minne Eminga.
„ 330 r. 15 v. o. staat: Hexwier; *lees:* Hoxwier.
„ 340 r. 7 v. o. staat: Hauckema; *lees:* Hanckema.
„ 341 r. 3 v. b. staat: Drenthe; *lees*: Drenthæ.
„ 357 r. 11 v. b. staat: 1. Mr. Pieter; *lees:* 2. Mr. Pieter.
„ 362 r. 18 v. o. staat: sabee; *lees:* sable.

Bl. 362 r. 11 v. o. staat: guelles; *lees:* gueules.
„ „ r. 10 en 7 v. o. staat: eene; *lees*: een.
„ 363 r. 19 v. o. staat: omstr. 300; *lees:* omstr. 1300.
„ „ r. 17 v. o. staat: Leeuwenheyne; *lees:* Leeuwenheym.
„ 365 r. 7 v. o. staat: 15den April 1600; *lees:* 15den April 1601.
„ 366 r. 10 v. b. staat: dicisie; *lees:* decisie.
„ 367 r. 11 v. b. staat: woensd-; *lees:* maen-.
„ 368 r. 16 v. o. staat: zijn gaven, die voor de Broeders gehouden werd.; *lees:* zijn gaven die Hij hem medegedeelt" had. Van ééne propositie leest men, dat zij niet slechts voor de Broeders gehouden werd.
„ 368 r. 11 v. o. staat: catechismus; *lees:* catechismi.
„ „ r. 9 v. o. staat: prediken; *lees:* predikten.
„ 371 r. 11 v. b. staat: Putten als noch; *lees:* Putten alsnoch.
„ 372 r. 13 v. b. staat: Oude Tongen; *lees:* Oude Tonge.
„ „ r. 11 v. o. staat: Bommende; *lees:* Bommenede.
„ 373 r. 12 v. b. staat: werden den dienaars; *lees:* werd den dienaars.
„ 377 r. 11 v. b. staat: 20en Augusti; *lees:* 26en Augusti.
„ 394 r. 7 en 11 v. b. stant: Trympmacker; *lees:* Trympmaeker.
„ „ r. 9 v. b. staat: zal nooit; *lees:* zal wel nooit.
„ „ r. 14 v. b. staat: wel gedragen; *lees:* veel gedragen.
„ 493 r. 8 v. o. staat: Gend; *lees:* Gand.
„ „ r. 9 v. o. staat: Gand.; *lees:* Gend.
„ 494 r. 1 v. b. staat: van Everwyn: *lees:* Everwyn.
„ „ r. 1 v. o. staat: gedenkb.; *lees:* Gedenkb.
„ 495 r. 6 v. b. staat: Nibbelinx; *lees:* Nibbelink.
„ 496 r. 12 v. b. staat: en mr.; *lees*: mr.
„ „ r. 3 v. o. staat: t. z.; *lees*: d. 2den.
„ 497 r. 5 v. b. staat: 1787; *lees:* 1786.
„ „ r. 10 v. o. staat: v. d.; *lees:* s. d.
„ 498 r. 3 v. b. staat: d'indépendance; *leest:* de l'indépendance.
„ „ r. 15 v. o. staat: Robert; *lees:* „Robert.
„ 503 r. 11 v. o. staat: de schrijver; *lees:* den schrijver.
„ „ r. 3 v. o. staat: orde; *lees:* orden.
„ 504 r. 3 v. o. staat: Tambor; *lees:* Tambov.
„ 511 r. 13 v. o. staat: Unia; *lees:* Uma.
„ „ r. 12 v. o. staat: Michieltz; *lees:* Michielsz.
„ 517 r. 3 v. b. staat: hoft; *lees:* hoff.
„ „ r. 10 v. b. staat: h. c.; *lees:* l. c.
„ „ r. 16 v. o. staat: wiltboenen; *lees:* wiltbaenen.
„ 518 r. 3 v. b. staat: Mdw., bl.; *lees:* Mdw., II. bl.
„ „ r. 17 v. b. staat: Huginse; *lees:* Hugink.

Bl. 518 r. 2 v. o. staat: lofflicher; *lees:* lofflicker.
„ 521 r. 6 v. o. staat: le janv.; *lees:* le 9 janv.
„ 524 r. 4 v. b. moet (ii) vervallen.
„ „ r. 17 v. o. staat: gedateerd; *lees:* gedoteerd.
„ 538 r. 16 v. b. staat: 1800 en 1819; *lees:* 1700 en 1719.
„ „ r. 10 v. o. staat: Vonck; *lees:* Jonck.
„ „ r. 19 v. b. staat: rigourneliker; *lees:* rigouruesliker.
„ 547 r. 6. v. o. staat: Waerden; *lees:* Woerden.
„ 565 r. 10 v. o. staat: 1800; *lees:* 1800".
„ 566 r. 10 v. o. staat: Mütter; *lees:* Mutter.
„ 567 r. 15 v. b, staat: Wuy; *lees:* Win.
„ „ r. 5 v. o. staat: 1497; *lees:* 1479.
„ 574 r. 13 v. b. staat: in 1434 op hun; *lees:* in 1434 op hem.
„ 578 r. 9 v. b. staat: Geld. Volksalm. 1803; *lees:* Geld. Volksalm, 1893,
„ 606 r. 2 v. b. staat: nomen; *lees:* komen.
„ 609 r. 7 v. o. staat: opschrift; *lees:* geschrift.
„ 612 r. 15 v. o. staat: voordicht; *lees:* voordacht.
„ 613 r. 3 v. o. staat: ontleenden; *lees:* ontleende.

In het vervolg worden alleen de zinstorende drukfouten in de lijst van errata vermeld; de overige kan en zal de lezer zelf wel verbeteren.